

A MAGYAR ORSZÁGGYŰLÉSEK
VALLÁSÜGYI TÁRGYALÁSAI

A REFORMÁTIÓTÓL KEZDVE.

ÍRTA

ZSILINSZKY MIHÁLY.

NEGYEDIK KÖTET.

1687—1712.

BUDAPEST, 1897.

HORNYÁNSZKY VIKTOR KÖNYVNYOMDÁJA.

TARTALOM.

ELSŐ FEJEZET.

Erdély meghódolása.

	Lap
I. Erdély meghódításának terve 1684-ben. — Az 1685-iki fogarasi gyűlés nem enged. — A gyulafehérvári gyűlés küldöttei létrehozzák a bécsi egyezményt, mely nem fogadtatik el. — Lotharingi K. egyezménye. — A fogarasi országgyűlés elfogadja a hódelati nyilatkozatot. — A radnóti gyűlés határozatai	1
II. A fogarasi május 17-ki határozatok; — a június 19-ki határozatok; — és a július 15-kén tartott országgyűlési czikkek	8
III. A megyesi országgyűlés 1689. szeptember 17. — A reformátusok kérvényei, s az azokra adott válaszok.	21
IV. Az 1690. és 1891-ki fogarasi országgyűlések. — Apaffy halála után a porta Tökölyit fejedelemmé teszi. — A rendek a keresztény-szigeti országgyűlésen ingadoznak majd megválasztják. — Lipót 1690. október 16-kán kiadja a diplomát. — Az 1691-ki fogarasi országgyűlés. — A római katolikusok nem akarják elfogadni a diplomának vallásra vonatkozó pontját. — Küldöttség megy Bécsbe. — A záradék	25
V. Az 1692-ki szebeni országgyűlés. — A róm. katolikusok sérelmi irata. — A rémhírek és Veteráni — A protestánsok felhívása és a róm. katolikusok válasza. — A kálvinisták, lutheránusok és unitáriusok nyilatkozatai. — Bizottsági tanácskozások nem vezetnek célhoz.	33
VI. A róm. katolikusok Bécestől várják az eldöntést. — A protestánsok ajánlatai és a róm. katolikusok válasza. — Ujabb	

	Lap
„conferentia“; — és a megállapodás. — A gyűlés bezáratik ápril 24-kén	51
VII. A kolosvári értekezlet máj. 21-én megnyílik. — A protestánsok engedményei május 24-én. — A róm. katolikusok válasza május 26-kán. — A viszonzválaszok. — Végleges feltételek után a tanácskozás május végén félbeszakad.....	65
VIII. Alvinczy Péter küldetése Bécsben 1692. július 21-ikén. — Utasítása. — A kormánytanács véleménye. — A rendek kívánatai. — Alvinczy választ kér a királytól; új emlékiratot nyújt be. — Lipót vallásügyi leirata 1693. ápril 9-kén. — Resolutio Alvinczyana május 14. — A kormánytanácshoz szóló leirat május 20	71

MÁSODIK FEJEZET.

Az új kormányzasi rendszer és annak hatása.

(1693—1703.)

1. <i>Erdélyi országgyűlések 1692—1699.</i> — I. Az erdélyi udvari alkanczellárság felállítása. — Az országgyűlések e feletti határozatai. — Az 1692-ki marosvásárhelyi gyűlés kikötéseket tesz. — Az 1694. és 1695-ki kolosvári gyűléseken szerveztetik. — Az 1697-ki tordai gyűlés ellenzi a több egyén jelölését. — A király nem tágít, míg a katholicismus uralmát meg nem alapítja. — Kollonics törekvései; új meg új rendeletek. — Az 1699-ki rendelet. — Bethlen Miklós.....	85
II. Kollonics folytatja munkáját. — Az 1701. ápril 6., 16. és 21-ki rendeletek. — Az 1702-ki gyulafehérvári határozatok. — A kanczellária és gubernium közötti harez — a vallás felett. — Deputatío. — Az 1702-ki szebeni országgyűlés előtt küldöttség megy Bécsbe, ennek kívánságai	100
III. A gubernium merészebben lép fel a bécsi kormány ellen; deputatiót kap. — Az 1699-ki pontok erőszakolása, Rabutin tanácsa. — Az 1703-ik évi szebeni országgyűlés; küldöttség megy Bécsbe. Ennek kérelme. — Lipót király rendelete. Általános elégtelenség.....	108
IV. A bécsi kormány új tervei Magyarország alkotmányának megváltoztatására és a protestantismus megsemmisítésére. — Újabb üldözések. — A Leopoldina explanatio; új rendeletek, új szenvedések. — II. Rákóczy Ferencz fellépése	117

HARMADIK FEJEZET.

II. Rákóczy Ferencz felkelésétől Lipót haláláig.

(1703—1705.)

- I. A protestánsok Rákóczytól várják sérelmeiknek orvoslását. — A felkelők manifestuma. — Széchenyi közbenjárása. — A lebenstz.-miklósi tanácskozás. — Okolicsányi Pál idegeníti a protestánsokat Rákóczytól. Ennek helyzete. Külföldi követek. — A gyöngyösi tanácskozmány, vágvölgyi lutheránusok kívánsága és a pápa magatartása 128
- II. Erdélyi dolgok. — A gubernium tagjai ármánykodnak egymás ellen. — Bethlen Miklóst elfogják. — Rákóczyt erdélyi fejedelmévé választják július 6-kán. — A protestánsok emlékirata a belga rendekhez és Anna angol királynőhöz. — A polgárháború dúl 142
- III. Az egri tanácskozmány. — Széchenyi tanácsa a sérelmek mikénti orvoslására. — Lipót ígéretei országgyűlés összehívására és a sérelmek orvoslására. — A felkelők nem bíznak ígéreteiben. — Külkezességet követelnek. — Széchenyi is ezt ajánlja Lipótnak, aki azonban május 5-kén meghalt 149

NEGYEDIK FEJEZET.

József trónraléptétől az ónodi országgyűlésig.

(1705—1707.)

- I. A szécsényi országgyűlés szeptember 1-től október 2-ig. — József óhajtja a békét; Rákóczy ugyane célból hívta össze híveit Szécsénbe. — Az országgyűlés szervezkedése. — Rákóczyt a haza szabadságáért szövetkezett magyarok fejedelmévé teszik. — A templomok visszaadása feletti viták. — Biztosok kinevezése, vallásra vonatkozó törvényczikkek. — A gyűlés vége..... 153
- II. Rákóczy a kiküldött bizottságok számára utasítást ad. — Vármegyékben és városokban megkezdik a templomok átadását. — Nehézségek Pozsony vármegyében 166
- III. A biztosok működése Nyitra vármegyében 1706. januártól márcz. 15-ig. — Bars, Esztergom és Komárom vármegyékben október és november hóban..... 179

	La p
IV. Az Abauj, Zemplén és Borsod vármegyékbe kiküldött biztosok működése — 1705. december 6-tól, — Zólyom, Árva és Liptó vármegyékben	195
V. Rákóczy béketárgyalásokat folytat Nagyszombatban. — Vallásra vonatkozó javaslatok. — A miskolci országos tanácskozmány. — A jezsuiták ügye. és a fejedelem válasza. — Replika és duplika	200
VI. A rozsnyói gyűlés még egyszer kiküldi a vallási biztosokat. Ezek meghallgatják és elintézik a felmerült panaszokat. — Új országgyűlés összehívása	232

ÖTÖDIK FEJEZET.

Az ónodi országgyűlés és az erdélyi gyűlések. (1707.)

I József tanácsosai keresik a kibékítés feltételeit. — Turóc-zármegye felhívása. — Rákóczy az ónodi gyűlésen, — maga hozza fel a vallás ügyét. — Bizottság megy ki a szécsényi törvény végrehajtására. — A vármegyéktől sok panasz jön	244
II. A fejedelem még egyszer küldi ki tanácsosait. Ezeknek adott utasítás. — Sokféle panasz, kívánság; kevés megállapodás. — Pyber László kanonok memoranduma	257
III. Erdélyi országgyűlések. — József biztosítja a három nemzet és négy vallás szabadságát. — A gyulafehérvári országgyűlés 1705. nov. — A jezsuiták szerepe. — A gubernium Rabutin parancsait lesi. — Az 1707-ki marosvásárhelyi országgyűlés márczius—áprilisban. — A fejedelmi hitlevél vallásügyi pontja. — Beiktató beszédek. — Új küzdelmek	275

HATODIK FEJEZET.

A pozsonyi országgyűlések. (1708—1709.)

<i>Az 1708-ki pozsonyi országgyűlés.</i> Február 29-től június 24-ig. I. — Az országgyűlés előzményei. — A nádor és a róm. katolikus papság javaslatai a protestantismus kiirtására; a bécsi tanácskozmány véleménye a vallás dolgában. — József összehívja az országgyűlést. — A pozsonyi előleges tanácskozmány	282
---	-----

	Lap
II. Eszterházi nádor meghívja Rákóczyt a gyűlésre; ennek válasza. — A megjelent rendek névsora. — Az ülés rendje és az ifjúság. — A király meghívására küldöttség megy Bécsbe	295
III. A bécsi kormány aggodalmai. — A svéd király közlekedése és sürgetése a protestánsok ügyében. — Előkészületek a kir. biztosok fogadására; és a szövetséges magyarokhoz küldendő követek ügyében. — A Rákóczy és Bercsényi részéről jött válaszok után a kormány félbeszakítja e tárgyalásokat	303
IV. A király teljhatalmú biztosai leérkeznek Pozsonyba; az országgyűlés megnyitása; a sérelmek összeírása. — Vallásügyi pont; eltérő utasítások. — Az ev. convent tanácskozásai és a protestánsok sérelmei. — Emlékiratok; a ministerek nyilatkozatai	310
V. A sérelmek szerkesztésének új módja. — Vallásügyi pont tárgyalása. — A klerus emlékirata; a protestáns rendek észrevételei	330
VI. A protestánsok észrevételei a róm. katolikusok „sérelemeire“ és a hatodik pontra. — Az augustinus barátok, a jeruzsálemi johanniták, a francziskánusok, a maltai és német lovagrendek; a jezsuiták kérelmei	338
<i>Az 1709-ki pozsonyi országgyűlés. Június 5 től aug. 13-ig. —</i> I. A múlt országgyűlésen beadott sérelmekre kibocsátott királyi resolúció június 7-kén felolvastatik. — A vallásügyi pont heves vitát idéz elő. — A protestánsok külön tanácskozása. — A jún. 30-ki országos ülésen Rösler és a personális között éles szóváltás fejlődött ki. — Július 3-kán új vita; a protestánsok kérelme, hogy sérelmeik az országos sérelmekhez csatoltassanak, nem fogadtatott el	349
II. Az evang. rendek külön folyamodnak ő felségéhez. — Okolicsányi emlékirata. — Az ehhez csatolt czáfoló irat	365
III. A „lázadók“ czímét a protestánsokra alkalmazzák. — A róm. katolikus papság a rózsashegyi evangélikus zsinatot új eretnesség miatt kárhoztatja. — Okolicsányi védi az evangélikus álláspontot. — A többség a rózsashegyi zsinat ellen felír. — A protestánsok kívánatai. — „Az evangélikus rendek“ elleni tüntetés..	381

HETEDIK FEJEZET.

A forradalom utolsó évei.

(1710–1711.)

I. Rákóczynak békekísérletei után József a protestánsoknak vallási szabadságot ígér, és eltiltja az üldözéseket. — Az 1710-ki országgyűlés. — A róm. katolikus papok elleni panaszok; Okolicsányi emlékiratát Rösztler adja át a primásnak.....	398
II. Józsefnek válasza a protestánsok múlt évi replikájára. — Az evangélikus konvent határozata; bizottság küldetik ki. — A róm. katolikusok kívánsága. — Okolicsányi három emlékiratot készít.....	408
III. A sérelmek jegyzéke. — Ezek feletti éles vita. — Kül- események, békealkudozások Rákóczyval. — A nagykarolyi ország- gyűlésen a vallásügyi pont. — A szathmári békekötés. — Ennek harmadik pontja biztosítja a vallás szabadságát. — József időköz- ben meghalván, az anyakirályné megerősítette a békét.....	424

ELSŐ FEJEZET.

ERDÉLY MEGHÓDOLÁSA.

I.

Erdély meghódításának terve 1684-ben. — Az 1685-iki fogarasi gyűlés nem enged. — A gyulafehérvári gyűlés küldöttei létrehozzák a bécsi egyezményt, mely nem fogadtatik el. — Lotharingi K. egyezménye. — A fogarasi országgyűlés elfogadja a hódolati nyilatkozatot. — A radnóti gyűlés határozatai.

Aki az előbbeni fejezetekben leírt országgyűlések történetét figyelemmel végig olvasta, az kétségen kívül észrevette, hogy a törvényalkotás Magyarországon csupa formasággá törpült.

A hatalom kezelői, a bécsi ministerek, ép oly kevésbé vették komolyan a hozott törvénycikkeket, mint az országgyűlés többsége. A r. kath. klérus és a főurak nyíltan hirdették és az életben makacsul követték azt a veszedelmes elméletet, hogy az eretnekek javára hozott törvényeket nem kell megtartani. Ez az erkölcstelen tan mételyezte meg az egész magyar politikai közéletet.

Ha a királynak lelkiismerete olykor-olykor felébredt, azt ügyesen tudták lecsendesíteni. Mért kimélné a törökkel szövetséget „lázádozókat“, akik nem tisztelik a r. kath. egyház tanait, és akik ezzel magát a királyi felséget is megsértik? Lám, a török hatalom, kitartó küzdelem után meg lett törve; ugyanezt kell tenni annak főtamaszával, a protestantizmussal is. Az itt-ott fölhangzó panaszokra nem kell hallgatni; következetesen és kitartóan kell törekedni a czél

felé. Ahol az ígélet nem használ, ott katonai erővel és királyi parancsokkal kell bevenni a protestantismusnak leg-erősebb menedékvárát — Erdélyt.

És csakugyan, alig oszlott el az 1687-dik évi pozsonyi országgyűlés; alig terjedt el a hír, hogy Palota és Eger várain kívül a Zrinyi Ilona által védelmezett Munkács is feladta magát: a bécsi kormány az előre megállapított terv szerint, aránylag igen rövid idő alatt véget vetett Erdély önállóságának. Nem nyílt háborúban hódította azt meg; hanem ravasz politikával, mely ügyesen kizsákmányolta a kényszerhelyzetet. Egyfelől a védelem kecsegtető ígérétei, másfelől az erőhatalommal keresztülvitt katonai beszállások és az ezzel járó hatalmaskodások olyan helyzetbe hozták az erdélyi fejedelmet és a mellette küzdő rendeket, hogy nem maradt egyéb útjuk és módjuk, mint a meghódolás.

A terv már Bécs felmentése után, 1683-ban merült fel, s 1684-ben Dunod jezsuita páter már kész szerződési formulát hozott magával Bécsből, mely 23 cikkelybe foglalta azon feltételeket, melyek mellett Erdélyt Lipót király kezébe lehetne juttatni.

Messze vezetne ezen politikai tervezet ismertetése; ezúttal csak azt emeljük ki, ami célunkhoz képest, a valósággyi tárgyalások megértéséhez okvetlenül szükséges.

Ugyanis az említett 23 cikkely után következett még egy „*articulus separandus*“, melyben az mondatik, hogy a vallás szabad gyakorlata mind a két vallásúaknak, t. i. a katolikusoknak és a nemkatolikusoknak akadály nélkül meghagyatik.

Ezen szerződési formulát Dunod az 1685-diki február hó 22-kére *Fogarasra összehívott országgyűlésen* akarta elfogadtatni. Egyenesen azonban nem lépett fel vele, hanem a fejedelemnek az úgynevezett „keresztyén“, vagyis a pápa, a lengyel király és Velenczével kötendő szövetségbe való lépését ajánlotta. A rendeknek maga Dunod terjesztette elő a tervet, képies beszédben. Hogy a török elleni hangulatot fokozza, beszédében felhozta a töröknek abbeli törekvését

mely szerint Erdélyt Lengyelországnak akarja adni. Ő — úgy mond — azért jött, hogy ezen tervet megghiúsítsa és a rendeket rábírja, hogy Lipót császár védelmét elfogadják.

A rendek már ekkor meg voltak oszolva. Egy nagy részök elpártolt Tökölyitől; a másik rész, különösen a katolikusok, határozottan Lipót mellett nyilatkoztak. „Felnyilt vala már — mondja Cserei — az erdélyi pápistáknak a szemek, bizván a német szerencséjében.“

A fejevári katolikus papság panaszt is emelt a protestánsok ellen. Elmondá, hogy a katolikus hívek földén termett bor és búza dézmája a református fejevári professoroknak és papoknak adatik. A dolog úgy állott, hogy a dézma tulajdonképen a fiskusé volt, aki azt szivességből engedte át a reformátusoknak. De mivel a katolikusok ebből jogsérelmet formáltak, a rendek meghallgatták a fejevári református papokat és tanárokat, s azoknak előadásából meggyőződtek, hogy Dunod pater és Mikes Kelemen támadásai alaptalanok. Ez utóbbiról megjegyzi az emlékiró, hogy a református papokat „rútul moeskolá, szidá az ország előtt“, sőt fenyegette is őket, amit a fejedelem annyira rossz néven vett tőle, hogy a kért háromszéki kapitányságot ezért nem adta meg neki.¹ Talán éppen Mikesnek ez a hevesége és az, hogy a keresztény (katolikus) szempontot nagyon hangsúlyozta, volt oka annak, hogy nem bírt többséget szerezni. Dunod boszankodott az eredménytelenség felett, s mikor távozott, e szavakkal fordult a rendekhez: „nolentes volentes protegit vos sua Majestas“.²

¹ Mikor a mindenható Teleki ajánlotta őt a fejedelemnek, ez nagy haraggal mondá: „Csudálkozom, uram, ha református embernek tartod magadat, olyan gonoszlelkű perseutornak akarja kegyelmed megszerezni a háromszéki kapitányságot, mint Mikes Kelemen. Amíg mi élünk, soha addig kapitány nem leszen, sőt megmondja kegyelmed neki: többször azt meg ne próbálja, hogy a papjainkat megszidja, mert az Isten minket ne boldogítson, ha a maga kapujára fel nem akasztjuk az áruló rossz embert“. Cserei 150. l.

² Cserei Hist. 149. l.

Ezzel ki volt fejezve Lipótnak azon óhajtása, hogy Erdélyt minden áron bírni óhajtja. Ahol kellett, ígért; ahol szükségesnek vélte, fenyegetett. Mindenek előtt Telekit nyerte meg;¹ azután következett a többi befolyásos férfiú.

Már az október havában *Gyulafehérvárra* összehívott gyűlésen Tökölyit nótázták, javait elkobozták; a hozzá-pártolókra büntetést szabtak. Lipóttal való alkudozás végett pedig kiküldötték: Haller János, Pernyeszi Zsigmond és Inczédi Mihály urakat Bécsbe. Ezek aztán Dietrichstein Ferdinand herczeggel, Badeni Herman örgróffal és Strattman Henrik gróffal értekezvén, 1686. június 26-kán létrehozták azon 21 pontból álló egyezményt, mely közönségesen „bécsi egyezmény“² neve alatt ismeretes. Ennek 6-ik pontjában Lipót király ígéri, hogy a bevett négy vallást Erdélyben és az ahhoz csatolt magyarországi részekben semmi szín alatt háborgatni nem fogja; és nem fog azon törekedni, hogy a törvényileg elismert templomokat, iskolákat, paplakokat és azok jövedelmeit elfoglalja.³

De a 19-ik pontnak azon feltétele, hogy Kolosvárbán és a dévai várban császári őrség helyeztessék el, megghiúsította az alku eredményét. Hiába javasolta annak elfogadását Bethlen Miklós; a rendek nem fogadták el.

Később a hadi szerencse következtében már 12 vár és helység lévén a császári seregek által megszállva, hajlandók lettek volna a diplomát elfogadni; de akkor már a császár nem volt hajlandó reá, mivel úgyis remélte Erdélyt elfoglalhatni. Buda megvétele után Károly lotharingi herczeg ment Erdélybe, színleg csak téli szállásra; de valósággal, hogy azt hódolatra szorítsa. Az erdélyi kormánytanács hiába küldött követeket a külföldi protestáns fejedel-

¹ Kövály: Erd. Tört. V. 166. és 167. l.

² Tractatus super protectione Transylvaniae initus, qui Viennensis sive Hallerianus vulgo audit. Sylloge Tractatum aliarumque Actorum etc. Szász Károly 11. l.

³ U. o. 13. l. Diplomata ad Statum Transylvaniae pertinentia. Hist. Dipl. 12. l. Kövály: V. 172. l.

mekhez.¹ Hiába ment küldöttség Bécsbe, Lipót Károly herceghez utasította, akivel aztán 1687. október 27-kén egyezés kötött. Ez egyezés második fejezetének harmadik pontjában kimondatik, hogy a négy bevett vallás egész Erdélyben, valamint a papok és tanítók is az ő jövedelmekben és vallásuk gyakorlatában háborgattatni nem fognak, hanem isteni tiszteletöket az eddig életben volt törvény és szokás szerint szabadon gyakorolhatják, ezért senki sem fogja őket bántani; a paplakok és iskolák sehol, s így Szeben városában sem lesznek kénytelenek szállást adni. Az 5-ik pontban a tisztviselők, várak és városok szabadságai és kiváltságai; a 6-ikban a régi fejedelmek adományai; a 7-ikben pedig a káptalani konventek szabadságai biztosítottak.²

Ezzel a balázsfalvi szerződéssel Erdély sorsa el volt döntve. „Soha könnyebben — írja Cserei — sem pogány, sem keresztyén egy országhoz ilyen könnyen nem juta, mint akkor a német Erdélyhez; egy korbácsolás nélkül fejet hajtának.”³

Károly herceg kivonulása után katonai hatalom alá került Erdély. A nép feljajdult. Bethlen Miklós, a német katonai parancsnokhoz beadott emlékiratában élénken festi a nép nyomorát. Kéri: küldjön ki a kormány egy megbízható férfiút mint biztost, és adja ki a diplomát, melyet egykor a rendek visszautasítottak. Biztosítsa benne a vallási szabadságot, egyeseknek személy- és vagyonbiztosságát, úgyszintén az ország törvényeit. Hívjon össze országgyűlést; titkos szavazás útján válassztasson egy directoriumot, bízva erre a szükséges reformok keresztülvitelét a hazai törvények szerint.⁴

¹ Szilágyi S. Erd. országgy. XIX. k. 30.

² Cserei, Vera Historia.

³ Szász K. Sylloge Tractatum etc. 30. és 31. l. — Kőváry L. V. 182—187. l.

⁴ Moribunda Transylvania ad pedes Augusti Imperatoris Leopoldi projecta.

Talán ezen emlékirat alapján történt, hogy a következő évben Caraffa, az eperjesi vértörvényszék rettegett hőse ment Erdélybe, hogy azt Lipót hatalma alá hajtsa. Május elején a *Fogarasban* összejött rendek ismét nagy zavarban voltak. Ellentállásra gondolniok sem lehetett; csak arról tanácskozhattak, hogy mit és miképen lehetne még megmenteniök Erdély régi alkotmányából és önállóságából.

Caraffa, ki jól tudta, mennyire félnek nevétől, átizent Fogarasba az egybegyűlt rendekhez és a fejedelemhez, küldenék hozzá követeiket, hogy velök a közügyekről tanácskozzék. Ez meg is történt. A kiküldöttek, ú. m.: Teleky Mihály, Székely László, Bethlen Gergely, Elek és Miklós, Frank Bálint, Bánfy György, Apor István, Sárosy János, Alvinczy Péter és Filtich Mihály 1688. május 9-kén írták alá a hódolatiratot, melyben Erdélyt feltétlenül átadják Lipótnak és örököseinek, és csak kérelemképen fejezik ki abbéli óhajukat, „hogy ő felsége, vele született kegyelmes-ségénél fogva, tartsa és erősítse meg őket szabadságaikban, különösen pedig az eddig bevett vallások szabad gyakorlatában.“¹

Ezt a fejedelem is elfogadta; csakis Bethlen Miklós és Apor István elleneztek, s elébb az országgyűlés elé terjesztését sürgették.² Mikor Bethlen Caraffa előtt is hangsúlyozá, hogy ez ügy eldöntése országgyűlés elé való, az

¹ *Katona*, Hist. Crit. XXXV. 563. l. . . . „submissime supplicantes, ut invitissimus Imperator, Dominus noster Clementissimus, ex innata sua elementia, libertates et privilegia nostra, in specie vero liberum exercitium in religionibus haecenus receptis benignissime confirmare . . . dignetur. V. ö. Szász, Sylloge Tract. 44. l.

² „Én aperte megmondám — írja Bethlen Miklós — hogy én nem javalhatom, hanem reportáljuk Fogarasba a fejedelemnek és az országnak, és lássák ő nagyságok s ő kegyelmek, mert a fejedelemségnek és országnak örökös elidegenítésére nincsen nekünk plenipotentiánk; úgy látom pedig, a generális (Caraffa) azt kívánja, hogy mi ezt subscribáljuk és peccételjük és osztán a fejedelemmel és országgal viszont cselekedtessük. . . Megharaguvék Teleki s mond: kegyelmed-e hát olyan híve a fejedelemnek? stb. — Önéletírás II. 80 l.

a következő szavakkal válaszolt neki: „Uram, aki egy kulcsal bemehet az ajtón, bolond volna, ha több kulcsot s hágesókat keresne, hogy az ablakon juthasson be“.

Mindazáltal mégis több kulcshoz kellett folyamodni, és a fentebb említett hódolatiratot a majdnem folytonossá lett *fogarasi országgyűlés* megerősítése alá kellett bocsátani.

Az országgyűlésen jelen volt rendek néhány nap alatt minden nehézség nélkül elfogadták a hódolati nyilatkozatot. Egyúttal 13 pontból álló kérelmet intéztek a királyhoz, hogy hagyja meg Erdély önállóságát és alkotmányosságát, hogy különösen a négy bevett vallás semmi szín alatt ne háborgattassék, hanem minden egyházak, templomok, iskolák, paplakok eddig élvezett jövedelmeikben, jogaikban, szertartásaikban és szokásaikban; úgy szintén azoknak papjai hivatalaikban, tiszteletükben és szabadságukban sértetlenül megtartassanak, úgy, amint az a Lotharingi herezeggel kötött egyezményben van.¹

Június 17-kén kaptak egy kitérő választ, melynek hangjából lehetett látni, hogy Erdély önállósága veszendőben van. A király a rendeket a töröktől való elszakadásukért és császári oltalma alá hajlásukért megdicsérte, s megígérte, hogy védelmőkről kellőleg fog gondoskodni. És hogy atyai kegyességét irántok bebizonyítsa, biztosítá őket, hogy a bevett vallások gyakorlatában, lelkiismereti szabadságában háborgattatni senki sem fog. Gond lesz arra is, hogy a császári katonaság, szigorú fegyelemben tartatván, a tartományt védje és ne zsarolja.²

A rendek azonban ily általános ígéretekkel megelégedve nem voltak. Nagy Pált küldötték fel Bécsbe, hogy a diploma kiadását, s abban némely kitételek igaz értelmének megállapítását kieszközölje. Október 8-káról keltezett levelökben ők magok is ezt kérték. A király december elején erre adott válaszában ismét csak dícséretekkel és

¹ Szász, Sylloge Traotatum. 46. l.

² U. o. 50—51. l.

biztatásokkal felel; ő azon szavak alatt „*religiones hactenus toleratae*“, melyek az 1686-ki egyezkedés idején iktattattak a szövegbe, a tényleg bevett vallásokat érti; s biztosítja a rendeket, hogy e tekintetben semmi változtatást és újítást nem akar behozni. A terhek könnyítésére nézve is megtette a kellő intézkedéseket. . . .

Az alkudozás ilyképen tovább folyt 1689-ben is. Vay Mihály volt a fejedelem követe Bécsben. Lipót szemlátomást halasztotta a végleges választ az időközben kitört török háború befejezése utáni időre. Az erdélyi országgyűlések tulajdonképen csak értelmező bizottsággá törpültek. Nagy viták nem folytak; elvi határozatok nem hoztak. Rendkívüli adóktól nyomatva, a rendek a Lipót részéről kiadandó diplomától várták az ügyek jobbrafordultát. Valamint a polgári életre tartozó kérdésekben csak aprólékos határozatokra, mint pl. pipatilalomra és verébfogásra szorítottak; úgy a vallás-erkölesi élet tekintetében is leginkább az elharapózott bűnök, mint pl. gyilkosság, paráznaság, káromkodás és sodomia, úgy szintén az egyes felekezet papjai között felmerült kisebb bajok megszüntetésére fordították figyelmüket.

II.

A fogarasi május 17-ki határozatok; — a június 19-ki határozatok; — és a július 15-kén tartott országgyűlési czikkek.

Minél erősebben érezte a fejedelem a bekövetkezett kényelmetlen helyzetet, annál nagyobb gondot fordított egyházának belügyeire.

Egymás után tartott egyházi gyűléseket, melyeken az országgyűléseken előfordulható ügyeket előlegesen megbeszélték, sőt egyes esetekben határozatokat is hoztak.

Így például az 1689-diki május 17-kén Fogaras várában tartott gyűlésen a következőkben állapodtak meg:

Tiszteletes Veszprémi István Udvarhelyi Praedicator, s egzszersmind Udvarhelyszéki Tractusbeli Reformata Orto-

doxa Ecclesiák Praedikátori Esperestye, és Letenyei Pál. említett Udvarhelyi Schola Mestere között már alkalmas üdőtől fogván fenforgó Controversiák, mind a magok panaszokból, s mind pedig azon Ecclesiához közel lakó becsülletes atyánkfaitól megértvén, közönséges teezésből concludáltak, hogj azon eő Kegyelmekek között fenforgó nehézségek, más egjéb törvényes processust, és aból származható judiciumot importalható utakon módokon ne orvosoltassanak, hanem eő Kegyelmekek mind két részről való csendeségekre, és böcsületeknek is helyben maradására (kiváltképpen való tekintetünk lévén arra, hogy említett Veszprémi Uram más tisztességes Ecclesiában való hivatallyát, a mi Kegyelmes Urunk eő Nagysága, némely eő Nagysága meghitt becsülletes Tanács Úr hívei Instantiajukra lett parancsolattyára nézve megváltoztatta, és azon Ecclesiában megmaradott) vigjázván, ugy teeczet, Veszprémi Uram azon Ecclesiában maradjon meg, eltávoztatván mindazáltal az azon Ecclesiát, ott való Scholát, és másokat is megháborítható alkalmatlanságot; Letenyei Pál pedig (imponáltván azon Ecclesiának illendő Ratiokkal odavaló acceptáltatása) transferáltassék az Zabolai Ecclesiái Praedicatorására, és Rozgoni Uram onnan az említett Udvarhelyi Schola directionjára hozattassék vissza és igj mindeniknek eő Kegyelmekek közzül, böcsületek megsértődése nélkül azon említett Udvarhelyi Ecclesiabeli difficultasok sopialódnak.

Eodem ibidem.

Marusszéki Makfalvi Dosa Tamás, és ugjan Marusszéki Sztgeliczei Orthodoxa Reformata infans Ecclesia között, ugjan ott lakott Néhai Nagy János háza, és szölei dézmája iránt előnkben terjesztett s azon Ecclesia részéről comprobált controversia iránt concludáltak. Minthogj elsőbb és nagyobb jussa is elucescalt azon Ecclesiának a megemlített házhoz, s szöllőknek dézmájához, mintsem Dosa Tamás Atyánkfjának, mely háznak és szöllők dézmájának azon Szent Geliczei Orthodoxa Reformata infans Ecclesia számára,

s kezéhez való avattatására ugjan maga Dosa Tamás mint substitutus Tiszt forgott, és volt interessatus, még is annak utánna certis sub praetextibus azon háznak égi részit, s az szőlőknek dézmáját magának vendicalta s occupálta, holott azon Ecclesia említett jussát oltalmazni inkább, s szaporítani, mintsem károsítani, s fogjatni tartozott volna; tehát azon házat egészen azon infans Ecclesia számára restituállyá, restituálván a szőlőket is azoknak, a kiket concernál proprietássága, fenmaradván azon szőlők iránt is azon Ecclesiának dézmabeli jussa: maga ezen dolgokbeli rendeletlen cselekedetiért pedig de facto tartozzék azon Ecclesiának száz forintokat deponálni, ha pedig a megirt házat azon száz forintnak depositiójával azon Ecclesiának post harum emanationem intra vel ad octavum nem remittállyá, az után nyolczad nappal cum poena ducentorum florenorum hungaricalium per legitimos Regni Executores exequenda, omnibus Juridicis remediis praeclusis restituat, vigore praesentis Deliberationis.

Az Abrud-Bányai dologról.

Mivel azon kívül is sok Controversia vagion azon helyben az Ecclesiai dolgok iránt is, ebben is peniglen praetendállyák, az Ecclesiának dolgának megbántodását, hoga iobban való igazittása lehessen azon dolognak jövendőben, Commissariusoknak rendeltetnek, Thuroczkai István Alvinczi Péter, és Balogh Boldisár Atyánkfiai, kik is hová hamaréb az következő Junius havában ad faciem loci felmenvén, az dolgokat oculálják, és az következő Ország Gyűlésére valóságosan reputállyák s akkor végső igazításban vétetődik; az alatt peniglen az aranyváltónak tisztességes szállást adván megbecsüllyék.

*

Az templom iránt, mind ennyi sok romlás, és tereh viselés alatt is, egész országostól 10,000 forintokkal megsegítteni igirjük, ugi kis arra való pihenésünk lévén, az mennyiben lehet nem is halasztjuk.

*Seprődi Mátyás supplicatiójára való válasza T. Püspök
Uramnak.*

Mivel ennek előtte a vásárhelyi sinodusban Seprődi Mátyás opinioi condemnáltattak egyszer, azért mi az aránt való iudiciumot a generalisnak nem bontogatjuk. És noha annak utánna is nem szünt meg tévelygő vélekedésit hintegetni, sőt ministeriumunkat, szent evangeliumunkat káromlatta, szidalmazta, beestelenitette, melylyel okot adott arra, hogy megfogattassék, mindazonáltal mi nem gyönyörködven nyomorúságában, reménséget vehet szabadulása felől, ha reversalist ad ezekről.

1. Hogy az ecclesiának utolsó állapotja felől, nevezet szerént az sidóknak Canaán földre való külső carnalis restitutiojok felől való opinioit magának tartja, sem együtt, sem másutt, sem titkon, sem nyilván nem hintegeti.

2. Ha a felől való opinioiból maga elméje szerént kihozott keresztény vallásunknak fundamentumival ellenkező sententiáit revocálja. És ha többé megujítja arra legyen köteles, hogy az házábul kimegyen, vagy az mi kegyelmes Urunk ő Nagysága és az Urunk ő Nagyságok s ő Kegyelmek ujjakig megfogotván kemény itilete légyen rajta, mint teljességgel megátalkodott s keresztényi vallásunknak fundamentumit háborgató, ministeriumunkat beestelenítő, szent evangeliumunkat káromló ember ellen.

3. Ha az mely társaságot és atyafiakot megbecstelenített emberi indulatjából, azokat az partialisban mind közönségesen mind pedig személyek szerént megköveti.

A partialisban pedig meghagyatik, hogy az praedicatorok vigyázzanak magok is utánna, az hallgatókat is megintsék, hogy ha ezek ellen cselekednék, nemcsak bémondani tartozzanak, hanem mint hihető embert társaságokból, falujokból is kiűzzék, arra szabadságok lévén.

Mákfalvi István felől való tetszése T. püspök Uramnak.

Mivel Mákfalvi Istvánnak nem csak sokképpen való erkölcstelensége, hanem iszonyu káromkodása is hallatik, azért hogy mind erkölcstelensége s mind káromkodása felől inquisitio légyen, a társaságnak meghagyatik, addig maradjon fogságban.

Seprődi Mátyás választétele.

Ha a vásárhelyi sinodus az Mojses ötödik könyvének 19. részének a v. 15 ad finem lött volna, többet szólhattam volna a dologhoz.

Az 1. postulatumba: Omne bonum est communicativum sui.

Az 2-dikra. Az igaz vallásnak fundamentomival ellenkező dolgokat, eddig sem igyekeztem, sem igyekezem soha hinni s tanítani.

3. Az mit mások ellen erőtelenségből vétettem, alázatosan megkövetem.

Observandum: Seprődi Mátyás minthogy rendkívül opponálta magát választételiben tovább való fogsága méltónak itiltetett.

Mákfalvi István is az fogságban tartatni végeztetett.

Továbbá az 1689-ki június 19-kén tartott generalis zsinatnak azon követelései, melyek az ugyanazon év július 15-kén tartott radnóti országgyűlés elé terjesztettek, ekképen hangzottak:

1. Ugy vagy on hogy még ez ideig ez esztendőben Aprilisnek vége felé Fogarasban az deputatioknak gyűléseknek alkalmatosságával T. Bajcsi András és Szekeresi István praedicator atyánkfiai által praesentált postulatumnakra lött kegyes választételit az mi kegyelmes Urunknak ő Nagyságának és P. nagy Rendeinknek írásban nem láthattuk: mindazonáltal az Isten házának épületire és az ő felsége dicsőségének terjedésére igen használatosnak tudván azokat lenni, kérjük alásson Nagyságotat kegyelmes Urunk

kérjük szent vallásunkat szerető nagy Rendeinket, méltóztassék Nagyságtok s Kegyelmetek akkori jó végzésit ecclesiánk és collegiumink javakra effectuálni, hogy azoknak bételjesítések halogatása és egyéb következhető alkalmatlanságok miatt haszontalanokká ne legyenek, melyért hogy Isten Nagyságtokat és Kegyelmeteket lelki és testi jókkal megáldja szívünk szerént kívánjuk. Resolutio in Castro Radnoth 4. Augusti 1689. Facta sequenti serie. Kezekhez ment ő Kegyelmeknek.

2. Az sok égre kiáltó gonoszságoknak, az Isten beszédének, és az természetnek világa ellen eső istentelen cselekedeteknek árja ellepte minden határit édes hazánknak; de azoknak megbabolázásokra és megbüntetésekre irott szép törvényeink megholtak, az itilet keserűségre változott és az igazság a földön hever Amos 5. 7. et 6. 12. Az igazság elesett az utczán és az igazságnak minden előmenetele. Es. 59. v. 14. Az sok ártatlan véreknek kebelünkben való szedése, szegényeknek és gyámoltalanoknak nyomorgatása, a fertelmes parázna életű embereknek dögleletessége, az orvoknak, latroknak és egyes gonoszságokban élő elfajult embereknek meg nem büntetése szüntelen szorgalmaztatják a földnek igaz ítélő biráját az ellenünk való bosszuállásra, mely bizonynyal soha el sem mulik, ha az igazság kiszolgáltatására és életünk megjobbítására nem serdül szívünk, s folyni kezd ujabbán az Istennek itileti ellenünk, mint az viz és az igazság, mint a patak Amos 5. 24. Mostan pedig egyszer az sok káromkodásokkal annyira megrakodott 23 nyavalyás háza, hogy nem csak az öregöknek, hanem az utczákon játszadozó gyermekeknek is szájok telyesen legyen azokkal. Nevezetesen az elmúlt hetekben mint káromlatta meg szent bibliánkot, evangeliumunkat, vallásunkat, praedicationokat egy ó-tordai ember irtozásra való dolog csak hallani is, miképpen arról való relatoriák megmutatják. Azért alázatosan kérjük Nagyságotat kegyelmes Urunk, kérjük Istenét szerető nagy Rendeinket, viseljen gondot Nagyságtok és Kegyelmetek az igazságnak kiszolgáltatására, ilyen istenes

munkája által is, álljon az törésre, hogy az Istennek fellobbant haragjától és kemény iteletitől teljességgel meg ne emésztessünk. Közölebb ez mostan vád alá esett személynek is éktelen káromkodási ne maradjanak büntetlen. Az igazságot és az igaz törvénynek gyakorlását a magistratusi személyekben inkább szereti az Ur az ő áldozatjoknál. Prov. 21. 3. Sam. 15. 22. Iratott articulus róla. Ez káromkodó captiváltassék végeztetett.

3. A praedicatorok és mesterek tápláltatásokra, eleinktől rendeltetett fizetések, mely sokképpen fordított, változtatott és vonattatott el szerte-szélyel e hazában, senki sem győzné eléggé kiirni. Sem az Ur Jezus Christus méltóságos parancsolatjával, sem e hazának rendes articulusival nem kezdettek nagyon sokon gondolni, hanem az szent ministeriumnak fenn tartására rendelt falatokat elhuzzák, s vonszák, lopják és elnyelik, mely miatt végetlen és megszünés nélkül való az egyházi embereknek, praedicatoroknak és mestereknek panaszok. Azért alázatosan kérjük Nagyságtokat s Kegyelmeteket, méltoztassék az ügyünkben tekinteni és diecesisenként ez hazában kegyes és istenfélő delegálandó személyek által az esperestekkel együtt a conpitalataban (sic!) megirt ötödik és hatodik articulusok és ez hazában megnyomorult jó rendelések szerént az egyházi személyeknek fizetéseket jó karban állítani. Melyért Isten Nagyságtokat és Kegyelmeteket mind személyekben, mind maradékiban kétség nélkül megáldja.

Az helyeknek tisztei procedáljanak az afféléről irott articulusok szerént, az vármegyék főtisztvei is legyenek kívántató succursussal.

4. Marus székben Szent Mártonon lakó Dersi Pál unitarius esperest, jóllehet sokszor megintetett, hogy a vadadi kicsiny reformata ecclesiácskának tagjait ne háborgassa, a vadadi unitarius pap számára való fizetéssel ne terhelje, azért őket ne dulassa, ne zálogoltassa, Kálban az vallásunkon levő ecclesiácskában való járásokat az ige hallgatásáért ne ellenzze, de még eddig rendetlen cselekedetétől

nem hogy megszűnt volna, sőt inkább azokat ujjattan ujjatja, minthogy az vallásunkon levő vadadiaknak panaszszal teljes supplicatiojokból megtetszik, reformatus praedicatornak az ige hirdetésére, betegek látogatására, halottjoknak eltemetésére, a mieink közé bemenni nem engedtetik. Azért alázatosan reménkedünk Nagyságodnak kegyelmes Urunknak, Nagyságod után vallásunkat szerető nagy Rendeinknek méltóztassék Nagyságtok s Kegyelmetek annak az ecclesiácskának megnyomorítására és elfogyasztására ezéltő erőszakos esperestnek rendeletlen dolgait meggátolni, magát megzabolázni és azt az infans ecclesiácskát inséges állapotjából kivenni és igaz vallásában követésében bátorságossá tenni. Jobban végére kell menni, director Uram proloquálja, az kiket illet e törvénnyel.

5. Az bágyoni reformata ecclesiácskának nagy megbántódására és megszorodásának meggátlására való dolog, hogy az unitaria vallásról hozzánk tért ott lakós, tós gyökeres embereknek is erdejekből részt szakasztani és adni nem akarnak, mely miatt nagy hátramaradással élnek közöttök az vallásunkon levő emberek, nem is kicsiny akadály a gyengéknek, hogy vallásunkra ne álljanak. Azért kérjük Nagyságtokot s Kegyelmeteket alázatosan, ez nem régen plántált ecclesiácskának is ebbeli nyavalyáját orvosolja meg, ha az több határokhöz közök vagyon, legyen erdejekhez is. Denomináltassanak commissariusok ezen dolog eligazítására az országtól.

6. Az Szent-Gellicei reformata ecclesia praetendal az unitaria ecclesia kezénél levő jókhoz (mely nyolecz száz forint, szántóföldek, erdő, széna rétek) ezen az okon, hogy az ő elejek is munkások voltak azoknak szerzésében, sőt azok voltanak ott nagyobb fundatori az egyházi jóknak, azért alázatosan kérjük Nagyságtokot s Kegyelmeteket ez mostan nevedő ecclesiácskának is fundamentomos praetensióját vegye tekintetben és küldjön közikben értelmes embereket e dolognak eligazítására és az egyházi jóknak a mieinkkel való megosztására.

Elégségesnek nem tartjuk az ő Kegyelmekek erre való választéteket. Ez az Dósa Uram dolgához való. Az következő deputatio gyűlésére producálják mindkét részről, ha mi igazságok vagyon.

7. Az oláhok olyan helyeken is építenek Beszerikákat, az holott még vallásunkon levő praedicatorok és hallgatók is vadnak: mindazáltal az magyarok fundusira telepedett oláhok az praedicatoroknak járó szokott fizetést meg nem adják, mely miatt immár sok helyeken az praedicatorok csaknem egyenlő szükségre jutottak. Ha az szász falukra telepedett oláhok az szász papoknak az régi mód szerint való jövedelmeket kiszolgáltattják, ugy tetszik azon igazsággal az magyarok is megkívánhatják tőlök. Alázatosan kérjük azért Nagyságtokot s Kegyelmezteket e részben is cselekedje azt az ministeriumnak fenntartására az olyan helyekben is, az mi igaz és illendő. Articulus iratott róla.

8. Az fejevári collegiumnak minémü nagy fogyatkozása lévén az professorok iránt Nagyságod, Kegyelmes Urunk és Nagyságtok és Kegyelmezteket jól tudja, azért alázatosan kérjük Nagyságodat mint jó kegyelmes Urunkat és Nagyságtokat s Kegyelmezteket, hogy Istenünk tisztességéhez való jó buzgóságából meltoztassék Nagyságod kegyelmeségét, Nagyságtok s Kegyelmezteket jó akaratját fogyatkozásában ahhoz is megújítani, nevezet szerint az ifjuságnak nagyobb mértékben való taníttatásában, nem kicsiny lévén az tanulóknak száma, T. Comaromi István becsületes atyánkfia az egész munkát erejével nem győzván, ő Kegyelme mellé T. Kapusi Sámuel becsületes atyánkfiát helyezetteti illendő fizetést ő Kegyelmeének rendelvén és conventiót adván, mint-hogy az mi kegyelmes Urunk ő Nagysága arról mi nekünk már reménységet nyújtott és ígéretet tött. — Meg vagyon.

9. Az fejevári ecclesiában az isteni szolgáltnak fenntartására rendelt Nagyságod kegyelmes Urunk dézmát, melyet possessor uraim felváltván kiadják ugyan quartáját, de az dézmát pénzül felváltván az pénzből ismét kivonszák, holott Nagyságod kegyelmes Urunk a quartán kívül való dézmát

adta a fejerdi ecclesiának és azt válthatják fel proprocessor Uraimék, némelyek pedig két részt birván az egyiket felváltják, a másikat nem váltják. Noha megdézsmálják, mint Colosvárt lakó Szilágyi Mihály Uram. Némelyek potentiose oda tartják, mint ugyan Colosvárt lakó Sztenczel Ferencz nevű unitarius ember oda tartotta a dézmát a mostan ott lakó praedicator atyánkfia előtt való becsületes atyánkfiától; némelyek az nemes ország articulusa szerént debito tempore ki nem szolgáltatják, Nagyságod, kegyelmes Urunkat első kérjük ez iránt való fogyatkozását is azon megnevezett ecclesiának kegyelmessége szerént méltóztassék orvosolni.

Fő arendator Uram parancsoljon felőle az vice arendatornak, ne vegye el az pénzt, hanem ha mind egészen letészik.

10. A colosvári typographia házhoz német szállók szállva, Veresegyházi István typographus atyánkfia ereje felett terheltetik annyira, hogyha Nagyságod kegyelmes Urunk és Nagyságtok s Kegyelmetek a házát nem immunitálja, kényszerítetik szállását változtatni, oda hagyván a typographia házot, melyből lehetetlen hogy nagyobb romlása és pusztulása a háznak ne következnek; annál inkább, ha (az mint hallatik) a capitányok cultusok helyének közel voltájért oda szállanak. Annak felette idvezült Veresegyházi Mihály typographus atyánkfia, a midőn azon megnevezett házban szállott volt, akkori fő curator Urainkkal lévén ilyen contractusa, hogy a mit a házon épít (bona fide arról producálván) acceptáltatik, azon contractushoz tartván magát mostan azon házban lakó Veresegyházi István typographus atyánkfia is, építtette azon házat, de még eddig, sem az idvezült atyafia költése, sem az mostan azon házban lakó Veresegyházi István költése igazításban nem vétetett. Várja abból is Nagyságos Urunk az Nagyságod kegyelmességét és Nagyságtok s Kegyelmetek jó akaratját, hogy sok költségek hijában való ne légyen és nagy kárban ne maradjon. Munkálkodni kell az háznak immunitáltatásában, az typographus maga dolgáról pedig az colosvári curatorok informáljanak.

11. Az oláh esperestek abban munkálkodván, hogy született nyelveken tisztábban kinyomtatossák (igy) a bibliát, elégtelenek annak a munkának véghezvitelére, hanem mindenütt magok közt, Beszerikájokban ez aránt való jó igyekezeteket publicálván arra segítséget kérnek. De ezt az Nagyságod kegyelmes megengedése nélkül fel nem tehetik. Azért Nagyságodnak kegyelmes Urunknak és Nagyságtoknak s Kegyelmeteknek mi általunk alázatosan instalnák, méltóztassék nem csak megengedni, hanem patens levelekkel is segíteni. — Concessum.

12. Seprődi Mátyásnak, tévelygő vélekedéséért az ecclesiának sokszori kívánságára, az Méltóságos Ur, Tekéntetes, Nemzetes Teleki Mihály Urunk megfogatta és ide hozotta, akképen ministeriumot sokképen beestelenítő, erkölestelen Mákfalvi Istvánt. Mi tetszik Nagyságtoknak s Kegyelmeteknek velek cselekedni, Nagyságtoktól s Kegyelmetektől iteletet várunk. Készüljön az válaszhöz és maga expeditiójához.

A rendek ezen felterjesztések alapján az 1869. július 15-ikén tartott országgyűlésen a következő törvényczikkeket alkották:

Articulus II.

Istennek ő Felségének rajtunk forgó súlyos látogatásával is sokan semmit sem gondolván, sok vétkeknek neme mind eláradott legyen az emberek között, szomorúan jelentjük kegyelmes Urunk, sokak kétség kívül elbizakodván a törvényeknek rendesen való nem folyásában, az nemesi szabadságnak színe alatt sokan vétkeknek cselekedésire hanyathomlok mennek, bizakodván abban, hogy az eddig observáltatott usus szerint longo litis processu, akiknek incumbálna, nem procedálhatnak ellenek, mely vétkeknek ennyire való eláradása, és annak meg nem büntetése miatt nem egyebet, hanem Istennek végső itéletit várhatjuk minden bizonnal édes hazánkra. Hogy azért az iránt is az ő felsége fellobbant haragját csendesíthessük, csak mi részi-

ben is, nemesi szabadságnak, megsértődésével is annyi részben nem gondolván az efféle vétekben valóknak megbüntetéséről eddig observáltatott processust megrövidítvén Nagyságod kegyelmes consensusa is accedálván, egész országul, három nemzetül végeztük ez szerint:

Hogy t. i. Director atyánkfia ez hazában mindennemű helyeken inquiráltasson, és az hol gyilkost, paráznát, káromkodót és minden keresztyén szíveket irtóztató Sodomia vétekben való embert hall, evocáltassa az méltóságos Deputatio öszvegyülésire, az holott is az Nagyságod méltóságos táblája minden haladék és kedvezés nélkül revideálja az efféle megnevezett véteknek, valamelyikével vádoltatott embernek causáját és egyszeri exmissiónál egyéb dilatio semmisen adatván, finaliter decidáltassék dolga, és érdeme szerént meg is büntetessék.

Az mig pediglen az inquisitio peragáltathatik, minden fő- és vice tiszték és egyéb becsületes rendek is, ha kiket afféle vétekben élőket tudnak, tartozzanak kötelesség szerént megírt Director atyánkfiának értésére adni. Az ilyen vétekben deprehendáltatott ember mellett pediglen senki Nagyságodtól gratiát impetrálni ne merészeljen sub poena flor. 500, Nagyságod is mostani kegyelmes igéreti szerint ne adjon. Hogyha pediglen valaki sok sollicitálása után Nagyságodtól gratiát impetrálna is, az Nagyságod gratiája semmit neki ne használhasson, hanem Nagyságod fejedelmi autoritása megsértődése nélkül törvény szerént érdemlett méltó büntetését vegye el az olyan személy. Ez iránt való constitutiónk pediglen ez hazában három esztendeig duráljon, azontúl erőtelen legyen; hogy ha a szükség úgy kívánván ujabban egész országul, Nagyságod kegyelmes consensusa is accedálván, ezen constitutiót nem confirmáljuk.

Articulus III.

Mivel az regius fundusra telepedett oláhok a száz papoknak az ő fundusokról az előtt jární szokott bért szintén úgy bészolgáltatják, mint midőn az ő helyeken szászok lak-

tanak, nem prejudicálván, hogy a szász papnak tanítására nem járnak, vagy hogy magoknak ők is papot tartanak; végeztük azért Kegyelmes Urunk, Nagyságod kegyelmes consensusából, hogy hasonlóképpen a vármegyéken és székelységben is az mely oláhok olyan fundusokra telepedtenek, az holott annak előtte a magyar papnak bért adni szokott magyarok laktanak, legalább annyi béradással papnak, mesternek tartozzanak, a mennyivel azon helyben az előtt lakott magyar ember tartozott. Mely bért is az oláhokon azon helyeknek lakosi, a köztök effélékben eddig observáltatott usus szerint szabadosan exequálhassák, ha szép szerint megadni nem akarják.¹

*

Az 1690-ki június havában ugyancsak Radnóton összeült „deputatio“ Vesselényi Pál és Béli Zsuzsanna ügyében ekképen határozott:

„Az ő kegyelmek egymás között fenforgó hallatlan példájú nagy botránkozás orvoslásának modalitását az nemes ország deliberative kiadta volt ugyan, de abban az predikatori rendek fogyatkozást tévén, kéntelenített az vallásunkon lévő consistorium hozzá nyulni, és Isten ő felsége kemény. az embereknek pedig méltó ítéleteknek eltávoztatására nézve, csendes uton igyekezte megorvosolni, de semmiképpen ezuttal is nem lehetett. — Azért tetszett az consistoriumnak ez jelen való esztendőben esendő Szt. Mihály napig ő kegyelmek mindkét részről készüljenek törvényhez, és akkortáiban prefigálandó napra s helyre az vallásunkon való statusnak elei és színe összegyűlvén, s püspök uram is az esperesteknek nagyobb részével, magok mellé veendő két-két becsületes predikátorokkal odajöven, őkegyelmek is mindkét részről jó készüllettel compareáljanak, s törvény szerint eligazittatik az ő Kegyelmek között lévő nagy botránkozás finaliter; mely is azon el nem múlik, ha valamelyik őkegyelmök közül nem compareálna is, hanem az

¹ Vessely, I. 273—275. l.

dolog eligazittatik és az compareáló félnek igazság szolgáltatik okvetetlen.

Hogyha pedig az alatt ő Kegyelmekek megegyezhetnek magok között, mi nem ellenezzük, de egyik félnek is mi nem imponáljuk.¹

III.

A medgyesi országgyűlés 1689. szeptember 17. — A reformátusok kérévényei, s az azokra adott válaszok.

A rendek összejövén, mindenek előtt a jelenlevők névsorát olvasták fel; azután pedig Bethlen Sámuel ünnepélyes szónoklattal üdvözölte a fejedelmet.

A bécsi követségre és a katonaság ellátására vonatkozó jelentések és határozatok után s némely apróbb kérdések mellett elővették az egyházi és iskolai ügyek is.

Ugyanis még ez év tavaszán, Fogarasban, a fejedelem jelentésében tárgyalattak a reformátusoknak bizonyos kérévényei, melyekre nézve pontonkint a következő határozatok hozottak:

1-ma instantia. Az elmúlt esztendőben 4. Oktobris Radnóton, a mit Istenhez való buzgóságokból ő Nagyságok s ő Kegyelmekek ígértének, azt ki mennyire adta meg, illendő volna végre menni és annak az ígéretnak effectumát solicitálni.

Resolutio. Vallásunkon való uri s főrenden levők nevek alatt irni kell azoknak a becsületes rendeknek, kik meg nem adták, a mit ígértének.

2-da instantia. Debreczenből már sok esztendőktől fogva egy pénzt sem adtak, meghalad az adósság fl. 12000, mit kell velek is cselekedni?

Resolutio. Megtanit az idő; most nem lehet őket erőltetni.

3-a instantia. Maradtak volt bizonyos adóssági az Ecclesiáknak a Gilányi testámentoma alkalmatosságával, melyek

¹ Consultatio Radnotiensis. Tört. Lapok. I. 599. 1.

mindazáltal csak elnyomúlva vannak a háborús idők miatt; annak is ha békeséget kelle várunk vagy az alatt is procedálnak.

Resolutio. Az mint lehet, non obstante temporis injuria procedálni kell.

4-a instantia. A hol udvarbirák vagy kamara ispánok fizetnek a praedikatoroknak, majd mindenütt elfogyatkoznak az ecclesiák és praedikatorok a fizetelenség miatt.

Resolutio. Praefectus uram provideáljon felőle, és a hol mi fogyatkozások vannak, igazitassa el, s fizettesse meg, akinek mi illik.

5-a instantia. Püspök uramnak és Szekeresi uramnak is vagy a fejeváriaktól olyan fogyatkozások, hogy fizetéseket illendőképén nem adják meg.

Resolutio. Menjen commissio az hadnagyra és a város birájára, intra octavum fizetessenek őkegyelmeknek: alioquin fogva hozattassanak ide érdemlő büntetésre.

6-a instantia. Az enyedi collegiumnak és ecclesiának a mi kevés jószága vagyon, a mostani portiózásban, ugy mint dominus terrestrisnek, segiteni kelle az jószágot és micsoda pénzből? ha ő Nagyságok és ő Kegyelmekek valami engedelemmel nem lehetnek, signanter az ecclesia kővárvidéki jószága inscriptiós lévén, mint tehesse az adót le érettek tanquam dominus terrestris, ha az a sok költség nem superscribáltatik authentice azon jószágra.

Resolutio. Az jószági adóját nem lehet relaxálni, közönséges lévén az adók terhe, egyébiránt az inscriptiós jószágról irt articulussal élhetnek ő kegyelmek is.

7-a instantia. A fejevári collegiumnak nagy fogyatkozása vagyon, elannyira, hogy ha ő Nagysága, vagy ő Nagyságok s ő Kegyelmekek nem succurálnak, nem subsistálhat.

Resolutio. A mi kegyelmes urunk ő Nagysága méltóságos collatiói szerént való provisio ez után is megleszen, disponált is felőle ő Nagysága.

8-ava instantia. Az oláh typografiáról mint lón Matkó

uram iránt való dispositio ezelőtti esztendőkbén, juthat ő Nagyságoknak és ő Kegyelmeknek eszébe; ebben is a késedelem mit használ? Jó volna róla gondolkodni, mert Matkó uram is halandó.

Resolutio. Jobb időre halad.

9-a instantia. Az oláh scholának Fogarasban való erectiója, mely szükséges volna, nyilván vagyon ő Nagyságok s ő Kegyelmeők előtt, azért az se menjen feledékenységben.

Resolutio. Leszen kegyelmes dispositiója róla a mi kegyelmes Urunknak. Bethlen Gergely uram, praefectus uram és Pataky István uraimék provideálják.

10-ma instantia. A marosvásárhelyi schola pénze, dolga is periclitál, és noha jó dispositiók tétettek róla egynehányszor, de effectumba nem mentek.

Resolutio. Azon ecclesia és a város között fenforgó sok difficultásoknak istenes complanálására és a dolgoknak jó karban való állítására az urak: Teleky Mihály uram, Bethlen Elek uram, Székely László uram, Bánffy György uram, Macskási Boldizsár uram, ítélőmester Alvinczi Péter uram rendeltettek, interim országgyűlésen proponáltatni és ratificáltatni kell.

11-ma instantia. A mi kegyelmes urunk ő Nagysága, rész szerént Debreczenben levált, rész szerént a debreczeni diákoknak ugyan Debreczenben a collegium pénzéből adott olyan reménységgel, hogy ide be Erdélybe a collegiumnak refundálja ő Nagysága és a summa leválatott in anno 1682 és teszen fl. 2000, de mindeddig is odavagyon. Kolosvári István uram költségét is, tallerorum 300 ő Nagysága ígérte hogy megadja, de még eddig meg nem adatott az is. Teszen ez kettő fl. 3200. Hogyha pedig ő Nagysága csak a Debreczenben is anno 1682 levált fl. 2000-re méltóztatnék valami kis interest adni, Isten előtt való áldozat lenne ő Nagyságától.

Resolutio. Pater Jánossal már a mi kegyelmes urunk ő Nagysága conveniált, és azon summából, amelyet már

compromittalt, megadatja ő Nagysága, ideértetvén a Kolosvári uram elköltött adóssága is. Az interes iránt is igéri ő Nagysága kétszáz forintbeli kegyelmességét.

12-a instantia. A kolosvári ecelesia számára esztendónként az aknáról járó 1600 frt is, már négy esztendőttől fogva oda vagyon; téssen ez fl. 6400, noha sóval kezdették volt megadni, de azt is megakadályoztatták.

Resolutio (nincs).

13-a instantia. A püspök uram számára ugyan az aknákról esztendőnkint járó fl. 240 is már négy esztendőttől fogva nem adatott meg. Teszen ez fl. 960.

Resolutio (nincs).

14-a instantia. Máramarosban az aknáról adattatni szokott volt a sónak tizede, mely ugyan Isten szavának hivatott. Ezért urunk ő Nagysága conferált volt annuatim azon aknákról a kolozsvári schola számára fl. 100 de quomodo lett az első collatio kicsiditése, de arról az száz forintról Urunknak és idvezült asszonyunknak donatiója is extál, és valamig Hedri Benedek élt abban a huszti praefecturában, meg is adták; de azután sok esztendőttől fogva maig majd semmit sem adtak.

Ezeknek az adósságoknak megszerzésében, hogy ő Nagysága és Nagyságok s ő Kegyelme jó hathatós utat keressenek, szükséges.

Resolutio. Ezen száz forintot ezután is adják meg fogyatkozás nélkül. A sónak pedig tizedéhez ne nyúljanak, hanem eladattatván az ára conserváltassék, és az mi kegyelmes urunk vallásunkon levő tanácsur hiveink megegyező tetszésekből forditassék vallásunkon levő ecclesiák és scholák specialis szükségére, mely ha ebben az esztendőben ki nem telnék, az következő esztendőben is supleálják.

15-a instantia. Mindennemű nagy illetenség és a hitnek és szent házasságnak megmocskolására való dolog történt Musnai Mihály és Boldogfalvi Éva között hallhatták ő Nagyságok és ő Kegyelme, hogy t. i. Musnai Mihállyal az a leányzó megesküdt és azután minden rendes divor-

tium nélkül ment Tornyosi Györgyhöz, kivel is megesküdt. Az mely praedikátor az utolsóval megeskette, depónáltatott. Musnai Mihálynak is a kánonok szerinti fenytéke megleszen. A leányzó büntetése pedig álljon az ő Nagyságok és ő Kegyelmeök discretióján.

Resolutio. Procurálják ő Kegyelmeök az Musnai dolgot, ami kegyelmes urunk ő Nagysága is disponál a más részről, a kiknek illik.¹

f

IV.

Az 1690. és 1891-ki fogarasi országgyűlések. — Apaffy halála után a porta Tökölyit fejedelemmé teszi. — A rendek a keresztyén-szigeti országgyűlésen ingadoznak, majd megválasztják. — Lipót 1690. október 16-kán kiadja a diplomát. — Az 1691-ki fogarasi országgyűlés. — A római katolikusok nem akarják elfogadni a diplomának vallásra vonatkozó pontját. — Küldöttség megy Bécsbe. — A záradék.

Apaffy fejedelem már csak árnyék volt. Sem ereje, sem tekintélye nem volt. Tehetetlenül nézte országa pusztulását, a német katonaság zsákmányolását. Reménytelenül és csüggedve nézett a jövőben, midőn a külföldi események folytán egy reménység kezdett derengeni lelkében. A török készülődésének hírére 1690. ápril 4-kére Fogarasba országgyűlést hirdetett. Maga is odament, de . . . már tíz nap mulva, ápril 15-kén megszűnt élni.

Ez az esemény nagyon megzavarta a bécsi kormány örömét, melyet az erdélyi dolgok fejleményei felett érzett. Nem azért, mintha akár Teleki Mihálynak, akár ifjabb Apaffynak fejedelemségétől félt volna, mert hiszen az régen elhatározott dolog volt Bécsben, hogy Erdély véglegesen Magyarországhoz csatoltatik; hanem azért, mert a porta, mely Erdélyhez való jogáról lemondani nem akart, váratlanul egyszerre Tökölyit nevezte ki fejedelemmé, s haderővel

¹ Comitia universorum Regni hujus Transylvaniae et partium Hungariae eidem annexarum Statuum generalia, per Cels. Principem D. D. nostrum Clementissimum, eisdem, ad diem 17. szeptembris Anni 1699 in Civitatem Saxonicaem Medgyes indicta et celebrata. Tört. Lap. I. 485—488. 1.

be is küldötte Erdélybe. Csakhamar az a rettentő hír érkezett Bécsbe, hogy Tökölyi (aug. 21.) teljes diadalt aratott a császár erdélyi hadain, a fővezér Heiszler fogolylyá, Teleki pedig halottá lett.

Ez nagy zavart okozott az erdélyi rendek között, kik nem tudták hamarjában elhatározni, hogy csatlakozzanak-e Tökölyihez, vagy pediglen hívek maradjanak Lipóthoz, aki az elhunyt Apaffy fiát szándékosan késett fejedelemmé tenni.

A helyzet annál kínosabbá lett a Lipóthoz csatlakozott rendekre nézve, mivel Tökölyi szeptember 9-kére országgyűlést hirdetett Fehérvárra, majd a gyűlés helyét megváltoztatva szeptember 15-kére *Keresztyénsziget* mezejére azon parancsossal, hogy itt az összes rendek jelenjenek meg.

A kormánytanács Tökölyi győzelme után az ifjú Apaffyval együtt Kolosvárra futott; s onnét augusztus 24-kén esdeklő kérelmet küldött Lipóthoz, hogy siessen megnyugtani az aggódó országot, erősítse meg a fejedelemségben az ifjú Apaffyt, biztosítsa az 1686-dik évben kiadott, de Erdélytől akkor el nem fogadott hitlevél által a vallási s nemzeti jogok fentartása iránt az országot; különben félni lehet, hogy Tökölyinek hódolnak meg a rendek.

Lipót, ki különben erősen el volt tőkélve Erdélyt, a fejedelem mellőztével, közvetlenül a maga kormánylata alá venni, szeptember 4-kén akként válaszolt, hogy e háborgó időben nem volna eszélyes dolog kiskorú árvát, kinek még magának van szüksége igazgatóra, helyezni az igazgatás élére. Az eddigelé bevett és túrt vallásoknak a jogok és szabadságok megerősítését illetőleg, nem kell kételkedniök hite szentségében, miután azok esorbíttatlan fentartását több ízben ígérte, s újból is királyi szavával ígéri. Gondoljátok meg — úgy mond — hogy nekünk, ha akarnánk is, nem szabad magunkat a haza ily zivataros viszonyai közt új meg új hitlevelekkel lekötöni, most midőn annyit költünk értetek, stb.¹

¹ *Szalay* Magyarország. T. V. 460. l. — *Szász*, Sylloge Tractatumum etc. 59—64. l.

Ily kitérő válasz igen súlyossá tette Erdély helyzetét, kivált ha meggondoljuk, hogy a török a protestáns vallású Tökölyi fejedelemségével a régi szabadságok, s ezek közt a vallásnak is teljesen szabad gyakorlatát ígerte; és hirdette, hogy a fejedelem választási jogát visszaadja, s Tökölyi oly önálló fejedelem lesz, mint voltak a régiek; Erdély adója nem lesz nagyobb, mint volt Bethlen korában.

És valóban, midőn az imént említett keresztyénszigeti gyűlés összejött, a rendeknek legelső teendője volt Tökölyit fejedelemmé választani. Herman Lukács evang. püspök szeptember 22-kén nagy ünnepélyességgel igtatta be fejedelemségébe. A fejedelmi conditiók majdnem azok voltak, melyeket a hajdani nagy fejedelmek készítettek. A vallás szabadsága, valamint az ország jogai és kiváltságai biztosítottak. Az egykor nótázottak felszabadítottak e büntetés alól, s általában mindazon intézkedések megtétettek, melyek a jövő biztosítására szükségeseknek mutatkoztak.

A míg ezek történtek, addig Bethlen Miklós, ki már 1686-ban is el akarta fogadni a bécsi udvar által ajánlott diplomát,¹ azon törekedett Bécsben, hogy Erdély viszonya Lipót királyhoz minél előbb szabályoztassék. Ő egyike volt azoknak, akik látták, hogy Erdély teljes önállóságáról szó sem lehet többé. De az udvarnak is be kellett látnia, hogy az erdélyiek kedélyét meg kell nyugtatnia. Így történt, hogy Dunkelman a brandenburgi választó követe, Paget angol, Demskirchen hollandi követek, sőt Caraffa közbenjárása mellett is, a diploma 1690. október 16-kán kiadatott.

Ezen diploma, mint Bethlen Miklós mondja, az eredetileg ő általa fogalmazott diplomától abban különbözik,

¹ Önéletírás II. 35. és 36. lap. Bethlennek ezen nézetét általában rossz néven vették. „Horti István püspök, Pataki István professor és Magyar József udvari predikátor — ú. m. — hozzám jövének a szállásomra, s mondják: szomorúan és esudálkozva hallották, hogy én ilyen amollyan etc. reformatus ember azt javallom. Én mondom: bizony szinte azért javallom, hogy reformatus ember vagyok, és az ecclesiát, hazát félttem, stb. U. o. 38. l.

hogy az ő szövegezésében az is ott volt, miszerint Erdélybe se róm. kath. püspökök, se jezsuiták ne bocsátassanak; továbbá az ő fogalmazványa szerint a belső titkos tanácsban *legföljebb* három róm. katolikus lett volna, így pedig lett *legalább* három. De leglényegesebb különbség volt az, hogy — mint Bethlen mondja: „Én garantiákat kívántam az angliai, svetiai és egyéb protestans minden potentatorokat, de nem admittálták“. Egyéb pontok elfogadtattak.¹

E szerint a diplomának, mely az uralkodó családnak Erdélyhez való viszonyát rendezte, vallást illető pontjai így hangzottak:

I. A bevett vallásoknak, a templomoknak, iskoláknak, parochiáknak vagy más mint a mostani papság és egyházi személyek bevitelének ügyében semmi sem másíttatik meg, bármely ellenmondások, akár papi, akár világi részről, soha ez ellen nem nyomván semmit is; úgy mindazonáltal, hogy a róm. katolikusok önköltségükön, és így minden más vallások terhelhetése nélkül, Kolosvárt, ájtatoskodásuk jelen helyén magoknak templomot építhessenek; hasonlóképen Gyulafehérvárt is a kisebb templomot, mely hajdan Báthory Kristóf által emeltetett, s el van pusztulva, újra felépíthessék; ugyanazon róm. katolikusok minden helyen, ha kevesen vannak és jövevények, magánlag, ha pedig sokan, vallásuk nyilvános gyakorlatával és templomépítés jogával bírjanak úgy, mint Erdélyben bevett más vallások bírnak oly esetben, ha t. i. valamely helyen számra nézve erősebbek.

II. Megerősítjük a hűséges karoknak minden magyar királyok, hasonlóképen Erdélynek Magyarországtól különválása óta, fejedelmei adományleveleit, jószágadásait, kiváltóságait, nemesítéseit, az általok adott címeket, tisztségeket, méltóságokat, dézmákat s végre minden rendű javadalmakat és jószágokat, akár magánosok, akár városok és községek és czéhek, akár a bevett vallások közül bármely egyház,

¹ Önéletrás II. 122. l.

parochia, vagy iskola részére adattak, mind Erdélyben, mind Magyarország részeiben, a székely földön és Debreczenben, habár egykor valamely egyházhoz, konventhez vagy káptalanhoz tartoztak is; úgy, hogy jószágaiban senki se miáltalunk, se bármely más egyházi vagy világi rendű férfiútól, megtámadás vagy pör által ne háborgattassék, hanem hogy mindenki azt, mit most vall és bír, jövőben is vallhassa és bírhassa, az említett királyok és fejedelmek adománylevelei szerint; kivéven, ha valamely adományaikat azon fejedelmek saját végzeményeik által eltörölték volna.

III. Azon haza Approbata és Compilata Constitutióit, Verbóczy hármaskönyvét (kihagyván mindazáltal András királynak az ellentállásra vonatkozó, s a mult pozsonyi országgyűlésen eltörült záradékát) a constitutiókat, a szász nemzet municipalis jogait sértethetlennül megtartandónak nyilatkoztatjuk.

IV. A közigazgatás, törvényalkotás és igazságszolgáltatás fenmarad régi alakjában.

V. Tisztségekre, legyenek azok akár kormányiak, törvényszékiek, akár kamaraiak, egyedül erdélyiek, magyarok, t. i. székelyek és szászok fognak alkalmaztatni, minden tekintet nélkül a vallásra; a megürülendő méltóságokban és tisztségekben sem külső nemzetek, sem azoknak tartott idegenek nem nyernek elsőbbséget, fenmaradván azonban a rendek beleegyezésével azoknak az anyakönyvbe fel vagy felnemvétele végett ajánlási joguk.

VII. Legfelsőbb tartományi főkormányzónkat — kit hajdan vajdának neveztek — vagy annak helyettesét Erdély benszülött nemeseiből és főuraiból fogjuk kiszemelni, nem tekintve róm. katolikus-e vagy más bevett vallású, ha hűséggel és érdemmel tündöklök; ugyanez tartatik meg a főparancsnok, főkancellár, a belső tanácsosok, a főispánok és székely kapitányok s más ezelőtt dívott méltóságokra nézve is.

IX. A közboldogság tetemes öregbedését hittük kegyelmesen onnan következtethetni, ha a tizenkét személyből álló belső tanácsban legalább három róm. katolikus legyen; a tizenkét személyű királyi táblánál hasonlóképen három róm. katolikus, a többiek más bevett vallásból vétetvén; és pedig a belső tanácsban legyen a bevett törvények szerint a szebeni királybíró a szász nemzetből. Az ítélmesterek közül pedig egy róm. katolikus legyen, a mostaniak azonban mindnyájan hivatalaikban megmaradván.

A többi pontok tisztán világi és politikai tartalmúak lévén, itt mellőzhetők.

A rendek 1691. január 10-kére *Fogarasha* hivattak. Itt a diploma szövege február 1-én olvastatott fel. Az e felett kifejtett nézetkülömbőség bizonyosságául szolgált annak, hogy a Bethlen Miklós által javasolt, de az udvar által mellőzött vallási pontok nem voltak feleslegesek.

A róm. katolikus vallást követők száma Erdélyben nagy kisebbségben volt; mindazáltal teljes vallásszabadságot élveztek, és saját püspökeik, illetőleg azok helyettesei által kormányoztattak. Apaffy Mihály fejedelem idejében IX. Kelemen pápa Domokos Kázmér ferenczrendi atyára bízta Erdély róm. kath. egyházi ügyeinek vezetését; ennek halála után pedig 1678-ban a kézdiszentléleki parochust Szebelébi Bertalant választották erdélyi vicariusnak.¹ Mihelyt pedig Erdély az osztrák uralom alá került, a róm. katolikusok reményei egyházaik régi uralmának visszaszerzése iránt újra éledni kezdtek. A bécsi kormány és a római szentszék e tekintetben bátorítólag és biztatólag hatottak reájuk. Ezen hatás érezhető vala a róm. katolikus rendek azon kívánságaiban, melyeket e gyűlésen nyilvánítottak.

Midőn ugyanis február 4-kén a diploma felett megindult a tanácskozás, a róm. katolikus rendek azt, mint reájuk nézve sérelmeset, nem akarták elfogadni. Később

¹ Veszely, Erd. egyháztört. Adatok. 355. l.

óhajaikat bővebben is kifejtették; jelesül azt kívánták, hogy nekik külön püspökjük legyen, hogy templomokat bárhol szabadon építhessenek és hogy jövedelmeik egyenlők legyenek a többi bevett vallásuakéval. Ez ellen a protestansok azt hozták fel, hogy ez által az ő biztonságuk veszélyeztetik és a diploma érvénye kockáztatik. A róm. katolikusok az udvarra hivatkoztak és arra kívánták ügyük elintézését bízni; mi ellen a protestansoknak már csak azért sem lehetett kifogásuk, mivel a diploma első pontjában a jelen állapotok fentartásának hangsúlyozása mellett kimondatik, hogy ez ellen bármely ellenmondás érvénytelennek fog tekintetni.

A gyűlés elfogadta a diplomát és február 5-kén tartott ülésen *Bánfy* Györgyöt gubernátornak, *Bethlen* Gergelyt főgeneralisnak, *Bethlen* Miklóst kancellárnak, *Haller* Jánost kincstárnoknak, Gyulaffi Lászlót, Gyerőfi Györgyöt, Keresztúri Sámuel és Toldalagi Jánost tanácsnokoknak választotta. A hódolati eskü letételére a megyéknek és községeknek márczius 1-ét tűzte ki. Az erről szóló XXI-ik t.-czikk végén ez áll: magyar püspök uraimék is magok és mások is subscribaljanak, a Vicarius és az utána való püspökök hasonlóképen, a szász püspök is, hasonlóképen az oláh püspök is.

A diploma megerősítéseért egy újabb követség küldetett fel Bécsbe, mely az ifjú Apaffynak fejedelemségében való megerősítése mellett a diplomának némely változásokkal ünnepélyes formában kiadatását volt sürgetendő. A követség tagjai voltak: *Bethlen* Gergely, Gyulafy László, *Alvinczy* Péter és *Klokner* György.

Utasításul volt nekik adva, hogy a mennyire lehet, a jogok tágitásán törekedjenek. A vallást illető pontokra nézve nem volt az országtól külön utasítás, de volt a róm. katolikus papoktól és némely világi uraktól Gyulafy Lászlónak azon privát utasítása, hogy a róm. katolikusok sérelmeit ő felsége előtt hangsúlyozza, és kérje azoknak a diploma általi orvosoltatását. Ugyanis ők nem voltak megelégedve

a diploma első pontjának azon rendelkezésével, hogy valás tekintetében a status quo fentartassék; nem tetszett nekik, hogy különbség tétetik a privát és nyilvános isteni tisztelet között; különösen pedig bántotta őket azon intézkedés, hogy az országos vallási végzések ellen való tiltakozás, akár világi, akár egyházi személyek által tétetnek is, figyelembe ne vétessék.

Ilyen és hasonló más sérelmeket adott elő Gyulafy Bécsben. Előterjesztése kész pártfogókra talált; és ámbár a diploma neheztelt pontját, illetőleg annak a rendek által is elfogadott szövegét megváltoztatni nem látszott tanácsosnak, mégis találtak módot arra, hogy róm. katolikus ügyekben a végeldöntés joga a király kezében maradjon. Ezt foglalja magában azon záradék, mely a diploma 3-dik pontjához a következő szavakban csatoltatott: *„De mivel magok a rendek mind a vallásra, mind végzeményeik és kiváltságaikra nézve egymás között egyet nem értenek, s a róm. katolikusok a fentebbi 1. és 2. cikkelyekben magokat sérelmezetteknek tartják; a szászok pedig régi kiváltságukat s azok használatát és szokásos jogukat a 3. cikkelyben jobban oltalmaztatni kérik: magoknak a rendeknek érdekében levőnek tartjuk, hogy ama három cikkely körül forgó nehézségeiket barátságos kiegyenlítéssel és egyezkedéssel, cs. kir. helybenhagyásunk mellett elintézni törekedjenek; ha pedig ez nem sikerülne, a felekezetek meghallgatása s erdélyi tanácsosaink e részbeni véleményének megértése után, magunkra háromlik császári királyi tisztünk szerint elhatározni, ami jogosnak és igazságosnak fog találtatni“*¹

Ez volt a leglényegesebb változtatás, melyet Lipót az eléje terjesztett s december 4-kén ünnepélyesen kiállított diplomán tett, s melynek elfogadását a következő évben tartandó országgyűléstől is kívánta.

¹ Szász, Sylloge Tractatum . . . 122. és 123. l.

V.

Az 1692-ki szebeni országgyűlés. — A róm. katolikusok sérelmi irata. — A rémhírek és Veteráni. — A protestansok felhívása és a róm. katolikusok válasza. — A kálvinisták, lutheránusok és unitáriusok nyilatkozatai. — Bizottsági tanácskozások nem vezetnek célhoz.

Lipót, mihelyest a fentebb nevezett erdélyi küldöttség elhagyta Bécset, 1692-ki márczius 15-kére Szebenbe országgyűlést hirdetett.

Ezen gyűlésnek az volt a feladata, hogy a fent jelzett záradék értelmében a bevett vallásfelekezetek egymás között barátságos egyességre lépjenek. Első tekintetre világos, hogy azon záradék által a diplomának két első pontja teljesen illusoriussá vált, mert voltaképpen azzal e két pont ereje hatályon kívül helyeztetett. Mindazáltal béke kedvéért a róm. katolikusok felhívták, hogy sérelmeiket írásba foglalva terjeszszék elő.¹

Ekkor előlépett Haller János és a róm. katolikusok nevében márczius 22-kén egy hat pontból álló sérelmi iratot, illetőleg kérvényt nyújtott be, mely a rendek kívánságára latinból magyarra fordítottatott. Ezen iratban a róm. katolikusok azt kívánták, hogy:

1. Nekik is püspökjük lehessen éppen úgy, mint a többi bevett és be nem vett valláson levőknek szokott lenni.
2. Alsóbb és felsőbb iskolákat éppen oly szabadon tarthassanak, mint a többi vallásbeliek.
3. A római anyaszentegyházban levő személyeknek

¹ „Vala akkor — írja Cserei — egy gr. Kinsky csehországi cancellarius első minister, ki az egész császár udvarát s tanácsát dirigálta; csendes moderatus ember. Nem is mehetének semmire eddig az erdélyi pápisták, míg ő éle. Mert bölesen által látván az erdélyi állapotot, hogy közel vagyon a törökhöz, s ha nem kedves a bécsi udvar neki, s ha törvényekben megbántja, könnyen bosszúságból máshova hajolna, azért soha nem javallotta, meg sem engedte, hogy a császár az erdélyi pápistákat a többi religiók kedvetlenségével manuteneálja; de mihelyt meghalt, s Kollonics kardinál kezére kerüle a dolog, opprimáltaték mindjárt Erdélyben a reformata religio . . . Cserei M. Hist. 227—228. l.

hasonló szabadságuk és jövedelmük legyen, mint a többi vallásbelieknek.

4. Mind az egyházi, mind a világi személyeknek egyenlő szabadságuk legyen, számuk meghatározása és személyválogatás nélkül mindenféle tisztekben

5. A városokban és egyéb helyeken, hol több templom található, ezek egyenlően osztassanak el, vagy az egyik adassék vissza a róm. katolikusoknak; ahol pedig nincs, szabad legyen építeni.

6. Minden rendbeli szerzeteknek, melyek az előtt Erdélyben léteztek, ha kívánják, szabad legyen bejönniök.¹

Amint ezen pontok nyilvánosan felolvastattak, a protestans rendek között nagy mozgás támadt. Különösen az utolsó pont rendkívül felingerelte őket. Szerzetesek, jezsuiták behozatala egyszerre a magyarországi üldözéseket, kegyetlenkedéseket, gályarabságokat stb. juttatta eszökbe. Elterjedt a hír, hogy Lipót király Erdélyben is hasonló módon kívánja visszaállítani a róm. katolicismus uralmát. Rémülten futottak a császár fővezéréhez Veteranihoz; küldöttséget menesztettek hozzá, melynek tagjai voltak: Toroczky Mihály, Alvinczy Péter és Vajda János. Ezek élőszóval adták elő a róm. katolikusok kívánságait és azon aggályos híreket, melyek a városban elterjedtek, — és midőn a császári tábornok írásban kívánta tőlök a jelentést, ezek márczius 23-kán azon kérdést intézték hozzá, hogy az elterjedt rémhírekkel szemben szabad-e a protestansoknak vallási dolgokban szabadon és bizton szólaniok, azon buzgalommal, melylyel vallásukhoz ragaszkodnak, — és pedig nemesak ezen országgyűlés folyama alatt, hanem azontúl is a nélkül, hogy ezért buzgalmuk balmagyarázatok folytán rebeliónak neveztessek, amitől a három vallás — Isten a tanú reá — teljesen idegen; ellenben ő felsége iránt teljes hódolattal van.

Másnap Veteráni ezt válaszolta a protestans rendek-

¹ Szász, Sylloge . . . 165—167. l. V. ö. Cserei M. Hist. 223. l.

nek: A császári diploma az Erdélyben bevett három (evang.) vallás szabadságát már biztosította; minél fogva minden vallásnak jogában áll a maga ügyét védeni, s a maga netán létező sérelmeit előadni, azon mérséklettel, mely a közbékére és unióra és nem bizalmatlanságra és elkeseredésre vezet. Szeretné tudni, hogy mik azon hírek, melyek a három ev. vallás rendeit annyira nyugtalanítják, s felhívja őket, hogy azt vele közöljék. Egyébként inti őket, hogy békés úton siettessék az ügy megoldását.

Erre a protestans rendek a következőkben válaszoltak:

1. Aggodalmaikra sem a tábornok, sem a katonaság nem adott okot; az ő jóindulatát és pártfogását készséggel elismerik, s továbbra is kérik, hogy védelmében tartsa meg őket, és róluk rosszat ne gondoljon.

2. Aggodalmaikra okot szolgáltatott a köznépnél elterjedt azon hír, hogy a templomok tőlök elvételnek; ez annyira felháborította őket, hogy ha e hír meg nem czáfoltatik, a legnagyobb zavaroktól lehet tartani.

3. Ehhez járult némely róm. katolikusoknak fenyegető beszéde, amint az történt a mult évi tordai országgyűlésen, mikor vallásügyi tárgyalások alkalmával némely megyei követek a róm. katolikusok részéről fenyegetéssel és éles szavakkal illettettek. Ezenkívül nyilvánosan kijelentették, hogy akár tetszik az evangélikusoknak, akár nem, ők mégis azt fogják tenni, amit feltettek magukban.

4. Leginkább felizgatta őket azon körülmény, hogy Vizekeley jezsuita pater nyilvános isteni tiszteleten a szószékről gyalázva főbjeiket, hallgatóit arra intette, hogy feltett szándékjaiktól el ne álljanak, mert itt az idő és a jó alkalom, midőn ügyüket előrevinni lehet.

Erre a tábornok csak élőszóval felelt, s igyekezett megnyugtani a rendeket. Az ügyet pedig áttette a kormánytanácsához. Ennek elnöke a gőgös Bánfy György, mint újonnan kinevezett gubernátor, oly nagy ragaszkodást tanúsított a császár iránt, hogy ennek kedvéért kész lett volna behozni Erdélybe a jezsuitákat is. A jól értesült Bethlen

Miklós kancellár, jegyenesen a jezsuitáktól, elesül magától Vízkeletytől és Hevenesytől hallotta, hogy az ifjú gubernátor maga biztatta a császárt, Kollonicsot és a jezsuitákat, „hogy bészéri őket, és a kolosvári piaczi templomot is nekik“ adja.¹

Ilyen embertől nem sokat remélhettek a protestansok, sőt mint olyantól, ki önzésből saját hitvallása ellen is kész volt fellépni, határozottan idegenkedtek. A tárgyalások folyamán következő felhívást intéztek a róm. katolikusokhoz:

„Mivel a mi kegyelmes Urunk, felséges római császár és koronás királyunk ő felsége, a mostani hozzánk küldött kegyelmes diplomájának harmadik punctumában reménységünk kívül ezt a clausulat tette: *„De mivel maguk a rendek mind a vallásra stb.“*, továbbá: *„s a róm. katolikusok a fentebbi 1. és 2. cikkelyben magukat sértve érzik“* azért,

¹ „Ebéd után felhívata a tanácsba 23. decz. 1693 proponálni kezdé, hogy ő neki levele jött az udvartól a jezsuiták bebocsátásáról, azért jó volna arról gondolkozni, beszélgetni. Sem pápista, sem lutheránus, sem unitárius nem volt jelen, csak reformátusok voltunk hatan. És mondám: lássuk a levelet. Mondá: az csak néki külön szól és nem szükség, nem is lehet publikálni . . . én csak a levelet kívánom ismét, s megharaguvék s mondá: miért nem hiszem az ő szavát? nem hazud ő . . . Mire való a diploma, approbata és minden? Megindulék, elhaborodám és féltérdre esve, mondám: később vagyok, jöjjön hóhér és vegye fejemet, mintsem én magam személyének oly traktálását, amit kegyelmed elkövet, elszenvedjem, semhogy hazám és az ecclesiának veszedelmét a jezsuiták behozásával munkálódjam etc. Nalácsi, két Bethlen, Keresztési hallgatott mint a kő. Elbomlánk, rám fogta a gubernátor, hogy részeg voltam . . . Részeg volt bizony ő szegény . . . az ambíció, fősvénység, kevélység és a jezsuiták borától, mert aztán napfényre jött híres jezsuita páterek, Landel, Vízkelety és kivált Hevenesy Gábor — ki ma is él — hogy ő maga biztatta fel a császárt, Kollonics kardinált és a jezsuitákat, hogy bészéri őket és a kolosvári piaczi templomot is nekik. Engem kínált Hevenesy az arról írt leveleivel, akiket a gubernátor erről nekik és az említett méltóságoknak írt . . . de én nem akartam; s bánom; sokat tudna erről mondani gr. Sárpataki Márton és Tarczali Zsigmond . . . *Bethlen*, Önéletírás II. 133—135. l.

hogy mind mi, mind róm. katolikus atyánkfiai ő kegyelmek ennek a fenforgó dolognak egyenes útján járjunk, minthogy ő felsége kegyelmes diplomájától semmiképen recedálnunk nem lehet, s nem is akarunk, szükséges, hogy ő kegyelmek mutassák meg ezen első és második articulusnak micsoda szavaiban vagy terminussiban érzik maguk megbántódását?

Erre a róm. katolikusok szintén írásban a következő választ adták:

„Noha semmiképen nem tartoznánk azzal, hogy a hozzánk küldött írásra olyan particularításokra condescendálnánk, melyből a mi ítéletünk szerint csendes és atyafiságos complanatiót nem remélhetünk: mindazáltal abban is meg akarván mutatni igaz, tökéletes szeretetünket — nem a végre, hogy a már egyszer felküldött hat punctumink mellől elállanánk, vagy azokat oly törvényes és disputatióra czélzó terminusokra boesátanánk — mi az ő Felsége közinkbe küldött diplomájában feltaláltuk a mi kívánságunkat és felküldöttük.

Ad primum. Hogy minékünk hasonlóképen püspökünk lehessen, feltanáltatik az ő felsége diplomájának első punctumában ahol iratik: „a bevett vallásoknak, a templomoknak, iskoláknak, parochiáknak vagy más mint a mostani papság és egyházi személyek bevitelének ügyében semmitem másíttatik meg“. A mi püspökünk pedig egyházi személy lévén, semmiképen nem excludáltathatik.

Ad secundum. Ezen kívánságunk is az ő felsége diplomájának első punctumában inseráltatik.

Ad tertium. Az ő felsége diplomájának második punctumában ezt is adinveniáljuk, ahol ez vagyon: „*habár egykor valamely egyházhoz etc. bármely más egyházi vagy világi rendű férfiútól megtámadás vagy pör által ne háborgattassék*“. Holott a mi confirmált Aprobatánk a jus ligatumot tollálta. Constit. Part. 4. Tit. 20. Art. 1. Itt pediglen egész jus ligatum alá esnék ecclesiánk, melynek még csak emlékezetét is tiltja azon articulus.

Ad quartum. Mivel az ő felsége diplomájának harmadik punctumában confirmáltattanak mind az Approbata, mind a Compilata constitutióknak, az Approbátában lévén az unio, mely a személyek számának minden körülírása és valláskülömbőség nélkül, mind a négy recepta religionak egyenlő szabadságát megmutatja.

Az ő felsége harmadik punctumában pedig az íratik: „hogy ama három czikkely körül forgó nehézségeiket barátságos kiegyezéssel stb. elintézni törekedjenek. . .

Ad quintum. Ez is világosan az ő felsége diplomájának első punctumában feltaláltatik, ahol az inseráltatik: „úgy mindazáltal, hogy a róm. katolikusok önköltségükön etc. és így mi azon ötödik punctumunknak effectuálását kívánjuk“.

Ad sextum. Ezen kívánságunk is az ő felsége diplomájának első punctumában comprehendáltatik, mely e szerint vagyon: „*vagy más mint a mostani papság . . . bevitelének ügyében*“ stb.

Látni való, hogy a róm. katolikusoknak nem az volt a céljuk, hogy a régi állapot fentartassék, hanem hogy az új viszonyok fordultával ők is új jogokat, sőt új jövedelmeket is nyerjenek. A cél elérése iránti reményöket éppen a császári diplomára alapították, mely harmadik pontjában kimondja, hogy amennyiben a barátságos egyezkedés nem sikerülne, véglegesen a császár fog határozni. A protestans rendek tudták ezt, s éppen ezért úgy intézték a tanácskozás menetét, hogy a császári döntésre szükség ne legyen.

A kormánytanács márczius 28-kán lemásoltatván a róm. katolikus sérelmeket, azt kívánta, hogy a három bevett protestans vallás rendei külön termekben tanácskozzanak azok felett, s megállapodásukat hasonlóképen írásba foglalják. A titkos tanács egy negyedik szobában ugyan e tárgy felett tanácskozott.

A tanácskozás befejeztével mind a reformátusok, mind a lutheránusok, mind az unitáriusok a teljes ülésben terjesztették elő nézeteiket.

Mindenek előtt a reformátusok kinyilatkoztatták, hogy ők rendületlenül ragaszkodnak ő felsége diplomájához; attól el nem térnek, sőt éltök fogytáig abban megmaradni kívánnak. Ami pedig a róm. katolikusok által benyújtott pontokat és azokban foglalt idézeteket illeti: azoknak fejtegetésébe bocsátkozni nem kívánnak, nem akarván sem önmagok iránti kötelességöket, sem a róm. katolikus iránt tartozó atyafiságukat megbántani. Egyébiránt amint a diplomának és az aszerint letett hódolatuknak megsértése nélkül megeselekedhetnek, azt atyafiságos szeretettel készek megtenni; de megvárják viszont ő tőlök, hogy olyat, ami ő felsége diplomájának, s hazájuk és vallásuk biztonságának sérelmével jár, kívánni nem fognak.

A lutheránusok nem voltak ily tartózkodók. A száz atyafiak belebocsátkoztak az ügy érdemébe és Zabanius javaslata szerint előbb általánosságban tesznek megjegyzést, azután pedig pontonként teszik meg észrevételeiket. Általánosságban sem helyeslik a róm. katolikusok eljárását, amidőn sérelmeiknek első, második és ötödik pontját a császári diploma értelmére akarják alapítani. A diploma két első pontját semmiképen nem lehet pro se vindicálniok. „Mert ha recolligáljuk ezen dolognak kezdetit, mely is mindenkor az egész dolognak fundamentoma szokott lenni, midőn az ő fölsége diplomája tavali esztendőben a fogarasi országgyűlésen felolvastatott, akkor magokat aggravatusoknak azon két pontban lenni declarálták, s úgy mostan is azon ő felsége diplomájában magok instantiájokra azon két pontban aggravatusoknak lenni declaráltatnak; legközelebb az ő Nagyságok és őkegyelmek magyarul béküldött pontjainak elein úgy vagyon feltéve, hogy vallások iránt bántódásuk és nehézségük volna.“

Áttérvén a részletekre, az első pontra nézve kimutatják, hogy az idézet helytelen. Mert ahol ez van: *in causa etc. et personarum Ecclesiasticarum quam ibi nunc extant nihil alterabitur*“, — e szavakban, kivált ebben a szóban *quam* meg van határozva világosan. Még ha úgy volna,

hogy *quae*, talán még inkább lehetne bele kapaszkodniok, jöllehet, még úgy sem alaposan.

A *második* pontban azt mondják a róm. katolikusok, hogy ezen kívánságuk is a diploma első pontjában foglaltatik. Úgy vagyon, talán az iskolát is lehet érteni az első pontban; de minthogy az ő felsége diplomájában meg vagyon határozva, tartásák őnagyságok és őkegyelmek ahoz magukat.

A *negyedikre* nézve mondják, hogy az Approbata és Compilatabéli articulusok megerősítése a negyedik pont szerint a róm. katolikusoknak nem patrocínál. Minthogy ugyanazon pont szerint ő felsége diplomájának kilencedik cikkelyében meghatározott őnagyságok és őkegyelmök negyedik pontjának egyik része, mely kilencedik cikkelyre nézve sértve nem érezték magokat, azért most őnagyságok és őkegyelmök az ellen nem szólhatnak. Hogy pedig azon negyedik pontra vonatkozólag azt írják, hogy „*edictos tres articulos etc.*“ maguknak akarván utat nyitni azon negyedik pontra, azt magokra semmiképen nem magyarázhatják; mert feljebb világosan meg vagyon irva, hogy az első és második pontban tartják magokat aggrá-vátusoknak. Ugy látjuk azért — mondák — hogy ezen negyedik punctuma őnagyságoknak s őkegyelmeknek semmiképen fel nem tanáltatik az ő felsége kegyelmes diplomájának első és második punctumiban, semmiképen nem is urgeálhatják.

Az *ötödikre* vonatkozólag is a diploma első cikkelyére hivatkoznak a róm. katolikusok, s kívánják végül annak végrehajtását. Ennek — ugymond — mi is ellene nem mondunk azon értelemmel, amint ott vagyon, de a templomoknak felosztása, vagy egyikének őnagyságok s őkegyelmök számára való adása azon első articulusban nem találtatik; sőt meg vagyon határozva a templomoknak őnagyságok s őkegyelmök számára való engedése, melynél többet nem kívánhatnak.

A harmadik pontra nézve mindenkben ragaszkodnak

a diploma első czikkelyéhez; s erre nézve teljes bizalmukat fejezik ki ő felsége iránt, hogy az egyszer adott kegyelmességét tőlök meg nem vonja.

A hatodik pontban foglalt sérelem mivolta meg van határozva a diploma első czikkelyében, melyben az iratik: „contradictionibus quibuscunque etc. etc. nunquam volentibus“. Ebben tehát a róm. katolikus atyafiak nyugodjanak meg.

Az unitariusok, éppen úgy mint a reformatusok, nem tartották se szükségesnek se hasznosnak, hogy a részletekbe bocsátkozzanak. Általánosságban tartott nyilatkozatuk így hangzik: „Legelsőbben is, mivel ez a szegény haza ultro ő felségéhez redeal, mint legitimus királyához, ő felsége is, ilyen készségt a statusoknak méltó tekintetbe vétén, igen bölcsen helyesnek ítélte, hogy ezen hazában lakó külömb-külföféle nemzeteket és külömböző religión levő rendeket, már sok időtől fogva usuált unióban összekötött, és külömb-külfömb constitutiókkal corroborált, és eddig minden veszekedés nélkül fenállott állapotjában, melyben ő felsége tanálta, abban megtartsa, abban meg ne háborítsa, sőt inkább ez iránt való uniójokat, religiójokat, egy szóval testi lelki szabadságokat confirmálja, hogy így annál inkább ez szegény haza és ennek minden lakosi, confusio és minden tumultus nélkül az ő felsége hűségiben presistálhassanak.

Az catholikus atyafiak ő Nagyságok s ő Kegyelmeik is, ha mi megbántódásokat praetendálhatták volna az eddig ez hazában usuált constitutiókban, azt ő felsége, az mennyi részében az több religióknak oppressiójára valónak nem esmérte, az mi ítéletünk szerént az diplomában, azt ő felsége kegyelmesen és bölcsen megorvosolta; úgy hogy Kegyelmeik annál többet nem kívánhatnak méltán, hanem ha a három religiók securitása fundamentomának szemlátomást való eversiójával.

Melyet is semmiképpen az több religiók el nem kerülhetnek, ha az diplomának két első punctumában letett

securitasoknak fundamentuma az catholikus atyafiak őnagyságok s őkegyelmeknek kivánsága szerint felbomolnak.

Az ő felsége kegyelmes diplomájában letött religiönak securitásáról való punctumoknak innuálván, az catholikus atyafikkal való contractus csinálásban semmi securitást sem látunk; holott ha az őnagyságok s őkegyelmek kívánságinak annuálnánk, az ő felsége kegyelmes diplomájától egészen recedálnánk, mi pediglen religiönknak minden securitását abban helyzetjük, inkább hogysen egynehánszori őnagyságokkal s őkegyelmekkel való alkalom és contractus celebrálásában.

Teljes reménységgel vagyunk azért, hogy ő felsége a maga kegyelmes assecuratióját religiönk iránt meg nem változtatja, hanem ez haza securitására, és ebben való csendes békességre nézve kegyelmesen fentartja. Melyről ő felsége előtt alázatos könyörgésünkkel esedeznünk méltónak itéljük.

A három protestans vallás rendei, amint látjuk, abban tökéletesen egyetértettek, hogy a kir. diploma igaz értelméhez ragaszkodniok kell; ha abban a róm. catholikusok kivánságához képest rést ütnének, akkor nemcsak a diploma, hanem az ő lételöknek törvényes jogalapja is felforgattatnék. Amint a három fentebbi vélemény a nyilvános ülésen felolvastatott, a titkos tanács márczius 29-kén úgy intézkedett, hogy a róm. catholikusok és protestansok között felmerült nézetkülönbség szóbeli vita által egyenlítették ki. E czélból kinevezettek a reformatusok közül: Bethlen Elek, Keresztesi Sámuel és Alvinczy Péter, az ágostai hitvallásuak közül: Frank Bálint, Deli Mihály és Draut György; az unitariusok közül: Sározy János, Joó Mihály és Horváth Ferencz; a róm. catholikusok közül Gyulaffy László, Győrffy György és Apor István.

A tanácskozás az evangélikusoknak azon felhívásával kezdődött, melyben kérték a róm. catholikusokat, hogy ezek álljanak el követeléseiktől. Ne igyekezzenek ezzel a királyi diplomát megrontani és a többi religiókat megszo-

morítani. Az ő kívánságukat az evang. vallás felforgatása és a kir. diploma megbontása nélkül teljesíteni nem lehet.

A róm. katolikusok természetesen más nézeten voltak. A jelenvolt tagok hallani sem akartak arról, hogy kívánságaiktól elálljanak, s minél tovább beszéltek, annál szenvedélyesebb lett a tanácskozás. Hiába csendesítették őket a többségben levő protestansok; hiába mondták nekik, hogy készek velük atyafiságos egyességre lépni, csak kívánjanak lehetséges dolgot és olyat, mely ne látassék az ő vallásuk felforgatására irányulni. A róm. katolikusok nem tágítottak. Álláspontjukat minden egyes sérelmi pontra nézve fentartották és indokolták; mire aztán a protestansok hasonlóképen pontonkint válaszoltak.

Az első pontra nézve a róm. katolikusok ismételték abbéli kívánságukat, hogy nekik saját püspökjük lehessen; sérelemnek mondják, hogy ez a diplomában elleneztetik. Erre a protestansok azt válaszolták, hogy ha oly jogokkal és hatalommal ellátott róm. kath. püspök hozatnék Erdélybe, mint azelőtt volt, abból nagy confusió támadna mind a jószágok, mind a statusok között, amit jövőre talán maguk a róm. katolikusok is megbánnának.

— Azzal az autoritással való püspököt — mondták — magunk sem kívánunk, hanem csak olyan formán, mint az több religiók püspökjé vagynak.

— Hiszen — válaszolák ezek — a kegyelmetek vicarius, a mint tudjuk, szintén olyan szabadsággal igazgatta a magok ecclesiáit, mint az mi püspökünk az miénket.

— Nem egészen, — volt a felelet, a mi vicariusunknak nem volt autoritása sem papok szentelésére, sem harangok keresztelésére, sem több efféle szokott ecclesiái absolutiókra.

Erre a protestansok csodálkozva mondták, hogy a vicariusnak ily hatalmat eddig soha sem kívántak; mire azok azt válaszolták, hogy nem ellenzik, akár püspöknek, akár vicariusnak neveztesék egyházuknak feje; azt se kívánják, hogy több hatalma legyen, mint a többi vallású főpapoknak.

A második pontra nézve, melyben a róm. katolikusok azt kívánják, hogy szabad legyen felsőbb és alsóbb iskolákat állítaniok, könnyen megegyeztek, amennyiben a protestansok kijelentették, hogy amint eddig nem ellenezték, úgy ezután sem fogják ellenezni, hogy felsőbb iskoláik legyenek.

A harmadik pontban azt kívánták a róm. katolikusok, hogy az ő papjaiknak oly szabadságok, és oly jövedelmök legyen, mint a többi vallások papjainak. Ennek indokolásául felhozták azt a körülményt, miszerint a róm. kath. papok némely helyeken a magok szőlőjükből a más vallású papnak dézmát tartoznak fizetni. Azt kívánják, hogy a hol a papoknak — mint például Kolosvárott — dézmájok van, ezen dézmában a róm. kath. papoknak is részük legyen.

Erre azt válaszolták a protestansok, hogy ami a papok szabadságának sérelmét illeti, az a diplomában nincsen, nem is ide való, mert azt barátságosan el lehetett volna igazítani. Ami pedig a dézmát illeti, azt az evang. lelkészek adományozás jogán kapták; a donatiókat pedig a diploma szerint sem szabad, mert ha azokat egyben felbontják, a többiben is megerőtlenednek.

A negyedik pontban foglalt sérelmököt abban fejezték ki, hogy a tanácsban és a táblán részt veendő róm. katolikusok száma meghatároztatik, holott azelőtt semmiféle tisztségben ez nem volt meghatározva. Kérik tehát, hogy e tekintetben most sem legyen változás, hanem a régi állapot állíttassék helyre. Vagy ha már circumscriptionnak kell lenni s a belső tanácsban hárman lesznek, akkor minden vallásnál ilyen szám határozttassék meg, — és egyikből is többen a tisztségeknél ne alkalmaztassanak, mint a másiktól.

Erre a protestansok azt felelték, hogy erről a két első articulusban semmi említés nincs, és ennél fogva itt semmi alapja nem lévén, azt a harmadik pontban letett annexum mellett nem urgeálhatják. E tekintetben ragaszkodnak ő felsége tetszéséhez.

Az ötödik pontnál a róm. katolikusok kijelentették hogy nekik sem templomhely, sem templomépitési segély, sem puszta templom nem kell, a Kolosvárott és Fehérvárott lévő kész templomoknak felosztását kívánják. Ezt úgy állították oda, mint elengedhetetlen feltételt. Minélfogva a protestansok erről tovább nem is vitatkoztak, — tudván, hogy ebben egyetértésre jutniok nem lehet.

A hatodik pontnak igazi értelmét nem akarták megmondani. A protestansok pedig attól féltek, hogy az egykor Erdélyben volt szerzetek alatt a jezsuitákat is értik, akik ellen pedig még mindig nagy ellenszenv uralkodott az országban. Egyenes kérdésre a róm. katolikusok kitérőleg csak azt válaszolták, hogy az egész róm. kath. klerus s mind azok a szerzetek, melyek a vallás gyakorlására hivatvák, szabadon jöhessenek be.

— Ha azok a mindenféle szerzetek — válaszolák ezek — s köztük a jezsuiták is bejönnek, akkor nagy confusió fog támadni a jószágokra nézve, s így az erdélyi állapotokban csendesség nem lehet.

Erre azonban az ellenfél kijelentette, hogy ettől el nem áll. Mert ha elállana is, vagy ha ettől eltérő egyességre lépne, ezt a klerus el nem fogadná, hanem fentartaná és keresné a maga jussát.

Hogy ezen vitában olykor éles kifakadások is történtek, az a dolog természetéből és a két fél eltérő gondolkodásmódjából önkényt következett. A róm. katolikusok nyilatkozataiból világos volt mindenki előtt, hogy ők egy láthatatlan kéz hatalmában bíznak, s nem annyira ezen tárgyalásoktól, mint inkább annak segítségével várnak eredményt.

Midőn ennek folytán a protestansok kijelentették, hogy a szerzetesekre és jószágokra vonatkozó kívánságokon kívül egyebekben hajlandók engedni; midőn kijelentették, hogy mind abban, ami a diplomát meg nem rontja, például a vicarius ügyében, a Kolosvárott csinálendő templom, a Fehérvárt átvehető puszta templom, az iskolák állítása és

papok tartása ügyében — készek „őkegyelmeknek kedveskedni“: a róm. katolikusok márcz. 30-kán röviden csak ezt válaszolták: „Noha mind eddig is készek voltunk az kegyelmekkel való amicabile és atyafiságos complanatióra, igyekeztünk azon, hogy mentül csendesebb utakon való egyességet érthetünk volna; de minthogy kegyelmek a mi ítéletünk szerint igen ultimaria és cathgorica resolutiót adott punctuminkra, nem tartottuk szükségesnek továbbra is kegyelmeket búsítani és terhelni“.

Erre másnap a protestansok részletesebb választ adtak. Látják, hogy a katolikusok az ő nyilatkozatukat utolsó resolutiónak tartják. Ezt ők nem úgy látják. Igaz, hogy a jezsuiták bejövetele és rendes püspök behozatala ellen, mi a diplomát megmontaná, tiltakoztak s ebben végleges választ adtak; de a többi, sokszor felhozott panaszait orvosolni mindenkor készek voltak, és készek ma is. Látják ugyan, hogy a róm. katolikusok csak általános választ adnak, és a sokszor emlegetett panaszokat utolsó válaszukban mellőzik: mindazáltal ők atyafiságos készségük tanubizonyosságául a diploma illető pontjainak sérelme nélkül, átküldik részletesen kifejtett ajánlatukat, mely a következőkből áll:

1. Nem ellenzik, hogy a vicariusnak a róm. katolikus vallást illető dolgokban hasonló autoritása legyen, mint a többi bevett vallások superintendenseinek van a magok hívei között. De annál se több, se kevesebb autoritása, jövedelme, titulusa ne legyen. Ne legyen „episcopus“ a neve, hanem a többi felekezetek főpapjaihoz hasonlóan ily czímet viseljen: „*Ecclesiarum, Romano-catholicarum in Transylvania existentium Superintendens*“. Ekképen a négy bevett vallás superintendensei egyranguak és egyenlők legyenek; de külső világi dolgokba, valamint emezek, úgy amaz se avatkozzék.

2. Azon kívánságokra vonatkozólag, hogy a kolosvári templomok megosztassanak, kéri, hogy kész templomot ne kívánjanak, mert az a más vallásbelieknek sérelme,

és a diploma felforgatása nélkül nem lehetséges. De hogy e tekintetben is előmozdítsák az atyafiságos egyességet, készek arra, hogy Kolosvárott a mostani róm. katolikus imaház helyén építendő templom építéséhez segélylvel járuljanak, és hogy a templomhely illően nagyobbíttassék; úgyszintén hajlandók a fehérvári pusztá templom teljes felépítéséhez is a lejobb meghatározandó módon hozzájárulni.

3. Azt, hogy a róm. katolikus iskolákban a retorikán felül is ne tanítsanak, Erdélyben soha senki nem tilalmazta, nem tilalmazza most se. Taníthatnak minden tudományt, bárki által, kivéven a jezsuiták által. Akadémiát pedig vagy egyik felekezetnek se legyen szabad állítani, vagy ha a róm. katolikusok állítanak, akkor kívánják, hogy az szabad legyen a többieknek is, hasonló alakban, hasonló joggal és kiváltsággal. De az akadémiák is jezsuiták nélkül legyenek, mert csak úgy lesz egyenlőség az iskolák és vallások között.

4. A felebb említett templomépitésre és róm. katolikus iskola tartására a protestans templomok és iskolák jövedelmét, mely különben is kevés, és az is némely magánemberek adománya, nem lehet átengedni; de hogy atyafias szeretetüket ebben is bebizonyítsák, az említett templomok és iskolák szükségeinek fedezésére egyszermindenkorra felajánlanak 20,000 forintot. Mely pénznek egy részéből magok váltják ki Monostort és átadják a róm. kath. egyháznak; de kikötik, hogy az oda való ref. ecclesia meg ne háboríttassék. Ezt pedig azon nyilatkozattal teszik, hogy a róm. katolikusok is mondjanak le minden protestans templomokhoz, iskolákhoz és azok jövedelmeihez való igényeiről úgy Kolosvárott és Fejérvárott, mint bárhol másutt, és e tekintetben a jövőre se háborítsák a többi vallások követőit.

5. Az is panaszul hozatott fel, hogy a róm. katolikus papok szólóje után néhol dézma követeltetik. Ezen is segíteni óhajtanak a protestansok oly formán, hogy ezentúl a róm. katolikus papok hasonló szabadsággal bírja-

nak, mint a többi religi6n lev6 papok; 6s ahol a m6s vall6s6 papok d6zm6t nem adnak, ott a r6m. kath. pap se adjon, hogy ekk6pen a bevett vall6sok papjai teljesen egyenjoguak legyenek.

Mindezeket — ugymondanak — atyafis6gos szeretettel adjuk kegyelmeteknek, melyek, ugy it6lj6k, a kegyelmetek religi6j6nak eg6sz contensum6val lehetnek, holott mind az 6fels6ge kegyelmes diplom6j6ban, mind ezekben a mi ig6retinkben annyi vagy6n a kegyelmetek religi6j6nak adva, hogy egyik recepta religi6nak sincsen jobban, s6t ugy sincsen 6llapotja, kiv6lt az kegyelmetek ez haz6ban val6 sz6m6nak proporti6j6hoz k6pest: k6rj6k az6rt 6s k6nszeritj6k kegyelmeteket az 6lv6 istenre, a mi kegyelmes urunk r6mai cs6sz6r 6s koron6s kir6lyunk 6fels6ge kir6lyi szent szav6val 6s h6tivel, 6s annak accepti6ja 6s azon fund6ltatott m6 6s kegyelmetek homogiumunkal meger6sített diplom6j6ra, a kegyelmetekt6l 6s t6l6nk egyir6nt megesk6d6t 6ni6ra, ennek a haz6nak 6s abban kegyelmeteknek mag6nak 6s marad6kinak vel6nk egy6tt val6 b6kess6g6re 6s szeretet6re, hogy ezeket accept6lja, 6s a diplom6ban esett csorb6t vel6nk egy6tt 6p6tse meg, 6s ne kív6nja ezt a haz6t 6r6k6s gy6l6ls6gbe 6s veszedelembe ejteni“.

A r6m. katolikusok most is r6viden 6s csak 6ltal6noss6gban azt v6laszolt6k, hogy mivel a protestansok „sem a p6sp6k6t, sem az ord6kat“ be nem akarj6k bocs6tani 6s a szem6lyek circumscripci6j6t nem is eml6tik; mivel 6k ekk6pen a kegyelmes 6s fels6ges cs6sz6r diplom6j6ban eml6tett r6m. katolikus s6relmeket orvosolni nem akarj6k: 6k nem l6tj6k sz6ks6gesnek a tov6bbi vitatkoz6st.

De a protestansok ezen kifog6sra is azonnal v6laszoltak. Hogy a szem6lyek circumscripci6j6t nem eml6tik, ennek az az oka, mert arr6l a diplom6ban sem t6rt6nik eml6t6s. Egy6bir6nt, ha 6ppen kív6nj6k, h6t nyilatkozhatnak erre vonatkoz6lag is. Nem b6nj6k, ha a diploma 9-ik pontja, melyben a r6m. katolikusok magokat circumscriptusoknak tartj6k, megv6ltoztass6k; csak a szebeni kir6lybir6 hagy6s-

sék meg a tanácsban. De feltételül kötik ki, hogy a diploma harmadik pontjába a róm. katolikusok kívánságára hozott toldalék, valamint a nyolczadik pontba tett záradék szintén hagyassék ki. Kivánják, hogy aztán a róm. katolikusok örökké elégedettek legyenek, és hogy a diploma ekképen minden más pontjaiban is mindnyájuktól örökösen szentül megtartassék.

Erre azonban a róm. katolikusok nem akartak ráállani. Köszönik, ugymond, ő kegyelmök jóakarattját; de a válaszukban említett feltételt nem fogadják el. Vagy egyenlítettessék ki az ügy az ő óhajtásuk szerint, vagy hagyják abba az egész dolgot, és vegyék elő az ország egyéb dolgait.

Az ügyek ilyenén állapotában alig lehetett kilátás az egyességre. Mindazáltal ápril 2-kán még egy értekezlet volt a kiküldött követek között. Itt a róm. katolikusok csak azon pontokra nézve nyilatkoztak, melyekben a protestantsok engedékenyek voltak. Jelesül a püspök autoritását nem kívánták kiterjeszteni a méltóságra nézve; de a lelkiekben mégis úgy kívánták neveztetni, mert más nevezet alatt bizonyos egyházi functiók nem lennének reá bizhatók az egyházi regulák szerint. Az iskolák tanítóira nézve kijelentik, hogy a jezsuita rendnek fundatiójától és elszaporodásától ők magok is félnek; de mivel bizonyos tanszakkat csak azok tanítanak, kívánják, hogy felsőbb iskolákban a tanítás szükségéhez képest bizonyos meghatározott számban jezsuiták is taníthassanak.

Az iskolák és papok jövedelmeire nézve megelégeszenek Monostornak kiváltásával és 10.000 forinttal, de Kolosvárott mégis kész templomot kívánnak, mivel templom-építésre sem pénzük, sem idejük nem marad. De akinek kész temploma van, az könnyebben várhatja az újnak építését. A husz ezer forintnak két részét a fejevári templom felépítésére elfogadják. A negyedik pontnak végén való záradékot ne kívánják, mivel az unió arra ugy is kötelezi. Az ötödiket elfogadják.

Erre azonban a következő napon, t. i. ápr. 3-kán a három protestans vallás küldöttei kijelentették, hogy előbb tett nyilatkozatuktól el nem állhatnak, mivel — ugymond — a róm. katolikusok lehetetlen dolgot kívánnak tőlök. Csofálkoznak rajta, mért nem fogadják el ajánlataikat. Ugy tudják, hogy vicariusi vagy superintendensi név alatt is minden püspöki teendők végezhetőek a pápa és érsek engedelméből. A jezsuitákra nézve szívesen engednének a róm. katolikus atyafiak kívánságának, ha látnák, hogy azok nélkül lehetetlen a tanításbeli fogyatkozásokat pótolni; de amint tanulhatott az egész keresztyén világ a jezsuita rend felállítása előtt, amint Európában most is sok jeles főiskola van jezsuiták nélkül is, és amint a király fia is az egész ország örömeire jezsuita tanító nélkül neveltetik: ugy a többi róm. katolikusok gyermekei is taníthatók más rendbeli papok által.

A kolosvári templom átadása lehetetlen. Végül ismételen felhívják a róm. katolikusokat, ne kívánják a királyt továbbra is busítani és a hazát örökös gyűlötségbe és veszedelembe ejteni; hanem inkább igyekezzenek azon, hogy a hazának ezen nagy sebe közakarattal orvosoltassék, hogy így szép egyességgel, szeretettel élvén, az ő felsége szolgálatját és a haza megmaradását alkalmasabban eszközölhessék.

Ezzel a vita, mely csak egy előleges tanácskozás jellegével birt, félbeszakított. Következtek a husvéti ünnepek. Ápril 9-kén, Veteráni tábornok a melléje rendelt Absolonnal együtt megjelent az országgyűlés termében, hogy a mult évi fogarasi országgyűlésen megválasztott főtisztviselőket hivatalaikba iktassa.

Mikor a terembe lépett, a rendek csendesen és ülve fogadták. A tábornok háromszoros „respekt“ kiáltására sem mozdultak, míg t. i. Absolon fel nem világosította őket, hogy a tábornok itt a császár személyét képviseli. Veteráni „deákul rosszul tudván — mondja Vass György — Absolon urammal peroráltatott, és az oratió közben maga deno-

minálja az confirmált főtiszteket“, u. m.: Bánfi Györgyöt gubernátornak, Bethlen Miklóst cancellárnak stb. Az ország nevében Bethlen Elek, a tisztviselők nevében pedig Bánfi közönte meg ő felsége kegyelmességét.

Eskületétel után tárgyalni kezdtek a róm. katolikusok és a szász nemzet sérelmeit, majd a porták ügyét. A két utóbbira nézve csakhamar létrejött az egység; de annál több vitára adott a vallás ügye.

VI

A róm. katolikusok Béctől várják az eldöntést. — A protestansok ajánlatai és a róm. katolikusok válasza. — Ujabb „conferentia“; — és a megállapodás. — A gyűlés bezáratik ápril 24-kén.

A fentebb tárgyalt vitatkozásokból kitűnt, hogy a róm. katolikusok kerülték a részletes tárgyalást, s az ügy végleges eldöntését nem itt, hanem inkább a bécsi udvarban szerették volna elérni. Onnét van, hogy a bizottsági tárgyalást minduntalan félbe akarták szakítani, sőt még a nyilvános ülések tartásának megakadályozására is ürügyet kerestek.

Ugyanis, midőn az országgyűlés a só-, gabonakereskedés ügyében egy sürgős emlékiratot akart Bécsbe küldeni, s annak átvitelével az összes rendek Kaposi Dánielt bízták meg: a róm. katolikusok attól való félelemben, hogy Kaposi az ő hátrányukra fog valamit kieszközölni, az emlékirat felvitelét akadályozták. A titkos tanács hiába akarta felvilágosítani és megnyugtadni; szenvedélyük odáig ment, hogy még a tanács, a rendek és az országgyűlés hatáskörét is megtámadták. Azt a kérdést vetették fel: szabad-e a rendeknek az ő beleegyezésök nélkül feliratot intézni vagy követet küldeni a királyhoz? Ők kétségbe vonják, hogy az országgyűlés nélkülök jogérvényes határozatokat hozhasson. Erre azt a feleletet kapták, hogy eljárásukkal rossz példát mutatnak, és igen veszélyes következtetésekre nyitnak kaput. Ilyen módon a négy bevett

vallás bármelyike megakadályozhatná az országgyűlési tanácskozások menetét és a fejedelmet kényszeríthetné az országgyűlés szétesztatására. Ha ezt ma szabad tenniök a róm. katolikusoknak, holnap megtehetik éppen azon a jögon a reformátusok, a lutheránusok és az unitáriusok. Mi lenne abból, ha oly maroknyi része a rendeknek, mint aminőt a róm. katolikusok képeznek (15-en voltak), külön véleményével megakadályozhatná a rendek többségének döntő határozathozatalát? Hiszen akkor egy országgyűlésen sem lenne rend, nem lenne béke és nem lenne határozat. Ilyen módon lehetetlen volna általában a törvényalkotás.

Mindezeknél fogva az evangélikus rendek erősen voltak elhatározva, hogy az érintett emlékiratot felküldik, és a törvényhozási munkát tovább fogják folytatni még akkor is, ha az a róm. katolikusoknak nem tetszenék. Így állván a dolog, a két versengő fél közé vetette magát a császár vezére, Veteráni tábornok; ki a tanácskozás termében megjelenván, a szenvedélyes szóváltásnak véget vetett, és — Kaposi felvitte az emlékiratot Bécsbe.¹

Ugyancsak Veteráni volt az, aki a vallásügyi bizottsági viták félbeszakadt fonalát ismét felvette. Husvét után, t. i. ápril 19-kén a három valláshoz tartozó rendek külön-külön tanácskoztak. A reformátusok közül Vass György küldetett át a róm. katolikusokhoz, hogy küldenék meg válaszukat az ismert pontokra vonatkozólag. Ezek azonban azt üzenték, hogy ők is az general Veteráni intimatiójára gyűltek össze s atyafiságosan elvárják a reformátusoktól: mit ígérnek a már ismert resolútiójukban foglaltakra? Világos, hogy egyik fél sem akar engedni. Ezt jelentvén Veteráni tábornoknak, ez azt kívánta, „hogy ha mit még mi (reformátusok) adni akarunk a róm. katolikusoknak, izenjük meg; ha contentusok lesznek vele, jó; ha nem, eláll-

¹ V. ö. *Fabritius* K. Der Religionstreit auf den siebenbürg. Landtagen von 1691 und 1692. Archiv des Vereines für sieb. Landeskunde. VI. 124. l.

hatunk mellőle“. Legalább Bécsbe jelentést fog tehetni, hogy a protestansok hajlandók voltak az atyafiságos egyességre, de azt a róm. katolikusok meggyőztették.

„Ezeket így értvén — írja Vass — mi visszamentünk az mieinkhez és sokat discursálván egymás között, mitevők lennénk, mivel azt itéltük és ismertük nagyobb gravameneknek az kath. atyafiaknak, hogy jezsuitákat bébocsásunk-e? . . . és templomot Kolozsvárott adjunk-e? és ha adunk, melyiket adjuk?“ Erre sokféle beszéd következett pro et contra. Mindenikben a jövődőtől való félelem hangja volt uralkodó.

Vass Györgynek beszéde, mely híven tükrözte vissza a református többségnek érzelmeit, ekképen hangzott: „Mégvallom, ez súlyos és terhes matériához miképpen szólhaszak, nem tudom — nem akarván mind lelkemet . . . mind hazám törvényeit és az unió szerént valamelyik religión lévő rendeket voxommal megbántani és háborítani. Ugy látom, az uniót és hazám törvényt . . . láttatom mingyárt megbántani akkor, az mikor az jezsuiták közül csak egynehányat is voxommal megengedek, hogy hazánkba bejöhessen. Azért én bébocsáttatásokat sem egy, sem más útonmódon, sem circumscriptive nem javallom . . . Ami pedig az templom dolgát illeti, hogy mind az felséges udvar előtt megmutassuk engedelmességünket, és az kath. atyfiakkal megegyezésre való igyekező akaratunkat, s a generál őnagysága intését is meggondolván — én nem ellenzem, hogy templom ne adassék őkegyelmeknek, eum ea declaratione, az mint cancellarius Bethlen Miklós uram mondá. De hogy azt javalljam az urak őnagyságok voxok szerint, hogy az mi óvári templomunkat adjuk, nem javallhatom . . . Ugy látom, hogy unitarius uraiméknak . . . nagyobb károokra esik, mintsem minékünk; . . . hanem kérem az unitaria religión lévő rendeket, és követem, hogy voxomon meg ne induljanak: én javallanám az piaczi nagy templom mellett lévő őkegyelmek kicsiny templomokat adnók oda, és az őkegyelmek religióján lévő szászoknak adnók oda az mi

óvári szász templomunkat, akár — ha azzal őkegyelmök contentusok nem lennének, építtetnénk mást őkegyelmeknek“.¹

Végre is sok szónoklat után a protestansok kijelentették, hogy

1. A püspök állapotja iránt ragaszkodnak elébbeni megállapodásukhoz.

2. A jezsuita páterek be nem hozatalára nézve megmaradnak előbbi resolútiójoknál.

3. A Kolosvárott adandó templom iránt, bár nem szívesen, de a király méltóságára és a generális intésére való tekintetből, — továbbá az atyafiságos béke helyreállítása és a vallások securitása céljából átengedik az óvári reformatusoknak nem rég megújított templomát, a következő feltételek mellett:

1. Szabadságukban álljon a róm. katolikusoknak ezt a templomot akár örökösen megtartani, akár pedig a mostani cultusoknak helyén új templomot építeni. De ha itt új templomot építenek, akkor a most átengedett régi templomot visszaadják a reformatusoknak; mind a kettőt nem birhatják egyszerre.

2. Az azon templom mellett levő unitarius iskolát a róm. katolikusok semmiképen meg ne háborítsák.

3. Az ezen templomhoz tartozó, akár donatió, collatió, akár más módon nyert régibb beneficiumokhoz semmi igényt ne reformáljanak; a templomot ne úgy vegyék, mint azt a régi alapítvány jogán vagy a róm. katolikus vallás jusára való tekintetből adnák, mert az ellen tiltakoznak, hogy ez a jus ebben a hazában felhordassék; hanem úgy tekintsék, mint a mely a jelen egyesség alapján adatik át nekik. A márczius 31-én tett resolútió negyedik pontjában foglalt záradékhoz képest minden protestans templomokhoz, iskolákhoz és azoknak jövedelmeihez való igényeikről, úgy Kolosvárott, mint Fehérvárott és másutt is mondjanak le; — és

¹ Vass naplója 152. l.

azokban a többi vallásokat jövőben sem háborgassák, hanem ha idővel a róm. katolikusok Erdélyben szaporodnak, templomok tekintetében tartsák magokat a kir. diploma első pontjához és az Approb. Part. I. Tit. I. Art. 7-ben irott hazai törvényhez. A helyek összeszámlálásában csak a tősgyökeres lakosok számláltassanak, idegenek és presidiáriusok pedig ne. Azok a helyek, ahol egynél több templom van, azon articulus alá ne értessenek.

4. Egyéb eddig tett oblatiójukat is nem másítják meg.

5. Ha ezzel a róm. katolikusok megelégszenek, arról mindjárt itt Szebenben ünnepélyes szerződés irassék, mely mind a két fél által aláíratván és az ország három pecsétivel is megerősítettván, közönséges ország követe által vitessék fel Bécsbe ő felségének jóváhagyás végett, és a diplomának első pontjába foglaltassék be. Azok a szók pedig, melyek a 3-ik és 8-ik czikkelyekben odatétek, vonattassanak ki, és a diploma azok nélkül irassék és lehozatván jó helyre tétessék, s nyomtatásban is publicáltassék az egész keresztyén világban.

Ha pedig a róm. katolikusok ezekkel nem elégszenek meg, és ezt a controversiát a bécsi udvarba viszik és ő felségit búsítják vele, ók az Isten és az egész keresztyén világ előtt protestálnak, hogy őket eddig tett ígéreteik nem kötelezik. És noha — úgy mond — életünk és minden magunk és maradékink szerencséje ő felsége kezében vagyon, de mi soha többször contractusokra ő kegyelmekkel nem megyünk, hanem ő felségétől a diplomának azoktól . . . a clausuláktól való megtisztítását alázatos könyörgésünk által sollicitáljuk, Istenre bízván könyörgésünknek kimenetelét, úgy mint akinek kezében vagynak a királyoknak szívei, elhívén azt, hogy ő felsége egyszeri kegyelmességében megtart, aminthogy mi is az ő felsége és felséges háza hűségében maradékról maradékra megmaradni kívánunk. Ennek a hazának pedig emiatt, ha mi szívbéli szomorúságai és az atyafiúi szeretetnek meghidegülése lészen, melyet mi is szomorúan érünk, Isten, a világ és a maradék előtt nem

mi, hanem ő kegyelmek lesznek okai, és ő kegyelmök adnak számot róla.

Erre a róm. katolikusok, mindjárt másnap, tudniillik ápril 20-kán,¹ a következő választ adták:

1. Az, ami a püspök dolgát illeti, ha az érsek ő nagysága dispensatiójából meglehet, mi nem bánjuk.

2. A jezsuita páterek dolgát ami illeti, mi ki nem rekesztjük, ha bé nem bocsátják, arról nem tehetünk, ha ő felségének is úgy tetszik.

3. Ami a kolosvári templom átadását nézi, eziránt való jóakarattját nagyságtoknak s kegyelmeteknek becsülettel köszönjük; de aminemű conditiókkal az nekünk adatnék, teljességgel úgy nem acceptáljuk; mert az, mint a replicából látjuk, sem szeretetet, sem állandó complanatiót véghez nem vinne, sőt nagyobb-nagyobb gyűlölségre adna okot közöttünk.

Első ok: Mivel a templom iránt is örökös adás nem lenne, noha pedig szándékunkban sincsen, hogy most más templomot építsünk; de valamint hogy mi nagyságtokat s kegyelmeteket meg nem gátoljuk, hogy midőn szüksége léssen, más templomot ne építhessen, hasonlóképen mi is nem restringáltathatunk arra, hogy midőn más templomot akarunk építeni, ne építhessünk.

Második ok: Az óvári templom oly szoros állapottal vagyon, hogy semmiképen ott sem iskolát, sem paplakot nem építhetünk, azért azon unitárius iskola azon templom mellett levén, attól el nem szakadhat.

Harmadik ok: Ami a beneficiumokat és azon templomhoz való collatiókat illeti, azon megegyeztünk husz ezer forinton. Ami azt nézi, quo jure adatik, mi is quo jure vesszük, megegyeztünk azon husz ezer forintnak tractálásában. Ami pedig a 3-ik marcii tett replicának negyedik punctuma conclusióját illeti, hogy mindennemű ecclesiai jusunkat in perpetuum contractualiter cedáljuk, arra semmi-

¹ V. ö. Czegei Vass György naplóját 153. l.

képen nem mehetünk, hanem az unió lévén fundamentuma minden dolgainknak, a mellett mindenik részről maradjunk meg.

Az Approbatában a templomok elvételéről való articulus observáltassék az eddig observáltatott mód szerint.

4. Az eddig való oblatiók maradjanak meg.

5. Ami a contractus iratásának és pecsétlésének dolgát nézi, nem látjuk szükségesnek, az unió lévén minden közöttünk megállandó dolognak fundamentoma, ahhoz tartjuk magunkat.

A diplomának in 3. et 8. articulo letett szók az ő felsége kegyelmességében álljanak, aminthogy némely részét nem sollicitáltuk, úgy annak sollicitatiója ő felsége méltóságának sérelme nélkül nem is lehetne. A köztünk való contractusnak kinyomatását vajjon ő felsége nem aprehandálhatná-e? A conclusióban pedig ami iratik, hogy ha ő felsége udvarába visszük ezen controversiát, és ő felségét búsítjuk, micsoda kemény protestatiót teszen föl a három religio, értjük; mi soha máshová nem mehetünk, hanem az ő felsége lábaihoz borulunk, onnan pedig senki minket el nem rekeszthet.

Azért mi is az élő mindenható Istenre, a szent angyalokra, az egész keresztyén világ uniójára, s a mi felséges császáruk és koronás királyunkhoz ő felségéhez tartozó igaz hűségére; a közöttünk eddig való unióra, a természet és vérség által összekötött szeretetre, magok és maradékjok e hazában való boldogulására, kérjük és kényszerítjük mind a három religiót, ilyen lelkünket elbágyasztó kemény, és e hazában soha nem forgott contractusokat ne kívánjanak, mivel ilyenre soha nem mehetünk.

Egyébiránt mi is az élő mindenható Isten előtt, kegyelmes császáruk és koronás királyunk és az egész keresztyén világ előtt protestálunk, mivel minden utakat és módokat elkövettünk az atyafiságos conplanatióra, hogy mi semminek okai nem vagyunk; se most, se ennek utána ezen szegény hazát követhető szomorú consequentiáknak, és az

atyafiúi szeretetnek meghidegülésének — melyet már is szomorúan érzünk — Isten s az egész keresztyén világ és minden jelenvalók s mind pedig maradékok előtt is nem mi lészünk okai, hanem mind Isten s mind a világ előtt azon három religión levők adjanak számot róla.“

Amint látjuk, mind a két fél ingerültebb hangon ír, és egymást kölcsönösen felelőssé teszik a bekövetkező veszedelmekért. A protestansok nem maradtak soká adósak a felelettel. Még aznap este kijelentették, hogy a püspök dolgában megmaradnak előbbeni határozatuk mellett, akár dispensálja az érsek, akár nem. A jezsuita páterekre nézve sem engedhetnek. Csak arra kérik őket, hogy ezeknek behozatalát ne sürgessék ő felségénél. Tanítassák az ifjúságot más rendbeli tudós emberekkel; mert a jezsuitákat a hazai törvény ellenére nem bocsáthatják be. A szerződés szükséges, de úgy legyen szerkesztve, hogy mind a négy religió megelégedhessék vele.

Hasonló rövidséggel és határozottsággal válaszoltak erre rögtön a róm. katolikusok is. A püspökre és a jezsuitákra nézve ők is ragaszkodnak álláspontjukhoz. A szerződésre nézve örömezt munkálkodnak azon, hogy oly szöveg jőjjön létre, melyben mind a négy religió megnyugodhassék. — Ezzel a második tanácskozásnak vége szakadt.

Most már a harmadik „conferentia“ következett, mely Bethlen Miklós lakásán tartatott. Az óhajtott szerződés szövegezésére kiküldettek: a reformatusok közül Bethlen Miklós és Kemény János; a katolikusok közül Apor István és Baranyai Gergely; az ágostai hitvallásúak közül Frank Bálint és Szűcs Péter; az unitáriusok közül Joó Mihály és Dálnoki János. Ezen kiváló férfiak azon szándékkal fogtak a munkához, hogy az óhajtott egyesség létrehozására megtalálják a leghelyesebb alakot. Ezen törekvésnek sikerült is egy szerződési formát létrehoznia, melyhez aztán a négy vallás követői el is fogadtak.

A szerződés így hangzott: „Mi Erdély országának három nemzetből álló és négy recepta religiókon lévő uri,

fő, nemes és városi szabadsággal élő; és közrendei adjuk emlékezetül mindeneknek, mind mostaniaknak, mind kedves maradékinknak, valakiket ezen dolog illet, hogy midőn a győzhetetlen római császár Leopoldus koronás királyunk, ő felsége másodszor közinkbe küldött diplomájának harmadik punctumában tett clausulára nézve, mely szórul szóra így vagyon: „. . . de mivel magok a rendek, mind a válásra, mind végzeményeink és kiváltságaikra nézve egymás között egyet nem értenek, s a róm. katolikusok a fentírt 1. és 2. cikkelyekben magokat sérelmezetteknek tartják; a szászok pedig régi kiváltságaikat s azok használatát és szokásos jogukat a 3. cikkben jobban oltalmaztatni kérelmezik: magoknak a rendeknek érdekében levőnek tartjuk, hogy ama három cikkely körül forgó nehézségeiket barátságos kiegyenlítéssel és egyezkedéssel cs. kir. helybenhagyásunk mellett elintézni törekedjenek; ha pedig ez nem sikerül, a felekezetek meghallgatása s erdélyi tanácsosaink e részbeni véleményének megértése után, magunkra háramlik cs. kir. tisztünk szerint elhatározni, ami jogosnak és igazságosnak fog találtatni“, — egymás között atyafi szeretettel, számos napok alatt, egész országos generalis diéta alatt a köztünk fenforgó controversiákról tractaltunk volna, végezetre alkuttunk meg ez ide alább való punctumok szerint:

1. A püspökség iránt így egyeztünk: amint Erdélyben az előtt a róm. katolikus püspökség volt, és ebből a hazából kirekesztetett volt, olyan formájú püspökséget ennek a hazának állapotja nem szenvedvén, alázatosan könyörgünk a mi kegyelmes urunknak, ő felségének, hogy ő felsége úgy mint apostolicus rex, propter publicam pacem et tranquillitatem Transylvaniae, az érsek vagy maga a római summus pontifex által, az erdélyi róm. kath. vicariust per dispensationem tétesse alkalmatossá mind azokra a spiritualis és ecclesiastica functiókra, valamelyeket a püspökök szoktak végbevinni; és az a vicarius minden róm. kath. religiót illető dolgokban legyen hasonló authoritással mint

a több recepta religiók superintendensinek vagyon, kinek-kinek az ő religiójában és keze alatt való ecclesiákban in spiritualibus, és annál se több, se kevesebb authoritása, jövedelme, titulussa ne légyen, mint amennyi a többi recepta religiókon levő superintendenseknek, kinek-kinek a superintendensi hivatala után vagyon, hogy így négy recepta religion levő superintendensek éppen egy aránuak és egyenlők legyenek; külső világi dolgokban pedig, valamint emezek, úgy ez is magát ne elegyítse, és nevezetesen a diploma continentiaja ellen valami néhai papi és ecclesiai jószágokhoz ne pretendáljon.

2. A scholák iránt így egyeztünk meg: noha eddig nem volt a róm. kath. atyánkfiainak tilalmas, hogy mindennemű arsokat scienciákat taníthatassanak scholájokban, mindazáltal továbbra is szabados legyen ő kegyelmőknek, valaminémű tudományokat és valakik által akarják taníttatni; *solis per vota trium religionum exclusis, per vota dominorum catholicorum autem admittendis, dominis patribus jesuitis.*

Akadémiát pedig, avagy egyik religionnak se légyen szabad erigálni, vagy ha a róm. katolikus religió közt akadémia erigáltatik, erigáltassék akárhol, ahol ő kegyelmeknek templomuk és hazafiaiból álló ecclesiájok lészen; és így legyen szabados a többi religióknak is akadémiát erigálni, hasonló formában, jussal és privilegiummal; mint a róm. katolikus atyánkfiaié lészen; melyet ő felsége in illo casu méltóztassék kegyelmesen adni, hogy így is az akadémiák vagy scholák iránt legyen equalitas a négy religiók között. Ebben pedig a scholák és akadémiák dolgában, a három religió a jezsuita patereket kirekeszti, a róm. katolikus atyánkfiai pedig kívánják.

3. Az ecclesiastica personák szabadságáról úgy egyeztünk meg, hogy a négy recepta religion levő ecclesiastica és scholastica personák mindenütt e hazában egy arányú szabadsággal éljenek, s valahol s valamikből a három religion levő predikátorok, mesterek s hasonló ecclesiai s scho-

lasticai személyek, a dezmat, quartát, szőlőjükből, gabonájukból nem adnak, a róm. katolikus ecclesiastica és scholastica personák se adjanak; egyéb teherviselésekkel is ne terheltessenek feljebb, mint a más három religión levő ecclesiastica vagy scholastica personák.

4. Amint a diplomának 9-ik punctumában a róm. katolikus atyánkfiai magok circumscriptionját sajnálták, noha ő felségétől arra a diplomának 3-ik articulusában úgy sem nyitott volt, mindazáltal csak ez a conplanatio az ő kegyelmök vélünk egyező szeretetéből menjen végbe, nem bánjuk bár a 9-ik punctum, *salvis tamen aliis*, a diplomából töröltessék ki; megmaradván csak a szebeni királybíró a tanácsban lehetése, mely az Approbatában is benne legyen; melyre *ea conditione* lépik a három religió, hogy a 3-ik articulusban tett annexum „De mivel magok az rendek stb. . .“ deleáltassék.

5. A templomok dolgában előttünk viselvén mind a négy recepta religió részéről a mi kegyelmes urunk ő felsége méltóságát, a méltóságos Veterani general sok szép és ez utolsó intimatióját és e hazában igen megbántódott atyafi szeretetnek és békességnek helyben állítását és a religióknak securitását, alkuttunk így meg: hogy a kolosvári óvári religión levő magyarok nem régen megújított temploma (ide nem értetvén, ha mi beneficiumok az előtti időkből azon templomhoz donatióval, collatióval, quoquo modo birattak) és a fehérvári Báthory Kristóf építette templom a róm. kath. atyafiaknak maradjon, úgy minden templomok, valamelyek ő kegyelmök most birodalmában vagynak.

Hogy ha *pedig successu temporis* a róm. katolikusok ő kegyelmök ebben a hazában szaporodnak, templomok iránt tartsák magokat a diploma első punctumának ezen szavaihoz: „*Idemque Catholici ubique locorum etc.*“ és az Approbatában Part. I. Tit. 1. Art. 7. írott hazai törvényhez, mely eszerént legyen: „A különböző religión levő helyekben, ahol csak egy volt a templom, a régi végezők szerént a major parsnak, per Commissarios mindenik

recepta religiókból aequè idoneos ad id deputatos, szokott igazításba vétetni; és a melyik religióon levők több számua-
kon találtnak lenni, azoknak adni a templom. Közön-
ségesen pedig a több religiókon levőknek mind számok,
mind a közös templomok proportiója szerént el limitált
más templomot építeni. Mostan is annak okáért az eddig
lett igazítások helybenhagyattatván, a jövendő időkre is,
ahol olyan tanáltatik, azon mód végeztetik observáltatásra.
Ha melyik rész reluctálna, vagy a commissariusoktól pre-
figálandó terminusra része szerént az építést nem conti-
nuálná, admoneáltatván a tisztéktől, ha ugyan contumaciter
praetermittálnak, toties quoties a tiszték fl. 200 exequálja-
nak rajtok, melynek két része azon helybeli ecclesiához
convertáltassék, harmada pedig az executoroké légyen.“
Ez az articulus amint eddig observáltatott, egészen úgy
maradjon és úgy is observáltassék; ott residentiátlan idegenek
pedig és residentiátlan presidiariusok számba ne vétessenek.

6. Továbbá a mi a róm. katholikus atyánkfiaihoz ő
kegyelmekhez mutatandó atyafiságunknak megbizonyítására,
az ő kegyelmek ecclesiáinak és scholáiknak szükségére, a
három religió ő kegyelmek számára a mostani possessortól
kiváltja Monottort, s adja ő kegyelmőknek örökösen, úgy
mindazáltal, hogy az ott lévő kis reformáta ecclesiáeskat
semmiképen meg ne háborítsák.

Annak felette ád a három religió ő kegyelmeknek
semel pro semper 15 ezer magyar forintot, melyet fordít-
sanak magok templominak scholáinak szükségére, amint
jobbnak itélik.

Mindezek meglévén, assecuráljuk egymást nagy szere-
tettel és azzal a hittel, mellyel az unióra megesküdtünk,
hogy mindezeket a punctumokat az unió szerént állhatato-
san megtartjuk, és ennek utána az unió és a kir. diploma
szerint élünk. és azoknak felbontására semmi időváltozások
vagy alkalmatosságában legkisebb okot is nem adunk,
melyre nézve az uniót is ezen Conplanátiónkban szóról
szóra béirattuk, — amint következik:

„Én T. T. esküszöm az élő Istenre, ki atya, fiú és szentlélek, teljes szent háromság egy bizony örök Isten, hogy a négy recepta religióknak e hazában való megtartására igyekezem teljes tehetséggel, és soha annak oppressiójával a magam religióját promoveálni nem akarom, sem azoknak oppressiójokra való dolgokra soha sem titkon, sem nyilván nem cselekszem, senki személye ellen hitéért, válásáért gyűlölködést, ellenkezést nem viselek, hanem kinek-kinek szabad megtartására igyekezem, és sem titkon, sem nyilván senkivel contraria religió ellen, sem másokkal, nem practikálok; annak oppressiójára ártalmas tanácsommal, sem fegyveremmel, sem magam, sem mások által semmi úton nem igyekezem, sőt ha kit effélet tudnék, megjelentem az egész tanácsnak, és minden tehetséggel eltávoztatni igyekezem; sem fejedelmeknek egymás ártalmára való tanácsot nem adok, és hazámnak közönséges és csendes békességének megmaradását, szabadságának promoveálását, egyenlő értelemmel és tehetséggel igyekezem oltalmazni, és ez ellen hazámon kívül valókkal senkivel nem tractálok. Mivel pedig a fejedelmek is hitek szerint assecurálják a regnicolákat, hogy valakit a haza közönséges java ellen árulkodnának, megjelentik az országnak és tanácsnak, én is így kötelezem magamat erre az előszámlált hitre, valamíg a fejedelmek is ehhez és nekünk hittel tett egyéb ígéretökhöz és conditiókhöz tartják magukat, addig tartozván én is ehhez tartani magamat; egyikünk a másikunkhoz is addig, valamíg más felebarátom is ennek felbontására okot nem ad. Aki pedig azt felbontaná, *comperta rei veritate, in notam perpetuae infidelitatis incurrálnak lenni pronúciálom.*“

Mivel pedig ezeken kívül róm. katolikus atyánkfiai kívánják magoknak a reformatus atyánkfiaitól már ő kegyelmöknek ígért óvári templom mellett lévő unitaria schólát, és annak felső contignatiójában levő reformatus szászok templomát, melyet most ő kegyelmöknek sok okokra nézve (melyek szóval fenforgottak) oda nem adhatunk, azért ad

17-am sequentis Maji, mind a négy recepta religióból való becsületes emberek denomináltattak, hogy Kolosvárra gyűljenek, ahová a Gubernátor és a tanácsi rend is compareál, akik amicabiliter igyekezék azt a dolgot conplanálni a megnevezett helyen és napon; kiknek is plenipotentiájok légyen mind annak a dolognak elvégzésére, mind pedig onnét Bécsben felküldésre, mind ennek a contractusnak ratificatiójáért, mind egyéb országos nagy dolgokért. Interim assecuráljuk egymást, hogy addig ezt a tractát meg nem másoljuk, melynek bizonyosságára a négy recepta religiókból négyen subscribáltuk és három párban kiadtuk, melynek egyike Generalis commendans Veterani uram, másik Gubernátor uram, harmadik róm. katolikus atyánkfiai kezében álljon. Eljövén pedig az a kolosvári consultatio, ha ezek végbe mehetnek, jó, ha pedig nem, eddig volt tracta annihiláltassék.“

Ezen szerződést, mely Szebenben ápril 22-kéről van keltezve, aláírták: Haller János, a róm. katolikus, Bethlen Miklós a református, Frank Bálint az evangélikus, Sárosy János pedig az unitarius felekezet részéről.

*

Ez alatt az országgyűlés végéhez közelített. A megállapított törvénycikkek szövegezése befejeztetett, és az ország legfőbb tisztviselőinek, jelesül pedig Bánffy György gubernátornak, Bethlen Gergely főgeneralisnak, Bethlen Miklós kancellárnak, Haller János kincstartónak és a kormánytanácsosoknak kötelessége és esküformája megállapítatott. Mindezeknek esküformájában majdnem ugyanazon szavakkal mondatik, hogy Lipót császárhoz és királyhoz hűvek lesznek, és „hogy a nemes országnak négy recepta religión lévő statusinak, lelki és testi szabadságának az unió szerint őrei és megtartói“ lesznek.

A gyűlés ápril 24-kén bezáratott; a rendek haza oszlottak, csakis azok folytatták még a munkát, kik a vallásügynek barátságos elintézésére voltak kiküldve.

VII.

A kolosvári értekezlet máj. 21-én megnyilik. — A protestansok engedményei május 24-én. — A róm. katolikusok válasza május 26-kán. — A viszonzválaszok. — Végleges feltételek után a tanácskozás május végén félbeszakad.

A fentebb közlött szerződésben, amint láttuk, a legkényesebb vallási kérdések eldöntetlenül maradtak. A protestansok határozottan és állhatatosan a jezsuiták behozatala ellen küzdöttek. Ennek kifejezést adtak az aláirt szerződésben is. Ezzel szemben a róm. katolikusok is megmaradtak azon kijelentésök mellett, hogy ők nem zárják ki a rendet; de ha a protestansok nem engednek, az ellen nem tehetnek, *ha ő felségének is úgy fog tetszeni*. Jól tudták, hogy ő felségének az nem fog tetszeni, és hogy ennelfogva ha végső döntésre kerül a dolog, a király az ő javukra fog dönteni. Ez tette őket oly szívósakká a viták folyama alatt.

De voltak még más eldöntetlen kérdések is, jelesül: az óvári reformatus templom átadása, az unitárius iskola, mely az unitáriusok kolosvári temploma mellett állt, és a százszok azon iskola emeletén levő templomának átengedése még megoldásra vártak — és a május 17-kére összehivandó kolosvári értekezletre halasztattak.

A kolosvári értekezletre kiküldött mind a négy valáshoz tartozó urak május 21-kén ültek össze.

Különösen a reformátusok és unitáriusok panaszkodtak a róm. katolikusok követelései miatt; de a százsz lutheránusok is csatlakoztak azon kérelmükhöz, melyben a róm. katolikusokat kéri, ne kívánják igényeiket a más vallásuak rovására érvényesíteni, hanem keressenek oly megoldási módot, mely a kölcsönös megelégedést fogja előidézni. Ezek azonban állhatatosan ragaszkodtak szebeni álláspontjukhoz. A protestansok részéről tett kérésre azt válaszolták, hogy az nem elnyomása az unitáriusoknak, ha

ők a főtéren levő nagy templomot követelik, mert még az unitáriusoknak marad a reformátusoktól ígért templomjuk és az ahhoz tartozó iskolájuk.

E felett két napon át folyt a tanácskozás, melynek eredménye az volt, hogy a protestánsok a béke kedvéért hajlandók voltak új engedményeket is tenni, — csak hogy a végeldöntés ne bizathassék Lipót császárra. Május 24-kén átengedték az unitáriusok óvári iskoláját, a következő feltételek mellett:

1. Az unitáriusoknak iskolahelyül adassék át az a hely, ahol most a róm. katolikusok kultusza tartatik, mind azzal, ami odatartozik; és a három religiótól ígért huszezer forintból építési költségre szakíttassék el elégséges összeg.

2. A református százszok temploma maradjon meg a reformátusoknak.

3. A jezsuita páterek örökre zárassanak ki az országból, s behozatalukra a róm. katolikusok ne törekedjenek.

4. Mindezek pedig úgy legyenek, hogy ezután minden vallási viszály örökre megszűnjék, s ne legyen szó soha semmiféle vallású templomokról, iskolákról és azoknak jövedelmeiről; a most átadandó iskolához tartozó, eddig az unitáriusok birtokában levő jószágok, collatiók, vagy akármi jövedelmek ne menjenek az iskolával együtt a róm. katolikusok kezére, hanem örökre az unitáriusokéi maradjanak. — A Báthory Kristóf által Fehérvárott épített és a róm. katolikusoknak átadott templom mellett levő református iskolát a róm. katolikusok ne kívánják. Ez a szerződés a diplomába foglaltatván, erősíttessék meg a koronás király által.

5. A szerződés más négy példányát az erdélyi négy valláshoz tartozó világi és egyházi rendek írják alá, három pecséttel is megerősítsék — és a négy recepta religió kezénél hagyják.

6. Az unió megújíttassék és mindnyájuktól megtartassék.

7. A diplomának 3. és 8. pontjaiban tett záradékok

mind a négy vallás közös kérelmére hagyassanak el, és a diploma azok nélkül eszközöltessék ki.

8. A templom, iskola és Monostor átadása csak a megerősített diploma kihirdetése után történjék; a templom akkor azonnal átadassék a róm. katolikusoknak, az iskola azonban csak akkor, ha az unitáriusok a magok tanuló ifjúsága részére új iskolát építhetnek; addig a róm. katolikusok türelemmel legyenek, vagyis legkevesebb építésre alkalmas és háborútól ment hat nyári vagy őszi hónapokig.

9. A királyi helybenhagyás az 1692. év július végéig végbemenjen.

10. Minthogy Várad keresztyén kézre került és a béke helyreállott, közös kérelemmel járuljanak ő felsége elé: hogy a feleslegessé vált őrség vitessék el, úgy a tanuló ifjúság és főemberek gyermekei, mint a gyakorta ott tartatni szokott gyűlések és guberniumok kedvéért.

11. A processiók rossz következéseinek eltávolztatása céljából kérik a róm. katolikusokat, hogy a városban ne tartsanak processiók meneteket, hogy az oly siralmas esetek, mint Danczán történtek, eltávolztassanak.

12. Az óvári templomból a fejedelmek és más keresztyén kegyurak és urnók czimereit a róm. katolikusok le ne törüljék; ezt csak azok emlékéért kérik.

Ha pedig az itt leirt módon a diploma megerősítése le nem hozatnék, akkor a három vallás a jelen kötést nem köteles megtartani, hanem ő felségét kéri, hogy a legelőször kiadott diplomában ígért kegyességében tartsa meg a három vallást.

Két nappal utóbb, vagyis május 26-kán a róm. katolikusok a következő választ adták:

„Jóllehet mi ez ideig mindenkor teljes tehetségünkkel azon igyekeztünk, hogy mind a mi kegyelmes urunk ő felsége diplomájában tett parancsolatját effectuálhassuk; mind pedig, hogy egymás között való igaz atyafíúi szeretetünk szerint való conplanatio köztünk végbemehessen; — de mivel a Szebenben fenmaradt iskolák ügyében adott repli-

káról fel se teheték, hogy oly sok lehetetlen feltételt tegyen, — nem ítéljük szükségesnek, hogy Nagyságtok és Kegyelmeteket tovább terheljük, mivel azokra lehetetlen lépniük. Ezzel religiónknak nagyobb szabadtalanságát és oppressióját importálnák, mint a minőben most vagyunk és a régibb fejedelmek idejében voltunk.“

Hasonló rövidséggel feleltek azonnal a protestansok is.

Ők — ugymond — tehetségük szerint mindent elkövettek arra nézve, hogy „a nemes országnak négy recepta religión lévő statusi között „a jó egyesség és atyafias szeretet jobban coalescálhasson, — és ahoz képest szabták eddigi lehetséges conditiójokat. De hogy így simpliciter akarják elvágni a Szebenben megkezdett egyességet, azt a három vallás ellen való praesuppositumoknak, és abból következő consequentiáknak tulajdonítják. Óhajtanák tudni, hogy melyik pont az, mely a róm. katolikus vallás elnyomását czélozza, s melyet ennélfogva elfogadniok nem lehet?

Erre aztán a róm. katolikusok azt felelték, hogy ők a protestansokkal atyafiságos békességben akarnak élni; de úgy látják, hogy az ő vallásuk nem egyenlő jogokban részesül a többi vallásfelekezetekkel. Nem akarják magyarázni, hogy melyik pont az, melyet elfogadniok nem lehet, mert abból új gyűlölség származnék. De ha csakugyan komoly szándékjuk van az egyességre, közölnek velök egynehány pontot. Ha elfogadják jó, ha pedig nem, tovább ne is fárasztás magokat, mert ők tovább semmiképen sem tractálnak. Az alku végleges feltételei ezek:

1. Hogy a püspök egész hivatalával az országba, és a prépost Szebenbe bėjöhessenek.

2. A kolosvári főpiacon levő nagy templom, mely most az unitáriusoké, tartozmányaival együtt, s minden több templommal és iskolával biró helyeken egy kész templom és iskola, az azokhoz tartozó jövedelmekkel együtt a róm. katolikusoknak adassék; ahol nincs templom, ott

épthessenek, ahol pedig többségben vannak, ott nekik adassék a templom.

3. A kolosvári és fehérvári kész collegiumok jövedelmeikkel a róm. katolikusok kezébe adassanak; sőt, ha kívánják, másutt is szabadon épthessenek collegiumokat és iskolákat.

4. A jezsuitáknak és más szerzeteseknek e hazába való bejövésük és lakásuk szabad legyen.

5. A személyek számának meghatározása se a világiak, se az egyháziak között ne is említessék.

6. Akár zálog, akár donatió jogán birt bármely valásfelekezethez tartozó jószágok, jövedelmek egyaránt osztassanak el.

Mindezek — ugymond — oly igaz atyafiságos kívánságok, mint az atyai birtokon egyaránt osztozni kívánó négy testvér kívánsága, — s mely a más három felekezetenél valósággal teljesítve is van. Ha igaz állandó istenes egyességet akarnak kötni, nálunk is hasonlóképpen úgy kell lenni; ezt tartván az igaz unió is.

Látnivaló a fentebbi pontokból, hogy az egyesség most távolabb van céljától, mint volt a szebeni országgyűléskor. A protestansok látták, hogy ellenfeleik új meg új feltételeket szabnak, azon határozott célból, hogy a döntés a királynak maradjon fel. Ezt május 28-ki utolsó válaszukban ki is fejezték. Azt, amit a róm. katolikusok Szebenben kívántak, hajlandók most is megadni, de újabb kívánságukhoz nem járulhatnak. A sérelmeseknek jelzett pontokhoz képest a béke kedvéért készek átadni nekik iskolát, pénzt, jószágot, csak hogy senki sem okozhassa őket az egyesség meghiúsítása miatt.

Ennek ellenében a róm. katolikusok május 29-ki válaszukban tagadják, mintha az alkudozást el akarnák bontani, és mintha oly kívánsággal lépnének elő, mely a Szebenben folytatott tárgyalásokban említve nem lett volna. Ők csak azt akarták megmagyarázni, hogy mit jelentenek a szebeni tárgyalások alkalmával fogalmazott pontok az ő

ítéletük szerint. Hogy az ő kívánságaik benne voltak a szebeni pontokban is, azt pontonként mutogatják.

1. Mert a püspökség behozatalát akkor is kívánták; a prépost felől csak úgy volt szó, hogy be ne jőjjön. Az, hogy a jezsuitákon kívül minden más ordó bejőjjön, elfogadtatott, benne volt hát a praepositorum ordó is.

2. Volt említés az óvári iskoláról és templomról, mely ügynek kiegyenlítése ide Kolosvárra lett áttéve; de az is, nem hogy kiegyenlítettett volna, hanem a reájuk küldött 12 elfogadhatlan feltétel csak rossz következményeket szült volna a róm. katolikusok számára. Azon feltételek végén az áll, hogy „ha a szerint a conditiók szerint végbe nem mennek a dolgok, minden eddigi tracták elbomoljanak.“

3. A jezsuiták és egyéb szerzetek dolga benne van a szebeni egyezkedésben.

4. A személyek számának meghatározása is benne van.

5. Az egyházi jövedelmek, ha nem is ilyen alakban, de említve voltak Szebenben; de azt is a protestánsok 12 feltétele rontotta meg, kívánván az unitáriusok iskolájának felépítését.

6. Ehhez képest — ugymond — az ecclesiák procen-tussát méltán kívánhattuk egyenlő részre birni; mivel négy lévén a recepta religió, méltán megkívánhatja mindenik szabadságát, hasznát és becsületét az unió szerint.

De tegyük fel, hogy a szebeni tractában egy szó sem volna a tegnapi közlött pontjainkban, nem voltunk mi tovább kötelesek a szebeni tractára, csak mig ide jövünk és megpróbáljuk az alkalmat. Ide jöttünk, ha Kegyelmetek nem maga állott volna is el mellőle, mi elállhatunk, s el is állunk a mellől. De hiszen mi szükség erről sokat írni? Ott van a 12 punctum után: *ha modis praemissis végben nem mennek a dolgok, a Contractusban tett oblatiókra köteles nem lészen a három religió.* Így vége szakadt annak a tractának, és egyáltalában a Szebenben fenforgott tractához különben, a mint tegnap explicáltuk, melléje semmiképen nem állunk... hanem mindenekben conferáljuk

magunkat tegnapi irásunkra; mi ha úgy léssen, jó — ha pedig nem, mi is a mi kegyelmes és felséges *császárunk kegyelmességében bizunk*“.¹

S valóban ez utóbbi szavakkal minden ki volt fejezve. A tárgyalások fonala ezzel ketté szakadt; — következett a császár intézkedése.

VIII.

Alvinczy Péter küldetése Bécsben 1692. július 21-ikén. — Utasítása. — A kormánytanács véleménye. — A rendek kívánatai. — Alvinczy választ kér a királytól; új emlékiratot nyújt be. — Lipót vallásügyi leirata 1693. ápril 9-kén. — Resolutio Alvinczyana május 14. — A kormánytanácsához szóló leirat május 20.

Erdély rendei Alvinczy Pétert kellő utasítással ellátva, július hóban felküldötték Bécsbe, hogy az ország kívánatait Lipót királynak átadja, és a még eldöntetlen kérdésekben a király kedvező határozatát kieszközölje.

Utasításul volt neki adva, hogy a legbefolyásosabb embereket, jelesül Kinszkyt a cseh kancellárt, Strattmant az udvari kancellárt, Caraffát, Valdsteint, Ailerst, Verdenburgot, Meyert és Palmot: a magyarok közül pedig a nádort az ország biráját „és a pap urakat illendő becsülettel köszöntse“ és közbenjárásukat kikérje. Meg volt neki hagyva, hogy Erdélynek Magyarországhoz való csatlósát mindenáron megakadályozza.²

¹ Szász. Sylloge Tractatum . . . 167—230. l.

² A 7. pont így szól: A magyar nagy rendeket is, u. m.: Palatinus, Battyani, Zitsi, Judex Curiae ha ott léssen, ugy az pap urakat. levelünk mellett illendő becsülettel köszöntse. és hogy ehez az hazához mint magok vérekhez való szeretetöket fentartsák, kérje, de in meritoribus negotiis ne fárassza, sőt ha magokat ingerálni akarnák is, kivált oly formában, hogy Erdélynek vagy az Palatinustól vagy Judicatus Curiae, vagy magyar Cancellartól legyen függése . . . azt igen tartóztassa, és teljes tehetségével megelőzze; megjelentvén in tali casu, azoknak az Meltóságos embereknek, hogy azt semmi idegenségnek ne véljék, ne vegyék, mert látja isten, nec nationis nec personarum nec religionis odium forog fen benne, hanem más politika indispensabilis ratio statussa. Erdélynek nem admittálja azt a dependentiát . . . Szász, Sylloge 254. l.

„Ami pedig — ugymond az utasítás 8-dik pontja — a dolog vagy követség meritumát nézi, legelső dolog a religió dolga, és a diploma harmadik articulusához tett clausula kivonattatása; melyről mivel isten ítéletéből az országban ez a szomorú scissio vagyon, és két ellenkező követség megyen Bécsbe, azért a religiókhoz tartozó dolgok sub literis C. et D. adatnak ő Kegyelmének kezéhez külön.“

A partiumbeli jószágok visszakövetelése mellett, ezek visszaadásához oly birákat kérnek, akik nincsenek ugy érdekelve, mint például a papi rendek, vagy a kamara tisztviselői. Nem kételkednek ugyan ezeknek hecsületében sem, sőt a váradi püspököt nagyrabecsülik; de nem akarnák az eddigi gyakorlatot felforgatni. Nem akarják azt, hogy aki az illető birtokokhoz igényt tart, az azokban bíró is lehessen. Ilyen érdekelt fél pedig a kamara mellett a klerus is. Holott ő felsége második diplomájában egyenesen Erdélynek igéri a partiumbeli donatiókat, még pedig világosan ezen záradékkal: „etiamsi aliquando ad aliquam Ecclesiam, Conventum“ stb.; — és a diploma 6. pontjában olyan ígérettel, ami ellen a klerus köztudomás szerint óvást tett. Hogy lehessen tehát bíró az, aki contradictált?

Az utasítás 15-dik pontjában a debreczeniek panaszáról van a szó. Debreczen városát Bethlen Gábor vette meg a Török Bálint családjától; mint birtokosa ennek jövedelméből évenként kétezer forintot rendelt az enyedi főiskolára, mit a debreczeniek fizetni nem akarnak. Hol az adózás miatti szegénységüket hozzák fel, hol pedig más kifogásokat tesznek; de valósággal az a czéljok, hogy ezen adózástól megszabaduljanak. Már hét év óta megtagadják a fizetést. Ezt az erdélyi református egyház nem hagyhatja, mint azon nagy fejedelemnek olyan legatumát és collatióját, melyet Lipót diplomájában a többivel együtt megerősített. Ez ügyben új küldöttség nem megy Bécsbe, de szükséges az udvart felvilágosítani a felől, hogy jogaikról le nem mondanak, s várják abban való megtartatásukat.

A másik, vagyis az ugynevezett particularis instructió

V. pontjára nézve, a hol t. i. a diploma 8-dik articulusa ezen záradékanak: „Confirmatione tamen pariter nostra“ kitörléséről van szó, a hatodik indok így szól: A religiók az ebben lappangó üldözéstől félnek, nehogy ily confirmatio alkalmával mindig katolikusok mozdíttassanak elő, mások pedig visszavetessenek. Szóval: nincs a vallási ponton kívül ennél veszélyesebb záradék a diplomában, mit ha ő felsége meg nem változtat, soha sem lesz béke az országban.

A rendek azt is kieszközöltetni kérik, hogy a census cathedraticus a többi fiscalítások közt legyen bevallva; hogy valamint a vármegyékben a földesurak az árendát a dézmákért adják, ugy ez is oly neme az árendának, melylyel a kir. funduson a dézmának nekik járó részit a predicatorok esztendőnkint szokták a fiscustól felváltani. Ezt a diploma 16. pontjának értelmében tovább is fentaratni kívánják.

A gubernium a királyhoz intézett folyamodásában — hivatkozva a küldöttségre — csakis általánosságban kéri ő felségét, hogy a rendeket lelki-testi jogaikban megtartani kegyeskedjék. Ez iratok mind 1692. jul. 21-ről vannak keltezve.

Alvinczy az utasításon kívül még más okmányt is kapott a kormánytanácstól. Jelesül ennek részletes véleményét a vallási egyenetlenségek megszüntetésére nézve. E vélemény, mely 1692. július 22-kéről van keltezve, és emlékirat alakjában szerkesztve, a császári titkos tanács elé volt szánva. Tartalma és hangja híven visszatükrözi Erdélynek akkori szerencsétlen helyzetét.

A kormánytanács elmondja, hogy mikor a királyi diploma a fogarasi országgyűlésen 1691-ben elfogadtatt, melynek első pontjában a róm. katolikusok sok olyan jogot nyertek, amit a régibb törvények nem engedtek meg, úgy látszott, hogy minden felekezeti rendek, sőt a mérsékelt róm. katolikusok is kielégítve és megnyugtattva vannak, amint hogy voltak is.

De mindjárt, még ezen országgyűlés folyama alatt, és az utána történekből kitűnt, hogy némelyeket a diplo-

mának nem annyira első és második, mint inkább a kilencedik pontja bántotta. És ha e felett ő felségének nem panaszkodtak, azt okos szerénységöknek és bizonyos javult nézeteknek; ha pedig panaszkodtak, amennyiben erről a diploma záradékában említés nem tétetik, ő felsége bölcsességének elfogadása gyanánt kell venni.

Hogy a második diploma kihirdetése után mennyire elszomorítottak a rendek, sőt maga a köznép is egész Erdélyben, azt nem lehet megmagyarázni. Midőn pedig a szebeni egyességre került a dolog, az okosabbak aggódni kezdtek az egyesség sikere iránt a róm. katolikusoknak eljárása miatt, kik a megegyezési pontokat csak úgy akarták aláírni, ha a következő záradék tétetik oda: „Eljövén pedig a nevezett kolosvári consultatio, ha ezek végbemehetnek, jó, ha pedig nem, az eddig volt tracta annihiláltassék“. Ebből sokan azt jövendölték, hogy a róm. katolikus urak máshonnan várnak valamit — ami kiviláglik a Magyarországból jött levelekből — vagy a kolosvári egyességen egyáltalán nem akarják az erdélyi vizályt megszüntetni, ami ismét a tanácskozásnak oly sokszori félbeszakításából és rideg válaszokból tűnik ki. Azt sem titkolták, sőt nyíltan kimondották, hogy ők többet, sőt mindent az udvartól fognak nyerni; mely majd a többi vallásokat keményebb feltételek alá helyezendi. Ez szeget ütött sokaknak fejébe; nem ugyan az okosabbaknak, kik ő felsége királyi szavára és európaszerte ismert bölcseségére többet adnak, és a kik ő felsége türelmét jobban ismerik, és ezen botrányos vizály eldöntését nem Bécsben, hanem Erdélyben barátságos egyezkedés útján kívánják eldönteni. De a róm. katolikusok ily módon nagyobb bajoktól való félelmet ébresztettek a más vallásfelekezettűekben, akik fájdalommal látták, hogy a szebeni egyezkedés Kolozsvárott félbeszakított. Csodálatos volt előttük, hogy az egyesség, mely révbe jutott, mégis hajótörést szenvedett. És a tény kicsinytől fogva nagyig mindenkit megdöbbsentett, és kétséget támasztott az iránt, hogy Erdélyben a testvéri szeretet és békesség visszaállít-

ható legyen. A kormánytanács kimondja, hogy a baj nagyságát nem túlozza, bár beismeri, hogy neki sokról nincs tudomása, mivel a róm. katolikusok kevés bizalommal, sőt ez ügyben gyanúval viseltetnek iránta.

De mindezeknek orvossága ő felsége kezében van letéve. Ő könnyen segíthet; sőt nagy dicsőséget arathat Isten és világ előtt, ha a róm. katolikusok kívánságait figyelembe veszi.

1. Mi volna könnyebb, mint ha ő felsége a kolosvári református templomot és unitárius iskolát, melyek inkább kierőszakolva, mint önként átengedve vannak, királyi bőkezűségével — kibővítve a szebeni egyezkedésen a római katolikusoknak felajánlott összeget — fényesebben és kényelmesebben rendeztetné be a róm. katolikusok számára? Ha ezt megteszi, a császári nap egyformán fogja felderíteni az egész Erdély egét, és miként a jótékony ég, földünket egyformán fogja megtermékenyíteni, s egy ecsettel négy falat fog egyszerre befesteni. Minden hitvallás ki lesz elégitve, a diploma, a szeretet, a béke és egyetértés fentartva, és mindezt ő felsége bölcsességének, méltányosságának és jóságának fogják tulajdonítani. Sőt mint mondani szokás, „felhő megül fényesebben tűnik elő a nap“, a róm. katolikusok birtoka is szebb és biztosabb leend.

Más vallásfelekezetek is nem kisebb örömmel és hálával fogják fogadni ő felsége kezéből a magokét, mint a minővel fogadták egykor a Krisztus és apostolok által halottaikból feltámasztott anyjokat a gyermekek. Így lesz elérve a róm. katolikus atyafiaknak azon egyenlősége, melyet a négy testvér egyforma osztozkodásában követeltek; el lesz érve ő felségének bőkezűsége által más testvéreknek panaszai és gyűlölete nélkül. Sőt ha ő felsége nagy hadi szükségletek miatt erre nem áldozhatna, s a dolog odáig jutna, hogy a többi felekezetek a róm. katolikusokat hasonló épületek előállításában segítsék, a kormánytanács azt hiszi, hogy a rendek semmiben sem lennének oly szolgálatrakészek, mint e pontban.

2. Ami pedig a püspököt, és az itt száz esztendő óta nem látott papságot illeti, hogy miként lenne az behozandó, arra nézve a kormánytanács nem ad véleményt, hanem az eddig lefolyt idők példáira utalja ő felségét. Merítsen magának azokból véleményt. Voltak Erdélynek unitárius, róm. katolikus és református fejedelmei; vallása ennyi részre, országa ennyi nyelvre és különböző törvénnyel és szokással bíró nemzetekre van osztva. A keresztyénségnek szélére van helyezve. Beismerik, hogy változó nézetű, s oly szabadsághoz szokott, mely néha a szabadosságba is átesap.

3. Ami a 9-ik pont végén levő záradékot illeti, azt politikai okoknál fogva minden vallásfelekezetek töröltetni kérik. A protestansok félnek a hivatalból való elüzésben nyilatkozó üldözésektől. A buzgóbb róm. katolikusok között akad ugyan olyan, aki a róm. katolikusok javára kikötött ezen záradékot nagyon helyeslik, de annál nagyobb scrupulust támaszt mindenütt, mert valóban Erdélyben a róm. katolikusok a protestans fejedelmek korában is, a legnagyobb hivatalokat is viselték csak úgy, mint mások, ma pedig szintén bőségesen élveznek tisztségeket és hivatalokat. Minél fogva a kormánytanács Alvinczy által bővebben kívánja kifejtteni ő felsége előtt azon okokat, melyeknél fogva a diplomának ezen záradékát töröltetni óhajtaná. Ezzel ő felsége nem lesz megsértve; de a köznyugalom nagy mértékben lenne előmozdítva. Külömben is Erdélyben az előléptetésnél az ő felsége diplomája és az ünnepélyes unio minden vallási tekintetet kizár, és egyedül a képességet veszi zsinórmértékül.

4. Ami a diploma 9-ik pontját illeti, melynek eltörlésébe a rendek csakis a róm. katolikusok nagy sürgetésére egyeztek bele: arra nézve a kormánytanács bevallja, hogy valóban nem tudja, vajjon az a róm. katolikusoknak és a közbékének javára lesz-e vagy nem? Ugyanis fennmaradván a diploma értelmében a rendeknek jelölési joga, joggal lehet félni, hogy tág tér fog nyitvatni a hivatalkeresés vesztegetésre, korteskedésre és más hasonló ország-

gyűlési mesterségekre; és így amint egyrészt több tanácsosnak bejövetele remélhető, úgy másrésztől attól is lehet tartani, hogy teljesen kizáratnak, vagy kevesebben jutnak be. Ezt ő felsége és ministerei bölcs megítélésére bízzák.

Ilyen volt az erdélyi kormánytanács véleménye a vallásügyek rendezésére nézve. A szebeni egyezkedés többi pontjait megerősíttetni kéri, kiemelésével annak, hogy egy rendnek és egy vallásnak sem kívánja rövidségét.¹

A különböző felekezetek azonban oly féltékenyek voltak egymás iránt, hogy a Bécsbe küldött ref. vallású Alvinczy mellé, mintegy ellenőrzők gyanánt, a magok részéről külön követeket is küldöttek Bécsbe; jelesül a római katolikusok Baranyai Gergely gyulafehérvári papot, aki külön sérelmi iratot vitt fel; az unitariusok Dálboki János kolozsvári tanácsost, a szászok pedig Zabanius Jánost, a szász egyetem jegyzőjét. Mindenikök azon törekedett, hogy a kormányférfiaknál valami engedményt, illetőleg kedvezményt eszközöljön ki a maga felekezetének. Ez utóbbi még a szász nemzet számára is külön jogokat követelt, mintegy jutalmul a dynastia iránt tanusított hűségért.

Alvinczy három emlékiratot nyújtott be a császárnak. Az elsőben, mely 1692. szeptember 3-káról van keltezve, s az összes rendek nevében nyújtatott be, 23 pontban, részletesebben adatnak elő az ország kívánatai. Ezekben első helyen áll II. Apaffy Mihálynak a fejedelemségben való megerősíttetése. Azután fájdalommal jelentik a rendek, hogy ámbár a diploma harmadik pontjához képest minden igyekezetüket arra fordították, hogy a róm. katolikusokkal mindazokra nézve, melyek a diploma első, második pontban sérelemképen említetnek, egyesség jőjjön létre, hogy a nehézségek eltávolítása által meglegyen az egyetértés, a béke és nyugalom; de, fájdalom, ezen jó törekvés meghiú-

¹ Memoriale vel succinta opinio Consiliariorum Transylvaniae de controversia religiosa, Saeratissimae Cesareae Regiaeque Majestati bona fide scripta et humillime exhibenda. *Szász*, Sylloge Tractatum . . . 343—350. lap.

sult, eredménytelen maradt. Az erre vonatkozó iratokat, a kormánytanácsosoknak véleményével együtt ő felségének terjesztik fel, azon alázatos kérelemmel, hogy ő felsége azt meghallgatván, olyképpen elintézni kegyeskedjék, hogy megvigasztaltatva a békét és lelkiismeretök szabadságát utódaikra is átszállíthassák.

Köszönettel veszik, hogy ő felsége a közhivatalokra valláskülömbőség nélkül csak erdélyi benszülötteket alkalmazni ajánlkozik diplomájában. Kérik azonban, hogy azok számának meghatározását a gubernium belátására bízni, vagy ha ez nem lehetne, annak ajánlatát figyelembe venni kegyeskedjék, úgy hogy a javak és tisztségek kérői a gubernium előleges ajánlata nélkül resolútiót ne nyerjenek. Ekként a különböző nemzetek és vallások közötti béke könnyebben fenttartható; a veszélyes machinatiók és árulkodások, továbbá az alkalmatlan kérelmek és az ebből következhető egyéb kellemetlenségek elkerültenek, s a közbéke és egyetértés javára. Máskülömben számtalan kellemetlenség fog következni, és az óhajtott közbéke alapja, t. i. az egység és egyetértés minden nemzetek és bevett vallások között fel fog bomlani, s abból inkább felforgatást mint állandóságot lehet várni.

A diploma 8-ik pontját illetőleg a rendek elhiszik, hogy a róm. katolikusok ebben inkább vannak megbántva, mint másutt; minélfogva ezen czikknek fogalmazását, a kormánytanács véleménye alapján ő felsége kegyes ítélete alá bocsátják.

Ami a debreczeniek ügyét illeti; minthogy ez a diploma második pontja által elintézve van, kérik ő felségét, hogy az enyedi iskola fentartására Bethlen Gábor által rendelt tartozásukat el ne engedje, hanem az erdélyi guberniumtól való eddig fentartott függésüket továbbra is fentartsa.

Alvinczy az első emlékiratra nem kapván választ, a következő 1693. évi január 3-kán egy új memorialét nyújtott be, melyben hosszas sopánkodás mellett az előbbeniek

pontjain halad végig. A vallásra vonatkozólag elmondja, hogy ámbár az egyezkedést a róm. katolikusok félbeszakították, mégis a protestánsok, hogy ő felsége iránti tiszteletüket bebizonyítsák, huszezer forintot, azonkívül a kolozsvári javított református templomot, és az unitárius collegiumot, a nép fájdalmas feljajdulása daczára is felajánlották a róm. katolikus atyafiaknak. Minthogy pedig ezzel azok nem elégedtek meg, a kormánytanács véleményéhez képest, kéri ő felségét, hogy e vitás kérdést bölcsebb ítéletével és kegyelmességével ő felsége döntse el. A hivataloknak valláskülömbőség nélkül belföldiek által való betöltésére nézve újra a régi kérelemmel járul a felség elé. A 8-ik pontra nézve újra ajánlja a gubernium véleményét. A szászokkal és róm. katolikusokkal kiegyenlített és elfogadott pontokra nézve, azon kérelemmel járul Alvinczy a rendek nevében, hogy azok minden záradék és hozzáadások nélkül iktattasanak be a kir. diplomába. Nem mulasztja el ismételni a debreczeniek nyakasságát, akik az enyedi ref. iskolára való tartozásukat megfizetni nem akarták; kérve a királyt, hogy erre kényszerítse őket. Kétségtelen igazság, hogy aki mivel tartozik, azt fizesse.

Erre sem kapván választ, Alvinczy már csaknem kétségbeesve adta be a harmadik emlékiratot márcz. 14-kén. Nem tudja felfogni, miért halasztatik a válasz oly fontos dolgokra nézve, melyekből Erdélynek üdve és békéje függ. Éppen azért kéri a királyt, ne vegye neki rossz néven, ha ő a rendek parancsához képest, és a vallási béke szükségének érzetétől kényszerítve, újra harmadszor is kénytelen könyörgésével alkalmatlankodni, hogy a nyert kegyelmes válaszzal nyugodt lélekkel mehessen vissza ő felségének hű alattvalói közé. Röviden még egyszer összefoglalja a rendek kívánságát, Jákóbbal áldást, Ábrahámmal pedig kegyelmet kérve ő felségének végtelen jóságától.¹

¹ Memoriale tertium, die 14. Martii Anna 1693 representatum. Szász, Sylloge Tractatumum . . . 323—342. l. Az első és második memoriale ugyanott olvasható a 287—323. lapokon.

Vége Lipót a vallás ügyét egy 1693. ápril 9-kén Bécsben kelt iratával akként intézte el, hogy miután a róm. katolikusok és protestánsok között folyt egyezkedés nem vezetett célhoz, s mind a két fél hozzá fellebbezi ügyét elintézés végett, tehát ő figyelembe véve a jelentéseket és a kormánytanács véleményét, a következőket határozza:

1. hogy a bevett négy vallás, szabad gyakorlatában eddigi jogaiban, javaiban és jövedelmeiben minden háborúgás nélkül, békében továbbra is megmaradjon;

2. hogy a róm. katolikusoknak Kolozsvárott az úgynevezett református templom és az unitárius collegium, Gyulaféhevárott a Báthory-féle templom átadassék; továbbá hogy Kolosmonostorért, jelen birtokosának 15 ezer forint váltságdíj fizetessék és az a róm. katolikus egyház használatába adassék;

3. hogy a róm. katolikus ifjúság nevelésére az iskolákban oly egyháziak alkalmaztassanak, kik az erényre, egyetértésre és tudományra töreksenek, s kik ellen a többi felekezetek gyanúval nem viseltetnek; az egyházi római katolikus kormány pedig egy apostoli vicarius kezébe tétessék, ki a püspöki teendőket is felavatási joggal felruházva végezhesse;

4. végre, hogy a róm. katolikusoknak, a más valóságú rendek ajánlatához képest, jogukban legyen más felekezetek rövidsége nélkül mindenütt egyházakat és templomokat építeni. Ekkép a diploma első és második pontjait elfogadván, azon diploma minden pontjait örökre megerősítvén, szentesítvén, sértetlenül meg akarja tartatni.¹

Erről értesítettett Baranyai Gergely is, aki mint láttuk, a róm. katolikusok sérelmeit külön vitte volt fel Bécsbe a császári udvarhoz;² és aki azzal lett megnyugtatta, hogy

¹ Diploma suppletorum de negotio Religionis, Szász, Sylloge Tractatum . . . 389—391. l.

² L. Resolutio C. R. ratione gravaminum per Rom. Catholicos medio Greg. Baranyai ipsorum deputati, exhibitorum. U. o. 449. l.

a kormánytanács külön utasítást nyert, miszerint Kolosvárt az ígért templom helyébe az unitáriusok főtéri templomát adja a róm. katolikusoknak, kikre kiváló gond lesz a hivatalosztogatásnál is.

Május 14-kén kiadatott a rendeknek szóló válasz, mely közönségesen annak lehozója nevéől Resolutio Alvinczyana neveztetik.

Ebben Lipót pontonkint válaszol a rendek kívánságára. Az ifjú fejedelem megerősítését illetőleg ragaszkodik előbbi nyilatkozatához. A vallásra vonatkozólag kijelenti, miszerint óhajtotta volna, ha a rendek egymásközt barátságosan egyeztek volna ki. Minthogy azonban a célba vett egyezkedés sikertelen maradt, és minthogy mind a két fél ő hozzá felebbezte ügyét, figyelembe véve a felhozottakat és a kormánytanács véleményét, az ügyet úgy kívánja eldönteni, amint az a mellékelt iratban foglaltatik. Ezen határozathoz ugyan ő felsége ragaszkodik, de kedvesebb volna neki, ha a róm. katolikusoknak a kolosvári református helyett az unitárius templom adatnék át. Egyebekben megnyugszik, és az unitáriusok számára azonnal ötezer forintot rendelt segélyképen kifizettetni.

A szászok panaszain, a törvénykezésen kívül az erdélyi hivatalok viselésére nézve szintén ragaszkodik ahoz, amit királyi diplomájában mondott, t. i. hogy azok csak erdélyieknek adassanak. E tekintetben tiszteletben kívánja tartatni a diplomának 8. és 9. cikkelyeiben foglalt rendelkezést, hogy t. i. a tizenkét tagból álló belső tanácsban és ugyanannyi tagból álló királyi táblánál egy-egy vallásfelekezetből három alkalmas egyén választassék, ha ilyenek minden vallásbeliek közt találhatóak. Ha pedig az unitáriusok és az ág. hitvallásúak között három alkalmas egyén nem található, akkor a hiányzókat a róm. katolikusokból és reformátusokból ő felsége, a kormánytanács meghallgatásával olyképen fogja kipótolni, hogy e két vallásbeliek mind a két tanácsban egyforma számban legyenek.

A debreczeniek ellen felhozott panaszra nézve Lipót

úgy nyilatkozik, hogy miután azon magyarországi részek feletti határozatból, hová Debreczen tartozik, bajos dolog kizárni Magyarország rendeit, ennél fogva úgy intézkedett, hogy azon hivataloknál, melyek azon részeken megürülnek, a viszonyosság elvénél fogva, úgy Erdély mint Magyarország nemességének jogai egyformán figyelembe vétessenek. Az enyedi collegiumnak fizetendő összegről egyenesen nem nyilatkozik. A 18-ik pontban általánosságban említi, hogy egy erdélyiekből és magyarokból álló vegyes küldöttség vizsgálná meg a Debreczen elleni panaszt, kísérlené meg a barátságos egyességet létrehozni. Ő nem akar önhatalmúlag eljárni a debreczeniek ellen.¹

Sokkal szigorúbb hangon van tartva Lipótnak azon rendelete, mely május 20-káról keltezve a kormánytanács-hoz van intézve. Ebben értesíti a tanácsosokat, hogy az Alvinczy által előterjesztett kérelmekre adott válaszáat ugyancsak Alvinczy által közli a rendekkel. Szigorúan meghagyja nekik, hogy rendeleteit pontosan végrehajtsák, különösen pedig azokat, melyek a vallás ügyét illetik. Meghagyja, hogy érvényt szerezzenek azon óhajának, miszerint a kolosvári református templom helyett az unitárius templom adasék át a róm. katolikusoknak.

Szivükre köti, hogy különösen gondjuk legyen azokra, melyek a leirat 6-ik pontja szerint a róm. katolikusok és reformátusok egyenlő számára vonatkoznak oly esetekben, ha a belső tanácsosságra és királyi táblai bíróságra az unitáriusok és az ágostai hitvallásúak között nem akadnának elegendő számban arra alkalmas egyének.

Ezenkívül rendelkezik még a nagyobb kihágásokra vonatkozó eljárásra nézve, és közli az ország legfőbb tisztviselőinek szóló utasításokat.² A kormányzó utasításának

¹ Resolutio C. R. que vulgo Alvinczyana dicitur. Szász, Sylloge. 378—389. l.

² Rescriptum C. R. generale ad Regium in Transylvania Gubernium. Szász, Sylloge 373—377. l.

3-ik pontjában az mondatik, hogy a kormányzó a vallási egyességet összes pontjaiban és záradékaiban megtartsa; a négy bevett valláshoz tartozókat, összesen és egyenkint, személyválogatás nélkül, az ő vallásuk gyakorlatában, úgy ő maga megtartsa, mint mások által is megtartassa. E vallások egyházainak egyikét se bántsa és ne foglalja el; s a belföldiek közül vallása miatt senkit le ne nézzen.¹

Ezek voltak a nevezetes okiratok, melyek után egy hosszú sora következett oly rendeleteknek, melyek Erdélynek belkormányzatát és az országgyűlések hatáskörét egészen megváltoztatták.

Szeptember végén és október hó elején folyt a rendeletek végrehajtása, temérdek nehézségek között. Az unitáriusok és reformátusok zokogás között adták át templomaikat és iskoláikat a róm. katolikusoknak.²

Ez alatt folyt a török háború szakadatlanul. Lipót győzelmei megtörték az ozmán hatalmat Magyarországon, melynek bukásával csakhamar elnémult minden ellenzék Erdélyben is. Tökölyi, ki részt vett a zentai csatában (1697.

¹ U. o. 411. l. V. ö. Vass. Gy. naplóját 168. l.

² Vass Gy., mint egyik végrehajtó, többek között ezeket írja okt. 10-kéről: „Siralmas és példa nélkül való dolog, keserves, de emlékezetes, mely végben vitetett ez mai napon *én általam* és az gubernátor uramtól . . . mellém rendeltetett commis árius társaimtól, Suki Páltól és Fleischer Tóbiás uraiméktól, melyért minket se most, se ennekutána is senki méltán nem ítélhet meg és átkozhat, *mert szolgák voltunk benne*, parancsolták s kéntelenítettünk eljárni benne. Bizonyítom az istennel, hogy ezen dologban való küldetésemkor is recusáltam magamat . . . hogy rendeltessék más helyettem; sok okokkal erősítvén instantiámat. De semmit nem effectuálhattam . . . Die 10 Octobris, úgy mint szombatnak reggelén, szokott reggeli harangozáskor, az óvárban levő ref. templomba bémentünk, és elénekelvén az 129-ik zsoltárt, Batai uram azon zsoltárt igen szépen resolválta, szabván az előttünk álló alkalmatosságra. Ezt elvégezvén könyörgést tölt és azután elénekellette az 74. zsoltárnak egynehány versét. Ez alatt küldtünk az róm. katolikusoktól rendeltetett commissariusokért. Az községet megáldván Batai uram, az bibliát nagy sirással, zokogással lehozta és az egész cultus alatt rettenetes sírás és zokogás volt . . . az nép mind kün az utczában, házakban számtalan volt, és az templom is

szept. 11.) kibujdosott. Az ifjú Apaffy Bécsbe vitetett, s birodalmi grófi ezímmel ruháztatott fel.

Ezzel vége lett a másfél század óta különállt Erdélyi fejedelemségnek, Apaffynak Bécsbe vitele után a diploma tekintélye és ereje mindinkább hanyatlott. Ámbár a rendek által választott gubernator és a tanácsosok kezében lett volna a politikai hatalom: ez voltaképen csak a papiron volt így, mert minden ügy ment, amint a katonai parancsnok akarta. Tartattak ugyan országgyűlések, de ezek határozataira semmit sem adott a katonai kormány.

— Bejövének sereggel a jezsuiták, pápista püspök stb. írja Bethlen Miklós ezen korról. Diploma, Erdély, religiók veszélybe kerültek, mert Bécsben Kálnoki vicecancellarius, Hevenesi Gábor jezsuita fő, Kollonics kardinál archicancellarius; — ezek a főek és Apor ezeknek locumtenensök, gubernator cum patribus jesuitis transylvanicis. Ezeknek egymással szóló echójok az egész regimen. Bánfi gubernator és Bethlen cancellarius, pulvis et umbra sumus.¹

tele volt néppel . . . vártuk az ajtóban az róm. katolikus commissariusokat, úgymint Haller István uramat öngagságát és Bálintit Zsigmond uramat . . . vélek lévén pater Vízkeleti uram is. Annak utánna így kezdtem szómat: Az felséges mindenható böles isten stb. . . kiváltképpen való itéletibül és az méltóságos gubernátor urtúl, az méltóságos regium guberniumtúl és az három religión lévő . . . státusoktúl öngagságoktól és ökegyelmektül rendeltetett ez a templom az mellette lévő unitária scholával együtt az róm. katolikus religión lévő atyafiaknak . . . azért mi commissariusok kegyelmeteknek . . . ezen templomot az scholával együtt assignáljuk és kezekbe adjuk. Íme, az ajtókat megnyitottuk, az kulcsokat kit-kít az ő ajtajában tétettük, nagyságtok már szabadosan bémehet. . . . Onnét mentünk az scholába, kinek is az ajtaja nyitva lévén, azt mind eljártuk . . . és midőn arra az udvarra jutottunk volna, az holott az százszok temploma vagyon, ottan világosan és aperte megmondtam, hogy semmiképen azt a templomot nem adjuk. Onnét . . . mentünk fel Monostorra, assignáltuk az egész részt, melyet Kollatvieh uram birt. És ezek így menvén végben, mi kijöttünk Kolozsvárra, öngagsága és ökegyelme ottan maradtak. Isten oltalmazzon minden keresztyén jólelkű atyámfiát ilyen szolgálattúl! . . . Napló 170—173. l.

¹ Bethlen Önéletírás II. 151. l.

MÁSODIK FEJEZET.

AZ ÚJ KORMÁNYZÁSI RENDSZER ÉS ANNAK HATÁSA.

1693—1703.

*

Erdélyi országgyűlések.

1692—1699.

I.

Az erdélyi udvari alkancellárság felállítása. — Az országgyűlések e feletti határozatai. — Az 1692-ki marosvásárhelyi gyűlés kikötéseket tesz. — Az 1694. és 1695-ki kolosvári gyűléseken szerveztetik. — Az 1697-ki tordai gyűlés ellenzi a több egyén jelölését. — A király nem tágit, míg a katholicismus uralmát meg nem alapítja. — Kollonics törekvései; új meg új rendeletek. — Az 1699-ki rendelet. — Bethlen Miklós.

Az előbbeni fejezetben láttuk, hogy Magyarországbán és Erdélyben egyházi és politikai tekintetben aránylag igen rövid idő alatt óriási változás állott be.

A török hatalmának megtörése, Erdély meghódítása és a protestantizmusnak majdnem teljes elnyomása oly lépésekre bátorította a bécsi kormányt, aminőkre egy évtized előtt még csak gondolni sem mert.

Erdély az önállóságnak minden tulajdonaiból ki volt vetköztetve.

Ki merészelt volna ily körülmények között ellentálandani a bécsi hatalomnak? Az országgyűlések a kormány vak eszközeivé lettek.

Nem lehet tagadni, hogy a bécsi kormány céljainak megvalósításában sok ügyességet tanúsított. Hogy terveit Erdélyben is magyar honfiak által minél könnyebben keresztülvihesse, Bécsben felállította az erdélyi udvari kancelláriát, és pedig úgy, hogy abban minden vallásfelekezet és minden nemzetiség részes legyen.

Már az 1692-ki marosvásárhelyi országgyűlésen szóba hozta a kérdést oly tetszetős alakban, hogy a rendek többsége azonnal mellette nyilatkozott. A róm. katolikusok még akkor nem tolták előtérbe a vallási érzetokat. Inkább a nemzeti hiúság és egyesek hatalomvágya volt a határozó. Azt mondák a rendek, hogy „úgy a lelki, mint a világi szabadság, a jelen és a jövő nemzedék üdve, valamint a közbéke és a nyugalom egyiránt tanácsolják, miszerint ő felsége mellé a nemesség kitünőségeiből, vagy a birói karból egy referendarius, s ehhez a három nemzetből választott tanácsosok és egy titkár adassanak“.

Mint hogy azonban az 1692-ki országgyűlés érvei, melyek a tervezett bécsi alkancellárságra vonatkoztak, nem hallgattattak meg, az erdélyi rendek 1694-ben a kolosvári országgyűlésen ismét azt határozták, hogy ámbár a három nemzet abban megegyezett, hogy a bécsi udvarban csak egy alkancellár legyen, s hogy onnét visszatérve csak jegyzői czíme legyen, azt mégis kívánják, hogy az ezután Bécsbe menendő alkancellár, ha róm. katolikus lenne is, a rendek ezen határozatát tiszteletben tartsa. Továbbá kívánták azt is, hogy az illető alkancellárhoz, teendőinek pontosabb és hitelesebb teljesítése végett, még három tisztességes egyén adassék, kik a négy vallást és három nemzetet képviseljék, s kiknek ketteje előadó, a harmadik pedig titkár vagy iktató lehetne s egyenlő fizetéssel bírnának. Ezekkel pedig az alkancellár oly viszonyban legyen, hogy minden fontosabb hazai, egyházi és politikai ügyet csak ezeknek közmegegyezésével dönthessen el.

Ezt azonban ő felsége, a róm. katolikusoknak ellenmondása miatt, el nem fogadta. A többi utasítási pontokat

a róm. katolikusok is helyeselték. Az ő külön nézetük az volt, hogy a béke kedvéért a bécsi erdélyi alkanczellár felváltva legyen róm. katolikus és protestáns; de úgy, hogy az ilyen alkanczellár ugyanakkor ne lehessen se tanácsos, se titkár, hanem mindjárt első alkalommal betöltsék a harmadik hely róm. katolikus férfiú által; és hogy a császári diploma szerint a jegyzőségre is képes és érdemes róm. katolikus emeltessék. A róm. katolikus atyafiaknak egyéb kívánságaik is voltak, melyek azonban ide nem tartoznak.

Feliratukban a békét hangsúlyozzák, és mert tudják, hogy ő felsége is óhajtja a békét, azért remélik, jó néven veendi, hogy erről gondoskodnak, oly formán, hogy a róm. katolikusok óhajához képest az alkanczellári hivatal a róm. katolikus és protestáns vallású férfiak közt váltakozzék. Ez által a négy vallás közötti béke helyreáll.

A király 1694. deczember 4-kén Bécsben kelt határozatával megerősíti a rendek által megválasztott Kálnokit alkanczellári hivatalában; biztosítja a rendeket arról, miszerint legfőbb gondját képezi a különböző vallások közötti békének fentartása. Sürgeti, hogy az új alkanczellár minél hamarébb elfoglalja helyét. Igéri, hogy a bécsi erdélyi kanczellária összeállításánál azon lesz, hogy a nemzetek és vallások békéje fenmaradjon.

Ezen leirat jó hatással volt a rendekre. Kihirdetése után a gubernium hozzálátott a kanczellária tagjainak kijelöléséhez. Ekkor a róm. katolikusok azon kívánsággal állottak elő, hogy a tanácsosok egyike róm. katolikus legyen. Válaszúl kapták: mivel az alkanczellár róm. katolikus, elégedjenek meg vele; a közügy érdeke hozza magával, hogy a többi személyek a többi három valláshoz tartozzanak. De ezzel a róm. katolikusok nem elégedtek meg. Ennélfogva az ügy ismét a rendek elé vitetett. Az 1695-ki februárius 16-ára Kolosvárra összehívott rendek valláskülönbség nélkül egyhangulag azt határozták:

1. Hogy a Bécsben székelendő alkanczellárhoz két tanácsnok és két titkár adassék egyenlő fizetéssel.

2. Hogy a két titkár egyike iktató, amásik taxator legyen.

3. Hogy ez a négy személy a bevett négy valláshoz tartozó legyen; és hogy ámbár a mostani alkanczellár róm. katolikus, egy tanácsos mégis szintén róm. katolikus legyen; jövőben pedig, ha az alkanczellár a többi három vallás valamelyikéből való lesz, egy tanácsnok szintén azon vallásból való legyen, a többiek pedig a többi három valláshoz tartozzanak.

4. Hogy az alkanczellár évenkénti változása több országos és vallási oknál fogva az augusztus 22-ki meg egyezés szerint erősíttessék meg.

5. Hogy bármely ügy eldöntésénél az alkanczellár csak úgy birjon egy szavazattal, mint a többi tanácsosok.

Ezek után megválasztották a kanczellária többi tagjait is, s megerősítés végett ő felségének terjesztették fel. Első tanácsossá megválasztották Szentkereszti Andrást, mint legidősebb tanácsost és református vallásu embert. Második tanácsossá a róm. kath. vallásu Henter Benedeket; harmadikul, mint titkárt, az unitárius vallásu Pálfi Ferenczet,¹ kinek megválasztásánál székely nemzetisége is figyelembe vétetett; negyedikül pedig titkári és taxatori minőségben Czakó György szász nemzetiségű és lutheránus vallásu férfit választották meg.

Mindezeknek utasításul volt adva, hogy az ország törvényei által hozzájuk intézendő ügyeket, jogokat, sérelmeket és panaszokat ő felségénél közvetítsék. A negyedik pontban a vallásra vonatkozólag az mondatik, hogy valahányszor a rendek között vallás miatt controversiák támadnak, és eldöntés végett az udvarhoz küldetnek: ily esetben sem az alkanczellár, sem társai ne bocsátkozzanak a controversiák tárgyalásába; azokhoz semmit ne adjanak, s belőlök semmit el ne vegyenek, s ő felségéhez való terjesztéskor semmiféle bírálatot ne gyakoroljanak; hanem egyszerűen csak azon szavakkal terjeszszék fel, amelyekben

¹ E helyett Cserei Simon Mihályt említi.

az ország által szerkesztett emlékirat szól; távol minden részrehajlástól, egyszerűen kérni fogják ő felsége határozatát. Külömben óhajtják a rendek, hogy az uristen őrizze meg őket az efféle sok ügyek felterjesztésétől.

A hetedik pontban intik az alkancellaria tagjait, hogy becsület- és hivatalvesztés büntetése alatt semmit se kövessenek az ország törvényei ellen, sem ezen, sem ő felségétől nyerendő utasításaik ellen, istennek és hazájoknak tartozó hitők ellen, sem nyíltan, sem titkon, sem együttesen, sem egyenkint, semmiféle nemzethez és valláshoz tartozó egyének iránt. Nemkülömben kezelendők a magánszemélyek és barátok ügyei, amennyiben tudniillik a közjóval nem ellenkeznek.

Az utasítás részletesen kiterjeszkedik az eljárás módzataira is.¹

Lipót császár a maga részéről okt. 31-kén adta ki utasítását az udvari alkancellár számára, részletesen körvonalozván eljárása módzatait is. De sem ebben, sem az egyes hivatalnokok által letett eskü formulájában a vallás ügye érintve nincsen.

Egyébiránt az e gyűlésen hozott határozatok II. pontja meghagyja a főbb tisztviselőknek, hogy a papok és tanítók között minden egyenetlenséget akként szüntessenek meg, hogy a parochiák jövedelmei három egyenlő részre osztván, azokból két rész a papé, egy rész a tanítóé legyen. Ahol pedig a fizetendő gelenia² körül fordul elő egyenlőtlenség, az egyenlőséget, mint más vallásuaknál (a róm. katolikusoknál is) mindenütt hozzák létre; még ott is, hol

¹ Datum in Generali universorum Statuum et Ordinum trium Nationum Transylvaniae et Partium Hungariae eidem annexarum Diaeta et Regii Gubernii ac trium Nationum sigillis, ac illorum, quorum convenit subscriptionibus roboratum. Claudiopoli die 21. Marc. Anno 1695. Aláírva: Bánffy György gubernator, Bethlen Elek praesidens, Bethlen Miklós kancellár. Kéler-féle gyűjt. Nemz. Mus.

² Papi adónak egy neme. Gelina, gelima, glena, gerima.

valamely parasztnak csak 12 geleniája van, az illető a papnak és tanítónak teljes fizetést adjon.¹

Az ujonnan szervezett udvari kancellaria személyzete, mint kormányközeg, október 31-kén iktattatott hivatalába Bécsben.

A következő évben az ifju szelid Apaffy Bécsbe vitétt, az indulatos Rabutin átvette Erdélyt, mint fő hadparancsnok. Valamennyi fölött pedig Kollonics kardinális uralkodott, aki Kálnokit csakhamar engedelmes kész szolgájává tévé; a gubernium tagjait pedig egymással összeveszté. Mondani sem kell, hogy a vallás miatt.

Valahányszor egy-egy hivatal betöltéséről volt a szó, Kollonics mindannyiszor alkalmazni akarta azon elveit, melyeket Magyarország új kormányzatára vonatkozó művében kifejtett, s éppen ez időtájban foganatba is vett. Vezérlő elve volt a katholicismus erősítése.

„A pápista klerusnak — mondja Cserei — tíz válogatott dézmákat obtineála a császártól Erdélyben, és a jezsuitákat, kik már Erdélyben beszármaztanak vala,² a

¹ E generalibus regni Comitibus 1695. marc. 5. Aláírva: Haller János, Apor István, Mikola László, Gyulaffy László, Mikes Mihály és Száva Mihály. *Veszely* I. 48. l.

² ... a jezsuiták ... noha annak előtte is ... nyilván szokott köntösökben nem mervén bejöni az ország kemény végzése ellen, hol katonaköntösben, hol az erdélyi secularis paterek köntösében sokan jötenek be. Ilyen vala Vizkeleti Zsigmond kolozsvári és Baranyai László fejevári papok, mindenik factiosus gonosz practicalódó, és a mi religiónkat halálban gyűlölő s üldöző emberek. Ezek látván, már a császár fegyvere Erdélyben meggyökerezett, és Apor István nagy urrá lett, azt kezdék munkálódni, hogy a jezsuiták szabadoson bejöhessenek, és amely residentiákat birtak Báthori Zs. idejében, mint Fejevárott, Kolozsvárott, Udvarhelyt és másutt, ocepálhassák. Apor Istvánt elaltaták, mely nagy és kedves dolgot cselekednék Isten előtt, ha ezt véghez vihették, s minden bűnének bocsánatát s üdvösségét megnyerné. Apor István ira mindenfelé a ministereknek, de míg Kinszky éle. semmit nem efficiálhata; Kollonics succedálván, az eleget munkálódék, soha a császárt rá nem veheté, mert azt mondja vala a császár: „Mi hit alatt adtunk Erdélynek diplomát, hogy oda több szerzeteseket nem küldünk azoknál, kik addig köztük voltak; az ő törvényeket is azon diploma által confirmáltuk, mely sze-

census cathedratikust, kit a szász papok szoktanak eszten-dönkint, kész pénzül a nálok való dézmák árendájában fizetni a fiscusnak, conferálá a császár, mely öt ezer forint-nál feljebb megyen eszten-dönkint“.

Ha a guberniumhoz az erdélyi országgyűlések által választott férfiak között olyanok találtattak, akik erősebb felekezeti jellemüknél vagy személyes befolyásoknál fogva tervének keresztülvitelét gátolták, azonnal kész volt új meg új tanácsokkal a felség előtt. Mikor Bethlen Elek halála következtében elnökül Keresztessy Sámuel,² egy hithű református férfiú, s mellette tanácsnokul a lutheránus Zabanius János választattak meg, ezeknek beiktatása ellen mindenféle nehézségeket támasztott.

Kifogásokat tett a felterjesztés módjára nézve, s azt kívánta, miszerint minden megürült helyre egynél több egyén jelöltessék, hogy ő felsége azokból választthasson. A vallásokra — ugymond — figyelem fordítandó; e szerint minden vallásbeliekből 2—3 egyén ajánltassék, és ha valamely valláshoz tartozók közül erre alkalmas több egyén

rint örök átok alatt onnan a jezsuiták proscibáltattak, lehetetlen, hogy hitünket megszegjük“. A kardinál azt felelé: „Felséges császár, engedje meg hát felséged, hadd én magamtól küldjek be oda a jezsuitákban, hiszen ha senki nem szól ellenek. ugy felséged meg nem sérti a diplomát“. A császár ráhajol olyan formában; próbára beküldé Kollonics őket. Bárcsak valaki contradicál vala ellenek a három religió közül, mindjárt vissza kell vala menniök. De a gubernátor féltvén tiszttségét. a többi uraknak kevés gondjok lévén az isten dicsőségére, senki egyet sem szóla . . . *Cserei M. Hist. 254. és 255. l.*

¹ „És hogy (a katolikusok) jobban procedálhassanak dolgokban, s az ország között is ne szóljon minden ember kezek alá, a jámbor igaz hazafit, Keresztési Sámuelet, kit az egész ország választott vala presidensnek, s be is esküntenek, fungála dicséretesen egy darabig hivatalában, addig munkálódának Apor István által az udvarban, gyalázattal a Diploma ellen kiveték a presidensségből, s Haller Istvánt, azért hogy pápista vala, állíták be helyébe. Sőt mindenüvé az erdélyi főtisztviségekre pápistákat raktanak bé, olyan decretumot szerezvén a császártól, hogy mikor valamely tisztségre candidatio leszen, mindenüvé hármat candidáljanak, akik közül egyik pápista legyen. Azt pedig csak azért, hogy mikor confirmatióra felment a császárhoz, Kollonics kardinális akarata szerint a pápista személy confirmáltassék, a többi csak kísérek legyenek“. *Cserei M. Hist. 285., 286. l.*

nem találtatnék, akkor *más vallásuak* is ajánltathatnak.¹ Azt, hogy ki alkalmas és ki nem alkalmas, ő lett volna hivatva eldönteni.

Keresztessy Sámuel és Zabanius (Szász) János kijelölése illetőleg beigtatása ellen a király is kifogást tett, és utasította a rendeket, hogy máskor jobban tartsák tiszteletben kir. jogait.

Ezt a kormánytanács közölte az 1697-ben országgyűlésileg Kolosváron összegjött rendekkel. Ezek beismerték a beiktatás helytelenségét, de a szükség erős parancsa által mentegetvén magokat, újra kérték ő felségét, hogy a nevezett két férfit megerősíteni kegyeskedjék. E tekintetben azonban a róm. katolikusok külön állást foglaltak el, s ragaszkodtak a mult évi országgyűlés elé terjesztett protestatiójukhoz, mely a megválasztott elnök reformált vallása ellen irányult.

Ami már ő felségének ezen óhaját illeti, hogy egy-egy hivatalra többen jelöltessenek, arra nézve a rendek kifejtik abbéli nézetüket, hogy az nagy nehézségekbe ütközik.

1. Ez által az eddigi szokás megváltoztatnék; már pedig az ily változtatások többnyire veszedelmesek szoktak lenni, amennyiben egy változtatás után következni szokott a másik és harmadik s ekkép az állapot állandósága meg-ingattatik.

2. Az ajánlható személyekben nincs bőség; lehetnek oly üresedések, amelyeknek betöltésére egyet is nehéz találni, annál nehezebb több hasonlót. Ezért úgy az ajánló rendeknek, mint a kijelölő kormányzóságnak bajos több egyenlőtlen személyeket felterjeszteni.

3. A hivatalokra vágyóknak tágabb tér nyilik a tola-kodásra.

4. A rendek nem kételkednek a felett, hogy ő felsége a diplomának vallásra vonatkozó részét megtartja;

¹ Mandatum Sacrae Caes. Regiaeque Majestatis. Anno 1697. apr. 18. Ellenjegyezve Szentkereszty András által. Nemz. Múz.

azt is tudják, hogy ha csak egyet ajánlanak valamely hivatalra, ha a király visszaveti, csak azt érik el, amit háromnak felterjesztése által érnének el. És ha ez a szándék, úgy a vallás ezen és azon az úton rövidséget szenvedhetne.

Világos, hogy ő felségének szabadságában áll egyet vagy többet is visszavetni; s ennél fogva a rendek jelölési szabadsága, akár így akár amúgy, egyforma. Méltán félnek tehát a különbségtől úgy a király, mint a róm. katolikus atyafiak és a nép részéről is.

Minthogy ő felségének az előléptetés ügyében más ismételten kiadott rendeleteiből már elég világossá lett, hogy az unitárius és lutheránus vallású alkalmas egyének hiányában, a róm. katolikus és református vallás közötti paritás tartatik szem előtt; ezen paritásnak a róm. katolikusok részéről ez alkalommal való követelése ellen a három vallás ő felsége előtt mint akkor, úgy most is felszólalt. Sőt a nevezett két vallásbeliek a róm. katolikusok által követelt ilyen paritás ellen ünnepélyesen protestáltak. Az unitáriusok azért, hogy ez által a kitünőbb unitárius családok kihalása esetén, a lutheránusok pedig azért, hogy a szász nemzetiség iránti tekintetből (mivel magyar lutheránusok Erdélyben nincsenek) a tisztségekből hallgatag kizáratnának; és pedig a református előkelők hozzájárulásával. Mert bizony olykor-olykor az is megtörténik, hogy a családja, vagyon és kegy többet ér, mint az erény; és gyakran a legjobbnak feltünését is megakadályozza a szegénység. Ily körülmények között végre az következnek, hogy minden hivatal csak ezen két gazdagabb vallásbeliekre, tudniillik a róm. katolikus és református vallásúakra szállna, miből könnyen következnek a többi törvényes vallások kiirtása.

Ezt a félelmet költötte fel a vallásoknál a több személy jelöltetésének szándéka. Félték, hogy ki fogják őket játszani; félték nemcsak azért, mert azt a király, mint legfőbb döntő forum, egyes személyek szabad visszavetése

által hallgatag is megtehetette, hanem — a király iránti gyanu félretételével — azért is, mert a róm. katolikusok ily szélesebb úton sokkal hamarabb és sokkal könnyebben jöhetnének magasabb hivatalokhoz; és a más vallásuak ellen mindig kifogásokat tehetnének. Először megtennék a jelöléskor a rendek között; azután a megerősítéskor az udvarnál különböző módon, megtennék a róm. katolikus vallás nevében tett ellenmondások felelevenítése által úgy, hogy ha a vallások közül három egyén jelöltetik is, valószínűleg mégis csak egy, t. i. a róm. katolikus egyén fogja elfoglalni a legfőbb hivatalokat és méltóságokat. Mert valószínű, hogy minden fejedelem inkább fog hajlani saját hitfelei felé, mint mások felé; kivált ha azt a nép nyilvános elnyomása nélkül teheti, ha a nép által ajánlt jelölt is szóba hozatik. Ezt a félelmet növeli a róm. kath. tanácsosoknak úgy ezen jelölési, mint a hivatalokat illető más politikai és vegyes kérdésekben tanusított magaviselete, melynél fogva mindig és teljesen ellenkező véleményen vannak a rendekkel és a többi vallásokkal. Gyanut ébresztenek maguk iránt azon örökös állításaikkal is, hogy az ő hozzájárulásuk nélkül sem az országgyűlés, sem a rendek, sem a kormánytanács nem mondható annak, a mi Gyanut ébresztenek azzal, hogy ő felsége a jelölésnek ezen módját a róm. katolikus vallás javára kívánja behozni; hogy az elnök visszautasítását sem tűrték volna anélkül, hogy ez ellen tiltakozásukat ki nem fejezték, s ő felségét meg nem keresték volna. Mely gyanunak ismét nem lehet más következése, mint sok kellemetlenség, mert több egyén jelöltetése alkalmával mindenik vallás a maga jelöltje mellett fog kérelmezni az udvarnál, és otthon is sok izetlenség fog következni.¹

Egyébiránt a gubernium ugyanekkor felterjesztette az elnökségre és tanácsosságra vonatkozó jelölését; jelesül az

¹ Datum Tordae die 27. Julii Anno 1697. Aláírva: gr. Bánffy György és gr. Bethlen Miklós.

elnökségre a református vallásu Nagy Pált, a tanácsosságra pedig a róm. katolikus vallásu Henter Ferenczet. Felterjesztette a róm. katolikus tanácsosok külön véleményét is.

A bécsi udvari és az erdélyi kancellária között nem sokáig maradt fenn a jó egyetértés; úgy hogy ez utóbbi az udvari kancellária ellen kénytelen volt panaszt emelni ő felségénél.¹

Lipót király 1698. ápril 25-ki rendeletével válaszolt a jelölésre vonatkozólag, hogy ragaszkodik a mult évben kiadott rendelethez, mely szerint a hiányzó hivatalok betöltésénél, ha valamely valláshoz tartozók között nem találtnak alkalmas egyéniségek, más vallásból valót is jelölhessenek. Ebből aztán sok vita keletkezett, melyben nemcsak a négy vallás, hanem a három nemzet érdeke is zavarólag hatott. Legjobban mutatják e zavart a gubernium és Lipót császár között váltott hivatalos iratok.²

Minthogy pedig ezeket a gubernium, kötelességszerűen az országgyűlések elé vitte, nem csoda, hogy ott napirnden voltak a kicsinyes személyi versengések és vallási czivakodások. A régibb országgyűlések színvonala nagyon alászállott. Bethlen kancellár igen találólag festi az akkori országgyűléseket.

„A diploma és approbata szerint — ugymond — törvényes gyűléseknek és octavalis terminusoknak esztendőnkint kell vala lenni: mind is, ha két-három terminus volt... országgyűlések felette sok és hosszasak — tudok 14 hétig tartót is egyet, de igen vékonyan volt csak hirc-pora is a törvénynek, hanem a gyűlések substantiája állott ezekben: conjuratio catholici status Apor uramnál, a szász natióé Szász Jánosnál. Meg a gubernátor aluszik vagy kártyázik. Délután ur, főember, tábla mind részeg. Ezek miatt tették volt a statusok mind a három natio megegyezésével ama híres solennis protestatiót in anno 1698, mikor hárman mi

¹ L. az 1697. július 7-ki feliratot.

² L. Kéler Gottfr. gyűjt. Nemz. Múz.

Bécsben voltunk, melynek summája volt: a gubernium fogyatkozásai és a célja volt: azoknak megigazítása.¹

Ne feledjük, hogy a török háború még mindig folyik; hogy a zentai csatával Tökölyinek és a töröknek reményei tönkre tétettek, és a karloviczi béke által (1699) a bécsi kormány még elbizottabbá lett. Ne feledjük azt se, hogy egyházi téren ez időben vitetett keresztül az oláhok uniója, Hevenesi Gábor jezsuita közreműködésével.² A katholicismus ezáltal oly hatalommá lett, hogy a jobbára protestáns rendek rettegni kezdetek tőle.

Nagy feltűnést okozott, hogy 1696. nyarán Illyés Andrást czímmetes róm. kath. püspökké nevezték ki, és hogy ez tüntetőleg körutat tett a székelyföldön. Egyszerre hire ment, hogy Illyés megkapta az alvinczi uradalmat. A főurak ijedten néztek egymásra, mert attól tartottak, hogy még más püspöki jószágok adományozása is következni fog. A gubernium tanácskozott a felett, hogy a róm. katolikus püspök bejövetelét „patialják-e, vagy nem?“ Az eredmény az lón, hogy 1697. július 30-kán „szeretettel“ kérte a czímmetes püspököt, hogy mivel bejövetelével a hitlevél első pontját megsértette, „ez hazából kimenni ne nehezteljen“. De a püspök nem mozdult, sőt Rabutin védelme alatt igen jól érezte magát hívei között, akik ebben az új kormányzási rendszernek teljes diadalát látták.

Eddig csak a vallásegyenlőség volt a jelszó, mely alatt a róm. katolikus pártfelek küzdöttek; most egyszerre a katholicismus *uralmát* kívánták felállítani, éppen úgy, mint Magyarországon. Keveselték a jövedelmet, keveselték a parochiákat, keveselték a lélekszámot. Elfoglalták, amint láttuk, a kolosvári óvári templomot és a mellette levő collegiumot; kiváltották a monostori jószágot Kollatovics utódaitól a reformátusok pénzén; Tövisen a régi pusztá templomot felépíték s mellette kolostort állítanak fel a

¹ Önéletírás, I. k. 191. l.

² V. ö. Cserei M. Hist. 286—288. l.

fejevári barátok számára. A császártól három kiváló dézmát eszközöltek ki a klerus számára. Borbándon a református templomot erőszakkal elfoglalták; Fejevárott pedig a Báthory-féle templomot elvevék, sőt ezzel meg nem elégedvén, a református collegium mellett levő házakat katonai hatalommal vették ki a reformátusok kezéből.¹

Mikes Mihály ezeknek daczára 1699. márczius 29-kén egész sérelmi lajstromot nyújtott be a bécsi kormánynál azon kérelemmel, hogy a kath. király mozdítsa elő az erdélyi róm. katolikusok sorsát.

Kollonicsnak csak ez kellett. Még azon év, 1699. őszén, Lipót császár nevében a következő nagyjelentőségű határozatot adta ki, mely teljesen felfogatja a diplomának vallást illető pontjait:

1. hogy a tizedek negyedei ezentúl ne a protestansok predikátorainak, hanem a róm. katolikus lelkészeknek fizetessenek; felmaradván a protestansoknak azon szabadsága, hogy saját papjaiknak, mint eddig, ezután is adhasanak tizedet;

2. hogy a diplomában kifejezett hivatalokra felterjesztendő háromjelöltnek egyike mindig róm. katolikus legyen;

3. hogy a városokban és községekben úgy a tanácsban, mint főbb városi tisztségekben, valamint a czéhekben is egyenlő számban legyenek a róm. katolikusok és protestansok;

4. hogy mivel ő felségének az az akaratja, hogy Erdélyben a négy bevett vallás között teljes szabadság és egyenlőség legyen, ennélfogva mindazon szokások, törvények és szabályzatok, melyek általában a protestansoktól, vagy különösen valamely városoktól és községektől a róm. katolikusok vallásszabadsága ellen behozattak, teljesen eltöröltetnek, és rendeltetik, hogy ezentúl a római katolikusok a protestansokkal, jelesül pedig a reformátusokkal egyenlő jogokban részesítenek;

¹ Cserei M. Hist. 284—285. l.

5. hogy Erdély egyik pécsetének őre róm. katolikus legyen, és hogy a közlevéltár őrizete a róm. katolikusokra is bizassék.

A király különösen hangsúlyozza, hogy ezen rendelete szigorúan végrehajtassék, és hogy a róm. katolikusok semmiképen meg ne rövidíttessenek, mely esetben a kormánytanácsnak „minden időre“ biztosítja királyi kegyelmét.¹ Feltűnő, hogy e rendeletet a róm. katolikusokkal nem a gubernium útján, hanem a fennálló szabályok és utasítások mellőzésével csak az udvari kancellária titkára által egyenesen a róm. katolikus rendekre czimezve külön közölte,² a protestansoknak nem csekély botránkozására. „Még a pápisták közül is — mondja Cserei — némely igaz hazafiai sajnálják vala a diploma eversióját azok a punctumok által.“³

Ezzel újabban be volt bizonyítva, hogy Bécsben egy cseleszövő párt emberei garázdálkodnak, és hogy a diplomát olybá veszik, mint haszontalan lomot, melyet komoly figyelemre méltatni nem is szükséges.⁴

Ez ellen a gubernium természetesen felszólalt. A protestans felekezetek október 4-kén összejövéen, küldöttséget menesztettek Bécsbe ő felségéhez, hogy az illető 5-ik pontnak valódi értelmét megtudják; mert azt nem hitték, hogy a király a diploma ellen akarjon cselekedni.

De a jezsuiták befolyása alatt levő és Kollonics védel-

¹ Datum in Castro Ebersdorf die 5. Szept. 1699. Aláírva: gróf Kálnoky Sámuel és Henter Benedek. Kéler-féle gyűjt. — V. ö. Cserei Hist. 291. l.

² Decretum ad Status in Transylvania Catholicos, quo mediante praevia Resolutio ipsis nota redditur. U. o.

³ Cserei Hist. 292. l.

⁴ Az 1698—1715-ig terjedő „Liber Regiarum Resolutionum et Expeditionum“-ban erre vonatkozólag a következő jegyzet foglaltatik: „Praemissa in Consilio Cancellariae ad mentem Instructionum non pertractata, insciis Acaatholicis Consiliariis proposita, sicque per D. Referentem Secretarium consentiente Vicecancellario expedita.

mére támaszkodó alkanczellár ezzel nem törődött. Haladt tovább a törvénytelen úton.

A gubernium ismételten felszólal, tiltakozik és megtagadja a törvénytelen rendeletek végrehajtását. Ennek következtében a dorgáló és fenyegető rendeleteknek egész sora következik.

1701. január 21-kén kelt leirat nem fogadja el a gubernium által ajánlott unitárius és református jelölteket, hanem utasítja a kanczellárt, hogy az 1699-diki híres renDELETEH képest minden állásra három egyén jelöltessék.

Ugyanezen évi február 2-kán Lipót megütközését fejezi ki a felett, hogy rendeletei nem hajtának végre a gubernium által. Ez márczius 12-kén kelt feliratában igazolja magát és ismét sürgeti a szabályok tiszteletben tartását; egyúttal küldöttség menesztetett fel Bécsbe a félreértések eloszlatása végett.

A reformátusoknak és a guberniumnak Bethlen Miklós kanczellár volt a szószólója, a kitől különösen féltek a róm. katolikusok. Nem szerették, hogy oly gyakran jár Bécsbe,¹ mert sem az alkanczellár, sem a kardinál nem zárhatták el útját a királyhoz és ministereihez, kik mindenkor nagy vitát folytattak az eszes és erélyes protestans

¹ „Én a róm. katolikus religiót féltem kegyelmedtől — mondá neki Apor 1701-ben — azelőtt is mindenre reávette volt kegyelmed a császárt a diplomában mi róm. katolikusok ellen. — Bethlen erre válaszolá: „nekünk reformátusoknak száz annyi okunk vagon arra, hogy kegyelmed bécsi követtségétől féljünk, mégis én bizony mindjárt kegyelmedet választom helyettem követnek, mert hiszen tudom én azt, hogy kegyelmed innét Erdélyből a jezsuiták pennájával, és a róm. katolikus status peesétjével mi ellenünk mindent szinte úgy véghez viszen, mintha Bécsben volna, sőt talán még többet. Bolond református ember volna bizony az, aki a róm. katolikus religió eversióját munkálná Bécsben a róm. katolikus király és ministerium előtt; köszönje meg, ha a magáét megőrzi. A diploma is mere defensivum instrumentum, csak nem offensivum. Bizony annak a pápistának sem tudom, hol vagon az esze, aki Bethlen Miklóstól s tíz olyan kálvinistától is Bécsben az ő vallását félti; de jól tudom én ennek valóságos okait. . . .“ *Önéletírás* II. 200. l.

férfiúval. Cserei azt írja róla, hogy „az egész országból exterminálódik vala a reformata religio, ha Isten után Bethlen Miklós nem oltalmazta volna“.¹

II.

Kollonics folytatja munkáját. — Az 1701. ápril 6., 16. és 21-ki rendeletek. — Az 1702-ki gyulafehérvári határozatok. — A kancellária és gubernium közötti harc — a vallás felett. — Deputatio. — Az 1702-ki szebeni országgyűlés előtt küldötség megy Bécsbe, ennek kivánságai.

Kollonics bibornok bámulatos kitartással folytatta munkáját, hogy a róm. catholicismusnak uralmát Erdélyben is biztosítsa. A jezsuiták most nyíltan kezdettek dolgozni. Szebenbe és Kolozsvárra ünnepélyesen vonultak be; Bulgáriából pedig nagy kiváltságokkal ellátott róm. katolikus bulgárokat hoztak be Vinczre, akik egyenesen az udvari kamara hatósága alá rendeltettek.²

A gubernium nem győzte a replikákat azon új meg új rendeletekre, melyek Bécsből a vallás ügyére vonatkozólag majdnem hetenkint érkeztek hozzá.

1701. ápril 6-kán a következő rendelet érkezett:

1. hogy a vallás ügyében kiadott királyi rendeletek szigorúan és kötelességszerűen pontosan végrehajtassanak; s erre az erdélyi kancelláriának kiváló gondja legyen;

2. hogy a róm. katolikus püspök a szükséges subsistentiával és lakással elláttassék;

3. hogy a róm. kath. protonotariusnak, Henter Ferencznek is adassék pecsét, mire nézve éppen úgy, mint a püspök ügyében is külön rendelet ment az udvari kamarához;

4. hogy a kancellária a guberniumban megüresedett két helyre a kir. diplomával megegyező jelölést tegyen;

5. hogy az igazság ügy Erdélyben mint a kancelláriában mindenkinek gyorsan kiszolgáltassék stb., szóval a kancellária ismételen engedelmességre intetik.

¹ Hist. 292. l.

² Szilágyi S. Erd. tört. II. 394. l.

De valamint az előbbeni, úgy ezen rendelet is a kiadott utasításoktól eltérőleg, a protestáns tanácsosok tudta és beleegyezése nélkül adatván ki, csak arra való volt, hogy a kedélyeket elkeserítse.

Ápril 21-kéről keltezve ismét egy mennydörgő királyi rendeletet bocsátott ki, melyben az ismeretes 1699-ki parancs végrehajtása sürgettetik.¹ Különösen a róm. katolikus püspök ellátása és a pecsétnek Henter kezébe való kiadatása van kiemelve. A rendelet minden szavából látszik, hogy a gubernium és különösen a protestánsok megfélemlítése czéloztatik. Hogy ez utóbbiaknak feljajdulása megelőztessék, Kollonics bibornok sietett bizonyos pontokat javasolni, feleletül az 1701. márczius 12-kén kelt gubernalis panaszra. Főczélja az volt, hogy az erdélyi Rendek panasza, és az e végett Bécsbe kiküldött országos bizottság fel se jöhessen ő felségéhez. Azért az ápril 16-kán kiadott királyi rendeletben kereken kimondatott, hogy ő felsége most, mikor a haza oly sokfelől van megtámadva, nem fogadhatja el az erdélyi országos küldöttséget; mert nem akarja sok gondját még újakkal szaporítani. Az erdélyi vallási sérelmeket különben is ösmeri. Majd alkalmasabb időkben meg fogja hallgatni.²

¹ Bethlen Miklós e miatt ismételt panaszokdók Őnéletírásában. „Az első Sean idejében foglalák el — úgymond — muskatélyosokkal a fejevári scholát, tevék a várba a német commendanst és praesidiumot, a schola kertét is oda kelle hazugságért adnunk anno 1701. és 1702-ben. Énnékem mennyi munkám, veszedelmem volt ezek miatt, az Isten tudná azt csak előszámlálni: megmutatják az akkori acták, levelek és párok. Hát ezelőtt, mikor a pápista püspök bejövetelét deprecáltuk ő felségénél . . . és amaz öt híres punctumért, melyek Kollonics kardinál, Kálnoky Sámuel és Hevenesi jezsuita kohából sülteke vala, és amint alázatosan rescribálánk ő felségének, micsoda fulmen jöve válaszul, kivált nékem és gubernátornak. II. 187. l.

² „Resolutio Regia Gubernio Regio ad eius Literas de 12 Martii 1701. in materia Deputationis ad Aula mittendae, data, perque Intimam Cancellariae Tr. Aulicae die 25. Apr. 1701. pro notitia communicata. — Nemz. Múz. Kéler megjegyzi: „Ex operatus est hanc Resolutionem Cardinalis Kolonits, in favorem Rom. Catholicorum, ne Status Aecatholici Gravamina sua ad Aulam referre possint.“ U. o.

Mindazáltal a sok gond között is maradt az udvarnak ideje arra, hogy a róm. katolikus protonotarius számára egy harmadik pecsétet készíttessen;¹ hogy Apaffy Mihályt „Illustris“ czímmel felruházza;² és hogy az ismeretes 1699-ki rendelet végre nem hajtása miatt, az engedetlen kormánytanácsot megdorgálja; s egyúttal meghagyja, hogy ezentúl a vallás dolgában kiadandó rendelet valamennyi vallású összes kormánytanácsosok előtt azonnal felolvastassék, vagy ha az nem lehetséges, minden vallásból egy-egy férfiú legyen jelen a felolvasásnál. Ugyanezen szigorú rendeletben meghagyatik az is, hogy ezentúl minden hivatalra való jelölést necsak a gubernátor és a kancellár, hanem egy, rangra nézve legelső róm. katolikus tanácsos által is aláírassék. Ennek aláírása nélkül a jelölés nem érvényes.³

Nevezetes, hogy amidőn a bécsi kormány így erőszakolja a róm. katolikus tanácsos aláírását, ugyanakkor mellőzi a saját maga által kiadott és elfogadott azon utasításokat, melyek szerint az udvari kancellária csak olyan rendeleteket expedíálhat, melyek valamennyi tanácsos által helybenhagyattak. Kálnoky annyira vak eszközévé vált Kolonicsnak, hogy a vallásra vonatkozó rendeleteket következetesen a protestans tanácsosok tudta és beleegyezésénélküladta ki.

A protestans felekezetek elébb együtt, majd a szászok elszakadása és az unitáriusok idegenkedése után csak a reformátusok külön tanácskoztak a teendők felett.

Bethlen Miklós előadása szerint a szászokat Zabanius János szakította el a reformátusoktól,⁴ aminek rossz követ-

¹ Lásd az 1701. július 19-ki leiratot.

² Lásd augusztus 13-ki leiratot.

³ Ezen rendelet 1702. február 13-án kelt Bécsben, ellenjegyezte Kálnoky Sámuel és Fiáth János. Lásd Nemz. Múz. Kéler-féle gyűjt. Minthogy a prot. tanácsosok tudtán kívül adatott ki, az udv. kancellária jegyzőkönyvébe nem is iratott.

⁴ ... „Egy irás van, melyet gubernátor, én és Kresztesy subscribáltak ex parte religionis reformatae hárman; a megegyezés szerént kell vala

kezése nem is maradt el; mert így gyengébbek lettek a hatalmas Kollonics törekvéseivel szemben. Mindazáltal védtek magokat, ahogy lehetett. Tanácskoztak, tiltakoztak, könyörögtek. A többi protestáns felekezetekkel együtt 1699. október 4-kén és 1701. július 8-kán hiába könyörögtek, hogy felvilágosító küldöttségeket meneszthessenek ő felségéhez.

1702. június 22-ki gyulafehérvári országgyűlésen a következő pontokban állapodtak meg:

1. Ott, ahol bármely valláshoz tartozó lelkészek vagy papok tizedei vagy negyedei nem királyi jog, vagy valamely fejedelem adománya avagy törvény által erősítettek meg, hanem egyedül az illető egyház önkénytes adakozása és szokása szerint adatnak fizetés gyanánt, senki sem tartozik más vallású papnak vagy lelkésznek adni, csak a magáénak. De, ahol a fizetések királyi jogon vagy törvényen alapulnak, ott a fizetés azé, akinek egykor adományoztatott, és akinek a királyi diploma és a törvény meghagyta. Nem hihető, hogy ő felsége e pontot másképpen értelmezhetné.

2. Minthogy a vallásfelekezetek hiszik, hogy ő felsége sem diplomájának 4-ik és 5-ik pontját, sem az 1693. ápril 14-kén kiadott resolútiójának 6-ik pontját, sem az 1697. ápril 18-ki resolútióját megsérteni nem akarja, tehát ezeknek épségben maradása mellett ezen pont most is gyakorlatban van.

3. A hivatalokból senkisémmel zárható ki azért, mert róm. katolikus, ha külömben képes és ha ép oly szabadon megválasztatik, mint a nemkatolikus. E tekintetben csak

subscribálni etiam ex parte religionis unitariorum hárman. Ezt én, Simonfi, Bíró Sámuel csináltuk ad mandatum religionum, és a consistorium eleibe való relatiót, mint magunk munkánkat, subscribálnunk kelle vala hárman. Soha bizony nem subscribálá egyik is, alighogy meg nem szidogattam, Fehérvárott az új házam szintén akkor rakó állásin veszekedém vala vélek; vivém aztán Gyaluba a lakodalomba, ott mi hárman subscribáltuk. Min mult el az unitaria subscriptio, én bizony nem tudom; inkább hiszem, hogy rajtunk mult, mint sem rajtok. Mert noha Szász János hitetlenül elszakasztá a lutheránusokat

Kolozsvárt képez kivételt a reformátusok és unitáriusok szerződése, ha a kolozsváriak akarják, megváltoztatható, és tanácsos, hogy aránylag a róm. katolikusok is részt vegyenek a hivatalokban.

4. Ezen szót „abolevimus“ úgy értelmezik a vallásfelekezetek, hogy azt ő felsége nem most, hanem első és második diplomájában és az idézett resolúciókban fogja megtenni. Mely resolúciók amint akkor örömmel töltötték el a vallásfelekezeteket, úgy most is alázattal és készséggel fogadtatnak s azoknak méltányos életbeléptetését alázattal és bizodalommal várják ő felségétől. Különösen pedig a reformátusok, kik annak végén ő felségének kiváló kegyességét látják. hálás köszönetet mondanak, és ezen pont gyakorlatától semmiképen el nem állanak.

5. A róm. katolikus urak eddig sem voltak annak hiával, ezután sem fog nekik eltiltatni; csak mindenek illő rendben legyenek.

6. Az aláírásra vonatkozó kívánság, vajjon politikából és megtiszteltetésből, vagy inkább lelkiismeret és vallás iránti tekintetből történik-e, azt a protestánsok, különösen azok, kik eddig szokták volt aláírni, és most még egy társat kapnának, nem tudják. Ha pedig e részben a vallás-egyenlőségnek elve volt az irányadó, abból az következik, hogy mind a négy befogadott vallás részéről hasonló számban történjenek az aláírások, valamint e részt a lutheránusok részéről Szász János be is adta a maga protestatióját. Ennélfogva itt ő felségének határozata elváratik.

7. A „de Fonte Jesu“ nevű kápolna állapota, és az

tőlünk, melyről tanubizonyságok az írások, és kivált az originál, melyet Rabutin küldött nekem, de az unitáriusok, ut pote periculo etiam nobis expositiores, in religionis defensione addig jól egyetértettek velünk. Tanuld meg fiam, prókátortól, publikanustól in arduis constantiát ne várj, mert megcsalatkozol.“ Bethlen, Önéletírás II. 259—260. l. — Cserei M. a szászokról ezeket írja: „amaz istentelen szebeni királybíró, Szász János, alattomban a pápisták mellé csapá magát, és a pápisták hittel assecurálták őtet, hogy azon *öt punctum* nem ferialná a lutheránusokat és a szász városokat, hanem csak a magyarokat és a refor-

arról kiadott rendelet végrehajtása a törvényes vizsgálatról függ, melynek a Telekiek mindig készségesen alávetették magokat, most is készek reá. A vásárhelyi kápolna uráról nincs pör, ha az azt követelő róm. katolikus pap akarja.

8. Minthogy az erdélyi állapotokat illetőleg ő felsége igen bölcsen, és mind a négy vallásra vonatkozólag szintén kegyelmesen rendelte el a templomok állapotját első diplomájának első pontjához, második diplomájának első és utolsó pontjához pedig elhatározta; a reformátusok pedig ezen diplomáknak és az 1701-ik évi december 12-kén kelt kir. leiratnak megsértésével azt kívánják, hogy a borbádi templom tőlök erőszakosan elvétetvén, visszaadassék, s egyszerűs mind a nevezett 1701-ik december 12-kén kelt kir. leiratban foglalt büntetés is végrehajtsassék.

S mindezeket, hogy mennyire másként értelmezik, magyarázzák és végrehajtatni óhajtják a róm. katolikus urak, az a benyújtott jelentésből világos; ezeknek annyi zavarok után úgy látszik nincs más módja, mint az, amelyet a jelentés végén ő felségétől alázatosan kérelmeznek, t. i. hogy állitassék össze egy rendkívüli bizottság a hadparancsnokból és oly császári bizottmányi tagokból, kik Erdélyt jól ismerik, fenhagyatván ő felségének joga, ha netalán másokat is hozzájuk csatoltatni méltóztatnék.¹

A főpapok által vezérelt róm. katolikus rendek a királylyal egyetértve napról-napra merészebben léptek fel a protestánsok ellen. Figyelmeztették őket, hogy a királyi rendeleteknek engedelmcskedniök kell, hogy erre kötelezi őket a szentírás is, mely azt mondja, hogy minden lélek

mata s unitaria religiókat. Így Szász János elhajtá a szászokat a többi religiók mellől s amazok csak magokra maradván, noha eleget írnak, supplicálnak a császárnak, remonstrálván mind a haza törvénye, mind az ő felsége diplomája mint megsértett azokkal a punctumokkal, de semmit sem obtineálhatnak, mert Kollonics a jámbor császárt elaltatá s nem engedé, hogy a közönséges igazságot kiszolgáltassa.“ *Hist.* 292. l. — ¹ Tractatum inter Religiones Catholicam, Reformatam et unitariam, die 22 Junii Anno 1702. habitorum Substantia. Vide in Adp. breviss. Comp. Trans. Hist. p. 33—35.

engedelmeskedjék előljáróinak. A törvényre vagy a diplomára való hivatkozást egyszerűen mellőzték. Soha vakmerőbben nem valósították meg azt az elvet, hogy a hatalom többet ér a jognál, és hogy ez utóbbira való hivatkozás egészen haszontalan, mint most.

A katolikusok által ily értelemben 1702. július 5-én Gyalun irt válaszra, melyet Haller István július 20-kán közölt Gyulafehérváron a rendekkel, a reformátusok júl. 22-én feleltek. Elmondák ezek, hogy ámbár az Úr békére és a hatóság iránti engedelmességre inti őket, s jóllehet meghagyta nekik, hogy a királyt ne csak tiszteljék, hanem még titokban sem mondjanak semmit az ő kisebbitésére — de mégis az Isten szerelmére kéri a róm. katolikus atyafiakat, olvassák el következő nyilatkozataikat: „a császári parancsokat magyarázni, azokhoz valamit adni, azokból valamit levonni, azoknak értelméről, kisebbitéséről vagy változtatásáról valamit végeznünk, egyezkednünk az katolikusokkal nem lehet“. Azután hasonlítsák össze ezekkel: „ha azokban azok, melyek az első diplomában vagy a későbbi császári resolútiókban is engedve látszottak, már most ő felsége által megsemmisítve láttatnak; ő az Úr; azt teszi, a mit jónak lát; de ő igazságos is, ennél fogva azt határozza, amit igazságosnak ítél. Amit elébb bizonyos igazságos okoknál fogva a rá erőszakoló akatholikusoknak megengedett és elnézett, azt most a legjogosabban nyíltan eltörülheti“. E szavakat hasonlítsák össze a diploma záradékának következő szövegével: „Megnézvén és megvizsgálván az előbbeni czikkeket és pontokat, s azokat a rendek és összes lakosság és kereszténység becsülete, békéje és közjava tekintetéből elfogadjuk, s minden részeikben és fejezeteikben megerősítjük és örökké érvényes törvény gyanánt szentesítjük; és ezennel királyi szavunkkal ígérjük, hogy azokat mi és a mi felséges házunk sértetlenül szigorúan megtartjuk és megtartatjuk“. Végül hasonlítsák össze a két első diploma első pontjával, mely 1693. ápril 9-én a következő záradékkal adatott ki: „S ekként az említett

diplománk első és második pontját, a diploma minden pontjait örökre megerősítvén, sértetlenül megtartani kívánjuk. Bécs, 1693. ápril 9.^a Hiszen ennek éppen az ellenkezője történik!

Ítélje meg a magas ministerium, illik-e ez? Istennek és császárnak tett szolgálat-e? a hazának üdvére való dolog-e mindezeket az akatholikusok ráerőszakolásának és a király elnézésének és türelmének nevezni? A protestánsok kijelentik, hogy nem hiszik, mintha Lipót császárnak mint egykor Károly császár utódának ez volna a meggyőződése; és ha hinnék, bűnt követnének el isten, a császár, önmagok és utódaik ellen. Ragaszkodnak tehát június 26-án adott válaszukhoz, különösen annak záradékához; mindent ő felsége lábaihoz tevén, és bizalommal várván és remélvén, hogy ezen vallási villongásoknak végre valahára végét tegyja vetni.

Ami az erővel elvett borbándi templomot illeti, arra nézve követelik, hogy arról a róm. katolikusok mondjanak le, az ügy pedig megvizsgáltassék, a rossz példa megigazítottassék, fenmaradván a róm. katolikusoknak abbeli joga, hogy a diploma és törvény értelmében magoknak templomot építhessenek. A Báthori-féle templomhoz tartozó fehérvári iskoláról, a Sceauval történt egyesség szerint, lemondottak.

Mindezt közölték Rabutinnal, Sceauval és a bécsi ministeriummal is.¹ Fájdalom, minden eredmény nélkül.

¹ Ad Responsum Dominorum Fratrum Catholicorum sub dato 5-ta Julii in Gyalu scriptum, sed 20-a Julii Albae per Illustr. Dominum Baronem Steph. Haller praesentatum, Responsio Reformatae Religionis Anno 1702. die 22. Julii. Kéler-féle gyűjt.

III.

A gubernium merészebben lép fel a bécsi kormány ellen; deputatiót kap. — Az 1699-ki pontok erőszakolása, Rabutin tanácsa. — Az 1703-ik évi szebeni országgyűlés; küldöttség megy Bécsbe. Ennek kérelme. — Lipót király rendelete. Általános elégületlenség.

A bécsi kormánynak magatartása az erdélyi guberniummal és az olykor összehívott országgyűlésekkel szemben, lélektanilag is felette tanulságos. A térítés buzgalmában és a katholicismusnak uralomra emelésében annyira túltette magát minden törvényes korlátokon, hogy nem vette észre az ellene forrongó ellenséges érzelmek kitörésének lehetőségét. Azt hitte, hogy a hatalom mindent pótol, minden nyugtalanságot megszüntet; pedig éppen az ellenkezője történt. Minél kiméletlenebb volt, annál több ember lelkében született meg az ellentállás gondolata.

Az alapján gyáva gubernium, mintha megrestelte volna eddigi eljárását, erélyesebben kezdett fellépni. Eleinte csak kedvetlenül fogadta és czáfolta a törvénytelen rendeleteket; de lassankint azonosítani kezdte magát az elégedetlen rendekkel, és az összehalmozott sérelmeket országgyűlések elé vitte.

A király nevében érkezett rendeletekre azon mértékben helyezett kevesebb és kevesebb súlyt, amint világosabbá lett előtte, hogy azokat csak néhány római katolikus főpap erőszakolja ki, avagy éppen adja ki a király tudta és beleegyezése nélkül. Az 1699-ki öt pont kiadása óta minden rendelet oda irányult, hogy a diplomában kikötött jogok az életben ne érvényesülhessenek. Az 1702. február 13-kán kiadott rendelet 1703. márczius 13-kán szigorítva ismételtetett; de oly leplezetlen szabálytalanságokkal, hogy azokat mindenki észrevehette. Nem csoda, hogy a gubernium nem sokat hederített rája, sőt erős hangon ellentmondani is merészelt.

Ez hallatlan vakmerőségnek tünt fel Bécsben. 1703-ban

egy deputatiót küldtek az „engedetlen“ és „makaes“ gubernium nyakára.

Ezen deputatio előtt a gubernium, hivatkozva az 1698. ápril 4-kén és 1700. márczius 2-kán kelt rendeletekre, elmondá, hogy eddig követett eljárása nem engedetlenségből ered, hanem abból, hogy a bécsi udvari kancellária be sem várva a gubernium informatióit, bizonyos dolgokat idő előtt és szabálytalanul expedial. Panaszt emelt az ellen is, hogy az említett kancellária sokszor sürgetések daczára sem közli vele a rendeleteket, minek következtében méltán gyanu ébred azoknak hitelessége ellen stb.

A bécsi kancellária ezeknek hallatára, úgy látszik, meghökkent; és a panaszok megszüntetése végett Szentkereszti Andrást küldötte Erdélybe. Ez csodálkozva tapasztalta, hogy itt minden felfordult, hogy a legcsendesebb emberek is hangosan beszélnek a bécsi kormány ellen, és különösen a vallási túlbuzgalomból eredő erőszakoskodások ellen.

A tavaszi országgyűlés közeledtével a józan okosság is azt javasolhatta volna, hogy kerülni kell minden izgalmakat. De Kollonics nem nyughatott. Azokat a híres 1699-ki pontokat, melyek a vele szövethetzett Kálnoky Sámuel és Hevenesi jezsuita kohából kerültek ki, minden áron keresztül akarta vinni. De szerencsére Rabutin, a nyers katona, idejekorán észrevette az ebből támadható veszedelmet és azon volt, hogy ilyen tárgyak a közeledő országgyűlésen elő ne forduljanak.

„Mikor ezen punctumok — írja Bethlen Miklós — 1703-ban ismét iteráltattak, mikor azokat Acton lehozta Bécsből a tavaszi gyűlésre Fehérvárra, Rabutin igen bölcsen bánék el vele. A guberniumnak és nekem megsugá, hogy a gyűlést akár mint, etiam rebus indigestis bontsuk és bocsássuk el, hogy ő írhasa azt vissza az udvarhoz, hogy a gyűlés elbomolván, hiába lett volna előadása. Kárt, lármát csinált volna csak, nem hasznot. Okosan cselekedte mind a császár, mind az ország, mind maga és mi

reánk nézve; mert a rebellió ekkor ottan mindjárt kezdődék.“¹

Egyelőre a készülő vihar elvonult. Azonban közeledett az őszi gyűlés ideje. Most már a bécsi kormány szeretne volna elodázni az országgyűlést. Ürügyül használta azt, hogy a katonai év tulajdonképpen csak októberben kezdődik, addig tehát kár lenne a rendeket összehívni. De a gubernium ezúttal is erélyesen lépett fel. Kijelenté, hogy az országgyűlést veszély nélkül elodázni nem lehet.

Ezt Rabutin tábornok is elismerte; mert lehetetlen volt nem látnia, hogy a béke csak egy hajszálon függ. A kormány tehát kénytelen volt az országgyűlést november 15-kére összehívni. De már nem merte Gyulafehérvárra hívni, mivel annak környékén már naponta zendülések mutatkoztak, hanem Szebenbe hívta össze.

A gubernium, látván a válságos helyzetet, arra kérte a királyt, engedné meg, hogy a felmerült nehézségek és félreértések felvilágosítására és a bajok elhárítására küldöttséget menesztessen fel Bécsbe.²

Az udvar hajlandó volt engedni. Elfogadta a javasolt küldöttséget, mely a rendek megbizása folytán a protestáns vallásra nézve a következő pontokban terjesztette elő nézetét:

1. Minthogy a bevett vallásoknak egyetértése és összhangja képezi Erdély boldogságának alapját; ennél fogva a református rendek őseiknek példája szerint semmit forróbban nem óhajtanak, mint hogy a róm. katolikus atyafiakkal a régi egyetértés és testvéri szeretet fentartassék, amint ezt eléggé bebizonyították, midőn nekik Kolosvárott az óvári templomot a szomszédjában levő unitárius collegiummal és Monostor nevű falunak gazdag jövedelmeivel a legkészségesebben átengedték. Ezen cselekedetnek véghezvitele, melybe ő eminentiája a bibornok úr is befolyt, úgy ő felségétől, valamint a bibornoktól is elismertetett, hogy

¹ Önéletírás II. 187. l.

² Cibinii die 9. nov. 1703. Kéler gyűjt.

ezzel a róm. katolikusoknak eleget tettünk: mindazáltal még efelett is gr. Sceau Frigyes mint ő felsége biztosának rendeletére, ami ősi iskolánkat is, mely a Bethlen-féle templom szomszédjában fekszik, általadtuk nekik; azonkívül az iskola közelében levő, igen terjedelmes, fallal körülvett, saját pénzünkön szerzett kertet is nekik ajándékoztuk, mely alkalommal a fentebb nevezett gróf megígérte, hogy a nevezett kert kárpótlásául ő felségétől egy más kert adományozását fogja kieszközölni; de mindezeket mindekkoráig meg nem tette. Hasonlóképen a róm. katolikus atyafiak is azt ígérték, hogy ebben közben fognak járni, minélfogva ők alázattal esedeznek, hogy adassék nekik az az ígért kert, hogy így elég tétessék azon feltételnek, mely alatt ők az ő iskolájokat átengedték.

2. Miután a jótéteményezéseknek gát vettetett, látnivaló, hogy mennyire hervadnak hírneves egyházaink és iskoláink, melyek azt már hét év óta nélkülözik; míg ellenben a róm. katolikus klérus a tíz legjobb helyen háborítlanul élvezi a tizedet, továbbá a fentnevezett Monostor falunak jövedelmét és más jövedelmeket is. Ezt ugyan a reformátusok nem irigylik tőlük, mindazáltal panaszosan és fájdalomosan terjesztik ő felsége elé, hogy az ő csekély javadalmaik polgártársaiknak és a róm. katolikus atyafiaknak indítására az udvari kamara által megtagadtatnak; és jóllehet ő felsége határozottan parancsolta, hogy úgy a róm. katolikusoknak mint az akatholikusoknak javadalmaik kiadassanak, mégis az udvari kamara őket odautasította, hogy ebbeli jogaikat igazolják, mely dolog az említett bizottság és a kir. kamara véleményes jelentésével együtt felterjesztvén az erdélyi küldöttség elébe évek óta eldöntetlenül hever, jóllehet ezen egész jövedelem csak 6689 rénsi forintra rug. Minélfogva kéri ő felségét, hogy tekintetbe nem véve az udvari kamara által tán emelendő nehézségeket, teljesen határozott resolútiót méltóztassék adni, igérvén, hogy ezen resolútióért, ha nem törvényszerűen, de kegyelemből is fog adatni, a legnagyobb alattvalói hálával lesznek.

3. Az enyedi református collegium a debreczeni fundatióból jogosan huzott évenként kétezer forintot s ezt a debreczeniek sok évtől fogva fizették is; de a háborús időben ezt az összeget a debreczeniek eleinte kétségbevonták, azután pedig bizván ő felségének támogatásában, megtagadták. Ő felsége ennél fogva elrendelte, hogy az udvari kamara e pontot illetőleg igazságosan járjon el, de minthogy ez időről-időre huzódott, és sem a méltóságos erdélyi confrentia, sem más ezzel megbizott törvényhatóság annak mind-ezideig eleget nem tett, kéri, hogy ezen ügy ő felségének rendeletéhez képest végrehajtsák.

4. Ő felsége által kegyelmesen kiadott öt vallási pontot a róm. katolikus atyafiak a királyi diploma értelmének és az ennek folytán kiadott resolútiók daczára félremagyarázni kezdték: ennél fogva kéri ő felségét, hogy ezen öt pont a diplomával és a királyi resolúciókkal összhangzásba hozassék, hogy így ő felsége atyai szándékainak elég tétessék. Ha pedig ez ő felségének nem tetszenék, az esetben a dolog valamely rendkívüli császári bizottság által intéztessék el; addig pedig minden erőszakosság tiltassék be.

5. Ezenkívül panaszkodnak, hogy a róm. katolikus atyafiak a kolozsvári egyház jövedelmeit kezdik bitorolni, melyeket a református egyház nem papi jogon, hanem a száz tizedek példájára (melyek a róm. katolikus klérusra lettek ruházva) úri és fiskálítási jogon, még pedig ünnepléses adomány-okmány folytán bírt, úgy hogy azokat a róm. katolikusokkal nem volt kénytelen megosztani. Kéri tehát ő felségét, hogy ezen erőszakoskodás ellen őket oltalmazza, minthogy ők ezekben nemcsak általában adományozás útján, hanem különösen is ő felsége által királyi szóval megerősítették.

6. A már fentebb említett királyi diplomában a róm. katolikus egyháznak megadatik azon jog, hogy egyházakat állítson, de korántsem az, hogy a meglevőket elfoglalja. De minthogy a borbádi templomot némely róm. katolikus urak önként és erővel különféle ürügy alatt elfoglalták és

azon küldöttséget, mely erre kinevezve volt, az igazság ki-
derítésében minden módon akadályozták: ennélfogva kéri-
k ő felségét, lenne szives egy pártatlan vizsgáló bizottságot
kinevezni és a templomot ő felségének 1701. december
12-kén kelt kegyelmes leiratához képest visszaadani.

Az erdélyi rendek ugyan intették az ezt kérő refor-
mátusokat, hogy folyamodjanak a felséges és igazságos
császárhoz; de a róm. katolikus atyafiak szóval és írásban
azon nyilatkozatot tették a sérthetlen diplomába foglalt val-
lási ügyet illetőleg, hogy ő felsége legkegyelmesebb urunk
ama diplomában a nemkatolikusoknak tett engedményeket
megszüntetheti és elvetheti. Minthogy pedig a nemkatoli-
kusok az effélet még csak gondolni is illetlennek és véték-
nek tartják, kénytelenek folyamodni ő felségéhez, mint Isten
után egyetlen és legerősebb támaszukhoz, hogy őket e rész-
ben megnyugtanni kegyeskedjék.

Minthogy pedig jól tudják, hogy ezek, és ezekhez
hasonlók Kollonics Lipót bibornokérsek akaratjával sem
egyeznek, úgy mint akinek kezei munkálkodtak arra, hogy
ezen diploma létrejőjön, kéri ő eminentiáját is alázattal,
hogy e részben pártfogójuk legyen, és a róm. katolikus
atyafiakat utasítsa rendre.¹

Talán felesleges mondani, hogy ennek a kérelemnek
sem volt kellő eredménye. A király tanácsosai előtt csak
egy czél lebegett: a többségben levő protestánsoknak meg-
semmisítése és a katholicizmusnak föltétlen uralomra való
emelése.

Ezt bizonyítja Lipót királynak azon rendelete is, me-
lyet 1703. július 16-kán bocsátott ki. Ebben hivatkozással
apostoli királyi czimére² s ennélfogva a róm. katolikus
egyház terjesztése iránti kötelességére, elrendeli, hogy Kézdi-
Vásárhelyen a reformátusok térítése czéljából Ferenczrendi

¹ Hist. Dipl. Erdély 35—37. l.

² . . . utpote quae specialem inter Reges Christianos *praeroga-
tivam Regis Apostolici* obtinemus . . .

róm. katolikus seminárium állíttassék fel, hol az ifjúság az ezen renndhez tartozó szerzetesek által úgy a tudományokban, mint a róm. katolikus vallásban oktattassék. Erre Pater Bonaventura minorita szerzetes hívta fel a „Sacrae Congregationis de propaganda fide“ megbizásából. A felhívó levélben világos szavakkal fejeztetik ki azon czél, hogy Erdélyben Isten dicsőségére a róm. katolikus vallás visszaállíttassék, és pedig franciskanus missionáriusok által. Ehhez azonban a királyi hatalom segélye szükséges,¹ mert különben a vállalat nem fogna sikerülni.

De bármily előrelátó számítással volt a ténitítés terve kieszelve, a „vállalat“ mégsem sikerült; mert mikor annyi sértő példa mutatta, hogy a diploma pontjai minden érvényököt elvesztették, mikor az évről-évre szaporodó adóteher elviselhetlenné lett, az ország népe hangosan feljajdult, és még a leghívebb császárpárti emberek is keserű panaszokra fakadtak. A naponta fel-feltűnt proclamatiók nagy hatással voltak az elégtelen rendekre, különösen pedig azokra, akik már koldusbotra jutottak s akik „kőborgásra és vándorlásra adták magokat“.

Az országgyűlések elvesztették tekintélyüket; mert a rendeket leginkább érdeklő vallásügyi tárgyalások csak arra valók voltak, hogy a róm. katolikusok új meg új követelésekkel léphessenek fel. Végnélküli vitatkozások, keserű gyűlölködések és vádaskodások lehetetlenné tették az áldásos működést.

¹ Cum autem plures possint habere oppositores et maxime Calvinistas, ideo ego infrascriptus, vice et nomine ipsius Patris Generalis et praedictorum Patrum, ad sacram Caes. Reg. que Majestatem Vestram Catholicae fidei et Seraphicae Religionis defensorem submissime recurro, humillime supplicans, quatenus dignaretur ipsos clementissime fovere, ac per Caes. R. Decretum serio mandare, ut in Missione, aedificatione, augmentatione in Religionis suae Conventum erectione, et ad sustentationem apud fideles et pios mendicatione, et non solum in praenominato loco, sed ubicunque, alios vel alii Conventus per pios et Catholicos fideles erigerentur, vel antiqui recuperentur, et collapsi restaurarentur in Transylvania . . . Kéler-féle gyűjt. Nemz. Mus.

„A gyűlések — írja Bethlen kancellár — nem jobbak, nem kurtábbak, hanem hosszabbak, rosszabbak töltek el. Az urnak vélem, a pápistáknak a három religióval, a szász natiónak a két más natióval, a vármegyéknek, a szászságnak a székelységgel való veszekedésével, Bécsbe való hamis, titkos informatiók adásával soha egy közönséges jóra való extractiv, inquisitió, dispositió végbe nem ment. A postulatumok sokszor irresolute, az articulusok infecte maradtak. A csinált articulusok is . . . ad regiam confirmationem fel nem mentek, és így semmirekellők, talán a világon sincsenek már. Annyira jutottak a statusok és privát emberek, arra fakadtak: mi haszna postulatumot, supplicatiót adni? mi haszna a gyűlésnek? Csak a haszontalan költség, jószágunk romlása. Amennyit a gyűlésben költünk, a jószágunk adójának jobb részit feléri . . .“¹

Természetes, hogy ezért a felelősség legnagyobb részben a kormánytanácsot terhelte, melynek élére Bánfy György gubernátor állott, aki minden zúgolódása mellett a bécsi kormánynak lelketlen végrehajtójává lőn. Hitfelei hiába fordultak hozzá; nem hallgatta meg őket.² Mellette főtenyező Bethlen Miklós kancellár volt, aki mindig zúgolódott ellene, de azért még sem merte megbuktatni, még pedig csak azért, mert ezzel okvetlenül róm. katolikus embernek készítette volna el útját a gubernátorsághoz. Ezt ő maga is elmondja, szeretetre méltó önvádak kíséretében. Beismeri, hogy Bánfit kötelessége lett volna megbuktatnia. „De én ezt — úgymond — nem cselekedtem, félvén attól, hogy I., ha a gubernátor megijed, vagy titkos vagy nyilvánvaló pápistaságá-

¹ Önéletírás II. 193. l.

² A mi püspökünk, professorokkal, esperesekkel felment (az országgyűlésre) az ecclesiát, scholát néző punctumokkal, ült másfél órát a palotán, — a gubernator el nem hagyta a kártyázást érte. Sírva mentek el szembetétetlen. — Ellenben jött egy páter vagy német officier, commissarius, kiváltképen Aeton: ha a tanácsban voltunk is, félbe kellett szakítanunk érte . . . Így voltak ezek, Isten s világ tudja. Mégis engem vádoltak a gyűlés nyujtással. Itéld meg Isten! I. m. II. 193.

val, vagy legalább azoknak és nevezetesen a jezsuitáknak való kedvezésre maga kötelezésével tartja meg maga tisztit; avagy 2., ha kivetik is, Apor Istvánt tészik per corruptionem statuum, vel per Kollonics et jesuitarum potentiam in aula; vagy ha őtet nem is, de valakit róm. katolikust. És így inkább akartam Bánfinak megmaradását megjobbítása reménysége alatt; de bizony . . . tapasztaltuk: cum daemon erat aeger, monachus tunc esse volebat, sed cum convaluit, mansit ut ante fuit.¹

Bánfi jó kálvinistának tartotta magát,² de kétségtelen, hogy hazáját csak Lipót király védelme alatt hitte megmenthetőnek. A viszonyok azonban annyira meg voltak romolva, hogy nálánál hatalmasabb ember sem bírta volna megakadályozni azt a veszedelmet, mely a szerencsétlen Erdélyre következett.

¹ Önéletírás II. 192. l.

² Erre nézve érdekes halál előtti saját önvallomása társai előtt. „ . . . Azzal is sokan moeskoltak engemet, úgymond, hogy religióm ügyét úgy nem forgattam, amint kellett volna. Ebben sem vádol conscientiam, mert religiómat igazán szerettem: de mikor láttam, hogy sok eilene való dolgokat nem lehet megorvosolni, haszontalannak tartottam a szóval való veszekedést. Kegyelmedet pedig Haller uram, azon kérem, mivel már az én holtom után Kegyelmed lesz első ember Erdélyben, s tudom jól, a pápista ifju urak, könnyen Kegyelmedet lecsalják lábáról s minden rossz dolgokra ráveszik, hogy Kegyelmed *moderálja magát* és ne kívánja a maga religióját a többi religiók oppressiójával promoveálni, mert az isten kegyelmedet bizony megbünteti . . . *Cserei* 408. l.

IV.

A bécsi kormány új tervei Magyarország alkotmányának megváltoztatására és a protestantismus megsemmisítésére. — Újabb üldözések. — A Leopoldina explanatio; új rendeletek, új szenvedések. — II. Rákóczy Ferencz fellépése.

Az eddig festett sötét színű képtől fordítsuk tekintünket a Magyarorszában történt események felé. Fájdalom! itt sem tárulnak szemeink előtt örvedetesebb állapotok.

Lipót király már az 1687-ki pozsonyi országgyűlés alkalmával kibocsátott rendeleteiben és leirataiban úgy beszélt Magyarországról, mint fegyverrel meghódított oly tartományról, melynek kormánylatában kénye-kedve szerint tehet változtatásokat.

Már ekkor tétetett indítvány arra nézve, hogy mivel a nemzet összes képviselőivel nehéz boldogulnia, *országos bizottság* neveztessek ki, mely különösen a töröktől visszacszerzett részek közigazgatására nézve az udvar által szabandó elvek szerint új szervezetet dolgozna ki, mit aztán az országgyűlés csak megerősítene. De az országgyűlés nem fogadta el az indítványt. Sejtette, hogy a kormány ily bizottság szervezése által az országgyűlések tartását akarja feleslegessé tenni. Mindennemű alkotmányváltozáshoz, vagy új közigazgatási szervezet keresztülviteléhez a rendek beleegyezése kívántatik. Ez az alkotmányos elv, melyet a magyar nemzet még akkor sem adott fel, mikor túlnyomó erőhatalommal állott szemben.

A bécsi ministertanács és a klérus azonban másképpen gondolkoztak. Minthogy a fegyveres hatalomnak eredményeit majdnem naponta tapasztalták, azt hitték, hogy az ország polgári és vallási kormányzatát az abszolút hatalom elvei szerint most könnyebben megváltoztathatják, mint valaha. A királyság maga öröklővé lett; az ellentállási törvény eltörülve; Erdély meghódítva, fejedelme lekötve, a protestantismus pedig teljesen megtörve volt. Mi és ki áll-

hatna tehát ellent a bécsi udvar azon régi terveinek keresztülvitelében, melyeket eddig minden nagyobb mozgalom levevése után fogamatba vétetni megkísérlett? Azt hitték: a kimérült nemzettel mindent tehetnek.

Készített tervet Angelo Gabriel olasz szerzetes; készített Eszterházy nádor is. De végre is az ország gonosz szellemének Kollonicsnak terve győzött; tehát azon férfiúé, akiről Orbán István személynök még az 1681-ki országgyűlés alkalmával megjövendölte, hogy „meglátja jövendőben a magyarországi klérus . . . Kollonics uram alája fog neki tojni.“

Ezen férfiúnak működése csakugyan végzetessé vált Magyarországra nézve. Mint a bécsi kormánynak mindenkor kész eszköze, Szelepcsényi halála után (1695-ben), esztergomi érsekké, s ez által az ország ügyeiben döntő szerepet vivő férfiúvá lön. A kormány mindjárt az 1687-ki országgyűlés után megbízta őt oly kormányzati tervezet készítésével, mely a hierarchikus befolyás alatt álló kényuralmi rendszert megalapítsa. Kollonics e tervet Krapf József hadi tanácsos, Breuner Siegfried birodalmi kamarai elnök, gr. Buccelini, gr. Thun és b. Dorsch császári tanácsosok, úgy szintén Hoffmann György alsó ausztriai kormánytanácsos urakkal el is készítette, s 1689. november 15-kén be is nyújtotta a bécsi udvarnak.¹

Mellőzve e dolgozat politikai oldalát, melyben az igazságszolgáltatásra, a közterhek viselésére, az ipar és kereskedelem élesztésére, kétségen kívül czélszerű pontok is foglaltatnak, itt csak azon részére szorítkozunk, mely az egyházra vonatkozik. Nem tervel itt Kollonics új irtási módokat tudván, hogy az alkotmány teljes megszüntetése mellett az eddigi törvények is elegendők lesznek a protestantismus kiirtására. Ő itt a papi hatalom emelésére fordítja különösen figyelmét. Ha ez megvan, akkor a többi önként

¹ Címe: Einrichtungswerk des Königreichs Hungarn. Kézirata a M. Nemz. Mus. lev.

következik. Terve szerint, a kancellárnak mindig papnak kell lennie, aki mellett még négy tanácsos álljon, még pedig két egyházi, hogy a papi rend mindig többségben legyen a vallás dolgában, melylyel a magyarok nem bánnak eléggé kényesen, marasztván hazájokban az eretnekséget, honnan Magyarországon minden baj ered, és továbbá két világi tanácsos, kikből az egyik német lehetne. Míg a róm. kath. egyház mindenrangú embereiről, a püspökökről, plébánosokról és tanítókról a legbőkezűbben gondoskodik, addig a másfelekezetűek iránt egész az üldözésig türelmetlen. A protestánsok követeléseit elvetendőeknek tartja és pedig az 1687-ki törvény értelmében. Hogy a magyar elemet gyengítse a németiség emelése által, a bevándorlott németeknél elnézendőnek kívánja a nemkatholikus vallást is, csak arra legyen elég ügyelet, hogy nyilvános vallásgyakorlatuk ne lehessen, e végből szükség közjök mindig elegendő róm. katolikust is vegyíteni. A főiskolákban és egyetemekben — kivált a theologia és philosophia tanárai — papok és pedig jezsuiták legyenek. Ha ez megtörténik, akkor nem lesz szükséges, hogy a magyar ifjak német és lengyel földön járjanak iskolába. A protestánsoknak Lőcsén nyomdájuk lévén, arra könyvvizsgálók rendeltessenek ki. Aki előleges vizsgálat nélkül nyomat, az veszítse el nyomdáját.

Úgy látszik, hogy e terv, melynek életbeléptetése ellen 1696-ban, a bécsi gyűlésen inkább politikai okból Széchenyi Pál kalocsai érsek oly hathatósan felszólalt, legalább a vallást illető részben csakugyan foganatosított. Kollonics a maga részéről mindig a szerint járt el a protestánsok iránt; s meghittebb emberei előtt nyíltan is kijelentette ebbeli gondolkodását e szavakban: *Faciam Hungariam captivam, postea mendicam, deinde catholicam*, azaz: Magyarországot rabbá fogom tenni, azután koldussá, s így végre róm. katolikussá.

1687-ki pozsonyi országgyűlés 21-dik t.-czikke volt a kiindulási pont.

E szerint a protestánsokra vonatkozó 1681-ki 25. és

26-diki t.-czikkek csak királyi kegyelemből és csak ideiglenesen (ad huc) erősíttetnek meg, s azoknak végrehajtása eddigi értelmükben, amint t. i. ő felsége akarja (in genuino suo sensu haecenus declarato) elrendeltetett.

Ezzel tág tér nyitottatott a klerusnak arra, hogy e törvény végrehajtásának czíme alatt önkénykedjék, s a kiküldött biztosokkal együtt a protestáns községeket, tanítókat és papokat üldözhesse. Hallatlan erőszakkal szedték el a templomokat és iskolákat, melyek 1681 óta éppen a törvény alapján a protestánsok kezébe jutottak. Így történt Gömörben, hol a kiküldött királyi biztosok a murányi várparancsnoknak meghagyták, hogy a murányi és berencsi uradalmakból őrözze el az összes evangélikus papokat. Ha a szóra nem hajtanak, vesse őket börtönbe. Ezen kemény parancs következtében Murányalljáról, Hosszúrétről, Vizesrétről, Chisnyóról, Süvétéről, Nagy-Rőczéről és Ráhoról az evangélikus lelkészek elűzettek, a templomok elvették. Hasonló dolgok történtek Zólyomban és a bányavárosokban, hol a templomokon kívül a jövedelmeket is elszedték, az az evang. szent tárgyakat az utcára dobálták. Gr. Erdődy György, Sente Gábor, Fichtner András és Mednyánszky Pál, mint erdélyi biztosok, továbbá a róm. katolikus vallásra tért Beniczky Sámuel, zólyomi alispán, oly tetteket vittek végbe, melyeket csak vallási fanatikusok képesek végbevinni, azon szent meggyőződésben, hogy Istennek tetsző dolgot cselekesznek. Rákóczy uradalmaiból Kollonics csapatonként űzette ki az evangélikus papokat és lakosokat. A király diplomájára és az országos törvényekre való hivatkozás haszontalan volt. Három évi sanyargattatás, könyörgés és reménykedés után kiadatott az 1691. ápril 2-kán kelt s Kollonics által készített királyi leirat, mely „Leopoldina explanatio“ neve alatt ismeretes.

Ebben magyaráztatik meg a legközelebbi országgyűlések határozatainak valódi szelleme; ebben mondatik meg világos szavakkal, mit ért a klerus és a bécsi kormány a vallás szabad gyakorlata alatt. Az alkotmány megváltoz-

tatására készített, s fentebb említett terv alapelvei itt lettek először kifejtve és a gyakorlati életnek átadva.

Az alapeszme, melyből e leirat kiindul, a vallás-gyakorlat szabadságának akkénti megkülönböztetéséből áll, hogy van kétféle vallásgyakorlat, t. i. *nyilvános* és *magános* (*publicum et privatum exercitium*), a miről a törvényben idáig soha szó sem volt. A leirat szerint csak a róm. katolikus egyház, mint uralkodó egyház, bírhat az országban mindenütt *nyilvános* vallásgyakorlattal. A protestáns felekezetek csak ott, hol azt a legutóbbi törvény megengedi, vagyis az úgynevezett *articularis* helyeken. Minden egyéb helyeken a protestánsok csak magán isteni tiszteletet tarthatnak; de közös imaházba nem jöhetnek össze, sem papot nem tarthatnak. Ki van mondva, hogy az *articularis* helyek papjai nem mehetnek ki nem-*articularis* helyekre egyházi functiókat végezni és beteget meglátogatni; ellenben megengedtetik, hogy valamely nemartikularis hely protestáns lakói az *articularis* helyek papjait felkeressék; de csak úgy, ha előbb a róm. katolikus papnak a stóladíjat lefizetik. A közös kórházakat és harangokat használhatják a protestánsok is, de csak a róm. kath. lelkész és egyházi előleges tudtával és beleegyezésével. A róm. katolikus hitre nem kell senkit kényszeríteni; de a róm. katolikus ünnepeket tartoznak a protestánsok is megtartani, s főképpen a czéhbeli mesteremberek kötelezettek a körmenetekben részt venni. Végül a protestáns földesurak saját használatukra építhetnek ugyan oratoriu-mokat, de a háznépén kívül másokat — kivált predikátorokat — oda nem bocsáthatnak. Egyébiránt a földesuri jogok a jobbágyok hitére nézve is épségben fentartandók.

Ezen rendelkezések által a törvény valódi értelme felforgattatott, s helyébe Kollonics önkényes magyarázata tétetett; és — ami kiváló fontosságú — a Rákóczy-forradalom idejét leszámítva, egy századon át ez volt a katholicismusnak vezérelve Magyarországon. A klerus és a bécsi kormány következetesen arra törekedtek, hogy a vallás

ügye az országgyűlések tárgyai közül kiszorítottassék, és egyedül királyi rendeletek által intéztessék el.

Daczára annak, hogy a politikai jogainak sérelmei miatt feljajduló nemzet, nem elégedvén meg az 1696. és 1698-iki *bécsi gyűlésekkel*, csak rendes országgyűlésen kívánta a sérelmeket orvosolni; a kormány megmaradt az abszolutizmus végzetes útján.

Mint Erdélyben, azonképpen Magyarországon is egy mást érték a vallást illető kir. rendeletek.

1701. ápril 9-kén kelt Kollonics bibornok szorgalmazására azon királyi rendelet, melynélfogva „az igazságos és dicsőséges császári fegyverek által a zsarnok törököktől szerencsésen visszafoglalt összes egyházi javak, jogok, kivált pedig az Istennek és az ő róm. katolikus egyházának Magyarországon régtől fogva felajánlott és odaengedett tizedek törvényes igénylőinek visszaadandók“. Részletesen kifejti e rendelet, hogy milyen módon biztosítottassék a klerus vagyona, és hogy az ország valamennyi, bármily hitvallású lakosai köteleztetnek a tized minden nemeinek fizetésére. Elrendeli, hogy nemcsak a töröktől visszaszerzett területeken, hanem egyéb részeken is minden egyházi javadalom jószágairól, jogairól és jövedelmeiről külön leltár készítettessék. A klerus és egyház javainak „igazságos“ átadásával maga Kollonics bibornok bizatott meg. A rendelet nyolczadik pontjában parancsoltatik, hogy valamennyi földesurak, mint a plébániák védurai, jószágaikban a róm. katolikus egyházakat azonnal helyreállítsák s a szükségességgel ellássák a plebánosok, iskolamesterek és egyháziak illő ellátásáról is gondoskodjanak. A végrehajtással elsőben is a megyei püspökök, aztán érsek urak is, köztük kivált Kollonics, mint az összes magyar papság feje, bizatnak meg, megengedtetvén, hogy az egyházi ügyeknek rendbeszedésére zsinatokat is tarthassanak. Végül a visszaszerzett részeket és a nemkatolikusokat illetőleg így szól a rendelet: „Mint apostoli király s a hitvallás főoltalmazója és Isten egyházának örökös ura, hatalmunk teljességéből vé-

gezzük és rendeljük, hogy Magyarországunk s hozzákapcsolt tartományaink ujjonnan szerzett részeiben az egyházak patronatusának joga *ezentúl egyedül római katolikus* személyeknek adományoztassék; és azon esetre, ha illetén elébb róm. katolikus földesúr, vagy más valamely egyházpatronus, vagy ennek egynémely utóda, idővel az igazi, üdvözítő róm. katolikus vallástól elszakadni találna; vagy, ha netalán valamely akatholikusnak, akár házasság által, akár csere, akár vétel, zálog vagy bármely más jogezim útján szerzett jószágokkal egyetemben ily patronatusi jog is jutna: akkor ez a *hithagyó* vagy akatholikus szerző legközelebbi rokonára vagy sógorára szálljon; ha pedig ilyesek nem léteznének, vagy magvok szakadna, vagy ők szakadnának el a hittől: akkor szálljon ezen patronatusi jog okvetlenül és azonnal a kir. fiskusra mindaddig, míglen ama jószágok az örökös patronatusi joggal együtt ismét róm. katolikus kezekbe fogtak visszakerülni.¹

Ugyanezen évben a protestánsok számtalan panaszai következtében még következő rendeletek keltek:

a) Az ágostai és helvét hitvallások gyakorlata Magyarországnak csak azon részeiben engedtetik meg, melyek 1681-ben tetteleg ő felsége hatalmában voltak. Innét következik, hogy a minap a töröktől visszafoglalt részekben csak a róm. katolikus hitvallást szabad gyakorolni; ő felsége a visszafoglalt részeken minden egyházpatronusi jogot magához vesz.

b) Minthogy az ágostai és helvét hitvallás gyakorlata a törvényczikkelyekben megnevezett számos helyen csak azért engedtetett meg, mert véghelyek voltak: világos, hogy közülök amely hely megszűnt végvár lenni, abban nem kell az akatholikus hitvallás gyakorlatát megtűrni.

c) Ámbár némely helyeken megengedetett az eretnekeknek a vallásgyakorlat: ebből nem következik, hogy megengedve legyen nekik a róm. katolikusok térítése, külö-

¹ Katona, Hist. tört. XXXVI. 186. l.

nösen pedig azoké, kik már egyszer áttértek az eretnekektől a róm. katolikus egyházba. Sőt az ilyen áttértek ellen a hazai törvényben megszabott szigorral kell eljárni, mint hitszegők ellen.¹

Ezen és más hasonló rendeletek új szenvedéseket hoztak a szegény protestánsokra, kik — amint fentebb láttuk — még az 1681-ki törvényekkel sem voltak megelégedve. Ők régibb, t. i. a bécsi és linezi békekötésen alapuló jogaik visszaszerzéseért harczoltak, kérve a fejedelmeket, hogy az azokkal ellenkező értelmű határozatokat megsemmisíteni kegyeskedjenek; s íme kedvező eredmény helyett azt nyerik, hogy a török hatalmában volt vidéken nem szabad az evangyeliumot hirdetni, s hogy amely hely megszűnt végvár lenni, ott nem kell megtűrni a protestánsok vallásgyakorlatát!

Innét következett az, hogy két évvel később Pest városa szabadítéklevelének záradékában az foglaltatott, hogy aki nem híve az igaz róm. katolikus hitvallásnak, azt polgártársul tűrni, fogadni semmi ürügy alatt sem szabad. Innét következett, hogy még korábban, t. i. 1702. jún. 16-kán a veszprémi alispánnak meghagyatott, miszerint egyetértőleg Széchenyi Pál kalocsai érsekkel, mint egyszersmind veszprémi püspökkel, a kálvinista lelkészeket Pápából kitiltsa; és hogy Radonai pécsi püspök 1702. július 8-kán ráírt a simontornyai róm. katolikus papokra: ne tűrjék, hogy a helybeli kálvinista lelkész ezentúl is merje eretnek hallgatóit összeadni, keresztelni, eltemetni, s hamis tanai által örök kárhozatra juttatni; ha nem akar megtérni, menjen el, a hova neki tetszik; s ha nem akar elmenni, veretessék békóba. Innét következett, hogy a kalocsai érsek elfogatta Hodosi Mihály veszprémi superintendenst, ki miután Fehérvárott és Esztergomban majdnem egy évet töltött a fogságban, s Kollonics által már-már gályarabsággal fenyegettetett, végre a protestáns hatalmasságok bécsi

¹ Katona, Hist. tört. XXXVI. 213. l.

követeinek közbenjárására szabadon bocsáttatott. És számos hasonló eseteken kívül innét következett az is, hogy Koponából, mint egykori véghelyből, az evangélikus lelkészek kimozdítottak, hogy Bártfán az ágostai hitvallásúak imaháza bezáratott; hogy a pozsonyi kamarai biztosok, névszerint a bányavárosokban csak róm. katolikusokat engedtek a tanácsba soroztatni.

A polgárok feljajdultak, — és Lipót 1702. december 9-én a pozsonyi kamarára parancsot küldött, melyben abbeli akaratát nyilvánítja, hogy a bíró s a tanácsosok választása körül az 1649: 12. cikkely értelmében kell eljárni, hogy a bírói székekben róm. katolikusok és nemkatolikusok váltsák fel egymást, hogy a tanácsban róm. katolikusok és evangélikusok vegyesen üljenek, csak arra kellvén ügyelni, hogy az elsőbbek jelen száma meg ne fogyatkozzék. „Ehez képest, több oknál fogva, de kivált azért, mert a bányauügy kívánja, hogy az akatholikusok vagyonusukat az aknák művelésétől meg ne vonják, hűségtek nevezett bányavárosaink tisztújítását kamarai biztos közbejövetele nélkül hagyja ezentúl megtörténni“. Ezen királyi parancsban azonban rövid ideig tartó érvénye volt; mert alig hogy kiadatott, a klerus és a kancellária részéről tett új ellenvetések következtében még azon hó 23-kán ellenkező kir. parancs ment Löwenburg grófhoz. „Tudomásodra leszen kétségen kívül — így szól e parancs — hogy f. hó 9-kén mit határoztunk a Magyarországunkban fekvő bányavárosok tisztújítása körül. Minthogy azonban magyar udvari kancelláriánkból, és máshonnan is több ellenok került e tárgyban előnkbe: annál fogva egyelőre elhalasztván amaz intézkedést s névszerint a vallás dolgát illetőleg azon buzgólkodjék az udvari kamaránk kebeléből kiküldendő biztos, s ügyességét lehető legjobb módon kivált arra fordítsa, hogy a bírói széken nemkatolikus ne válthassa fel a róm. katolikus, s hogy a róm. katolikus tanácsosok száma a lehetőségig megtartassék és öregbítettessék. Bízván tehát eszélyedre és tapasztalásodra az ügyet, ezzel komolyan meg-

hagyjuk: hogy magadhoz vévén magyar udvari kanczelláriánknak ama bányavárosokhoz intézett, őket engedelmessegre intő iratát, minél hamarabb személyesen odaindulj, s jelen parancsunk értelmében a mondott tanácsok megújítását eszközzésbe vétetni el ne mulasszad.¹

Íme a lelkiismeretlenségnek egy újabb példája, mely szomorúan illusztrálja, mily könnyelmű játékot lehetett űzni a királyi szóval is!

Lehet-e csodálkozni, hogy a protestánsok panaszai összefolytak ismét a nemzet panaszával? Lehet-e csodálkozni, hogy midőn a politikai és vallási sérelmek megmérhetlen halmazzá nőttek; midőn a jogért és igazságért epedő kedélyek hangos kifakadásait országgyűlés mellőzésével erőszakkal akarták visszafojtani; midőn a még mindig durva erőszakban bizakodó bécsi kormánynak a kitört spanyol örökösödési háború következtében ereje megoszlott és nimbusza halaványodni kezdett: akkor a hazai közérzet, a sértett jogérzet, a megalázott emberi és nemzeti büszkeség érzete együttesen és hatalmasan újra felemelkedett, és fegyvert adott a vérig zsarolt nemzet kezébe.

A méltó vezért nem sokáig kellett keresnie. Egy ifjú ember élt ekkor az országban, akit a közvélemény a kényuralmi rendszer megtörése és a szabadság visszaszerzése ügyében felveendő harc vezéréül az isteni gondviselés

¹ Szalay VI. 60—66. l. Ribini, Memor II. 97. Stepney, az akkori angol követ a bécsi udvarnál 1700. június 2-áról írott levelében azt írja többek között Hedges angol miniszternek, hogy Kollonich primás és Menegati pater nagy szíggort fejtenek ki a lutheránusok ellen. „I mean persecution upon account of Religion: Very great severities have been used of late sowards the Lutherans in that Country, and j cannot tell but the indiscreet zeal of Cardinal Collonich, now Primat of Hungary, and of Father Menegati the Emperours confessor may lay the blame for the mischiefs thal shall ensue at the Door of the poor Protestants, tho j have reason to think them as good et faishfull Subjects as any the Emperour has, if they were but treuted with common Charity et Moderation. *Simonyi* Ernő. Angol diplom. iratok, II. Rákóczy Ferencz korára. I. 17. l.

mintegy kiszemelni látszott; egy férfiú, akinek neve maga fölért egy hadsereggel; aki buzgó katolikus létére érzékel bírt a más vallásuak jogai iránt is; akinek családi szent emlékei, fájdalmai, örömei az ország alkotmányos küzdelmeihez voltak kötve, és aki mindezeknél fogva úgy tűnt fel, mint egy élő zászló, amely alá bizalommal gyűltek össze a hazafiak.

E férfiú II. Rákóczy Ferencz volt. Föllépésével a nemzet és a protestantismus történelmének oly korszaka kezdődik, melynek viharai nemesak a nemzet és egyház intézményein hagytak mély nyomokat, hanem — a mint látni fogjuk — az uralkodó ház fáját is gyökerében megrendítették.

HARMADIK FEJEZET.

II. RÁKÓCZY FERENCZ FELKELÉSÉTŐL LIPÓT HALÁLÁIG.

1703—1705.

I.

A protestánsok Rákóczytól várják sérelmeiknek orvoslását. — A felkelők manifestuma. — Széchenyi közbenjárása. — A leben-szt.-miklósi tanácskozás. — Okolicsányi Pál idegeníti a protestánsokat Rákóczytól. Ennek helyzete. Külföldi követek. — A gyöngyösi tanácskozmány, vágvölgyi lutheránusok kívánsága és a pápa magatartása.

A harczy riadó hangja egyszerre talpra állította Magyarországot és Erdély összes elégedetlen elemeit.

Kell-e mondanunk, hogy a vérig zaklatott protestánsok szintén ezen elégedetlenek közé tartoztak? Hiszen Erdélyben és a szorosabb értelemben vett Magyarországon évtizedek óta valóságos forradalom volt, melyet a bécsi kormány hatalmaskodása idézett elő.

A törvényeknek és kir. diplomáknak teljes felforgatása, az a sok rendelet, mely a katholicismus erősítésére és a protestantismus megtörésére oly bámulatos következetességgel és vakmerően kihívó fanatizmussal lőn keresztül erőszakolva, a protestánsokat a kétségbeesés szélére juttatá. Országgyűlés, ha képes lett volna is törvényt hozni, nem bírt rajtok segíteni. Kollonics érsek rossz szelleme uralkodott Magyarországon felett.

És ha ezen szellem ellen felszólaltak a legkitünőbb róm. katolikus férfiak is, mennyivel több okuk volt ez ellen küzdeniök a protestánsoknak, kik valósággal törvényen kívüli állapotban sinlődtek! Az önfentartás ösztöne is arra kényszerítette őket, hogy a politikai és vallási szabadság helyreállítását ígérő Rákóczy zászlai alá siessenek; ámbár jól tudták, hogy az időközben a francia királylyal szövetségzett Rákóczy tulajdonképen nem vallási, hanem politikai czélok megvalósítását tűzte feladatául.

Az országszerte terjesztett proclamatiók és sérelmi iratok, a *száz sérelmet*¹ magában foglaló jajkiáltás visszhangra talált minden igaz magyar ember szívében. Mikor a bécsi kormány látta, hogy leghívebb emberei is ingadoznak, mikor tapasztalnia kellett, hogy a felkelők serege már Pozsony körül jár, s maga a szent korona is veszélybe jutott: akkor a fejét vesztett kormány Bécsbe vivén a koronát, a válság megszüntetése czéljából egy róm. katolikus főpapot, a hazafiságáról és ellenzéki hajlamairól ismeretes Széchenyi Pál kalocsai érseket küldötte ki. Nem mintha bíztak volna benne, hanem mivel gyűlölt hazafiságával hatni kívántak a felháborodott kedélyekre.

Széchenyi elvállalta a közbenjárást, és 1703. deczember 20-diki jelentésében *tájékoztatni* óhajtván a bécsi kormányt, megírta a felkelés okait. Nyiltan elmondá, hogy az elégtelenség a királyi szó megszegését, a hitlevél és törvény meg nem tartását, a külföldieknek hivatalokba való betolakodását, az adónak német czélokra való fordítását, a fiscus törvénytaposó eljárását, a katonaság kicsapongásait, a tanácsosok gögjét és fűsvénységét, a magyar nemzet megvetését állítják felkelésük okául. „Ezekhez — mondja tovább — a protestánsok még hozzáadják a vallásszabadságon, a pozsonyi s más templomok elfoglalása által ejtett sérelmet. Mindannyian utálják a hadi foglalmányok birtok-

¹ Centuria Hungarorum contra Germanos gravaminum. Röpirat.

ezímeiről ítélő „neo-aquisticai“ bizottságot. A klerus sérelmeinek érintése után elmondja az érsek a módokat is, melyek szerint ki lehetne egyenlíteni a dolgot. Reánk nézve különösen érdekes, hogy ezen módok között a protestánsok törvényes megnyugtatótatását nem említi.

Annál élénkebben emlegették azt a felkelők, akik egy hatvan pontból álló manifestumban a vallásra vonatkozólag a többek között azt kívánták: 3., hogy vértanúik vére követele az elnyomott lelkiismeret szabadságát és hogy templomaik visszaadassanak; 4., hogy törvényszékeik, melyek a jezsuiták birtokába kerültek, nekik visszaadassanak; 6., hogy a hivatalokba és méltóságba, mint azelőtt, beválasztassanak; 7., hogy a jezsuiták Magyarországból és Erdélyből száműzessenek; 8., hogy a protestánsok collegiumai és jövedelmeik visszaállíttassanak; 9., hogy azok, akik vallásuk elhagyására kényszerítettek, attól feloldassanak; 10., hogy a protestánsoktól elcszedett sérelmi könyvek és iratok visszaadassanak; 11., hogy az üldözött protestánsoktól elvett s a róm. katolikus papoknak adott birtokok adományozása megsemmisíttessék és a protestánsoknak visszaadassék szegényeik eltartására; 12., hogy a róm. katolikus papok, kivéve a született magyarokat és erdélyieket, rögtön elhagyják az országot; 13., hogy ha a császár szilárd és tartós béketárgyalásokra követeket kíván küldeni, Rákóczy fejedelemmel egyetértőleg egy helyet jelöl meg, ahol biztonságban tárgyalhatnak a fegyverszünet felett, az időre nézve is megegyezhetnek, hogy az alkudozás szükségtelenül ne hosszabbíttassék; 14., hogy a külföldi hatalmak kezességet vállaljanak a végzetekért; 15., hogy ő felsége szuverenitásának megsértése nélkül azok követeket küldjenek az országgyűlésre, akik gondot viseljenek egyházi ügyeikről . . . 20., hogy a Rákóczy fejedelem ellen kiadott rendelet visszavétessék, s hogy az visszahelyeztessék méltóságába és ismeretessék el birodalmi hercegeknek stb. 21., hogy birtokainak az a része, mely a jezsuitáknak adatott, visszaadassék; 24., hogy a protestáns biztosok vizsgálják meg az apácza-

kolostorokat, nincs e bennök az ő vallásokbelieiből valaki, aki tapasztalatlan gyermekkorában vitetett oda, — és ha van olyan, azt ki kell venni a nevezett kolostorokból; 26., hogy mint az előtt, úgy most is legyenek protestáns iskolák Magyarország minden városában; 27., hogy a lutheránusoknak szabad legyen letelepedniök Magyarország és Erdély bármely részében, hogy az ország, mely az üldözés következtében elpusztult, újra benépesíthetessék; 28., hogy hogy a törvényszékeknél minden városban a birák fele protestánsokból, másik fele pedig róm. katolikusokból álljon, mint azelőtt. 29. Hasonlóképpen a közigazgatásnál, hol csak egy hivatal van, a protestánsok és róm. katolikusok felváltva viseljék; 30., hogy a protestáns előljárók ne köteleztessenek lelkiismeretökkel ellenkező vallási szertartásokban részt venni; 31., hogy a protestánsok ne legyenek kénytelenek ajtaikat és ablakaikat ékesíteni Jézus mennybemenetele ünnepén; 32., hogy az ostya felmutatása alkalmával ne kelljen nekik letérdepelni, hanem csak kalapjokat levenni, mint a fejedelem előtt; 33., hogy a protestánsoknak legyenek harangjaik, melyek a templomba hívják őket; 34., hogy mivel semmisem képes az egyességet jobban létrehozni, mint a családi egyetértés, kéri, hogy a vegyes házasságból származandó gyermekek közül a fiuk atyjuk, a leányok pedig anyjok vallását kövessék. 35. A szülék ne vehessék rá gyermekeiket, hogy azok más vallást vegyennek fel. 36. A protestánsok annyiszor tarthatnak zsinatot, ahányszor azt saját egyházuk ügyei kívánják; 37., hogy ő császári felsége meggyőződhesse azok loyaltásáról, biztost küldhet a zsinatra érdekeinek őréül és ellenőrül arra nézve, hogy ott csak egyházi ügyek tárgyaltnak, de az a biztos ne legyen jezsuíta; 38., hogy minden proselitát nyilvánosan felvehessenek a nélkül, hogy az e miatt elveszítse hivatalát vagy vagyonát stb. Készek ő felségével kibékülni, sőt segílyt is nyújtani neki a háboru folytatásához, bármely ellenség ellen, kivéve a protestánsokat. Az 54-ik pontban kimondatott, hogy azon esetben, ha a béke helyreáll, annak

emlékét évenként ünnepeljék meg úgy a protestánsok, mint a róm. katolikusok . . . ¹

A bécsi kormány szorult helyzetében 1704. jan. 1-én jónak látta a felkelőket biztosítani arról, hogy a felhozott sérelmeket kész hathatósan megorvosolni. Új országgyűlés megnyitásáig a vármegyéktől adót nem kíván. ²

1704. január végén Széchenyi érsek összejött Bercsényivel és Károlyival *Lében-Szentmiklóson*, hogy a békét helyreállítsa; de csakhamar kitünt, hogy a két fél ellentétes álláspontja miatt lehetetlen egyességre jutni. Ugyanis Bercsényiek emlegették ugyan a sérelmeket, de csak úgy akartak azok tárgyalásába bocsátkozni, ha valamely *külföldi hatalom kezességét vállal* az annyiszor adott és annyiszor megszegett ígéretnek ezentúl való megtartása felől. — Széchenyi ezt nem ígérhette, s január 28-áról kelt levelében egyenesen Rákóczyhoz fordult s közölte vele utasítását. Utalt a nemzet szenvedéseire és a király jó hajlamaira. Végül pedig országgyűlést indítványoz összehívatni, melyen tanácskozhatnék a nemzet a felől, miként lehetne szabadságunkat ennyi sok hánykódás után megszilárdítani. ³ Rákóczy — bár teljesen méltányolta is az érsek okait — nem hitte, hogy a német kormány őszintén akarna kibékülni. Egy február 4-kéről kelt levelében azt írta Széchenyinek, „hogy ő mohón kapna az aranyozott étel után, ha nem volna előtte tudva, miszerint a gyógyszerész is aranynyal festi labdacsait, külső szépség által keserűségöket palástolandó. Országgyűlés tartását nem tartotta czélravezetőnek, mert feltéve — így okoskodik — hogy az országgyűlés önmagától nem hasonlanék meg: az ellenfél minden bizonytalansággal azon leszen, hogy meghasonlást idézzon elő. A vallásszabadság, az elfoglalt templomok ügyét lehetetlen volna

¹ Manifesto of the Hungarians. Lásd Angol dipl. iratok. Simonyi I. 90—93. l.

² *Szalay*, Magyarorsz. tört. VI. 122. l.

³ Katona, XXXVI. 429. l.

kikerülni, s ez, és az elkobzott jószágok ügye elégségesek lennének veszedelmes zavarok nemzésére. Igenis tartani *kell országgyűlést*, — hiszen ennek nem tartása volt egyik oka a felkelésnek — de biztosítékra van szükség, hogy az ellenfél nem szándékozik saját érdekében kibányászni a dietát, hogy nem fog végzéseinek előbb-utóbb ellenmondani; vállaljanak tehát kezességet a svéd és porosz királyok, Lengyelország és Velence, s biztosaik vegyenek részt az értekezletben, melynek határozatai majdan erősítés végett országgyűlés elébe terjesztendők. — Így gondolkodott Rákóczy — és a multhoz képest helyesen. Tudta jól, hogy míg Kollonics-féle emberek fognak a kormányban részt venni, addig az ügyek nem javulhatnak.¹

Ez időtájban adta ki a külhatalmasságokhoz szóló, s Ráday Pál által szerkesztett kiáltványát, melyben nyíltan és megróvólag számíttatnak elő a kormánynak hallatlan visszaélései és bűnei a magyar nemzet iránt. A 16-dik pontban fordul elő a vallás ügye. „Tudva vannak a hitvallás körüli fogások és ürügyek. Bizony háborgatni a vallást, melyet mind a hazai, mind a német birodalmi törvények megengedtek, csúfot űzni a vallásszabadságból: régi, már a csehekkel szemben is gyakorlatba vett szokása az ellenfélnek. Eloszlatnak a nagy vizek s patakokká lesznek; s midőn a vallás színe alatt az egyenetlenség magvai hintetnek, alattomban ereje elfogyattatván, veszendőbe megyen az ország. Bizonyítja ezt több főegyház, melyek arról panaszkodnak, hogy idegen ajkú főpapjaik vannak, és az, hogy az 1681: 27. t.-cz. ellenére idegeneknek adatnak a gazdag

¹ Whitworth helyettes angol követ azt írja 1704. február 2-káról Hedges miniszternek, hogy a béke egyik főfeltétele az, hogy Kollonich bíbornok a kormányzásból egészen kizárassék. „The second article is, that Cardinal Collonich shal be excluded from the public administration of affairs in that Kingdom . . . as likewise that the Order of Jesuits who have appropriated to themselves the révenues of twentyfive Abbey et other Ecclesiastical Benefices, shall be obliged to resign them all up. . . . Simonyi E. Angol dipl. ir. I. 121. l.

javadalmak, idegeneknek, akik csak fény és gazdagság után áhítózza, lelki épülés nélkül hagyják a magyar nemzetet“.

Lipót kormánya, mely a jezsuiták tanácsa szerint fegyverrel kívánta a magyarokat megalázni,¹ nem titkolhatta el önmaga előtt e szavak igazságát. Érezte, hogy nemcsak a protestánsokat sértette, hanem a hazafias gondolkodású róm. kath. klerust is számtalanszor mellőzte. Ennélfogva attól tartott, hogy amazok Rákóczyhoz pártolva, bosszút fognak állani a róm. katolikusokon; ezek pedig jobb bánásmód reményében, szintén el fognak tőle pártolni. Hogy ezt megakadályozza, azon fogáshoz nyúlt, hogy Rákóczyt úgy tüntette fel a szentszék előtt, mint a protestantismus pártfogóját,² a protestánsokat pedig Okolicsányi Pál által, ki az ágostai hitvalláshoz tartozott, visszariasztani akarta Rákóczytól, mint buzgó róm. katolikustól.

A fogás sikerült. Rákóczy gyanússá lett úgy a pápa, mint a francia király előtt, ki tudvalevőleg az eretnekiségnek fanatikus ellensége volt. Másfelől Okolicsányi Pál, ki Széchenyi érsek által eleve biztosított arról, hogy az udvar, mihelyt a felkelés leveretik, orvosolni fogja a protestánsok sérelmeit, tartózkodó álláspontot foglalt el, és protestáns hitfeleit mindenáron vissza akarta tartani a Rákóczyhoz való csatlakozástól. Okolicsányi úgy volt értesülve, hogy a francia barátság nem őszinte; és így nem is bízott a forradalom sikerében. Hogyan sikerülne az egy róm. katolikus, leendő erdélyi fejedelemnek, ami nem sikerült Bocskaynak, Bethlennek és Rákóczy Györgynek?

¹ *Simonyi* E. Ang. dipl. iratok I. 221—223 l.

² Ezzel összevág Bruyninx hollandi követ titkos jelentése, mely egy Rákóczyról elterjedt hírről ekképen szól: „Cependant il s'etoit repandu un bruit sourd parmi eux que le Prince Rakoezi avoit du penchant pour la religion reformée, qu'il croyoit la predestination, et qu'il etoit dans la persuasion, qu'il n'y avoit eu que malheurs dans sa maison, depuis que ses predecesseurs avoient changé de religion . . . etc.

Simonyi E. Ang. dipl. iratok. I. 225. l.

Az a körülmény, hogy Rákóczy Ferencznek atyja vallásváltoztatás árán mentette meg életét, és hogy őt a jezsuiták nevelték, kétségen kívül csökkentette némely protestáns urak bizalmát Rákóczy iránt. Lelkesültek neve, és a vele kivivandó szabadság iránt; de mindig félték — bár alaptalanul — a jezsuita növendéktől, és álnok mellékes czéljaitól. Ezek közé tartozott Okolicsányi is, aki engesztelhetlen gyűlölettel viseltetett a jezsuiták iránt. Ez adja kezünkbe a kulcsot annak megfejtéséhez, mért használtatta fel magát a bécsi kormány által Rákóczy ellen.

Másfelől hivatkozhatott arra is, hogy íme, a bécsi udvar felhagyott régi eretneküldöző politikájával; régi róm. kath. szövetségeseinek mellőzésével, íme a protestáns angol és holland államok együtt harezolnak vele a spanyol örökösödési háborúban. Ezek esetleg biztosíthatják a magyar protestánsokat is vallásuk szabad gyakorlatában.

De a protestáns vármegyék mégis tömegesen csatlakoztak a felkelőkhöz. Rákóczy maga állítja Emlékirataiban, hogy hadainak nagyobb részét helvét hitvallású magyarok képezték.¹

Midőn 1704. márczius vége felé *Gyöngyösön* megkezdődtek az alkudozások, hol Beresényin kívül az előkelő nemességből is számosan megjelentek, Okolicsányi Széchenyi érsek társaként, mint Lipót követe szerepelt. Már ekkor sejtette, hogy Rákóczy az uralkodó dynastia megbuktatásán dolgozik, és felhasználta az alkalmat, hogy iránta hitfeleinek bizalmát megingassa.

Az evangélikusok ugyanis már korábban nagy számmal gyülekeztek volt Rákóczy zászlai alá azon reményben, hogy amit Lipóttól hiába kértek, azt most kivivandják. Nevezetesen a dunavidéki protestáns nemesség Károlyi Sándor tábornoktól is azt sürgette, hogy a linczi békekötés óta elfoglalt templomai visszaadassanak. Ezt annál

¹ „Toutes les troupes à peine la dixieme partie exceptée, etaint composées de Calvinistes . . . Hist. des revolutions Hong. II. k.

is inkább vélték sürgetendőnek a felkelők vezérénel, mivel a király ügynökei alattomban azt ígérgették a népnek, hogy teljes szabadságot nyernek, ha Rákóczytól elállanak. Károlyi azonban nem érezvén magát illetékesnek ez ügyben intézkedni, a gyöngyösi értekezletre utasította őket. Gyöngyösön a vágvölgyi lutheránusok is nagy számban jelentek meg s ugyanazt követelték, hogy jogtalanul elszedett templomaik rögtön visszaadassanak. Rákóczy a protestánsok igényeinek kielégítését az összehívandó országgyűlésre kívánta halasztani, mely kétségen kívül a törvény értelmében fog intézkedni. A protestánsok azonban ezzel nem voltak megelégedve. Halaszthatatlannak tartották ügyöket, annál is inkább, mivel éppen hosszas halogatás miatt jutottak a jelen szerencsétlen helyzetbe. Ők azt kívánták, hogy Rákóczy rögtön állítsa vissza régi törvényes jogaikba. S mivel ez nem történt, Okolicsányinak jó alkalom nyílt arra, hogy hitfeleinek előadja, miszerint a fejedelem, mint róm. katolikus, csak úgy fog velük bánni, mint Kollonics; hogy a császár most kitünő hajlammal viseltetik a protestánsok iránt, sugallván ezt neki a politika is, mert evangélikus hatalmasságokkal van szövetségben, s ezen hajlamát rövid idő múlva tetteleg is fogja tanúsítani; hogy ellenben Rákóczynak róm. katolikus szövetségesei, a francziák és bajorok éppen veszedelemmel fenyegetik a protestáns ügyet, mit a hugenották üldöztetése Lajos által fennen hirdet mindenkinek; hogy az ügynek az országgyűlésre való halasztatása valószínűleg csak időnyerést veszen célba, s mihelyest a bajor választófejedelem hadait az országba fogja szállítani, ki tudja, nem veszi-e kezdetét Dunánál-Tiszánál a protestáns vallás üldözése? Ily beszéd igen felingerelte a jelen volt nemességet, mely nem tudja, kinek higgyen inkább: Rákóczynak-e, vagy Lipótnak? Nem szerették ugyan, hogy Rákóczy az országgyűlésre halasztja dolgukat, de másfelől igen gyanus körülménynek tünt fel előttük az, hogy Lipót — ki eddig minden országgyűlésen mellőzte kívánataikat, sőt a meglevő szabadságaikat is lábbal ta-

podtatta — most egyszerre oly sokat ígér Okolicsányi által.

Rákóczy, ki csakhamar észrevette a titkos fondorlatot, esküvel is igyekezett őket megnyugtanni aziránt, hogy a francia királynak és a bajor választófejedelemnek semmi ily szándéka nincs, s hogy hadaik egyáltalában nem fognak az ország belügyeibe avatkozni.¹

Egyébiránt ebből is az tünt ki, hogy külhatalmak biztosítéka nélkül a felek nem bíznak a béke sikerében, s ezért eredménytelenül eloszoltak.

A bizalmat csökkentette Rabutinnak garázdálkodása Erdélyben, hol az enyedi collegiumot felgyújtatta.²

Heister a jezsuiták biztatására irtotta a prot. vallást, mi felett Stepney, az angol bécsi követ is keserves panaszt emelt királynéja előtt. 1704. június 11-kéről írt levelében Stepney elmondja, hogy Rabutin felgyújtatta és kiraboltatta az enyedi református collegiumot. Heister hasonló pusztítást tesz a dunántúli részekben, hol megölette a kálvinista püspököt és mintegy hatezer hitsorsosát.

Egy héttel utóbb írja, hogy a jezsuiták a magyar zavarokat nem egyezkedés által, hanem fegyveres erővel akarják megszüntetni.

Lipót király, midőn követei által értesült a tanácskozmány eredménytelenségéről, megdicsérte azokat, amiért a külföldi kezességet el nem fogadták. A jövőt illetőleg arra kérte Széchenyit, igyekezzék az ellenfélt megnyugtanni aziránt, hogy ő, a király, őszintén akarja a sérelmek orvoslását; továbbá megbízta ismét, hogy legalább fegyverszünetet eszközöljön és az alkudozás vagy Pozsonyban, vagy Nagyszombatban folytattassék.

Széchenyi híven járt el megbízatásában; de azért az angol és hollandi követeket arra kérte, hogy mivel a hely-

¹ Aktenstücke zur Geschichte Franz Rákóczy's II. 442. l. Historie des revol. II. 158. ll.

² Lásd Angol Dipl. Simonyi Ern. I. 274—276. l.

zet nagyon veszélyes, bírják rá a császári kormányt a külföldi kezesség elfogadására. Lett is annyi eredménye, hogy a király, midőn az érseknek a további alkudozásokra új utasítást ad, nem ellenzi határozottan a kezességet, hanem csak czélszerűtlenségét vitatja. Ám, ha multhatatlannak tartják, ő beleegyezik mindenbe, amit a törvény megenged és ami királyi tekintélyével összefér; de ő nem tartja szükségesnek a külfejedelmek kezességét, lám Boeckaynak sem kellett, Bethlennek sem volt rá szüksége!

Az alkudozások fonala ismét felvételre, daczára annak, hogy a bécsi ministerek, a tábornokok és a jezsuiták mindent elkövettek annak meghusítására.¹

Az angol követ érzékenyen panaszkodott, hogy a császári tábornokok a lázadás elnyomásának ürügye alatt kiirtják a protestáns vallást.²

A porosz udvar titkon az ifjabb királyhoz, Józsefhez fordult, hogy a bécsi kormány veszélyes politikájának következményeire figyelmeztesse. Talán ennek tulajdonítható, hogy a király július 20-káról kelt nyílt levelet intézett Széchenyihez s általa az egész országhoz, melyben 19 pontba foglalva igéri a sérelmek megszüntetését. A felkelőknek

¹ Lásd Stepney angol bécsi követnek levelét Harley ang ministerhez július 2-káról 1704. „. . . *The Jesuits are at the bottom of all*; for according, to the Fundamental Laws of the Country, they expect to be turned out of their Possessions there, if ever the greivances of the Kingdom come to be thoroughly redressed. 2-ly Our Generals are for spinning out the War as long as they can in hopes of Plunder, an 3. Neither the Imperial Council of War, nor the Chamber of Revenues can bear the thoughts of having their exorbitances for the time past duly looked into, nor of having their Wings clipped for the future 4-ly By a friendly agreemens the persecuting Zeal of the Roman Clergy might be defeated, who under the direction of a bigotted Primate (Cardinal Colonits) and of an ignorant Palatin (Prince Eszterhazy) were in hopes of reducing the Protestans to a wery low Ebb. noth wishes tanding they are generally computed to make eight parts of ten, throughout Hungary and Transylvania . . . Simonyi E. Ang. dipl. iratok I. 335—336. l.

² Stepney levele Hedges ministerhez Bécsből június 11-kén 1704. Lásd Angol dipl. iratok, Simonyi I. 307—308. V. ö 274—276. l.

teljesen megbocsát; a vallás szabadságát az 1681. és 1687-ki törvények által megszabott állapotban sértetlenül megtartani, a magyaroknak hivatalt, befolyást és országgyűlést ígér. Nem bánja, tartassék előbb egy előleges conferentia Pozsonyban, hol aztán akár maguk, akár Anglia és Hollandia közbenjárásával terjeszszék elő sérelmeiket stb.¹

Ezen királyi nyilatkozat egészben véve jó hatást gyakorolt a felkelőkre, s kivált a dunántúliak a békealku és fegyverszünet alapjául alkalmasnak találták azt. Rákóczy ismét igen kellemetlen helyzetbe jutott. Az erdélyi fejedelmé váló választatás (július 6), a höchstädti csata (aug. 13.), melyben francia-bajor szövetségesei megverettek, ellentétes kötelességeket róttak reá. Ez utóbbi a békülést, amaz a harc folytatását követelte. De részint Széchényinek, részint az angol és hollandi követeknek közbenjárására mégis hajlandó lett újra a béke fonalának felvételére Gyöngyösön szeptember elején. Az érseken kívül jelen voltak még Viza címzetes püspök, Okolicsányi Pál és Szirmay, mint Lipót küldöttei.²

Maga Rákóczy elbeszéli naplójában, hogy ezen gyöngyösi tanácskozás alkalmával nagy számmal jelentek meg

¹ Katona, Hist. XXXVI. 475. l. — V. ö. Cópia, ex qua patet Augustissimum Imperatorem et Regem Leopoldum, de libertate Receptionum Religionum in Anno 1701 ad Archiepiscopum Colocensem rescripsisse, ut Nomine Suae Majestatis Sacratissimae Evangelicis intimaret, quod articulos Soproniensis Diaetae in talem eorundem genuinum sensum reponere vellet, ne Domini terrestres jure suo abutantur. vel quocunque, cujuseunque Conscientiae vis inferatur etc. non vero inhaesisse alicui extradiaetali explicationi, quae tempore Cardinalis a Kollonits, nomine Suae Majestatis quidem Oblegatis Evangelicis, loco petita satisfactionis jam antea circa Annum 1690 aut 1701 supradata fuerat; quam a Sua Majestate subscriptam esse, vel per Regnum (uti mos est) publicatum fuisse *non constat*. — Lásd Dobner Naplója 366. l., hol az egész Lipót-féle leirat közöltetik. V. ö. 368. l.

² Stepney angol követ szeptember 7-kén Bécsben kelt és Malborough herceghez intézett levelében ismét a jezsuitákat mondja a béke legfőbb akadályozóiu. Lásd *Simonyi E. Ang. dipl. iratok I. 419—422 l.*

nála a vágvidéki protestánsok főbbjei, követelvén tőle a vallási sérelmek rögtöni orvoslását. Ugyanis Okolicsányi, ki most is Széchenyi kíséretében jelent meg, azzal izgatta fel őket, hogy ha csakugyan Rákóczyt akarják követni, követeljék tőle, hogy sérelmeiket azonnal orvosolja, mert különben miért bíznának benne? Hiszen a császár is megígérte ugyanazt!

Rákóczy megütközött azon, hogy a vágvölgyi megyék az ő előleges tudtán kívül küldtek követeket Gyöngyösre, s meglepetett azon makaesség által, melylyel azok sérelmeik rögtöni orvoslatát követelték. Azonban tudta, hogy ez Okolicsányi, illetőleg a bécsi kormány műve; s egész higgadsággal azt adta válaszul, hogy sérelmeik orvoslása végett minél előbb egybe fogja hívni a nemzetet, s szentül megesküdtött, hogy a hozandó határozatokat pontosan végrehajtandja. Okai, melyekkel a rögtöni orvoslat lehetetlenségét kimutatta, nevezetesen az, hogy ő még nincs a nemzet által semmi végrehajtási hatalommal felruházva, nem vétettek figyelembe, s újra követelték kívánataik teljesítését. Ily bosszantó helyzetben — mondja Rákóczy emlékirataiban — magamhoz hívtam udvari hadam főkapitányát, báró Vayt és főudvarmesteremet Ottlikot, kik mindketten igen józanok voltak, s kik illető felekezetöknél, amaz a kálvinisták, emez a lutheránusok között nagy befolyással bírtak. Bővebben fejtegettem előttök a veszélyt, melybe a mondott megyék követői a közügyet ejthetnék, s mutattam nekik Bonacnak, a francia udvar követének Lengyelországból hozzám intézett levelét, melyben arról értesít, hogy ura, a király XI. Kelemen pápa brevójét vette s azzal mellékletképen a bécsi udvar által Rómába küldött némi czikkelyeket, miknek teljesítését követelik a felkelt magyarok. Ezen czikkelyek a breve szerint olyannyira ellenkeznek a róm. katolikus hitvallással, olyannyira a róm. katolikus vallás kiirtására czélzók, hogy a király kétségen kívül rászedetett, midőn oltalma alá fogta a magyarokat. Ó, Bonac, tehát meg van bízva ura részéről kinyilatkoztatni; hogy neki

semmi kedve, engem szent vallásunk ellen irányzott célzатаimbán támogatni. Ezen czikkelyek torzképei voltak a háborúra okul szolgáltatott nehézségeknek, s ha én e pillanatban ráállok a követek kivánságára, a rágalomnak éppen alapot nyújtottam volna. A követek — ezzel zártam be előadásomat — elégedjenek meg tehát ígéretemmel, fogadásommal, máskülönben kénytelen leszek nyílt levélben ellenök felszólalni, hogy a pápa és a francia király meggyőződhessenek vallásos érzelmeimről. A tizenhárom keletéjszaki megye bizonynyal velem fog tartani, s így végre még egymás ellen fogjuk fegyvereinket fordítani. Vay és Ottlik világosan látták a veszélyt, s figyelmeztették hitsorsosaikat, hogy a fondorlatoknak csak az a célja, hogy a pápa s a francia király ellenem lázítassanak, hogy ők kezességet vállalnak ígéretem, fogadásom őszinteségéért, s megnyugtatták s újból bizalommal töltötték el őket irántam.¹

A bizalom Rákóczy iránt helyreállván, többé nem is fessegették a vallás ügyét, mindenki a teljes győzelemtől és az összehívandó *országgyűléstől* várván sérelmének egyedüli orvoslását.²

¹ Hist. des Revol. V. 172. l. Szalaynál VII. k. 199. l. Érdekesek erre vonatkozólag az angol és holland követeknek azon leveléi, melyekben kormányainknak megírják a vallási fondorlatokat, melyekkel a bécsi kormány meghiúsítja a békealkudozásokat. Ilyenek: Witworth levele október 15-kéről Harley ministerhez, Bruinix levele Pozsonyból ugyanakkor. Stepeny levele november 27-kéről, december 17-kéről, január 24-kéről és február 7-kéről. Lásd Simonyi E. Ang. dipl. ir. I. 495., 496., 575., 594. II. 1., 3., 18.

² Rákóczy e tekintetben egy kiáltványt bocsátott ki. Lásd Simonyi E. Angol dipl. iratok. I. 435. l.

II.

Erdélyi dolgok. — A gubernium tagjai ármánykodnak egymás ellen. — Bethlen Miklóst elfogják. — Rákóczyt erdélyi fejedelemmé választják július 6-kán. — A protestánsok emlékirata a belga rendekhez és Anna angol királynőhöz. — A polgárháború dúl.

Erdélyben, mint egy előbbeni fejezetben láttuk, szomorú viszonyok voltak. A gubernium tagjai egyenetlenkedtek, és ármánykodtak egymás ellen. Hogy ebben is a valláskülömbőség és a bécsi kormány részrehajló politikája volt a fő-tényező, azt a tények hosszú sorozata bizonyította.

A róm. katolikusok még most is mindent Bécestől vártak. A protestánsok néha bíztak többségükben, az országgyűlések határozataiban; néha pedig kétségbeestek, de sohasem tartottak össze. A szászok, kik hasonlóképen Bécestől vártak mindent, nem egyeztek a reformátusokkal, akik hagyományos politikájukhoz ragaszkodván, következetesen Erdély függetlenségére törekedtek.

Legkitünőbb és legbefolyásosabb emberüket mindenféle ürügyek alatt le akarták szorítani a cselekvés szinpadáról. Zabanius Szász János kivégeztetése után róm. katolikus tisztársai gyűlöletének és felekezeti buzgalmának áldozatul csett Bethlen Miklós is. 1704. elején ez is elzárattott, mivel a külföldi protestáns hatalmasságok bécsi követeihez a kormány előleges tudta nélkül egy emlékiratot nyújtott be, melyben Erdély jövődjéért kormányzására nézve egész tervet készített. Főtekintettel volt arra, hogy a református vallás megtartsa felsőbbbségét.¹ De ezt maguk

¹ Főpontjai ezek: „Választassék ő felsége a császár-király által Erdély és a magyarországi részeknek, melyeket t. i. régenten a felséges ausztriai ház Boeszkainak és Bethlen Gábornak adott volt; fejedelméül egy ifjú és ilyen szerenésére méltó, nagy német házból született, reformata valláson lévő herczeg, ki vegye magának feleségül egyiket a felséges ausztriai főherczeg kisasszonyok közül, és az említett országot vagy herczegséget vegye jegyruhául a főherczeg kisasszonynyal együtt és tartsa fiúágon örökösévé, egyebek között ilyen feltételek alatt:

megújítatván a törökkel való békesség, legyen ez a fejedelemség a töröknek és a magyar királynak adófizetője;

a protestánsok sem helyeselték. Az egykorú Cserey Mihály azt mondá Bethlen ezen tetteről, hogy: senki sem elég okos maga magának és a bölcs ember mikor megbotlik, mindenkor nagyobbat esik, mint az együgyű.

Rákóczy azonban alaposabb információ után indult. Pekry az erdélyi állapotokról kimerítőbb tudósításokat adván, felhívta, hogy a zavart viszonyok megszüntetése céljából hívja össze az erdélyi rendeket Gyulafehérvárra. Apafi, minthogy a fejedelemség jogát a császárra szállította, többé nem lehet fejedelem. Azért válaszszon magának Erdély új fejedelmet. Azt is elmondá Pekry, hogy ez idő szerint csak Rákóczy lehet Erdély fejedelme.

Rákóczy gondolkodóba esett. Eleinte nem akart vállalkozni; nem érezte magát jogosítottnak arra, hogy az erdélyi rendeket összehívja. De a körülmények parancsoltak. Végre kiadta nyílt levelét, melyben meghagyja, hogy azok, akik neki hűséget esküdtek, szabadon és akadály nélkül jöhessenek össze Gyulafehérvárot.

Itt Rákóczy július 6-kán erdélyi fejedelmül választott. Ezt egy küldöttség hozta neki hirül.

„Midőn Gyöngyösről Vihnye-felé mentem — így beszéli ezt ő maga — néhány napra megállapodtam Ságban, s itt keresett föl engem az erdélyi rendek követsége, amely elválasztatásom oklevelét hozta. E követség meg volt bízva fölkérni engem, hogy fogadjam el a választást, s menjek oda a kormány átvételére. Egyesítve volt e követségben a három nemzet és a négy vallás. Feje gr. Mikes

vallások, törvények, szabadságok stb. tartassanak azon állapotban, melyben voltak Bethlen Gábor alatt, névszerint a lelkiismeret teljes szabadsága az Erdélyben s a részekben bevett hitvallásokra nézve: ami pedig a király birodalma alatt maradandó Magyarországot illeti, legyen az erdélyi fejedelem, bécsi követ által, a Magyarországon levő protestánsoknak szólója a többi protestáns fejedelmek követeivel egyetemben;

az erdélyi fejedelemség jussának megtartására kötelezzék hittel magukat a császár és magyar király, mind most, mind utódaik, valamikor a fejedelem beiktattatik; erre vigyázó közbírák legyenek: az angliai, svédziai, dániai, prussiai királyok, a német birodalom rendei, a hollandusok s helvetusok;

volt. Ajánlatuk elfogadásában nem hirtelenkedtem, mert a höchstädti csata elvesztésének híre után nem is reméltem, hogy azt békével bírhasam. Ezt észrevették a követek s magánosan hozzám jöttek, kivéve a szász követet, aki lutheránus volt; s előadták, hogy megválasztatásom egyhangúlag történt, és hogy gr. Pekry, aki szövetségben áll Tökölyivel, mint ennek rokona, már elkezdte beszélni, hogy én nem fogadom el a választást, s ha elfogadnám, magyarok által kormányoztatnám Erdélyt; ezen esetben pedig az ő helyzetök nem lesz jobb, mint volt a németek alatt; nekik oly fejedelem kell, aki köztük lakjék; ha én nem hagyom el Magyarországot, s ha hosszas halogatás által igazat adok Pekry beszédének, félni lehet, hogy a szászok Tökölyihez fordulnak, ez pedig nagyon sérelmes lesz az államnak s kivált a *róm. katolikus vallásnak*. Ezen argumentumokkal élt a *róm. katolikus Mikes*.

Én komolyan megfontoltam az érveket és a két ország közös ügye azon elhatározásra bírt, hogy fogadjam el a választást, noha előre láttam mindent, ami utóbb történt velem¹.

Hogy a *róm. katolikus vallás* érdeke egyik legfőbb indító oka volt Rákóczynak a fejedelemség elfogadásában, azt Önéletírásában is bevallja.² Ő valóban félt attól, hogy

köteles legyen ezen fejedelem ezer lovassal s megannyi gyaloggal az ausztriai házat segíteni;

fejedelem Rákóczy uram pedig szentséges római birodalombeli fejedelemségnek nevezetével és azon jószági helyett, melyeket Magyarorszában elhagy, hasonlókkal Németországban elégitessék ki. . . . L. Olajágat viselő Noë galambja, avagy a magyarországi és erdélyi gyuladásnak eloltására készített korsóvíz. Szalay, VI. 191—192. l.

¹ Rákóczy Hist. des revol. V. 176. l

² . . . Quodsi vero horum unum et alterum evitare voluisssem, recurrebant quae Tökölíi electio, me non acceptante principatum, secum trahere poterat utrinque regno, unioni animarum *et religioni tuae ac ecclesiae praepudiciosa et contraria*; et his, inquam, motus tradidí me tibi . . . et oblationem principatus per legatus Statuum factam acceptavi. II. Rákóczy Fer. Önéletrajza és egy keresztyén fejedelem áhításai 156. és 158. l.

Tökölyi visszajön Erdélybe és hogy általa a protestáns vallás fölemeltetvén, a római katolicizmus veszélyeztetve lesz.

Azonban fejedelemségének első hónapjaiban örömmel tapasztalá, hogy nemcsak a róm. katolikusok, hanem a protestánsok is teljes bizalommal csatlakoznak hozzája. A lutheránusok nem hajtottak Okolicsányi csábításaira, hanem bizván Rákóczyban és bizván különösen a hollandi és angol közbenjárásban, 1704. november elején Vihnyéről emlékiratot intéztek a belga rendekhez és Anna angol királynőhöz, melyben sérelmeik előterjesztésével igazolják Rákóczyhoz való csatlakozásukat. Hivatkoztak a bécsi békekötésre, az azt megerősítő 1608-ki első t.-czikkelyre, az 1618 : 77, 1630 : 33. az 1625 : 29. az 1647 : 18. és 19. t.-czikkekre, továbbá az 1649 : 10. t.-czikkre, mint a melyek mind biztosítják a protestáns vallásszabadságot, és világosan kimondják, hogy az evangélikusokat vallásuk gyakorlatában semmi szín és ürügy alatt háborgatni nem szabad. Mégis, daczára a háborgatókra kimondott büntetéseknek, a protestánsok templomai erőszakosan elvételnek, papjai kegyetlenül elüzetnek, a nép pedig hallatlan módon zaklatatik és üldöztetik vallása miatt.

Közlük részletesen az 1681 : 25. és 26., az 1687 : 20. t.-czikkelyekben foglalt biztosítékokat, és azoknak szándékos elmagyarázását, minek következtében

1. a templomok, paplakok, iskolák és ezeknek jövedelmeik, világos t.-czikkek ellenére elszedetnek;

2. a papok és tanítók száműzetnek, vagy térítvények és börtönzés által kényszerítettnek vallásuk megtagadására;

3. az egyházak jövedelmei, javai és alapítványai, melyek eddig mint nemesi adományok érintetlenek voltak, elvételnek;

4. az uri nemesi házaknál gyakorolni szokott magán isteni tisztelet betiltatik, úgy hogy az Isten igéjének hirdetésc és a szentségek kiszolgáltatása még halál esetén a temetéskor sem engedtetik meg;

5. az evangélikus nép idegen pap fizetésére és vallásával ellenkező szertartásokra erőhatalommal kényszerítették;

6. a harangok használata megtagadtatik, sőt a stólat, mely szolgálataik után emberi és isteni törvény szerint az evangélikus lelkészeket illetné, róm. katolikus plébánosnak kell megfizetni;

7. evangélikus szülék gyermekeit — a szülék akarata ellenére — jezsuita iskolába viszik és ott vallásuktól eltérítik;

8. az articularis evangélikus templomok vizsgálatát, melyhez a róm. katolikusoknak semmi joguk nincs, évenként róm. katolikus esperesek végzik, az evangélikus vallás nem kis sérelmére;

9. az evangélikus lelkészek, úgyszintén világi felek is, világos törvény ellenére az úgynevezett szentszékek elé idéztetnek, és ha valaki, hivatkozással saját hatóságára, meg nem jelenik, vallási gyűlölet czimén elítéltetik;

10. az evangélikus lakosok, még ha a legérdemesebbek volnának is, eltiltatnak oly hivataloktól, melyek törvény szerint az érdemeseknek valláskülömbőség nélkül adandók; sőt az is megtörténik, hogy a hivatalban levő evangélikusok hivatalaiktól durván megfosztatnak és degradáltatnak;

11. az iparosok és a köznép szigorú büntetés terhe alatt kényszerítetnek vallásukkal ellenkező processiókban részt venni, sőt egész községek kényszerítetnek, hogy a processiók zászlók költségeihez járuljanak, és részt vegyenek oly predicatiókon s oly szentségekben, melyek vallásukkal teljesen ellenkezők. Ebben még katonai erőhatalomhoz is folyamodnak;

12. a protestáns halottak hulláinak eltemtetését megakadályozzák; sőt az is megtörténik, hogy ha evangélikus hullát róm. katolikus lelkész beleegyezése és megfizetése nélkül temetnek el, azt a földből kihányatják és temetetlenül hagyják. A gazdagabbak hullái, az articularis helyeken eltemtetnek, de ha a róm. katolikus plébános-

nak, ki semmi szolgálatot nem teljesített, megfizetik a stólát; a szegényebbeket, ha csak a róm. katolikus hitre nem térnek, harangozás és ének nélkül a mezőn temetik el.

Ezen és ezekhez hasonló borzasztó üldözések felemlítése után elpanaszolják azt is, hogy a klerus rossz indulata miatt a töröktől visszanyert részekben sincs nyugalalmuk. Ezért csatlakoztak a legújabb zavargás idején II. Rákóczy Ferenczhez, aki Istenért és szabadságért fogott fegyvert, és aki Isten segítségével a törvényben biztosított protestáns vallásnak is meg fogja adni régi szabadságát. Ezt tudtul kívánták adni a belga rendeknek, azon reményben lévén, hogy azok nem fogják tőlök megtagadni támogatásukat. Jelesül kérik arra, hogy

1. mivel erősen bíznak Istenben, hogy ezen újabb magyarországi mozgalom szerencsés békével fog végződni, hassanak oda, hogy ő felsége a király reájuk is kiterjessze a békét, s követeik által mindenekelőtt azt követeljék, hogy mielőtt a megsértett szabadság egyéb pontjaira kerülne a sor, a vallás kérdése vétessék tárgyalás alá, és a törvények, a békekötések és a királyi diplomák értelme szerint intéztessek el;

2. fordítsák figyelmüket az evangélikus sérelmek orvoslása tekintetében arra is, hogy az, ami hatályos közbenjárásukra határozatni fog, szigorúan meg is tartassék, sőt hogy ezután is, ha valaki — mitől Isten mentsen — erőszakot használna, tanácsukkal és segítségükkel védelmezni fogják őket és utódaikat ő felségénél;

3. hogy ha ő felsége — mitől hasonlóképen Isten őrizzen — a vallás ügyében nem akarna méltányos és a törvényekkel megegyező intézkedéseket tenni, azon esetben sziveskedjenek őket a keresztyén világ előtt mindenképen kimenteni s ártatlanoknak nyilvánítani és közbenjárásukkal és segítségükkel igazságos fegyvereiket támogatni;

4. hogy azon esetben, ha a belga rendek és más protestáns országok és fejedelmek között a vallásügyben akár most, akár a jövőben bizonyos szövetség jönne létre, mélt-

tóztassanak ebbe a magyarországi evangélikus rendek ügyét is felkarolni és védelmökbe fogadni.¹

A belga rendek és Anna angol királyné válaszát nem ismerjük; de igenis követeinek abbéli törekvését, hogy az egymással harczoló felek között békét, és a magyarhoni protestánsoknak is nyugodalmat szerezzenek.² De mindennek daczára tovább folyt a háboru. A császár seregei oly kegyetlenül bánták a protestánsokkal, hogy a porosz király is megsokalta.³ Több felvidéki város feladta magát Rákóczynak, így Eperjes is, de csak azon feltétel alatt, ha a nép vallásának szabad gyakorlat biztosittatik. (1704. decz. elején.)

¹ Instantia Protestantium ad Status et Ordines Belgii 1701. — Scripta Varia Diaetas . . . tangetia, Nemz. Múz. V. ö. *Simonyi* Ernő: Angol dipl. iratok II. Rákóczy Fer. korára I. köt. 625—634 l.

² Lásd ez időből Stepney angol követ észrevételeit a magyar ügyekről, melyekből kitünik, mily éles látása volt e kitünő államférfinak, ki a hollandi követtársával, Bruininxxel oly fáradhatlanul működött a béke helyrehozatalán. Lásd *Simonyi* E. Ang. dipl. iratok. I. 470—479. ll.

³ Stepney többek között ezt írja Harley miniszternek jan. 21-kéről 1705. „I hear the King of Prussia seems to be warm at heart upon the severities used against the Reformed Churches in the Palatinat in Hungary and in Silesia. and has writt two sharp letters to the respective Regencies of Magdeburg, Halberstadt and Minden threatening the Catholics in those parts with the like treatment if the grievantes which the Protestans suffer elsenhère, are not speedily redressed. U. o. I. 638 l.

III.

Az egri tanácskozmány. — Széchenyi tanácsa a sérelmek mikénti orvoslására. — Lipót ígéretei országgyűlés összehívására és a sérelmek orvoslására. — A felkelők nem bíznak ígéreteiben. — Külkezességet követelnek. — Széchenyi is ezt ajánlja Lipótnak, aki azonban május 5-én meghalt.

E közben Széchenyi folyvást a béke létrehozatalában fáradozott.

Rákóczy 1705. év elején Egerben volt, hol Telekessy püspök különösen a róm. katolikus egyház érdekeit ajánlotta figyelmébe, — és honnét a hadi működést is vezeté. Ezt a kalocsai érsek, ki a telet részint Léván, részint Gácson töltötte, egy új összejövételre akarta felhasználni. Még Selmeczről írt fel Bécsbe egy hosszú levelet, melyben a békére vonatkozó nézeteit fejtegeté. De úgy látszik a német ministerek nem sokat adtak reá; még csak nem is válaszoltak neki. Most tehát Bogyay György udvari nemes szolgáját küldte fel, hogy az élőszóval is tudassa az illetőkkel, miszerint a felkelteket csak úgy lehetne békére hajlítani, ha a kormány nemesak általános ígéreteket tesz a sérelmek orvoslása felől, hanem minden panaszukra részletesen is elmondatnék, mi módon szándékozik az udvar azokat megszüntetni, s e nyilatkozatot a közbenjáró külbatalmak eleve is biztosítanak. Tanácsolta azt is, hogy Rákóczyt valamiképen le kellene kenyerezni, mert ez lenne nézete szerint a békéhez vezető legbiztosabb út.¹

A király német tanácsosai ez utóbbi javaslat sikerében nem bíztak; mindazáltal több ízben értekeztek az érsek társaival, Vizával, Szirmayval és Okolicsányival, és abban állapodtak meg, hogy az érsek kérjen Rákóczytól újabb találkozást. Azonkívül az angol és hollandi követek által

¹ Katona, Hist. Crit. XXXVI. 552. 1.

kijelenté az udvar azt is, miképen szándékozik eljárni a külön sérelmek orvoslása körül. Újonnan ünnepélyesen kijelenté, hogy elfogadván az angol és hollandi szövetséges statusok közbenjárását, minden törekvését odafordítandja, hogy a királytól elidegenedett magyaroknak semmi kívánnivalók ne legyen visszanyerendő szabadságuk és jólétük biztosítására. Igéri, hogy minden három évben, sőt ha kell, gyakrabban is tart országgyűlést, és ha maga Lipót akár öregsége miatt, akár más oknál fogva nem jöhetne, elküldi az ifjabb királyt. Részletesen előszámlálván az egyes politikai sérelmek orvoslására czélbavett intézkedéseket, az egyházi viszonyok törvényes rendezését is megígérte. Midőn amnestiáról, a hivataloknak egyedül magyarokra ruházásáról, a hazafiaknak érdemszerinti megjutalmazásáról újra is biztosítaná a magyarokat, egyuttal kijelenti, hogy az egyházi javadalmak osztogatásánál a nemesekre kiváló figyelemmel leend, ha azok az egyházi hivatalokra érdemesítik magokat. A protestáns vallás tekintetében előbbi nyilatkozataira hivatkozik, hogy t. i. az 1681-ki és 1687-ki törvényeket tiszteletben fogja tartani. A mi illeti a jezsuiták ellen mind egyesek, mind a közönség által emelt panaszokat, méltányosnak találja ő felsége, hogy ezek a legközelebbi országgyűlésen megvizsgáltassanak, s a visszaélések megszüntetessenek stb.

Ezek és ezekhez hasonló ígéretek voltak azok, melyek felett Egerben megkezdődtek a tanácskozások.

De a felkelt rendek nem bíztak Lipót ígéreteiben, még akkor sem, ha azokat hollandi és angol követek által tette is. Azt válaszolták tehát, hogy mindezen ígéretek már Bocskaynak, Bethlennek és Rákóczy Györgynek is megtétettek, a törvényekbe is befoglaltattak, de nem teljesítettek; nem is hiszik, hogy valaha teljesítenének, ha csak a külhatalmak nem vállalnak érte kezességet. „Akárhányszor olvassa is át azokat az ember — írja Rákóczy a hollandi és angol követeknek — nem látja bennök ő felsége beleegyezését a garanciákba, amelyek nélkül pedig, hogy pusztá homokra

építenénk, arról eleitől fogva meg volt győződve a rendek szövetsége. Szükséges tehát az eddigi ingatag alapnak a garanciák sziklájára való áthelyezése, mielőtt az építés munkájához fognánk, mert különben azon vennék észre, hogy minél jobban sietünk az épület felemelésével, annál nagyobb késedelemnek lennének kitéve, amely késedelemnek szándékos keresésével gyanusítanak engem sokan.¹

Széchenyi érsek részletes jelentést küldött Bécsbe a kormánynak és a közbenjáró követeknek, kérvén, sürgetvén őket, bírják a császárt a külkezesség elfogadására. Magának Lipótnak is ezt ajánlotta, mondván, hogy az nem új és nem szokatlan dolog, amennyiben Bethlent is megkínálták vele; sem kisebbségére nem válhatik ő felségének. Ő, az érsek, készebb tűrni, bármint rágalmaztassék is e miatt némelyektől, mint hogy megszűnjék esedezni, hogy fogadja el a béke azon egyedüli eszközét, a külhatalmak kezességét.²

Lehet, hogy a megtört király most már hajlandó lett volna e tanácsok elfogadására; de mire Viza és Okolicsányi ápril végén hasonló irányú sürgetésükkel Bécsbe érkeztek, már akkor halálos betegség gyötörte, mely május 5-kén véget vetett életének és az ő 49 évre terjedő boldogtalan uralkodásának.

Azon országgyűlések, melyek Lipót korában tartattak, szomorúan jellemzik e kor küzdelmeit. Azok a fényes győzedelmek, melyeket a törökön, a törökkel szövetkezett magyarokon és protestánsokon nyert, sötét rommá változtatták a hazát, melynek történelme ennél gyászosabb, irtózatosabb korszakot alig képes felmutatni. Amit a vallási fanatizmus szövetkezve nyers hatalommal valaha képes volt megtenni, az Lipót korában mind feltalálható. Az emberi érzést felháborító vad szenvedélyek pusztításai, börtönök, gályák, karóba húzások és minden istentelen kinzások a szeretet

¹ Katona, XXXVI. 664.

² Millernél Széchenyi levelei, II. 143—164. 1.

vallásának nevében a legridegebb lélekkel hajtattak végre. A történetíró, aki az emberi lélek csodálatos ellenmondásait megfejteni akarja, zavarba jő a Lipót alatt elkövetett üldözések vadságánál; hiába keresi a megoldás kulcsát, tehetetlenül ejti le kezéből az igazságot kereső tollat. Csak azt az egyet bírja megállapítani, hogy a protestáns egyház soha oly súlyos napokat nem ért, mint I. Lipót uralkodása alatt.

NEGYEDIK FEJEZET.

JÓZSEF TRÓNRALÉPTÉTŐL AZ ÓNODI ORSZÁGGYŰLÉSIG.

1705—1707.

I.

A szécsényi országgyűlés szeptember 1-től október 2-ig. — József óhajtja a békét; Rákóczy ugyane czélből hívta össze híveit Szécsénbe. — Az országgyűlés szervezkedése. — Rákóczyt a haza szabadságáért szövethetzett magyarok fejedelmévé teszik. — A templomok visszaadása feletti viták. — Biztosok kinevezése, vallásra vonatkozó törvényezikkek. — A gyűlés vége.

Lipót király élte vége felé azon óhajtását fejezte ki, vajha fia tanuságot meríthetne az ő uralkodásából. Ha József komolyan tanulmányozta apja uralkodását, jelesül pedig annak Magyarország és a protestáns vallás jogai ellen elkövetett gyászos emlékü tetteit, lehetetlen volt azon tanuságot nem merítenie: hogy a fegyvererőre épült hatalom mindig gyenge marad, s hogy a hadi szerencse mellett egy időre lehet ugyan megszüntetni az alkotmányosságot és korlátozni a lelkiismeretbeli szabadságot, de kiirtani soha sem. Úgy látszik, hogy József erősen meg volt győződve a béke szükséges voltáról; s hogy ezt eszközölhesse, mindjárt apja halála után nyilatkozatot tett közzé, melyben kijelentette, hogy az apja némely tanácsosai által okozott sérelmekben nem volt semmi része; ő alkotmányosan akar és fog uralkodni, ennél fogva nincs egyéb hátra, mint hogy a felkelők megnyugodván az ő érületében, ismerjék el

örökös királynak, tegyék le a fegyvert.¹ A protestánsokra jó hatást gyakorolt Józsefnek azon ténye, hogy a mult szenvedéseknek legfőbb okozóját, Kollonicsot, az udvartól eltávolította;² hogy a vallási békét zavaró jezsuitáknak pénzét, mely mintegy öt millióra rugott, lefoglalta;³ és végre, hogy a papi kancellár helyébe világi urat tett.⁴ Ezzel kétségtelen jeleit adá a békesség iránti jóakaratnak. Maga Rákóczy is óhajtotta a békét, de csak oly feltétellel, ha a király az örökösödésből nem igényel kényuralmat, ha az alkotmányt biztosítja és a politikai és vallási sérelmeket orvosolja. Ez utóbb nevezett vallási sérelmek orvoslását várta tőle is a nemzet; s alig hunyta be örökre szemét Lipót, a tiszántúli 14 dioecesisből álló nagy superintendensia református papsága nagy lelkesedéssel fordult Rákóczyhoz azon kérelemmel, hogy „e nyomorult haza az ő munkája által obtineálhassa“ a mindenkitől őszintén óhajtott békét. „Mikor pedig Isten azt az időt elhozza — írják — alázatosan esedezünk Nagyságod előtt, emlékezzék meg rólunk, hogy mi is ez országnak helvét confession levő igaz fiai, élhessünk azzal a békességgel.“ Mire Rákóczy máj. 8-káról kelt válaszában e szavakkal nyugtatta meg őket:

Édes Püspök Ur! A Tisztt. Dioecisiseknek köszönté-

¹ V. ö. Simonyi E. Ang. dipl. iratok. II. 84—86. l.

² . . . a kardinálnak, Kollonicsnak (József) megizené: eleget szolgált az apja idejében, már öreg ember is lévén, meg akarja nyugtatni, ne szőljon ezután semmi udvari dologhoz. Cserei Hist. 348. l.

³ . . . tudván, hogy a jezsuiták keze alatt a Domus professában számtalan kincs hever, rájok küldé s öt millió pénzt csakhamar kiránta tőlök, és avval a pénzzel tizenkét ezer emberből álló armádát készíttete, ki Erdély segítségére bemenjen. U. o. 349. l.

⁴ „A császár Mattyasóvszky László nyitrai püspök és magyar cancellarius holta után a cancellariusságot gr. Illésházy Miklósnak, secularis urnak conferálja, mely régtől fogva nem történt vala, mert a cancellariusságot mind a klerus viselte, s a vala egyik, amit a magyarok neheztellenek az austriai ház directiója alatt. A császár azért nem adá papi embernek, hanem külső világinak, hogy annyival is inkább a magyarok elméjét esendesítse. Cserei M. Hist. 360. l.

sét jó neven vészem. Mikor ez sokképen megnyomorított, eltapodtatott szegény hazába bejöttem, legelsőbb czélom ez volt, hogy az lelki testi békességnek helyreállításáért fegyveremet felkössem, sokszori hitemmel e szegény hazának lakosait felbiztatván. Micsoda haza fia volnék én, ha nem munkálkodnám hazámnak lelki testi szabadságát, — aminthogy Kegyelmetek megmaradása, vallásának szabadsága, országunknak törvényén fundáltatott. Mindezek felől assecurátusok lehet Kegyelmetek.¹

Hogy pedig az óhajtott béke mikénti megkötése iránt az ország közvéleménye nyilatkozhatnék, kérdést intézett a vármegyékhez az iránt, megelégesznek-e az angol és hollandi közbenjárással? A vármegyék azt egyhangúlag helyeselték, de hozzátették, hogy az udvar azonkívül a svéd és porosz királyok kezességébe belenyugodjék.

Ezeknél fogva a fejedelem, egyrésztől hogy senki ne mondhassa, „mintha magán érdekeit a közjónak elébe tenni kívánná“, másrésztől pedig, hogy a protestánsoknak Gyöngyösön adott ígérését is beválthassa, július 1-én ócsai táborából országgyűlést hirdetett a Rákos mezejére. Későbbben augusztus 19-kén kelt levelében „bizonyos kiváltképen való okokra nézve helyesnek ítélte“, hogy a rendek Szécsényben gyülekezzenek össze szeptember elsejére.

Szeptember 12-kén megnyílt az országgyűlés. A főpapság részéről jelen voltak: Telekesi István egri püspökön kívül a munkácsi egyesült görög és négy címzetes róm. katolikus püspök; továbbá a nagyszombati, váci és kassai káptalanok, a jezsuiták, pálosok, premonstreiek és ferenczesek küldöttei s számos plébános és segédlelkész. A világi főrendek közül megjelent kilencz gróf és huszonhét báró.

A grófok közül: *Bercsényi* Miklós, az összes hadak

¹ Anno 1705. 8. maji. Instante hora decima matutina in palatio episcopali agriensi.

A tiszántúli ref. egyházkerület jegyzőkönyvéből közli *Révész Imre*.

fővezére, Ung vármegye örökös főispánja; *Forgács* Simon, erdélyi főhadparancsnok, borsodi örökös főispán; *Eszterházy* Antal, helyettes kassai főkapitány; *Barkóczy* Ferencz, zempléni örökös főispán; *Csáky* István és *Csáky* Mihály; *Eszterházy* Dániel, *Eszterházy* István tábornokok, és Szentiványi László, a szepesi kamarának volt igazgatója.

A bárók közül: Klobusiczky Ferencz volt kir. személynök, most a fejedelem jószágainak főigazgatója; *Petrőczy* István tábornok; Balassa Ádám, *Andrássy* György gömöri főispán és tábornok; *Andrássy* Mátyás és *Andrássy* Miklós elébb ferences, most ezredes; *Andrássy* Ferencz, *Hellenbach* Gottfried bányagróf; *Zay* Lőrincz és *Endre*; *Schmidegg* Dániel zólyomi főispán; *Prényi* Imre abauji főispán; *Prényi* János és *Prényi* Farkas; *Révay* Ferencz és *Mihály*; *Smitinger* (?) *Ujfalussy* Bálint; *Palocsay* György, a nagyváradi ostromzár főkapitánya; *Fischer* Mihály tüzéri főparancsnok; *Heve* (Száva?) *Mihály*; *Sennyei* *Pongrácz* ezredes; *Kemény* János, *Cziráky* N., *Vécsey* Sándor.

A vármegyék közül huszonöt volt képviselve, úgyszintén a felső vidéki szabad királyi és bányavárosok is.

Vármegyék közül: Pozsony, Nyitra, Trencsén, Bars, Turóc, Zólyom, Liptó, Nógrád, Árva, Nagyhont, Kishont, Heves, Szabolcs, Borsod, Gömör, Torna, Abauj, Zemplén, Sáros, Szepes, Ung, Bereg, Szatmár, Ugocsa és Kraszna. A dunántúli és az alföldi vármegyék hiányoztak. A császár részéről jelen voltak: *Széchenyi*, *Visa*, *Szirmay* és *Okolicsányi*.

Mintán a róm. katolikusok és protestánsok külön-külön tartották volna meg isteni tiszteletüket, mindnyájan az ország sátorába siettek, hol a fejedelem üdvözlétére a rendek nevében *Telekessi* egri püspök válaszolt. Majd ifj. *Ráday* Pál, a fejedelem titkára hosszú magyar beszédben előadta *Rákóczy* eddigi tetteit, s végül kijelenti, hogy a fejedelem ezúttal lemond eddigi tisztéről és hatalmáról s az ország kormányát az ország rendelkezésére bízván, mint egyszerű nemes kész mindazt elfogadni, amit a rendek

egy értelemmel végzendők lesznek. Mindjárt az ülés kezdetén lehetett látni, hogy a vallás ügye nem fog heves viták nélkül elintéztetni. A mult időkben támadt bizalmatlanság még most is élt a két főfelekezet hívei között. A protestánsok, hogy minél biztosabban elérhessék céljokat, a nemesi és uri rendekkel egyetértve azt kívánták, hogy törvény és szokás szerint a főrendektől különváltan tanácskozzanak, s azokkal csak üzenetek által közlekedjenek. Szeptember 14-kén korán reggel már külön ülést tartva szervezkedtek, elnökül az ágostai hitvalláshoz tartozó Radvánszky Jánost, titkárokul pedig Bulyovszky Dánielt és Kruccsai Istvánt választották meg. Rákóczynak nem volt kifogása ezen eljárás ellen. Azonban a klerus, tudván, hogy az evangélikusok első sorban templomaik visszaadatását fogják indítványozni, fölkérte a világi urakat, névszerint a róm. kath. vallású tábornokokat, hogy ama végzést semmisítsék meg, annál is inkább, mert a császár követeit, a lutheránus Szirmai és Okolicsányi tartották a különválás indítóul. Beresényi és más tábornokok eszközölése folytán Radvánszky elnöksége megsemmisített; azután pedig a további tárgyalások rendének és módjának meghatározásához fogtak. Beresényi indítványára Rákóczyt „a haza szabadságáért szövetkezett magyarok vezénylő fejedelmévé“¹ tették, s melléje egy 24 tagból álló tanácsot rendeltek, kik az összes rendekkel együtt esküt tettek, hogy a szövetséghez hívek leendnek. A klerus azonban gyanút keltett maga

¹ Confoederatorum et pro Patria militantium Hungarorum Dux. — Rákóczy könyhullatás közt ajánkozott az ország további szolgálatára s eddigi fogyathozásaiért bocsánatot kért. A 24 tagú főtanács tagjai ezek voltak: *a papságból*: Telekessy István egri püspök, Pethes András anariái és Illés István szendrői címzetes püspökök; *a főrendekből*: Beresényi Miklós, Forgách Simon, Eszterházy Antal, Barkóczy Ferencz, Károlyi Sándor, Csáky István, Petróczy István, Eszterházy Dániel és Zay Lőrincz; *a nemesi rendből*: Galambos Ferencz, Vay Ádám, Kálmánsey István, Jánoky Zsigmond, Gyürky Pál, Labsánszky János, Soós István, Berthóty Ferencz, Török István, Kajály Pál és Beniczky László.

iránt az által, hogy — hivatkozva lelkiismerete tisztaságára és egyházi hitére — nem akarta az esküt letenni.

„Ha a klerus az országnak statusa — mondá Bercesényi — ha a főpapok az urak elsei, tegyék le az esküt, mint a többi statusok, mint a többi urak.“

„Meg kell lenni — hangzott mindenfelől — esküidjenek. mert aki nem esküszik, notába hozza magát!“ Végre, hosszas szabódás után letették az esküt azon szokott záradékkal, „a mennyiben a róm. katolikus vallással nem ellenkezik“. E záradék azonban most nem volt komolyan mondva. Rákóczy letett esküjében kötelezte magát többek közt arra is, hogy a szövetezett magyarságnak minden nemes, vitézlő és hazájáért felfegyverkezett rendét a haza köztörvényes szabadságaiban és igazságaiban megtartja és oltalmazza; nevezetesen pedig „a religiókból olykor származni szokott meghasonlásoknak eltörlésére és a szívbeli egységnek nevelésére fogadja, hogy az országban bevett három religiót a maga szokott szabadságában megtartja és másokkal is megtartatja, sőt valamit ezen szövetséges statusokkal közakarattal köt, rendel, végez, azt nemesak megtartani és tartatni, de teljes erővel és tehetséggel véghezvinni is igyekezni fog“.

Rákóczy tudta, hogy az eddigi határozatok érvénye és a folytatandó háború sikere lényegesen a vallásügy mikénti eldöntésétől függ; azért óvatosan kellett eljárnia, nehogy akár engedékenység által a róm. katolikusokat, akár pedig makaesség által a protestánsokat elidegenítse magától. Midőn szeptember 21-kén mind a két protestáns felekezetűek a linczi béke pontjainak végrehajtását s az ott névszerint említett kilenczven templomnak birtoklását, illetőleg visszaadatását követelték, Rákóczy felszólította őket, hogy sérelmeiket írásba foglalva nyujtsák be; egyszersmind biztosította őket, hogy a róm. katolikus rendek kihallgatása után minden törvényes kívánataikat teljesíteni fogja. Most a rendek hozzáfogtak a sérelmek összeírásához, de a róm. katolikusok ezúttal nem feleltek azokra, hanem külön-

külön minden vármegye templomait vizsgálván, az azokhoz csatolt alapítványokat és egyéb javadalmakat egyenlően kívánták volna felosztani a protestánsok és róm. katolikusok között. E kívánságot a protestánsok jogtalannak találván, nem akarták teljesíteni, nem pedig azért, mert tulajdonképen még ha a kilenczven templom minden jövedelme visszaadtnék, ők volnának a vesztesek, és mert tény volt az, hogy a jelen mozgalom sikerét is leginkább ők mozdították elő, amennyiben a seregnek nagyobb része evangélikusokból állott. Szenvedéseiket felemlgetvén, rámutattak a szomorú multra, mondván: Keressétek fel a közelebbi mult évek harcmezeit egytől-egyig, halmaik alatt hasonlíthatlanul nagyobb számmal a mi hitsorsosaink nyugosznak; s ti köszönetül még azon kevésben is akartok velünk osztozni, mi annyi jogtalan elfoglalás után végmaradványul reánk maradt?

A fejedelem látta, hogy a kedélyek könnyen elmergesítettnek a multnak felemlgetése által, tehát minden erejét arra fordította, hogy a protestánsokat letérítse a jogoság teréről és barátságos egyezkedésre bírja. Az erőszakos térítések következtében sokban változtak a viszonyok, s ezt a tapintatos fejedelem szem előtt kívánta volna tartani. „A linczi békekötés óta — mondja emlékirataiban e tárgyról — több helység visszatérvén a róm. katolikus egyház kebelébe, haszontalanság és fonákság lett volna ezen helységek templomait újra visszaadni a protestánsoknak; másrésről voltak protestáns helységekre tukmált róm. katolikus plébánosok hívek nélkül, kik az egész községtől mégis tizedet húztak, mely ha felosztatik, nem lett volna elégséges mind a róm. katolikus, mind az evangélikus lelkész eltartására. Az illető földesurak is sok galibát okoztak, mindenik saját hitvallásából akart lelkészt adni a községnek. A klerus által korábbi időkben elkövetett erőszakoskodások gyűlöltté tették a más hitvallásuak előtt főpapjainkat, kik most is hajlandók voltak birtoklásaik folytatására. Nekem kimélnem kellett az országnak ezen első rendét

vallásosságból, igazságból és politikából; de másfelől kötelességemben állott a más felekezethez tartozóknak is igazságot szolgáltatni, mert úgy kívánták a törvények, úgy az eskü, melyet letettem. Azon voltam tehát, hogy a protestánsokat reá bírjam, miszerint követeléseik jogteréről a barátságos egyezkedés mezejére szálljanak, melynek egyedüli alapja legyen a lelkiismeretek szabadsága, a különböző hitvallások háborítatlan gyakorlata.¹

Rákóczy helyesen fogta fel helyzetét, s őszinte törekvéseinek lett sikere, amennyiben a protestánsok barátságos egyezkedésre léptek s a templomok visszaadásának zsinórmértékét e három pontban kívánták megállapítani:

1. hogy a földesuri jog szűnjék meg a vallás dolgában;

2. hogy amely valláson többen vannak valamely helységben, azoknak adassék a templom jövedelmeivel együtt;

3. hogy e határozatok érvényben legyenek a szövetség tartamára, a többi a legközelebbi országgyűlésre halasztatván.²

Ezen szabályok szerint fogtak aztán szeptember 27-ik és következő napjain a templomok ügyének vármegyék szerinti elintézéséhez. E szerint pl. Ung, Bereg, Szabolcs, Ugocsa és Szatmár vármegyékben az evangélikusok által követelt valamennyi templom a hozzájuk tartozó jövedelmekkel együtt visszaadni rendeltettek, négyet kivéve. Zemplénben a sárospataki, tokaji és tállyai templomok róm. katolikusok kezében maradtak, de jövedelmeik a protestánsoknak adattak át. Zólyomgyében öt templom jutott a róm. katolikusoknak; a kassai templom a róm. katolikusoké lett, az eperjesi nagy templom a lutheránusoknak íteltetett oda, a löcei pedig kétfelé osztatott stb.

Ezen templomok odaitélése azonban nem történt éles kifakadások nélkül. Sokszor maga a fejedelem és Bercsényi

¹ Szalay M. T. VI. 281. s k. l.

² Thaly K. Rákóczy-Tár I. 431. l.

is érdekelve volt. Midőn ez utóbbi, sokalván a tárgyalásokra szentelt időt, azt kérte, hogy zárassék be az országgyűlés s fogjanak inkább az ellenség leveréséhez; Plathy Sándor ellenben mindenekelőtt a vallási sérelmek teljes orvoslátát követelte, amaz indulatosan rákiáltott: hogy tudja-e kivel beszél?

— Igenis tudom — felelt Plathy — az összes országgal; de azt is tudom, hogy kinck nevében szólok: az evangélikusok összességének nevében; jogom van tehát, ha úgy kívánja a szükség, élesen is szólni.

Bercsényi ezen nem várt bátor feleletre még inkább felingerült s az általános zajban káromkodni kezdett.

Rákóczy maga is jelen volt e jelenetnél, s nem tartotta magát, hogy még ott az ülésben ki ne fejezze botránykozását Bercsényi önmegfeledkezése felett. — Hogy lehessen a hadsereg jámbor és áhitatos — mondá — ha magok a tisztek, magok a tábornokok mosdatlan szájjal káromkodnak?

— Felséged katonái — válaszolt Bercsényi helyett Forgács Simon — olyanok, mint az apácák paripái; ha ezekhez amúgy istenesen, sima hangon szólnak a nyeregből, bizony nem mennek; de csak káromkodják, szitkozódják az ember, mindjárt neki vágattnak, semmitől sem tartva a legnagyobb akadálnak és összegázolják.¹

Rákóczy higgadtan viselte magát. Ő ragaszkodott ugyan vallásához, de azért tekintélyét soha nem vetette a viták mérlegébe. Így például, mikor a sárospataki, tokaji és tállyai templomokról volt a szó, az elsőre nézve kinyilatkoztatta, hogy azt azért kívánja megtartani a maga egyházának, mert abban nyugosznak ősei, s Patak külömben is az ő székhelye. De másfelől megígérte, hogy a reformátusoknak hasonló templomot épít saját költségen, s hogy a másik két községet is segitendi új templomaik felépítésében. A klerus semmiképen nem tudott kibékülni azzal

¹ Szalay M. T. VI. 283. l.

hogy a nevezett templomokhoz tartozó jövedelmek protes-táns kézre kerüljenek, s kérte a fejedelmet, hogy azok is elszedessenek. Rákóczy e kívánságot határozottan vissza-utasítá, mondván: Lorántffy Zsuzsánna átkot mondott azon utódaira, kik ama jövedelmeket a pataki egyháztól és col-legiumtól elvonnák. Hiszen felségedet könnyű az átok ha-tása alól biztosítani — mondá Telekessy.

— De azt én ugyan nem fogom tenni püspök uram, jegyzé meg a fejedelem, s a püspök elhallgatott.¹

Október elsején, a visszarendelt templomok átadására biztosok nevezettek ki, és pedig: Csete József, Orosz György, Görgey György és Szakmáry János személyében.² Következő napon a hozott törvények kihirdetettek, és pe-dig a vallásra nézve ekképpen:

Az religióknak különbözőzéséből olykor származni szo-kott meghasonlásoknak eltörlésére, és hogy annyival is inkább a haza szabadságáért összekötött szövetség a szív egyessége által jobban munkálódjék: tetszett mind a róm. katoliküs személyek, mind pediglen az evangelikus statu-sok részéről barátságos egyességre menni, amint is végez-tetett: hogy az ágostai és helvét hitvallásokon lévőknak szabados légyen a religió gyakorlata az országban az 1608. és 1647. törvényczikkeknak és az 1659. esztendőbeli hit-levélnek foglalata szerint. Sőt mivel némelyek a soproni törvényczikkek erejével a földesuri jus alatt a lelkiismerete-ken való uralkodást magoknak tulajdonították: hogy ez annakutána semmi szín és kigondolható örv alatt ne lé-gyen, — az 1647. esztendőbeli articularis büntetés alatt, akármely religióbeli kicsapongó ellen is elvégeztetett; hon-nan következik, hogy azon törvények erejével, ha valaki ennekutána is a három elfogadott religió közül valamelyi-ket vallani akarja, legyen kinek-kinek szabad tetszésében,

¹ Szalay M. T. VI. 283. 1.

² Thaly K. Rákóczy-Tár I. 432. 1.

azt amelyik tetszik, vallania; abban pedig senki által ne háborgattassék. (13. art.)

Hogy pedig az 1647. esztendőől fogva versenygés tárgyául szolgáló templomoknak dolga csendes megegyezéssel elintéztessék: tetszett mind a két részről minden nemes vármegyékben és királyi s mezei városokban olyatén egyezkedésre menni, amint rendszerint a méltóságos fejedelem által kiadott végzésnek foglalatajából kitetszik, és különkülön feltételet; melynek is szintén oly ereje legyen, mintha törvényczikkbe iktattatott volna. (14. art.)

Kinyilatkoztatatik elvégzéskepen mind a két status által, hogy a fentebbi módon véghezvitt egyezkedés minden feltételeiben, czikkeiben és pontjaiban az idézett 1647. törvényczikkben szabott büntetés terhe alatt, állandóképen véghez menjen; a klerus részéről történt következő ellenmondás: „a tisztelendő klerus, mint ezen dicső apostoli Magyarország első statusa, tiszténél fogva szoroson lévén a róm. katolikus és apostoli szent hitvallás oltalmára s terjesztésére kötelezve, kinyilatkoztatja: hogy a religiók ezen nyilvános szabad gyakorlatának megengedéséhez, s a templomoknak az ágostai és helvét hitvallásuak kezébe adásához megegyezését semmiképen sem adhatja; miért is erre nézve lelkiismeretének tisztán tartására s a felmerülhető rövidségek megelőzésére ellenmondását és protestatióját ünnepélyesen közbenvetette“, — úgy a netalán még később történendő óvás ellen nem állván; sőt a róm. kath. világi status ezen megírt egyezkedés szerint az evangelikus statut maga törvényes követeléseiben és jussaiban megvédeni, a szövetséglevél erejénél fogva tartozzék. (15. art.)

A végzéslevélben elősorolt templomoknak az említett módon lett általadására neveztesse nek biztosok a méltóságos vezérlő fejedelem által mind a két status közül, kik az annyiszor említett végzést a kezökhez adandó utasítás szerint minden fogyatkozás nélkül foganatba venni igyekezzenek. (16. art.)

Végeztetett továbbá, hogy az ezen meglett egyezkedés

szerint eszközendő rend terjesztessék a Dunán túl való földre is, oly móddal, hogy valakik ezen mostani szövetségben benvannak és ezután belépnek, nemcsak a felebb irt jussokkal élhessenek, hanem ennek felette a versenyeségnek tárgyul szolgáló templomok iránt is, vagy a méltóságos vezérő fejedelem előlülése alatt, vagy akadály esetében az arra rendelő küldöttség által a Dunán innen véghez ment mód szerint vétessék fogamatba az alku. (17. art.)¹

Ezen végzéseknél a róm. katolikus papság most is ellentmondott, de csak színből, „mert négy szemközt megvallotta mindenik tagja, hogy az egyezkedés nem ütött csorbát hitvallásukon“ — mondja Rákóczy. A fejedelem őszintén örült a létrejött egyezésnek, mely a hon felvirágzásának alapjául szolgáló volt, s e nevezetes tény örökítésére emlékpénzt is veretett, melynek egyik lapján három áldozár közösen gyűjtja fel a szeretet tüzeit az oltáron, ezen felirattal: „concurrunt ut alant“,² másik lapján pedig ezen körirat olvasható: „Concordia religionum animata libertate anno MDCCV. in conventu Széchenyiensi.“³

Nem maradt szó nélkül a jezsuiták ügye sem. Ezekre nézve a hatodik t.-czikk azt rendeli, hogy amennyiben megfeledeztek rendeltetésökről s az ifjúság oktatása helyett csak önhasznukat keresték „s a tisztelendő klerustól és a hazában levő más régi szerzetektől sok jószágot eltulajdonítottak: e jószágot visszaadják; s hogy az ifjúság oktatására bizonyos helyekre szorítassanak, a német nemzetből valók pedig, és a kik németesek, az országból kimenni kényszeríttessenek“. Továbbá, hogy miután a magyarországi páter jezsuiták az ausztriai jezsuitáktól függenek, s így a rendek szövetségébe nem léphetnek, meghagyatott nekik, hogy azoktól négy hónap lefolyása alatt végkép elszakad-

¹ A szécsényi országgyűlés naplója és végzései. Thaly K. Rákóczy-Tár I. k. 446. és 447. l.

² Közösen ápolgatják.

³ A szabadság lelke által élesztett vallási egyetértés 1705-ben a szécsényi gyűlésen.

ván, a szövetségbe lépjenek, különben az országban nem maradhatnak. Nevezetes azon határozat is, mely a már haladókó Tököli fejedelem minden elkobzott javait vissza rendeli.

Tököli ekkor a török által Nikomediába volt bellebezve, hol 1705. szept. 13-kán, tehát éppen a szécsényi határozatok hozatalakor, befejezte küzdelemteljes életét. Mindvégig rendhíhtetlen híve volt a szabadságnak és a protestáns vallásnak. A fentebb említett levele, melyben hajlandónak mutatta magát a róm. katolikus vallás föl vételére, úgy látszik, politikai csel volt; legalább végrendelete, melyben Rákóczyt örökösévé nevezvén, arra kéri, hogy tetemeit Magyarország vagy Erdély valamely nagyobb városának *lutheránus templomába* temettesse el, azt bizonyítja.¹ Tetemeit azonban nem volt szabad haza hozatni.

*

Október 2-kán, miután a hozott törvények kihirdetettek volna, az országgyűlés széteszlott.

¹ Vannak írók, mint Kolinovics és Timon, kik azt állítják, hogy Tököli végéveiben valóban katolizált volna; ez azonban semmi történelmi alappal nem bír. Maga Rákóczy — ki mostoha apját nem szerette, s kit irataiban gyakran megró — éppen a felett panaszkodik, hogy Tököli túlbuzgó lutheránus volt, aki őt is át akarta téríteni. Horváth, Magyarország tört. legúj. kiad. VI. 126—128. jegyz.

II.

Rákóczy a kiküldött bizottságok számára utasítást ad. — Vármegyékben és városokban megkezdik a templomok átadását. — Nehézségek Pozsony vármegyében.

Rákóczy a szécsényi országgyűlésen hozott törvényeket komolyan akarta végrehajtani. Különösen a vallásra vonatkozó czikkelyek lelkiismeretes alkalmazására fektetett nagy súlyt, s az országgyűlés által a templomok, paplakok és iskolák, valamint azok jövedelmeinek visszaadására rendelt bizottságoknak,¹ a rendek kívánságához képest, csakhamar kiadta a kellő utasítást.

Ebben arra kötelezi őket, hogy küldetésükben serényen és híven járjanak el azon eskü szerint, melyet a szö-

¹ A kiküldött bizottságok ekképen alakították meg: Abauj, Zemplén és Borsod vármegyék részére Gundelperg János róm. katolikus, Máriássy Miklós helvét hitvallású, Breznay János ágostai hitvallású; Gömör és Torna vármegyék részére: Országh Pál róm. katolikus, Janka Péter helvét hitvallású, Szentmiklós György ágostai hitvallású; Trenesén és Turóc vármegyék részére: Huszár József róm. katolikus, Sipos János helvét hitvallású és Bohus Ferenc ágostai hitvallású.

Zólyom, Hont, Nógrád és Heves vármegyék részére: Féja János róm. katolikus, Kántor István helvét hitvallású, Okolicsányi Gáspár ágostai hitvallású.

Bars, Komárom és Esztergom vármegyék részére: Hunyady András róm. katolikus, Péli András helvét hitvallású és Balog Gáspár ágostai hitvallású.

Árva és Liptó vármegyék részére: Rakovszky Menyhért róm. katolikus, Gyürky Ferenc helvét hitvallású, Okolicsányi Kristóf ágostai hitvallású.

Szepes és Sáros vármegyék részére: Melezer János, utóbb Bornemisza István róm. katolikus, Beeskeházy Zsigmond helvét hitvallású, Görgyey Imre ágostai hitvallású.

Pozsony és Nyitra vármegyék részére: Novota István róm. katolikus, Sziggyártó István helvét hitvallású és Gosztonyi Miklós ágostai hitvallású.

Üng, Bereg, Ugoesa, Szathmár és Szaboles vármegyék részére: Orosz Ádám róm. katolikus, Kazinczy András helvét hitvallású és Roth János ágostai hitvallású.

vetséges rendek állapítottak meg. Félre kell tenniök minden gyűlölséget, haragot, kedvezést, kéreményt, adományt és mindennemű tekinteteket; csak arra vigyázzván, hogy a lakosok között a jó egyetértés és atyafiságos szeretet megsűrösödjék, a viszálykodás pedig teljesen kiirtassék.

Kötelezte őket arra is, hogy mindenütt aszerint adják vissza a templomokat, iskolákat és parochiákat, amint az illető pontokban felvették. Amely fél az ily szellemű eljárás által elveszti templomát, iskoláját és parochiáját, annak számára, ha kivántatik, új templom-, iskola- és parochiahelyek jelöltessenek ki. Vigyázni kell, hogy átadás alkalmával a templomok eszközei ne profanáltassanak. Ily átadásoknál magokhoz vegyenek minden vármegyében a róm. katolikusok részéről egy archidiaconust vagy káptalanbeli személyt, kinek jelenlétében a róm. katolikus plébánusok csatlajokat és más eszközeiket szabadon elvihessék.

Kimondatott ezen utasításban az is, hogy senki sem kényszeríttessék más valláson levő papnak fizetni, hacsak erre nézve valami „speciális declaratio ninesen;“ hanem a róm. katolikus hívek fizessenek róm. katolikus papnak az evangélikusok pedig evangélikus papnak. A harangozás és temetés mindenütt szabad legyen; a harangozásért való fizetés azt illesse, akié a templom. Ha oly esetek fordulnának elő, hogy valaki más valláson levő templomba temetnék, ily alkalomnál azon egyház szertartásai követendők, amelyé a templom. A kórházakba betegek valláskülömbőség nélkül felveendők; különösen pedig olyanok, akik a háborúban megsebesültek. A lakosoknak vallás szerinti összeírásánál az összes családtagok felveendők. Amely földeket a róm. katolikus plébánusok, vagy megfordítva evangélikus lelkészek vetettek el, azokat az illetők arassák is le, tekintet nélkül arra, hogy parochiájukat elvesztették. A szőlőkben is azok szüreteljenek, akik kapálták; azután rendszeren befedvén adják át az illetőknek.

A templomok dolga, úgy a vármegyékben, mint a szab. kir. városokban, ekképen igazítandó.

Nyitra vármegyében: A róm. katolikus status kezénél maradnak a következő templomok és tartozékaik: a holicsei, szobotistyei, ozorai, csejtei, verbói, póstyéni, nagykosztolányi, podolyai, vágszerdahelyi, drahóczyi, bucsáni, veszelei, mocsovai, szentei, sopornyai, nagybábi, séllyei, örmény-ivánkai, paczolai, bajnai, nagyleányi, nagybeliczi, lehóczyi, krasznai, nagybossányi, földes-ujfalusi, apponyi, szabadrássi (?) és kereskényi. Az evangélikus status kezénél pedig ezek: szeniczei, ragyóczyi, bori, nagy-örvesztei, hradeki, lipovniki és belesi, pásztai, udvarnokhelyi, nagy ujlaki, vecsei, komiáti, családi, jeszteli, alsó izsráki, csermendi, vitkóczyi, sissai, levnyiczai, divéki leánygyülekezeteivel együtt, divékujfalusi, rudnai és belliai, kosztolna falvai, csávoi, krencsei, csigriczi és nyitraszerdahelyi. A többi templomok használatában továbbra is azok maradjanak, akik eddig voltak; nevezetesen az evangélikusok: Bortfalván, Hrusón, Krajnán, Brezován, Miaván, Turolukán, Verbőczön, Preterden, Bukóczon, Alsó-Körtén és Ságón. A helvét hitvallásuk pedig Négyesen és Farkasdon, Szent-Mihályon és Uron a templomok tartozékaikkal együtt. Érsekújváron templomnak, iskolának és parochiának való hely jelöltessék ki. Póstyénben a kisebb templom legyen az evangélikusoké. A vágújhelyi templomnak bevont tartozékait vizsgálják meg a biztosok, és a talált igazsághoz képest adják vissza az evangélikusoknak a lerombolt templomnak helyével együtt. Galgóczon a kórház a templommal együtt az evangélikusoké, de azon kötelezettséggel, hogy az elsőben róm. katolikus betegek is befogadtattassanak. Korosson a nagyobbik templom a róm. katolikusoké, a kisebbik pedig az evangélikusoké. Rajcsán és Zsámbokrétón a nép számláltassék össze, és ha az összeszámlálás eredménye szerint a róm. katolikusok elesnének a templomtól, a kegyes adományok maradjanak meg nekik. Általában, ahol valamely vallás gyakorlata számára templom kívántatnék, jelöltessék ki hely úgy a templom, mint az iskola és parochia számára.

Pozsony vármegyére vonatkozólag az utasítás azt mondja,

hogy ezen nemes vármegye egészen connumeráltassék, és ha az ily összeírásból az tűnnék ki, hogy az evangelikusoknak nem lehet templomjuk, a biztosok gondoskodjanak, hogy némely helyeken imaházak és templomok jelöltessenek ki számukra. Azon helyek sora pedig ekképen következik: Nagy-Levardi és Samarja városa, Limbach, Récese, Csataj, Német-Gurab, Ivány, Pápafalva, Beke, Gomba, Szent-Abraham, Sáag, Egyházfalva, Jóka, Gator, Misériva (?), Midorffel, Cseleszti, Szula, Majtény, Mocsárd, Vizkelet, Kosód, Alisztán, Réte, Boldogfalva, Kis-Barti, Nagy-Barti, Királyfalva, Papkörmös, Apácza, Körmösd, Ecseg, Szentmihályfalva, Felső-Szeli, Nyék, Vezekény, Alsó Szelin, Nagy-Szeg, Tarlósi, Szered, Belsi, Benchi, Szerdahely-Csötörtök, Nagymagyari, Alistay, Kajáli és a többi helyek, a hol tudniillik ágostai és helvét hitvallású lakosok találatnak.¹

A szab. kir. városokra nézve a szécsényi gyűlésen jelen volt rendek barátságosan ekképen egyeztek meg:

Nagyszombat városában átadatik a lutheránusoknak a puszta templom tartozékaival együtt; a reformátusoknak a ház tartozékaival együtt; úgy azonban, hogy ha a régi református templomhoz tartozott valami jövedelem, az nekik kiadassék. Minthogy pedig jelenleg igen kevés református lakos van Nagyszombatban, addig is míg megszaporodnak, a ház maradjon az ágostai hitvallásuk kezében a visszavehetési jog kikötésével.

Szentgyörgy városában a piacon levő templom visszaadatik az evangelikusoknak az iskolával és más tartozékaival együtt. A tót nemzetiségűeknek maradjon meg eléb-beni szokott helyük; a piaristáknak pedig adassék a parochia a szomszéd kápolnával és minden tartozékaival együtt. E mellett maradjon meg fundatiójuk és vagyonuk. A róm. katolikusoknak szabadságukban áll kivinniök mindazon eszközöket, oltárokat, orgonát, képeket, zászlókat és egye-

¹ Datum in Castris ad Szécsén positis, die 6. mensis octobris Anno 1705. — Lásd Instructio Commisariorum — országos levéltár.

beket, amiket ők csináltattak vagy szereztek. Papjait minden felekezet maga fizesse és ne a közpénztár. A kegyes alapítványok az alapítók szándékának megfelelőleg kezeltesse. A szőlőknek és szántóföldeknek jövedelme maradjon a mostani tulajdonosok kezében.

Bazin városában a piaczi templom, parochia, iskola és ezeknek minden tartozékai, melyek az előtt az evangélikusok birtokában voltak, maradjanak teljes épségben az evangélikusoknak, a városházánál levő tót kápolnával együtt. Római katolikus parochiának való házat pedig közel a róm. katolikus plébániái templomhoz a város jelöljön ki.

Modor városában teljesen visszaadatik az evangélikusoknak mindaz, amivel az előtt birtak, jelesül a piacon levő templom, iskolákkal és parochiákkal; úgy szintén a serfőzőház mellett levő tót kápolna valamennyi tartozékaival együtt. A Benedekrendi szerzeteseknek pedig a városban jelöltessék illő helyiség kápolna és lakház számára, oly formán, hogy a szerzetet illető javak eddigi jogon maradjanak kezeiknél. A külső javak minden tartozékaikkal és kegyes alapítványaikkal maradjanak a róm. kath. statusnál.

A kiküldött követeknek azonban meggyűlt a bajok. Deczember 12-kén kimenvén Nagyszombatba, utasításukhoz képest, a lutheránusoknak átadták a puszta templomot, a mellette levő parochiával, iskolával és azoknak tartozékaival együtt; és pedig Pontel Mihály, Sipeki Mihály, Karlóczy István, Bencsik Mihály és Hajlovics Ferencz tanácsosok és Jankovics István jegyző jelenlétében. Ez alkalommal az ágost. hitv. evangélikusok írásban terjesztették elő kívánataikat, a nekik járandó birtokokra nézve. Ez ellen a róm. katolikusok szintén írásban védekeztek. Az evangélikusok viszont válaszolván, a széchényi barátságos egységre hivatkozván, követelték jogaikat.

A helvét hitvallásnak is írásban nyújtották be kérelmüket. Mint az ágostaiak, úgy ezek is a város iránt léptek fel igényeikkel, mint amely egyházi pénzeiket más célra fordította. A róm. katolikusok a város részére állva,

védelmezték álláspontjukat. Hosszas vita után két nap mulva a követek átadták a helvét hitvallásuaknak a Halász Miklósné házáat tartozékaival, a pap szántóföldjével és kertjével együtt. A város azonban kijelentette, hogy mivel azon ház szántóföldje zálogban van, s annak kiváltása sok nehézséggel jár, tehát a helyett más földet fog kijelölni; miben a helvét hitvallásuak bele is nyugodtak. Az appertinentiák neve alatt foglaltakra nézve is eltérő nézetek merültek fel; s a reform. erre nézve határozottabb magyarázatot kértek a fejedelemtől.

Deczember 12-kén Modor városában a nagyszombati evangélikusok bebizonyítván, hogy a serlingi határban levő három szőlő, mely most a Benediktinusok kezén van, az evang. templomhoz tartozik, azt meg is kapták. Ez ellen és általában az evang. vallásgyakorlat ellen Pyber László püspök protestált. Ugyanekkor a Benedekrendi szerzetesek okmányok alapján kérték magoknak a modori piaczi templomot, parochiát és iskolát; de ezek vizsgálatába a biztosok nem bocsátkoztak, mivel ennek eldöntését Bercsényi igényelte magának. Azonban az evangélikusok a szécsényi végzésre való hivatkozás mellett magoknak kívánták assig-náltatni az illető templomot, parochiát és iskolát; továbbá a serfőzőház melletti kápolnát és az egyházi eszközöket, melyeket részletesen előszámláltak; végre a város birtokában volt hat szőlőt, a harangok szabad használatát, és azt, hogy kiki a maga papját fizesse. A biztosok csak decz. 18-kán dönthettek. A serfőzőház melletti kápolnát átadták a tót evangélikusoknak; a piaczi templomot, parochiát és iskolát a szőlőkkel együtt hasonlóképen az evangélikusoknak, természetesen a róm. katolikus esperes ellenmondása mellett. A Benedekrendiek Bercsényihez folyamodtak, s annak válaszáig megtagadták a templom átadását. Bercsényi válasza meg is érkezett, melyben kivételképen az ügy függőben hagyását kívánja, míg a fenforgó nehézségek vagy ő előtte, vagy a fejedelem előtt el nem háríttatnak.¹

¹ Paria Litterarum Tertiariarum Suae Excellentiae Dec. 17. 1705. Másolata a Jelentés végén olvasható. Orsz. lev.

Ennek következtében a biztosok függőben hagyván ez ügyet, december 19-kén Bazin városába mentek, hol az evangélikusok írásba foglalva adták elő kívánságaikat. A tótok is hasonlótt cselekedtek. Természetes, hogy ennek ellenében a róm. katolikusok is mindent elkövettek, hogy ezen kívánságok ellenében bírt javaikat megtarthassák. Mind a két fél a multból vette érveit, de más és más szempontból fogván fel az ügyet, erősen harczoltak igazaik mellett. A biztosok mind a két félnek érveit meghallgatták, azután pedig a következőképen jártak el: a caputinus szerzetesek a felső templom kulcsát átadták az alesperesnek azon feltétellel, hogy azzal szerzetüknek ne prejudicaljon, és hogy azon templomban ezután is áhíthatoskodhassanak. A piaczi templomot, parochiát és iskolát minden tartozékaival együtt a német evangélikusoknak adták. A róm. katolikus plebánus kész volt a templom kulcsát azonnal átadni, de az egyházi eszközök elvihetésére három napi halasztást kért, mit meg is nyert. Azután a városházánál levő kápolnát a lutheránusoknak adták tartozékaival együtt. Ezután a róm. katolikus alesperes a klerus nevében beadta tiltakozását. A plebánus számára parochiát jelöltek meg; melybe, mivel azonnal nem költözködhetett, kijelentette, hogy ő sem mozdul addig régi parochiájából. Miután a szőlők megosztása is megtörtént volna, december 20-kán Szent-György városába mentek át.

Szent-Györgyön a piarista szerzetesek úgy tettek, mint Modorban a Benediktinusok. Még mielőtt a biztosok hozzáfogtak volna a munkához, kijelentették, hogy míg Bercsényitől nem kapnak választ, addig a templomot nem adják át az evangélikusoknak. Ezek azonban a szécsényi országgyűlés határozatára hivatkozván, követelték a templomot, és tiltakoztak a szerzetesek törvénytelen eljárása ellen. A biztosok ily körülmények között függőben hagyták az assignatiót, és a feleket Bercsényihez utasították.

Úgy látszik, hogy az ilyen jelenetek elkedvetlenítették a biztosokat. Ez év folytában Pozsony megyében nem tet-

tek többé semmit; hanem átmentek Nyitrába. A következő év januáriusában megjelentek Deáki nevű faluban, a hol, midőn az idetartozó zsigárdi, peredi és nyárasdi filiákban elrendelték az összeszámlálást, egyszerre előállottak a Benedekrendi szerzetesek és úgy a connumeratio mint az assignatio ellen tiltakoztak. Azt állították, hogy templomuk Szent István királytól alapított, és hogy soha parochialis nem volt, hanem a szent-mártoni kolostorhoz tartozott, mint annak filiája. Ennek ellenében a reformátusok azt állították, hogy az a templomnál soha kolostor, sem residentia nem volt; sőt élő tanukkal is bizonyították, hogy nem ez a templom volt a Benediktinusoké, hanem egy másik, melynek fundamentoma most is látható. Ezt alapította volt Szent István. Hivatkoztak arra is, hogy 1647-ben maga a császár a protestánsoknak adandó 90 templom közé sorozta e templomot, s az akkori biztosok tényleg a reformátusoknak assignálták. Ezt a páterek sem tagadhatták; csak is azt vetették ellene, hogy akkor egy Benediktinus sem volt az országban.

Ily körülmények között a biztosok a fejedelem elé utasították a feleket. A nép pedig önkényt összeszámlálván magát, kitünt, hogy a helvét hitvallásuak másfél száznál is többen vannak, mint a róm. katolikusok.

Még ugyanezen hónapnak a végén Kajalon, hasonlóképen összeszámlálás után a többségben levő evangélikusoknak adták át a templomot és tartozékait, mi ellen a róm. katolikusok protestáltak. Taksonyban megfordítva állott a dolog. Ott a róm. katolikusok lévén többségben, azoknak adatott a templom, de mivel az evangélikusoknak nem engedtetett meg, hogy magokat a kajaliakkal együtt összeszámítsák, ők is fentartották magoknak a protestálás jogát, és kívánták, hogy a filiák lakossága másutt is külön számitassék össze.

Mindazáltal február 1-jén Szeliben együtt számláltattak össze a filiák is (alsó Szeli és Vezekény) és ennek alapján a templom, iskola és parochia minden tartozékaival együtt

az evangélikusoknak adatott át. Némely egyházi eszközök és az oltár maga kérdésessé tétetvén, ez utóbbira nézve az mondatott ki, hogy a róm. katolikus vicariusnak nincs kifogása az átadás ellen, jó; ha azonban igen, akkor az evangélikusok 200 frt büntetés terhe alatt kötelesek azt kiadni. Egyébiránt a róm. katolikus templom, parochia és iskola számára illő hely jelöltetett ki. Mindamellett a galantai plebánus, Kis János, ellentmondott ez intézkedésnek.

Másnap Vezekényben az evangélikusoknak jelöltetett ki templomnak való hely, de ezek azért nem mondtak le a meglevő, és a róm. katolikusnak átadott templomhoz való jogukról, mivel az a szeli templomhoz tartozik, mint filialis. Minthogy pedig ezen templomhoz bizonyos összeg pénz is tartozott, arra nézve akként egyeztek meg, hogy negyvenöt tallér az evangélikusoknak adassék templom-építésre, a többi maradjon a római katolikusoknál. Még aznap Tallóson a hely. hitvallásuk számára is kijelöltetett a templom, parochia és iskola építésére alkalmas helyiség, mi ellen az odavaló róm. katolikus plebánus protestált.

Február 3-kán Nagy-Szögön a templom a lakosság többségéhez képest a róm. katolikusoknak adatott át; az evangélikusoknak pedig templom, parochia és iskola építésére alkalmas hely jelöltetett ki. De amint ez ellen protestált a róm. katolikus plebánus, úgy az evangélikusok is fentartották jogukat a templomhoz, melyet ők építettek magoknak. Következő napon, az alistai templom, minthogy a lakosok többsége hely. hitvallású, ezeknek adatott. A róm. katolikusok templom, iskola és parochia építésére alkalmas helyet kaptak. A kelyhekhez és egyéb egyházi eszközkhöz, minthogy felszentelve voltak, a róm. katolikusok fentartották jogaikat, mi felett a döntés a fejedelemnek hagyatott fenn. A templom assignatiója ellen a plebánus természetesen protestált.

Február 5-kén Szerdahely mezővárosában nem ment oly könnyen a dolog. A biztosok utasítása szerint a lakosságot a filiákkal együtt kellett volna összeszámítani; de a

róm. katolikusok kétségbe vonták azt, hogy Hodoss, Nagy-Abony és Kis-Abony Szerdahelynek filiái lennének. Felhozták azt, hogy Hodossnak külön papja van; még a német világban császártól nyert engedélylyel vált el az anyaegyháztól. Ez ellen a helvét hitvallásuak azt erősítették, hogy a nevezett falvak soha külön egyházat nem képeztek. Hivatkoztak róm. katolikus bizonyságokra. Hogy Hodosson a német világban szabad vallásgyakorlatuk volt, azzal az egyház nem szakadt el Szerdahelytől, melynek lakosai szintén odajártak ki isteni tiszteletre. Hivatkoznak arra, hogy 1647-ben az ország biztosai által Szerdahelyen templomnak, parochiának és iskolának kijelölt helyen azon falvakkal közösen építettek, azokkal közösen jártak isteni tiszteletre. Ennélfogva nem engednek, hanem a számlálást együttesen kívánják megejtetni.

A róm. katolikusok semmiképen sem akartak beleegyezni, és kijelentették, hogy azon esetben, ha együttes számlálás folytán a reformátusok többsége tűnnék ki, ők a templomot mindhalálig védelmezni fogják. Végre, a béke kedvéért, akként egyeztek meg, hogy a helvét hitvallásuak, ámbár követelhetnék lerombolt templomjuknak felépíttetését, megelégesznek az 1647-ki évi biztosok által kijelölt helyekkel és az azokhoz tartozó rétekekkel és szántóföldekkel, nemkülömben az ott való épületekkel. Ezt a római katolikusok is elfogadták, s egy harangot a helvét hitvallásuaknak engedtek át. Ez ellen az alesperes a klerus nevében protestált.

Ugyanaznap a szent-mihályi egyházhoz tartozó filiák összeszámlálása után a templom és tartozékai átadattak a többségben levő reformátusoknak; — az alesperes ellenmondása mellett.

Február 7-kén Samarján a három valláshoz tartozó lakosok egymás között akként osztoztak meg, hogy a parochialis templom maradt a róm. katolikusok kezében; az ágostaiak a piacon házat kaptak templom, parochia és iskola számára, a szükséges és eddig is bírt földbeli jöve-

delmekkel együtt. A harangokat a helvét hitvallásuakkal közösen használják; ez utóbbiak birtokában maradván a régi templom parochiával, iskolával és minden eddig birt jövedelmekkel együtt. Hogy pedig a templombajárás alkalmával összeütközés ne történhessen a református és róm. katolikus hívek között, a kerítésen külön ajtó vágandó a reformátusok számára, hogy szabadon járhasson a temetőn át. A fürdőházi és révbeli jövedelem egy része a római katolikus káplán fentartására fordítandó, ha a város nem bírná bebizonyítani, hogy azzal nem tartozik. Az alesperes ezen egységnek is ellentmondott. Következő napon Cselesztón a róm. katolikusoknak; Miserden az evangélikusoknak ítélték oda a templomot.

Február 10-kén Félin, Csötörtökön és Megyeren a lakosok többsége szerint a róm. katolikusoknak jutottak a templomok; míg a reformátusoknak mindenütt kellő helyek jelöltettek ki templom, iskola és parochia építésre. A következő napon a sápiak szintén építéshez való helyeket kértek; ellenben Egyházfalván már a két fél nem tudott megegyezni, amiért a pro et contra felhozott adatok eldöntés végett a fejedelemnek terjesztettek fel.

Február 13-kán Boldogfalván a többségben levő reformátusok nyerték a templomot és tartozékait; természetesen a róm. katolikus alesperes ellenmondása mellett. Szenczen szintén a reformátusok kapták a régi templomot; de a parochia és iskola átadása ellen protestált Novota István róm. katolikus biztos azért, mivel az nem foglaltatik az utasításban. Hasonló okból ellenezte az evangélikusok templomának átadását is; de a két biztos társa ennek daczára assignálta nemesak a templomot, hanem a parochiát és tartozékait is. Ez ellen is protestált a római katolikus alesperes.

Február 16-kán Csatán és Német-Gurabon a többségben levő evangélikusoknak átadott templom assignatiója ellen is protestált a róm. katolikus alesperes; de az nem akadályozta a biztosokat abban, hogy az egyházi vagyont

el ne osszák a két fél között. Szent-Ábrahám községében a róm. katolikusok lévén többségben, azok nyerték a templomot és annak tartozékait; míg az evangélikusok kénytelenek voltak megelégedni puszta helyekkel. Így történt a következő napon Nagy-Mocsárdon; így történt Vízkeleten is, hol a hegyii és kossuthi lakosokkal együtt kisebbségben voltak az evangélikusok; így történt Kürtön, a hova Nyék is tartozik.

Február 19-kén Jókán már nem oly simán ment a dolog. Itt a helvét hitvallásuk kisebbségben lévén, a templom a róm. katolikusoké lett. Minthogy azonban a vidéken nagy darabon nem volt református templom, az utasítás szerint itt ezeknek is templomot kellett volna assignálni. A róm. katolikusok, hivatkozván többségükre, ezt nem engedték; apelláltak a fejedelemre. A béke kedvéért azonban meggyeztek abban, hogy a helvét hitvallásuk által építendő templom, iskola és paplak építéséhez a falu fizessen a közösből négyszáz forintot; és az erdőből fát szolgáltatasson. Ez ellen is protestált a róm. katolikus alesperes. Ugyanezt tette másnap Puszta-Födémesen, hol az evangélikusoknak templom, iskola és parochia számára hely jelöltetett ki.

A biztosok ezután kissé megpihentek; és csak néhány hét lefolyása után folytatták fáradságos munkájokat. Kezdték pedig márczius 11-kén a mult év december 15-kén függőben maradt modori ügy eligazításával.

Fentebb említők, hogy midőn a biztosok utasításukhoz képest a piacon levő templomot és annak tartozékait az evangélikusoknak assignálták, a Benediktinusok megtagadták a templom kulcsának átadását. Hivatkoztak Bercsényire; ez pedig a fejedelemre. Így maradt függőben az ügy. Most azonban megjött a fejedelem határozata, a ki a biztosok eljárását helybenhagyván, a Benediktinusoknak megparancsolta, hogy a nevezett templomot parochiákkal, iskolával, szőlőkkel és minden egyéb tartozékaikkal együtt adják át. Az ő részükre lakásul assignáltatott egy ház kerti szőlővel és épületekkel, úgy azonban, hogy a várostól semmi

követelésök ne lehessen a kápolna iránt, és a mondott házat el ne adhassák, csak szabadon használhassák. Szent-György napig maradhatnak eddigi lakásukban, mely ideig mindenüket tartoznak elhordani. A harangozás közös; a harangozási díj a városé legyen. A Benediktinusoknak ünnepnapokon reggeli 9 órakor a kis haranggal szabad beharangozniok. A két felekezet áhítatossági órái alatt ne háborgattassék harangozás által, hanem mindenik várja be kölesönösen a másika istentiszteletének végét.

Március 12-kén a grinavai lakosok a fejedelem külön parancsa szerint összeszámláltatván, kitünt, hogy az evangélikusok többségben vannak. Ennélfogva a templom, iskola és parochia a szőlőkkel és egyéb tartozékokkal együtt az övéké lett. Kivétel csak azon szőlőkre nézve tétetett, melyek katolikus kegyurak által adományoztattak a római katolikus egyháznak, s melyek névszerint is felszámítottak. Hasonló történt Limpachon is. Mindkét helyen a róm. katolikusok számára templom, iskola és parochia építésére való helyek jelöltettek ki.¹ A következő napon Récsen ellenben a többségben levő róm. katolikusok kapták meg a templomot, iskolát és parochiát tartozékaival együtt; az evangélikusoknak helyek jelöltettek meg.

Ezzel Pozsonymegyében a munka be volt fejezve.

¹ A fejedelem levelének másolata 1706. február 17-kéről olvasható a biztosok jelentése végén.

III.

A biztosok működése Nyitra vármegyében 1706. januártól márcz. 15-ig. — Bars, Esztergom és Komárom vármegyékben október és november hóban.

A biztosok 1706. január 13-kán átmentek Nyitra vármegyébe, és ott a csisiczi templomot minden tartozékaival együtt átadták az evangélikusoknak, mi ellen a róm. katolikusok nem mulasztották el a protestálást. Hasonlót tettek Nyitra-Szerdahelyen, Divéken, Rudnán, Kosztolányban, Bélán, Csávojon és Divék-Ujfaluban. E helyek legnagyobb részében csak az egyházi eszközök megosztása okozott némi nehézségeket.

Január 18-kán Zsámbokrétön könnyen ment a dolog, mert a róm. katolikusok kezében maradt a templom. Másnap a livinai és a sissói templomokat az evangélikusoknak ajánlván, azonnal lett protestatió, és sem az egyházi eszközökre, sem a földekre nézve nem tudtak megegyezni. Úgy látszik, ennek hatása alatt protestáltak Rajcsán a kisebbségben levő evangélikusok az ellen, hogy templomjok a róm. katolikusoknak adassék.

Január 20-kán Korosson a kis templomot az evangélikusoknak adták minden tartozékaival együtt. A földet két részre osztották, hogy mind a két felekezetnek jusson — fenmaradván minden félnek a törvényes út vélt jogainak érvényesítésére. A plebánus csak Szt-György napon tartozik kihurczolkodni; az iskola addig marad a róm. katolikusoké, míg újat építenek magoknak a kitűzött helyen. A vitkóczi templom átadása miatt protestált a róm. katolikus alesperes. Bajsián az evangélikusok elfogadták ugyan a számukra kijelölt helyet, de azért a templom iránti jogukról nem akartak lemondani. A belezi és lipovniki templomok az evangélikusoknak jutván, ez ellen a róm. katolikus alespereş adta be ellenmondását.

Január 22-kén a csermendi templomot adták az evangélikusoknak. A róm. katolikusok, hivatkozással Beresé-

nyire és Rákóczyra, a folyó hó 25-kére Miskolcz városába hívott országos rendek gyűlésére kívánták halasztani az ügy eldöntését.¹ Ez meg is történt; de hogy minő eredményvel, nem tudjuk. Az alsó-arraki és csádi templomok átadása ellen protestált a róm. katolikus alesperes. Szent-Mihályuron a reformátusok kapták meg a templomot, iskolát és parochiát a hozzájuk tartozó rétekekkel és földekkel együtt. Egyéb felmerült kérdésekben a felek barátságosan egyeztek ki.

Január 25-kén két helyen szolgáltattak igazságot a biztosok. Csornokon mind a két fél számára fundusokat jelöltek ki; Komjáthon pedig a templomot a reformátusoknak adták, mi ellen az alesperes protestált. Másnap Ürményben hasonló követtetett; csakis az volt a különbség, hogy az utóbbi helyen a harangok adtak okot vitatkozásra. A sallai evangélikusoknak és a czabai reformátusoknak templom, iskola és parochia építése céljából illő helyek jelöltettek ki, protestatio és ellenprotestatio mellett.

Január 28-kán az a különös eset adta elő magát, hogy mikor a biztosok Érsekújvárra érkeztek, a róm. katolikusok nem engedték, hogy ott az evangélikusok számára helyet jelöljenek ki, és pedig azért nem, mivel állítólag Széchényi György érsek a török kiűzetése után királyi rendeletet vett, mely szerint itt róm. katolikus vallású lakosokon kívül más nem lakhatik. Az ügy a fejedelem elé terjesztetett.² Másnap a negyedii és farkasdi templomok a reformátusoknak assignáltattak; Sókőre és Szelöcsénre nézve semmi utasításuk nem lévén, az ügy a fejedelem elé vitetett.

Január 30-kán Tarnóczon mind a reformátusoknak, mind a róm. katolikusoknak jelöltek ki fundusokat. A reformátusok visszakövetelték az ürményi róm. katolikusoknál levő harangjokat. A vecsei templom közösen adatott

¹ Paria Litterarum quart, Suae Excellentiae. Jan. 26. 1706.

² Paria Litterarum Quartariorum Suae Serenitatis Principalis. Febr. 23 Anno 1706. A Jelentés végén. Orsz. levéltár.

át az ágostai és helvét hitvallású lakosoknak, mi ellen az alesperes protestált.

Az időközben Pozsonymegyében járt biztosok február 23-kán ismét visszatértek Nyitra vármegyébe, s Jablonczán és Holicson minden nehézség nélkül jelöltek ki az evangélikusoknak fundusokat. De Szeniczen a róm. katolikusok, hivatkozván földesuri jogaikra, megakadályozták az assignatiót, mely ügy a fejedelem elé vitetett. Febr. 25-én Pretesden az evangélikusok megerősítették birtokukban; de Szobotistyén az evangélikusok azért, mert többségben vannak, és mert a templomot ők építették, magoknak kívánták azt assignáltatni. Az ügy a fejedelem elé vitetett. Másnap a turolukai, verbóczyi, brezovai és mijavai templomok birtokában megerősítették az evangélikusok. Ó-Turán is az evangélikusok voltak többségben, de a templom a biztosok utasításához képest mégis a róm. katolikusoknak adatott. Ragyóczon az evangélikusok kapták a templomot, a parochiát és az iskolát a hozzájuk tartozó jövedelmekkel együtt. Krajnyán, Botfalván és Hrussón az evangélikusok egyszerűen csak megerősítették birtokaikban.

Március 4-kén Vágubhelyen hosszabb alkudozások folytak. A vármegye bizonyítványt állított ki arról, hogy az a ház, melyet most a Fitter familia bír, az evangélikusok parochiája volt. Ennek következtében a biztosok e házat és a szétrombolt templomot a temetővel és iskolával együtt az evangélikusoknak assignálták. Az is bebizonyítatván, hogy a város sörháza helyén volt az evangélikus parochia kertje, az evangélikusok azt is kívánták; de mivel a város közpénzen építette a sörházat, belenyugodtak azon intézkedésbe, hogy a város fizessen az evangélikus papnak negyven forintot, a róm. katolikus káplánnak is negyvenet; úgy azonban, hogy a róm. katolikusok e helyért más kertet engedtek át az evangélikusoknak. Minthogy pedig kiűnt, hogy a templom elfoglalásakor az evangélikusoktól három harang vétetett el, arra nézve úgy egyeztek meg, hogy a meglevő harang legyen az evangélikusoké; az el-

vitteket pedig a földekkel és az elveszett kelyhekkel együtt, keressék.

Csejten és Verbón az evangélikusoknak fundusok jelöltettek ki; Hradeken és Nagy-Örvöstyén pedig a templomok, iskolák és parochiák adattak nekik.

Március 8-kán Pöstyén városában az evangélikusoknak adták a külső templomot az iskola és parochia számára még Forgách Ádám által adományozott helyekkel együtt. Másnap a bori templomot, szintén az evangélikusoknak assignálták; de már március 15-kén Sentén a templom a parochiával és iskolával együtt a róm. katolikusoknak jutott, amiért az evangélikusoknak egykori templomhelyét templom, iskola és parochia építhetése czéljából ismét kijelölték. Úgyszintén a bábi evangélikusoknak is. Mikor pedig Nagy-Ujlakon a templomot, paplakot és iskolát minden tartozékaikkal együtt az evangélikusoknak adták, a róm. katolikus plebánus Bercsényi nevében köteleességszerűleg protestált, és a kulcsokat nem akarta kiadni mindaddig, míg Bercsényitől választ nem kap. A zelai, szilágyi és sághi evangélikusok meghagyattak eddigi birtokaikban. Udvarnokon a plebánus ellentállt, és a templom kulcsát nem akarta kiadni, míg erre Forgách Simontól felhatalmazást nem kap. Sopornyán minden ellenvetés nélkül jelöltek ki az evangélikusoknak fundusokat. Galgóczon már csak a plebánus protestatiója mellett adták át az evangélikusoknak a templomot a hozzá tartozó parochiával, iskolával és kórházzal együtt. Pásztón ez ellenmondás nélkül történt, míg Zsámbökréton a fundusok kijelölése sem történhetett ellenmondás nélkül.¹

Bars, Esztergom és Komárom vármegyékben utasításuk szerint ekképen jártak el a kiküldött biztosok:

Barsban a nagy-ugróczy, geletneki, szénásfalvai, felső-

¹ Relatio Commissariorum in negotio Templorum ad Comitatus Poseniensem et Nitriensem exmissorum. Aláírva: Novotha István, Goszonyi: Miklós és Losonezi Szijgyártó István által. Orsz. levéltár.

zdányai, alsó-zdányai, magos-parti, vihnyei, nagy-szelezsényi, simonyi és keszi templomokat tartozékaikkal együtt az ágostai hitvallásuaknak kellett volna átadni; a nagysallai,¹ szemléri, szentgyörgyi, kis-sarai, poszbai és tőhelyi templomok hasonlóképpen tartozékaikkal együtt a helvét hitvallásuaknak voltak átadandók. Kemenczre nézve az volt utasításul adva, hogy annak lakosai összeszámláltassanak és a templom azon felekezetnek adassék, amely többségben van. Az ó-barsi templom a róm. katolikusoké legyen, de annak új-barsi filiája a helvét hitvallásuaknak volt adandó oly módon, hogy az ó-barsi templomnak minden jövedelme két részre oszoljon a róm. katolikusok és reformátusok között. A megnevezett templomokon kívül minden más templom azon felekezeté marad, amely azt tényleg bírja.

Esztergom és Komárom vármegyékben a népszámlálás rendeltetett el; jelesül pedig Komáromban: Udvarnokon, Martonoson, Németiben, Csusban, Pottanban, Radványban, Nagy-Megyerben és Ekicsében. Esztergommegyében: Mocsban, Bucsuban, Bátorkesziben, Kis-Ujfaluban, Ólveden és Farnakon.

A szabad királyi városokra nézve akként rendelkezett a szécsényi országgyűlés, hogy például *Körmöczön* a várbeli nagyobb templom essék az ágostai hitvallásuaknak a külvárosban levő tót templommal együtt. A piacon levő parochialis templom paplakkal és iskolával együtt, valamint a Ferenczrendiek temploma is a róm. katolikusoké legyen. Az evangélikusok paplakjául rendeltessék a városháza. A papok fizetése pedig osztassék a róm. katolikusok és evangélikus hívekre két egyenlő részre. A Körmöczhöz tartozó falvakban, Lucskán és Kunosován a templomok és tartozékaik adassanak az evangélikusoknak, Perkbén pedig a róm. katolikusoknak templomnak való hely jelöltesék ki.

¹ Erről külön vizsgálat folyt.

Uj-Bányán a kórházi templom adatik az evangélikusoknak; a parochia pedig a róm. katolikusoknak, melyet közkölségen templommá kell kiépíteni. A fizetés a két pap között megosztandó; úgyszintén a templomhoz és parochiához tartozó javadalmak is. Két kehely lévén, a nagyobbik legyen a róm. katolikusoké, a kisebbik pedig az evangélikusoké. A róm. katolikusoknak iskolának való hely jelöltessék ki a puszta templom mellett. A kórházhoz tartozó elzálogosított falut a város tartozik kiváltani.

Ez volt az utasítás. Lássuk, miként teljesítették azt a kiküldött biztosok.

Október hó 30-kán Ó-Barsra utaztak, és utasításukhoz képest a jövedelmet kétfelé akarták osztani. Kihallgatták az új-barsai lakosokat arra nézve, hogy mennyi szántó-föld, rét és más jövedelem tartozott az ó-barsai templomhoz a fundatióon kívül. Ezeknek tanúsága szerint az oda tartozó rétek, földek és jobbágyok ekképen osztattak el: az ó-barsai róm. katolikus plebánusnak, Podluzsányi Mártonnak jutott a Hidegkútnál levő rét, mely az új-barsiak által régebben elzálogosítottván, most kiváltandó volt. Ezenkívül a falu malmán aluli rét, a gyöngyszéli és kessei rét. A szántóföldekből a mocsár nevű harmadfél hold föld; és mivel a másik félnek ebből négy hold jutott, tehát kárpótlásul mintegy kiegyenlítésül a plebánusnak az úgynevezett bika rétje is átadatott. A Venecziben levő jobbágyok közül Mészáros Márton, Kabala Ádám, Kabala György és Drapha János jutott a plebánusnak. Másfelől az új-barsai református lelkésznek, Czene Istvánnak a rétek közül jutott az Ur gátján fekvő rét, a Fakó-kert és négy hold szántó-föld. A Venecziben levő jobbágyok közül Batovszky Márton, Janesovics Márton, Kétyi Tamás és Stephanovics Benedek, akik évenként tizenhat napot tartoztak a magok egyházi előljáróinak dolgozni.

Október 31-kén Zemplér nevű faluba érkezvén a biztosok, pontonkint felolvasták utasításaikat a lakosok előtt. A megejtett vizsgálatból kitűnt, hogy e helység templomá-

ban róm. katkolikus plebánus nem tartott isteni tiszteletet. A templom zárva volt egészen addig, míg Ocskay László Lévára nem érkezett. Ekkor a református lelkész folytatta az egyházi szolgálatokat. Semmiféle egyházi eszközök nem találtattak, melyekre a róm. katkolikusok igényt tarthattak volna. De találatott négy szapu alá való egyházi föld. Minthogy pedig két lakoson kívül — kiknek egyike róm. katkolikus, másika evangelikus — az összes lakosság a helvét hitvallást követte, a templomot tartozékaival együtt ezeknek adták. Hasonló módon jártak el másnap Szt-György nevű faluban is, hol szintén reformátusok lagnak, kivéve egy róm. katkolikust és egy evangelikust, akikre nézve kimondatott, hogy akaratuk ellenére nem kényszeríthetők arra, hogy a református papnak fizessenek. Egy kis nehézséget támasztott azonban a szomszéd róm. katkolikus lelkész, Tapolicsányi István, aki arra hivatkozott, hogy a szent-györgyi lakosok neki 19 szapu buzával tartoznak; de a biztosok ezt nem találták igazságosnak, és a plebánostól a kötelezvényt visszavették. A malombeli jövedelem iránt támasztott igényével a plebánus a fejedelemhez utasított. A tizenhatod jövedelme a református lelkésznek ítéltetett oda, mi ellen a plebánus tiltakozott.

November 1-jén Kis-Saróba érkeztek, hol egy fából épített templomot találtak, melyhez semmiféle föld vagy egyéb jövedelem nem tartozott. A róm. katkolikusok ugyan igényt tartottak reá, de mivel a lakosság, kettőnek kivételével, mind helvét hitvallású volt, tehát a biztosok ezeknek ítélték oda. Tapolicsányi István plebánus itt is követelt búzát; a lakosok nem is tagadták, hogy tartoznak vele; de a biztosok a béke biztosítása tekintetéből ennek fizetésétől felmentették a református lakosokat. A malombeli jövedelem elvonása miatt itt is protestált a plebánus Nagy-Salló mezővárosában a jövőbeli egyetértés kedvéért szerettek volna a templomot mind a két félnek odaítélni, hogy felváltva tartsák benne isteni tiszteletüket. De oly nehézségek merültek fel, melyek miatt ez nem sikerülhetett. Ennélfogva

a róm. katolikusok számára imaházul egy új tapasztatlan házat rendeltek, addig is, míg templomot építhetnek magoknak, melynek való helyet azonnal most kiharítottak. A meglevő templomot a hozzá tartozó jövedelmekkel együtt a helvét hitvallásuaknak assignálták. A benne található egyházi eszközöket a jelenvolt róm. katolikus alesperes jelenlétében átvette a plebánu. Egyébiránt kimondatott az általános szabály, hogy mindenki csak a maga papjának tartozik fizetni. A harangozás és temetés ügye is békés megoldást nyert. De Tapolcsányi István plebánu, ki az általa bevetett négy hold parochiális föld termését megkapta, itt is bizonyos mennyiségű búzát és fát követelt a református lakosoktól. Hivatkozott kötelezvényére és protestált a biztosok eljárása ellen. Az előbbeni plebánu által Ujvárbá vitetett harang, mely ezen egyház tulajdonának bizonyult, visszahozatni rendeltetett.

Esztergom vármegyének Nagy-Ölved nevű falujában szintén vitás kérdést kellett elintézni. Az odavaló római katolikus plebánu, Rudnay György, bemutatta az 1701-ben kelt investitúráját, mely szerint Bars, Réthy és Farnád nevű filiák az ölvedi templomhoz tartoztak. A biztosok utasításuknak tizenegyedik pontja értelmében összeszámláltatták a lakosságot. E szerint Nagy-Ölveden találtatott római katolikus 152, Barson 183, Kétyén 35, Farnádon 55, összesen tehát 425 lélek. Evangelikus Nagy-Ölveden 31, Barson 2, Kétyén 13, Farnádon 131, összesen 177 lélek. Református Nagy-Ölveden 254, Barson; 1, Kétyén 143, Farnádon 223, összesen 621 lélek. A róm. katolikusok részéről felhozott, hogy Ölved a nevezett investitúra szerint anyaegyház, a többiek pedig filiák; de csak annyiban tartoznak az anyaegyházhoz, amennyiben róm. katolikusok találtak bennök. Minthogy azonban két esztendő előtt Farnádon, Kétyén és Ölveden református lelkészek jelentek meg, ezek végezték az isteni tiszteletet, s a nép nem függött a róm. katolikus lelkésztől s annak nem is fizetett. A reformátusok ellenben azt állították, hogy Farnád

és Kéty nem vétethetnek filiáknak, sőt Nagy-Ölved sem anyaegyháznak. Ezek úgy mint Bars is, azelőtt mindig külön (ref.) templomok és parochiák voltak. A róm. katolikusok írásban jelentették ki a biztosok előtt, hogy az utasítás tizenegyedik pontjához szigoruan ragaszkodnak, mely szerint olyan helyek, melyeken tényleg lelkész van, nem számíttatnak filiák gyanánt. A nagy-ölvedi egyház 1701. jún. 29-kén a főesperes által teljesen elpusztultnak találtatott; a reformátusok csak privát házban tartották isteni tiszteletüket. Nem törődtek a templommal, melyet a róm. katolikusok saját költségükön javítottak ki. Erre a reformátusok azt válaszolták, hogy a hivatolt tizenegyedik pont a róm. katolikusok ellen szól, mert jóllehet az osztrák ház uralma alatt Farnád és Kéty anyaegyházak az investitúra szerint filiáknak neveztetek is, templomjaiktól, parochiáiktól, iskoláiktól és jövedelmeiktől megfosztattak, lelkészeik elűzettek; mégis Ölved, Farnád és Kéty sohasem voltak filiák, hanem anyaegyházak. És feltéve, de meg nem engedve, hogy az investitúra erejénél fogva filiáknak tekintettek is, de a változott viszonyok következtében, midőn a szabadságért küzdő fejedelem visszahelyezte a református lelkészeket, amaz egyházak nem filiáknak, hanem valóságos anyaegyházaknak tekintendők. Bars mindig saját lelkészszel bírt, ennél fogva anyaegyház volt; csak a róm. katolikus esperes nevezte el filiának. Az ölvedi, farnádi és kétyi templomok elfoglalása előtt a barsi egyház sohasem tekintetett filiának, hanem anyaegyháznak, melynek saját evangélikus lelkésze volt. Ha a róm. katolikusok filiává akarják tenni, az csak az 1606-ki bécsi békekötés 7-ik, az 1608-ki koronázás előtti 1. és 7-ik, az 1649: 12., a kir. diploma 2-ik feltétele s az 1647: 5. t.-cz. ellenére történhetik, mely törvények mindenütt biztosítják a vallás szabad gyakorlatát és lelkészek tartását, ellenben a templomok foglalását szigoruan eltiltják. Már pedig az investitúra ezekkel szemben nem érvényes. Az sem vehető figyelembe, hogy az ölvedi egyház róm. katolikus szertartással nyeretett meg, mert

hiszen az evangélikusoktól elfoglalt más templomok is hasonlóképen nyerettek meg. Hogy a templom a háborús időben elpusztított és a lakosok privát házban tartották isteni tiszteletüket, az igaz, de nem áll, mintha a róm. katolikusok saját költségükön javították volna ki, hanem a reformátusok voltak azok, akik saját költségükön hozták helyre.

Ezeknek meghallgatása után a kiküldött biztosok, mivel az összeszámlálás szerint Ölveden a reformátusok többségben vannak, a templomot ezeknek adták. A barsi templom a róm. katolikusoké, a kétyi és farnádi pedig a reformátusoké marad. Ennek azonban Szabó István köbölkúti plebánus, mint esztergomi alesperes a klerus nevében ellentmondott. Hivatkozott a szécsényi megállapodásokra, és ellentmondásáról bizonyítványt kért. Az ágostai és helvét hitvallású hívek köszönettel vették a biztosok igazságos határozatát és kívánták magukat azonnal jogaikba visszahelyeztetni. Az ölvedi róm. katolikusok részére a lakosság jelenlétében templomnak való helyet jelöltek ki a mostani templom irányában. A temető közösnek nyilvánított. Iskola és parochia számára szintén helyet jelöltek ki. A plebániát és iskolát, mivel paraszt funduson volt építve, az illető földesúr tetszésére bízták. Csak ha ez nem engedné át az épületeket, akkor vehetné a róm. katolikus egyház használatba a parochiának és iskolának fentebb kijelölt helyeket. A kert használata hasonlóképen a tulajdonos földesúr tetszésétől függesztetett fel. A plebániához tartozó földek termését a plebánus élvezi; de azontúl a föld minden tartozékaival együtt a református lelkésznek adandó át. Akik a plebánusnak multra nézve tartoznak, azt meg kell fizetniök; de kijelentetett, hogy ezentúl senki sem tartozik a más vallású papnak fizetni. A harangozás, temetés köz legyen, hasonló díjak mellett. A templomban levő egyházi eszközök átadattak a róm. katolikus esperesnek.

Azután kimenvén Farnádra, ott a róm. katolikusok-

nak templom, iskola és parochia számára helyet jelöltek ki a lakosság jelenlétében. A Szent Péter nevű templom-omladék az evangélikusoknak adatott, s ehhez az ágai úton parochiának és iskolának való hely is jelöltetett. A reformátusoknak a puszta kőtemplom adatott át, nemkülömben birtokukban maradt a régi parochia és iskola a hozzájuk tartozó jövedelmekkel együtt, még pedig azon kijelentéssel, hogy a Szent Péter temploma melletti temető közös legyen; a harangozás és temetés az utasítás nyolcadik pontja szerint történjék.

November 6-kán kimentek Kéty nevű faluba, hol a falun kívül levő templomot a reformátusoknak assignálták, parochiának és iskolának való puszta helylyel együtt. A róm. katolikusok számára templomnak, paplaknak és iskolának való helyet hasítottak ki a református templommal szemben. Ugyanazon nap Kisujfaluban, hol csak három-négy róm. katolikus ember lakik, a templom és a hozzávaló jövedelem a reformátusoknak adatott; jóllehet, Szabó István róm. katolikus plebánus ez ellen is protestált a klerus nevében. Bátorkesziben önkéntes népszámlálás folytán kitünt, hogy 306 róm. katolikus, 66 evangélikus és 264 református lélek van; ennél fogva a templom és parochia tartozékaival együtt a többségben levő róm. katolikusoké lett. A reformátusok kapták a plebánia számára épülő parochiát, mely mellett templomnak és iskolának való helyet is kijelölték. Az evangélikusoknak szintén templomnak, temetőnek, iskolának és parochiának való hely adatott. A harangozás, temetés és papfizetés iránt az utasítás szerint történt meg az egyesség. Minthogy azonban a reformátusok egyházi épületekre fordítandó nagy költség miatt a fejedelemhez folyamodtak, ez ellen a róm. katolikusok protestáltak.

November 7-kén Csúzon jelentek meg a biztosok. Itt az előleges önkéntes összeszámlálásból az tűnven ki, hogy a róm. katolikusok többségben vannak, a reformátusok megnyugodtak a templom, iskola és paplak átadásába.

A templom iránt a jövő országgyűléshez kívántak fordulni; most megelégedtek azzal, hogy nekik templom, iskola és paplak építéséhez szükséges hely jelöltessék ki. Ez meg is történt. De a róm. katolikusok protestatiót jelentettek be.

Ugyanaz nap a Komárom vármegyében levő Udvarnokra érkezvén, a biztosok ide rendelték a mocsí lakosokat és a róm. katolikus és református lelkészeket is. Németi János róm. katolikus plebánus beismerte, hogy a reformátusok nagyobb számmal vannak, kiknek tehát a templom, iskola, parochia és ezeknek tartozékai át is adattak. A reformátusok a humánus plebánus iránt voltak annyi elismeréssel, hogy egy ideig ott hagyták a parochiában lakni; az egyházi eszközöket minden ellenmondás nélkül visszaadták neki. Hasonló békességben történt az átadás Buesu és Radván nevű filiákban is, mit nem zavart meg a róm. katolikus alesperes szokásos ellenmondása.

November 8-kán Udvardon magok a reformátusok beismerték, hogy a róm. katolikusok többségben vannak, és ennél fogva a templomra nem is tartottak igényt. Egykori templomuknak, iskolájuknak és paplakjuknak helyét megkapták. A negyvenöt forint értékű harangoeska fele árát a róm. katolikusok kifizetvén a reformátusoknak, ezek új harang vételére köteleztettek. Ami követelése volt a plebánusnak a református lakosokon, azt megkapta. A reformátusok számára kijelölt hely ellen protestált a római katolikus alesperes és Megyeri Gábor, kinek a nevezett helyen kuriája volt.

November 9-kén Porbán tartott vizsgálaton könnyen átestek, amennyiben a reformátusok javaik birtokában megerősítettvén, a róm. katolikus lelkész pedig jogtalan követelésével elutasított. A következő nap is szerencsés volt, amennyiben Tökölyt is református atyafiak kapták meg régi birtokaikat. Az egynehány jövevény római katolikus és evangélikusra nézve kimondatott, hogy nem tartoznak a református papnak fizetni.

November 11-kén Nagy-Szelezsénben folyt az átadás

munkája. Itt róm. katolikus és evangélikus lakosság volt. Ez utóbbiak kapván meg a templomot, a róm. katolikusokra nézve kimondatott, hogy nem tartoznak evangélikus papnak fizetni. A tizedjövedelem is akként osztatott meg, hogy mindenki csak a maga papjának fizesse. Két nappal utóbb Nagy-Ugrócson már bonyolódottabb kérdés merült fel. Ugyanis a földesasszony, Révay Erzsébet mint Bossányi László özvegye, az időközben róm. katolikus hitre áttért gyermekeinek nevében tiltakozott az ellen, hogy a templom az evangélikusoknak adassék. Ez ellen azonban Bossányi János oberster ellentiltakozást nyújtott be, és sürgette a szécsényi országgyűlés határozatának végrehajtását. A biztosok ennek következtében a templomot az evangélikusoknak assignálták. De mikor a róm. katolikus plebánustól kérték a templom kulcsát, ez azt válaszolta, hogy Révay Erzsébetnél van Most Huszár György róm. katolikus alesperest küldötték a kulcsért, aki a nevezett úrnőtől azt a választ nyerte, hogy tiszteli ugyan a fejedelem parancsolatját és a szécsényi országgyűlés végzését, de mivel gr. Beresényi ellenkező rendeletet adott ki a biztosoknak, amíg ez vissza nem vonatik, ő nem adja ki a templom kulcsát. Bossányi oberster azonban kijelentette, hogy ha menye, Révay Erzsébet a templom kulcsát ki nem adja, ő erővel fogja azt kinyitítani. Az asszony ekkor sem engedett; újra hivatkozott Beresényire, s kihívólag utasította a biztosokat kötelességük teljesítésére. Bossányi kijelentette, hogy ha a templom azonnal ki nem nyitattik, ő a templomban levő róm. katolikus egyházi eszközöket nem fogja kiadni. Erőszak ellen erőszak. Tiltakozik az ellen, hogy valaki az ország akaratának ellenállhasson. A biztosok azonban nem kivántak erőszakot használni. Összeírták az egyházi eszközöket, a földeket és jövedelmeket s kijelentvén azt, hogy mindenki csak a maga papját tartozik fizetni, hogy a róm. katolikus plebánusnak restantiái adassanak meg, és hogy a plebánus a jelen év Szent Miklós napjáig békében maradhasson a parochiában, — tovább mentek.

November 14-kén Simonyiban szintén veszekedő felekkel találkoztak. A róm. katolikusok hivatkozván a kegyúri jogra, azt kívánták, hogy a templom az ő kezükben maradjon, az evangélikusoknak pedig templomhely jelöltessek meg. Ha ez nem történhetné, legalább annyi idő engedtessek nekik, míg a fejedelemhez felterjesztést tehetnek. De az evangélikusok a szécsényi gyűlés határozatának végrehajtását kérték, mit a biztosok meg is cselekedtek, utasításaik szerint átadván az evangélikusoknak úgy a templomot, mint a parochiát és az iskolát tartozékaival együtt. A róm. katolikusok a biztosok azon kérdésére: kívánnak-e templomnak stb. való helyet kijelöltetni? azt felelték, hogy nem. Ők bíznak a fejedelem kegyelmességében. Egyébiránt az egyházi eszközök átadtak a római katolikus plebánusnak; a jövedelmek pedig összeiratván, kimondatott, hogy senki ne kényszeríttessék más vallású papnak fizetni. Végül a róm. katolikusok protestatiót nyújtottak be az eljárás ellen.

November 15-kén Nemes-Kosztoláni, Kemeniezi templomok a nép összeszámlálása után a többségben levő róm. katolikusoknak adatván át, az evangélikusok, kik váratlanul estek el templomuktól, a fejedelemhez folyamodtak. Az ügy elintézéséig azonban templomnak, iskolának és parochiának való helyet jelöltettek ki maguknak. A temetésre és harangozásra nézve az illető pontok szerint jártak el a biztosok.

Három nap mulva Körmöcz városában állapotok meg. Ott a várbeli nagy templomot az evangélikusoknak adták; ugyanezeknek a városházát parochiául és ezekhez a tót templomot. Azután az egyházi eszközök felett támadt némi alkudozás. Ugyanis az evangélikusok egy jegyzékkel állottak elő, melyre nézve a róm. katolikusok azt jegyezték, hogy az ott feljegyzett eszközök nem a várbeli, hanem a róm. katolikusok kezén maradt főtéri templomhoz tartoznak. De az evangélikusok azt válaszolták, hogy a városban levő két főtemplomban egyiránt használtattak ezen

eszközök akkor is, mikor mind a két templom evangélikus volt; ennél fogva joggal követelhetik magoknak. A római katolikusok még régiebb időkre hivatkoztak. A biztosok csak nehezen tudták a feleket kiegyeztetni. Mikor ez megtörtént, akkor állott elő a róm. katolikus plebánus új követeléssel, és az említett templomok átadása ellen ünnepelesen óvást tett. Követelte vissza az orgonát, vagy annak az árát. Követelte az ő neki fizetni szokott tiszteletdíjakat, ünnepi ajándékokat. Erre az evangélikusok azt felelték, hogy ők tartják magokat a fejedelem gyöngyösi határozatához, mely szerint a multra nézve nem tartoznak semmivel; a jövőre nézve pedig a szécsényi országgyűlés végzése szerint fognak fizetni. Az átvett épületekért és eszközökért köszönetet mondtak az országnak. A multra nézve követelt némely fizetendőkre nézve azt felelték, hogy bevárják más sz. kir. városoknak eljárását, s a szerint fognak cselekedni. A két felekezet templomait a város közös kasszájából javítatják. Mintán még a kórházi templomhoz való eszközöket is számba vették volna, november 19-kén Kunosova nevű faluba mentek, hol a templomot, paplakot és iskolát tartozékaikkal együtt az evangélikusoknak adták. Az egyházi eszközökre nézve úgy egyeztek meg a felek, hogy mivel a kelyhet a róm. katolikusok megtartották, annak árát megtérítik az evangélikusoknak. A harangozás, temetés és fizetés ügye az utasítás szerint igazítottatott el. A Lucska nevű templomot, parochiát és iskolát tartozékaikkal együtt az evangélikusoknak assignálták. Az egyházi eszközök azonban a róm. katolikus plebánus kezébe adattak.

November 21-kén Vihnyére idézték be a geletneki, szénásfalvai, alsó- és felső-zdányai lakosokat; és miután az utasítás előttük felolvastatott volna, az illető templomok, iskolák és parochiák átadattak az evangélikusoknak, úgy azonban, hogy a róm. katolikus plebánusok még két hétig benmaradhatnak a parochiákban. Az egyházi eszközök átadásánál némi nehézségek támadtak, amennyiben a kelyheket a plebánus követelte, az evangélikusok pedig

engedni nem akartak. Végre is abban egyeztek meg, hogy a róm. katolikusok a kelyhek árát megfizették. A többi eszközök összeirattak. Vihnyén róm. katolikus templom, iskola és parochia számára hely jelöltetett ki. Temetés, harangozás, fizetés tisztába hozatott.

November 23-kán Ujbánya sz. kir. városába érkeztek. Ott a kórházi templomot az evangélikusoknak adták az iskolával együtt. A miséhez tartozó eszközöket átvette a plebánus, egyik kelyhet az evangélikusoknak engedvén. A parochia a róm. katolikusoknak jutott, melynek templommá való alakításához az evangélikusok is hozzájárultak. A fizetés a két parochus között osztatott meg; hasonlóképen a tanítók fizetése és a parochiákhoz tartozó javadalmak is. A római katolikusoknak iskola számára hely jelöltetett. A városnak meghagyatott, hogy a kórházhoz tartozó elzálogosított falut kiváltsa, és hogy különösen a háboruban megsebesített betegek felvételére gond legyen. A róm. kath. plebánus által követelt restantiákra nézve olyan határozat mondatott ki, mint Körmöczön.

November 24-kén Léván jelenvén meg, a nagy-megyeri lakosok között akként intézték el a kérdést, hogy a többségben levő reformátusok kapták a templomot, parochiát és iskolát tartozékaikkal együtt. A róm. katolikusoknak pedig helyek jelöltettek ki. Az egyházi eszközökkel barátságosan egyeztek ki. Ez történt Ekecsén és Keszin is. Ez utóbbi helyen november 25-kén a templom, iskola és parochia tartozékaikkal együtt az evangélikusoknak adatott. A róm. katolikusok a podluzsányi templomot kívánták s meg is kapták. És minekutána a biztosok a harangozás, temetés és papfizetés ügyét utasításukhoz képest elintézték volna, ezzel küldetésöket befejezték.¹

¹ Az Nemes Magyarországi Confoederált Statusoknak Szécsényi mezőben Conventusnak alkalmatosságával Religio dolgában Nemes Bars, Esztergom és Komárom vármegyékben Templomok Parochiák és Oskolák assignatioja iránt lött rendeléséről való Testimonialis. Kiállítva Hunyadi András, Peti Nagy András és Balogh Gáspár által. Léván 1705. nov. 25. Orsz. levéltár.

IV.

Az Abauj, Zemplén és Borsod vármegyékbe kiküldött biztosok működése 1705. december 6-tól, — Zólyom, Árva és Liptó vármegyékben.

Az Abauj, Zemplén és Borsod vármegyékbe kiküldött biztosok, ú. m.: Gunderfinger János, Szakmáry János és Brezinai János urak. Kozma Péter jelenlétében kiállított jelentések szerint (1705. december 6-kán Szécsényben kiadott parancs alapján) a tokaji templom minden tartozékaival együtt továbbra is a róm. katolikusok kezében maradt; de a két parochiális épület és iskola a helvét hitvallásuaknak adatott, néhány szőlővel egyetemben. A három harang legnagyobbika a reformátusoké, mely külön felállítva csakis a reformátusok által használtassék. Dézmát és fizetést kiki a maga papjának adjon. A temető közös, úgy szintén a kórház is, melybe a betegek vallás különbség nélkül lesznek felveendőek.

Olaszi Liszkán a reformátusok protestáltak a biztosok azon intézkedése ellen, mely szerint a káplánházat a róm. katolikusoknak adták át (január 22.). Kassa és Eperjes evangélikus lakossága okmányokkal mutatta ki, hogy a bottyáni Tárkányi-féle fundáció az evangélikusokat illeti (január 29.). A reformátusok és róm. katolikusok meg nem egyezése miatt az ügy a fejedelem elé vitetett (jan. 29.).

1706. január 17-kéről Kassáról Pettes András panaszlevelet intéz a fejedelemhez, melyben a Sáros és Szepes vármegyékben járt biztosok „excessusai“ ellen felszólal, jelesül, hogy Pécsujfaluban a lutheránusok az összeszámlálásnál még a holtakat is élők gyanánt vették fel, míg a róm. katolikusok közé nem akarták felvenni az unitus oroszokat, kik pedig a róm. katolikus templomba jártak.

Január 21-kén a Pozsony és Nyitra vármegyékbe küldött követek Bercsényi parancsához képest, minden panaszokat és diffikultásokat Miskolcra utasítottak a fejedelem elé, kellő magyarázat mellett.

Zólyom vármegyében, Besztercebánya városában a nagyobb vártemplom a róm. katolikusoké, a kisebbik pedig az evangélikusoké legyen, azon megjegyzéssel, hogy a várban levő és a város felé fekvő épület szintén a róm. katolikusoké legyen, hogy abban papjaik lakhassanak. A nevezett várbeli két templom között elkülönítő fal építtessék, hogy minden félnek külön bejárata legyen. A paplak és a vár falain kívül levő iskola adassék az evangélikusoknak úgyszintén a kisebb templom mellett levő épület is. Ezenkívül az evangélikusokat illesse a Szentlélekhez címzett templom, és a kórházi templom minden tartozmányaival együtt. De abból a róm. katolikus koldusok ne zárassanak ki egészen. A jezsuita-templom építésére fizessen a város egyszer mindenkorra ötszáz magyar forintot. Harangok és temetők használata teljesen szabad, még templomokban is. Római katolikus lelkészek számára a város pénztárából hetenkint két tallér, vagyis három rajnai forint fizetessék; úgyszintén az evangélikus papok is onnan fizetessenek. A jezsuiták templomán kívül, minden más templom a városi közpénztárból tartassék fel.¹

Korponán a templom a róm. katolikusoké maradt; az evangélikusoknak pedig a „czinterem“ kívül levő iskola assignáltatott. Az építendő templom és parochia számára megfelelő hely adatott, s az építéshez maga a fejedelem négyszáz forinttal járult. A róm. katolikus plebánus által elvitt harang mással pótoltatott. Templomi klenodiumok, a kelyheken és casulákon kívül, az evangélikusok kezében maradtak, amennyiben t. i. azok megszerzéséhez járultak. A plebánus számára hetenkint egy-egy tallér rendeltetett a város pénztárából; és évenként harmincz kila búza, tizenkét akó bor. A császár által a selmeczi kamarából rendelt kegyes adományt a fejedelem is megadja.

¹ Instructio Dom. Commissariorum in Civitate Neosoliensis. Joannes Feja catholicus ex Comitatu Novigradiensis; Casparus Okolicsányi lutheranus ex Com. Liptoviensis; Stephanus Kántor calvinista Hevesiensis. Orsz. levéltár.

Zólyom városában az evangélikusoknak adatik a piacon levő nagy templom. A néhai Ebeczky János által dobtált kápolna pedig a róm. katolikusoké marad; ennek kibővítésére azonban a város négyszáz ezüst forintot fizet, és az építés idején fuvarozni fog a jó béke kedvéért. — A parochia és kápolna marad a róm. katolikusok használatában, ahol iskolát is építhetnek magoknak. A meglevő iskola az evangélikusoké lesz, de parochiáról ők magok gondoskodnak. A lelkészek fizetése mindkét részre egyformán a város pénztárából adatik ki, olyformán, hogy a róm. katolikusok részéről a kápolnai jövedelem közrebocsátatik; de csak oly feltétel alatt, hogy a róm. katolikus plebánus által eddig használt földek ezután is a róm. katolikusokéi maradjanak. — Négy kehely lévén, melyek közül csak egy van az evangélikusok kezénél, ehhez még egy átengedtetik; a többi marad a róm. katolikus plebánus kezében; az evangélikus status kezén levő positivum a róm. katolikusoknak átadatván, marad nekik a templomban levő orgona és fizetési restantiája.

Breznóbánya városában egy „öreg Templom“ vagyon, melyet az evangélikusok a paplakkal, iskolával és jövedelmekkel együtt magoknak kívánnak megtartani azért, mivel ők 1500-an, míg a róm. katolikusok csak 900-an vannak. Erre nézve azon intézkedés történt, hogy a templom a kápolnával és iskolával együtt az evangélikusoké, a parochia pedig a róm. katolikusoké legyen. Templom és iskola építhetésére alkalmas helyek tüzetnek ki. Fizetésre nézve, mindenik fél fizesse a maga papját és tanítóját.¹

Liptó és Árva vármegyékben a másodizben kiküldött biztosok először is Trsztenán jelentek meg, s ott a nép összeszámlálása után a többségben levő róm. katolikusoknak adatott át a templom; míg a szántóföldek, rétek és más járulékok két egyenlő részre osztattak fel az evangélikus és róm. katolikusok között.

¹ Nemes szabad és királyi városok aecomodálása. Orsz. levéltár.

A róm. katolikusoknak templomra vonatkozó kívánására azonban azon ellenvetés történt, hogy a már egyszer barátságosan elintézett ügygyel kár a fejedelemnek alkalmatlankodni. Az összeszámlálás helytelen, mert oda nem tartozók is felvételtek; ezek nélkül a róm. katolikusok kisebbségben lennének. Az alsó-lipniki templom, mely articulariter az evangélikusoknak adatott volt, a róm. katolikusok használatában van; minthogy a trsztenai templomot is ők foglalták el, illő, hogy legalább az alsó-lipniki maradjon az evangélikusok kezében.

Ezekre a róm. katolikusok azt válaszolták, hogy nem ismerik el, mintha a trsztenai ügy barátságosan elintéztetett volna; mert ők akkor is protestáltak a fejedelemnek erre vonatkozó rendelete ellen. Az összeszámlálás helyes és törvényes; úgy az anyaegyházban, mint a filiákban többségben van a róm. katolikus lakosság. Az alsó-lipniki egyházra nézve a kiküldött biztosok szabadon rendelkezhetnek.

Kalkovicz János trsztenai plebánosnak még 1705-ben külön panaszai voltak, melyekre az evangélikusok pontonként válaszoltak.

A turdosi egyházra nézve a római katolikusoknak azon kívánságuk volt, hogy a parochiális földek mind a róm. katolikusoknak adassanak vissza, és amennyiben azok bevételtek, az illetők bünhődjenek. Az első biztosok intézkedéséhez képest a róm. katolikusoknak átadott és a lutheránusok által erővel elfoglalt jövedelmek adassanak vissza. Ezentúl pedig az utasítás szelleméhez képest a róm. katolikusok és evangélikusok csak saját lelkészüknek fizessenek; s a harangozás is az utasítás 8-ik pontjához képest történjék.

Június 19-kén Kubinba érkeztek a biztosok, hol a puczovi és knazeni egyházak ügye vétetett elő. A biztosoknak a széchenyi megjegyzés szerint kellett eljárniok. De az összeszámlálás folyamán kérdés támadt, hogy a filiák együtt számláltassanak-e az anyaegyházzal, vagy sem? A széchenyi

egyesség alapján az volt az utasítás, hogy az alsó-kubini templom tartozékaival és filiáival adassék az evangélikusoknak. Filiák alatt az egyházat és nem a falut értették; mert ha a falu vétetnék, akkor a két nevezett egyház Árva várához lenne csatolandó; mint azt a róm. katolikusok állították. Minthogy azonban a biztosok nem bírták a két félt kiegyeztetni, az egész ügy a fejedelem elbirálása alá bocsáttatott.

Az alsó-kubini plebános által felhozott panaszok, melyek leginkább föld- és malomjövödelmekre vonatkoztak, hosszas vitára és még hosszabb czáfolatokra adtak alkalmat. Végre ezen ügy is a fejedelem tanácsa elé került. A többire nézve az utasítások hetedik és nyolczadik pontjának megtartása szigoruan meghagyatott.

Június 20-kán Zábrezen működött a bizottság, azon igyekeztvén, hogy a szécsényi barátságos egyesség szerint mind a róm. katolikusok, mind az evangélikusok megnyugtattassanak, úgy a templomra, iskolára és parochiára, mint az azokhoz tartozó földek használatára nézve.¹

Természetes, hogy a szécsényi országgyűlésből küldött biztosok munkájának sem volt több eredménye, mint akármely más intézkedésnek, mely a vallási viszály megszüntetését célozta. A protestánsok úgy, mint a róm. katolikusok hajlandók voltak a biztosokat gyanúsítani, mihelyest nem az ő óhajuk szerint döntöttek el templomaik és iskoláik ügyét. A róm. katolikusok határozottabb ellentállást tanúsítottak; és valahányszor tényleges átengedésről volt a szó, mindannyiszor panaszt emeltek a fejedelemnél, és annak pártfogását kérték. Megtörtént az is, hogy mind a két fél egyszerre panaszkodott az országgyűlési biztosok eljárása felett.

Ily körülmények között nem csoda, hogy az óhajtott béke nem állott helyre. A fejedelem rendkívül sok kérvénnyel, tiltakozással, követeléssel és óvással halmoztatott el,

¹ Actum et signatum in Zabrez die 20. Junii 1706. Orsz. levéltár.

melyeknek kíséretében a multak viszonyaira való hivatkozással az igazság kiszolgáltatását követelték tőle. De hol volt az ember, aki ily viszonyok között az igazat, mely a teljesen ellentétes álláspontra helyezkedett feleket kielégíthetné, kiszolgáltatathatta volna? Az egyik azt mondta: a templom az ő felekezetét illeti, mert az ő hitfelei építették; a másik a földesúri és kegyúri jogra, a harmadik a Bocskay- és Bethlen-féle adományokra, a negyedik a békekötésekre és törvényezikre, az ötödik a háború jogára hivatkozott, hogy követelésének jogosságát bebizonyíthassa.

A plebánusok, ha elvett templomuk jogossága ellen nem szólhattak, legalább a goromba elüzetés miatt tettek panaszt. Az egyik a parochiáját, a másik a kertjét siratta. Az egyik a legutóbbi gyöngyösi egyezményre, a másik a róm. katholicismus ősiségére apellált. Szóval, az óhajtott nyugalom és béke nem jöhetett létre.

V.

Rákóczy béketárgyalásokat folytat Nagyszombatban. — Vallásra vonatkozó javaslatok. — A miskolci országos tanácskozmány. — A jezsuiták ügye, és a fejedelem válasza. — Replika és duplika.

Rákóczy a szécsényi országgyűlés negyedik pontja értelmében, a hollandi és angol kormány biztosainak közbenjárására ismét békealkudozásokba bocsátkozott, Nagyszombatban. A maga részéről Bercsényit, Csáky Istvánt, Sennyey Istvánt, Jánoki Zsigmondot, Gerhard Györgyöt, Kajali Pált és Labsánszky Jánost küldötte ki, biztosokul. József király pedig gr. Wratiszláv Venczelt és Széchenyi Pált bízta meg az alkudozással. Jelen voltak az angol királyné képviselőiben Sunderland és Stepney, a belga rendek nevében pedig Rechteren és Hamel-Bruyninx.

A *nagyszombati értekezlet* folyama alatt, több nagyfotosságú kérdés között, (minő volt például az osztrák ház örökösödése és a II. Endre-féle bullának záradéka) a felkeltek a XII-ik pontban azt követelték, hogy a befogadott

vallások jogügye egyenlítették ki a béke és egyetértés kedvéért, és pedig a klerus tiltakozásának mellőzésével az ágostai és helvét hitvallásuak indítványához képest, mely szóról-szóra így következik: Az országba befogadott vallások szabad gyakorlata azon állapotban, mely a szécsényi barátságos szerződés által megalapított, az egyházak és javadalmak birtokával, mindenben csorbítatlanul megtartassék, s nemcsak a dunántúli részekre haladék nélkül, hanem a még nem szövetkezett helyekre is annak idején alkalmaztassék; ne is következzenek be többé semmiféle egyháznak és iskolának s ezek javadalmainak elfoglalása, vagy a lelkiismereteknek bármily ürügy alatti erőszakolása, de sőt mindezek, úgy a garantírozó hatalmasságok fogadása, a legközelebbi országgyűlésen hozandó törvényezikk által elégségesen biztosítassanak. XIII. pont. A jezsuiták, mivel nem alkalmazkodtak a rendek rendeleteihez, menjenek ki az országból, és az ország közmegegyezése nélkül soha se hozassanak vissza. Javaik, mennyiben egyháziak vagy alapítványiak a klerusra bizassanak, mennyiben pedig egyes családoktól elszakítottak, ezen családokra visszazálljanak. A Tököli-féle mozgalom előtt, alatt és után törvényes birtokosoktól elszedett jószágokat vissza kell adni minden pénzbeli kárpótlás nélkül. Az egyezkedés erősítették meg — eddigi közbenjárókon kívül — a svéd és porosz királyok, velencei és lengyel köztársaságok által. Erdély függetlensége állítassék vissza; az erőszakosan kizsartott törvények törültsessenek el; menjen ki az idegen katonaság, a hivatalok valláskülömbőség nélkül magyarok által töltsessenek be, stb. stb. E pontok a garantírozó biztosok jelenlétében hajtassanak végre.

Lipót biztosai június 22-kén készültek el válaszukkal, mely szerint kinyilatkoztatják, hogy a bevett vallások jogáról, szabadságáról és biztosságáról eléggé gondoskodtak az országgyűlési törvényeikkel, névszerint a legújabbak (értik az 1687-kieket), melyeknek vallásos megtartását és végrehajtását erősen megígéri ő felsége, ki a földesurak jogának

épenmaradásáról szóló záradékot is valóságos és helyes értelme szerint fogja a diéta által megmagyaráztatni, s meg nem engedni, hogy vele visszaélés történjék. Hogy a szövetségesek mit czéloznak a szécsényi barátságos egyesség által, azt a császári biztosok nem tudják, mivel e tárgyat nem ismerik; nem tudják, megegyezik az a törvénynyel, vagy pedig valami új szándékoltatik; de különben is e tárgy csak az országgyűlés által oldhathatnék meg. A jezsuiták ügye is az országgyűlés elé való, mely javaikra nézve az 1486 : 11., 1498 : 55., 1504 : 37. I. Ferd. 1560-ki dekretuma, 1647 : 17. s egyéb törvénycikkekhez képest fog intézkedni. A Tököli-féle mozgalom előtt, alatt és után károsultakról elégségesen gondoskodott az 1681 : 11. és 1687 : 7. törvénycikk ; nem szükséges idegen hatalmak biztosítása ; Erdély törvényesen Magyarországhoz tartozik; a törvények nem zsaroltattak ki, az idegen katonaság csak a béke teljes helyreállítása után vonulhat ki; a hivataloknál tekintet lesz az érdemre, s így a nem magyarok is viselhetnek hivatalt stb. stb.

Látnivaló e pár pontból is, hogy mily nagy eltérés volt még a két fél között. Ehhez járult még az, hogy a császáriak nem akarták az erdélyi biztosokat elismerni, minélfogva az alkudozások eredménytelenek maradtak. Rákóczy a császáriak fentebbi pontjaira készült ellenokokat „Veracius Constantins“ név alatt közzétette, biztosai pedig (júl. 22-kén) óvást nyújtottak be a közbenjáróknak, melyben a „bekövetkezendő újabb vérontásért Isten előtt felelőssé teszik azt, ki féktelen nagyravágyásában rajtok zsarokoskodni akar.“ A háború tehát ismét tovább folyt.

Rákóczy e tárgyalások folyama alatt 1706-ik évi jan. 25-kére *Miskolczra* hívta össze a szövetséges rendeket, hogy velük az ország ügyeiről, névszerint a közbenjáróknak adandó válaszról, a pénz-, had- és a vallásügyről tanácskozzék.

Itt felette érdekes és tanulságos esemény adta elő magát, mely szépen világította meg a jezsuiták szereplését és a fejedelemnek róluk való ítéletét.

Ugyanis — mint láttuk — a szécsényi országgyűlés 6-dik t.-czikke a jezsuiták hatáskörét megszorította, és a német nemzetből valókra kimondotta, hogy azok az országból kitakarodjanak. Ez ellen a jezsuiták nagy mozgalmat idéztek elő Magyarország éjszaknyugoti részében; és hat vármegyét rábírtak, hogy a szécsényi gyűlésen ellenük hozott határozat eltörlését szorgalmazzák.

Pozsony, Nyitra, Trencsén, Liptó, Túrócz és Árva vármegyék rendei egy hosszú iratban indokolják ezen kívánságukat. Elmondják, hogy mivel a róm. katolikus vallást ezen „Marianum Apostolicum Hungariae Regnum“-ban veszély fenyegeti, nem nyomhatják el tovább lelkiismeretük szavát, hanem kénytelenek fájdalmas panaszaikat ő kegyelmessége, a fejedelem elé terjeszteni.

Ugyanis fájdalommal és szomoruan értesültek arról, hogy a jezsuita-rend tagjai, kik régi törvények által eleinte mint missionáriusok az ifjúság oktatása végett befogadtattak, későbbben pedig a vallás terjesztéséért országgyűlésileg javakkal és birtokjoggal ruháztattak fel, most, midőn már többnyire magyar ifjakkól állanak, az országból mint nyilvános gonosztevők, száműzetnek és javaiktól megfosztatnak. Fájdalommal tapasztalják, hogy ez által az Istennek és az anyaszentegyháznak jogai, úgy mint az ország régibb törvényei, megsértetnek; a róm. katolikus egyháznak hú őrei, az igaz hitnek lelkes védelmezői, az Isten igéjének kegyes hirdetői, az erkölcsnek és tudománynak tanítói és e nemzet fiai e hazából kiszakíttatnak, s ekképen az ország első helyét elfoglaló róm. katolikus status akadályoztatik a róm. katolikus ifjúság nevelésében. Ellenben az ágostai és helvét hitvallásuak még külföldi tanárokat is akadálytalanul behozhatnak. Sőt, ami a lelkeket még inkább elkeserítheti, ezen hitvallásuaknál még a jobbágyoknak is szabad vallásgyakorlat engedtetik még pedig a róm. kath. földesurak rovására, kik gyermekeik nevelésében is akadályoztatnak. Nem akarják a többi rendeket távolról sem megsérteni, de tagadhatatlan, hogy a tudomány ily őrei-

nek és tanítóinak megszűnése sok ezer lélek kárára, és a tanuló ifjúság nevelésének — melyet a klerus az Isten dicsőségére és a rendek a haza javára előmozdítani szoktak — romlására lenne.

Hogy tehát ezek, és az Isten ügye, valamint az anyaszentegyház jogai sérelmének eleje vétessék, hogy a róm. katolikus nép a lelki vigasztalástól, az ifjúság pedig tanáraitól meg ne fosztassék s ekként a rosszra ne csábíttassék, kéri a fejedelmet, mint a haza atyját, aki ép úgy gondját viseli az egyháznak, mint az országnak, hogy az elmondott és más hasonló okokat figyelembe véve, a szóban levő jezsuitákat régibb törvények szerint az országban megtartani kegyeskedjék. Ne vegye figyelembe a confederatio határozatát, mint amely úgy sem illetékes határozni vallási kérdésekben. Nem akarnak ők ezzel a szécsényi országgyűlésnek egyéb politikai határozatai ellen kikelni; de teljes tisztelettel és ünnepélyesen protestálnak az ellen, hogy az Isten ügyének és az anyaszentegyház jogainak, úgyszintén az ország régibb törvényeinek sérelmével a jezsuita-rend honosított tagjai az országból száműzessenek, s jobbára alapítványi javaiktól megfosztassanak. Az alapítók szándékát nem lehet meghiúsítani; annak megtartását az igaz róm. katolikus egyház fejei, a római pápák, nehéz átok súlya alatt bullák által is követelik. Mindezeknél fogva a mindenható Uristen előtt, annak szent angyalai és az egész keresztyén világ előtt nyíltan és ünnepélyesen tiltakoznak ily eljárás ellen.¹

Magok a jezsuiták is küldöttek e gyűlésre követeket:

¹ Humillimi et Fideles servi Comitatum Posoniensis, Nitriensis, Trencheniensis, Liptoviensis, Thurociensis et Arvensis Status Catholicus Ad Serenissimum Electum Transylvaniae Principem et Confoederatorum pro Patriae Libertate Regni Hungariae Statuum ac Ordinum Ducem Dnum Dnum Franciscum Rákóczy de Felső Vadász . . . Humillima Instantia Exhibita in Castris ad Darócz positis die 30. okt. Anno 1706, talán 1705. Acta Politico-historica Religionaria Catholicorum in Hung. Nemz. Múzeum.

jelesül pedig Cseles és Pahy nevű atyákat azon czélből, hogy ügyüket élől szóval védelmezhessek. Főközbenjárójuk a hazafias érzelmű Széchenyi Pál kalocsai érsek volt, aki több levélben kérte a fejedelmet, hogy „in justis et licitis mutassa irántuk a maga gratiáját. Hadd imádkozzanak szívesen a fejedelem dolgainak s úgy szegény nemzetünknek szerencsés előmeneteléért“.¹

De sem a rendek, sem a fejedelem nem voltak megengesztelhetők.

A fejedelem saját nevében egy kimerítő választ iratott, melyben éles tollal czáfolja a jezsuiták által saját ügyük mellett felhozott érveket. Egyuttal kimutatja, hogy a jezsuiták szelleme, iránya veszedelmes az országra nézve, s éppen azért azokat, mint a polgári társadalom legveszedelmesebb ellenségeit, az országból végkép kiirtani, vagy legalább szigorú korlátok közé szorítani javasolja úgy az egyháznak és igaz vallásnak, mint végre a szabadságnak jól felfogott közérdeke.²

A fejedelem e tekintetben legilletékesebb bíró lehetett, mert hiszen ő teljesen be volt avatva e rend titkaiba.³ Ismerte tanaikat és törekvéseiket. Azok pedig veszedelmeseek különösen oly országban, hol a lakosság nagyobb része pápaellenes tanokat fogadott el. A rendek pedig már csak azért sem pártolhatták a jezsuitákat, mivel ezek jogaiknak védelme közben mindig azt hangsúlyozták, hogy e rend tagjai és birtokai egyedül és közvetlenül a római pápa

¹ Széchenyi levele Rákóczyhoz Nagyszombatról 1706. jan 20-án. Orsz. levéltár

² Hist. des revol. V. 288. s k. l. Horváth M. VI. 430. l. „Czikelyekként felvéve Rákóczy a vármegyék supplicatióját s remonstrálá erős és megezáfolhatatlan ratiókkal, hogy nem tudják, mit kívánnak, és mind magoknak, mind az egész országnak romlására, veszedelmére czéloz a jezsuiták mellett való instantiájok . . . Cserei M. Hist. 379. l.

³ Az Isten csudálatos vezérléséből pápista emberrel mondatá ki az igazságot, és a jezsuitáknak minden istentelen practikájokat napfényre vele kiadatá, mondja Cserei M. Hist. 379. l.

hatósága alá tartoznak;¹ és hogy ennél fogva az országos rendeknek nincs is joguk róluk valamit határozni. Szám-talan iratban fejtegették jogaikat, alapítási körülményeiket, vagyoni állapotaikat.

De mindez nem használt semmit.

Rákóczy, hogy az egész világ előtt igazolva legyen, kimerítően válaszolt.

Vette — úgy mond — a kérvényt, melylyel a jezsuita-rendnek Magyarországból való kizárását meggátolni akarják. Helyesli azt a buzgóságot, melyet a vármegyék róm. katolikus rendei az igaz vallás és gyermekeik oktatása ügyében kifejtének. De midőn ezt a buzgóságot magában véve becsüli, ugyanakkor ő, ugyanazon buzgóságtól indítva, ellenkező nézetre kényszerítettet a nevezett jezsuitákra nézve. Szükségesnek találja ezt indokolni, hogy ki-tűnjék, miszerint azon elvek, melyeknél fogva a nevezett vármegyék a jezsuita-rendet megtartani óhajtják, éppen azok, melyek őt és előtte már több más országot és rendeket arra bírták, hogy azt kizárják.

A vármegyék feliratában különösen három pont emelkedik ki: 1., hogy a rend elűzéséből a róm. katolikus egyháznak kára lesz; 2., hogy az iskolák és a tudomány szenvedni fognak, és 3., hogy az illető rendben levő magyar fiak ártatlanul száműzetnek az országból.

Az elsőre nézve megjegyzi a fejedelem, hogy ha a vármegyék elfogulatlan szemmel nézik az ügyet, azt fogják találni, hogy a róm. katolikus egyház virágzott a jezsuiták előtt is, hogy más rendek századokon keresztül védelmezték az egyházat, melyen a poklok kapui sem ve-

¹ „Constabit ad haec — írják a nagyszombati jezsuiták Rákóczy-nak — Serenitati Vestrae ex Sacris Bullis Summorum in Terris Christ Vicariorum, non solum omnes et singulas Societatis Nostrae Personas, verum et universa ejusdem Bona, uni et soli Sedi Apostolicae immediate subjecta esse: cujus Auctoritatis vel in minimo praejudicari Serenitas Vestra, tanquam Princeps vere Catholicus, nequaquam patietur . . . Orsz. levéltár.

hetnek diadalt, s mely fel fog maradni akkor is, ha egy nyugtalan rend előtt az ország kapui bezáratnak. Meg fognak győződni, hogy más egyházi rendeknek felébredtetendő képessége és buzgalma, s annyi évszázadon át tapasztalt szerénysége és a gyengeségeket pótoló alázatossága több tiszteletet érdemel, mint az ilyféle embereknek nyereség-hajhászó hypocrisise és minden erényt feledő követelő gögje, akik, midőn a vallást a politika segédjévé teszik, a szent ügyek közigazgatását leginkább a külső apparátusra helyezik; nem tudjuk, vajjon inkább a magok hiúságát, vagy az Isten tiszteletét keresik-e. Akik a szent evangyeliomnak és egyháznak védelmét, és boldogságunk előmozdítását magoknak czélul tűzik ki, s ekként a szentírást s a szent atyák írásit, melyek az ő hiúságuknak és kapzsiságuknak kedveznek, nekünk teli szájjal hirdetik, azokat pedig, melyek nekik nem kedveznek, bármily világosak legyenek is, vagy elnyomják, vagy mesterséges magyarázattal önkényesen, tetszésük szerint elcsavarják. Lehet, hogy néha az Istennek nagyobb dicsőségére, de máskor többnyire csak saját pénzvágyukért; mindenütt az égieket hordják ajkaikon, és a földieket szívükben; a vallást czégerül használják, hogy hasznot húzzanak belőle. A jezsuiták az akatholikusok elleni nagy buzgalmukkal és szenvedélyükkel a szentszéknél inkább a magok és rendjük érdemeit, mint az Isten igéjének terjesztését hajhászzák, és az eretnekek lelkét erőszakosan a róm. katholikus egyház iránt inkább izgatják, mint engesztelik, inkább ingerelnek, mint meggyőznek; és míg a megtéritetteket mintegy diadallal mutogatják, addig egész országokat és az akatholikus népeket még inkább elidegenítik, s gonoszságaikkal nemcsak magokat, hanem a róm. katholikus vallást is gyűlölet tárgyává teszik. Ekként a nyájnak nyugtalan őrei, a magok impertinentiájával az eltévedt juhokat inkább visszariasztják, mintsem hogy beternelnek az egyházba. A róm. katholikus egyházat, midőn erőszakkal akarják kiterjeszteni, pusztítják, és az általok elidegenített lelkeket szétszórják, elzüllesztik.

A fejedelem nem foghatja fel, mért nem lehetne a jezsuiták rendjét más régi egyházi rendekkel pótolni. Nem érti az illető vármegyéket, hogy mit találnak e rendnél olyant, ami azt az egyházra nézve oly szükségessé, vagy pediglen ilyen protestatióra érdemessé tenné. Talán azt, hogy a jezsuiták mindenben megkülönböztetik magokat, és hogy a pápának nem annyira szellemi méltóságát, mint inkább a világiak feletti hatalmát vannak hivatva terjeszteni? Talán ezért akarják őket minden más rendek feletti kiváltságokkal felruházni, és minden tehertől és kellemetlenségtől mentekké tenni? Talán ezen felsőbbiséget nem tűrő s más papság fölé emelkedő rend, mely itt is affektálja az italismust, többet ér azért, hogy közvetlenül a pápának van alávetve, és a helybeli püspököknek engedelmessé kedni nem tartozik?

Avagy mi érdemet találnak a vármegyék e rend kevélységében, melylyel a nyilvános körmenetekben más szerzetesek példája szerint részt venni Isten dicsőségének kissebbítésével csak azért vonakodik, hogy a többi szerzetesekhez hasonlónak vagy azoknál kisebbnek ne látszassék. Avagy énekes meneteik (cantivada), melyekben a feddhetetlenség hírért hajhászva, tisztaságukkal minden más egyháziak felett dicsekednek, (holott nyilvános életük anyagiassága ismeretes), nagyobb előnyükre válnak-e, mint a minő hátrányukra van megromlott nyereségvágyuk és ravaszságuk a politikában? Vagy talán a testület szeplőtlenségéről tanuskodik ama különös ügyességük, melynél fogva az alsóbbrendű társakat a felsőbbek tanácskozásaikból kizárják, és a hármassal fogadalommal s alacsonyabb teendőik végzésével kényszerítik őket beérni; ha pedig a szerzet jó hírvének ártanak, vagy a bensőbb működést elárulják, a társulatból azonnal elbocsátják; ellenben a négy fogadalom s a titkosabb mesterségek részeseit más szerzetbe átlépni nem engedik, kivéve a karthausiak rendét, melyben egyedül vannak megakadályozva a szerzet szabályai értelmében kötelező szigorú s örök hallgatás által titkaik napfényre hozatalában.

Vagy talán feleségeitekre csábítólag hat templomaiknak asszonyias, külső pompája? Vagy fiaitokat gyönyörködtetik az ő gyerekes színelőadásai? Avagy végre tenmagatoknak tetszik szerény ábrázatuk s szabályszerinti testtartásuk, méltóságteljes lépésük s elragadtatást szinlelő arckifejezésük és saját tökéletességüket fitogtató erkölcsi szigorúságuk a gyóntatószékekben, melylyel a vigasztalás után sovárgó lelkeket gyermeki szeretet helyett szolgálai félelemmel töltik el Isten iránt, s így Krisztus szelid igájából zsarnoki jármot kovácsolnak lelkiismeretünk kínzására, míg saját dolgaikban készek maguknak minden bűnt megbocsátani. Vagy talán a szentség külszine, melybe oly ügyesen burkolják testüket, hitette el külsőségekre irányzott szeméitekkel azt, hogy az egyház tisztasága általuk jött létre, és hogy az velük együtt fog is elveszni?

Tagadhatatlan, hogy e társulat missionáriusai hazánkban a hitnek nagy hasznára voltak, de másfelől annál több kárt okoztak a politikába való beavatkozásuk által. Miért is mi a politikai állapotokon mint általában, úgy e részben is segíteni akarván, azon fogunk munkálkodni (s e tekintetben is számolunk reátok), hogy e társaságbeli atyák az őseinknek tett szolgálatok viszonzása fejében a jószágainkból annyi éven át húzott haszonnal érvék be, s őket idegen, s ha kívánják, pogány nemzetekhez küldjük, hol nagyobb szükség van evangéliumi buzgalmukra; hogy így a hitetlenek között kizárólag apostoli működésükre szorítkozva, gyűlölet helyett méltó tiszteletet vívjanak ki maguknak, ami ott könnyebben fog menni, mint azon országokban, hol a túláradó kegyesség s a híveknek túlságos buzgalma folytán, a legszentebb ürügyek alatt teljes biztosságban szokták gyakorolni a legnagyobb visszaéléseket.

Ami a *második* pontot illeti, valóban sajnálatra méltó állapot, hogy midőn a szerzettől tudományt reménylünk elsajátítani, általa az ismerethiányok sűrű ködébe jutunk a nélkül, hogy a boldog tudatlanság stádiumában maradhatnánk. Magatokra hivatkozom, mint tapasztalt tanukra,

hogy azon tanfolyamból, mit a maguk hivalkodó nyelvén „humanoriae florentissimi sexennii“-nek neveznek, az ifjúság mi egyebet sem sajátít el, mint az egyetlen latin nyelv ismeretét. Ez is vagy nevetséges barbarismusokkal megrontva alatt jár, vagy pedig választékosságot negélyezve, mesterkelt szólásmódok s bonyolódott körmondatok labirintjébe tévelyeg, titokzatos, jósszerű hangok, rejtélyektől áradozik; midőn szóvirágokkal akar pompázni, érthetlenné s homályossá lesz, s legtöbbször sok szóval mit sem mond.

Nem is említjük a grammatikai szabályok óriási halmozását, mikkel az alsóbb osztályokban gyötrik a gyermekeket, több kárával mint hasznával emlékező tehetségüknek, s úgynevezett declamatióikat, mikben nemesak az ifjakat (kik nem értik, amit eldarálnak), hanem magukat is gyakorolják, saját szerzeményeiket bemutatva, s az ilyes színészi jelenetekben örömet s dicsőséget találják.

Mindezeknél fogva a növendékek annyi idő s fáradság után nem tesznek szert több ügyességre, mint a menyivivel általuk a színpadon a komikus költészet eme semiasterei magukat a gyöngé itéletű nép előtt megkedveltetni, a szülőket hiú tetszelgésekkel lekötelezni, s a nagyurakat hizelgő színjátékaikkal megnyerni törekednek. Szónokaik rhetorikai dolgozatai telve vannak közhelyek durva rongyaiból összefoltzott üres gúnyorossággal, anagrammai szurkálások s szójátékok bohóczkodásaival, melyek gyerekséggükkel inkább az ifjak füleinek megvesztegetésére, mint az igazság érzetétől áthatott férfiak megnyerésére van szánva. Az ilyen gyermekjátékok aztán annyira megrontják a növendékek szorgalmát, hogy azok az efféle haszontalan tudákosságokkal eltöltött évek után végre is közönséges iratok s levelek megírására sem lesznek képesek. Továbbá a költészet s ékesszólás régi remekeit, (a miket még megkimélt e tudákosoknak régi felfuvalkodott gyűlölete), csak darabonkint és pro forma adják elő; az újabb írókat pedig, a szerzetükbeliek kivételével, (mintha az keletkezésével minden tudomány forrását magában egyesítette volna), határ-

talan féltékenységgel ismeretkörünktől távol tartani törekednek, míg maguk az amazok által kifejtett tudományt (mint ők mondják) más lében felelesztve, és saját nevük alatt újra főzve, mint sajátjukat rakják előnkbe, s ekként az ő scholasteriájuk csepjeivel vegyített keverékét kapjuk annak, amit az eredeti forrásból sokkal tisztábban nyerttünk volna.

Theologia, scholastica és philosophia, ez az egész, mit ők tanítanak. Ezek az egyház első, csodákkal tündöklő korszakában ismeretlenek voltak, s mai napság is úgy a közügyek ismeretéhez, mint az evangéliumi egyszerűséghez teljesen feleslegesekek, s csupán az egyházi állás betöltéséhez szükségesek. Így fiaitok, kik a nyilvános életre vannak rendeltetve, kizárólag azokat hallgatva, éveken át teljesen haszontalanul, s a jövőendő feledés számára fáradoznak s a tanulás befejeztével oly eredményt mutatnak fel, ami rosszabb a semminél, t. i.: megingathatatlan elbizakodást és azon meggyőződést, hogy magukat a tudományok minden ágában lehetőleg kiművelték.

Gazdag alapítványokkal ellátott tanintézetekben ország-szerte csupán a saját czéljaiknak megfelelő disciplinákat adják elő s tanult embereket nem képeznek, csak maguk számára, ha ugyan tudósoknak lehet mondani azokat, kik papirt és időt pazarolva, hamis bölcsesetekkel s homályos ellenmondásokkal az igazság kissebbítésén munkálkodnak, az ismeretek halmazába helyezik a tudományosságot, mindenben, a legvilágosabb igazságokban is, kételkednek, holdkóros abstractiók által minden dolgok ismeretétől elvonatva, csupán szakadások előidézésére alkalmas distinctiók gyártásában jártasak; sok tudnivalót megtanulnak anélkül, hogy értenék, s midőn jőzanságra törekednének, az esztelenség mámorába süllyednek. Ily állapotban aztán az egyházra s államra egyaránt veszélyes nézeteket hirdetnek, s szószkeiken azon megromlott tanokat bocsátják világgá, melyeket, mint a tudomány kinövéseit úgy az udvarok, mint maga az apostoli szentszék egyházi átkával nyesegetni szük-

ségesnek látták. Nem lehet tehát csodálkozni a felett, hogy annyi vita tárgyát képezték az ő tanaik a probabilitás eseteiről, a mentalis reservatióról, a kétértelmű és hamis eskü módozatairól, a zsarnokgyilkolás szabadságáról, a célokrol, melyek minden eszközt szentesítnek, s száz meg száz egyéb kiirtásra méltó tételeikről, melyek ha érvényre jutnának, a vétkezés lehetősége szabadsággá, az eskü hazugsággá, az egyességek egyenetlenségekké, a törvények szórshasogatásokká változnának; a hitélet romlásnak indulna, az emberek egymáshoz való viszonya szükségkép felbomlanék. S e tanokat, daczára annak, hogy minden oldalról kárhóztatásban részesülnek, a censurának inkább mellőzése, mint túrésével e theo-philosophastrusok még ma is, mint Istentől eredő tudományt tovább fejlesztik, s tanításaikban a vallás, sőt az emberiség legnagyobb kárára hangoztatni meg nem szűnnek.

A hazai jogtudomány ellenben elhagyatva hever, s végkép is oda lenne, ha külföldi kuruzslók kikoldult gyógyszerivel nem támogattnék. Semmi alapítvány nincsen előmozdítására azon buzgalomnak, mely a corpus iuris, ezen — mint a külföldiek gúnyolják — durva, rendezetlen anyag szabályozásához megkivántatnék. A tisztelendő atyák erre azt szokták ellenvetésül felhozni, hogy az ő körükön kívül elegendő számban léteznek jogi fakultások. Kétségkívül, de a közjó érdeke megkivánná, hogy a hazai tudományok művelésére rendeltetett óriási jövedelmek, melyeket mások kizárásával úgyszólván egyedül ők élveznek, legalább részben az ilyes szükséges tudományág fejlesztésére fordíttatnának.

A műveltség feltételéhez tartozó többi tudományoknak, a földrajz, mathematica, arithmetica, építéstannak, a hadi tudományoknak, geometriának, történelemnek, kortannak s más egyebeknek (hogy a testedző nemesi játékokat ne is említsük) neveik is ismeretlenek gymnasiumaikban, jóllehet ép ezek a legvirágzóbb államokban s a leghíresebb akadémiaikon a haza nagy hasznára elő szoktak adatni, s ama

semmisségeknél bizonyára sokkal alkalmasabbak az ifjak elméjének élesítésére. Ők azonban, mint a tudományok egyed-
árusai, e tudományokat egyenként úgy, mint együttesen megvetik, s az ifjak elöl elrejtik vagy azért, mert ők maguk tudatlanok, vagy mert irigyek s attól félnek, hogy a történelem, jog- és államtudományok ismerete próbakő gyanánt napfényre hozná a főpapság s az egyházi rend bitorlásait. Ezért e mindennél bitorlóbb s a főpapsághoz leginkább szító szerzetesek ama tudományokat a mi kutató elménktől mindenáron távoltartani s a róm. katolikusok tanintézetreiből száműzni iparkodnak, s ha azok valamelyikének szándékuk ellenére ismeretére jutunk, azt mint az eretnekek találmányát, előttünk tudatlanok előtt, utálatos szinben szokták feltüntetni.

Hogy hazánknak e tudatlanságban sínylődő és tökéletesen magára hagyott fiatalságán segítve legyen, a dolog lényege követeli, hogy ezen álmos mesterek helyébe másokról gondoskodjunk, kik a tudományos műveltség terjesztésére alkalmasabbak, s más oldalról a hitelvek becsepegtetésére nem kevésbé képesek; s hogy az üres tanulmányok helyébe szilárdabbakat, a szerzetbeli tudományok helyett a közélethez szükségesebbeket, az idővesztetgetők s haszontalanok helyébe hasznosakat helyezni iparkodjunk. Ha azonban a vármegyék a hosszú megszokás folytán oly nagy súlyt fektettek a theologiai és bölcséleti tudományokra, nem tudják-e, hogy e társaság a domokos- és ferenczrendi szerzetek doctoraitól koldulta ki a maga tantételeit? Nem méríthetnek-e ők magok is ugyanazon forrásokból? Vagy nem találnak-e más mestereket e tudományokra, kik azokat (hogy az akatholikusok Európaszerte virágzó egyete-meit ne említsük), Salzburgban, Kölnben, Lotharingiában, részben Lengyelországban, Velenczében, magán a párisi Sorbonne-on s Francia- és Spanyolországok más helyein kezdettől fogva tanították, s ma is kitünően tanítják, s kiktől maguk e szerzet alapítói azokat tanulták? Ezt nem tagadhatják el, hacsak a többi kegyes hazugságok mellett

nem akarják azt is elhitetni, hogy mindjárt keletkezésükkor mindennemű tudományos ismeretek birtokába jutottak. Nem találják-e a rendek sokkal czélszerűbbnek mindezen tudományokat másrendű állapotú, könnyebben fentartható és hasznosabb professorok művelésére bízni, kiktől fiaiknak tökéletesebb kiművelése várható?

Ne higgyétek — úgymond — hogy ezt cselekedve, hajdani tanáraitokkal szemben, kiktől első ismereteiteket nyertétek, hálátlanság vádjára lesztek méltók. Mert ők a gazdag alapítványok jövedelmeiben sokkal dúsabb jutalmat bírnak, mint minőt mások bármily munkával kinyerhetnének; következésképp semmit veletek fizetés nélkül nem tesznek, s a mit ti tőlük ingyen élveztek, azt úgy vegyétek, mint ha az akadémiák első alapítóitól nyertétek volna.

A mi *harmadszor* a fiaiok iránt e szerzet részéről tanusított atyai gondoskodást illeti (akár érdekből származik az, akár igaz érzésből), úgy látszik, nem ismeretek a szent atyák e mondását: „ut calcato pergeret patre et matre“, mit e szerzetnél sokkal inkább mint másnál fejébe verik a belépőnek, s nem tudjátok, hogy a nemzetiség szelleme (mint ők nevezik: „spiritus nationalitatis“) kiirtásával a haza s szülők iránti szeretetet elnyomni kötelességüknek tartják, s a tökély egyik fokául tüntetik fel, a mivel jóelőre szépen elzárják az utat annak lehetőségétől, hogy ha szükségbe találtok jutni, visszakaphassátok a fiaiokra pazarolt költségeket.

Éppen ezért nagy következetlenség volna részeteokről, hogy midőn ők jutottak szorult helyzetbe, s visszaemlékeznek a hazára s reátok, kiket előbb megvetéssel illettek, ti megmentésükre törekedjétek azoknak, kik a szerencsében titeket lábbal tapostak; nem is említve azt, hogy gyalázatos dolog lenne polgárilag meghalt véretek jólétét elébe tenni a haza üdvének, melyért mi magunk éltünk és vérünket szenteljük.

Azokból, miket e társaság mellett felhozottakra válaszolva melleleg elmondtunk, világosan kitünik, hogy ez

emberek számüzetése a házára legkevésbé sem káros, sőt ellenkezőleg csakis előnyös volna. Ehhez járul továbbá:

Előszőr: E szerzetnek kielégíthetetlen dühe az anyagi javaknak különböző címek alatti összegyűjtése körül, melylyel őseinknek vérrel szerzett, s a pogányok ellenében nagy fáradsággal megtartott javait könnyű szerrel birtokukba kerítik, s a királyi jövedelmeket megkisebbitik, az alattvalók terhét pedig növelik. Mert a birtokok összeharcsolására kinyujtják ugyan kezeiket, de vállaikat elvonják a teher alól, s jövedelmeik nagysága mellett szépen meghíznak, de adót nem akarnak fizetni, s annak terhét reátok s fiaitokra nehezeden hagyják; s e dühökben, mit alig lehet szavakkal kifejezni, mint báránybőrbe öltözött orosz lányok, körüljárják az árvákat, özvegyeket, titeket is, keresve, kit nyeljenek el, s mindent elkövetnek, hogy másoknak jószágait is maguk részére gyümölesöztessék. Kapkodnak az örökségek után, minek mi magunk is tanui voltunk. Ugyanis (hogy ne mindennapi példát idézzünk) Pater Kiss jezsuita boldog emlékű nagyanyánk halála után övéihez egy gazdagon megtöltött szekrényt küldött e fölirattal: „*Pater Kiss egyházi beszédei*“. A beszédeket azonban, az ékesszólás megannyi remkeit, Hereules Gallieus példájára, a hallgatóság lebilincselésére csodálatos módon arany lánczokká, drágakövekké s gyöngyökké átváltozva találta mostoha atyánk, ki a küldötteket útközben meglepve, s a szekrényt felnyitvatva, napvilágra hozta a lelkiismeretes gyóntatóatya csalását, s megmenti a kincseket, mik épen elegendő segélyforrást szolgáltatnak a háború folytatására. A mit pedig ők egyszer kezeik közé kerítettek, az, akár csak a pokol birtokába jutott volna, honnan nincs megváltás: soha többé a világiakhoz vissza nem kerül. Nehogy tehát a hívek kegyessége (nem akarjuk mondani: babonasága) e szent atyák álszenteskedése által megcsalatra, újabb adományokkal gazdagítsa őket, s még több földbirtokot juttasson a visszaváltás minden reménye nélkül e telhetetlen nádályok birtokába, kik terheitek növelésével s erőtök kiszívásával a

hazát végveszélybe döntenék, szükségesnek látjuk felhívni benneteket, ítéljétek meg, vajjon ha az elmondottakkal szemben érdemeiket s szabadalmaikat mérlegbe vetitek, felülmúlják-e ezek súlyban az állam érdekét, melynek védelme legszentebb kötelességünk, azon mondás szerint: a legelső törvény a nép üdve.

Másodszor: Sokkal veszélyesebb ennél a szerzeteseknek azon különös magaviselete, melylyel az államban államot képezve, saját érdekeiket az országéinak elébe teszik, s felebbvaló csak akkor ismernek el, ha érdekeiknek alá tudja magát vetni. Az ilyeneket aztán, tanaikat beléjük csepegtetve, elkábítják, minden nemes érzelmekből kivetkőztetik, teljesen kormányozhatóvá teszik; ha megszelidülnek, a lelkiismeret zablájánál fogva tetszés szerint vezetik, ha ellenállanak, a népnél gyűlöletessé teszik őket, elárulják, üldözik egész az orgyilkosságig (a mint ez Franciaországban történt), merényleteiket kárhozatos theologiai tételeikkel támogatva, sőt szentesítve. Ekkép az államot odáig viszik, hogy ez, tanult ifjúság hiányában, alkalmas vezetők-től megfosztva, külső s belső rázkódtatásokat kénytelen tűrni; s magukat az uralkodó házakat is romlásba viszik, mint a szomszéd ausztriai házat a Ferdinandok ideje óta, a mikor oda befurakodtak vészthozó, oktalan vagy rosszakarató tanácsaikkal meggyöngíték azt, míg az akatholikusok fejedelmeinek hatalma — mert bölcs ministerek tanácsaival élhetnek — az egyház s birodalom rovására naponként gyarapodik. A törvényekkel mit sem törődnek, mindenben saját javukat tolva előtérbe; sőt ők diktálnak törvényt a hatóságoknak. Teremtményeiket a közhivatalokba betolják, hogy pártjuknak hatalmas támaszokat alkossanak. A köztársaságot egyenetlenségek zsákmányává teszik, hogy a zavarosban halászhassanak. Az államot játéktárgyául tekintik, s a külföldhöz szítva félelemben, vagy szolgálataikat neki felajánlva hatalmukban tartják. Hogy különös példát hozzunk fel, levéltárunkból a Kollonics bibornok-féle *Commissio neoacquistica* által minden eredeti

okiratot titkon szentségtörőleg megsemmisíteni, s hogy a legfelső felebbezési forumot is elzárják előlünk: a magyarországi fundatiók könyveit a vaticani levéltárból eltávolítani, s így az ország javadalmait s jogait maguknál zár alatt tartani nem átalították. Általában pedig minden dologba, legyen az jelentéktelen, vagy nagy, nyilvános vagy magánérdekű, hivatlanul beavatkoznak; a házakba s családi szentélyekbe, gyóntatás, tanítás, látogatás ürügye alatt behatolnak; az ország belállapotát kikémlelik s Isten nagyobb dicsőségének örve alatt titkos levelezésben nem ritkán az ellenségnek elárulva, az országokat kül- s belháboruk lángjába borítják; s midőn annak elfojtására a honfiak vérüket áldozzák, ők maguk ártatlan s közönyös nézőkként viselik magukat. Bent a hazában senki iránt hűséggel nem viseltetnek, csak magukhoz. Kint Chinában az egy Istent és Confuciuszt, Tirolban s a birodalomban a császárt, s a francziákat s bajorokat imádják. Hogy a kötetekre menő külföldi példákat mellőzve, a minket közelebről érdeklő s napjainkban történt dolgokat említsünk, csak a mi saját levelünk sorsára hivatkozunk, mit bécsi megbízottjuk Longveil kapitány által a franczia király számára tőlünk vonakodásunk ellenére kierőszakolva, előbb a császárnak megmutatták, s aztán az említett Longveilt titkos utasításukkal ellátva, Versaillesbe küldék, visszatérvén pedig, Bécsben terveink fölfedezésére készítették. Minek következtében minket börtönbe vetettek, s abból ismét kiszabadítottak, s menekülésünk eszközét, Lehmann kapitányt, Bécsújhelyben Volf pater által (ki szabadulásunk fő eszközlője vala) a császár ellen éretünk elkövetett hitszegéséért egész az utolsó perczig bűnbocsánattal hitgették s a vesztőhelyig kísérték, nehogy halála előtt a celszövényt más előtt fölfedezze. Továbbá, midőn Bercsenyi gróf úrral Lengyelországban bujdosunk, Kluzarius nevű emberük által Ungvárról pénzzel segítettek minket, s hadviselésünk alatt Nagyszombatban színjátékot rendeztek. Kolozsváron diadalívet állítottak tiszteletünkre, s más egyéb módon fitogtatták hűségüket, míg ugyanakkor

Bécsben az udvarnál a császár iránti hűségükkel kérkedtek, mint a kik császárpártiságuk miatt tőlünk üldöztetést szenvednek. S így ez ál-politikusok és syncretisták egy szolgálattal a francia királyt, minket s a császárt lekötelték, ugyanakkor mindnyájunkat elárultak; abban bízva, hogy ha hadviselésünknek (mint reméljük) kedvező kimenetele leszen, a tett szolgálatokért tőlünk győztestől, s a francia királytól a legnagyobb elismerésben fognak részesülni; bukásunk esetében ellenben a császári fiscus által elnyelendő uradalmainkból az ausztriai ház iránt tanúsított hűségük jutalmául nem csekély részt fognak osztályrészül kapni. S így kiállhatatlan szemtelenségükkel saját fellegbvalóikat is megcsalják, s a mellett magukat úgy viselik, mintha semmi feddés alá nem eshetnének. Mintha szabadságukban állana a fejedelem s haza kárára a törvényeket mellőzni, s az isteni és természeti jog sarkalatos törvényeit felforgatni, melyek mindenkit hűsége köteleznek a haza s fejedelem iránt, s megtiltják az ellenséggel való szövetkezést.

A dolgon mit sem változtat egyeseknek őszinte, s rendtársaitól elütő, minden anyagiasságot megvető érzülete, kik az idők folyama alatt összetákolt rendtörvények helyett inkább kivánnak szent alapítójuk szelleméhez alkalmazkodni, s tiszta szívvel és szerényen hivatásuknak élnek. Mert először is ezek száma igen csekély, s csak az alsóbb rendűek között találhatók; másodsor: a többiek, kik az egész gépezetet kormányozzák, az ilyen derék férfiakat eszközül használják fel, hogy a társaságnak ezekben mint ereklyékben visszatükröződő szentségével a nép előtt kérkedjenek, s hogy szemeink ez oldalról el lévén vakitva, annál kevesebb figyelmet fordítsunk politikai eselszövényeikre. Így nemcsak minket, világiakat, kiket idiotáknak tartanak, hanem övéiket is, kiket míg elbocsáthatóság alá esnek, álnok ravaszsággal megcsalnak, midőn t. i. azokat egyrésztől valótlanságuk által elméjük megejtésére eszközül használják, másrésztől, hogy őket magukat elkábítsák, vak engedel-

mességre szoktatják. Úgy hogy ezek, lovak s öszvérek módjára vakon s megfontolás nélkül követik előljáróinak minden parancsát, s a nélkül hogy képesek volnának megítélni, jó-e az vagy rossz, meg vannak győződve annak tökéletességéről. A minthogy a társaság czéljait a szabályok szerint senki más nem tudhatja, mint a rend főnöke: hogy mi legyen az tulajdonképen, hogy a pápaság korlátozására vagy vezetésére a világi fejedelmek befolyásolására, vagy az egyház s államok sorsának a maga érdekei alárendelésére van-e irányozva, azt mi semmikép meg nem ítéelhetjük.

Ehhez járul, hogy Isten s az egyház ügyeit saját társaságuk czéljaival azonosítva, a gyöngé lelkiismeretűeket gyalázatos gaszágukkal remegő tiszteletben tartani, alaptörvényeik elsejének tartják. Minélfogva az élesebb látásúakat s a közügyek hívebb szolgálait a suttogástól is elrettentik; mint Istenről s a hitről megfélekedzett gonoszokat nyilvános gyűlölet tárgyává teszik; eretnekeknek s rágalmazóknak nyilvánítják, s engesztelhetetlen gyűlöletük és személyes boszújuk által vezéreltetve, titokban végső romlásukra törekedni nem átaljanak. Pártfogóikat ellenben, főleg a tertiarusokat a csillagok fölé emelik, míg ellenségeiket a barathumba vetve, ők maguk, főleg az ifjabbak meg vannak róla győződve, hogy egyedül nekik van megengedve, Isten ítéletét a mélységből mint egy zsákból s a köpenyeg alól szabadon bocsátani, az isteni praedestinatiót (hogy bár bár szólásmóddal éljünk) charta biancákon, kényük-kedvük szerint osztogatni s a kegyelemmel s mennyei áldásokkal kereskedni. Innen az a nagy dühösség, melylyel a semlegességet kárhoztatva s bárkiben is gyalázva, mindenkitől azt követelik, hogy ha nem vetnek, hát velük arassanak, s az embereket a közönyösök kizárásával barátjuknak vagy ellenségüknek tekintik. Első esetben, ha az illető kedvező szerencsének örvend, ezt tanácsaiknak s imáik által kieszközölt isteni áldásnak tulajdonítják; balsorsa esetében pedig Isten szeretetére hivatkoznak, ki fiait szeretetből sujtja, s itt e földön csapásokkal látogatja azokat, kiket mint a tár-

saság védőit az örök üdvösség elnyerésére méltatott. Akit pedig ellenségüknek tartanak, arról, ha ügyei jól mennek, elcsavart dilemmával azt állítják, hogy Isten ez életben azért részelte a boldogságban, hogy a másvilágon annál keményebben büntesse; s ha bajokkal küzd, azt úgy tekintik, mint kézzelfogható átkot, melylyel az egek a társaság iránti rosszindulatot megboszulják. Ekképeni hajózásukban minden szelet hasznukra akarnak fordítani, s a párkák fonalából is készek vitorlát készíteni, hogy az óhajtott kikötőt elérjék; a világiak közül némelyekhez hiszékenységét felhasználva, másoknak saját bajaikra irányzott figyelmét kijátszva s elkerülve, másokat arra kényszerítve, hogy meggyőződésüket eltitkolják, másokat végre annyira megnyerve maguknak, hogy Isten dicsőségére önkényt törekszenek velük lépést tartani. Ekkép oly hatalomra jutnak közöttük, hogy mindent szabadon cselekedhetnek, akarataikat minden megdokolást mellőzve, több megátalkodottsággal s dölyffel mint okossággal s észszerűséggel vihetik keresztül a bölesebbek ellen önhittségükben gyalázásokat szórhatnak, hasonlóan a kutyához, mely a holdat is megugatja, s gyűlöletük tárgyait szabadon kigúnyolhatják.

S ne hitegessétek magatokat a hiú reménnyel, hogy ez emberek talán magán vagy nyilvános intések által önmérsékletre s jobb nézetekre volnának bírhatók, midőn oly nagy bennük az elbizakodás és önszeretet; midőn oly sokat tartanak magukról, hogy az álbölelet mámorával eltelve s magával a kevélységgel, mint az angyalok tulajdonságával büszkélkedve, magukat minden tökéletesség felé helyezik, csalhatatlanoknak tartják, s úgy vélekednek, hogy ők censurát csak gyakorolni, de nem tűrni vannak hivatva. Nem ismernek nagyobb vakmerőséget, mintha tetteiket vizsgáljuk, melyeket csakis bámulattal s tisztelő hódolattal volna szabad illetnünk. Nekünk kötelességünk vétkeinket előttük meggyónni; de az övéiket kikutatni vakmerőség; a mi tetteink helyességét mérlegelni az ő hivatásuk, de az övéik helyességéről kételkedni részünkről szentségtörés volna, mert

ha vétkesek volnának is, valamely rejtett tulajdonság folytán az ő vétkük erénynyé változik vagy legalább, hogy azzá fogna változni, azt hinni sokkal üdvösebb reánk nézve, mint őket bűnösöknek tartani. S épen ebben áll e társaságnak nemcsak a test, de a lelkiismeret felett is uralkodó hihetetlen zsarnoksága, melylyel a legkorlátlanabb monarchiát is felülmulják. s mely annyira gyűlöletes és tűrhetetlen, hogy valóban kétséges, vajjon az ausztriai ház igájának, vagy a jezsuitákénak lerázására kell-e nagyobb erőfeszítéssel törekednünk.

Nem akarjuk, hogy föltehető legyen rólunk az, mit e tisztelt atyák védelmi pajzsul fölhasználnak ellenünk, hogy t. i. mi minden hálaérzet mellőzésével, saját kényünk s nem a közérzet által vezéreltetünk szándékunkban; holott minden részrehajlás s rosszindulat távol van tőlünk. Mi a jezsuitáknak az ellenséggel való összejátszását s más gonoszságaik emlékezetét a nekünk nyújtott szolgálatokkal együtt a mérleg serpenyőibe vetettük, s az igazságos bosszúérzet és hála hosszú harcot vívott lelkünkben, mely az egyenlő erők küzdelme folytán mélyen megrendült. S ha az érzelmek szétválása után a bosszuló igazság érzete felülmulta a keresztyén háládatosságát, hálátlanság vádjá nem érhet bennünket. Mert az árulást nem szenvedhetjük, annál kevésbé az árulókat, kikről meggyőződünk, hogy nem a mi javunkért, hanem saját érdekeikért szolgáltak bennünket. Hogy azonban a ti kívánságaitokat amennyire lehet, a közérdekekkel összeegyeztessük, minden magánérdektől távol, szívesen teszünk engedményeket, csak azt igérjük meg a tisztelt atyák, a mit legfőképp elérni akarunk, hogy minden nyilvános botránykövet komolyan eltávolítani iparkodnak.

És pedig igérjük meg:

1. hogy lemondanak ingatlan javaikról, s megelégszenek azzal, hogy papjaik száma szerint, személyenként fizettessenek a közpénztárból; s felhagynak szemtelen szokásaikkal, hogy időszakonként házról-házra járva nyilvánosan kéregessenek, mindenütt nevetséget gerjesztve zsák-

hordozóik által, még maguk között is, midőn azok újtjokból collegiumaikba visszatérnek.

2. Hogy iskoláikat, akadémiáikat s gymnasiumaikat, melyek fiaiokra nézve mindmegannyi gyakorló iskolái a kémkedésnek, odahagyják, hogy így az ifjak rontására való, idő- s költségpazarló haszontalanságok helyett szükségesebb s hasznosabb tudományok találjanak azokban helyet.

3. Hogy a nyomtatandó könyvek censurájáról, melyet eddig a hit és erkölcsök felügyeletének ürügye alatt bitortak, lemondjanak; miután a hasonszórú írókon kívül mások felett itélni képtelenek, elannyira, hogy gyakran a legjelesebb tollú írók inkább visszatartják magukat az írástól, hogysen ilyen emberek ítéletének magukat alávetni kényszerüljenek, kik a legjelesebb tehetségeket, ha nem közéjük tartoztak, gyűlöletes szórszálhasogatásokkal szokták megbírálni.

4. Hogy gyóntatni nem fognak, kivéve utazásközben. Ezzel szoktak ugyanis leginkább visszaélni, nemcsak magánosoknak, de a fejedelmeknek is belsejét kényükre kikutatva, s őket gyakran az ország érdeke ellen kormányozva, hogy ne is említsük a gyónás szent peccsétjének megtörését, melyre bizonyos módozatokat s paradox szabadalmakat ismernek, mint mondják, egyedül saját lelkiismeretüknek tartozván érte felelősséggel.

5. Hogy ú. n. conservátoraikat, kik inkább kémeknek volnának nevezhetők, otthon tartják, s nem engedik a családok felügyelői s az erkölcsök őreiként házról-házra járkálni, midőn a közerkölcsiség felett való órködés a hatóságok feladata, s azt semmiféle magánember magának nem arrogálhatja.

6. Hogy meg fognak szünni: teremtményeiket nyilvános hivatalokba beajánlani. Azok, kiket ők előmozdításra ajánlanak, ezután mint legveszélyesebb pártfeleik, eo ipso alkalmatlanoknak fognak tekintetni hivatalok viselésére.

7. Hogy megtagadják titkos törvényeiket, miket zárt

falak közt hoztak, s mik szerint a fejedelmeket és udvarokat, a főrendeket s magukat a törvényszékeket mintegy ítélőszékük elé idézve, a maguk czélzatai szerint megítélik, s terveket kovácsolnak az ország ügyeinek a maguké alá rendelésére, midőn az efféle feltűnő s a felség hatalmának rovására eső uralom úgy a vallásossággal, mint eredeti rendszabályaikkal homlokegyenest ellenkezik.

8. Hogy amit a többi egyháziak a közönség iránti tekintetből cselekedni szoktak, azt ők sem hanyagolják el, a templomok kriptáit az oda temetkezni óhajtók elől el nem zárják; misemondásért szabott díjat nem követelnek, a szenthelyekről, miket a közönségtől kaptak, azt nem zárják ki, kizárólag maguk vagy pártfogóik használatára tartva azokat, mintha csak maguk, társaik s jótevőik számára lennének papokká szentelve. Ami a püspöknek való alárendeltséget, a karénekeket s efféléket illeti, mik a közérdekre nézve egészen közönyösek, az ilyenekre nincs gondunk.

9. Hogy leveleket csak rendes posta útján közönséges betűkkel, nem pedig gyorsírói jegyekkel írva fognak másfelé küldeni, s csakis miután az illető városi hatóság kiküldötte azokat előbb megvizsgálta, hogy így minden, a külföldiekkel való felesleges s az ország kárára szolgálható levelezés elkerültessek.

10-szer és utoljára ígérjék meg, hogy amit az akatholikus honfiak legfőképp sürgetnek, a negyedik fogadalmat eltörülük, melylyel a pápának engedelmességet s az eretnekségek kiirtását fogadják. Mert ami a fogadalom első felét illeti, a szent atya akarata mindenben meg kell, hogy egyezzen Isten akaratával s így azt külön fogadalomban amattól elválasztani nem lehet, továbbá a szent atya különben is oly nagy tekintélyben áll, hogy akaratának minden egyházi ember mindenféle különös fogadalomtétel nélkül is engedelmességgel tartozik; s így a negyedik fogadalom, akárhogy tekintjük is, teljesen fölösleges, s más czéllal nem bír, mint hogy az apostoli székek hizelegjen s érde-

keit szorosabban hozzákapcsolja, másrésről pedig a társaság tagjait minden más egyháziaktól megkülönböztesse, ami csak gyűlölködést és gyanakodást idéz elő. Egyébiránt ennek vizsgálata nem tartozik hozzánk: de az tagadhatatlan, hogy mi sem ellenkezik inkább az állam érdekeivel, mint idegeneket táplálni keblén, kik külföldi fejedelmeknek vannak alattvalói hűségükkel kötelezve, még ha e fejedelem maga a szent atya is, s a kettő között kitörhető viszály esetén (amit ugyan távoztassanak el az égiek) az állam ellen foglalnának állást.

Ami pedig a fogadalom másik felét, az eretnekségek kiirtását illeti, az ilyen fogadás ott, hol az állam érdeke a különböző felekezeteket háborítlanul tűrni s törvény által biztosítani kénytelen, a közbékével homlokegyenest ellenkezik s hazánkban, hol a felekezetek nem egymás kiirtására törekednek, de a honszeretet s türelmesség által egyesítve békében élnek egymás mellett, a belbékével a tapasztalás bizonyossága szerint össze nem fér. S ha a tisztelendő atyák a máltai lovagok példájára hivatkoznának, kik a törökök ellen örökös harcra vannak kötelezve, még fegyverszünet idején is, úgy amazok példájára őket is a szárazföldről jó távol egy magános szigetre küldjük, a honnan fogadalmuk értelmében szabadon hadakozhatnak az eretnekek ellen a nélkül, hogy az államnak, mely nekik lakhelyet ad, nyugalmát feldűlnék.

Mindezen föltételek szigorú megtartására pedig a hatóságok által lankadatlan s folytonos éberséggel fölügyelni, a mi kötelességiünk, olyképpen, hogy azokon a jezsuitáknak könnyíteni, változtatni; s az alóluk való kibuvást még csak megkísérteni is törvény által, rögtöni s végleges kiűzetés terhe alatt tilos lenne. Mert olyan e társaság, mint a fűró, mely parányi hegyével kis helyet foglal el, majd mind mélyebbre hatolva, s mindig nagyobb forgácsokat hányva ki, végre áthatol, s kényelmes utat csinál magának, hogy a régi állapotba juthasson.

Ezen elővigyázatunk által azt akarjuk elérni, hogy a

tiszt. atyák működésüknek itt előírt határai közt megmaradva, szent gyakorlatok s elmékedések között, minden világias szellemtől távol, falaik között egyedül lelkük üdvén munkálkodjanak s mások érdekében szükségtelen gondokkal magukat ne terheljék, midőn nem ők adnak számot mi rólunk, hanem annak idején mindegyikünknek magáért fog kelleni felelnie. Ezen felebaráti buzgóságukra nagyobb szükség volna a pogányság sötétjében sinylódó garamantok és indok között, mint nálunk, hol Isten evangeliuma tündöklék, s a kereszténység Isten és szent egyháza oltalma alatt szépen virágzik, s hol, mint a tapasztalás mutatja, azon veszély állhat elő, hogy a tiszt. atyák felebarátaiknak inkább jószágaival, mint lelki üdvével törődnek.

Ha ez előterjesztésünket, melyet. ha kívánjátok, bővebb bizonyítékokkal támogathatunk, inkább józan eszettekkel, mint elfogultsággal vizsgáljátok, s hazátok és magatok javát úgy viselitek sziveteken, miként mi; úgy bizonyára egyesült erővel fogtok velünk együtt azon munkálkodni, hogy a Jézus-társaság vagy lemondjon vezérelveiről, vagy eltávozzék országunkból, ha csak a haza egészséges tagjai helyett beteges kinövéseket, szelid galambok helyett ravasz kigyókat nem akartok kebleiteken ápolni.

Melyek után az isteni gondviselésnek ajánlva benneketek, véleményetek jobbra változtatását tiszta szivünkben kívánjuk.¹

A felső vármegyék legalább látszólag elfogadták a fejedelemnek jóakarató válaszát; de Berzeviczy Henrik, a nagyszombati érseki jezsuita collegiumnak aligazgatója, a magyarországi összes jezsuiták nevében tiltakozott a rendnek Magyarországból való kiűzetése ellen. Tiltakozását az

¹ Responsio Francisci Rákóczy Anno 1706 ad Supplicationem sex Comitatum protestantium contra Religiosorum S. Jesu Patrum ex Hungaria proscriptionem. Kéler-féle Gyűl. Tom. I. Fol. Las. 2293.

V. ö. Cserei M. Historiájának 379—383. lapjait, hol az egész irat kivonatban közöltetik.

1687 : 20. t.-cikkre alapítja, mely a jezsuitáknak Magyarországra való behozatalát megalapította. Ugyvédi fogásokkal és következtetésekkel bizonyította, hogy azokat törvényes eljárás nélkül eltérteni nem lehet.

Rákóczy Ferencznek és némely híveinek akaratából — úgy mond — a jezsuita rend száműzetik. Mivel pedig a száműzetés hasonló a halálbüntetéshez, feltehető, hogy azt súlyos büntény előzte meg. Ha előleges törvénykezés nélkül senki sem ítéltető halálra, úgy a jezsuita rend sem, csak ha bűnösnek bizonyul. Az isteni törvény is azt tartja, hogy ártatlanul senki sem bűnhődjék. A magyar törvénykönyv, jelesül a Tripartitum I. rész 9-ki tit. különösen rendel, hogy a nemes előleges idézés és meghallgatás nélkül ne büntetessék. A jezsuiták a haza gyermekei s nagybárá nemesi származásuak; ezen minőségük a papi rend által csak nemesülhetett, és minthogy a törvény szerint a rend, mint vallási intézmény befogadtatott, tehát az ország szabadságaiban és kiváltságaiban kell részesülnie. A jezsuita rend nem idéztetett meg; semmiféle törvényszék nem ítélte el, ha csak az nem vétetik bűnnek, hogy némely rendek szövetkezésének esküjét nem fogadta el — tiltván azt saját rendszabályai. Ha ez bűn, akkor véteknek kell mondani az Istenhez való ragaszkodást, Makab. I. k. 1. cap. A jezsuiták meg akarják tartani törvényeiket, melyeket Krisztus iránti szeretetből elfogadtak. Ezek szerint e hazában több éven át jó erkölcsre és istenfélelemre tanították az ifjúságot, hogy úgy az egyháznak, mint a világi ügyeknek egyes egyéneket adhassanak. Hány ezeret vezettek vissza az eretnekség tévelygéséből az igaz egyház kebelébe, hány bűnöst tartottak meg az Isten fiainak számában, s a pokol örököszeit a mennyország lakóivá tettek! Ha ők hallgatnak, beszél helyettük az ország, a városok és a falvak. Ó, ha életre lehetne támasztani azon halottakat, kik életük utolsó veszedelmében a jezsuiták által a jó útra vezetettve az örök üdvösséget elnyerték! Ezek bizonyára tanubizonyságot tennének e rendnek felebaráti szeretetéről. A vicerektor nem

akar beszélni azon buzgalomról, melylyel a rend tagjai kórházakban a betegeket, börtönökben a foglyokat éjjel-nappal látogatták, kegyes beszédekkel vigasztalták és a haldoklókat utolsó vonaglásukban az örök életre előkészítették. Mit tettek a ragályos betegség idején? Nemde saját életüket veszélyeztették embertársaik üdvéért? Fel van írva az élet könyvében neve azoknak, kik a pestis által megrohantakon, segíteni akartak, ezen emberszeretetüknek áldozataivá lettek! Mindezen és több más jónak ezen Máriaországban való gyakorlása után kellvén e jezsuita rendnek száműzetnie, a lélek keserűségével méltón mondhatja azt, amit a Megváltó mondott az őt üldöző zsidóknak: Sok drága dolgokat mutattam néktek az én Atyámtól, amelyekért ti most megköveztek engemet. (Ján. 10, 32.) Menni fog e rend szülőhelyétől, menni fog, bár kényszerülve, más idegen országokba, de mivel nem bűnös, megy vígan, mert az apostolok is örvendve mentek, mivel méltóknak tartották arra, hogy Jézus nevéért gyalázatot szenvedjenek. (Ap. esel. 5, 41.) Menni fog e rend saját honfitársaitól elűzve, hogy joggal panaszolhassa: Anyámnak — Magyarországnak — fiai harcoltak ellenem. (Énekek Éneke 1, 5.) Menni fog e rend idegen tartományokba, és mivel alapszabályai értelmében jóhíréért vérét, sőt életét is fel kell áldoznia, a száműzetés szégyenét dicsőségnek fogja tartani, s fel fogja áldozni életét barbár nemzetek között is a lelkek üdvéért, hogy tagjai az apostolokkal elmondhassák hazájoknak: Nektek kellett volna először hirdetniünk az Isten igéjét, de mivel azt visszautasítottátok és az örök életre érdemetleneknek mutatjátok magatokat, ime más népekhez fordulunk hazánkból erőszakkal kizárva. Nehogy azonban az eddig Magyarországon lakozott, Istennek nagyobb dicsőségére működött és most száműzött Jézus-rend hallgatagul e száműzetésben megnyugodni láttassék, nehogy későbbben azzal vádoltathassék, hogy a fentidézett törvény által bevett Jézus-társaság jogát hallgatással mellőzte, az illető aligazgató óvást tesz és ünnepélyesen tiltakozik, és az el-

járásnak, úgy maga, mint más jezsuiták nevében ellentmond, és kijelenti, hogy csak kényszerülve mennek ki ez országból más idegen tartományokba.¹

Ezen tiltakozás nem maradt czáfolatlanul. A fejedelem súlyt helyezett rá, hogy kellő válasz adassék reá.

Meg lehetne nekik bocsátani, ha nem lennének egyházi férfiak. De laza erkölceik, a kultus és törvényes kötelesség elhanyagolása miatt elvesztették az őket megillető tiszteletet, pedig az ő feladatuk az lett volna, hogy másoknak követendő például szolgáljanak, hogy alávéssék magokat az Istentől rendelt hatalomnak. Nem is volna érdemes válaszolni, ha nem dicsekednének azzal, hogy hazájuktól (így nevezik) úgy üzetnek el, mintha a haza hálátlanságot követne el vallásuk iránt, sőt mintha a római katolikus vallás iránti igaztalan gyűlölet és irigység hajtaná ki őket a külföldi fejedelmekhez.

Azonban a keresztyén világ ismeri az igazságos fegyvereket, tudja, mennyit nyomnak az ilyen ravasz fogásokhoz szokott embereknek szavai és tényleg láthatja, hogy a róm. katolikus ősvallás és annak vallásos rendjei a haza határain belül, saját vallásos hatáskörében nem kevésbé virágzik, mint valaha s nem is egyéb sérti az ellenfélnek irigy szemeit mint az, hogy ezen szövetségzett ország annyira egygyé lett, annyira összeolvadt, hogy a vallás ürügye alatt nem engedi tovább szórni az egyenetlenség magvait. A jezsuiták a hazából való kizáratás okát egyenesen önmagokban keressék és ne az országban, mely a róm. kath. vallást úgy mint más vallást is, anyai keblére ölel. A nevezett jezsuita atyák régi ellenséges indulatokat a haza iránt most is bebizonyították, midőn a szécsényi országgyűlés határozatai ellen cselekedtek. Hivatkoznak a nemesség di-csőségére és a szomorú 1687. évi országgyűlésnek az indigenatust illető határozataira? Az ország törvényei az indi-

¹ Protestatio Jesuitarum Anno 1707. Collectio Monum. Historiae Eccl. Rom. Catholicae in Hung. Nemz. Múz.

genatust illetőleg nem ily pazarok s nem tekintendő mindenki nemesnek, habár nemes vérből való, (amit a papi rendbe való lépés által fokozva mondanak!) elfajul s nincs annyi lelke, hogy a haza szabadságáért és a nemesség kiváltságáért kész volna meghalni. Méltatlan az ország szabadságaira és kiváltságaira az, ki azoknak megtartásához nemcsak segédkezet nem nyújt, hanem azoknak kivívását akadályozza.

Hivatkoznak a Tripartitum I. Rész 9-ik titulusára, mely a nemesi kiváltságokról szól, hivatkoznak a Tripartitum egyéb pontjaira is, melyből az ő erényeik nemessége kitűnnék. De hiába akarnak a nemesek közt különbséget tenni. Ha ők nemesek, mért nem jelentek meg a szécsényi országgyűlésen, melyre minden egyes nemes ember büntetés terhe alatt meghivatott, s mindenik megjelenni köteleztetett? Meg is jelentek mindazok, akik a hazát szeretik, és akik magokat a szövetséges rendek sorából önként kizárni nem akarták. Ennélfogva ők magok mondák ki magokra az igazságos ítéletet és az országból való kizáratásukat. Jelentették volna elmaradásuk okát. De mit neveznek ők törvénytelennek? Ha embereik megjelentek volna a gyűlésen, melyen az ügyek egyértelemmel döntettek el, törvény szerint mindenki tartozik jogai felett örködni, és ha az országgyűlésen valaki meg nem jelenvén, nem törődik jogaival, távollétében a jelenlevők határoznak.

Ezek előrebocsátásával megjegyzi a czáfolat, hogy vallásosabb és illőbb lett volna türelmesen lerázni csizmáikról a port, mint kimenetelük felett vitatkozni, vagy hazájok iránti saját mulasztásukat jogtalan feljajdulással akarni takarni. Inkább harcolnak a fenti törvény ellen, a helyett, hogy követnék Krisztus törvényét. Azt mondják: nem voltunk megidézve! Nem adott-e a szécsényi gyűlés előlegesen is kétszer tizenöt napot? Nem engedtetett-e először két félév, azután pedig kérésükre néhány hónapi halasztás, hogy összegyűlvén nézetüket kijelentsék, hogy vagy az egyházi renddel együtt az ország szövetségét aláírják,

vagy pediglen a szövetséges ország területéről kizáratnak. De a fejedelem és a rendek hiába terjesztették ki az időt, nem történt semmi, hanem a provincia felosztásának ürügye alatt halasztották a dolgot, és az ausztriai háznak engedelmesskedtek; |példa erre a viceprovincialisnak, Cseles Márton atyának eljárása. Hivatkoznak saját intézményükre, mely tiltja a gyűlésen való megjelenésüket. Kérdés: vajjon ezen intézkedés az indigenátus kérése előtt adatott-e ki, vagy utána készült? És ha előtte, érvényes nekik ezen canon, vagy nem? Ha nem, szégyen a vallásos egyet tagjaira, hogy saját canonjaikat nem ismerik; ha igen, hogyan nyugtatják meg lelkiismeretüket, hogy halálos bűn terhe alatt kötelező szabályaikat tudva felforgatták, hogy a kívánt indigenátus ellenére magokat az ország rendei közé kívánták számíttatni? Ezt másképp érteni sem nem lehet, sem nem szabad; mert az indigenának együtt kell éreznie azon hazával, mely polgárul fogadta. Gyalázatos hiúság s nem kegyesség dicsősége, hanem a hazában való állandó birtok vágya hozta létre a nevezett országgyűlés után azt a kánont. Miféle jogtalanság történhetik avval, aki maga akarja, hogy az indigenátus jogát saját rendje szabályaira viszi vissza? Helyesebb lenne, ha a társaság érdemeit maga az ország érezné. Sokkal tartoznak a társaságnak oly sok előkelő családok, melyek a régiség dicsőségén kívül alig tartottak meg egyebet, minthogy birtokaik, a belépett tag révén egyházi kezekre jutottak. Ennek elejét akarta venni már régen azon törvény, mely a jezsuitáknak állandó vagy fekvő birtokot Magyarországon nem enged. Szebb volna, ha a jezsuiták nem túloznák érdemeiket, mi által ellentétbe jönnek a szentírással, mely azt mondja, hogy ha mindent megteszünk is, haszontalan szolgáluk kell magunkat tekintenünk. A Jézus-társaság csak azt tette, amivel tartozik, és amit institutiójokhoz képest az általuk bitorolt jöszágok czélja kívánt. Érdemeik Isten előtt és emberek előtt nem lehetnek, az írás szavai szerint a jót úgy kell tenni, hogy a balkéz ne tudjon semmit arról, amit a jobb csinál.

Hogy mily igaztalanul vádolja a társaság az országot határaiból való kiüzetéseért, az világos. Nézzen a saját keblébe s be fogja vallani, mily hosszútűrő volt iránta a fejedelem és a senatus, midőn a szécsényi törvény végrehajtását halasztotta csak azért, hogy ha utóbb is ellenkezének a szövetséghez csatlakozni, az osztrák provinciától elszakítva, mint más vallási statushoz nem tartozók, az országban maradhassanak. De ők ezzel nem törődtek és a haza fiainak más czím alatt engedett szabadságot megvetették. Sőt a szövetséges rendek határozata ellenére sem az egyházi javadalmakról nem mondtak le, sem az osztrák provinciától nem szakadtak el, sőt még a született magyar jezsuiták is a haza ellen törekedtek.

Egyébiránt mindenkinek méltányos ítélete alá bocsátható, hogyan kell a kigyót hóna alatt táplálni, hogyan kell minden harci szabály ellenére ellenséges provinciának szabad közlekedést engedni.

A haza kénytelen volt velök így elbánni, mivel ők a haza törvényeinek ellene szegültek. Hogyan lehetett volna itt eltérni azt a rendet, mely a befogadás jótéteményét követeli ugyan, de az indigenátus köteleességét nem teljesíti.

A jezsuiták természetesen nem akartak az országból kimenni. Országos bizottságokat kellett kiküldeni, melyeknek feladatuk volt őket kiköltöztetni.

Midőn az egyik bizottság, melynek tagjai: Szentiványi László, Orosz Tamás és Úsz Ferencz valának, habozva és késedelmesen járt el megbízásában: a fejedelem szigorú szavakkal fenyegette meg: „Úgy látjuk — úgymond 1707. január 20-kán Rozsnyón kelt levelében — Kegyelmetek csak az időt vontatja inkább, mintsem instructióját véghez vinné, holott már egynehány izben tudokra adtuk Kegyelmeteknek, hogy az jezsuiták kikisérése végett az Districtalis Generalishoz forduljon, s parancsoltunk is kassai Distr. Vice-Generalis Berthoty Ferencz hívünknek, hogy azon páter jezsuiták kikisértetésében, kiben — tudjuk bizonyosan — nem is lesz semmi hátramaradás. Kegyelmetek pedig

mindenekben viselje úgy magát, hogy hűséges volta nem az említett szerzethez, hanem a hazához tessenek meg. Többször pedig ily szükségtelen késedelmeket előnkbe ne terjeszsen, hanem járjon el az reábízott dologban nagy serénységgel; másként tudtára legyen Kegyelmeteknek: ha ugyan csak az időt vontatja s azzal az Nemes Statusok elvégzett akaratjának executióját külömb-külföféle praetextusok alatt halogatja, — megmutatjuk vezérlő-fejedelmi autoritásunkból csakhamar czentúl: miként kellessék Kegyelmetek ellen véghezvitetnünk az executiót.¹

Itt áll az írás azon szava: „aki nincs velünk, ellenünk vagy az!”

Bizony a jezsuita-társaság nem tette magát érdemessé a haza szeretetére.

VI.

A rozsnyói gyűlés még egyszer kiküldi a vallási biztosokat. Ezek meghallgatják és elintézik a felmerült panaszokat. — Új országgyűlés összehívása.

Rákóczyt bántotta az, hogy a szécsényi gyűlésnek vallást illető pontjai mindekkoráig nincsenek végrehajtva, és hogy ennél fogva a lakosság közötti egyenetlenség még mindig szíttatik némely engedetlenek által.

Ezért 1707. február havában a Rozsnyón tartott tanácsgyűlésből ismét kiküldötte biztosait ez ügy végleges tisztázására. Utasításul adta nekik, hogy a hely színére kimenvén vizsgálják meg, van-e még valami olyas, amit a szécsényi határozatok szerint el kellett volna intézni, és nem intéztetett el. És ha van, akkor haladéktalanul intézzék el. Ha valamely helyen az egyesség semmiképen nem volna létrehozható, az ily eset okvetlenül a fejedelem elé utasíttassék. Ha pedig előfordulna oly eset, hogy valaki a bizto-

¹ Thaly K. Jóslatok és babonás hiedelmek. Századok 1881. évf. 41. 42. l.

sok által a mult alkalommal végbevitt rectificatiókat megzavarta, vagy az intézkedéseket nem foganatosította volna: az ilyeneket számadás végett a fejedelem és a senatus elé czitálják. Ez alkalommal szorgalmasan vizsgálják meg azt is, nem találtatik-e valaki, aki más vallásu személyeket hitfik és vallásuk megváltoztatására kényszerített volna. És ha igen, azt is a fejedelem elé czitálják. Komolyan inti őket, hogy feladatukat becsületesen végezzék, a villongó felekhez ne esatlakozzanak, hanem azok felett, mint igaz birák hozzanak ítéletet. Eljárásukról pedig tegyenek jelentést.¹

Ehhez képest a Pozsony és Nyitra vármegyékbe küldött biztosok márczius vége felé megjelentek Csejten, és ott a pöstyéni lakosoktól tudakolták az evangélikusok panaszának mivoltát. Ez abból állott, hogy a róm. katólikusok nem adták át az evangélikusoknak assignált templomot. A kulcs a plebánusnál van, s nem akarja kiadni. A kérdőre vont plebánus ijedtében azt állította, hogy az evangélikusok önkényt adták neki a kulcsot, mit azok tagadnak. Ők nem adták, hanem a Mészáros leánykájától vette el egy róm. katólikus fiatal ember, aki a plebánushoz vitte. A biztosok a fejedelem elé utasították a plebánust, hogy számoljon a templom kulcsának ki nem adása miatt; továbbá gr. Forgách Simonné sz. Eszterházy Ágnest, mivel fenyegető levelekkel akadályozta az evangélikusokat a templom átvételében; nemkülömben Oroszvári János tisztartót is azért, hogy fenyegette az evangélikusokat.

A verbói evangélikusok panasza folytán megidézttettt Trencsényi István megyei jegyző azért, hogy nem akarta átadni a templom építésére kijelölt helyet.

Márczius 29-kén Szeniczére idézték az ó-turai evangélikusokat azon esetre, ha papjuk 15 nap alatt ki nem hurezolkodik a róm. katólikus plebánus által elhagyott parochiából. Ugyanott panaszt emeltek a jablonczai evan-

¹ Datum Rosnaviae Ex Senatu Die 4. Februarii Anno 1707. Franciscus Rákóczy, Stephanus Sennyey, Franciscus Olasz . . Orsz. levéltár.

gelikusok Lapsánszky János ellen, mivel ez a számokra kijelölt helyeken akadályozta őket a templom, iskola és parochia építésében; a plebánus pedig azon helyeket maga kertje gyanánt bekerítette. Mindketten a fejedelem elé idéztettek. A szeniczei róm. katolikusok fegyverrel is készek lettek volna védelmezni az evangélikusok számára assignált templomjukat mindaddig, míg a legközelebbi országgyűlés nem határoz felette. A kulcsokat felhívásra átadni nem akarták, s ezért a fejedelem elé czitáltattak.

Ezután Pozsony vármegyébe menvén át a biztosok, mindenekelőtt Lévárd mezővárosában a többségben levő róm. katolikusoknak assignálták a templomot. Az evangélikusok számára pedig parochia és iskola számára való helyet jelöltek ki, úgy szintén templom és temető számára is.

Ápril 4-kén a récsei evangélikusok megjelentek Szent-Györgyön és azt kérték a biztosoktól, hogy az assignált templomhoz, parochiához és iskolához tartozó kertet is befoglalják a bizonyítványba. A következő napon a szentgyörgyi evangélikusok dolgát kellett volna elintézni; jelesül pedig a piacon levő templomot, iskolát, parochiát kellett volna nekik átadni a harangokkal, szőlőkkel és egyéb tartozékaikkal együtt. Ez ellen azonban a piarista szerzetesek felszólaltattak és kijelentették, hogy mindaddig, amíg a szerződésben foglalt követelésök nem teljesül, az illető vagyon átengedésébe nem egyeznek bele. Ügyüket a fejedelemhez és a senatushoz felebbezik. Az evangélikusok ellenvetéseinek meghallgatása után a biztosok az ellenkező piaristákat a fejedelem és a senatus elé czitálták. Egyébiránt a piaristáknak assignálták a parochialis templomot, a mellette levő kápolnával és egyéb tartozékaikkal együtt. Ez ellen azonban a plebánus protestált, és megtagadta az átadást, míg reá felsőbbségétől az engedélyt meg nem kapja. Magok a piaristák is felsőbbségük beleegyezésétől tették függővé az elfogadást. Az egész eljárás ellen pedig tiltakozott a bazini plebánus mint alesperes.

Mikor ápril 8-kán Nagyszombatban át akarták adni a

reformátusoknak jutott templomhoz való tartozékokat és jövedelmeket, a róm. katolikus város azzal mentette magát, hogy a háborús időben elrejtették az illető iratokat, melyeknek megtalálásáig halasztást kért. A biztosok májusig engedtek időt az iratok kikeresésére és az illető birtokok átadására. Ha pedig ez addig nem történnék, a város birája által a fejedelem elé idéztetik az egész róm. katolikus status.

Nevezetes ezen jelentésben az, hogy a róm. katolikusok az egyházi eszközöket sehol nem adták át, s ennél fogva a biztosok felkérlik a fejedelmet és a senatust, találjanak módot arra nézve, miképen adassanak azok át az evangélikusoknak.¹

Bars, Komárom és Esztergom vármegyékbe is ugyanazok küldettek, akik a szécsényi gyűlésből voltak kiküldve. Ezek a vármegyékben előre közhírré tették, hogy amely vallásbeli lakosoknak bármi panasza és sérelme van, azt nekik írásban nyujtsák be. A Komárom és Esztergom vármegyebeliek ápril 11-kére Nagy-Sallóra rendeltettek. Itt aztán a bátorkeszi, udvardi, esuzi és ölvedi reformátusok megjelenvén, előadták panaszaikat. Először is a bátorkesziek elpanaszolták, hogy a róm. katolikus tanító most is, mint azelőtt, erőszakkal szedi fizetését a kevés számú lutheránusoktól. Aki nem fizet neki, attól zálogot vesz. A köbülküti plebános kiakarta kergetni a faluból az evangélikusokat. Az evangélikusok köszöntését a pápisták nem fogadják, hanem kicsufolják. A reformátusok sérelmeit az képezte, hogy templomuk ellen a róm. kath. tiltakoztak; pedig azok kevesbedtek, a reformátusok pedig más falvakból való bevándorlás által megszorodtak. A kijelölt helyen sem építhetnek templomot, mert attól is eltiltatnak, sőt jobbágy ember épít rajta házat, amit nekik szomorúan kell nézniök. A régi temetőbe sem temetkezhetnek szabadon, hanem a kerítésen

¹ Nemes Pozsony és Nyitra vármegyékben templomok assignatiójára deputált Commissariusok Relatiója. Aláírva: Novotha István, Gosztonyi Miklós és Losonezi Sziójyártó István. Orsz. levéltár.

kívül kénytelenek temetkezni. Tanítóik nem részesülnek az őket illető tizenhatodokban, se búzában, se borban. Kérik tehát e sérelmek orvoslatát.

Az udvardiaknak kevés panaszuk volt. Parochiájokat megkapták, de Megyeri Gábor ez ellen protestált, szeretnék tudni, nem lesz-e az ártalmukra? A plebánus nem adja ki a református lelkésznek eső tizenhatodot. A csúziak azt panaszolják, hogy előbb a róm. katolikusok hamis összezámlálás alapján voltak többen, mint a reformátusok. Más falubeli idegeneket is odaszámítottak. Külömben is a templom már kétszáz év előtt a reformátusoké volt. — egész 1699-ig. Mikor elpusztult, reformátusok építették fel újra; a róm. katolikusok nem adtak reá semmit, azóta annyira elhanyagolták, hogy a tornya is ledűlt. A reformátusok dézmájából a tizenhatodot ki nem adják. Már pedig a szomszéd falubeli hit alatt kihallgatott emberek is bebizonyították, hogy Csúzon azelőtt róm. katolikus plebános nem lakott; hanem csak öt-hat éve, hogy oda költözött. Akkor vették el a reformátusok templomát.

Az ölvedi reformátusok panasza abból állott, hogy a róm. katolikus plebánus oda se hederít a biztosok végzésére. Se a templomot, se tartozékait nem adja át. A harangozási díjakat a róm. katolikusok nem fizetik; a plebánus pedig nem akar kimenni a parochiául használt házból, melyet a város épített, hanem szándékosan háboruságot okoz a lakosság között.

Mindezen sérelmek meghallgatása után a biztosok ápril 13-kára Nagy-Sallóra idézték az illető feleket azon figyelmeztetéssel, hogy aki meg nem jelenik, az mint nyakas, a fejedelem és tanács elé fog idéztetni. A róm. katolikusok ezzel nem törődvén, nem jelentek meg — sehonnan; csakis a csúziak voltak annyi tisztelettel a biztosok iránt, hogy megjelenvén, irásilag védelmezték magokat. Védelmök abból állott, hogy a templom ugyanezen biztosok által nekik ítéltetett, hogy a panaszkodó jobbágyok róm. katolikus földesuraik ellen alaptalanul panaszkodnak; ezért a földes-

urak jobbagyaik ezen eljárása ellen protestálnak. A tizenhatodra nézve az mondatott, hogy a református lelkész azt megkapta; de mivel a búza konkolyos volt, kevés jutott neki.

Végül a nagysallai templom ügyére került a sor. Itt a róm. katolikusok, hivatkozással tavaly tett ellenvetésükre és a fejedelemhez való folyamodásukra; hivatkozással továbbá a közigazságra, kivánták, hogy a sallai templom tartozékaival együtt nekik visszaadassék. Így meg lesz a lakosság közötti egyetértés. Elvárják, hogy a biztosok tenni fogják kötelességüket, és a csekei róm. katolikus lakosok ellen támasztott tumultus miatt a reformátusokat megczitálják. Erre a reformátusok, hivatkozással a közelmúltban történtekre, azt válaszolták, hogy a római katolikusok nem bírják bebizonyítani, hogy a templom őket illetné, csak azt, hogy nekik is kell templom. Elég sokáig bírták jogtalanul a református templomot és annak jövedelmeit. Most az igazság kiszolgáltatóván, a béke helyre fog állani. Külömben is az új vizsgálat elrendelése Nagy-Sallóra nem vonatkozhatik, mert itt a szécsényi gyűlés határozata végre van hajtva. Azért és egyes meggondolatlan emberek tetteért az összes reformátusokat nem lehet megidézni.

A róm. katolikusok még egyszer válaszoltak, de nem tények felhordásával, hanem okoskodással. Mivel — úgy mond — ő felsége a fejedelem belátta, hogy némely egyházi ügyek rosszul vannak elintézve, tehát Nagy-Sallón is el kell igazítani a bajt. Az igazság követeli, hogy nekik a templom visszaadassék. A csekei némely róm. katolikus lakosok ellen elkövetett sérelem miatt elégtételt követelnek a sallai róm. katolikusok! A felett a reformátusok csodálkozásukat fejezték ki, s újra kijelentik, hogy törvényes jogukat és tulajdonukat fel nem adják; ragaszkodnak a szécsényi határozatokhoz. Csodálkoznak a felett, hogyan követelhetik a róm. katolikusok azt, ami nem az övéké; hogyan beszélhetnek sérelemről ott, ahol az nem lehet. De a róm. katolikus fél nem tágitott. Még egyszer replikázott, fősúlyt fektetvén a csekei róm. katolikusok ellen elkövetett insul-

tusra. A reformátusok erre nézve is megfeleltek, kimutatván, hogy a sokszor említett tumultusban öt református legény vett részt. Azokat nem is védik, sőt büntetendőknek tartják. De mért kívánják az ártatlanokat is idéztetni? Erre a róm. katolikusok még egyszer válaszoltak, hivatkozván a tumultusnál jelenvolt biztosok személyes tapasztalására és lelkiismeretére.

A biztosok a két fél okainak meghallgatása után azt jelentették ki, hogy mivel az ő eljárásuknak tulajdonképeni alapját a szécsényi országgyűlés határozata képezi; mivel ők a múlt évben ehhez képest a sallai templomot a reformátusoknak ítélték oda, tehát most sem tehetnek egyebet, hanem az egész ügyet áteszik a senatushoz végleges elintézés végett. A csekei róm. katolikusok ellen intézett insultus okozóit a reformátusok büntetés végett kiadták, de a róm. katolikusok el nem fogadták. Ítéljen e felett is a fejedelem és tanácsa.

A róm. katolikus status ezzel sem elégedett meg, hanem úgy az előbbeni, mint a mostani eljárás ellen protestatiót adott be.

Azután a biztosok ápril 15-kén Geletnekre mentek, hol a geletneki és zdányai róm. katolikus lakosok kelyhek átadását kérték; mi ellen az evangélikusok tiltakoztak, és hivatkozván a szécsényi végzésre, kérték a biztosokat, hogy a szóban levő kelyheket és más egyházi eszközöket, melyek a tavalyi vizsgálat alkalmával nekik ítéltettek, s melyeket ennek daczára a róm. katolikusok nem szolgáltatottak ki, tényleg átadni méltóztassanak. Ez közöltetett az illető plebánusokkal; de mivel a kitűzött időre meg nem jelentek, a fejedelem és senatusa elé idéztettek.

Majd megjelent Bossányi János és a nagy-ugróczi evangélikus templom ügyében előadta, hogy a róm. katolikusok oly pusztán adták át a templomot, hogy abban még csak egy kendőt sem hagytak; továbbá Bossányi Lászlóné néhány földesurakkal szövetségbe, a szécsényi gyűlés határozatával szemközt tiltja a jobbágyoknak, hogy a magok

papjának fizessenek. Ennek ellenében Bossányi Sándor a róm. katolikusok sérelmeivel lépett fel, melyek között felhozatik, hogy a római katolikus földesurak többségben vannak, hogy ezek elődei építették a templomot, ők dotálták a lelkészeket, és mégis elvétellettőlük a templom. Kivánja tehát annak visszaadását. Természetes, hogy ez ellen az evangélikus status védelmezte magát; és hivatkozván a mult évi perre, és arra, hogy sérelmei nem czáfoltattak meg, a fejedelem elé kívánja idéztetni az engedetleneket. A róm. katolikusok viszonválasza után a biztosok a fejedelem és senatusa elé utasította az ügyet. A földesuraknak megjelenhetés végett határnap tüzetett ki, s meg nem jelenés esetében azok is a fejedelem elé idéztettek.

Ápril 16-kán a szklenői fürdőben Simonyi Gáspár a simonyi róm. katolikusok ügyében panaszképen felhozta a biztosok előtt, hogy a templomjuk a szécsényi végzés következtében a földesuri jog sérelmével átadatott az evangélikusoknak. Ez ellen ő protestál, s erről a biztosoktól bizonyítványt is kért. Minthogy pedig az evangélikusok semmi panaszt nem nyújtottak be, az ügy áttétetett a fejedelemhez.

Ugyanazon napon és helyen megjelent Körmöcz városának megbízottja, Roth Sámuel, és az evangélikusok nevében előadta, mikép a mult évben létrejött egyesség daczára a róm. katolikusok nem adták át nekik az egyházi eszközöket, jelesül a kórházi és falusi templomokhoz tartozó kelyheket és más edényeket sem. Ezért könyörög, hogy a biztosok találjanak módot az illető egyházi edények átadására. Minthogy azonban idéző levelökre a róm. katolikusok nem jelentek meg, az egész ügyet a fejedelem és tanácsa elé utasították.¹

A Nógrád, Hont, Heves és Zólyom vármegyékbe küldött biztosok Zólyom vármegyében levő Tót-Lipsésen

¹ Relatio in Comitatus Barsiensi, Comaromiensi et Strigoniensi. Aláírva: Hunyady András és Péli Nagy András által. Orsz. levéltár.

kezdtek meg működésüket. Ott ugyanis az első vizsgálat alkalmával az evangélikusoknak templomépítésre való helyet jelölték ki; de minthogy e hely a várhoz tartozó fundusra esett, a vár tisztartója ellentmondott, s ennek következtében az ügy mindekkoráig függőben maradt volt. Az evangélikusok ez ügyet az ónodi országgyűlésre halasztották. Ezért a biztosok nem tartották szükségesnek a további eljárást, hanem a szomszéd helységekben közhírré tették, hogy ha valakinek panasza vagyon, jelentse magát náluk, s ők azonnal a hely színére fognak sietni. Legelőször Breznóbányáról a róm. katolikusok léptek fel követeléssel, holott a múlt évi vizsgálat óta a protestánsoknak volt panaszuk, hogy t. i. a plebánus sem a sekrestyében lerakott és róm. katolikusokat illető egyházi eszközöket nem hordatja el, sem pedig a földeket és a nála maradt eszközöket nem adja nekik vissza. A biztosok ennek következtében felhívták a plebánust kötelességének teljesítésére azon intéssel, hogy ha nem tenné, az ónodi gyűlésre fog idéztetni. Hasonlóképen megintették az evangélikusokat, hogy a római katolikusoknak alkalmatlanságot ne tegyenek. Az összehívott libetbányaiak, valaszkaiaiak, predajnaiak, cserényiek, szent-andrásiak és egyéb falubeliek kijelentették, hogy a meglevő állapotokkal meg vannak elégedve. A bányászok azon panaszára, hogy némelyek más vallásra kényszerítetnek, vizsgálat indíttatott, de a vád alaptalannak tűnt ki. Sztarahorán az evangélikusok cserét akartak tenni a róm. katolikusokkal, de a biztosok, mivel erre utasításuk nem volt, ebbe nem bocsátkoztak.

Besztercebányán a városban levő két templomot, a szécsényi végzés szerint, kerítéssel kellett egymástól elkülöníteni, és az evangélikusoknak újabb kaput nyitni, mely alkalommal a róm. katolikus plebánus azt kívánta, hogy ne csak az ő fizetése, hanem a káplánjának, orgonistájának és más egyházi személyeknek a fizetése is a közkasszából szolgáltatassék ki; a káplánoknak pedig alkalmas lakhely jelöltessék ki. A biztosok intése következtében

azonban a két fél akként egyezett ki, hogy a kerítésfal maradjon in status quo, és az evangélikusoknak ne kelljen új kaput nyitni, hanem az eddigi kapu közösen használtassék. A fentebb említett fizetések a város pénztárából fognak fedeztetni, évenként ezer forinttal; a káplánok lakásául is még egy épület hozzáadatik. Minthogy pedig a róm. katolikus plebánus a templomhoz tartozó egyházi eszközöket, melyeket a világi róm. katolikusok is az evangélikusokéinak ismertek el, nem akarta kiszolgáltatni, ezen nyakasságáért számadásra a fejedelem elé idéztetett. Az evangélikusok pedig fentartották jogukat az öreg templomhoz.

Losonczon az ágostaiak és helvét hitvallásúak állottak egymással harezban. A reformátusok semmiképen nem akarták megengedni, hogy az evangélikusoknak templom, parochia és iskola számára hely jelöltessék ki. Az ezt sürgető biztosoknak azt felelték, hogy az ügyet az ónodi országgyűlésre akarják vinni, s erről már a fejedelmet is értesítették. Az evangélikusok által felhozott sérelmekre az illető vármegye és maga a város fog majd megfelelni.

Korpona városában az ügyek az első vizsgálat alkalmával létrehozott állapotban voltak; minthogy pedig a templomhoz tartozó földek, rétek és kertek az evangélikusoknak jutottak, a római katolikus pap fizetése a város közpénztárából rendeltetett kiszolgáltatni. Más kérdések is voltak, melyek részben azonnal eligazítottak, részben pedig az ónodi országgyűlésre utasítottak.

Selmeczbánya városában az evangélikusok három sérelmet hoztak fel. Első az, hogy jóllehet a templomok és a város pénztárából kiszolgáltatandó fizetések a két fél között egyenlően osztattak el, mindazáltal a földek és más tartozékaik — melyek első alkalommal szintén kétfelé voltak osztva — most is a plebánus kezében vannak. A biztosok barátságos egyességet ajánlottak. De a róm. katolikusok nem engedtek, minthogy nézetük szerint azon földek a jezsuiták egyéb jószágaival együtt lefoglaltattak. A róm. katolikus plebánus, azokban csak adminisztrátor, aki fel-

sőbbjeinek engedelme nélkül semmit sem tchet. A biztosok ezért a plebánust országgyűlés elé idézték. Második sérelme az evangélikusoknak az volt, hogy a templomhoz tartozó egyházi kincseiket a róm. katolikusok nem akarják kiadni. E tárgyban a róm. katolikusok készséget tanúsítottak, s az illető kincseket megígérték, mihelyest a Győrre ment jezsuitáktól nyilatkozatot kapnak. Harmadik sérelem pedig az, hogy a négy oltár közül az evangélikusok egyet sem kaptak meg, daczára annak, hogy az első vizsgálat alkalmával jogot nyertek. Minthogy ebben a róm. katolikusok és plebánusuk felhívás után sem engedtek, a fejedelem elé idéztettek. Hodrussán a földek és rétek át nem adása miatt idéztetett meg hasonló módon a plebánus.

A Selmeczre czitált szomszéd helységek közül megjelentek Bakabánya róm. katolikusai és evangélikusai, hogy előadják bajaikat. A biztosok azt határozták, hogy ámbár az első vizsgálat szerint a város közházán a plebánusnak száz forintja volt, ezt a pénz felvétele után tartozzék átadni a városnak, mindazáltal ő a pénz felvétele után sem teljesíti kötelességét, hanem az összeget restanciának veszi. Itt a rézpénz okozott bajt, melynek kérdése az ónodi országgyűlésen volt eldöntendő.

Bélabányán első alkalommal a róm. katolikusoknak auditoriumnak való hely volt kijelölve oly hozzáátéttel, hogy a város közköltségén építtessék fel. A plebánus azonban egész nagy templomot kezdett építtetni, melyre már az evangélikusok a köveken kívül hatodfélszáz forintot költöttek. Ezért ezek azt kívánták, hogy a további építést a róm. katolikusok saját költségükön folytassák. Az ügy a fejedelem elé utasított. A temetőben külön kapu nyitattott az evangélikusoknak. A város pénztárából egyformán részesülnek a róm. katolikus és református lelkészek.

Zólyomban a róm. katolikus plebánus tett panaszt a felett, hogy a város nem fizette meg restantiáit. Ezért a város megintetett. De a plebánus azon kívánságát, hogy a parochia és az iskola a város költségén építtessék, nem

teljesítették, mivel nem volt reá utasításuk. A fizetésekre nézve kimondatott, hogy mindenik fél a maga papját fizesse.

Mindezt a fejedelem jóváhagyása alá terjesztették.¹

A fejedelem azonban már ekkor más igen nagy kérdéssel volt elfoglalva. Pártfeleinek kedvetlensége nagyon érezhető volt, és ő kénytelen volt a francia segílyhez fordulni. Régebben is sürgette már a francia királyt, hogy lépjen vele véd- és dacz-szövetségre, s a császárral kötendő békébe foglalja be a magyar ügyet is. De Lajos király kitérő választ adott; kijelentette, hogy addig nem léphet vele nyílt szövetségre, míg ünnepélyesen át nem veszi az erdélyi fejedelemséget és míg Magyarország fel nem szabadul a Habsburg-ház hatalma alól.

Ez oly kívánság volt, melynek teljesítése nem egyedül Rákóczytól függött. Közölte tehát tanácsosaival (Rozsnyón), hogy az osztrák-háztól való elszakadás kérdésének eldöntése végett hívassék össze új országgyűlés Ónodra.

¹ Relatio ad Serenissimum Sacri Romani Imperii et Transylvanie Principem ac D. Dnum Franciscum Rákóczy II. Confoederatorum Incl. Regni Hungariae Ducem etc. Veterosolii 11. Maj. 1707. Aláírva: Féja János, Okolicsányi Gáspár és Kántor István. Orsz. levéltár.

ÖTÖDIK FEJEZET.

AZ ÓNODI ORSZÁGGYŰLÉS ÉS AZ ERDÉLYI GYŰLÉSEK.

1707.

I.

József tanácsosai keresik a kibékítés feltételeit. — Turóc vármegye felhívása. — Rákóczy az ónodi gyűlésen, — maga hozza fel a vallás ügyét. — Bizottság megy ki a szécsényi törvény végrehajtására. — A vármegyéktől sok panasz jön.

Bécsben nem volt titok, hogy Rákóczy már Lipót császár halála óta azon törte a fejét, miként lehetne Magyarországot a Habsburg-háztól megszabadítani. Azt is tudták, hogy az Onodra összehívott országgyűlésnek főczélja a magyar nemzet függetlenségének kimondása.

Természetes tehát, hogy József király mindent elkövetett ennek meghusítására. Bizalmas emberei, úgymint Eszterházy Pál nádor, Keresztély Ágost szász herceg, (ki protestáns szüléktől származott, róm. katolikussá lévén, 26 éves korában bibornok, majd 1706-ban Kollonics segédje, s ennek halála után utódja lett), és mások azt tanácsolták, hogy mivel a mult nagyszombati tanácskozás különösen négy pont miatt lett eredménytelenné, teljesítse a felkelők kívánatait legalább nagyjából. Ez a négy pont rövidre összefoglalva ez volt: 1. Fogadja el a külhatalmak kezességét; 2. állítsa vissza az erdélyi fejedelemséget;

3. vezesse ki az idegen katonaságot, és végre 4. *intézte el a vallás ügyét.*

Ez utóbbira nézve azt tanácsolták Józsefnek, hogy az utolsó pozsonyi és soproni országgyűlési határozatok a protestánsoknak a róm. katolikus vallás megrövidítésével (!) is szabadságot adván, e törvények — amennyiben talán pontosan nem hajtottak volna végre — most teljesen fogantatba vétessenek. Amit a protestánsok az újabb fejleményekhez képest még azonfelül kívánnának, az a jövő országgyűlésen tárgyalassék. Ezt annál inkább tartották szükségesnek, mert a Rákóczy pártjához tartozó lutheránusok, a fejedelem beleegyezésével Rózsahegyzen zsinatot tartottak, melyen az egyházi szertartásokra vonatkozó határozatokat hoztak.¹ Szükségesnek tartották tehát az elégedetleneket új ígéretekkel visszatéríteni.

József király azonban nem hallgatott a tanácsosok szavára, hanem fegyverre bízta az ügy elintézését; annyival is inkább, mert a felvidék hangulatából remélte, hogy sokan hajlandók lesznek amúgy is elpártolni az Erdélyben járó fejedelemtől.

Ugyanis József hívei, ezek között a Széchenyi érsekkel együtt működött Okolicsányi Pál is, továbbá a turóczy alispán Rakovszky Menyhért, ki róm. katolikus vallása iránti buzgalomból s a jezsuiták iránti barátságból már 1705-ben is ünnepélyes óvást tett a turóczy boldogságos szűz conventjében a szécsényi országgyűlésnek a vallás és jezsuiták ügyében hozott határozatai ellen, — ugyancsak terjesztették a Rákóczy elleni gyűlöletet!

Ezek rávették Turócz vármegye rendeit, hogy jan. 1-én némely más vármegyékhez körlevelet bocsássanak, melyben oda kívántak hatni, hogy „a némely egyes emberek önérdeke és nagyravágyása“ által keletkezett háború megszüntetessék.

Rákóczy, ki még Erdélyben léte alkalmával máj. 16-ára

¹ L. „Egy forradalmi zsinat története“ című dolgozatomat.

halasztotta el az ónodi gyűlés megnyitását, mihelyest visszaérkezett, kedvetlenséggel hallá Turócz vármegye eljárását. És mivel a vármegyék követei még nem voltak mindnyájan együtt, néhány napig zárt tanácskozmányokat tartott az ország tanácsával. Kereste a módokat, miként kellene az efféle izgatásoknak jövőre elejét venni. A tanács azt határozta, hogy Turócz vármegye követei feleletre vonassanak, s Okolicsányi Pál, ki mint a császár híve a vallás miatt már a múlt évek alatt is egyenetlenséget támasztott a lutheránusok között, elfogassék és kereset alá helyeztessék.

Az első rendes ülés május 31-kén tartatott. Ezt rendes isteni tisztelet előzte meg, melyet Telekessy püspök végzett.

A fejedelem nagy pompával vonult az országgyűlés színhelyére, a körömi fensíkon felállított nagy sátorba, és a számára készített emelvényre lépven, leült. Jobbján Telekessy és Pethes püspökök, továbbá Sennyey kancellár és néhány tanácsos; balján pedig Bercsényi, Károlyi és a tanács másik része foglalt helyet. Telekessy az összes rendek nevében üdvözölte a fejedelmet, mire ez hazaszeretetének és gondoskodásának hangsúlyozása mellett megnyitá az ülések sorát.

Június elsején felolvasták a fejedelem előterjesztéseit. Ezekben a vallás ügye nem érintetik, sokkal fontosabb, t. i. a hadi és pénzügyi dolgok foglalván el a fejedelem és a rendek figyelmét. Hogy a rendek mindezen kérdésekre nézve nagyon eltérő nézetben vannak, az a fejedelem propositiójára adandó felelet és a sérelmek összeállítása¹

¹ A sérelmek összeírására kiküldettek Klobusiczky Ferencz elnöklése alatt: a klerusból Mérey Mihály és Spáczay Gábor; a nemesség részéről Plathy Sándor, Szentpéteri Imre, Görgey János, Orosz Ádám, Szentiványi Rafael, Szepessy Pál, Darvas Ferencz, Lónyay Ferencz és Okolicsányi Gáspár; a városokból: Vánacsay István, Sixius Dániel és Ulik György. Szalay. VI. 418. I. V. ö. Thaly K. Tört. Naplók 141. és 142. lap.

alkalmával csakhamar kitünt. Ez nagyon elkedvetlenítette a fejedelmet. És mikor a fentebb említett turóczyi levél által tett izgatás ügye előkerült, fájdalmas hangon adta elő a hatást, melyet reá a gyanúsítás gyakorolt. Elkéseredésében kész volt vezéri tisztéről lemondani. Ügyét azonban magáévá tette a gyűlés, és a felviharzott szenvedélytől elkapott követek a turóczyi követek egyikét, Rakovszky Menyhértet, ott a helyszínen felkoncizolták. Mikor pedig a főtárgya került a dolog, Józsefet és egész családját trónvesztettnek nyilvánították. A szövetségbe állani nem akárhoznak javait elkobozták; az egyházi rendre is kimondották, hogy ha e végzésnek eleget nem tesz, jószágoktól és beneficiumoktól megfosztassék.

E végzetes lépésnek roppant következményei voltak. Visszalépésnek többé helye nem lévén, gondoskodni kellett a jövő békéjéről, s ennél fogva mindazon kérdéseknek elintézéséről, melyek az országban egyenlenségre okot szolgáltatottak. Ezek között állott a vallás ügye is. Még a június 8-kán tartott ülésen hozta fel maga a fejedelem, hogy a vallás ügyében mindenfelől panaszok érkeztek hozzá, melyeket el kellene intézni; de a rendek ekkor még nem bocsátkoztak ezeknek tárgyalásába.

Három nap mulva újra napirendre került e kérdés. Beérkezett egy terjedelmes emlékirat, melyet előleges tárgyalás és kivonatos jelentéstétel végett egy külön e célra kinevezett bizottságnak adtak ki. A panaszok legnagyobb része abból állott, hogy a szécsényi országgyűlésen hozott határozatokat mindez ideig nem hajtották végre; hogy az akkor kinevezett biztosok által visszaadni rendelt templomokat, iskolákat, parochiákat és ezeknek jövedelmeit nem adták át törvényes birtokosaiknak; hogy a jezsuiták még most sem mentek ki mindenütt az országból.

Sennyei István kancellárt megbízták, hogy hallgassa meg a panaszokat, és a szécsényi gyűlésből kiküldött biztosokat az iránt: mért nem hajtották végre az illető törvénycikkeket?

Új vallásügyi törvényt nem hoztak. De midőn a más ügyekre vonatkozó törvényezikket összeállították, és Erdélylyel a szövetség megkötöttet volna, a június 22-ki ülésen maga a fejedelem tett ünnepélyes nyilatkozatot a vallásra nézve. A bártfai követek naplója erre nézve azt mondja, hogy az vala az Felséges Fejedelem expectorációja; senki ne gondolja, hogy mivel mind a három religión valók részéről vannak panaszok, azokat ő felsége nem kívánná orvosoltatni; eddig is deputatiókat nevezett ki azoknak megvizsgálására. Azt gondolja, hogy a szécsényi országgyűlésen történt egyezmény után nem forognak fenn többé differenciák a róm. katolikus és evangelikus status között; következképpen a bevett felekezetek, mint ilyenek, egymás ellen nem panaszkodhatnak. Elismeri, hogy egyes községekben, egy vagy más felekezet panaszolkodik, mivel a szécsényi végzés nem kedvukre való, vagy mivel az nem hajtattott végre. De meg van győződve, hogy senki sincs, ki a szécsényi határozatokat felbontani akarná, mivel így a vallási villongásoknak soha vége nem volna; tehát csak azokat a panaszokat kellene felvenni, a melyek a nevezett szécsényi gyűlés végzéseinek végre nem hajtására vonatkoznak.

„Kihez képest — mondá az felséges Fejedelem — hogy mindjárt devotio után is kész lenne elővenni azon religiók dolgát, noha *délután* nem igen jónak ítéli azokat elővenni, experiálván aztat Szécsény alatt: iván némelyek, micsoda acclamatiókkal jöttenek elő és alkalmatlankodtának. Abban maradott azért a dolog, hogy az Confoederalt statusok deputatusi az devotio után ország sátorában, a feljebb említett Articulusok copiáinak subscriptiójában s pecsétlésekben fáradozzanak; — Felséges Fejedelem sátorában pedig déleesti négy órakor a religiók mivoltában panaszló felek gyűljenek; holott is elővétetvén panaszokat, mi fog lehetni, ezen napon — de reliquo következendő harmadnapon, úgy mint 24 junii domináltatott, hogy pure csak azoknak eligazítására fordítassék.

Eloszolván azon sessio, nagy solennitással ugyanazon ország sátorában Te Deum laudamus, énekes nagy misével, melyen egri prépost és tituláris püspök Pethes András uram pontificalt, jeles lövésekkel celebráltatott. Délután megírt subscriptiók s pecsétlések subsequálván, egész setét estig tartottanak. Azonban az religiók állapotja is az Felséges Fejedelem előtt elővétellett.¹ A tanácsosok közül jelen voltak: Kalmanczai István róm. katolikus, Gyürky Pál helvét és Gerhard György ágostai hitvallású. A panaszokat vármegyénként vizsgálták meg. Először jött *Pozsony*, melynek panaszai azonban a felmaradt okmányból kimaradtak.

Következett *Nyitra*, hol

1. Érsekújvárbán a róm. katolikusok ellenmondása miatt a biztosok nem jelölték meg a templomnak, parochiának és iskolának való helyet; sőt az eddig isteni tiszteletre használt házat is elfoglalta Bertóti István parancsnok saját lakásául. Ennélfogva a reformátusok azt kívánták, hogy az építkezésre való helyek kijelöltessenek, s addig is, amíg építkezhetnek, az elfoglalt ház adassék nekik vissza. A templom, parochia és iskola számára való helyül azt kívánták, melyet Érsekújvárnak török kézre való jutása előtt bírtak.

2. A deáki templom 1647-ben a kilenczven templom között restituáltatott a reformátusoknak; bírták is azt 14 esztendeig. Azután a szentmártoni benediktinusok elfoglalták; a prédikátorokat és tanítókat elűzték, és most is a szerzetesek bírják. A szécsényi gyűléskor nem lévén szemeseik, most kívánják, hogy előleges népszámlálás után az illető templom tartozékaival együtt visszaadassék nekik, a perei és zsigárdi filiák hozzácsatolásával.

3. *Tárkányban* a reformátusok az elűzött tanító visszahelyezését kérték.

¹ Bártfai követek Naplója az ónodi országgyűlésről. L. Thaly K. Történelmi Naplók 173. és 174.

Bars vármegyében :

A sallai lakosoknak a szécsényi határozat szerint assig-
náltatott a templom és annak jövedelmei. Azután a római
katholikus csizmadiák és vargák a fejedelemhez folyamod-
tak, a környékbeli róm. katolikusok pedig azóta már két-
szer akarták elfoglalni a templomot. Folyó év februáriusá-
ban Rozsnyóról kiküldött biztosok ápril 11-kén megjelentek
a két fél panaszainak meghallgatására. Ekkor a róm. katho-
likusok sérelmeiket két elvre alapították: 1. arra, hogy a
districtusban való többségükhöz képest a templom őket
illetné; 2., hogy némely csekei róm. katolikusokat mult
évben a sallai eretnekek megzavarták. Az elsőre a refor-
mátusok azt felelték, hogy a templom őket illeti; azt tőlök
a forradalom alatt Kollonics foglalta el erővel. A lakosság
néhány mesterembert kivéve, mind református. A distric-
tusban elég római katolikus templom van. A szécsényi
gyűlés és a biztosok a reformátusoknak ítélték oda a tem-
plomot. A másodikra nézve azt felelik, hogy a tumultust
indító öt legényt kiadták büntetés végett, szóval ismétlik
mindazt, amit akkor elmondottak.

A nagy- és kis-endrédi református ecclesiák szabadon
birták templomaikat és azok tartozékait. Nemrégben azon-
ban némely földesurak a templomhoz tartozó földeket ki-
osztották jobbágyaiknak. Mult évben pedig a kis-endrédi
egyház iskolát építvén a templom mellett, annak birásában
a földesúr háborgatja őket.

Komárom és Esztergom vármegyékben :

1. A csicsói egyháznak több temploma tévedésből
említtetlen maradt a szécsényi gyűlésen, és így a biztosok
utasításában sem lehetett róluk szó. Kérik tehát a refor-
mátusok, hogy oda új biztosok küldessenek ki, kik a lelkek
összeszámlálása után a róm. katolikusok által elfoglalt
templomot visszaadják.

2. A szécsényi gyűlés azon határozatát, mely szerint
a vármegyékben összeszámlálás folytán a többségben levő
felekezetnek adassék a templom, a róm. katolikusok hely-

telenül hajtották végre; azért a környékbeli reformátusok újonnan kiküldendő biztosok által kívánják a számlálást eszközöltetni.

Szepes vármegyében :

A Máriássy család a haraszti templomot alku szerint átengedte a róm. katolikusoknak, mely helyett semmi hely nem jelöltetett ki a reformátusoknak. Ellenben a markusfalusi templomot a Batizfalvi család a reformátusoknak engedte át. A lutheránusok helyet csinálván maguknak, a templomhoz való mindenféle jövedelmet követelnek, noha a biztosok a hely kijelölésére sem voltak feljogosítva. Kívánja azért az familia manuteneáltatását.

Sáros vármegyében :

Eperjes városában levő református egyház azt kívánja, hogy az isteni tiszteletre kijelölt hely ratificáltassék a biztosok jelentése szerint.

Torna vármegyében :

1. A jablonczai református egyház panaszkodik, hogy a malombeli pénteki vámot a régi szokás ellenére a földesúr tartván magának, azt az egyháznak ki nem adja. Kívánják a régi gyakorlat fentartását.

2. A barkai református egyház a szentségek kiszolgáltatásához tartozó, de önkényesen visszatartott eszközök kiadatását kéri.

3. Az almási templom a biztosok által átadatván, a róm. katolikus plebánus visszatartott a szentségek kiszolgáltatásához való nagy ezüst aranyos poharat, tányért és néhány keszkenőt. A parochiához tartozó borbéli negyedét Andrászi György nem engedi kiszolgáltatni. Hivatkoznak a biztosok jelentésére.

4. Az udvarnoki templom átadatott volt a reformátusoknak, mégis Sztankai Adám erővel elfoglalta. Kéri visszaadatását.

Abauj vármegyében :

1. A kassai református egyháznak Tornamegyében Hidvég arдай portiója és a kassai ház nem restituáltott,

noha a szécsényi végzés szerint mindennemű tartozékait kellett volna átadni. Kérik tehát azoknak kiszolgáltatását.

Mind a róm. katolikus plebánusnak, mind a lutheránus lelkésznek a város közpénztárából lévén adva a fizetése, a református egyház is arányos részt követel magának.

Abauj vármegyének Garadna nevű faluja a kassai református egyház pénzén szerezte, kérik annak visszaadását

2. A szeptember református egyházhhoz tartozó kegyes alapítványokkal a mádi hegyen és Nyulason levő szőlő Gyürki Péter káptalanbeli kezén van a reformátusok sérelmére. Kívánják visszaadását.

3. A nagyidai vizimalomnak pénteki jövedelme a negyeddel együtt nem assignáltatott, holott a reformátusoknak ehhez való joga okmányokkal bizonyítható. Kérik ezt megadni.

4. Az alsó-mizslei reformátusok panaszkodnak a plebánus ellen, mivel akadályozza őket a felső-mizslei templomba való járásban.

5. A főnyi református templom tartozékaival együtt a róm. katolikusoknak adatott. A reformátusok számára templomnak és parochiának való hely jelöltetett ki, de jövedelem nélkül; kérik ezen sérelmök orvosoltatását.

6. A hécezi református egyház, régi dézmabeli jövedelmét, úgyszintén a szentségek kiszolgáltatásához való aranyos poharat, tányért, kannákat és keszkenőket visszaadni kéri, mint olyanokat, melyeket részint elődeik szereztek, részint pedig Baxa István adott; de melyeket most egy Fridrik nevű Pater tart magánál.

7. A fancesali helvét templomot, parochiát és tartozékait Szirmai Péter a szécsényi egyezés ellenére erőszakosan elfoglalván, kívánják példás büntetés mellett visszaadni.

8. Az enyiczkei kastély mellett levő ó-templom helyett Vesselényi Ferencz nádor épített volt a reformátusoknak a falu végén egy templomot és egy parochiát, melyet a

a róm. katolikus plebánus használ; a reformátusok kívánják annak restitúcióját.

Zemplén vármegyében:

1. A varannai református templom 1647-ben a hozzátartozó Tót-Izsép és Visnyó nevű falukkal együtt restitúlatott; de a restitúció után a két falu a paulinusok informatiójára két róm. katolikus és egy evangélikus biztos által visszafoglaltattott; sőt a varannai református parochiához tartozó birtokok használatában is háborgattattott a református lelkész. Kívánják e bajok orvoslását.

2. A szögi templom az egyezés ellenére nem adatott vissza a reformátusoknak; kívánják annak visszaadatását.

3. A véki református nemes emberek egy parochiális házat vásárolván, melyet Barkóczy László a maga jobbágyainak adván, most Sennyei István bír; kérik azt visszaadni.

4. A bottyáni református templom tartozékaival együtt a szécsényi egyezés ellenére nem adatott át a reformátusoknak; kívánják tehát visszaadni.

5. A helmecezi református prédikátornak bizonyos szőlőjövödelme járna, de azt a leleszi premontrei barátok magoknak foglalták le.

6. A tolesvai, bényei búza és borbéli dézmából a református lelkésznek nyolczadot kellett volna kapnia, de a róm. katolikusok azt is lefoglalták.

7. A bodrog-keresztúri és kisleludi nyolczad megtagadtattott; a kisleludi borbéli jövödelmet a jezsuiták tisztartója minualta.

8. Olaszi-Liszka városában a második prédikátornak parochiális háza „kapellanatus“ czíme alatt a róm. katolikus plebánus kezében hagyatott, mely házat pedig a reformátusok építvén, javadalmaival együtt szabadon bírták, amint azt a fejedelemhez benyújtott okmányok is tanúsítják. A fejedelem el is rendelte az ügy revideálását, de az a biztosok elhalálózása miatt abba maradt. Most kérik, hogy ez ügy igazságosan intéztessék el.

Ung vármegyében:

A biztosok első kijövele alkalmával némely ügyek feledésbe mentek; mihez képest nem restituáltattak a vinnai, ungvári, zsobáncezi, vojnatinaí, tibui, dobi, ruszkai és palagyi egyházakhoz tartozó szőlők, szántóföldek, rétek, puszták, bor és búzabeli dézmák stb. Kivánják azért az ungvármegyei reformátusok, hogy új biztosok küldessenek ki, és az említett javakat az illetőknek tényleg kioszszak.

Szathmár vármegyében:

A felsőbányai templom restituáltatott a reformátusoknak, da az ahhoz tartozó fiskalításba esett bányáknak dézmája nem.

A páter jezsuiták elfoglalván Nagybánya városának a kórház melletti fundusát, kis házát és istállóját, úgyszintén némely polgárok fundussáiból is hasítottak ki darabokat, melyeket utódaik, a minoriták most is birják. Kivánják tehát ezeket a városnak és a polgároknak visszaadatni.

Ugocea vármegyében:

A nagy-szöllősi reformátusok a római katolikusok informatiója következtében a szécsényi gyűlésen a magok által épített kőtemplomtól elesvén, kivánják azon templomnak felerészben való restitutióját, a prédikátor számára dézma adását és a parochiális helynek resignatióját.

Szabolcs vármegyében:

Kis-Várdában a reformátusok által épített és még a német alatt is bírt parochiát a biztosok nem adták vissza; kivánják azért annak restitutióját, minthogy a szétrombolt templomot különben is restituálták.

Heves vármegyében:

A gyöngyösi református egyház azt kéri a fejedelemtől, hogy az iskola számára kijelölt helyet erősítse meg és a tanácsból kiküldött bizottság által Egerben odaitélt parochiájok, malmok és két szöllejök revideáltassanak újabban a fejedelem és az ország által.

Az itt felsorolt sérelmekre vonatkozólag azt kéri a református status, hogy amennyiben a szécsényi egyesség

határozatai nem hajtottak végre, azok most rendbehozásának és büntetés szabassék azokra, akik ez ellen vétettek. Azon ügyek pedig, melyek a szécsényi transactióból kihagyattak, vétessenek complanatióba és a hamis informatiók következtében rövidséget szenvedetteknek igazság szolgáltassék ki.¹

Természetes, hogy ezenkívül az ágostai hitvallású evangélikusok és a róm. katolikusok is számtalan sérelemmel léptek fel. Ez utóbbiak közül Pozsony vármegyében különösen a szentgyörgyi piaristák és a deáki benediktinusok léptek fel panaszszal az evangélikusok ellen. A samarjaiak a tizedek elvesztését siratják. Nyitra vármegyében a berenesi földesurak védik jogaikat, és kéri a szécsényi határozat megváltoztatását. Trencsén vármegyében visszakivánják az illavai templomot és parochiát. Több helyen az összeszámlálás ellen van kifogásuk és fájjalják, hogy a róm. katolikus vallás sértetik. Bars vármegyében a körmöczi róm. katolikusok panaszkodnak az evangélikusok ellen, kik sértő kifejezéseket használnak ellenök. Nagy-Ugróczon templomot követelnek. Hontban a bélabányai róm. katolikusok azt hozzák fel, hogy nem építettek nekik közös kasszából kápolnát, hogy a földek igaztalanul osztattak el, hogy a tanítók jövedelme elvonatik. Bakabányán átengedték a templomot az evangélikusoknak, kik az egyesség ellenére vonakodnak a kápolna, iskola és paplak javításához járulni. Hasonló panaszok hozattak fel Hodrusbányáról is. Zólyom vármegyében a korponaiak iskolát s tanítójuk számára fizetést követelnek, a parochiához tartozó kerttel együtt. A zólyomi plebánus a felett panaszodik, hogy 400 frtját nem kapja meg, hogy mindenben rövidséget szenved s a főtemplom átengedéseért

¹ Anno 1707. die 25. Junii in Castris ad Köröm positis Splēs ac Grosi Dni Stephanus Kalmanczai ex Statu Catholico, Paulus Gyürki ex conf. Helv. et Georgius Gerhard ex Aug. conf. addictorum Statuum Deputati Senatores considendo sequentia revisa sunt. Orsz. levéltár.

semmi kárpótlást nem kap. Mint alsó Zólyom vidékének missionariusza is számtalan panaszszal lép fel az evangélikusok ellen. A besztercebányai plebánus elmondja, hogy a szécsényi egyesség nem hajtatik végre sem a harangozás körül, sem a káplánok lakása ügyében, sem az iskolánál, sem az isteni tiszteletnél; sem a bányászoknál, sem a városban, sem a falvakban. A lopei és véglesi plebánusok, valamint a breznóbányai piaristák is tele vannak panaszszal, részint a tizedek, részint más jövedelmek elvesztése miatt.

Arva vármegyében a nagyfalusi egyházhoz tartozó jövedelmek nem osztattak fel igazságosan. Alsó-Kubinban és Zázriván a harangok miatt van baj, és több helyen végrehajthatlanul maradt a biztosok rendelete. Liptó vármegyében a felett panaszolkodik a róm. katolikus status, hogy az evangélikusok nem elégesznek meg a nekik jutott 41 egyházzal, hanem mindig többet foglalnak el. Ugocsa vármegyében, Nagyszőlősen, a reformátusok megelégedtek volt imaház és iskola számára kijelölt helylyel, de a róm. katolikus plebánustól megtagadják a tizedet. A görög papok addig is, míg püspökjük lesz. egy főpapot kérnek magoknak, akitől a többiek függjenek¹.

¹ Remonstratio Gravaminum Status Catholici, jan prius Summariae propositorum. Orsz. levéltár.

II.

A fejedelem még egyszer küldi ki tanácsosait. Ezeknek adott utasítás. — Sokféle panasz, kívánság; kevés megállapodás. — Pyber László kano-nok memoranduma.

A panaszoknak ily tömege mellett a fejedelem erősen el volt határozva, hogy azoknak erélyes intézkedés által elejét vegye. E célból még egyszer kiküldötte biztosait a helyszínére, hogy a szécsényi gyűlés határozataihoz képest a már régebben kiküldött biztosokkal egyetértőleg intézkedjenek. Mind a három vallású senatorai közül azokat küldötte ki, akik legnépszerűbbek voltak az illető vidékeken. Ilyenek voltak: Beniczky László róm. katolikus,¹ Gyürky Pál református, Gerhard György evangélikus; továbbá Kalmanczay István róm. katolikus, Soós István helvét hitvallású és Zay Lőrincz ágostai hitvallású.

Kötelességeiket a következő utasításban írta körül:

Nemzetünk igaz ügyének kívánságunk szerint való boldog végre vezéreltetése Hazánkfiainak mindenkiben egyben kapcsolt indulatjokat s akaratjokat fölöttébb megkívánván, miolta az felháborodott tenger módjára minden fölött hánykodó hajjai között, mint egy merülésben tételtt hajónak kormányát, az jó Isten szent segedelméből kezünkre vettük, az volt legfőképpen való czéllja elsöben is felbuzdult szives indulatunknak, miként az régtől fogva egymás közt eredett egyenetlenségnek háborgó zürzavaros hajjait magunk között megcsendesítvén, az szép atyafiságos egymáshoz való szeretetnek segítő szele által kiterjesztett hajónk vitorlát nagyobb bátorsággal s készülettel ellenségünk ellen eresztessük. Melyre nézve tudván azt, és mindenkoron előttünk viselvén, hogy ezen szegény hazának megnyomorittására legnagyobb alkalmatosságot vett vala eleitől fogva ellenségünk az Religiobeli dissensiókból, az melyek által csalárd practikai szerént az más

¹ Szalaynál e helyett Eszterházy Dániel említettik, de hibásan.

ként egyezett szerető sziveken gyűlölségnek s egyenetlenségnek mérgével megvesztegetvén, annyival inkább szélesebb mezőt kapa régi szabadságunknak porban takarására, noha ugyan szécsényi gyűlésünk alkalmatosságával az szép atyafiságos szeretetünknek megbizonyosodására bizonyos transactióra lépvén, mind az három részről annak effectuatiójára Commissariusinkat is az Hazában kiküldöttünk vala, mindazonáltal azok is sok helyben az mint kellett volna, az dolgot úgy el nem végezvén, rész szerint ob non effectuationem effectuandorum, rész szerint pedig Instructiójokon kívül praepediálván, újabb újabb gravamenák és panaszok terjesztettek mind magánosan s mind az mostani országgyűlés alatt előnkben, az melyek minthogy mostan is végképpen mind az időből való kirekedésünk s mind az parsoknak jelen nem lehetése miatt, de kiváltképpen sok dolgoknak in faciebus locorum kellestven eligazíttatniok, nem complanáltathattak, hogy mindenik felekezetnek igazságos adjustatiója közelebb való véget érhessen, rendeltetnek felül említett senator Atyánkfiak s hiveink Nemes Pozsony, Nyitra, Trencsén, Bars, Esztergom, Komárom, Zólyom, Hont, Nógrád, Kishont, Pest, Pilis és Solth, Turócz, Liptó és Árva vármegyékben az Religio dolgában eddig effectusba nem ment differentiákat az alább annectált punctumok szerént igyekezzenek moderálni és complanálni.

Primo. Mivel az szécsényi Transactióhoz azzal ellenkező holmi novítások nem adattathatnak, az ennek előtte kiküldött Commissariusokat magok mellé vevén és ad facies locorum valaholott még eddig az vallásbeli differentiák nem complanáltattanak, személyjek szerint elmenvén, investigálják miként procedáltak azon Commissariusok, mit effectuáltak s mit nem Instructiójok szerint, végére menvén annál is, az melyek incomplanate találtaknak, mi okból nem effectuáltak az reájok bizott munkát? Valahol azért látják az megesett rövidségeket az Templomok, Parochiák, Scholák és azoknak appertinentiái vagy excindálandó helyei iránt az Lakosokat szép atyafiságos szeretettel adhor-

tálván, hogy az sziveknek egybecsatlottatások által az szép unio megerősítették, az inconvenientiákat, egymás ellen való zúgolódásokat tollálják és amicabiliter mind azokat igyekeznek úgy végbe vinni, hogy tovább lehető gravaminák sem egy, sem más, sem harmadik részről ne recrudescáljanak.

Secundo. Az szécsényi Transactiót mint egy Regulát, Deputatus Senator Atyánkfiai úgy tartván, a hol az vetelkedésben gyönyörködő s idő vontatással az dolgok effectussát késedelmeztetni szerető felek által valamely disceptatiók erednének, az olyatén allegatiókat praescindálják s meg se engedjék, hanem az Transactió szerént recommendálják az Nemes Statusoknak azok iránt tett rendelését, mindazonáltal az holott annyi consideratiók interveniálnak és per amicabilem aut factam Transactionem nem complanáltathatnak ob nimiam difficultatem az dolgok, az olyaknak absoluta decisiójában magokat Deputatus Senator Atyánkfiai ne avassák, hanem írásban tévén, az melyek ultro citroque interveniálnak, az villongó feleket előnkbe relegálják, meghagyván kemény animadversiók alatt, semminemű violentiákra az alatt ne fakadjanak, az meddig általunk nem determináltatnak, és mind azokat cum tota investigationis serie előttünk representálják; — ben hagyván az alatt in usu az actualis Possessort. Az holott pedig már egyszer az dolgok decidáltattanak s complanáltattanak, ottan azok iránt több újabb difficultástételt ne admitáljanak, hanem az circumstantiákat az mellettek levő Commissariusoktól megértvén, praeter praemissum casum in statu quo hagyják meg ő kegyelmek.

Tertio. Bizonyos fundamentalis Positiók tétetvén fel az szécsényi gyűlés alatt az Religio dolgában való accommodatio iránt, pro directione annectáltatnak azok is Deputatus Senator Atyánkfiainak, az melyeken mivelhogy az említett Transactio fundáltatott, nagyon szükséges tudni ő kegyelmeknek, úgymint:

1. Valaholott két templom találtatik, az nagyobbik

cum pertinentiis adattassék annak az Félnek, az mely Religión az Lakosok között több személy találtatik.

2. Az mely Districtusban vagy vidékben valamely Religiónak Temploma nem volna, bizonyos alkalmas helyben, non obstante pluritate animarum ejusmodi Loci Templom, Parochia és Schola assignáltassék az környékben lakó azon Religióju felek isteni tiszteletük közönséges helyen való gyakorlására.

3. Az Pium Legatumok juxta intentionem Legalium azon Religión levőknek adattassanak, úgy a Fundatiók is aszerint accomodáltassanak mind az három részről observáltván az olyatén Fundatiók iránt az 1647. esztendőbeli végzés szerint való accomodatiójok az Templomoknak.

4. Templomnak, Parochiának és Scholának való hely közhelyen excindáltassék azon Religión valóknak, az kiknek restitutiójok nem lehet, de ha olyatén közhely nem találtatik, az mely más processiójában való hely excindáltatik, azért akinek illik, tartozik contribuálni.

5. Szabad lévén kinek-kinek mindenütt az maga valásán való isteni tisztelet, az három recepta Religión levők közzül hogy ha valamely helyben Templomnak való hely nem excindáltatik és eo non obstante azon vallású lakos ember házánál az isteni tisztelet ne interturbáltassék.

6. Sehol ne indigáltassék az Lakos, hogy más valláson levő Papnak fizessen valamit, vagy dézmát adjon, ha szinte oda esett is az Templom, ha csak specialis declaratio nincs az iránt, hanem catholicus catholico, Evangelicus Evangelico.

7. Az mely félnek Templom, Parochia és Schola assignáltatik, oda értetik azokhoz tartozó földek, rétek, kertek és más appertinentiák is, ha csak exparte nem eximáltatik in amicabili. Ha mi pedig medio tempore abalienáltatott az ki az ecclesiához tartozott, comperta rei veritate, restituáltassék az is.

8. Az harangozás s temetés mindenütt köz legyen erga aequalem taxam, az harangozástól való fizetés pedig

azé legyen, az kié az Templom, azt feltévén, hogy ha valamely fél más valláson levő Templomba temettetnék, az cerimoniák ottan azon Religióbeli egyházi rendeké legyen, az kié az Templom, az czinteremben pedig kiki maga vallásán való cerimoniákkal s ritusokkal temethesse maga halottját.

9. Mindenütt sine discrimine Religionis accomodáltassék az ispitályokban az koldusok, prae caeteris pedig, az kik Haza szolgálatjában esett sebek miatt alkalmatlanok az tovább való fegyverviselésre.

10. Az connumeratióban számláltassék az Ház nép és az rend szerint való szolgák dolo et fraude amotis. Az hol pedig az egész Parochia népe connumeráltatik, Mater et Filiae együtt számláltassék és az nagyobb rész úgy eruáltassék.

11. Az mely földek az valamely felekezeti részéről való egyházi számba bevetettek, eo non obstante, hogy az Parochia másnak esik, juxta illud qui sevit ille mitit, azé legyen az termés, az ki vetette. Az szőlőt is azok szedjék meg, az kik kapáltatták, de annak utánna rende szerint fedjék be és az szerint relegálják azon félnek, az kinek restituáltatni elvégeztetett.

Quarto. Mivel feles helyeken az Proventusoknak az Transactio szerint elosztatni kelletik, azoknak annak okáért elosztatásában az 1647. esztendőbeli 12-dik Articulusban experiált modalitást observálják Deputatus Senator Atyánkfiai; az hol pedig kérdés eredni fog inter Parochiam et Proventum, ad ordinariam viam juris relegálják ő kegyelmek az controvertens feleket.

Quinto. Feles helyekben az Templomok és egyéb accessoriumok accomodatiója erga praevia animarum connumerationem, exindeque comparabilem pluralitatem determináltatva levén, mivel sokféle gavaminákból értettük, hogy némelyek az vidékből az magok religióján levőket begyűjtvén, mintha ott való lakosok voltak volna, az szerint connumeráltattak, mely miatt az Connumeratio az Commissariusok által hibásan menvén végbe, úgy az mint az szép egyességhez képeest kivántatott volna, nem lett az acco-

modatio, investigálják azért circumstantialiter az olyatén állapotokat ó kegyelmek, ha úgy comperiáltatik, magok újabban peragálják a Connumeratiót és az számosabb félnek légyen accomodatiója; observálják azt mindazonáltal, hogy az Connumeratióban nem az idejét változtató szolgát és szolgálói rend, hanem az állandó cseléd számláltassék, e szerint értettessék az iránt feljebb tett positio is.

Sexto. Az földes uraknak az illetén connumeratio által praejudiciumok eltávoztattassék; az kiknek más valáson levő jobbágyoknak pluralitása miatt Templomok vagy elvétetődnek, avagy nem restituáltatnék, observálja ezt kegyelmök, hogy ha csak kevés, legfeljebb tíz s tizenöt számmal haladja meg az más felekezet száma, in illo casu, mivel potior habenda est ratio Patronatus, azon Religión levőké legyen az Templom, az melyen az földesur vagyon; mindazonáltal ez is restrictive csak azon helységekre értetik, az hol az földesuraknak fixa Residentiájok comperiáltatik.

Mindezeket közegység szerinti dexteritása által kegyelmek végbevívén, az mint az dolognak mivolta engedheti, mentül hamarébb előttünk scriptotenus reportálja, kibem hogy az Uristen szent lelke által Kegyelmeket vezérelje, segítse és megáldja, kívánjuk.¹

A kiküldött biztosok megtették kötelességüket; kimentek a hely színére, felkérték Péter László helyettes esztergomi érsek, továbbá Pilarik István és Krman Dániel superintendensek közreműködését, és néhány hónap mulva beadták írásbeli jelentésöket. Mindjárt kezdetben nehézségre akadtak Breznóbányán, ahol a piarista atyák kijelentették, hogy illető felsőbbségök utasítása nélkül semmit

¹ Instructio Spect. ac Generosorum Pauli Gyürky, Ladislai Beniczky et Georg. Gerhard, Laurentii Zay, Stephani Kalmanczai et Stephani Soós de Sóvár, nostrorum et confoederati Regni Hung. Statuum Senatorum in Negotio Religionis Deputatorum et Fidelium nostrorum data . . . Sub Generali Confoederati Regni Hungariae Statuum et Ordinum Conventu in Campo ad Ónod celebrato. Die vigesima nona Junii Anno 1707. Orsz. levéltár.

nem tehetnek. Besztercebányán sikerült az egyesség olyanformán, hogy az evangélikusok nem fogják a róm. katolikusokat vallásukkal ellenkező szertartásra kényszeríteni; hogy a harangozásért nem kell külön fizetniök a római katolikusoknak, hogy a róm. katolikus káplánok lakásáról gondoskodva lesz, hogy az iskola javítása közös pénztárból fog fizettetni, hogy a plebánus és káplánjai számára kert jelöltessék ki, hogy a papok fizetése javíttatni fog, hogy a róm. katolikus plebánusnak járó 500 frt a közkasszából fiztessék, hogy a róm. katolikusoknak engedett templom kincsei egy róm. katolikus és egy evangélikus tanácsos által őriztessenek s használat végett késedelem nélkül kiadassanak, hogy a városházán a róm. kath. plebánus számára jól járó ló tartassék, hogy a templomok közötti falkerítés a régi állapotban hagyassék. A zólyomlipesei ügyben azt határozták, hogy a plebánus által felhozott sérelemre fátyol vettessék, hogy az előljáróság a verekedőket büntesse; hogy a podkoniczi egyház ezután is az evangélikusoké legyen, hogy a rét a róm. katolikus plebánus kezében maradjon; hogy egyik pap se kaszáljon a másik gabonájából, hogy a harangpénz a szécsényi egyezmény szerint szedessék és hogy a különböző vallásuak egymást ne csufolják, ne szidalmazzák, hanem inkább békében éljenek egymással. A közös városi kasszából egyik egyház se fiztessék; a veszteségért senki ne bántalmazza a plebánust; a kehely közösen használtassék, a róm. katolikusokat sértegető Koller György bünhödjék; a mosteniezi kereszt sértői és a plebánus ablakainak betörői ellen vizsgálat indíttassék; a filiákból bejövő tized is két egyenlő részre osztassék a róm. kath. és evangélikus lelkészek között

A lopeji ügyben azt végezték, hogy a parochia minden jövedelmeivel maradjon a róm. katolikusoknál; hogy a plebánus és birtokosok közötti kérdés barátságosan egymás között elintéztessék; hogy minden lelkész elégedjék meg saját híveinek fizetésével, ami azonban nem zárja ki, hogy a földesúr valamely lelkésznek többet is ne adhasson.

A micsinyei ügyben az lett a határozat, hogy a tized-jövedelem egy része ezután is a róm. katolikus lelkészé legyen; hogy az elébb odatartozó szántóföldek a róm. kath. egyháznak visszaadassanak s a jövő vetéshez az evangélikus parochusok öt köből zabot tartoznak adni; hogy a zsellérek, kik az egyházi funduson laknak, a róm. kath. papnak tartoznak dolgozni; a netán fenmaradt adósság a parochussal kötendő egyesség szerint fiztessék ki; a pecsét jövedelme egyiránt osztassék meg a róm. katolikus és evangélikus egyház között; végre, hogy a róm. katolikus plebánus ellen elkövetett vétségekért a bíró és a közönség tartozik elégtételt adni.

Besztercebányán akként történt a kiegyezés, hogy a kápolna építésére szánt negyven forint a róm. katolikusoknak szabad rendelkezésére bocsáttassék; hogy az Ebeczky-féle rét megváltásáért a város által letett 200 frt továbbra is lepecsételve őriztessék, felmaradván mind a két félnek jogvédelmi szabadsága; hogy az építendő kápolna az evangélikus templomnak útjában ne legyen; hogy a város a kápolna építéséhez bizonyos számú kocsival anyagot szállítson s a róm. katolikus iskola és parochia közös pénztárból javíttassék ki; hogy a szécsényi végzéshez képest mind a róm. katolikus, mind az evangélikus egyházi személyek a város által fiztessenek; hogy a földek használati igazságosan osztassék meg; a tartozások megfizettesenek és minden sértegetések elmellőztessenek.

A baczárovi templomra vonatkozólag határoztatott, hogy annak birtokában az evangélikusokat senki ne háborgassa.

Dobronyiván kimondatott, hogy a róm. katolikus plebánusnak szabad legyen hitfeleit meglátogatni s azokat egyházi szolgálattal ellátni, mire a város a szécsényi határozatokban foglalt büntetés terhe alatt kötelezte magát.

Korponán a szécsényi határozat szerinti elintézés helybenhagyatott és megerősített; az egykori orgonista háza pedig az evangélikusoknak engedtetett át. Az első alka-

lommal róm. katolikusoknak adott parochia jövedelmeiből aránylagos rész az evangélikus lelkésznek adassék.

Körmöczbányán az előbbeni biztosok összeszámlálása ellen tettek kifogást a róm. katolikusok, de az most is helybenhagyatván, a templom az evangélikusok kezében maradt. A harangok és temető közös használása szintén megerősítettett. A papok fizetésénél, valahányszor a közládából száz forint kivétték, annak fele, vagyis 50 frt a róm. katolikus papnak rendeltetett. Az evangélikus templomban található oltár és a szent képek a róm. katolikusoknak adattak át. A többi kérések is, melyek a róm. katolikusok részéről tétettek, például a papsegélyezés, a kápolnahely tágitása, a kegyes alapítványok szabad használata, a plebánus számára való kert kihalás, az erdő és rét használata, a jelvények és kehely használata, többnyire teljesítették. Az evangélikusok kívánságára Kuthy jezsuita megintetett, hogy az egyház könyvét adja vissza.

Innét a biztosok Liptó vármegyébe mentek át, Német-Lipcsén állapotok meg, hol az egész vármegye területén levő panaszokat elintézték.

Főfeladatuk az volt, hogy a templomok és tartozékaik a szécsényi egyezés szerint biztosíttassanak minden felekezetnek. Így a luznai kápolna továbbra is a római katolikusok kezében hagyatott. A róm. katolikus plebánus ellen elkövetett dovallovi botrány eligazított; a templom, iskola és parochia pedig az előbbeni bizottság határozatához képest maradt régibb birtokosáé, kimondatván újra, hogy a tizedet mindenki csak a saját papjának fizesse. A német-lipcei róm. katolikus plebánus követelésére nézve az mondatott, hogy a tizedjövedelem az előbbi bizottság határozatához képest marad az evangélikusoknak, daczára annak, hogy a róm. katolikusok a régi kápolna jövedelméhez akarták számítani. Tekintettel az 1674. és 1675-ki üldözés korában támadt zavarokra, barátságos egyezés lett indítványozva, mely létre is jött olyformán, hogy a két malom közül az egyik a róm. katolikus plebánusnak enged-

tetett; így történt a kerttel, erdővel és réttel; a szántóföldek az evangélikus lelkésznél maradván. A róm. katolikusok kívánságára parochia és iskola számára hely jelöltetett ki. A benedekfalvi földek, melyek hajdanában az okolicsnai francziskánusok klastromába tartoztak, átadattak a benedekfalvi birtokosoknak. A rét a róm. katolikus plebánus használatában hagyatott. Az okolicsnai föld maradt az evangélikusoké. A komjáti templom, melyhez a római katolikusok hamis összeszámítás alapján jogot formáltak, a többségben levő evangélikusok kezében hagyatott. Mint-hogy pedig az evangélikusoktól róm. kath. pap részére követelt fizetésre nézve barátságos egyezség nem jöhetett létre, a felek a törvény útjára utasítottak. Az evangélikusok jogos kívánságához képest a rózsashegyi plebánus utasított, hogy az általa jogtalanul elvett kelyhet és más egyházi kincseket visszaadja. Rózsashegyen a templom, parochia és iskola építésére alkalmas hely jelöltetett ki a róm. katolikusoknak; az építésig pedig a plebánus számára lakásul és egyúttal imaházul a városnak egy háza adatott át. A vármegye pedig utasított, hogy ahol az előbbi biztosok utasítása szerint templom, parochia és iskola számára hely ki nem jelöltetett, azt az illetők kívánságára haladéktalanul eszközöltesse. Boldogfalván és Rózsashegyen nem kis megbotránkozással tapasztalták, hogy a róm. katolikus plebánusok az evangélikus lelkész által megkeresztelt gyermekeket újra megkeresztelték. Hogy ilyenek által jövőre a hitfelekezetek közötti civakodás mellőztessék, azt a biztosok szigorúan megparancsolták. Valamint meghagyták azt is, hogy a harangozás és temetkezés mellett a viszonyosság megőriztessék; azok pedig, kik a más felekezetűek iránt becsmérlő szavakat használva a közbékét megzavarják, a megyei hatóság által szigorúan megbüntettessenek.

Árva vármegyében Felső-Kubin városában fordultak elő vallási egyenetlenségek.

A biztosok a helyszínén megjelenvén, meghagyták, hogy a zabresi templom a róm. katolikusok számára fel-

építtessék; hogy mind a zabresi róm. katolikusok, mind a veliesnai evangélikusok használják eddigi földjeiket; hogy az árvavárbeli kápolna, melyet a róm. katolikusok magoknak igényeltek, továbbra is az evangélikusoké legyen; hogy a trsztinai templom, mely elébb összeszámlálás folytán az evangélikusoknak, utóbb hasonló eljárás következtében a róm. katolikusoknak adatott, maradjon ez utóbbiak kezében; a földek és rétek pedig osztassanak két egyenlő részre a róm. katolikus és evangélikus papok között. A haranghasználat közös. A lipniki templom a róm. katolikusoknál hagyatott, akik arra kötelezték magokat, hogy a kevés számú evangélikusoknak imaházat építenek. Turdosinban a szécsényi végzéshez képest a nagyobbik templom tartozékaival együtt az evangélikusoké maradt, mi ellen a római katolikusok hiába támasztottak nehézségeket. A kisebbik templom maradt az övéké. A kelyhek és más egyházi eszközök kölesönösen visszaadandók. Az elhalt dubnói lelkész méhese átadandó a róm. katolikusoknak. A róm. katolikus plebánus az evangélikusok elleni keresetével a törvény útjára utasított. A harangok és temetők szabad használata mind a két félnek biztosíttatik azon templomok mellett is, melyek visszaadattak. Azok, akik a más vallásbelieket sértő szavakkal és gúnynyal illetik, mint a közbéke megháborítói valláskülömbőség nélkül a megyei törvényszék által szigorúan büntetessenek. A papoknak különösen meghagyatott, hogy erre vigyázzanak és a sértésektől tartózkodjanak.

Nógrád vármegyében különösen Losonez adott munkát a biztosoknak. Baja volt itt a helvét hitvallású anyaegyháznak egyrészt a maga filiáival, másrészt az ágostai hitvallású evangélikus egyházzal. Eligazítottatott pedig olyformán, hogy 1. az ágostai evangélikusok felhagytak abbeli követeléseikkel, hogy nekik templomnak, iskolának és parochiának való hely kijelöltessék; hogy azonban módjukban legyen vallásukat szabadon gyakorolniok, elfogadták azon darab földet, mely a tugári és kisaludi határookban a Losonez vizén túl fekszik, s a hol magoknak templomot, parochiát

és iskolát szabadon építhetnek; 2. a helvét hitvallásuk nem fogják őket akadályozni abban, hogy akár köznapokon, akár ünnepnapokon azon felépítendő templomba járhassanak; azt is megígérik, hogy a bikuczi nagy kaput el nem zárják, sőt a szekér úton is járhatnak; 3. hogy ha valakinek tetszik magához hivatni a kiskfaludi lelkészt, azt szabadon teheti és házi isteni tiszteletben nem háborgattatik; 4. hogy privát tanítót saját gyermekeik nevelése végett tarthatnak; de a városon kívül lakó gyermekek 6—16 éven alól be nem hozhatók, legfeljebb pártfogóik tiszteletére énekelhetnek; 5. hogy az ág. evangélikus halottakat az ország határozata szerint temethessék; azokat, ha kívánják, a losonczi iskolagyermek énekével a város kapujáig elkísérthessék; máskülömben éneklés nélkül vitessék a városon át, és csak azontúl saját szokásuk szerint eltemethessék. Ha pedig halottjokat a losonczi temetőkertbe óhajtanák temetni, azon esetben mind a két hitfelekezeti pap és iskolás gyermekek a háznál megjelenvén, az éneklést és prédikálást az ágostai evangélikusok, a többi szertartást a városon át és a temetőben a reformátusok végezzék; 6. a prédikátoroknak és tanítóknak járó fizetés adassék ki a törvény szerint, a harangozás pedig egyenlő taxa szerint történjék; 7. az ágostaiak köteleztetnek, hogy a fentnevezett földeken magoknak templomot szent Mihály napig felépítsék, az alatt magánháznál végezhetik isteni tiszteleteiket. Aki ezen egyezséget meg nem tartja, az a törvényben kiszabott büntetéssel sújtassék.¹

Egyházi vagyonról lévén szó, természetes, hogy sők

¹ Actum in Oppido Lossoncz die 19. nov. Anno 1707. Relatio Spect. ac. Generosum Pauli Gyürky, Ladiszlai Beniczky et Georgii Gerhard Suae Serenitatis Ducalis, Statuumque Regni Hung. Confoeder. Senatorum, ac in negotio Religionis ad Inclytos Comitatus Poseniensem, Nitriensem, Trenesiniensem, Turóczyensem, Liptoviensem, Hevesisem, Barsiensem, Zoliensem, Nagy és Kis Hontensem, Pest Pilis Solt, Esztergomiensem ac Nogradensem exmissorum Commissariorum. Orsz. lev.

volt az egyenetlenség; mert mindenik fél csak nyerni akart. A gyengébb fél, a protestánsok, álláspontja az volt, hogy a lefolyt üldözések idejében erőhatalommal elszedett templomaikat és iskoláikat visszakapják. Az erősebb fél, a róm. katolikusok pedig következetesen mindig azt hangoztatják, hogy Mária országában minden hatalom és minden vagyon egyedül az őskatolikus egyház kezében maradhat. Aki az „egyedül üdvözítő“ róm. katolikus egyház kebeléből kilépett, az a róm. katolikusok felfogása szerint, elvesztette jogát az egyházi javadalmak élvezetéhez. Az egyházi jószágok ajándékozása, úgymond, csak a római pápa tanácsával élő s *attól mindenben függő* magyar király hatalmában áll. Szerintük a protestáns lelkészek nem is valódi lelkészek, mivel nem róm. katolikus püspök szentelte fel őket. Ezekről tehát bármi jogot és vagyont elvenni szabad; mert az valósággal csak róm. katolikusok kezében lehet. Szerettek hivatkozni Szent István és Szent László királyok adományaira. Ezeknek a szent királyoknak, mondták, eszük ágában sem volt, hogy a Magyarországon levő egyházi jószágok másnak, mint a róm. katolikus anyaszentegyháznak egyességében megmaradt róm. katolikus klerusnak adassanak.

Pyber László esztergomi vikárius és kanonok memorandum alakjában fejtette ki a róm. katolikusok álláspontját, ilyen czím alatt:

„Rövid és barátságos megmutatás, hogy Magyarországon levő egyházi jószágok, melyek az róm. kath. Clerusnak, szent helyeknek és szerzeteknek conferáltattak, az pretendáló Uraimékhoz nem tartoznak valameddig az jelenvaló magok statusában, avagy vallásokban megmaradnak, és azért azokban semmit sem pretendálhatnak. Bocsáttatott ki méltóságos Almisiai Püspök és esztergomi Vicarius és Kanonok Pyber László Uram hatalmával és parancsolatjával Nagyszombatban 1707.

1. Mindek előtte a pretendáló magyar Uraiméktől (kik ezen hazában közönségesen Evangelikusoknak neve-

zik magokat), kik magyarországi polgároknak és régi törvények s privilégiumok oltalmazóinak vallják magokat, méltán kérdjük: micsoda jussal ők magok, avagy Predikátorok, pretendálják az régi egyházi jószágokkal, vélünk avagy az római kath. Clerussal osztozkodni? Mert hiába és hasztalanul allegálják a mi hazánkban az angliai példát; mert hogy abban hagyjuk annak disputatióját, volt-e jussok az Anglus Uraiméknak, hogy épenséggel elszakadjanak az római Ecclesiától, vagy nem? ebben igen nagy különbség kitetszik, pretendens Uraimék kívánságára nézve az Anglusok és magyarok között, mert az anglusok nagyobb része, együtt királyokkal, főpüspökökkel Cranmerussal, és az után lassan lassan az több clerussal épenséggel elállottak az római Ecclesia mellől. De magyarok sokan magok királyával, püspökeivel és több clerussal megmaradtak az római Ecclesiában, és innét az egyházi jószágoknak is az régi possessorok mellett meg köllene maradni; kiváltképpen mivel azoknak elajándékozása, vagy másoknak való assignálása a római pápa tanácsával élő és *attól mindenekben függő királyi Fenség* hatalmában vagon, amint majd megtetszik. Ezen kívül az is nyilván vagon a világi dolgokat értő embereknél, hogy mostanában olyan pretendálóknak, minémük az magyarországiak, Angliában sem szabad efféle egyházi jószágokat bírni, hanem egyedül (amint ott neveztetnek) az Püspökségeseknek, melyektől magyar protestáló Uraimék mind a hit dolgaira, mind az fölszentelésre és egyéb dolgokra nézve igen messze járnak; nem használván az, hogy itt is némely Directorok püspöki nevet tulajdonítanak magoknak; honnan vagon, hogy az Püspökséges anglus uraimék az olyan predikátorokat nem is becsülik, sőt predikátoroknak sem tartják, melyek olyan érsektől avagy püspöktől, aki valamikor katolikusoknál föl nem szenteltetett, s meg nem erősítettett, hanem valamely közönséges paptól avagy Predicátortól szenteltetnék föl, aminemük voltak: Lutherus, Calvinus, Zwinglius és ezeknek több követői. És így nem helyesen vétetik be Pre-

dicátornak a magyar protestálónál az olyan, az ki Angliában az Püspökségesektől fölszenteltetik, és az ott való szokás szerint azon országnak egyházi törvényére s reguláira és egyéb observatióira megesketik. Tudtokra is van e dolog a tudósoknak, akik jól tudják, hogy mind kösség birodalmára, s mind az hit dolgaira és effélékre nézve nagy különbség vagyon az püspökséges Anglusok és egyéb protestálók között. Hallaték ezen dolgot erősítő nem régi példa, egy néminémű Gyöngyössy Pál felől, aki minekutánna Angliában fölszenteltetett volna, és az ott való szokás szerint az hit dolgaira megesküdt volna, és azért Tiszántúl való magyaroknak egyházi törvényére és hit dolgaira nem akarván ujonnan megesküdni, és magát subscribálni, letétetett az Predikátorságból.

2. Hogyha ugyan mégis azon jószágok megosztása iránt való pretensiójokban meg nem szűnnek, azt is méltán kérhetjük tőlük, hogy készek-e pretendáló Uraimék Sz. István király decretumához és mindazokhoz, amik azokban a Hit dolga felől találtatnak, hozzá esküdni? hogy a katolikus Status is (előbb deliberálván) tudjon nekik kedvesebben mit felelni? mert ha csak ezen készséggel a magok kivánságát nem sürgetnék, nyilván megmutatják magokat nem azoknak lenni, a kikhez törvényesen és igazságosan tartoznának valamely egyházi jószágok, melyeket régtől fogva a róm. kath. Clerus avagy szerzetesek bírták. Sőt világosan megmutatják magokat nem? mindenestül haza törvényei és régi igazsági oltalmazóinak lenni, hanem inkább azok rontóinak és ellenjáróinak, úgy mint akik az magyar törvényeknek és igazságoknak kútfőjét, t. i. Sz. István király Decretumát alattomban megrontani és fölforgatni igyekeznek. Mert soha csak gondolatjában sem volt Sz. Istvánnak a magyarok első keresztyén királyának és (Isten után) az egyházi jószágok első találójának és Fundatorának, se ő utána Sz. Lászlónak, avagy akármely régi királynak, az, hogy Magyarországnak levő egyházi jószágok másoknak, hanem egyedül az róm. Anyaszentegyháznak egyességében

megmaradó kath. Clerusnak és szerzeteseknek adattassanak. Mely dolgot minden okossággal bíró észreveheti azon Sz. Király Decretumiból, melyekben más hitet nem describál, hanem az róm. kath. hitet, melyet ő Doktorok által bévett. Se más egyházi Praelatusoknak tiszteletet s becsületet nem állít, hanem csak azoknak, kik az római Ecclesiával egyetértének és attól függnék. Innen dézmákat sem rendelt azon Sz. István király másoknak, hanem az róm. kath. püspököknek és Clerusnak. Decr. Lib 2. Cap. 52., honnét nyilván kitetszik, hogy más egyéb egyházi jószágokat is kath. Clerusnak akarta tenni. És mivel nagy és nehéz büntetés alá vetette azon Sz. Király azokat, akik Isten tisztességire fölszentelt és királyi fölségnek oltalma alá bízott jószágokat becestelenül tractálnának, mennyivel inkább nehéz büntetésre méltóknak ítélte volna lenni azokat, akik azon jószágokat az ajándékozó avagy fundáló elméje vagyis igyekezete ellen a kath. Anyaszentegyház ellenségéhez tanszerűl merészelték volna.

3. Lássuk meg nyilvánban Sz. István király intentióját Colomannus magyarországi királynál, aki 1096-ban így végezett maga gyülekezetével: Tetszett a királynak és az közönséges gyülekezetnek, hogy ajándékok avagy fundatiók akár minémű jószágnak, melyet Sz. István királytól klastromoknak avagy egyházaknak adattak, sérelem nélkül megmaradjanak. Megsértetnének pedig igenis, ha az igaz Anyaszentegyház egyességétől elszakadtaknak, és ugyanazon szentegyház ellen keményen harcolóknak adatnának, — amint kitetszik azon Colomannus királynak más szavai-ból is. Col. Decr: libr. I. Cap. 47. Egy anya pedig vélünk és a Krisztus Ecclesiája eloszolhatatlan és egyértelmű legyen.

4. Ehhez hozzájárul az is, hogy maga is Sz. István király pápa engedelmével, némely magyarországi egyházi jószágokat, praelatusságokat és más tiszteletet osztogatott azoknak, kik arra érdemesek és alkalmasok voltak. Erre nézve hogy az akkori pápa engedelmével disponált jószágokat mostanában pápa híre és engedelme nélkül elszakasz-

tatván az róm. kath. Clerustól az pretendáló Uraiméknak (valameddig a magok statusában vagy vallásokban megmaradnak) adattassanak, erre az Pápa soha reá nem áll.

5. Innét is kitetszik, hogy az egyházi jószágok nem másokhoz, hanem egyedül a róm. kath. Anyaszentegyháznak egyességében maradó, és mindenben attól függő kath. Clerushoz és szerzetekhez tartoznak; mivel Sz. István király törvényt szabván a maga magyar nemzetének, az előljáró beszédében megvallja, hogy azon dologban a régi római császárokat követte volna. De az római régi császárok az pretendáló Uraiméknak kedvek szerint való törvényeket nem szabtak, mivel N. Constantinus császár és utánna az ő két fiai azt végezték, hogy nemesak az egyházi jószágok, de a világi tiszték is egyedül csak a róm. katolikusoknak conferáltassanak. A katolikus névből pedig és számból kirekesztetnek mind azok, valakik azon róm. anyaszentegyházzal, amely akkor volt, s most is vagyon, egy értelemben nem találtnak és attól nem függnék. Arkadius, Honorius és Theodosius idejében is voltak eretnekek, a többi között Donatisták, kiknek nem lévén templomjok, házokat rendelték a végre, applicálván azokhoz pertinentiákat és fundatiókat. De értésére esvén említett Theodosiusnak, elfoglaltatta mindenöket és a katolikusoknak assignálta. Mennyire inkább nem hagyná azon kegyes császár, ha most élne, hogy kath. egyházi jószágokkal és fundatiókkal a nem katolikusok osztozkodnának! Hasonlóképpen bánt az Appolinaristákkal és Eutychianusokkal.

6. Mivel az excommunicált avagy számkivetett kath. papok is megtiltatnak efféle egyházi jószágok birásától (Extract. Lib. 5. Cap. 27.); mennyivel inkább eltiltatnak azok, kik a róm. anyaszentegyháztúl szántsándékkal elidegenedvén, édes anyjok ellen hadakoznak?

7. Ne hagyjuk el Justinianus császárnak ama szavait, melyeket 534-ki esztendő tájban római Jánus pápához írt, mondván: Nem mulatjuk el (így) semmit is azokban, amik

az anyaszentegyházat illetnék, ha ugyan világos és nyilvánvaló dolog volna is, hogy Szentségednek (ki az Anyaszentegyháznak feje vagy) meg nem jelentenék. Mennyivel inkább mostanában a magyarországi kath. Status pápa híre és megkeresése nélkül az egyházi jószágoknak a praetendáló Uraimék rendetlen kivánsága szerint való osztozkodásába nem ereszkedhetik. Mert maga is a királyi Fenség (kinek hatalmában vagyon a magyarországi egyházi jószágokat, tiszteket eladni és assignálni, a kiknek illik) nem adja másként senkinek, hanem Pápa hírével és engedelmével. Nem is élhetnek semmi álnok exceptióval ellenünk úgy, hogy a magok lelkiesmeretitől meg ne győzessenek és a katolikus névtől és számból ki ne rekesztessenek, mivel se magok között, se az igaz róm. anyaszentegyházzal nem egyeznek.

8. Nem igazságos tehát, se nem helyes az praetendáló Uraimék olyan kivánsága, melyre reá állani, mind Sz. István király törvényinek s mind a régi római császárok végezésinek megrontása nélkül nem lehet; másként sürgetvén a magok kivánságát, nem czéloznak máshova, hanem hogy magok tulajdon törvényt és igazságit megszegessék a katolikusok.

9. Eszekbe jusson az is a Praetendáló uraiméknak, hogy a bécsi megbékéléskor úgy engedtetett meg nekik az Liberum Exercitium, hogy katolikusok kára és megbántása nélkül légyen. Megbántatnának pedig igenis, ha a róm. katolikusok magok nagy szégyenére, régi saját törvényt és szabadságit megsérteni és rontani kényszerítenének.

10. Mindezeket jól meggondolván, kitetszik, hogy magyarországi egyházi jószágok, melyek a róm. kath. Clerus kezénél vagynak, és régente annak conferáltattak, nem tartoznak az Praetendáló uraimékhoz valameddig a római anyaszentegyházat anyjoknak nem ismerik és becsülik; azért semmi igaz Praetensiójok az ilyen egyházi jószágok iránt nem lehet. Azért vagy megszünjenek a régi törvények ellen

való praetensiójokban, avagy a Sz. István királynak a Hit-ről, Anyaszentegyházról és egyházi birodalomról való Decretumhoz magokat alkalmaztassák.¹

III.

Erdélyi országgyűlések. — József biztosítja a három nemzet és négy vallás szabadságát. — A gyulafehérvári országgyűlés 1705. nov. — A jezsuiták szerepe. — A gubernium Rabutin parancsait lesi. — Az 1707-ki marosvásárhelyi országgyűlés márczius—áprilisban — A fejedelmi hitlevél vallásügyi pontja. — Beiktató beszédek. — Új küzdelmek.

Amíg Magyarországon a béke érdekében folyó egyházi vagyoni osztozás kérdése foglalkoztatta az embereket, nézzük, mi történt ezalatt Erdélyben?

Láttuk, hogy a forradalom kitörésekor ott is teljesen felfordult minden.

Lipót császár halála után a már megkoronázott József sietett megnyugtatni a kedélyeket ott is.

Bécsben 1705. május 10-én kelt, és az erdélyi rendekhez intézett leiratában tudatván trónralépését, sietett kijelenteni, miszerint biztosítja a három nemzet és a négy bevett vallás mindazon jogait, törvényeit és kiváltságait, melyek elődének diplomáiban körülírva foglaltatnak.²

Rákóczy a szécsényi országgyűlés után megkezdte hadjáratát; sietett Erdélybe, hol Herbeville császári tábornok működött. Hogy azonban a fejedelemséget tényleg is átvegye, összehívta az erdélyi rendeket november 11-kére Gyulafehérvárra.

¹ Fanda et Nefanda, 169. sz. A Nemz. Muzem. levélt.

² *Asscuramus autem vos porro verbo Nostro Regio: Nos nullum Principis et Regis boni munus intermissuros quin imo fidelissimos Nobis trium Nationum et quatuor ibidem receptarum Religionum Status et Ordines reliquosque ejus vis Gradus et Conditionis subditos Nostros in communi et particulari tam Sacra quam profana quod spectat, in eorum Juribus, Legibus, Privilegiis, Immunitatibusque et Indultis, quae videlicet ac altedicto Augustissimo Praedecessore et Genitore Nostro desideratissimo, seu Diplomaticae, seu aliis Sacrum hoc Diploma secutus benignissimis . . .*

Az erdélyi urak nagy számban jelentek meg. Fájdalom, azonban nem az volt a főgondjuk, hogy mikép verjék meg a németet, hanem az, hogy kik minő jószágokat fognak az új fejedelemtől kicsikarhatni. Ezt a fejedelem kedvetlenül tapasztalván, sátora elé hivatá a még meg sem lőtt medve bőrén osztozni kívánó rendeket és ezt mondá nekik: „Kegyelmetek afféle szorgalmazásoknak hagyjon békét; nincs most ideje; mert ezt a rajtam levő mentét sem tudom még, enyim-e vagy a másé. Ha a németen győzedelmet veszünk, majd megleszen érdeme szerint mindenkinek az előmenetele“.

Győzelmében sem a fejedelem, sem a rendek, sem, mint Cserey mondja, a kolozsvári jezsuiták nem kételkedtek, akik Rákóczyban szerették rendüknek egy híres tagját tekinteni. „Ők úgymond — két kézre tudván játszódni, páter Kapy intézkedéséből nagy költséggel diadalívet emeltek vala Kolozsvárban, különféle festvényekkel, ábrázolatokkal, gyalázatos hizelkedéssel s hazudsággal Rákóczy Ferencz hadi viselt dolgait az igazságnál feljebb magasztalván és a római császárt alázván. Láttam — úgymond — én is azt a portát s nevetséggel olvastam a szent atyák hazug intervencióit.“ Kétséget nem szenved, hogy a hizelgő páterek ellensúlyozni akarták a protestánsokat és különösen a szécsényi gyűlésen hozott határozatokat.

A zsidói szerencsétlen csata azonban ezt is megghiúsította. Herbeville Kolozsvárra ment, hol a jezsuiták siettek szétszedni a Rákóczy tiszteletére emelt diadalkapukat. Maga a főintéző, páter Kapy, nem várta be a német hadsereget, hanem a kuruczokkal együtt menekült. „A német generalisok eléhordták a porta eszközeit és megégették, a jezsuiták házaira pedig dánusokat rendelének quartélyba, lutheranusokat, hogy inkább mortificálják őket.“¹

A gubernium ép oly tehetetlen volt most is, mint az előtt. Leste a bécsi kormány parancsait. Rákóczynak

¹ Cserei Hist. 355. l.

fejedelemmé való megválasztatását semmisnek jelentette ki, és a protestánsok jogainak nyirbálásában tovább is buzgólkodott. Minthogy pedig ez ellen Bethlen Miklós kanczellár mindenkor erélyesen tiltakozott, felségsértési pert akasztottak a nyakába s fej- és jószágvesztésre ítélték; s jóllehet, ez az ítélet nem hajtatott végre, mégis folytonos pereléssel zaklatták őt és mindazokat, akik a róm. kath. áramlatnak ellenszegülni merészelték.

Rabutin azt mondatta ki az erdélyi országgyűlésekkel, amit akart; és a guberniumban kész végrehajtó közegre talált. De Rákóczynak hívei erélyesen tiltakoztak minden erőszakosság ellen. Mikor Rabutin az 1705-diki segesvári országgyűlésnek határozatait megsemmisítette, ezek arra az 1706-ki huszti gyűléssel feleltek, melyen a magyarországiakkal együtt szövetségi okmányt írtak alá. A nagyszombati béketanácskozmányban előadták kívánataikat; otthon pedig védelmezték ügyöket.

Rákóczy, amint láttuk, még az ónodi országgyűlés előtt Erdélybe ment, hogy ott magát a fejedelemségbe beiktathassa.

Az erdélyi rendek márczius 28-kára voltak összehívva Marosvásárhelyre. A fejedelem nem ment egyenesen ide, hanem egy órányi távolságban Bándon állapodott meg, hogy a rendekkel az elfogadandó hitlevélre nézve egyezkedjék. Ez igen nevezetes kérdés volt akkor, mert az Apaffi Mihály által elfogadott hitlevél nagy csorbát ütött a fejedelmek méltóságán. Rákóczy erősen el volt tökélve, hogy inkább be sem megy Marosvásárhelyre, semhogy Apaffi hitlevelét elfogadja.

„A rendek végre — mondja ő maga — abban állapodtak meg, hogy őseim alkupontjait terjesztendik előmbbe; s kevés nap alatt rendben volt minden, csakhogy lehetetlen vala őket a róm. katolikus püspök befogadására rábírní. Bevonulásom és fogadtatásom szertartásának szabályozása volt még hátra. Ehhez a legöregebbek sem értettek, mert a Báthoriak óta talán nem is hozatott szabály e

tárgyban. Az is lehet, hogy a beiktatás szertartásai akkor töröltettek el, mikor a protestáns hitvallás lett uralkodóvá. Én tehát azon eljáráshoz kívántam alkalmazkodni, melyet Magyarországon a királyok koronázásakor követnek.⁴

Kétséget nem szenved, hogy a róm. katolikusok, kiknek legtekintélyesebb világi tagja gr. Mikes volt, arra törekedtek, hogy vallásukat az új fejedelem alatt megerősíthessék. E miatt a protestánsok féltékenysége felélesztett és a római katolikus püspökség ellen erősen protestáltak.

A hitlevélnek vallást illető pontja azt tartalmazá, hogy „mindeneket személyválogatás nélkül a négy bevett valóságban és azoknak szabados exercitiumokban ő nagysága megtart és másokkal is megtartat, és egyik valláson levő ekklesiákra is hatalmasul nem küld, és el nem foglaltatja ő nagysága; vallása miatt senkit meg nem vet, hanem minden személyválogatás nélkül a boldog emlékezetű őseinek dicséretes példáját követi . . .”¹

Mikor a hitlevél elkészült s a rendek az ifjabb Apaffi Mihály fejedelemmé választatását semmisnek nyilvánították, s az ausztriai háztól magokat függetleneknek mondták, Rákóczy ápril 5-kén királyi pompával vonult be Marosvásárhelyre.

A város kapuja előtt szabad ég alatt hat grádiés magasságban álló sátor volt, s abban oltár feszülettel. Ott vártak a rendek és valamennyi felekezetnek püspökei; csak a róm. katolikus püspök hiányzott. kit a fejedelem udvari papja miséöltözetben képviselt. Pekry Lőrincz tartá az üdvözlő beszédet, melyre Rákóczy „gyönyörűséges peroratio formában replikálván“, mindenekelőtt elmondá, hogy a régi időkben mért avatták fel a fejedelmeket szabad ég alatt az összes nép által hozzáférhető helyen, t. i. azért, hogy a földszinéről felemeltetvén, ne felfuvalkodásból, hanem a világot igazgató Isten hívásából merészeljének fel-

¹ V. ö. I. és II. Rákóczy Gy. hitlevelét.

lépni és ottan is gondolják meg, hogy a népek feletti uralkodás az isteni őrállás és kormányzás által erősített meg. Azután életfolyamára visszatekintve, kiemelte a mindig tapasztalt isteni gondviselést, ártatlan elfogatását, rágalmaztatását és egyedül az Isten keze általi megszabadulását, bujdosását és a szabadság ügyének védelmezésére idegen országból angyali vezérlés által való bejöveteletét. Azután áttért a nemzet akaratóból való fejedelemmé választására és e méltóság felvételére, elmondá, miként akarja ő az országot igazgatni, a szegényeket, özvegyeket, árvákat oltalmazni; végre az ország minden rendjeinek viszontüdvözlése után beszédét bevégezte. Erre ismét gr. Pekry Lőrincz generális válaszolt, viszont üdvözölvén, kérte Rákóczyt, hogy fogadja el a hitlevél pontjait. A fejedelem teljesítette a rendek kívánságát és az oltár feszületje elé lépven esküvel fogadta, hogy a hitlevél pontjait szentül megtartani és másokkal is megtartatni fogja. Végre felkelt Bartha András, a fejedelem ítélőmestere, s a néphez szóló ékes beszéd után háromszoros „vivát!“ kiáltással nagy lelkesedést idézett elő. A szertartás után Rákóczy bevonult a városba, s mindenek előtt a róm. katolikus kápolnába sietett, hol *Te Deum* laudamus énekeltetett. Onnét a lakására menven, fogadta az üdvözlétre siető rendeket és papokat is.¹

Fejedelmi előterjesztéseiben² az igazság kiszolgáltatása, a rend helyreállítása, a kincstári jövedelmek szaporítása, a katonai rendnek behozatala mellett a vallás ügye nem fordult elő. Évekkel utóbb a rodostói magányban e gyűlésről ő maga írta, hogy e gyűlésen nem volt egyéb célja, mint a háborúra vonatkozó segélykérés.

A magyar szövetséges rendek küldöttei Pethes és Galambos tanácsurak felajánlották a magyarok szövetségét Erdélynek, mit annak rendei el is fogadtak, és a magok részéről Mikes Mihályt, Kemény Simont, Lázár Ferenczet

¹ A nemz. Múz. kézír. fol. lat. 406. sz. a.

² Inauguratio in Principeipatum Transylvaniae etc. Nemz. Múz.

és Kolosváry Mártont követekül küldték a május 1-re hirdetett ónodi országgyűlésre.

Rákóczy Marosvásárhelyről Radnótra, innét Fehérvárra és Kolosvárra ment. Föléleszté a nemesi társaságot és intézkedett, hogy a vallási béke fentartassék. Azonban a bécsi kormány ellensúlyozta intézkedéseit, felizgatta az oláhokat, a pápától pedig kiközösítési bullát eszközölt ki nemcsak Rákóczy ellen, hanem mindazon róm. katolikusok ellen, akik őt támogatják.¹

Rákóczy útközben Zilahon ápril 30-kán kelt levelében írja a fehérvári superintendensnek: „Eset értésünkre, hogy miolta a közgyűlés helyéről Vásárhelyről eljöttünk, az oláh papok Fejérvárra congregálván magokat az Catholikus Status által biratott residenttiát magok számára occupálni igyekeznek, avagy nétalántán immár potentia et vi mediante el is foglalták volna; Mivel pedig az olyatén törvénytelen hatalmaskodásokat az ország törvényei ellen semmiképen meg nem engedhetjük ahoz való képezt akaránk kegyelmednek parancsolnunk, — hogy az illetőket az efféle hatalmaskodástól megtartóztatván, intentiójoktól avocálja. . .

Azonban intéseinek már nem volt kellő fogamatja, mert kivonulása és különösen az ónodi országgyűlés után Erdély ismét kegyetlen hadműveleteknek színhelyévé lőn. A nép tömegesen menekült Magyarországra és Moldvába. Sem Pekri, sem Károlyi nem bírták Erdélyt megmenteni.

Bánffy György gubernátor 1708-ki november 15-kén meghalálozott; és minthogy a háborús idők miatt törvényes jelölés végett tartatni szokott rendes országgyűlést összehívni nem lehetett, József császár úgy segített magán, hogy addig is, míg ez megtörténhetnék, Erdély élére egy ideiglenes választmányt nevezett ki, tekintettel a három nemzetre és négy vallásra. Ezen választmány elnökévé gr. Haller Istvánt, mint róm. katolikust, melléje Jósika Gábort,

¹ L. Lord Manchester Harley miniszternek 1707. ápril 30-káról szóló levelét. Simonyi III. 316. l.

Haller Györgyöt és Kornis Zsigmondot. A reformátusok közül: Wesselényi Istvánt, Teleky Lászlót, Bethlen Lászlót és Naláczy Lajost. Az evangélikusok közül: Conrád Sámuel, Weber Pétert, Teutsch Andrást és Drauth Györgyöt. Az unitáriusok közül: Biró Sámuel, Sándor Györgyöt, Maurer Gábort és Gidófalvy Gábort tette.

Ezeknek hatáskörét és eljárási módját maga József írta körül 1709. augusztus 10-kén kiadott leiratában.

HATODIK FEJEZET.

A POZSONYI ORSZÁGGYŰLÉSEK. 1708—1709.

*

Az 1708-ki pozsonyi országgyűlés.

Február 29-től—június 24-ig.

I.

Az országgyűlés előzményei. — A nádor és a róm. katolikus papság javaslatai a protestantismus kiirtására; a bécsi tanácskozmány véleménye a vallás dolgában. — József összehívja az országgyűlést. — A pozsonyi előleges tanácskozmány.

Már az előbbeni fejezetekben láttuk, hogy József király trónralépése után azonnal igyekezett a kedélyeket megnyugtani. Azonban szép szavai az egymás ellen küzdő pártok éktelen zajában eredménytelenül hangzottak el.

Tanácsosai, és a hozzá híven ragaszkodó főrendek keresték ugyan a kibontakozás útját; de valahányszor egy-egy helyesnek látszó tanács megvalósításáról volt a szó, mindannyiszor beleütköztek az alkotmány követelményeinek sziklájába. Meggyőződtek arról, hogy országgyűlés összehívása nélkül az egész országra kiható és kötelező határozatokat kibocsátani annyi, mint a kedélyeket még inkább elkeseríteni, és a népet Rákóczy védszárnyai alá hajtani.

A nádor még 1706-ban több rendbeli felterjesztést tett a királynak, melyekben a béketárgyalásoknál való mellőztetését érzékenyen fájllalva, javaslatokat tesz a hazát veszé-

lyezettő zavargások megszüntetésére. Sürgeti, hogy ő felsége a január 20-kán kibocsátott kiáltványához képest tartsa tiszteletben az ország törvényeit; orvosolja legalább azokat a sérelmeket, melyeket az országgyűlés összehívása előtt, királyi hatalmával megorvosolhat.¹

József királyban nem hiányzott a jó akarat; de az események gyors változása ingadozóvá tette elhatározásaiiban. Összehívta ugyan tanácsosait Bécsbe; meghallgatta a kiválóbb főurakat, akik a nádornak aggodalmait osztották; de mindig akadt valami nehézség, mely az országgyűlés összehívását megakadályozta.

Kétséget nem szenved, hogy a felmerülő nehézségek legnagyobbikát a klerus magatartása képezte.

Ez ugyanis még 1706-ban javaslatot tett arra nézve, miként lehetne a legközelebb összehívandó országgyűlésen a róm. katolikus vallás ügyét előmozdítani.

Erre nézve legsürgősebbnek véli a papság és a király más tanácsosai is, hogy a *bécsi békekötés*, mint a róm. katolikus vallásra nézve sérelmes és az ország békéjére nézve veszedelmes, semmisnek jelentessék ki, következésképpen semmisíttessenek meg mindazon országos törvények, melyek azon alapulnak. Érvénytelenségét ezen békekötésnek azzal akarják indokolni, mivel az

1. fegyveres erővel és fenyegetésekkel erőszakoltatott ki, pusztítás, lázadás és töröktár behívása által;

2. mivel nem köttetett mind a négy rend egyetértésével, sőt annak az egyházi rend, mely az ország első rendjét képezi, ünnepélyesen és állhatatosan mindig ellentmondott; ellentmondott a többi három rendnek róm. katolikus része és az egész Horvátország;

3. mivel oly feltételek alatt köttetett, melyeket a protestánsok nem tartottak meg, jelesül: hogy a klerus és a róm. katolikus templomok érintetlenül és szabadon ha-

¹ Fanda et Nefanda, 150. sz. Nemz. Múz. levélt., hol a megorvosolható sérelmek 18. pontja is olvasható.

gyassanak; továbbá, hogy a zavargás idején elfoglalt javak a róm. katolikusoknak visszaadassanak;

4. mivel lehetetlen feltételhez köttetett, midőn kimondott, hogy a lutheránusoknak és kálvinistáknak szabad vallásgyakorlat engedtetik, de a római katolikus vallás sérelme nélkül, ami a dolog természeténél fogva lehetetlenség. Mert miképen lehetett volna az eretnekeknek szabad vallásgyakorlatot engedni úgy, hogy ez által a róm. katolikus vallás meg ne sértessék, melyet az eretnekség ostromol, káromol és erőszakkal elnyom? Már pedig minden erőhatalommal kieroszakolt szerződés érvénytelen; és ha ezenkívül még lehetetlen feltételhez köttetik, a dolog természeténél semmi erővel nem bír. Az olyan szerződés, melynek feltételei nem teljesíttetnek, nem ér semmit; a magyar jog szerint (Trip. II. rész 3-ki tit.) minden törvény, minden szabály és rendelet csak akkor bír érvénnyel, ha mind a négy rend hozzájárult.

Ezen okoknál fogva tartja a klerus a bécsi békekötést érvénytelennek s ennél fogva eltörölnönek is. De tegyük fel — úgy mond — hogy érvényes volna, a rendek megegyezésével a felhozott okoknál fogva akkor is eltörölhető. Ennek igazolására felhozzák, miszerint gyakran megtörtént, hogy a régibb törvények, mivel kevésbé hasznosoknak vagy mivel veszedelmeseknek látszottak, a viszonyok változása folytán eltörültettek és más újakkal cseréltettek fel. Ha II. Mátyás a lázadók és eretnekek kérelme folytán eltörülhetett azon törvényeket, melyeket két országgyűlésen mind a négy rend megegyezéséből hoztak, milyenek voltak II. Lajos idejében a lutheránusok és azok pártfogóinak megegyetéséről, továbbá I. Ferdinánd korában a sacramentariusok, illetőleg a kálvinisták kiüzetéséről szóló törvények: mért nem törülhetné el József király hű róm. katolikusainak kérelmére a bécsi békekötésnek vallást illető pontjait? és mért nem újíthatná fel a II. Lajos és I. Ferdinánd alatt hozott régi törvények érvényességét? Ez sem ellenkezne a rendek szabadságával, sőt ez által megerősödnék e sza-

badság és a király tekintélye, mely abban áll, hogy nemcsak új törvényeket hozhat, hanem a régieket is megújíthatja, s eltörölheti azokat, melyek veszedelmesek és sérelmesek. Hogy pedig ez megtörténjék, azt javasolja az ész, mert ekképen a király és a rendek között nagyobb egyetértés lesz, magok az országlakók is inkább fognak egyesülni; az országgyűléseken meg fognak szünni a vallásügyi viták, melyek gyakran az országgyűlések egész idejét elfoglalták, úgy hogy más ügyekre alig kerülhetett a sor. Ehhez járulni fog az Istennek nagyobb áldása és segítsége, ha mindnyájan egyetértünk, ha mindnyájan ugyanazt akarjuk. Az evangélikus rendet, mint a többi négy renddel szemben megkülönböztetett rendet, el kell törölni; egyrészt azért, mivel az országban csak négy rend van, ú. m.: a főpapok, a mágnások, a nemesek és városok rendje; másrészt azért, mert azon elnevezés II. Mátyás korában erővel lett kierőszakolva, s ellene mondott az összes klerus és a róm. katolikus világiak; továbbá azért, mivel a régi királyok idejében még csak említés sem történik egy ötödik rendről, sem I. Ferdinánd, sem Rudolf nem ismerték el; végre azért, mivel a nemkatholikusok bent vannak a mágnások, nemesek és városok rendében, tehát külön megkülönböztetett rendet nem képezhetnek. De ha ez megengedtetik, akkor még egy külön róm. katolikus rendet is kell alkotni, mely erősebb lenne mindeniknél. De így hat rend lenne Magyarországon.

A harmadik pont az, hogy a róm. katolikus vallás azon állapotba helyeztessék vissza, aminőben volt akkor, mikor az ausztriai ház uralkodni kezdett Magyarországon. Ha minden országlakók azt kívánják az ausztriai uralkodó háztól, hogy Magyarországot az ellenségtől visszahódítsa és politikailag régi virágzó állapotra helyezze vissza, mennyivel inkább követelhetik a róm. katolikusok, hogy az ő vallásuk azon állapotba helyeztessék, melyben hajdanában volt? Hiszen a világi rendnek is nagy érdekében áll, hogy egy vallás legyen az országban; mert világos, hogy min-

den lázadás, minden pusztítás, minden országos forradalom úgy a mult, mint a jelen században az eretnek vallásokból eredtek. Ott a példa: Csehországban, Morvaországban, Ausztriában, Karintiában és más országokban mindaddig tartottak a polgárháborúk és forradalmak, míg az eretnekség megtűretett bennök, s mihelyest ez elnyomatott, azonnal mély csend és béke állott elő. Ha pedig ezt elérni nem lehet, akkor legalább az utolsó soproni és pozsonyi országgyűlések vallásügyi törvényczikkei magyaráltassanak úgy, hogy a vallásszabadság csakis a nemeseknek saját kúriáikban és házaikban engedtessek meg; nemesek alatt csakis a mágnások értetvén; vagy pediglen szorítottassék e szabadság csupán magán házi gyakorlatra, vagy a nemesek magán-személyeire, legfeljebb családjára, de nem a papokra és a külső népre. Az eretnekség által megmetyelvezett egyes vármegyékben legfeljebb egy hely volna kijelölendő a protestánsok nyilvános vallásgyakorlatának megtarthatására.

Negyedik mód volna az, hogy az egyházi rend fentartassék régi méltóságában, és azon határok között, melyekben mozgott hajdanában, mikor Magyarország virágzott. Így például az idők mostohasága által a szent széktől elválasztott pörök, ennek hatásága alá lennének visszaadandók; a parochiális jövedelmek minden, bármely felekezeti parochiáktól egyedül a róm. katolikusoknak fizetendők, és nem osztandók meg a predikátorokkal. Ami az iskolákat illeti, azok az 1546: 12. t.-cz. szerint egyedül róm. katolikusok lehessenek. Végre pedig az 1705-ki szécsényi részleges országgyűlésen fegyveres erővel a róm. kath. vallás sérelmére hozott minden határozatok eltöröltessenek és megsemmisíttessenek. Sha a protestánsoknak valami kívánságaik vannak, azokat a leendő egyetemes magyar országgyűlésen előadhatják, és azok felett az ország törvényeinek igazi értelme szerint kell határozni; de jövőre nézve minden panaszemelés és béke-zavarás alkalmától meg kell fosztani a protestánsokat.¹

¹ Lásd *Modalitates promovendi bonum Catholicae Fidei in proxima Diaeta Regni, Anno 1706. Fanda et Nefanda Nemz. Múz. levéltárban.*

Ugyanekkor egy hosszú *memorandumot* készítettek és nyújtottak be ő felségének, melyben kimutatni igyekeztek, hogy az ág. és helv. hitvallású evangélikusok panaszai alaptalanok; sőt hogy a fennálló törvények szerint e két felekezet hívei szigorúan lennének büntetendők. Ennek bebizonyítása czéljából visszamennek a keresztyénség behozatalának korára s hivatkoznak arra, hogy a magyar nemzet a róm. katolikus vallásra térített és hogy annak első királya István, a római pápától nyerte a koronát. Hivatkoznak arra, hogy e király milyen sok püspökséget, apátságot, prépostságot és kolostort alapított, s felhordják az egyház jogait megalapító régi törvényeket (Trip. I. rész 11. tit.), úgy mint azokat is, melyek a róm. katolikus valláson kívül más vallást túrni nem engednek, (1523: 54., 1525: 4. t.-cz.) s egyedül a róm. katolikus vallást tartják követendőnek. (I. Ferd. első decr. 12. t.-cz. 1550-ben, továbbá 1552: 7., 1548: 5., 1604: 22. t.-cz.). Ezek folytán egész indignációval kérdik: mit akarnak tehát a két hitvallású protestánsok a római katolikusokkal szemben? Mért nem tudnak felmutatni szent Istvántól kezdve egész Rudolfig egyetlen egy törvényt, melyből tanúságot hozhatnának fel maguk mellett? A róm. katolikusok hat századon át háborítlanul bírták vallásukat, templomaikat és javadalmaikat, s ebbeli kétségtelen jogaikat meg tudták védelmezni. Vagy talán a későbbi törvények szólanak a protestánsok mellett? Nem. Az emlékirat azt is kimutatja, hogy az egész protestantismus eredete zavar és lelkiismeretlenség. Lám, mikor Szászországban Luther, Helvétiaiban pedig Kálvin tanát fogadták el a szabadosságra hajló lelkék, e tanok titkon e hazába, Mária országába is behozták, különösen olyanok között terjedtek el, kiknek az emelkedés útja nehéz volt, de könnyű a pokolba szállás. Csak Rudolf idejében kezdtek úgy emlékiratok, mint szóbeli kérelmek által harezolni. De minthogy semmit sem érhettek el, a török pártfogásához folyamodtak; s mikor a Báthoricsaládból származott róm. katolikus fejedelmek kihaltak,

és Erdély az 1595-ki egyesség szerint ismét a magyar királyok hatósága alá került, akkor a zavarosban halászó protestánsok fejedelmökül választották Boeckay Istvánt, s a török segítségével fegyvert ragadtak Rudolf király ellen. Erre következett a bécsi békekötés, melyben Rudolf király megbízottja a protestánsoknak kedvező Mátyás főherceg, Boeckay megbízottja pedig az 1603-ban elítélt Illésházy István volt. Hogy miként jött létre ez a béke, miként szorítottatott le Rudolf az uralkodásról, azt elbeszéli Istvánffy történeti könyve 34., 35., 36. és köv. fejezeteiben. Az eredményt mutatja az 1608-ki koronázás előtti első törvény-czikk a vallás ügyében. Mindezekből kitűnik, hogy a protestánsok vallásuk szabad gyakorlatát ezen apostoli magyar hazában nem a szent lélek által, mint hajdan az apostolok, hanem erőszakkal és a török segítségével nyerték meg. Ha elismerik is a róm. katolikusok, hogy az ágostai és helvét hitvallású evangélikusoknak az említett törvény-czikkben vallásszabadság engedtetett, de csak azon világos kikötéssel, hogy abból a róm. katolikus egyháznak sérelme ne legyen, és hogy a klerus, a róm. kath. templomok és egyházak bántatlanul maradjanak.

Ennek daczára a protestánsok, az említett bécsi békekötés ellenére, egész mostanáig nem szüntek meg a róm. katolikus templomokat és javadalmakat erőszakkal foglalgatni. Ha az ő felekezetökhöz tartozóktól csak egy nemesi kuriát foglalnak el, azonnal az ország törvényére hivatkozva, büntetést követelnek. Mért nem látnak a róm. kath. templomok elfoglalásában hasonló erőszakos cselekményt? Az említett békekötés után azt lehetett remélni, hogy a béke helyreáll. De a protestánsok Boeckay halála után nemcsak hogy nem akarták átengedni a királynak azon birtokokat, melyek csak haláláig illették a fejedelmet, sőt Bethlen személyében új fejedelmet választottak maguknak, aki hasonlóképen a török segítségével pusztította Magyarországot; fegyveres kézzel Pozsonyig nyomult, a róm. katolikus templomokat elfoglalta, sőt a szent koronát is kézre kerí-

tette. (1622: 4. t.-cz.). Az ország primását és nádorát száműzette, az egyházi javakat lefoglalta, s törvény által mondatta ki, hogy ezentúl csak három róm. kath. püspökség legyen Magyarországon, s ugyanannyi superintendentiájuk az ágostai, és ugyanannyi a helvét hitvallású evangélikusoknak. II. Ferdinánd király a baj orvoslása tekintetéből kénytelen volt vele megkötni a nicolsburgi békét, melynek lényege az 1622: 29. t.-czikkben foglaltatik.

De még ezen békekötés után sem nyugodtak a protestánsok; minden alkalommal újra fegyvert fogtak és a róm. katolikus templomokat elfoglalták. Ezekből a béke kedvéért átengedettett nekik az 1647: 6. és 7. t.-czikk szerint 90 templom; mégis már a következő országgyűlésen új követeléssel léptek fel a róm. katolikusok irányában (1649: 11. t.-cz.). S ez így ment egész 1688-ig, amikor ismét a török segítségével Tökölyt tették erdélyi fejedelemsé; a török Bécs kapujáig hatolt, a róm. katolikus templomokat elszedegette, míg végre az isteni kegyelem és a lengyel király segélyével a török elűzetett és Magyarország Erdélylyel együtt felszabadított. Azóta ugyan más képe van az országnak, mindazáltal a nevezett felekezetek még a jelen mozgalmak alatt is, melyek nem annyira a vallásért, hanem inkább az ország közszabadságáért támadtak, még róm. katolikus vezérek alatt sem szünnék meg róm. katolikus templomokat foglalni és róm. katolikus lelkészeket üldözni.

Mindezekből azt akarják kimutatni, hogy a nevezett két protestáns felekezetet sohasem lehetett engedmények által kielégíteni, hogy azok nem annyira a magok vallásának szabadságáért, mint inkább a róm. katolikus vallásnak ezen apostoli marianus országból való kiirtásáért harcolnak. Hogy Szent István király ezen apostoli országot végrendeletileg Szűz Máriának, a Krisztus anyjának védnöksége alá helyezte, az kitünik nemcsak a történelemből, hanem a pénzcekből is, melyeken Szent István korától fogva egész a legújabb időkig a Szűz Mária képe

látható, ezen felirattal: *Patrona Hungariae*. A protestánsok törekvése abból is látható, hogy a szent koronát Pozsonyban elfoglalván, Bethlen Gábort, a helvét hitvallású fejedelmet magyar királylyá választották. Pedig nekik Szent Istvántól fogva egész 1608-ig sem szabad vallásgyakorlatuk, még kevésbbé voltak pedig önmagok által épített templomaik.

Mért panaszkodnak tehát a róm. katolikusok ellen? Mért mondják, hogy a róm. katolikusok elfoglalják az ő templomaikat? Hiszen, a kinek elébb nem volt temploma, az utóbb nem beszélhet annak elfoglalásáról. Azok a templomok, melyeket követelnek, nem általok, hanem a róm. katolikusok által építtettek, és a protestánsok által vétettek el. A 90 templom csupán a béke kedvéért engedtetett át nekik, s mivel sem a békekötésekkel, sem engedményekkel nem elégíthetők ki, mi marad egyéb hátra, mint hogy ellenök az ország régi törvényei szerint kell eljárni, és hogy ezen apostoli és marianus ország a régi igazhitű róm. katolikus vallásra téríttessék vissza; hogy valamint a multban századokon át a keresztyenség védfalát képezte a pogányok ellen, úgy most is ugyanazon keresztyén hitben kormányoztassék. Ha nem ez fog történni ellenök, vagy ha más valami mód nem alkalmaztatik hatalmuk és törekvésük korlátozására, akkor Magyarországgal is oly röviden fognak elbánni, ahogy elbántak Erdélylyel, ahol az önkényt elfogadott török járom alatt az erdélyi püspökséget úgy megrontották, hogy az, daczára a török járom megtörésének, daczára annak, hogy az erdélyi püspök több rendbeli királyi decretumokkal háromszor is visszahelyeztetett, még sincs neki sem lakása, sem javadalma; annál kevésbbé kaphatta még vissza a püspökségéhez tartozó birtokokat.¹

¹ *Demonstratio tam ex positivis Regni Legibus, quam etiam Annalibus, quod gravamina Augustanae et Helveticae Confessionis nullum solidum fundamentum habeant contra Romano Catholicos, sed potius provocant Justitiam, ut puniantur secundum Leges, contra ipsos sancitos. Fanda et Nefanda. 95. sz. Nemz. Múz.*

Ezen javaslatok minden kétséget kizáró módon bizonyítják, hogy a klerus nem akar megalkudni a körülményekkel, sőt ellenkezőleg kész a legnagyobb határozottsággal tűzzel és fegyverrel harczolni a protestánsok ellen.

A főpapságnak ezen harczias hangulata éppen nem volt alkalmas arra, hogy a király békekisérletei előmozdítottassanak. Pedig országgyűlést összehívni a nélkül, hogy legalább főbb hívei egyetértsenek a teendőkre nézve, valóságos veszedelem lett volna. Meg akart tehát győződni a felől, hogy miként gondolkodnak e tekintetben a világi férfiak. Azért hívatta össze leghívebb embereit ismételten Bécsbe, hogy azoknak véleménye alapján határozhasson az országgyűlés összehívására nézve, még *mielőtt* a Rákóczy által összehívott ónodi országgyűlés összeülne.

Ezeknek véleményes jelentésében az mondatik, hogy a meghívottak nagy számban és gyorsan jöttek össze „a congressus“-ra, melyen a szövetséges rendek által kívánt következő négy pont volt tanácskozás tárgyává téve:

1. a sérelmek törvényes orvoslása;
2. a hivataloknak belföldiek általi betöltése;
3. a katonaság parancsnoksága magyaroknak is adassék;
4. a protestáns vallás azon állapotban hagyassék, melyben az 1681-ki soproni országgyűlés által jutott.

Ezen pontok közül különösen az utolsó bir reánk jelentőséggel, azért csakis az erre vonatkozó vélemény közlésére szorítkozunk.

Az összegyűltek, eltérőleg a klerus türelmetlen nézetétől, azon nézetüknek adtak kifejezést, hogy a legutóbbi soproni és pozsonyi országgyűléseken hozott vallásügyi törvények, a bevett vallásfelekezeteknek még a róm. kath. vallás sérelmével is nagyon sokat engedtek ugyan, de amennyiben ezen törvények valamely részben végrehajtva nem lennének, azok az illető felekezetek megnyugtatóására szigorúan végrehajttassanak. Ő felsége biztosítsa őket arról, hogy a törvények értelmében bántatlanul hagyja őket, hogy a még végre nem hajtottak tényleg végre fognak hajtatni,

és a zavargás alatt elmozdítottak vissza fognak helyezettetni. A legújabban róm. katolikusok által erőszakkal elfoglalt templomaik visszaadatnak. És ha azonkívül még valami kívánságaik lennének, azokat terjeszszék elő a legközelebb tartandó országgyűlés elé, ahol a földesuri jog igaz értelme is meg fog határozható. Ami a szécsényi gyűlés határozatait illeti, azokra nézve, mivel ő felsége előtt ismeretlenek, semmit sem kell nyilvánítani; legfeljebb azt, hogy a jövő egyetemes országgyűlésen azok is tárgyalhatók.¹ Végül arra kéri ő felségét, hogy e tekintetben még a május elsejére összehívott ónodi gyűlés megnyitása előtt kiadandó határozatát küldöttség által közölje a felkelők vezéreivel, hogy a béketárgyalások minél előbb megkezdhetők legyenek.

Az ónodi gyűlés azonban minden további alkudozásnak véget vetett. A detronizált királynak fegyverrel kellett királyi jogait megvédelmeznie. Harezi riadók zaja verte fel ismét a lakosság nyugalmát. Rákóczytól elpártolt a hadi szerencse, s hívei között általános lehangoltság volt tapasztalható.

Ezt a hangulatot kívánta felhasználni a nádor, s a király más hű tanácsosaival egyetértőleg sürgette, hogy a nemzet bizalmának megnyerése és a sérelmek tényleges megorvoslása végett minél előbb hivassék össze az országgyűlés.

József a Bécsben tartott bizalmas tanácskozások folyamán meggyőződött a felől, hogy a fegyverben álló magyarokkal pusztá igéretekkel nem sokra megy; azért azon nevezetes lépésre határozta el magát, hogy tettel fogja a nemzet bizalmát megszerezni, s 1707. augusztus hó közepén a következő *1708. évi február 29-kére* csakugyan összehívta a hozzá hű és az elpártolt rendeket Pozsonyba.

Az országgyűlés megnyitásáig rendelkezésére álló időt

¹ *Opinio Principis Palatini, ac Magnatum Viennam convocatorum in ordine ad quatuor praeliminaria puncta . . . Fanda et Nefanda* 93. sz. Nemz. Múz. lev.

az előterjesztések előkészítésére használta fel. Úgy látszik, a klerusnak fentebbi javaslatai nagyon megzavarták, mert nem a nádort, hanem a hercegprimást bízta meg, hogy e czélből Pozsonyban egy előleges tanácskozmányt hívjon össze. A tanácskozásban részt vett bizalmi férfiak névsorát nem ismerjük, de az bizonyos, hogy a méltóságában megsértett nádor nem volt jelen. Méltán rossz néven vehette mellőztetését és az idegen származású hercegprimásnak előtérbe való tolását. Ezen körülmény magában is elegendő volt arra, hogy a jövő országgyűlés elé kevés bizalommal nézzenek a kétfelé szakadt országrendek. A protestánsok egyáltalában semmi jót nem vártak; míg a felkelők között már mutatkoztak némely családok részéről a közeledésre való hajlamok.

Szóba jött a felkelők meghívása is. Minthogy az volt a főczél, hogy ezen országgyűlésre pártkülömbőség nélkül minden főúr, minden vármegye és minden város megjelenhessék, tehát a felkelők vezéreit — kik szintén magyar főurak voltak -- sem lehetett mellőzniök.

Csak az volt a kérdés: hogyan és miképpen történjék a meghívás?

Hosszas tanácskozás után abban állapodtak meg, hogy

1. mivel az ország törvényei az összes főpapoknak, báróknak és mágnásoknak személy szerinti megjelenését; a vármegyéknek, káptalanoknak és szabad kir. városoknak pedig követek általi képviseltetését rendelik el, s ezek meghívásáról az 1608 : 1. t.-cz. gondoskodik: ennél fogva nemcsak jónak, de szükségesnek is találták, hogy az elidegenedett magyarok is, nem ugyanoly módon, mint a hívek, egyenkint és királyi meghívó által, hanem együttesen valamely pápens által hívassanak meg. Erre például szolgálhat Zsigmond császár és magyar királynak, hívei kivánságához képest kiadott és az ő decretumának elején olvasható, nemkülömben I. Ferdinándnak szintén törvényeinek elején található felhívása, általános amnesztiát biztosítván minden visszaváltani akarónak; egyúttal *salvus conductus* biztosítása mel-

lett hivassanak meg. Akár megjelennek, akár nem, az országgyűlés megtartatik és oly formán, mint I. Ferdinánd korában történt, eredményre fog vezethetni. És mivel

2. kételkedni lehet, hogy Rákóczy és Bercsényi megengedik-e az efféle felhívásnak híveik közötti kihirdetését, és hogy különösen a vármegyék tudomást fognak-e róla venni: e tekintetben ő felsége határozza el akár azt, hogy az ő beleegyezésével valamely híve a karok és rendek nevében azokhoz kimenjen és a felhívás néhány példányát magával vivén, az illetőket az összehívott országgyűlésnek, ő felségének és a többi hű rendeknek nézetéről és intenciójáról felvilágosíthassa, mely esetekben bizton remélhető lenne, hogy a vármegyebeli nemesek, ha nem is egyenkint, de együttes név alatt, kiküldenék követeket az országgyűlésre; vagy ha ezen mód ő felségének bármi oknál fogva nem tetszenék, azon esetben a nádor, közbenjárói hivatalánál fogva, a fentebb említett amnesztiának megküldése mellett hívhatná fel Rákóczyt és híveit s azokat súlyos érvekkel és lelkiismeretökre való hivatkozással kényszeríthetné, hogy az ország békéjének helyreállítására kínáló ezen alkalmat el ne szalaszszák, ő felségének kegyelmét a vármegyékkel és az ország nemességével tudassák, különben felelősek lesznek Isten és az egész keresztyén világ előtt az ártatlan vér folyásáért, és az ország végelpusztulásáért.

3. Hogy pedig ezek meghivassanak, arra nézve például és alapul szolgálhatnak azon régiebb idők, melyekben ilyenmű forradalmak előfordultak, t. i. Zsigmond és I. Ferdinánd királyok korában hozott törvények.

4. Ha az országgyűlés azok mellőzésével egyedül a hű rendekkel tartatnék meg, az sérelmére szolgálna a királyi tekintélynek és a törvénykezésnek, mintha ő felsége azért, mert azok vakmerően és törvénytelenül interregnumot hirdettek ki, őket alattvalóinak elismerni nem akarná, a miből az következnék, hogy némelyek az országos rendek és alattvalók sorából kizárva éreznék magokat, okot formálnának a köteles hűségtől való feloldásra — és az ónodi —

egyébiránt törvénytelen és a karok és rendek ellenmondása által semmisnek mondott, de országgyűlésig (mint például 1526 : 17. és 1608 : 14. t.-cz.) még el nem törölt gyűlés tényeire nézve azon hiszemben lehetnének, hogy azok, ha nincsenek is egészen eltörölve, de legalább el vannak tűrve; mások pedig, és pedig sokan, kik erőszak és félelem által kényszerítették a szövetségesek táborába, kik birtokaikon és váraikban maradtak, és királyi kegyelemtől megfosztattak, de szívékben sokat szenvednek, mert nejeiket, gyermekeiket és jószágaikat elhagyni, prédának kitenni és azokkal menni nem akartak, a legnagyobb kétségbeesésnek tétetnének ki, sőt egyéb bajok is következnének.

Vallásra vonatkozólag semmiféle külön javaslatot nem tettek.

II.

Eszterházi nádor meghívja Rákóczyt a gyűlésre; ennek válasza. — A megjelent rendek névsora. — Az ülés rendje és az ifjúság. — A király meghívására küldöttség megy Bécsbe.

Az összehívott országgyűlésnek az lett volna a fő-czélja, hogy a sérelmek orvoslása által mindazok elvonasanak Rákóczytól, akik a békét óhajtják.

Eszterházy nádor január 26-kán Bécsben kelt levelében meghívja Rákóczyt és híveit az országgyűlésre, hogy „kétségen kívül megértsék nemcsak ezen gyűlés megtartását, hanem azon felől ő felségének ezen országhoz való atyai hajlandóságát és királyi gondviselését . . .“ Inti a fejedelmet, hogy a vérontásnak véget vetvén, használja fel a jó alkalmat, s jöjjön el a gyűlésre a vármegyék azon küldötteivel, kik a gyűléseken megjelenni szoktanak. Külömben a felclősséget minden leendő bajokért ő reá, a fejedelemre hártja.¹ Csekély változtatással hasonló levél ment Bercsényihez és a többi vezérekhez is. Rákóczy válasza

¹ Fanda et Nefanda 79. sz. Berényi lev. a Nemz. Múz.

február 19-kén kelt Nagy-Károlyból. Ebben a meghívást „hízelkedő“ álnokságnak, inceselkedésnek, konkolyhíntésnek, hitegetésnek nevezi; az összehívott országgyűlést csak arra valónak tartja, hogy ott a király mellett álló „kevés számú pártos magyarokkal hazánk törvényeit újabban vagy megrontsa, vagy az által megrontathassa, erőszakosan magyarázhassa.“ Sokszor megkísérlette ő az egyességet, de meggyőződött, hogy az ellenfél jószándéka csak ámitás. Azért inti híveit, hogy a német hitegetéseinek ne higgyenek.¹ Beresényi lenéző gúnynyal írt a Pozsonyba összehívott országgyűlésről.

Talán ennek lehet tulajdonítani, hogy az országgyűlésen Rákóczy híveiből senki, József híveiből pedig szintén csak kevesen jelentek meg. Ugyanis a főpapok közül ott voltak a következők:

Ágost szász hercege, esztergomi bibornok-érsek, Magyarország hercegeprimása, aki sokszor közvetítő szerepet vitt a király és a felkelők között.

Széchenyi Pál, az egyesített kalocsai és bácsi egyházmegyék érseke, aki a Rákóczy-féle mozgalom kezdetétől fogva fáradhatatlan buzgalmat fejtett ki a béke helyreállítása körül; és aki éppen ezért kiváló népszerűségnek és tiszteletnek örvendett.

Gr. Csáky Imre, nagyváradai püspök és Biharvármegye örökös főispánja, aki protestáns eredetű anyától és híres régi családból származván, igen világias hajlamokkal bírt; a szövetséges magyarok ellen a leghatározottabban küzdött, s többnyire Bécsben tartózkodott. Egyik testvére, Mihály, a Rákóczy táborában küzdött.

Gr. Erdődy Ádám nyitrai püspök, az országbíró testvére, aki irodalmi úton is küzdött az eretnekek ellen, és a maga hatáskörében mindent megtett azoknak megtérítésére.

Gr. Nessleröd János Vilmos, pécsi püspök.

Gr. Eszterházy Imre váci püspök, aki egyéni és csa-

¹ Fanda et Nefanda 79. sz. Berényi lev. a Nemz. Múz.

ládi érdemeinél fogva később esztergomi primássá emeltetett.

Brankovics Márton. zágrábi püspök,

Patasics György, boszniai püspök,

Bedekovics Benedek, segniai püspök,

Illés András, erdélyi püspök,

Matusek András tinnini püspök, aki egyúttal a győri káptalan is képviselte.

Faviný János szerémi püspök.

Gr. Volkra Ottó János Keresztély skardonai püspök, aki a pozsonyi prépostságot is képviselte.

Gr. Kolonics Zsigmond scutarii püspök.

Gr. Erdődi Gábor arbei püspök.

Pongrácz Imre sebenicoi püspök.

Ordódy Zsigmond cattarói püspök.

Ghillányi György novii püspök.

Kovacsóczy Mihály vegliai püspök.

Illés István samandriai püspök.

Jaszlóczky Jakab Elek, tribuniezi püspök.

Kazó István belgrádi püspök.

Wlasics Miklós scopiai püspök.

Gr. Rátkay Ádám sabiniai püspök. Látni való, hogy a püspöki kar leginkább címzetes püspökökből állott. Távol voltak, s részben a felkelőkhöz csatlakoztak: Telekessy István egri püspök; Bakó János váradi nagyprépost.

A káptalanok, apátságok és prépostságok részéről megjelentek: Luby Imre és b. Mednyánszky Ferencz, az esztergomi káptalan részéről;

Balogh Márton és Spáczay Pál a pozsonyi káptalan részéről.

Matusek András és Bumbics Mátyás a győri káptalan részéről.

Ravasz István és ? a pécsi káptalan részéről. Ezenkívül képviselve voltak: a vasi, zágrábi, császmái és segniai káptalanok, de nem tudni, kik által.

Jelen volt Krisztolovics N., a paulinusok generalisa;

Karner Egyed pannonhalmi, szentmártoni főapát, Grimani Vince pécsváradi apát, továbbá a tihanyi, pásztói, borsai, vaskói apátságok képviselői.

A prépostságok részéről: Csekonics Pál zágrábi, Zsigray János szepesi, Volkra Ottó János pozsonyi, Lippay Miklós vágujhelyi prépostok; továbbá a jászói és leleszi, és végre a pozsegai prépost.

A főurak közül megjelentek mindazok, akik Józsefhez hívek voltak, és akik jelenlétök által még inkább ki akarták tüntetni hűségöket.

A fentebb már említett nádoron és országbirón kívül ott volt:

Gróf Pálffy János horvát bán, az egész mozgalom alatt egyik legmozgékonyabb embere és leghívebb vezére a királynak.

Gróf Illésházy Miklós, magyar udvari kancellár, aki a kormányrendeletek expedálásában nem sokat törődött azzal, megfelelnek-e a magyar törvényeknek vagy sem?

Gr. Csáky Zsigmond tárnokmester.

Gr. Czobor Márk királyi főajtónálló mester.

Gr. Eszterházy Mihály, a kir. kuria ítélőmestere.

Gr. Battyány Ferencz, főpohárnokmester.

Gr. Kéry János királyi főlovászmester.

Gr. Draskovics János királyi főkamarásmester.

Gr. Zichy Péter királyi főasztalnokmester.

Gr. Pálffy Miklós koronaőr.

Gr. Kolonics Ádám koronaőr.

Gr. Nádasdy Ferencz főszertartásmester; továbbá:

Erdődy Sándor gróf vasvármegyei főispán.

Nádasdy Tamás gr. somogyi főispán.

Id. Eszterházy Ferencz gr. fehérvármegyei főispán.

Ifj. Eszterházy József gr. zalai főispán.

Koháry István gr. honti főispán.

Forgách Ádám gr. nógrádi főispán.

Keglevich Ádám gr. tornai főispán.

Ifj. Erdődy György gr. árvai főispán.

Löwenburg János, Jakab gr. békési főispánok.

Ezeken kívül a többi grófok közül jelen voltak:

Batthyáni Zsigmond gr., Zichy Imre gr., Pálffy Lipót gr., Kéry Ferencz gr., Draskovics Ádám gr., Keglevich Péter gr., Czikulin János gr. es. kamarás, Id. Eszterházy József gr., Ifj. Eszterházy Ferencz és Gáspár ezredesek. Csáky György gr., az Ebergényi-féle regiment alezredese, Nádasdy Pál gr., Zichy János gr., Forgách Pál gr., Széchenyi György gr., Serényi Farkas gr., Pethő Mihály gr., Szentiványi László gr., Szirmay István gr., Pethő János gr., Ráskay György gr., Orehóczy Szaniszló gr., Kolonics Henrik és Sigfried grófok, Brankovics János Pál gr., Eszterházy Péter gr. a jászok és kúnok kapitánya.

A bárók közül:

Andrássy Péter gömöri, Macskássy Péter szörényi főispánok, Szunyogh László, id. és ifj. Mednyánszky Pál, Ebergényi László, Sennyey Sándor, Patasics Boldizsár, kanczelláriai tanácsos, Amade Antal, Skarbala András, alnádor, Horváth Simonsics János kir. táblai bíró. Nyáry Zsigmond. Révay János, Perényi Mihály, az Eszterházy-féle regiment hadnagya, Maholányi Antal, József és Tamás bárók. Sándor Gáspár, Ghillányi György, Révay Péter. Kordics György László, Draskóczy István, Delisimonovics Ferencz, Vojnovics Péter, Reviczky Gáspár, Szunyogh János magy. kamarai tanácsos, Fraics János Ignác, Muskon János.

Az özvegyek képviselői nem sorolhatnak fel névszerint csak küldőiknek neve ekképen:

Strattman Eleonora, gr. Batthyáni Ádám bán özvegye.

Amade Magdolna, gr. Zichy István tárnok m. özvegye.

Nádasdy Magdolna, gr. Draskovics János özvegye.

Lichtenstein Szidónia, gr. Pálffy Károly özvegye.

Erdődy Borbála, gr. Czobor Ádám özvegye.

Jakusits Teréz, gr. Zichy Ádám özvegye.

Széchy Julia, gr. Kéry Ferencz özvegye.

Ocskay Magdolna, gr. Eszterházy János özvegye.

Regsberg Mária, gr. Koháry Farkas özvegye.

Traun Margit, gr. Eszterházy Gábor özvegye.
 Koháry Mária, gr. Keglevich Zsigmond özvegye.
 Erdődy Krisztina, gr. Rátkay Zsigmond özvegye.
 Nadányi Zsófia, báró Ghillányi György özvegye.
 Péterfy Judith, b. Maholányi János özvegye.
 Egresdy Mária, Szapáry Péter özvegye.
 Bokros Éva, Duszárd Jakab özvegye.
 Révay Katalin, Osztrosith Máté özvegye.
 Ezterházy Katalin, b. Pinnyey János özvegye.
 Bittershoffer Teréz, Orsics Balázs özvegye.
 Schofmann Szidónia, Makar János özvegye.
 Perényi Erzsébet, Viczay Ádám özvegye.
 Balassa Zsuzsánna, Völgyi Gáspár özvegye.¹

Az ítélőmesterek sorából:

Meskó Ádám nádori, Nagy István és Plenics György
 Horvát-Szlavon- és Dalmátországok ítélőmesterei.

A királyi ítélőtábla részéről: Barlegh István és Dum-
 niczky Bernát.

A vármegyék és városok követeinek névjegyzéke nem teljes. A Berényi-család levéltárában levő jegyzék csak az illető vármegyék és városok neveit sorolja fel. Ezt közöljük mi is, kiegészítve itt-ott a követeknek a tárgyalási naplókából vett neveivel. Nevezetes, hogy oly vármegyék követei gyanánt is szerepelnek egyesek, a melyek tényleg Rákóczy kezében voltak. Ezeket nem a vármegyék, hanem a király néhány embere küldötte ki.

Trencsénből Rajman Péter. Nyitrából Novota István. Pozsonyból Morócz Lénárd és Marcius. Mosonyból Naszvády István. Gyórból Sajnovics Mátyás és Iványos Miklós. Komáromból Baranyay György és Hammel Márton. Esztergomból Nedeczky Mihály. Pest-Pilis Soltból Mecséry Ádám. Fehérvármegyéből Fiáth János. Szabolcsból? Zalából Szegedi Pál.

¹ Mint özvegyek követei szerepeltek: Vajay Ferencz, Gyöngyössy Gábor, Kapornaky János, Úsz Gábor és Cseszkay Ádám — a sérelmi bizottságban; továbbá Bösze Mihály a prot. bizottságban.

Vasból Zsigray József. Sopronból Töttösy Pál és Tolvay Dániel. Pozsegából? Verőczéből? Szőrényből? Valkóból? Unghból? Szathmárból? Zemplénből? Abaujából? Sárosból? Gömörből? Borsodból? Hontból? Külső-Szolnokból? Beregből? Ugocsából? Tornából? Biharból? Máramarosból? Közép-Szolnokból? Krasznából? Zarándból? Csanádból? Békésből? Aradból? Szepesből? Nógrádból? Hevesből? Árvából Okolicsányi György. Barsból Czingell Gáspár. Liptóból Kiszely Mátyás. Turóczból Okolicsányi? Zólyomból Bohus Ferencz. Baranyából Polyák János. Tolnából Daróczy István. Veszprémből? Bácsból? Somogyból Madarász László. Csongrádból? Kővárvidékéről?

A szabad kir. városokból ezek jelentek meg:

Pozsony (Röszler András és Skaricza Gábor). Nagyszombat (Pyber Ferencz). Szt.-György (Keckés István)? Bazin (Scharf). Modor, Szakolecza, Trenesén (Szuhányi János). Sopron (Trimmel Mátyás, Gremel Pál, Unger Mátyás és Dobner Ferdinánd). Győr, Ruszt (Gábrriel Sándor). Kismarton, Fejérvár, Esztergom, Pest, Buda, Szeged, Várad, Zágráb (Szcitaróczy Kristóf). Szegnia, Kaproncza és Kőrös.¹

Mindezek először márczius 3-kán gyülekeztek össze a zöld házban, hol azonban még a kellő ülésekről sem volt gondoskodva, úgy hogy a megjelentek közül esakis a nádor és az esztergomi primás s ezek környezete ülhetett le a zöld asztal körül, míg a többiek — és pedig igen előkelő urak — állva voltak kénytelenek hallgatni a nádor üdvözlő beszédét.

A rendek között csak két helvét hitvallású és nyolcz ág. hitv. egyén volt. Előre látható volt tehát, hogy ezek, bármily erélylyel védelmezzék is a lelkiismeret szabadságát, a túlnyomó többség által le fognak győzetni.

Annál nagyobb rokonszenvvvel kísérte őket a közönség figyelme. Különösen az ifjúság élénken fejezte ki irántuk tiszteletét mindjárt az első ülések alkalmával. Innét

¹ Acta Diaetae Anno 1708. Berényi lev. a Nemz. Múzeumban.

magyarázható, hogy a personális az ülések rendjének biztosítása tekintetéből a következő javaslattal lépett fel: 1. hogy a rendek az ülőhelyek feletti vitákkal és a szenvedett sebek felszaggatásával időt ne vesztegessenek; általában jelentéktelen kérdésekkel egymást ne keserítsék, hanem békével legyenek, biztosítva lévén arról, hogy küldőik jogai rövidséget nem fognak szenvedni; 2. hogy az ifjak és a kir. tábla előtt fel nem esketett iródeákok az ülésekből kizárassanak, mivel nagy számuk és folytonos zsidobgásuk által nemcsak a két táblának egymásközi közlekedése, hanem a főrendek bejövetele is akadályozva van; 3. hogy a távollevő főurak követői és mindazok igazolják magokat, akiknek fekete ruhájuk nincs, mert különben semmiféle ünnepélyben részt nem vehetnek.

E javaslatokat a rendek elfogadták; csakis a második pont ellen szólalt fel Liptóvármegye követe, kérvén, hogy „a nemes ifjúság, mely oly nagy figyelemmel kíséri az országgyűlés tárgyalásait, ne zavartassék ki az ülésekből“. Ám zárassanak ki a nem nemesek, akik nem tartoznak a követekhez. Ezt a rendek többsége is helyeslén, a personális belenyugodott, s az ifjúság szabadon járhatott be az országos ülésekre.

Azonban a personálisnak azon igyekezete, hogy a rendek között az egyetértést fentartsa, nem sikerült.

Először is az ülések felett vesztek össze egymással a rendek, azután pedig a király fogadására tervezett ünnepélyességek rendje adott alkalmat erős megjegyzésekre. Végre pedig a felvidéki vármegyék követeinek azon követelése döbbsentette meg a personálist, mely szerint az ország biztosságának szempontjából a királynak világosan tudtul lett volna adandó, hogy a nemzet azért óhajtja ő felségének jelenlétét, hogy az ország sérelmeit orvosolja. A megkoronázás csak akkor hajtassék végre, ha elébb az ország sérelmeire kielégítő választ ad. A polgárháború idejében tett ezen követelés roppant hatást idézett elő.

A főrendek csodálkozással fogadták az ezt javasló

küldöttséget. Azután kijelentették, hogy miután a király üdvözlétére menendő küldöttség utasítása külömben is sok kemény kitételt foglal magában, nem kellene ilyenekkel nehezíteni az ország bajait. Ha a rendek valamit nyerni akarnak a királytól, azt illő módon kérjék. Illetlenség, hogy erővel és ijesztéssel akarnak tőle valamit kicsikarni. A tapasztalás mutatja, hogy a nagy udvarok csak azért is megtagadják az ily követeléseket, hogy megmutassák, miszerint nem kényszerűségből, hanem *kegyelemből* és önelhatározásból engednek. Ezzel a rendek megelégedtek, és a királyt meghívandó küldöttség, mely Csáky Imre nagyváradai püspök, Nádasdy Tamás, gr. Fiáth János ítélőmester és Rösztler András pozsonyi követ, tehát négy tagból állott, Bécsbe utazott.

III.

A bécsi kormány aggodalmai. — A svéd király közlekedése és sürgetése a protestánsok ügyében. — Előkészületek a kir. biztosok fogadására; és a szövetséges magyarokhoz küldendő követek ügyében. — A Rákóczy és Beresényi részéről jött válaszok után a kormány félbeszakítja e tárgyalásokat.

A rendek küldöttsége a nádorral együtt márczius 4-kén érkezett Bécsbe, ahol különféle hírek tartották rettegésben a ministereket.

Mindenekelőtt Beresényinek a „gyűlés megzajdításában való fáradozása“ okozott nekik aggodalmakat. Attól tartottak, hogy valamely véletlen támadás következtében ő felségének személye veszedelembé jöhetne Pozsonyban, a minek kitenni őt semmi körülmények között sem szabad. Az is közbeszéd tárgya volt, hogy a magyarok közül sokan a svéd királyt akarják a magyar trónra emelni, hogy ekképen az elégedetlenek akaratjának teljesülésével Magyarország egyszerre visszanyerje függetlenségét. Ez sem látszott egészen alaptalan mendemondának, annyival is inkább, mert tudva volt, hogy Károly diadallal vonul Magyarország felé.

Az angol bécsi követ tudósításából látjuk, hogy József

még márczius 3-kán, tehát az országgyűlési küldöttség megérkezése előtt, el volt tökéelve, hogy a pozsonyi gyűlést személyesen fogja megnyitni. Ugyanis ekkor hivatalosan tudatta a külföldi követségekkel, hogy Pozsonyban csak rövid ideig szándékozik mulatni; ennél fogva nem tartja szükségesnek, hogy azok oda elkisérjék. Ő — úgy mond — csak az országgyűlés megnyitásánál kíván személyesen jelen lenni, és ha időközben a magyar korona a svéd királynak fel nem fog ajánlatni, azon esetben az országgyűlés bezárása előtt ismét vissza fog menni Pozsonyba. Az angol követ úgy volt értesülve, hogy a svéd királyt sokan akarják magyar királynak; de azt is megírta kormányának, hogy az, ámbár jó néven venné a korona felajánlását, nem fogadná azt el.¹

Ezen hírek, és a magyar országgyűlési küldöttség azon kérésére, hogy ezúttal ne jőjjön Pozsonyba, arra bírták Józsefet, hogy a pozsonyi útról lemondott. Maga helyett Lichtenstein herceget és Traun grófot bízta meg az országgyűlés megnyitásával.

Az e tárgy felett folytatott bécsi tanácskozásokról csak annyit tudunk, hogy a svéd király követelőleg lépett fel a magyarországi protestánsok érdekében.

A császár ugyanis, mikor az országgyűlési proposíciók megállapításáról volt a szó, a magyar klerus részéről erősen ostromoltatott és ösztönöztetett arra, hogy a római katolikus egyházra nézve sérelmesnek mondott törvények megsemmisíttessenek, s ennél fogva a protestánsoknak engedett vallásszabadság egyszerűen töröltessék el; annyival is inkább, mert a klerus nézete szerint a lázadásnak ez a legfőbb okozója.²

József hajlandó volt a klerus kedvéért engedni valamit, ha nem is oly mértékben, a mint azt a főpapság kö-

¹ Archiv. Rákócz. Simonyi Ernő III. 365. l.

² Erre vonatkozólag a klerusnak még 1706-ról volt két memoranduma beadva, oly czélból, hogy azok az országgyűlésnek beterjesztessenek.

vetelte. Annyit ugyanis még február 22-kén kiadott rendeletében kijelentett volt, hogy a protestánsok érdekében többé nem fog engedni. Beismeri, hogy eddig már is többet engedett, mint a mennyivel a rastadti béke szerint tartozott volna. E szerint ugyanis a vallás szabad gyakorlata csak a lutheránusoknak van biztosítva, minélfogva József arra határozta el magát, hogy azt a kálvinistákra nem fogja kiterjeszteni.¹

Most azonban, az országgyűlés kezdetén, a mikor e kérdésnek szellőztetése okvetetlenül kellemetlen következményeket vont volna maga után, József nem látta tanácsosnak e határozatának életbeléptetését. Hozzájárult ehhez Károly svéd királynak azon határozott kívánsága, hogy a magyarországi protestánsoknak vallási szabadsága felekezeti különbség nélkül, biztosíttassék; tehát hogy az a rastadti békének illető pontján túl, a magyar törvények értelmében, a helvét hitvallásuakra is kiterjesztve maradjon.

József kénytelen volt engedni; s a vallás szabadságának megszorítására vonatkozó rendeletének kibocsátását, a klerusnak nem kis boszankodására, elhalasztotta. A királyi propositiók alapjául a kir. hitlevél fogadtatott el; s a király nevében Pozsonyba utazó biztosoknak utasításul adatott, hogy a rendekkel szemben tapintatosan járjanak el.

Márctzius 15-kén jött tárgyalás alá ő felségének azon leirata, melyben beleegyezését adja, hogy a rendek részéről két követ menesztessék az elégtelen magyarokhoz.

Daczára annak, hogy e leiratban két küldöttről volt a szó, mégis a felett támadt a vita, hogy hányan küldeszenek hát ki? miféle rendhez tartozzanak azok? kinek nevében és miféle utasítással menjenek? Rösztler András, mint a bécsi követségnek egyik tagja, azon véleményének adott kifejezést, hogy csak két küldöttről lehet szó, a kik nem egyes rendeket, hanem az országlakók összeségét képviselik. A többség e nézet felé hajolt, s azt kívánta kimon-

¹ Simonyi E. i. m. III. 366. l.

datni, hogy a küldöttek egyike főrendi tag legyen. De a főrendek abban a nézetben voltak, hogy négyen, jelesül: gr. Csáky Imre nagyváradai püspök, Koháry István generális, Feszetics Pál és Rösler András küldessenek ki.

Itt azután az a kérdés vettetett föl: helyes-e oda köznemes embereket bocsátani, s nem jobb volna-e, ha az ország első tekintélyeiből valamely főpap és minister küldetnék ki? E tárgyban Morócz Lénárt ezeket mondá: „Ha a felséges Tábla csak ilyen-amolyan embereket küld hozzájok, azok a nagyrahéjazó magyarok még csak audientiát sem adnak nékik.“ Ezt sokan rossz néven vették, s azt mondák: „Valóban megdicsért Kegyelmed bennünket: tehát csak ilyen-amolyan emberek az ország és vármegyék követjei?“ Morócz, belátván szavainak helytelenségét, azokat nagy zavardottan visszavonta.

Hogy mennyire eltérő nézeteik voltak a rendeknek e tárgyban, mutatja az, hogy több napon át folytatták fölötte a tárgyalást. A főrendek újra meg újra azt javasolták, hogy jól meg kell fontolni a kérdést, nehogy olyat határozzanak, ami sem ő felségének, sem az elégületleneknek nem tetszenék. Ő felségének leiratában csak két küldöttről van szó. Vigyázni kell, hogy ellentétbe ne jőjjenek a rendek a király intenciójával. A főrendek közül némelyek erre való tekintetből most azt javasolják, hogy maradjanak két küldött kiküldetése mellett.

Az esztergomi bibornok-érsek, hogy véget vessen a meddő vitának, írásba foglalta véleményét, mely szerint ő felsége arra volna fölkérendő, hogy ne kettő, hanem négy követ küldessék ki az elégedetlen magyarokhoz. Ha ő felsége megmarad a kettő mellett, akkor a rendek is nyugodjanak meg benne, és inkább a felett tanácskozzanak, hogy minő utasítás adassék a kiküldendő követeknek? E javaslat elfogadtatván, az e tárgyban ő felségéhez intézendő kérvény szerkesztésére, valamint a kiküldendő követek részére adandó és ő felségével előlegesen közlendő utasítás elkészítésére a következő bizottság küldetett ki: Meskó Ádám,

nádori ítélőmester, Szegedy Pál, Tolvay Dániel és Rösler András.

Ezek a márczius 17-ki ülésen olvasták föl javasla-
taikat, melyek csekély változtatással el is fogadtattak. A fő-
rendek a kiküldendő követek utasításában világosan kitenni
kivánták, hogy azok az elégületlenekkel egyenkint semmi-
féle érintkezésbe ne bocsátkozhassanak, hanem mindent
együttesen és nyilvánosan végezzenek. A nádornak a Rákó-
czyhoz *salvus conductus* ügyében irandó levélre vonatkozó-
lag azon véleménye volt, hogy ne az ország, hanem csak
az ő nevében irassék alá.

A királyi személynöki hivatalnak Horváth Simonsich
János általi betöltési módja ellen történt felszólalások után
egyszerre az elégületlenekhez *küldendő levél* szerkesztéséről,
illetőleg arról van szó, hogy ha azok a jelen országgyűlé-
sen megjelenni nem fognak, azon esetben a királyhoz híven
ragaszkodó rendek gondoskodni fognak, hogy ő felsége az
ő határozataikat megerősítse.

*

Mikor ezek fölött javában folytak a tárgyalások, akkor
érkeztek a nádorhoz Rákóczynak és Bercsényinek fentebb
közlött leveleik a hozzájuk csatolt visszaküldött regálisok-
kal együtt. A nádor ezekkel azonnal Bécsbe futott.

A király és ministerei nagy megdöbbenéssel fogadták
e leveleket. Sértette őket Rákóczynak szemrehányása, és
Bercsényinek gúnyos szánakozása, mely a nádornak szólt
ugyan, de voltaképen az egész kormánynak volt szánva.
A levelek tartalmából meggyőződtek arról, hogy itt a barát-
ságos úton való kiegyezés teljes lehetetlen; mert különben
is tudva volt, hogy az elégületlenek fejei a magyar álla-
potokat „*interregnum*“-nak tartják, és hogy külföldön kere-
sik a leendő magyar királyt.¹

¹ Miksa Emánuel bajor választófejedelmet akarták francia segély-
lyel az Ónodon üresnek nyilvánított magyar trónba ültetni. Erre vonat-
kozólag írja Bercsényi épen ez időtájt a fejedelemnek: „Az francia solen-

A német ministerek, különösen báró Seilern, éles kifakadásokban törtek ki a „lázasok“ ellen. Seilern hivatkozva régebbi jóslatainak teljesülésére, kívánta, hogy a legszigorúbb rendszabályok vétessenek fogamatba; mert a felkelők nem méltók arra, hogy ő felsége többé szóba is álljon velök. A többiek is helyeselték e nézetet, és végképen szakítani kívántak velök, s a királynak azt javasolták, ne engedje meg, hogy az országgyűlés által kért békítő követek kiküldessenek, mert „non esset dignum, ut ejusmodi Ablegatio ad ipsos exmittatur.“ A német ministerek felindulásáról Huissen orosz követ is megemlékezett Bercsényi előtt, azt mondván, hogy Rákóczynak a palatinushoz írott levelén „Bécsben nagyon megindultak és extrema praeparatiókat tesznek készültejjekkel.“¹

A Pozsonyban összegyülekezett rendek, kiknek gyűlését Rákóczy egyik levelében „nagy hírrel és méltósággal tündöklő gyülekezeteckének“ nevezte,² más véleményben voltak. Ők nem akarták még ekkor elszakítani a kibékülést célzó tárgyalásoknak fonalát. Kedvetlenül hallgatták ugyan meg a márczius 26-ki gyűlésen Rákóczynak és Bercsényinek visszautasító leveleit; de mindazáltal gr. Erdődy Sándor által meg is kérték ő felségét, engedné meg, hogy a már egyszer célba vett küldöttség kimenjen Rákóczyhoz, vagy ha ezt nem tartaná többé lehetőnek, legalább ír-

nis követségét úgy látom, csak akkorra kell halasztanunk, az mikor per honoris illik megköszönnünk azt, a mit ad, s azzal segít az költségen is, mikor hasznát mutatja barátságának, azaz, mikor az *bavárust cum solennitate invitálni küldünk*: de meg kell előbb az *gyűrűváltásnak* lenni. (V. 580.)

¹ Bercsényi levele ápril 23-káról. I. m. v. 636. l.

² Márczius 30-káról Kassán kelt levelében azt írja Rákóczy Bercsényinek többek között az országgyűlésre vonatkozólag: „bár csak azt tudnám, mit statuált e felől (t. i. válasza felől) az nagy hírrel és méltósággal tündöklő gyülekezetecke? s én is úgy hiszem, hogy ha érseket vesznek elő, az kalocsai lesz; mert az másikának nagy derogamenjére volna oly meztelen ábrázatú dologban avatni magát, s olyan vízben ugratni, az melynek fenekét nem látja.“ (II. 220.)

silag hivassék meg még egyszer a gyűlésre. Nem csekély dicsőségére szolgál a rendeknek az, hogy találkoztak közöttük olyanok, a kik Rákóczynak eljárását ha nem is helyeselték, de legalább mentették. Felhozták, hogy hiszen a felolvasott levelek voltaképen nem támadják meg az országgyűlést, csak annak összehívási módja és ideje ellen tesznek kifogást. Nem akarták ugyan a nádort megbántani, de annyit nem tagadhattak el, hogy tapintatosabban is eljárhatott volna a szövetséges magyarokkal szemben. Célravezetőnek találták, hogy az esztergomi bibornokérsek vetné magát közbe, mint aki szelid, tapintatos modorával az ellenfél becsülését is kivívta magának. Hivatkoztak arra, hogy íme, mikor az elfogott gr. Stahrenberg ügyében fordult Bercesényihez, az a legnagyobb tisztelettel válaszolt neki. Ilyen ember kell a béke ügyének ápolására, és nem olyan, aki hatalmát szükségtelenül fitogtatja.

A többség azonban a nádor eljárását helyeselvén, most is azt kívánta, hogy csak a nádor írjon a szövetséges rendek fejeihez. Egyébiránt a cél tekintetéből azt sem elleneztek, hogy ha ő felsége a primás szolgálatát is igénybe veszi. Azért egyenesen ő reá bízták a kellő mód megválasztását.

A király kegyesen meghallgatta a rendeknek ezen kívánságát, s arra ápril 2-kán gr. Erdődy Sándor által azt a feleletet adta, hogy ő a szövetséges rendek kibékítése és országgyűlésre való meghívása céljából kész volt egy küldöttség menesztésébe beleegyezni akkor, mikor még azoknak gondolatait nem ismerte. Minthogy azonban Rákóczynak és Bercesényinek a nádorhoz intézett leveleiből meggyőződött, hogy ez teljesen haszontalan és eredménytelen volna: ennél fogva sem azt nem engedi meg, hogy küldöttség menesztessék, sem azt, hogy akár a nádor, akár a primás levelet írjon hozzájuk.

Ezzel vége volt a szövetségesekkel való minden további hivatalos érintkezésnek.

IV.

A király teljhatalmú biztosai leérkeznek Pozsonyba; az országgyűlés megnyitása; a sérelmek összeírása. — Vallásügyi pont; eltérő utasítások. — Az ev. convent tanácskozásai és a protestánsok sérelmei. —

Emlékiratok; a ministerek nyilatkozatai.

A szövetséges magyarokkal való érintkezésnek remélt tárgyalási fonala ekkép elszakítottván, a király elküldte fentnevezett biztosait Pozsonyba, hogy nevében az országgyűlést ünnepélyesen megnyissák.

Lichtenstein, mint a királynak helyettese, előadta röviden latin nyelven azon okokat, melyek ő felségét arra indították, hogy a jelen országgyűlést összehívja, t. i., hogy királyi magas állásánál fogva azon törekszik, miszerint ezen „örökölt országnak“ (Regno huic Suo haereditario) az óhajtott békét megszerezhesse. Elmondá azt is, miszerint ő felsége saját felséges személyében is kész a rendek kívánságára köztök megjeleni, s biztosítani őket királyi kegyelméről.

Ezután még társa gr. Traun is biztosította a rendeket ő felségének jóakarataról, s mindkettejük részéről kifejezte a készséget arra, hogy a közjó érdekében a rendekkel együtt működjenek. Azután átadták megbízó-levelőket és a királyi propositiókat az ország primásának, aki azokat viszont azon módon lepecsételve nyújtotta át a nádornak. A rendek nevében ugyancsak a primás hálás köszönetet mondott ő felségének Magyarország iránt tanusított atyai indulatáért s egyúttal kijelentette, hogy „mi magyarok, mint eddig, úgy ezután is készek leszünk ő felségéért életünket és vérünket feláldozni;“ mely utóbbi szavak nagy lelkesedést támasztottak a rendek soraiban. Végül hálát mondott a kir. biztosoknak is a közjó előmozdítására kifejezett készségökért.

A kir. propositiók felolvasása után megválasztatott a

sérelmek összeírására rendelt bizottság,¹ és a rendes ülések a husvéti ünnepekre való tekintetből ápril 11-kéig elnapoltattak. A következő napon a bibornok-érsek és gróf Traun visszamentek Bécsbe, hogy a spanyol királyné házassági ünnepélyén jelen lehessenek.

Április 12-kén megkezdődött a sérelmek összeírása és pedig az 1687-ki királyi hitlevél pontjai szerint. A vallásról szóló hatodik pont ekképen szólt:

6. Vallását mindenki az 1608-ki, 1681. és 1687-ki törvények szerint szabadon gyakorolhassa; amennyiben e törvények eddigelé végre nem hajtottak, haladék nélkül fogamatba vétessenek. E törvények záradéka: „épségben maradván a földesurak joga“, akkép értelmeztetvén, hogy a róm. katolikus földesúr kényétől függjön, akar-e vagy nem protestáns hitfelekezetű lelkészt tűrni jószágán; a protestáns földesúr ellenben a róm. katolikus vallású jobbágyokat s lelkészt jószágaiból el ne űzhesse.

Ennél a pontnál erős vita fejlődött ki, mivel a követek utasításai nagyon eltértek egymástól. A kormány azt szerette volna, hogy e kérdés magánügygyé jelentessék ki, és mint ilyen, levétessek a tárgyalás napirendjéről. De a követek e tekintetben határozott utasítással voltak ellátva. Ahol róm. katolikusok voltak többségben, ott a követeknek az volt utasításul adva, hogy a protestánsok egyszerűen megfosztassanak vallásuk szabadságától. Így például a trencsényi követek utasításának 8. és 9. pontjában azt

¹ E bizottság tagjai voltak: a királyi tábla összes tagjai. Azután a papi rendből: Luby Imre, Kovácsovics Tamás, Dubnicz Máttyás, Ravasz István és Spáczay Pál. A vármegyék részéről: Morócz Lénárt, Tolvay Dániel, Novotha István, Zsigray József, Szegedi Pál, Fiáth János, Madarász László, Rajmann Péter, Czingell Gáspár, Naszvádi István, Mecséry Ádám, Sajnovics Máttyás, Nedeczky Mihály, Baranyai György, Polyák János és Daróczy István. — A távol levő mágnások és özvegyek részéről: Vajay Ferencz, Gyöngyösy Gábor, Kapornaky János, Úsz Gábor és Cseszkny (?) Ádám; a városok részéről: Rösler András, Pyber Ferencz, Trümmel Máttyás, Szuhányi János és Szitaróczy Kristóf.

olvassuk, hogy mivel a protestánsokat nem sikerült a róm. katolikus egyház aklába visszaterelni, s mivel azok minden lázadás alkalmával csak erősödnek: tehát kerestessék mód, miképen lehetne őket az országból kiirtani? A trencséni rendék nézete szerint a szentszék is felkérendő lenne. hogy alkalmas eszközöket ajánljon e czélra. Ha pedig a béke miattok nem volna létrehozható, azon esetben kénytelenségből ugyan megtűrhetők, de későbbben mindenesetre kiirthatók.¹

A protestánsok természetesen védelmi álláspontra helyezkedve azt kívánták, hogy vallásuk szabadságának biztosítására eddig alkotott törvények megtartassanak s erre utasították követeket is.

A megjelent protestáns követek, részint a róm. katolikusok ellenséges indulata, részint pedig csekély számuknak érzete által is, arra ösztönöztettek, hogy összetartsanak, hogy minél több tekintélyes hitsorsosokat körükbe vonjanak, s azoknak közreműködésével minden oly tárgy, mely a vallásra vonatkozik, előlegesen és együttesen megbeszéljenek.

Így jött létre az úgynevezett evangélikus „convent“, mely ezentúl a két testvér protestáns egyház férfiaiól minden országgyűlésen megalakult, s az országgyűléssel egyidejűleg tanácskozott e vallás ügyei felett. Figyelemmel kísérte az országgyűlési tárgyalásokat, úgy, mint a vidéken előforduló sérelmes eseteket.² Javaslatokat és indítványo-

¹ Trencsénvármegyei követek utasítása, az illető vármegye levéltárában.

² A soproni városi tanács két róm. katolikus és két evangélikus követet küldött ki a pozsonyi országgyűlésre, jelesül: Trimel Mátyást és Gremer Pált; továbbá Dobner Ferdinándot és Unger Mátyást. Ezen utóbb nevezett két evangélikus követhoz még a következő evangélikus férfiak küldettek ki: Poch János György, Keller Sámuel, Sviler György Vilmos, Reichenhaller Richárd a végből, hogy a vallás kérdésében azoknak mindenben segítségére legyenek: „quibus Dnis Evangelicis in negotio quidem Religionis a latere adjuncti essent“ . . . „iisdem Ablegatis Dnis Evangelicis tam ordinariis, quam a latere deputatis, iisdemque adjunctis vel simul vel divisim constitutis, in negotio Religionis haecenus

kat tett, melyek esetleg az országos rendek elé vitettek; sőt nem egyszer — ha a rendek kedvezőtlen hangulat miatt czélhoz nem juthattak — egyenes összeköttetésbe lépett a bécsi kormányférfiakkal s azok közbenjárása mellett panaszaitat ő felsége elé is terjesztette.

Ezen felette fontos hivatású convent tagjai a következők voltak:

Röszler András Farkas pozsonyi tanácsos és követ, s a pozsonyi ev. egyház főfelügyelője.¹

Úsz Gábor református.

Sömberi N. evangélikus.

Iványos Miklós győri követ ref.

Dobner Ferdinánd soproni követ ev.

Hammel Márton komáromi követ ref.

Schamóczay N. Osztrositk báróné követe ev.

Pázmándy Gergely győri nemes ref.

Schömberger Ádám győri procurator ev.

Burgstaller N. pozsonyi bíró ev.

Segner József pozsonyi tanácsos ev.

Doktor Martius pozsonyi követ ev.

Poch János György soproni tanácsos ev.

Fischer Vilmos pozsonyi jegyző ev.

Keeskés István szentgyörgyi követ ev.

Consul baziniensis ev.

Scharff N. bazini tanácsos ev.

variis modis attrito, ac variis difficultatibus involuto, pro Instructione sequentia puncta diligenter observanda commendamus:

Ante omnia autem, cum negotium Religionis sit commune, nullam secessionem a reliquo Statu Evangelico faciendam, verum omnia ea quae Legibus Regni et Diplomati conformia erunt, cum eisdem fideliter promovebunt . . .“ *Dobner*, Diarium Diaetae Conventuale, Negotium Religionis Evangelicae Orthodoxae. Anno 1708. et sequ. Posenii exartiatum concernens, ex Commissione et voluntate Inelytorum Statuum et Ordinum fidelium Evangelicorum conscriptum, et quoad ejus per virium tenuitatem fieri licuit dictatum a Ferdinando Dobner Reip. Sopron. Patr. Senatore Seniore Ablegato, ejusdem Conventus Assessore. M. n. Múz. Itára. 590. fol. lat.

¹ Inspector Rei Ecclesiasticae Poseniensis.

Kleinrath János ruszti bíró ev.

Gábriel János ruszti követ ev.

Skaricza Gábor pozsonyi procurator ev.

Piller N. pozsonyi aedilis ev.

Bössze Mihály, gróf Eszterházy Mihály özvegyének követe.

Horváth László pozsonyi polgár ev.

Kleinráth András ruszti tanácsos ev.

Jäger-Maÿr N. modori követ ev.

Összesen tehát 24-en voltak, akik mellett a Dobner-féle diarium szövegében említettek még: Hajnal József, Ostfy Mihály, Türk János Vilmos, Weichard Gottfried, Wohlmuth János és Reichenhaller Lipót, mint olyanok, akik a tanácskozásokban szorgalmasan résztvettek.

Első ülésüket márczius 13-kán tartották meg, a felett tanácskozáván, hogy miképen biztosíthassák egyházuknak régi jogait, miképen oltalmazhassák meg a felháborított nép lelkiismereti szabadságát. Szemök előtt tartván az 1608: 1., 1647: 5. és 1651: 1. törvényezikket, valamint más országgyűlési határozatokat és a kir. diplomákat is, kívánataikat a következő pontokban foglalták össze:

1. hogy minden elvett templomaik, iskoláik, kórházaik, temetőik, harangjaik, parochiális birtokaik és minden egyéb tartozandóságaik adassanak vissza;

2. hogy teljes szabadsággal választhassanak, a hova csak szükségcs, superintendenseket, espereseket, iskolai igazgatókat, tanítókat és lelkészeket tetszés szerinti számban, kik az egyházi hatóságot képezzék, a házassági és bármely más egyházi ügyekben határozzanak, következőleg, hogy az evangélikus hívek peres ügyekben a róm. katolikus lelkész előtt megjelenni ne kényszeríttessenek;

3. hogy a protestánsok a róm. katolikusok szertartásaira s körmeneteikben való részvételre ne kényszeríttessenek;

4. hogy a hivatalokból és ezéhekből ki ne zárassanak, hanem minden ellenmondás nélkül befogadtassanak és szavazhassanak;

5. hogy az evangélikus vallást önként és szabadon elfogadni kívánókat ebben ne akadályozzák, fogsággal és más hasonló büntetéssel ne sújtsák, hanem az átmenetel szabadon megengedtessek;

6. hogy az evangélikus apának fiai az apjuk vallásában, a leányok pedig anyjuk vallásában neveltessenek; az evangélikus lelkészek az ő vallásukhoz tartozó foglyokat és gonosztevőket szabadon és háborítatlanul meglátogathassák;

7. hogy az evangélikus polgárok alapítványai az evangélikusok kezében hagyassanak és azokhoz más hitbeliek igényt ne tarthassanak;

8. hogy az evangélikusok által el nem fogadott ünnepek megtartására ne kényszeríttessenek;

9. hogy az evangélikus szőlőktől, melyek az alapítók akaratához képest evang. istentiszteletet és evang. lelkész vagy tanító fentartására rendelvek, a tizedet ne fizessék, mert a papság a papságot nem tizedeltetheti, és az 1647: 11. t.-cz. is ezt czélozza.¹

Az evangélikus rendek annál inkább bíztak ügyük diadalában, mivel a kormánykörökhöz közel álló oly férfiú állott élükön, mint Rösler András Farkas pozsonyi követ, aki ez idő szerint a királyi ügyek igazgatója volt. Ezzel közlötték javaslataikat, óhajaikat és panaszait; ettől kaptak irányt, intést és buzdítást az udvarnál tapasztalt kedvező vagy kedvezőtlen hangulat szerint. Amíg a rendek a koronázási diploma és a koronázási eskü szövegének megállapításával foglalkoztak, a kedélyek mindinkább felizgatottak. Az ülések viharosak voltak. Az országgyűlési ifjúság, melyet a personális ki akart zárni a tanácskozás termeiből, nagyon hangos tüntetésekben nyilvánította politikai meggyőződését, gúnyverseket terjesztett a külömben is felizgatott pozsonyi lakosság között. Ezért a personális

¹ Dobner, Diarium Diaetae Anni 1709. Kovachich Gyűjt. az országos levéltárban és a Nemz. Múzeumban.

márcezius 28-kán komolyan figyelmeztette a rendeket, hogy a hozzájuk tartozó ifjúság ezen rakoncátlanságait a legszigorúbb intézkedések által akadályozzák meg. Félni lehetett, hogy ily tüntetések miatt a király nem fog megjelenni Pozsonyban, miáltal az elégtelenség még magasabb fokra háгна. Már pedig a sérelmek megszüntetését mindenki nehezen várta és nyugtalanul óhajtotta. A rendek egy része azt követelte, hogy a koronázási feltételek közé világosan kitéssék, hogy a sérelmeket ő felsége *még az országgyűlés folyama alatt* orvosolni fogja, és hogy a magyar ügyeket született magyarok által intéztetni.

Csak nagy nehezen tudtak a szövegben megállapodni.

Végre a király ápril 3-kán megérkezett Pozsonyba. A rendek és a lakosság szívélyesen fogadták. Az üdvözlő beszédekre adott válaszában kiemelte, hogy ő benne az ország nem annyira urát és királyát, mint inkább mindnyájoknak közös atyját fogja feltalálni. Mire az ország primása, a sérelmek hangsúlyozása mellett, kijelenté, hogy a nemzet kész életét és vérént ontani ő felségéért. A király sietett megnyugtadni az egész országot az által, hogy azoknak, kik a Rákóczy-féle mozgalomban elpártoltak tőle, ha visszatérnek, általános bocsánatot ígért; de az ő ellene tartott gyűlések végzéscit, melyeknek kikutatására a rendeket a personális által felszólította, semmiseknek nyilvánította ápril 8-kán. A következő napon József és neje ünnepélyesen megkoronáztattak.

Csak ezután következett a sérelmek összeírása. A egyes bizottság¹ hat pontban foglalta össze a leglényegesebb sérelmeket. Az első szólt a magyar ügyeknek magyarok

¹ Tagjai voltak: a Personális és az egész királyi tábla; azonkívül a főpapok és bárók táblája. Az esztergomi káptalan részéről Luby Imre, a zágrábi káptalan részéről Kovaacsics Tamás, a győri káptalan részéről Bubnicz Mátyás, a pécsi káptalan részéről Ravasz István, a pozsonyi káptalan részéről Spáczy Pál, a császnei káptalan részéről Uglniczies.

A vármegyék részéről: Morócz Lénárt pozsonyi, Novota István nyitrai, Tóttösy Pál soproni, Zsigray József vasi, Szegedy Pál zalai, Fiáth

általi intézéséről. A második a törvények magyarázatáról. A harmadik a magyar kamarának Béctől való függetlenítéséről. A negyedik a magyar kancellária hatáskörének és tekintélyének emeléséről. Az ötödik az idegen katonaság kihágásainak megszüntetéséről; és végre a hatodik ő felségének Magyarországon való lakásáról.

A vallási sérelmek tehát nem vétettek fel az országos sérelmek közé. De azért a tanácskozások szakadatlanul folytak a protestáns rendek, illetőleg a „konvent“ és a király tanácsosai között. Rösler volt a közvetítő, ki mint a sérelmi vegyes bizottságnak egyedüli protestáns tagja, kiváló tevékenységet fejtett ki egyháza ügyében. Külön értekezett a personálissal, aki azt kívánta, hogy legalább addig halasztsák el a vallási kérdés feszegetését, míg az 1695-ki királyi diploma 6-ki feltételének tárgyalására kerül a sor. Ebbe a protestáns rendek bele is nyugodtak; de a már fentebb jelzett sérelmi pontokat ápril 14-kén konventjükbe vivén, Rösler kívánságához képest újra kezdték szövegezni.

Röslernek ugyanis az volt a nézete, hogy a fogalmazás minél kevesebb kifogásra adjon okot a kormány férfainál. Az egyház érdeke követeli, hogy szükségtelenül ne ingereltessenek azok, a kiknek hatalmokban áll az egyház javára dönteni. Ehhez képest a konvent elhatározta, hogy magán úton kell a király környezetében levő tanácsokat informálni, s különösen pedig azoknak jóakarátát kikérni, a kik az országgyűlésre ő felségének helyettesei gyanánt, mint biztosok vannak kiküldve.

Lichtenstein herceghez kiküldettek: Dobner Ferdi-

József fehér, Madarász László sebeniensis, Rajman Péter trencsényi, Czinger Gáspár barsi, Naszvady István mosoni, Mecséry Ádám pesti, Sajnovics Mátyás győri, Nedeczky Mihály esztergomi, Baranyay György komáromi és Polay János baranyai követek.

A városok részéről: Rösler András pozsonyi, Pyber Ferencz nagyszombati, Trimmel Mátyás soproni és Szuhányi János trencsényi követek. Diarium Diaetom Anni 1708. Nemz. Múz. 589. fol. lat.

nánd és Hajnal Márton. Ugyanezek mentek gr. Traun Ottóhoz, a ki német nyelven a következő megnyugtató válaszzal bocsátotta el őket: „Le vagyok kötelezve, hogy az evangélikusok bizalommal viseltetnek irántam; és mivel ő felségének méltóztatott engem ide rendelni, mint olyat, aki az országot ismerem, kész vagyok az evangélikusoknak is, amennyire lehet, szolgálni, hogy valláskülömbőség nélkül mindenkinek elég legyen téve. Minthogy én mind a két vallásból tudok jót és rosszat, híven fogom tenni a jót, a mit csak egy jó keresztyén és becsületes ember tehet.“ Dobner arra is talált jó alkalmat, hogy a hercegprimás jóindulatát kikérje a protestánsok iránt. Ez azonban azt válaszolta, hogy nincs kifogása a protestáns vallás gyakorlata ellen, a míg az a róm. kath. vallás sérelme nélkül történik. Ha a protestánsok illő határok között maradtak volna, eddig sem tett volna ellenök; mert ő nem örömet nézi, ha az evangélikusokat erőszakkal terítgetik. Nézete szerint csak tudományyal és jó étellel lehet téríteni.

E józan és higgadt nyilatkozatra Dobner megjegyezte, hogy az evangélikusok nem kívánják a római katolikus vallás sérelmét; csak azt akarják, hogy suum cuique, mindenkinek megadassék a magáé.

Hogy álláspontjokat minél világosabbá tegyék, már a sérelmi bizottság tárgyalásain elővették a soproni és pozsonyi országgyűléseken előterjesztett sérelmeiket. Hivatkoztak mindazon törvényekre és királyi diplomákra, melyek vallásuk szabad gyakorlatát biztosítják, melyekben világosan kimondatik, hogy szabad templomokat, iskolákat, paplakokat építeniök, harangokat és temetőket használniök; s melyekben végre büntetés szabatik mindazokra, kik e törvényekkel ellenkezőleg templomaikat, iskoláikat és paplakjaikat elfoglalják, papjaikat elűzik és az evangélikus iparosokat vallásukkal ellenkező szertartásokra kényszerítik. Ilyenek: az 1608-ki koronázás előtti 1. t.-cz., mely Mátyás király idejében hozatott; ilyenek az utóbb következett országgyűlések törvényczikkei, jelesül az 1625 : 22., 1635 : 29.

Azonkívül az 1618 : 77., 1630 : 33., 1647 : 5., 1649 : 10. t.-czikkek, és az 1659-ki diplomának 6. pontja.

Mindezen törvények és kir. diploma ellenére az evangélikusoknak minden templomjuk, parochiáik, iskoláik, a hozzájuk tartozó jövedelmekkel együtt erőszakosan elvételtek és a róm. katolikusok által elfoglaltattak; a vallásgyakorlat megakadályoztatott, és különösen a vármegyék és városok népe minden módon üldöztetik, a közhivataloktól elmozdítottak; a lelkészek és tanítók elűzettek, börtönbe vetettek, gályarabságra hurezoltattak és más számtalan módon törvényellenesen zaklattattak és kegyetlenül megölettek. A legközelebbi soproni és pozsonyi országgyűléseken az evangélikusok benyújtották az elfoglalt templomok és jövedelmek részletes összeírásával minden sérelmököt és azoknak diplomaszzerű orvoslását kérték. de ahelyett, hogy ez történt volna, akaratjuk ellenére a 25. és 26. t.-czikkek alkottattak, és a törvénykönyvbe iktattattak. Ezt az evangélikus rendek ellenezték, részint azért, mivel azon törvényczikkek homlokegyenest ellenkeztek a királyi diploma tartalmával; részint azért, mivel a jogosan és törvényesen bírt, de a róm. katolikusok által erővel elfoglalt templomok és jövedelmek egyike sem adatott vissza az evangélikusoknak; végre pedig azért, mert ezen törvények ereje által az egész evangélikus vallás annyira megszorított, hogy ennek következtében kevéssel utóbb majdnem egészen kiirtott.

Ezen és ezekhez hasonló okokból mondott ellent az elégtételt soha nem nyert evangélikus status az illető törvényeknek, és jövőre nézve fentartotta jogát arra nézve, hogy ő felségéhez folyamodhassék s ott sürgethesse az orvoslást; sőt az 1681 : 26. t.-czikk utolsó záradékában sem záratott el az út arra nézve, hogy követeléseiket és kérévényeiket a jövő országgyűléseknek beadhassák, épségben hagyatván a királyi diploma által megerősített törvények.

Mindezeknél fogva az evangélikusok felhasználják a jelen országgyűlés alkalmát arra, hogy sérelmeiknek törvé-

nyes elintézését és teljes orvoslását a következő pontok szerint megsürgessék:

1. hogy minden templomjok, iskoláik, kórházaik, ezekhez tartozó fundusaik, ingó és ingatlan tartozékaik, melyeket az evangélikusok a fentebb említett törvények és kir. diplomák erejénél fogva a városokban, falvakban, várakban és földeken jóhiszeműleg bírtak, s melyek a mult országgyűlések elé benyújtott sérelmek között részletesen felsorolhatnának, visszaadassanak; továbbá azok is, melyeket a róm. katolikusok ezen országgyűlések után erőszakosan tényleg elfoglaltak, nem törődve az időközben létrejött tárgyalásokkal és egyezményekkel, sőt határozottan ellenkezve az érvényben levő királyi diploma szentesítésével is. Ezen kérelmek a közigazságon alapszik; mivel semmi sem felel meg inkább az igazságnak, mint hogy az erőszakosan és az ország törvényeinek ellenére elfoglalt birtokok kölcsönösen előbbi törvényes birtokosaiknak visszaadassanak;

2. hogy teljes szabadsággal bírjanak (az 1608. t.-cz. szerint), a hol csak kell, superintendenseket, espereseket, lelkészeket és más egyházi és iskolai igazgatókat választani, kik hatósági joggal bírjanak az evangélikusok házassági ügyeiben és más hasonló egyházi kérdésekben intézkedni és határozni; kizárván a róm. katolikus plebánusnak azon jogát, hogy ily ügyekben — a mint az eddig történni szokott — evangélikus hívek felett hatóságot gyakorolhassanak;

3. hogy a római katolikusok szertartásaira és körmeneteire az evangélikusok, legyenek azok nemesek, városok, iparosok, földművelők, vagy bármily foglalkozású és állású evangélikus emberek, az 1647 : 5. t.-czikk ellenére ne kényszeríttessenek, a mint az eddig történt, midőn a róm. katolikusok jóllehet tudták, hogy ezzel az Isten imádása nem mozdíttatott elő, csupán zaklatás végett kényszerítették az evangélikus iparosokat, hogy körmeneteiken és más egyházi szertartásaikon részt vegyenek;

4. hogy a nyilvános, országos, megyei és városi hiva-

talokból, és iparos czéhekből — a mint eddig történt — az evangélikusok ki ne zárassanak; elfogadván az igazság azon elvét, hogy a kik hasonló terheket viselnek, hasonló előjogokban részesíttessenek, és hasonló méltóságot és tisztiséget viselhessenek;

5. hogy mivel mindenkinek szabad vallása van és annak is kell lennie, — s arra senkit kényszeríteni nem lehet — ennél fogva mindenki szabadon azt a vallást vehesse fel, amely neki legjobb meggyőződése szerint tetszik; a befogatások és börtönöztetések, üldözések, birságolások pedig, melyeknek eddig különösen a szegény nép volt kitéve a földesurak részéről, ezentúl szünjenek meg;

6. hogy az evangélikus lelkészek az ő vallásukhoz tartozó betegeket, foglyokat és gonosztevőket meglátogathassák, azoknak lelki szolgálatukra lehessenek és azokért háborítatlanul kérvényezhessenek;

7. hogy az evangélikusoknak evangélikusok számára tett alapítványaik, az evangélikus szőlőkől jövő tizeddel és egyéb úgy iskolai, mint más gazdasági jövedelmekkel együtt, az evangélikusok kezében maradjanak, és azok, melyek tőlük elvételtek, visszaadassanak, és valamint a római katolikusok az evangélikusoknak, úgy viszont az evangélikusok se tartozzanak fizetni róm. katolikus plébánosoknak az 1647 : 11. t.-cz. értelme szerint;

8. hogy végre valamennyi karoknak és rendeknek, bármily rangúak legyenek is azok, tehát a nemeseknek és városiaknak. népnek és parasztoknak, az említett diplomák, törvények és közszabadság szerint, a templomok és fundusok visszaadásán kívül, vallásuknak s vallásgyakorlatuknak és mindazoknak, melyek a teljes vallásszabadsághoz tartoznak, örök biztossága legyen, nem állván ellent, sőt teljesen kizárván a klerusnak és világi róm. katolikusoknak a világos diplomákkal ellenkező s eddig tett minden magyarázatát s eltörölvén ezeknek azon sérelmes záradékát is, hogy „a földesurak jogainak sérelme nélkül“, mely semmiképen nem terjeszthető ki a vallásra és a lelkiismeretre,

hanem csak egyéb földesúri jogokra, a szokásos censusra, adóra és munkára vonatkozhatik. Továbbá, hogy gondoskodva legyen hathatós rendeletekről azok ellen, kik mind a két részről, úgy mint a róm. katolikusok evangelikusok ellen, vagy evangelikusok róm. katolikusok ellen törekednek, és a békét felbontják; mert különben soha sem szünnék meg az üldözések és foglalások, és nem jön létre szilárd béke és állandó nyugalom. Már pedig evégett hozattak mindazon törvények, melyek a vallásszabadságról szólnak; és a végett hívta össze ő felsége is a jelen országgyűlést, hogy létre jöjjön azon béke és nyugalom, melyet úgy a róm. katolikusok, mint az evangelikusok egyiránt buzgón óhajtanak, és éppen azért keresni fogják az eszközöket, melyeknek segítségével e czélt kétségen kívül el fogják érni. Mert a klerus és némely világi római katolikus férfiak részéről hiába hozatott fel eddig ellenvetésül az, hogy a vallás ügye magánügy, és hogy ennél fogva nem jöhet elő az országos közsérelmek között; hiába akarták szándékosan kivenni a királyi diploma hatása alól. A tapasztalás elég világosan bizonyítja, hogy a vallásüldözés miatt és a vallás ügyében hozott és szentesített oly sok törvény megsértése következtében nagyon is fel lett zavarva a közbéke és nyugalom. Ami nélkül tehát a közbéke fel nem állhat, azt nem lehet magánügynek tartani, hanem közügynek kell tekinteni.

A többi sok jogtalanságra, zaklatásra és végtelen üldözésekre nézve, melyeket tollal méltóan kifejezni nem lehet, s melyek a régibb országgyűlési sérelmekben részletesen felsoroltatnak, és melyek azóta nagyon felszaporodtak, kéri ő felségét, hogy törvényes igazságot szolgáltatasson nekik, és találjon módot, eszközöket arra, hogy hű evangelikus rendei méltó elégtételt nyerjenek.¹

¹ Gravamina et Instantiae Evangelicorum in Negotio Religionis sub Diaeta Posoniensi Anno 1708. A nemz. múz. kéziratai között két egyező példány szerint. Ugyanott azonban olvasható egy harmadik fogalmazvány is, mely a nyolcz pontra nézve egyező az előbbienekkel; csak a

A protestáns rendek április 20-kán tartott külön ülésükben azt határozták, hogy e sérelmi iratot külön küldöttégek által kell átadni az ország legbefolyásosabb embereinek, jelesül pedig Horváth Simoncsics János personálisnak, Keresztély bibornok hercegprimásnak, Eszterházy Pál nádornak, Lichtenstein hercegnek, Traun és Wratislav grófoknak.

Egy Bécsben lakó tanácsos, kinek nevét azonban feljegyezve nem találjuk, hasonlóképen felkérte, hogy a Bécsbe menendő bibornok-érsekkel értekezni kegyeskedjék a protestáns vallás érdekében összehívandó tanácskozás ügyében.

A kiküldött követek április 26-kán tettek jelentést követségök eredményéről. A német tanácsosoknál Rösler, a bibornok-primásnál Dobner és Gábriel János, a personálisnál pedig Úsz Gábor és Keckés István jártak. Mindenütt szíves fogadtatásban, és általános biztatásban, ígéretekben részesültek. Csak a personális vetette fel a kérdést, hogy az ország mostani helyzetében, midőn csak a közügyek lennének elintézendők, tanácsos-e e tárgyat elővenni? Nem volna-e helyesebb elhalasztani? Mire a küldöttek tiszteletteljesen megjegyezték, hogy e tárgy nagyon is közügy, melynek elintézésétől sok ember nyugodalma függ. A personális válaszóla, hogy ő is fontosnak és elintézendőnek tartja, de nem most. Hiszen a sérelmi bizottságban is szóba jött e kérdés, de magok a protestáns tagok is elismerték, hogy elintézése elhalasztható.

A personális ellenvetéseit mindenki úgy vette, mint az udvar akarátának nyilatkozatát. A jelenvoltak nem is tagadhatták, hogy a háborús idő nem igen alkalmas vallási kérdések elintézésére; de a viszonyok rendkívüli s sürögösen kényszerítette őket, hogy az új király igazságszeretetétől követeljék azt, a mit a régi király üldözési kor-

conclusio különbözik azokétól. Ugyanis a multak sérelmei erősebb kifejezést nyertek ekképen: „Tot oppressionum, persecutionum, violentiarum spiritualium et saecularium Personarum unice propter Religionem inactivationum sub variis praetextibus conductionum ad carceres detrusionum

szakában elvesztettek. A halogatás a multban is sok rozszat szült, most is veszedelmes volt; mert nem lehetett tagadni, hogy a vallási és polgári jogaiban megsértett s épen azért elkeseredett népet nem lehetett Rákóczytól visszahozni, aki különösen a vallási sérelmek orvoslására mindig késznek mutatkozott.

Ezen súlyos okoknál fogva a personális megsürgette a sérelmi bizottság tárgyalásait és felhívta a vármegyék és városok követeit, hogy sérelmeik benyújtásával annyival is inkább siessenek, mivel május 6-kán túl nem fognak elfogadtatni.

A protestáns rendek ily körülmények között azt határozták, hogy fentebb említett sérelmeik mellé egy külön emlékirat szerkesztessék, mely a sérelmekkel egyidejűleg ne a kir. tanácsosoknak, hanem egyenesen ő felségének nyujtassék be, hogy ezekből alkalma legyen személyesen meggyőződnie protestáns alattvalóinak nyomorult helyzetéről.

Élénk színekkel esetelték ez emlékiratban eddig szenvedett sérelmeiket. Nem akarják részletesen előszámolni mindazon templomokat és iskolákat, melyek tőlök elvették, mindazon papjaikat és tanítóikat, akik elűzettek és bebörtönöztettek s mindazon üldöztetéseket, melyeket válaszukért elszenvedni kénytelenítették. Mindezeket előadták a soproni és pozsonyi régibb országgyűléseken; de a méltán várt elégtétel helyett, a róm. kath. papság sürgetésére, oly határozatok hozattak, melyek egyházuk végromlását

ad Triremes missionum, aliorumque certe calamus exprimere non potest. innumerarum contra charitatis Christianae Leges Evangelicis per plurimos praeteritos annos illatarum injuriarum, justam vindictam et legalem satisfactionem Evangelici merito possunt praetendere. Humillima tamen eum subjectione clementissimi Suae Majestatis Saeratissimae dispositioni submitunt, qualenam praeter Diplomaticam Satisfactionem et restitutionem praescriptorum ab ipsis occupatorum Templorum et reliquarum omnium Appertinentiarum futuramque de perpetua securitate procurandam provisionem, pro tantis perpeſsis injuriis et volentiis satisfactionis Reme-

fognák előidézni, ha a földesuraknak engedett hatalom továbbra is fentartatik, s ekkép az evang. templomoknak erőszakos foglalása megengedtetik.

Ezen határozatok ellen, mint amelyek a kir. diplomákkal ellenkeznek, az evang. rendek akkor is óvást tettek, s jogaiknak kivívását boldogabb időre halasztották, már csak azért is, mert az 1681-ki 26. t.-cz. megadja az engedélyt arra, hogy az evangélikusok részletesebb követelések iránti kérvényeiket a jövő országgyűlésen előadhassák. Az üldözés a nevezett két országgyűlés után is fenmaradt. Most van először alkalmuk az evangélikusoknak, hogy az idézett t.-czikkben fentartott szabadságuknál fogva törvényes kérésöket ő Felsége elé terjeszthetik akinek jóságában és kegyességében bíznak, s akinek személyét és családját ellenségei ellen védeni mindenkor készek lesznek. Nem hiszik, hogy ő felsége vigasz nélkül hagyhassa őket. Bizalmuk és reményök annál szilárdabb, mert ő felségének propositiói elég világosan fejezik ki abbeli törekvését, hogy a hon megzavart békéjét visszaszerezze. Nem lehet tagadni, hogy az evangélikus vallás és nép erőszakos üldöztetése nagy részben a belháború következménye; mert semmi sem képes a kedélyeket annyira felháborítani, mint a vallás és lelkiismeret megsértése. Ők azt hiszik, hogy mindez meg fog szünni, ha a kir. diplomák és annyi országos törvény által biztosított vallásuk üldözéséért még ezen országgyűlés alatt törvényes elégtételt kapnak, s elfoglalt templomaik visszaadtnak. E végből írták össze sérelmei-

dium benignissime ordinare dignabitur, qui prouti se minime peccaturos credunt; quod Sacro Verbo Regio sacrisque diplomatibus innixe, devotissima eum subjectione legitimorum suorum postulatorum admissionem, restitutionemque restituendorum humillime petant: ita etiam pro hac Suae Majestatis Sacratissimae gratia tanquam fideles subditi in contestationem humillimae perpetuaeque Suae Fidelitatis residuum fortunarum facultatumque suarum, quod sub his infelicibus Revolutionibus adhuc remansit, imo vitam et sanguinem pro Suae Majestatis Sacratissimae servitio consecrare non intermittent."

ket, s kérték azoknak az országos sérelmekkel való együttes felterjesztését; de némely róm. katolikus rendek, kiváltképpen pedig a főpapság, ezt ellenezte, állítván, hogy az ev. vallás biztosítására hozott törvények fegyverrel csikartattak ki. De ezen és más hasonló argumentumok már sokszor meg lettek czáfolva, mert a királyi megerősítést nyert diplomák, békekötések és törvények nem magánjogi, hanem közjogi erővel bírnak. Nagyon veszélyes dolgok következéneek, ha ezen elv elfogadtatnék, mert azzal minden törvényt fel lehetne forgatni.

Érzékenyen panaszzolják továbbá, hogy a klerus a béke és nyugalom megzavarásával vádolja őket. Ezt igazságosan nem lehet állítani. Mert nézetök szerint minden vallási törvény éppen a béke és nyugalom czéljából hozott; ez van kimondva a linezi béke második pontjában; ez van mondva az 1659-ki kir. diploma 6-ik pontjában, és ez van mondva végre az 1681: 25. t.-czikkben is. Ebből világos, hogy midőn a papok annyi törvényt ellenkezőleg templomokat foglalnak s egyéb erőszakosságokat követnek el, akkor ők zavarják meg a békét, kiket pedig senki sem háborgat jogaik gyakorlatában. Az evangélikusok csak azt kívánják, hogy az, amit annyi törvény biztosít, ténylegesen megadassék nekik, és ami erőszakosan elvétetett tőlök, az nekik visszaadassék. Ezen jogukat nem gyengítheti meg a klerus által oly gyakran idézett záradék, mely a bécsi békében és az 1608-ki koronázás előtti 1. t.-czikkben foglaltatik; mert úgy Mátyás főhercegi nyilatkozatából, mint királyi diplomájából világos, hogy e záradék nem rosszhiszeműleg tétetett oda, hanem azért, hogy mind a két rész saját vallásának és templomainak használatában háborítatlanul fentartassék. Ez egy ideig fenn is tartatott; de a klerus némely világi katolikusokkal csakhamar felforgatta e határozatokat s ma már odáig ment, hogy az országos sérelmek 6-ik pontjában még az 1681-ki 25. és 26. t.-cikkeket is megszorítani igyekezik a földesúri jogokra vonatkozó záradék által. Ez kényszer-

rítette az evangélikusokat arra, hogy a klerus és némely róm. katolikusok ezen törekvései ellenében egyedül ő felsége kegyességében és igazságszeretetében keressenek oldalmat, alázatosan könyörögvén, méltóztassék királyi hatalmánál fogva intézkedni, hogy evangélikus hívei még ezen országgyűlés alatt az idézett törvények és diplomák alapján régi jogaikba visszahelyeztessenek, erőszakosan elfoglalt javaik visszaadassanak, szenvedett sérelmeikért elégtételt nyerjenek; jövőre nézve pedig atyailag gondoskodni méltóztassék a felől, hogy e válságos időben vallásuk és lelkiismereti szabadságuk biztosítása által megvigasztaltassanak.¹

Ezen emlékirat, és a fentebb idézett sérelmek átnyújtásával Schömberger Ádám és Skaricza Gábor bizattak meg, kik kellő utasítással ellátva,² május 18-kán el is utaztak Bécsbe.

Megérkezésük utáni napon mindenekelőtt megjelentek az evangélikus vallású báró Steinnál és csak azután a kormány befolyásosabb tagjainál, jelesül gróf Trautsonnál és herczeg Salmnál, azon kéréssel, hogy ügyöket ne csak ők magok fölkarolni, hanem ő felségénél is előmozdítani sziveskedjenek. Egyúttal átadták sérelmeiknek jegyzékét, a hozzájuk csatolt emlékirat másolatát és azon törvények és diplomák kivonatait, melyek a vallásszabadságot biztosítják.

Trautson a hozzá intézett beszédre kijelentette, hogy az ügy előtte nem ismeretlen. Még Pozsonyban értesült a protestánsok sérelmeiről, és azokról jelentést tett ő felségének. Sajnálataát fejezte ki a felett, hogy a kívánt audien-

¹ Humillimum Memoriale Evangelicorum Anni 1708. Dobner Diariuma 53—61. l.

² Instructio pro Dnis Ablegatis ad Suam Mtem Sermam et Augustam Aulam per Status et Ordines Evangelicos, nunc in Diaeta Posoniensi Anni hujus 1708. congregatos deputatis et Viennam ascensuris Perill nempe et Generosis Dnis Adamo Schömberger et Gabriele Skaricza. Dobner U. o.

tiát másnapra nem helyezheti kilátásba, mivel ő felsége éppen kirándulásra készül, honnét csak két vagy három nap múlva fog visszatérni.

Salm herczeg szintén azon nyilatkozattal lepte meg őket, hogy a sérelmekről van tudomása. Mindazáltal átvette az iratokat, a „sérelem“ szó felett megütközésének adván kifejezést. A „sérelem“ szó — úgymond — kemény kifejezés, mely a klerust és a róm. katolikusokat nagyon fogja bántani. Egyébiránt megígérte, hogy az iratokat át fogja nézni.

Wratislav gróf, kit első napon nem találtak otthon, csak az előszobában fogadta a küldötteket és a nélkül, hogy leültette volna őket, a kamarához, gr. Trautsonhoz utasította. Míg Szentkereszti a legnagyobb előzékenységgel fogadta őket, addig gr. Seilern udvari kancellár kétszer fárasztotta magához, míg elfogadta. Végre május 22-kén kihallgatta kérelmüket és megígérte, hogy tehetsége szerint azon fog törekedni, hogy a lakosság között vallás tekintetében is békesség és nyugalom uralkodjék. A földesúri jogra nézve nyilvánítá, hogy az nem terjeszthető ki a lelkiismeretre; mert az e feletti uralom egyedül az Istent illeti. Ó úgy tudja, hogy a földesúri jogra vonatkozó záradékot sem ő felsége, sem miniszterei nem értelmezik úgy; ennélfogva nem kételkedik a felett, hogy a vallás ügye jól fog elintéztetni. Azonban nem mulasztá el inteni a küldötteket, hogy a magok részéről ne mulasszák el az akadályokat elhárítani. Azután belebocsátkozott az evangélikus országok és fejedelmek ügyeinek szellőztetésébe is; kiemelte, hogy ott ezt az elvet állították fel: a föld ura egyszersmind a vallás ura is. Magyarországon pedig nagy helytelenségek származnak abból, ha az evangélikus jobbágyok eltulajdoníthatják a róm. katolikus földesurak templomait, és azokat ezektől megfoszthatják. De e kérdésnek bővebb fejtegetésébe a küldöttek nem bocsátkoztak; csak általánosságban hivatkoztak az ország közjogaira és a diplomatikus békekötésekre.

A következő napokon várták ő felsége audientiáját.¹ Időközben új utasítást eszközöltek ki azon esetre, ha ki nem hallgattatnának, és érintkezésbe tettek magokat nemcsak a Pozsonyban levő protestáns rendekkel, hanem egyes előkelőbb gyülekezetek tanácsaival is. Mindenfelől azon biztatást nyerték, hogy a diploma hatodik pontjához ragaszkodjanak, és ahhoz képest az evang. vallás szabad gyakorlásának biztosítását és a felmerült sérelmek orvosoltatását követeljék. Rösztler, Skaricza és Dobner rendkívüli tevékenységet fejtettek ki. Az udvarnál közbenjártak, informáltak; a vidéken pedig élesztették a győzelem iránt már-már kihalt reménységet. El voltak határozva, hogy ha a gyűlés folyama alatt semmit sem bírnának kivívni, a legközelebbi országgyűlésen megújítják kérelmeiket, és mindaddig könyörögni fognak ő felségénél, míg meg nem hallgattatnak. Három heti várakozás után azonban mégis ő felsége elé bocsáttattak,² s jó reménységgel tértek vissza Pozsonyba.

¹ Lásd: *Diarium super itinere nostro Viennensi et habita ibidem negotiatione secundum datam nobis Instructione. Skaricza Gábortól. Dobner. N. Múz. lev.*

² *Skaricza Gábor* június 9-kén Bécsből ezeket írja Rösztlernek: „... Szivünknek nagy örömevel értettük, hogy ő Excel. ő felségétől extra ordinaria audientiát nyert. . . számunkra. . . Bemenvén azért mi ketten (t. i. Skaricza és Schönberger) szabylássan ő felsége színe elibe, aki is az asztalhoz támaszkodva koszperdessen és süvegessen, nagy gravitással nemcsak figyelmessen és kegyelmessen meghallgatta Schönberger uram succinta propositióját (kit diákul tött), az melyben diplomatica satisfactiót oretenus is alázatosan kívántunk, hanem igen-igen meg is vizsgált bennünket. Bényujtván peniglen de genu ő felségéhez az Supplicatiót una eum gravaminibus nostris et Extractu Legum ac Diplomatum pro Religione sonantium, azt ő felsége kegyelmessen elvette, és praeter-propter illetéknéppen felelt: Quod in negotio Religionis Vestrae recursum ad me sumatis Vos et principales vestri, ex vestra quoque Propositione intelligo: non intermittam hoc Negotium in ulteriorem reflexionem accipere, et quod pro vestro vestrorumque principalium consolatione possibile fuerit, decernere. Vobis autem et principalibus vestris Gratia nostra Caesarea et Regia propensus maneo.“

Ez meglévén, ő felsége hostiludiumra ment és így mi megvidámodván, szállásunkra jöttünk. . . Dobner gyűjt. Nemz. Múz.

V.

A sérelmek szerkesztésének új módja. — Vallásügyi pont tárgyalása. —
A klerus emlékirata; a protestáns rendek észrevételei.

Míg a protestáns küldöttség Bécsben járt, az alatt a sérelmi bizottság munkálata elkészült s az országos ülések tárgyalásainak fonala ismét felvétellett.

Régi szokás szerint a sérelmeket a kir. diploma pontjai szerint szerkesztették, mely eljárás szerint a nagyszámú pontok a legkülömbözőbb tárgyakat foglalták össze minden rendszer nélkül.

Most a rendek május 8-káról azon javaslatot tették, hogy a sérelmek szerkesztésénél czélszerűbb mód alkalmassék; jelesül, hogy a rokon tárgyú pontok csoportosíttassanak s több jegyző által szerkesztessenek, minek következtében egyfelől az országgyűlés időt nyer, másfelől pedig a sérelmek is alaposabban lesznek megvitathatók.

A personális ellenezte a javaslatot, mert ezáltal az eddigi munkálatot kárba vesztettnék tartotta. A rendek többsége elfogadta. és pedig a következő megokolással:

1. A gyűlések lényege tulajdonképen abban áll, hogy a rendek által előterjesztett sérelmek orvoslát nyerjenek; ez pedig máskép nem történhetik meg, mint ha azok az elsőtől az utólsóig, a legnagyobbtól a legkisebbig pontosan összeiratnak. Ekkép minden követ észreveheti, hogy megyéjének általa benyújtott sérelme nem mellőztetett-e; és bizonyos, hogy másoknak panasza is pontosabban írható össze, ha a rokon fajúak együvé állíttatnak. 2. A rendeknek legfőbb érdeke, hogy a közgyűlésen minden akkép adassék elő, hogy az egyes követek elmondhassák felette nézetöket, ami sokkal biztosabban fog megtörténni, ha a különféle sérelmek külön csoportokban állíttatnak össze, mert ha oly vegyes tömegben adatnak elő, megtörténik, hogy míg az olvasó a végükhöz ér, a hallgató már nem emlékszik az elejére, különösen a hol oly különféle tárgyak és formalitások miatt egy ülésen az olvasás meg sem tör-

ténhetik. 3. Ha a különféle sérelmek külön csoportokban szerkesztetnek, akkor a királyi válasz adása is megkönnyíttetik, mivel a királyi válaszokban egy is különböző okokból vétetik, ezért ha a sérelmek egyes csoportja szerint számíttatnának fel a panaszlok okai és észrevételei, sokkal sikeresebben lehetne ő felsége kegyességét is megnyerni.

Ehhez képest a személyes hozzájárulásával Meskó Ádám nádori ítélőmesterre a törvénykezési és közigazgatási, az országbirói jegyzőre a megyei, a személynöki egyik ítélőmesterre, nevezetesen Szentiványira, a klerus és városok, a másik személynöki ítélőmesterre pedig a magán családi sérelmek szerkesztését bízták a rendek.

A következő napokon, egész május 22-ig, a sérelmek tárgyalásával voltak elfoglalva.

Még mielőtt a tulajdonképpeni vallásügyi 6-ik pontra került volna a sor, máris előfordultak kisebb viták a vallás kérdésében. Ugyanis a tizedek kibérléséről szóló pontnál felhozott a földesurak joga s ennek kapcsán a jobbágyok zaklattatása. Okolicsányi új törvényt sürgetett; sokan támogatták indítványos felszólalását, de voltak olyanok is, akik azt feleslegesnek találták. Felhányták az erre vonatkozó régi törvényeket, rendeleteket és birói végzéseket. Sok vitatkozás után abban történt a megállapodás, hogy e kérdés a törvények szerkesztése alkalmával okvetlenül felvételék.

Midőn a rendek a tizedek bérlése fölött ekként vitatkoztak, összeütközés történt Okolicsányi Pál és a nyitrai káptalan követe között. Ez utóbbi ugyanis azt mondta Okolicsányinak mint evangélikus embernek, hogy ő kész elfogadni a régi törvények megtartását sürgető követek álláspontját s ehhez képest megtartandónak tartja a régi vallási törvényeket, s ezek között a Lajos király korában hozott azon törvényt is, mely a lutheránusok megégettetését rendeli. Erre iszonyatos felháborodás támadt. Mindenfelől ingerült kiáltások hangzottak fel a tapintatlan és gonosz

szándékú pap ellen. Már-már fenyegető állást foglalt el a többség, midőn az elnöklő personális tapintatosan annak kijelentésével vágta el a további czivakodásnak útját, hogy most voltaképen nem a vallási törvényekről, hanem a tizedek bérletéről van a szó. És amíg ez el nem intéztetik, addig más tárgyról beszélni nem lehet.

Ugyanekkor olvastatott fel Debreczen város folyamosa; hogy miután Lipót császár által szabad királyi várossá tétetett, követeinek az országgyűlésen hely engedesség. Az elnök, ki előlegesen a főrendek erre vonatkozó nézetét is meghallgatta, igazságosnak találta a kérvényt, annyival is inkább, mert ő felsége Debreczen követeit már ezen országgyűlésre tényleg meghívta. Nincs is egyéb hátra, mint hogy a város teljesítse azon feltételeket, melyek ő felsége resolútiójában foglaltatnak. A rendek ezt egyhangulag elfogadták; csak a klerus nem tudott kibékülni azzal, hogy egy református város követei helyet foglalhassanak a törvényhozók soraiban, és ünnepélyes óvását jelentette ki ellene.

Ezen apróbb esatározások után következett május 15-én a tulajdonképeni vallásügyi tárgyalás.

Meskó Ádám felolvasta először a kir. diploma hatodik pontját; azután pedig a sérelmi bizottságnak arra vonatkozó véleményét.

A kir. diplomának hatodik pontja akképen hangzott, hogy „a vallás az ország nyugodalmasabb fenmaradása tekintetéből valamennyi rendeknek a magok és a kir. ügyész jóságain s a véghelyeken a bécsi békekötés és 1608-ki koronázás előtti t.-cz. szabványai szerint szabadon és sértetlenül megmaradjon, és pedig olyképen, hogy a vallás gyakorlata úgy a főuraknak és nemeseknek, mint sz. kir. városok rendéinek a magok és a kir. ügyész birtokán, úgyszintén a véghelyeken, valamint a városokban és falvakban mindazoknak szabad legyen, akik azt önként elfogadni akarják; és senki — bármi rangú és rendű legyen is — annak szabad használatában és vallásgyakorlatában sem ő felsége,

sem a földesurak által semmi szin és ürügy alatt ne háborgattassék és ne akadályoztassék“.

A sérelmi bizottság javaslata pedig ez volt:

„Az ország rendei az ágostai és helvét hitvallást, mely eddig az ország egysége és békéje kedvéért *megtüretett*, s az 1681-ki 25. és 26., úgyszintén 1687. évi 21-ik t.-cikkekben körülíratik, továbbá is az ott kifejezett s a papság és némely világi róm. katolikusok, valamint Horvát-Szlavon- és Dalmátországok rendei által is megújított óvások és ellenmondások mellett ugyanazon állapotban hagyják.

És ha az e törvényekben foglaltak eddigelé végre nem hajtattak volna, sőt ha a nevezett törvények hozatala óta mind a két részről történtek volna erőszakos foglalások, azok — ha lehet — még ezen országgyűlés alatt, más-külömben annak befejezése után előbbeni birtokosaiknak visszaadassanak. Azonban ez nem terjesztetik ki azon részekre, melyeket ő felsége fegyverrel hódított vissza. Végre a törvények azon záradéka: „épségben maradván a földesurak joga“ akkép lenne értelmezendő, hogy a róm. kath. földesúr kényétől függjön: akar-e vagy nem protestáns lelkészt vagy alattvalót megtúrni a maga jószágán; ellenben a protestáns földesurak, minthogy a róm. katolikus vallás ezen apostoli országban örökölt vallás, az ágostai és helvét hitvallás pedig az ország törvényei ellenére s azok tilalma daczára fegyveres zaj között csak becsempészve és a közbéke kedvéért *megtűrve* van, a róm. katolikus lelkészeket és jobbágyokat el nem űzhetik birtokaikról“.

Ezen pont ellen a protestáns követek felszólaltak, mivel abban az ő felekezetök nem bevett, hanem csak *tűrt* felekezetnek van feltüntetve. Együttal óvást tettek a bizottság azon eljárása ellen, mely szerint a protestánsoknak sérelmeit mellőzte. Iványos Miklós, Hajnal Márton, Rösztler András és Dobner Ferdinánd erélyes hangon követelték, hogy sérelmeik, melyeket Rösztler annak idején a bizottságnak bemutatott, az országos sérelmek sorába foglaltsanak. Kivánták, hogy óvásuk és tiltakozásuk megtételéről

bizonyítvány adassék ki nekik, melylyel eljárásukat az utókor előtt is igazolhassák.

Ezzel szemben a római katolikusok részéről Luby Imre esztergomi és Ravasz István pécsi kanonok, némely világi róm. katolikus követekkel együtt viszont a protestánsok tiltakozása ellen tettek ünnepélyes óvást, s erről hasonlóképen bizonyítványt kértek magoknak.

A vitatkozás folyama alatt nagy hévvel bizonyígtatták, hogy a protestánsok Magyarországon csak *tűrt* felekezetet képeznek, melynek létjoga a kir. kegyelmen alapul, de mely jog azonnal megszűnik, ha a protestánsok nyugtalankodni és valamit követelni merészelnék. Magyaráztatták a „hactenus toleratum“ kifejezést, mely az 1681-ki 25. t.-czikkben foglalt „adhuc“ szóval hasonló értelemben veendő, vagyis, hogy az evang. vallás szabadsága csak addig állhat fenn zavartalanul, a míg megtüretik, vagy míg a rendek mást nem határoznak.

Természetes, hogy a protestánsok a magok álláspontjának igazolására szintén a törvényekre és azoknak igazi értelmére hivatkoztak s állították, hogy ők éppen száz év óta törvényesen *bevett* vallásfelekezetet képeznek. Már csak azért sem fogadhatják el a sérelmi bizottság véleményét, mert ők, mint „evangelikus rendek“ nem ismerik el, hogy rendi minőségük sérelmével felettük a róm. katolikus rendek mondhasanak ítéletet. Tagadják, hogy a „toleratum“ kifejezés az ő jogaikra vonatkoznék. Mert azon urak, akik egykor az evang. vallást önként elfogadták, ezáltal nem szüntek meg uri birtokaiknak és jogaiknak tulajdonosai lenni. Ebből egyáltalában nem következik, hogy a római katolikus uraknak, mint ilyeneknek, joguk volna őket akár tűrni, akár nem tűrni; sőt inkább, minthogy semmi sem lehet szabadabb dolog mint a vallás, s minthogy az evang. karok és rendek szabad elhatározásuk szerint váltak ki a római kath. egyházból s fogadták el az evangelikus vallást, el nem ismervén a róm. kath. hatalmat: ennél fogva nem lehet mondani, hogy az evangelikusok vallása a róm.

katholikusok által eltüretett volna. Mindezeknél fogva nem ismerhetik el, hogy a róm. katolikusoknak bármiféle hatalmuk volna az evangélikusok felett. Nem is lehet helyesen mondani, hogy ezek amazoktól, vagy viszont azok emezektől megtüretnek.¹

Azon ekkeseredett hang, mely e tárgynál az országgyűlés tárgyalásain uralkodott, eléggé mutatta, hogy a protestánsok nem várhatnak semmit a róm. katolikus rendeknek sem méltányosságától, sem igazságérzetétől. Azért folyamodtak egyenest a királyhoz, aki minden pártok feletti állásánál fogva, egyedül képes alattvalóinak javát előmozdítani.

Nem lehet tagadni, hogy az adott helyzetben a királynak igen nehéz feladat volt igazságosan ítélnie. kivált mikor a klerus is előállott saját sérelmeivel és dagályos emlékiratával.

Semmi sem mutatja világosabban a papság fenhéjazó gondolkozásmódját, mint azon emlékirat, melyet az a róm. katolikus egyház egyedüli uralma érdekében benyújtott. A szentírásból és az országos törvényekből vett idézetek mindazon egy eszme támogatására vannak összeszedve, hogy ezen apostoli országban egyedül a róm. katolikus vallás bír valódi létjoggal: minélfogva az evangélikus vallás mindenképen kiirtandó.

Már a bekezdés jellemző, amennyiben Jeremiás siralmának következő szavaival szólal meg:

„Emlékezzél meg uram! mi történt rajtunk; tekintsd meg és lásd a mi gyalázatunkat. Örökségünk idegenekre szállott.“² Ily megszólításra kényszeríti, úgymond, a boldogtalan idő, melyben élnek. Magyarország első királyától és annak fiától öröklött róm. katolikus vallás,³ mely annyira

¹ Országgyűlési irományok 1708. V. ö. az angol és hollandi bécsi követek jelentéseit saját kormányukhoz, Simonyi Ernő Dipl. Okl. III. 379—381. l.

² Jer. 5.

³ Lib. I. Deer. Tit. 2.

századon át békében volt, néhány év óta annyira felzavar-
tatott, hogy vérkönyeket kell sirniok felette, és ő felségé-
től, mint ez örökség védőjétől,¹ igazságot kénytelenek kö-
nyörögni. Emlékezzék meg tehát és lássa ő felsége, hogy
Szt. István király miképen ajánlotta fel országát a szent
széknek, miképen ígérte, hogy abban a római katolikus
hitet fentartani és előmozdítani fogja; ezért ruházta őt fel
országalapító bullájában Sylvester pápa apostoli királyi
cízzel, az egyház kegyurának jogával, a kereszt elővite-
lével és más jogokkal. Innét van az ország őseinek a róm.
katolikus vallás sértetlen fentartásában való buzgalma,
mely inkább a zsinati, mint polgári törvényekhez alkal-
mazkodott. Innét van az idegen királyoknak az ősi vallás
fentartásában kifejtett apostoli buzgalma is, melynél fogva
az eretnekek Ulászló által² hűtlenségi bűnnel bélyegeztet-
tek, fia Lajos által³ pedig a Lutheránusok ellen a leg-
súlyosabb törvények hozattak. Innét van végre I. Ferdi-
nánd és II. Rudolfnak azon törekvése, hogy ezen apostoli
országból kipusztítsák az eretnekséget,⁴ és biztosítsák a
róm. katolikus vallás felvirágzását. Nem kételkednek a
főpapok, hogy ezen hitbuzgóság és lelkesedés él ő felsége
kebelében is, s azért bátorzkodnak kérni, hogy az ősi val-
lást ne engedje megsérteni

Felhívják Jeremiásként, hogy emlékezzék meg és lássa
a róm. katolikus hit gyalázatát, melyet a bécsi békekötés
és az ezt megerősítő törvények ejtettek rajta.⁵ Innét ered
minden baj, mert nem vétetett figyelembe a papság és né-
mely világi urak ellenmondása. Köteteket lehetne írni az
ebből származott bajokról. Az egyik igazságtalanság a má-
sikát vonta maga után. A sértő sértettnek vallja magát, a
bántalmazó bántottnak mondja ki, melyek sohasem léteztek.

¹ Isto. Deer. lib. 2. cop. 1

² 1495. 4. t.-cz.

³ 1523. 54. és 1524. 4. t.-cz.

⁴ 1548. 5. t.-cz., 1554. 7. t.-cz., 1563. 32. t.-cz., 1604. 22. t.-cz.

⁵ 1606. és 1608. Koronázás előtti 1. t.-cz., 1625. 47. és 59. t.-cz.

Csak egy joguk tagadhatatlan a protestánsoknak: a fegyverjoga, melylyel a hazát és az egyházat feldúlták, melylyel a békét vakmerően fenyegetik, ha törvénytelen kívánásaik nem teljesülhetnek.

Mindezeknél fogva, nehogy kevesebbet látszassanak tenni, mint a protestánsok, hivatkoztak lelkiismeretökre, s nem akarván szennyet hagyni nevükön az utódok előtt, s nyugodtan akarván megállni egykoron az Istennek ítélő széke előtt, folyamodnak a királyi felség kegyességéhez; a legünnepélyesebben protestálnak a protestánsok által beadott kívánatok valamennyi pontjai és záradékai ellen; óvást tesznek és ellenmondanak azon kívánsággal, hogy ellenmondásuk a törvénykönyvbe iktattassék. Alázatosan kéri ő felségét, hogy veleszületett vallásos buzgalmánál fogva, az első királytól megállapított római katolikus vallást, mely annyi századon át virágzott, régi méltóságára emelni, az Isten egyházát a rajta ejtett sérelmektől megmenteni, és végre az apostoli vallást ezen apostoli országban régi jogaiba visszahelyezni méltóztassék.¹

A papság ezen „séreلمي“ emlékiratát a főrendek nagy megelégedéssel, sőt mondhatni, lelkesedéssel üdvözölték.

Május 22-kén csodálkozásukat fejezték ki a felett, hogy a követek háza nem csatolta e sérelmeket az országos sérelmekhez; mire a personális azt a felvilágosítást adta, hogy mihelyt annak rendje szerint elkészülnek, azonnal az országos sérelmekhez fognak csatoltatni.²

Úgy látszik azonban, hogy erre nézve a róm. katolikus rendek között is eltérő nézetek merültek fel. Legalább erre mutat azon körülmény, hogy június 1-jén, midőn a klerus a diploma pontjai szerint összeállított sérelmekre nézve saját nézetét, illetőleg saját sérelmeinek odacsatolását akarta keresztül vinni, a rendek többsége azt elvetette.

¹ Venerabilis Cleri Memoriale contra Statum Evangelicum. Anno 1708. Nem. Múz. kéziratái közt.

² Diarium Diaetae Poseniensis pro die 29-a Mensis Febr. Anno 1708. . . indictae. Országgy. könyvtár.

A tárgyalás alatt egy érdekes jelenet adta elő magát. Kovácsovics János prépost, a klerus nevében felszólalván, egész elkéseredéssel mondá, hogy a rendek kényök-kedvök szerint intézkednek, és nem hagyják magokat felvilágosítani. Ezt a rendek tekintélyesebb része rossz néven vette és visszautasítá az ifjú pap naiv leczkértetését.

Ezen jelenet után a római katolikus sérelmek a főrendekhez küldettek vissza; elintézésök a jövő ülésre halasztatott.

VI.

A protestánsok észrevételei a róm. katolikusok „sérelemeire“ és a hatodik pontra. — Az augustinus barátok, a jeruzsálemi johanniták, a franciskánusok, a maltai és német lovagrendek; a jezsuiták kérelmei.

A protestáns rendek, kik Bécsből június elején hazaérkezett követeiktől örömmel vették ő felségének az audientia alkalmával adott kegyes választát, remélni kezdtek, és siettek ama kegyes válaszáért hálás köszönetet mondani. Annyival is inkább, mert azóta az országos rendek felküldötték volt sérelmi iratukat, melyben az evangélikusokra nézve oly sérelmes hatodik pont is foglaltatott.

Ez alkalmat felhasználták arra is, hogy a róm. katolikusok által beadott sérelmi iratra, valamint a sokszor említett hatodik pontra is elmondják „észrevételeiket“, melyekből kitűnik, hogy amaz egyenesen a fennálló törvények és diplomák érvényét támadja meg, emez pedig magát a királyi diploma hatodik pontját forgatja fel.¹

Első észrevételök a „regnicolae“ kifejezésre vonatkozik, mely csak akkor volna helyesen használva, ha az összes rendek, tehát az evangélikusok is elfogadták volna a vallásügyi pontot. Minthogy azonban az országgyűlésen jelen volt evangélikusok ez ellen, mint vallásukra nézve sérelmes pont ellen óvást tettek, s arról bizonyítványt is

¹ Hum. Mem. Evang. Dobner. i. h.

kértek magoknak kiadatni; ennél fogva azon általános kifejezés helyett „regnicolae“ ezt kellett volna az igazságnak megfelelőleg tenni: „regnicolae Romano-catholici“. És mint-hogy ezek a vallás dolgában az evangélikusokkal szemben ellenpártot képeznek, tehát azok felett ítéletet nem mondhatnak.

A második észrevétel a „hactenus“ és „toleratum“ szavakra vonatkozik, melyek a régiebb „adhuc“ szóval rokon értelmet fejeznek ki. Ezekkel a róm. katolikusok azt akarják mondani, hogy az evangélikus vallás szabadsága csak addig tartatik fenn, míg a rendek mást nem határoznak, vagy a míg ő felségének tetszeni fog, s az is csak azon helyeken, melyek az 1681-ki 25. t.-czikkben említve vannak. De az evangélikus vallás szabadsága, a legújabb idők kivételével, mindig és az ország minden részében biztosítva volt azoknak, akik e vallást önként elfogadták, s e szabadság az ország köztörvényei és a királyi diplomákon alapult.

Ami pedig a „toleratum“ szót illeti, az még sérelmesebb, mint az „adhuc“ volt. Mert azon evangélikus urak és rendek, akik hajdan e vallást szabad tetszésök szerint elfogadták, azáltal, hogy a római katolikus vallásról lemondtak, nem mondtak le törvényes javaikról és jogaikról. Ezen tényből nem következik, hogy a róm. katolikusoknak ezért joguk lenne őket akár megtűrhetni, akár meg nem tűrhetni; sőt ellenkezőleg, mivel semmi sem lehet önkényesebb dolog, mint a vallás, tehát az evangélikus karoknak és rendeknek is teljes joguk volt a róm. katolikus vallás elhagyásával az evangélikus vallást felvenni; a miből egyáltalában nem lehet azt következtetni, mintha ezért kénytelenek lennének lelkiismeretök felett a róm. katolikusok hatalmát elismerni. Ezért nem lehet mondani, hogy az evangélikus vallás a római katolikus urak által *megtüretett*, mert csak az tűrhet, a kinek módjában van az ellenkezőt is tennie.

Mindezekből világos, hogy a róm. katolikusok semmi hatalommal nem bírnak az evangélikusok felett; minél fogva

nem lehet állítani, hogy ezek azoktól, vagy viszont amazok ezektől megtürethetnének. Jobb volna, ha a lelki egység háborgatói felhagynának az ilyen kifejezések használatával; mert ezen kifejezés Magyarország törvényeiben ismeretlen. mert a róm. katolikus status nem gyakorolhat hatalmat az evangélikus status lelkiismerete felett, és mert a hazai köztörvények és királyi diplomák szerint a római katolikusok, az ágostai és helvét hitvallásúak, vallásuk szabad gyakorlatára, templomok és egyéb javak használatára nézve egyenlő jogokat élveznek.

Harmadik észrevételök vonatkozik a róm. katolikusoknak azon eljárására, mely szerint a vallás ügyét az 1681. évi 25. és 26. t.-cz. és az 1687-ki 25. t.-cz. alapjára akarják ugyan helyezni, de csak az akkori állapot fentartásával; a mi lehetetlenség, mert ha ezen törvényezikkek az evangélikusok óvása ellenére meghozattak is; de mivel azok végére magok a róm. katolikusok azt a záradékot tették, hogy az evangélikusok bővebb követelések iránti folyamodványukat a jövő országgyűléseken előterjeszthetik (nem állván ellent a klerus és némely világi róm. katolikusok ellenmondása), tehát ez egyáltalában nem zárja ki a régiebb törvények és királyi diplomák érvényét. Minélfogva a vallás ügyét se nem lehet, se nem szabad azon állapotban hagyni; sőt inkább az evangélikusok panaszai ezen országgyűlésen lennének elintézendők. Mert hiába lett volna felhagyva a folyamodás szabadsága, ha a panaszokat nem kellene elintézni; és hiába lett volna hozva azon záradék, ha az előbbeni törvények érvénye fenn nem tartatott volna. Mert valóban a vallás szabadságára vonatkozó törvények és királyi diplomák mitsem érnének, ha a római katolikusoknak jogukban volna az evangélikusok kívánságait mellőzni.

Negyedik észrevételök az, hogy a róm. katolikusok az illető sérelmi pontban nem elég világosan fejezik ki, hogy mi voltaképeni értelme azon kifejezésnek, „továbbá is az ott kifejezett s a papság és némely világi róm. katoliku-

sok, valamint Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok rendei által is megújított óvások és ellenmondások mellett, ugyanazon állapotban hagyják“. Mert a „továbbá“ kifejezésnek kettős értelme lehet; vagy pillanatnyi belenyugvást, vagy hosszabb s bizonytalan időt jelentvén. De különben is mit akarnak „az ott kifejezett“ móddal, s a klerussal és világi róm. katolikusokkal, sőt a horvát rendekkel is? Ha az 1681-ki 25. és 26. t.-cikkekben foglalt módozatot értik, úgy azokat megvalósítani nem lehet, mert „a földesúri jogok sérelme nélkül“ való záradékokat oly módozat alapjául veszik, mely szerint a róm. katolikus földesúrnak szabadságában állana jobbágyait vagy áttéríteni, vagy birtokáról elűzni, mi ellen az evangélikusok azelőtt is óvást tettek, a jelen országgyűlésen is felszólaltak, s ő felsége kegyelmességéhez folyamodtak, kérve őt, hogy az evangélikus vallás ne csak némely helyeken, hanem mint a törvények és diplomák biztosítják, az egész országban mindenhol szabadon gyakorolhattassék. A horvát rendekre való hivatkozást sem lehet érteni, mert hiszen a horvátok a vallás dolgában saját határaikon túl soha sem intézkedtek, hanem a magok ügyéről külön intézkedtek, a mint azt az 1687-ki 23. t.-cikk bizonyítja.

Ötödik észrevételök azon kifejezésre vonatkozik, mely szerint a római katolikusok a klerus és némely világi róm. katolikusok ellenmondásának fentartása mellett kívánják a vallás ügyét a régi állapotban fentartani. Holott ők jól tudják, hogy efféle ellenmondásuk örökre érvénytelennek van kimondva az 1647-ki országgyűlés 5. cikkében.

Hatodik észrevételök az ellen szól, hogy a róm. katolikusok a vallás szabadságát nem akarják kiterjeszteni azon vidékekre, melyeket ő felsége fegyveres erővel foglalt el, daczára annak, hogy a vallás szabadságáról szóló törvények és kir. diplomák azt mindenütt és mindenkinek biztosítják. Aztán feledik azt, hogy ő felsége azokat a részeket nem csupán róm. katolikusokkal, hanem az evangélikusok segítségével is foglalta vissza, s éppen azért méltán

lehet kívánni, hogy azok ott is élvezhessék vallásuk szabad gyakorlatát.

A hatodik észrevétel azon záradékra vonatkozik, mely a földesurak jogainak épségben maradását akképen magyarázza, hogy a róm. katolikus földesúr kényétől függjön, akar-e vagy nem evangélikus lelkészt vagy alattvalót megtűrni a maga jószágán; ellenben az ev. földesúr, azon oknál fogva, mert a róm. katolikus vallás ezen apostoli országban öröklött vallás, míg az ágostai és helvét hitvallás az ország törvényei ellenére s azok tilalma daczára fegyveres zaj között csempésztetett be, a róm. katolikus lelkészeket és jobbágyokat el ne űzhesse birtokairól. Magyarországot őseink még a keresztyénség behozatala előtt saját vérökkel hódították meg; és amint István király alatt lelkiismeretök szabadsága szerint elfogadták a keresztyénséget, a nélkül, hogy hazájokat elhagyták volna, úgy az evangélikusok ősei is lelkiismeretök szabadságát követve, elhagyták a római katolikus vallást s helyette az evangélikus hitet fogadták el a nélkül, hogy régi jogaikról és örökségeikről lemondottak volna. Miből következik, hogy ez országban nem a róm. kath. vallás az örökös, hanem a lelkiismeretök szabadságának örvendő országos karok és rendek törvényes örökösei az országnak. Ebből ismét következik, hogy a törvényesen bevett és kir. diplomák által biztosított vallások bármelyikét szabad tetszésök szerint elfogadhatják és pedig a hozzájuk tartozó néppel egyetemben. Nem lehet tehát helyesen állítani azt, amit a római katolikusok az illető sérelmi pontban mondanak, hogy t. i. róm. katolikus vallás öröklött vallás, míg az evangélikus fegyverzörej között csempésztetett be és csak a béke kedvéért türetett meg idáig; nem is lehet ez állítást a róm. katolikus földesurak kiváltságának megokolására felhozni, mert sem az egyik, sem a másik vallás nem mondható öröklő vallásnak az országban, hanem egyedül az e vallásokat szabadon elfogadható karok és rendek az igazi és törvényes örökösök, teljesen egyenlő jogúak egymás között úgy vallásuk, és

lelkiismeretők, mint polgári jogaik tekintetében. Ezen egyenjogúságuknál fogva sem a róm. katolikus rendek az evangélikusok felett, sem az evangélikus rendek a róm. katolikusok felett nem bírhatnak semmiféle hatalommal, sőt inkább e rendek mindenike positiv törvények és diplomák által van biztosítva már egy század óta vallásának szabad gyakorlásában olyképen, hogy ha egyik a másik ellen vétene, az positiv törvényes büntetés által sujtassék.

Az evangélikus vallásnak nem volt szüksége fegyveres zajra, hogy bevétethessék, mert nem fegyver, s nem az ágostai és helvét hitvallású ősök valamely erőszakossága terjesztette e vallást, hanem az isten igéjének hirdetése, mit a lelkiismeret szabadsága magával hozott; továbbá, mert az ország törvényei világos szavakkal mondják, hogy császári és atyai indulatból adták ki a vallás szabadságát biztosító diplomákat, és végre mert a vallási szabadságot biztosító országgyűlések legtöbbjének idején semmiféle háború nem dult ez országban, amint azt mutatják az 1609., 1618., 1625. és 1630-ki, továbbá az 1635., 1655. és végre az 1659-ki országgyűlések. Mindezeknél fogva csodálkozásukat fejezik ki az evangélikus rendek a felett, hogy a római katolikus status csak az ő jogait biztosító diplomákat kívánja elismerni, mely diplomák ha azon oknál fogva lennének érvénytelenek, mivel háborús időkben adattak ki, akkor azokat ily okoskodással minden más szabadságokra nézve meg lehetne sérteni. Ugyanis a „*jus reformandi*“ még oly országokban is, melyekben a vallás szabadsága nincs köztörvények és diplomák által biztosítva, nem illethet meg egyeseket, hanem csak a legfőbb hatalmat; annál kevésbé igényelhetnek magoknak ily jogot a földesurak hazánkban, a hol a király és ország köztörvények által már megegyeztek abban, hogy a vallásszabadság örökre biztosítva legyen. A római katolikusok tehát semmiképen nem folyamodhatnak az ő magyarázatukhoz, mely az ország köztörvényeivel homlokegyenest ellenkezik, és mely a közhitet és közjogot mélyen sérti.

Ha a róm. katolikusok által az ország rendei czíme alatt készített sérelmi pontot összehasonlítjuk a diploma hatodik pontjával, mely szerint a vallás szabadsága s annak szabad gyakorlata minden megszorítás nélkül valamennyi rendeknek a magok és a kir. ügyész birtokain, úgyszintén a véghelyeken a bécsi békekötés és 1608-ki k. e. t.-czikk szabványai szerint szabadon és sértetlenül fentartandó, és hogy e gyakorlat úgy a főuraknak és nemeseknek, mint a sz. kir. városok rendeinek, valamint a városokban és falvakban mindazoknak szabad legyen, akik azt önként elfogadni akarják; és senki — bármi rangú és rendű legyen is — annak szabad használatában és gyakorlatában sem ő felsége, sem a földesurak által semmi szín és ürügy alatt ne háborgattassék és ne akadályoztassék, azonnal kitűnik, mily nagy eltérés van a kettő között, és minő erő tulajdoníttatik a kir. diplomának. Hiszen az a pont, melyet a róm. katolikusok ennek czíme alatt adnak, nem is nevezhető semmiféle sérelemnek; mert józanul sérelemnek csak a törvény és diploma megszegése nevezhető. Az ő általok szerkesztett pont pedig nem a törvény és diploma erősítését, hanem inkább annak felfogatását czélozza. Ennek helyébe helyesebb, sőt szükséges lett volna az evangélikusok sérelmét tenni, mint a melyben világosan ki van mutatva a fennálló törvény megsértése.

Mindezeknél fogva az evangélikusok remélik, hogy ő felsége kegyességénél és hatalmánál fogva elégtételt fog nekik szolgáltatni.¹

Azonban a convent azt határozta, hogy ezen észrevételek ne nyujtassanak be többé az ügyis oszló felben levő országgyűlésnek, hanem egyenesen ő felségének és bécsi

¹ Observationis circa Religiones Gravamen, per Dominos Romano catholicos in praesenti Diaeta Posoniensi Anni 1708. occasione Diplomaticae Conditionis Sextae appositae. Dobner Naplójában, mintegy magyarázatul, a következő szavak foglaltatnak: „Praecedentes observationes Viennae concepit (referente id mihi Dno Schömbergero) Dominus Gabriel Skaricza, et Dnus Rösler passim annuit et emendavit.“ U. o. 123. lap.

tanácsosainak, mint akiktől több méltányosságot és igazságot lehet várni, mint a többségben levő róm. katolikus rendektől. Az átnyújtás Röszerre bízott, aki azt hűségesen meg is tette, de eredmény nélkül, mert a király nem adott reá választ.

Megemléítésre méltó események közé tartozik az is, hogy ezen országgyűlés folyama alatt mindenféle egyházi rendek jogokat kívántak nyerni, vagy legalább azt akarták elérni, hogy régen nyert jogaikat az országos rendek biztosítsák.

Így például május 2-kán olvastatott az augustinus barátok emlékirata, melyben aziránt folyamodnak, hogy az országba visszafogadtassanak, s régidőktől birt hazai birtokaik visszaadassanak. Ekkor ugyan még nem vétetett tárgyalás alá, mivel kevesen voltak jelen, a határozathozatal egy alkalmasabb időre halasztatott.

Május hetedikén olvastatott a jeruzsálemi Szt János-rend főnökének kérvénye, hogy ezen Magyarországon hajdan oly virágzó rend ismét behozassék az országba. Ennek tárgyalása is népesebb ülésre halasztatott.

Május 31-kén előterjesztetett a Szt Erzsébet provinciához tartozó Szt Ferencziek folyamodása aziránt, hogy amennyiben hajdan sok klastrommal és konventtel bírtak e hazában, mivel most már el vannak különítve más provinciáktól s külön provinciálissal bírnak, tehát állíttassanak vissza; továbbá kérték azt is, hogy a „vinpansiensis Conventus“ az országhoz csatoltassék, s legyen az ország első conventje, melytől a többiek függjenek. Ezt már a rendek helyeselték és végrehajtás végett ajánlották ő felségének.

Június 6-kán a *maltai* rend főnöke adta be emlékiratát, melyben ezen régi rendnek Magyarországra való felvételét kéri. E felett hosszas vita fejlődött ki, de a rendek semmiben sem tudtak megállapodni. Öt nap mulva a nádori protonotárius egy kész javaslattal lépett fel, melyben ki volt mutatva, hogy ezen rend hajdan be volt fogadva az országba, tehát most ismét befogadható. Ezt hallván a

rendek, hangosan tiltakozni kezdtek. Ellenszenvük oly nagy volt, miszerint készek voltak inkább otthagyni a gyűlést, semhogy e rend befogadásához hozzájáruljanak. Csak a királyi tábla néhány ülnöke és néhány város követe mutatott némi rokonszenvet. De a vármegyék követei határozottan ellene nyilatkoztak, sőt ünnepélyes írásbeli óvást nyújtottak be a maltai vitézek befogadása ellen. Végre is az mondatott ki, hogy e kérdés eldöntése a jövő országgyűlésre halasztatik.

Daczára annak, hogy a vármegyék követei ily nagy ellenszenvet tanusítottak az idegen rend ellen, június 12-én mégis egy más hasonló rend, t. i. a *német lovagrend* folyamodott azért, hogy az ő főnöke királyi meghívó által helyet nyerjen az ország rendei között. A rendek egész indignatióval azt felelték, hogy ez a rend sohasem volt befogadva Magyarországra, s ennél fogva semmiféle jogot nem tarthat arra, hogy főnöke királyi meghívót kapjon. Külömben is sok lényeges ok forog fenn arra nézve, hogy e rend be ne fogadtassék; ezek között leglényegesebb a rendnek azon alapszabályi pontja, mely szerint egyedül és kizárólag *németeket* fogad be tagjai közé. A magyarok nem kívánják e rendet magok között látni.

Alig hogy e kellemetlen kérdésben elhangzott az utolsó szó, ismét egy más ominosus rend kérvénye olvastatott fel. Ez volt a jezsuitáké, melyet a főrendektől Lapsánszky püspök és Berényi hoztak át. Ebben a jezsuiták érzékenyen panaszkodnak a felett, hogy míg hajdan az ő főnökeik mindig külön királyi meghívó által hivattak meg a magyar országgyűlésre, most ismételt kérések daczára sem bírtak ily királyi meghívót kieszközölni. A kérvény tulajdonképen a királyhoz volt intézve; annak tekintélyéhez folyamodtak, hogy célt érhessenek. Most, hogy a kérvény a főrendek útján a követek háza elé került, ez azt a választ adá a jezsuita atyáknak: szakadjanak el előbb az ausztriai provinciától, akkor aztán kapnak választ arra nézve, hogy mennyiben illeti őket a királyi meghívó, mennyiben nem.

Addig is ez ügy elintézése a jövő országgyűlésre halasztatik.¹

A rendek azt hitték, hogy már ezzel megszabadultak az egyházi rendek követeléseitől. Azonban június 16-kán a főrendek részéről azon nyilatkozattal lepettek meg, hogy a maltai rend, mely a rendeknél tíz nap előtt oly nagy ellenszenvvel találkozott, tulajdonképen be van véve, miről a nádor hivatalos bizonyítványt is állított ki. Nem szükség mondanunk, hogy ez nagy vihart támasztott a követek között. Megütközéssel vették a nádor vakmerő eljárását, és újra kijelentették, hogy ők a maltai rendet be nem fogadják, s ha kell, törvénybe is készek befoglalni, miként a mult ülés alkalmával e kérdés eldöntését a jövő országgyűlésre halasztották. Most újra követelik, hogy tiltakozásuk a nádor eljárása ellen a törvénykönyvbe iktattassék, és az illető rend felvétele semmisnek tekintessék. A főrendek kénytelenek voltak belátni, hogy az idegen rendek erőszakos betelepítése még most nem sikerül.

Hogy a rendek csakis az idegen egyházi rendek ellen tanúsítottak ellenszenvet, ellenben készek voltak segédkezet nyújtani minden oly rendnek, mely egyenesen a hazai róm. katholicismus szolgálatában áll, bizonyítja azon előzékenységük, melylyel a cisterciták iránt viseltettek. Ezek ugyanis június 19-kén benyújtott folyamodványukban azt kérték, hogy ez országban hajdan bírt régi apátságai és prépostságai visszaadassanak. Ezt a rendek méltányosnak találták, és ő felségéhez ajánlólag terjesztették fel. Ellenzés nélkül hallgatták végig a pozsonyi Szt Klára apácza-convent abbeli kérelmét, hogy Pozsony határában némely malmok, Budán pedig némely meleg fürdők engedtesse nek át birtokába.

Meg kell vallanunk, hogy a világi rendek nagyobb része nem éppen barátságosan volt hangolva a papok iránt.

¹ Ez ügyet Ravasz Ferenc kanonok június 19-kén még egyszer felhozta, de eredménytelenül.

mert azoknak önkénykedése és törvényellenes eljárása magánál a népnél is visszatetszést szült. Így például május végén azon panasz emeltetett a rendek előtt, hogy némely papi vagy szerzetesi pályára csábított emberek, mielőtt a kolostorba lépnének, megosztják vagyonukat az illető szerzetesekkel, és pedig saját vérrokonaiknak sérelmével. Ennek ellenében a rendek azt határozták, hogy az 1495: 55. t.-cz., 1647: 17. és 1638: 29. t.-cikknek épségben maradjanak és végrehajtassanak. Néhány nappal utóbb, vagyis június 1-én, egy férj azon panaszát terjeszté elé a rendeknek, hogy a pozsonyi pap rendkívül nagy taxákat szed a temetések után. Ennek következtében azon határozat hozatott: kéresék meg a hercegprimás mint főpásztor, hogy papjai számára oly rendszabályt készítsen, melyet mindenkinek követnie kell. Ez meg is történt.

Ugyanazon időben, mikor ez tárgyaltatott, egy Uzolin nevű horvát követ hasonló panaszt tett a horvát papok ellen, elmondván, hogy a temetések alkalmával ezek is nagyon zsarolják a népet. Volt eset, hogy a pap nem akarta eltemetni a hullákat, míg lovat nem adtak neki ajándékkul minden temetésért. Erre egy jelen volt horvát prépost oly dühbe jött, hogy Uzolinnak azt mondá: *nem igaz*, amit beszél; mire Uzolin válaszola: *hazugság*, hogy nem követelnek lovat. Ezen szokatlan parlamenti durvaságok nagy zajt idéztek elő. Mind a két fél sértve érezte magát, s mind a ketten elégtételt követeltek. Az ebből támadt veszekedést csak azáltal tudta megszüntetni az elnöklő persónális, hogy az ülést feloszlatta.¹

Ily jelenetek csak gyorsították az országgyűlés bezáratását, mely június végén a pestis ürügye alatt csakugyan bekövetkezett.

¹ Diarium Diaetae Posoniensis 1708. Országgy. könyvtár kézirati példánya.

Az 1709-ki pozsonyi országgyűlés.

Június 5-től augusztus 13-ig.

I.

A múlt országgyűlésen beadott sérelmekre kibocsátott királyi resolutio június 7-kén felolvastatik. — A vallásügyi pont heves vitát idéz elő. — A protestánsok külön tanácskozása. — A június 30-ki országos ülésen Rösztler és a personális között éles szóváltás fejlődött ki. — Július 3-kán új vita; a protestánsok kérelme, hogy sérelmeik az országos sérelmekhez csatoltassanak, nem fogadtatott el.

Mint hogy a múlt évben tartott országgyűlés a bekövetkezett pestis miatt június végén ügyszólván rendetlenül oszlott szét, ő felsége 1709. május 18-kára újra összehívta párthíveit, hogy a múlt évben átvett sérelmekre adott királyi választát közölhesse velök.

Időközben nevezetes hadi tények következtek be. Heister és Pálfi császári tábornokok Trencsén alatt szétverték Rákóczy seregét, mely másutt is új meg új csapásokat szenvedett. A diplomatai tárgyalások sem vezettek kellő eredményre, minélfogva Rákóczy hajlandó volt tiszteletes béke megkötésére.

De a hadiszerepese által elkapatott császári hadvezérek most már hallani sem akartak a békéről, hanem a háború folytatását sürgették, mialatt József király ügyesen a kedélyek megnyugtatósára törekedett. Híveinek egy része már előre látta Rákóczy leveretését, és a biztosan várt győzelem előérzetében bosszúra gondolt mindazon szerencsétlenek iránt, akik Rákóczy zászlaja alatt harcoltak. Ezen aljas, de könnyen érthető gyarlóság különösen azok körében nyilvánult, akik a szeretet vallásának hirdetésére voltak hivatva. A „lázadókról“ mint valami istentelen gonosz emberekről beszéltek, akik minden irgalomra érdemlenné tették magokat. A királyé és némely higgadtabb gondolkodású világi férfiúé az érdem, hogy a humanismus érzete teljesen ki nem irtatott a rendek szivéből, kik a ki-

rály hívószavára, bár csekély számmal, ismét megjelentek Pozsonyban.

Többnyire azokat látjuk összeseregelve, akik a mult országgyűlésen is jelen voltak. A főpapság és főnemesség azon része, mely a királyhoz híu maradt, teljes számban jelent meg; de a vármegyék és városok követei csak gyéren gyülekeztek, úgy hogy a május 18-kára összehívott gyűlés csak június hó első napjaiban volt megnyitható

A rendes ülések részint a követek lassú gyülekezése, részint a királyi biztosok késedelmezése, részint pedig a közbejött püünkösi nagy ünnepek miatt, csak június 5-kén kezdődtek meg. Ekkor nyujtották át az országos sérelmekre adott királyi választ, melyet azonban csak két nap mulva olvastak fel ünnepélyesen.

Hatása általában megnyugtató volt, amennyiben a király ismételve kijelenté, hogy a koronázási diplomában és az 1681. s 1687-ki törvényekben letett alapelvekhez képest tiszteletben kívánja tartani mindazon törvényeket, jogokat, szabadságokat és szabadalmakat, melyek ott megerősítettek; továbbá, hogy épségben fogja tartani azon javításokat és módosításokat is, melyeket azokon az azóta tartott országgyűlések tettek.

Tudjuk, hogy a folytonosan tartó polgárháború károsan hatott vissza a vallási és egyházi ügyekre. Az egyházi javak már régebben nagy mértékben megterheltettek. Új beneficiumokat pedig a helyzet bizonytalansága és a nagy állami terhek miatt nem igen lehetett alapítani. Ez kifejezést nyert a királyi válasz nyolczadik pontjában, melyben az mondatik, hogy az egyházi javak megterheltetése az ország törvénye szerint történt, mihez a közjó érdekében maga a klerus is hozzájárult. Egyébiránt egyes netáni sérelmes esetekben ő felsége kész orvoslatozt nyujtani. A tizenegyedik pontban érintett szentmártoni főapátság sérelmére vonatkozólag azt mondja, hogy ez ügynek megvizsgáltatását még az országgyűlés folyama alatt fogja elrendelni. A tizennegyedik pontban említett azon intézkedést, hogy az

elhalt papok birtokai a királyi fiskusra szálljanak, ő felsége továbbra is fentartani kívánja. Mindazáltal beleegyezését adja, hogy különbség tétessék az örökölt és szerzett birtokok között. A váradi egyház panaszát a királyi fiskus fogja eligazíthatni.

A válasz többi pontjaiban erélyesen hangsúlyozza királyi jogait. Ezek közt a kancellári hivatalnak egyházi vagy világi egyén általi betöltésére vonatkozó jogát is. Fentartja magának azt, hogy Magyarországon és csatolt részeiben — mint eddig — ezután is alapíthasson, fentartasson és javadalmazhasson egyházakat. A fennálló kolostorokat és kollégiumokat a kánonok értelmében nem szünteti meg; de azt hiszi, hogy azokat szaporítani a közjó rovására nem szükséges. A parochiáknak tett adományokat azonban, melyek semmiféle törvény által nem tiltatnak, továbbra is tiszteletben fogja tartani. Azt is királyi gondjai közé számítandja, hogy a megyés püspökök kötelességeiket lelkiismeretesen teljesíthessék.

Mellőzve itt a magánsérelmekre vonatkozó királyi választ, a hitfelekezetek egymáshoz viszonyáról és közjogi helyzetéről szóló 33-ki pontban „ő felsége kijelenté, hogy a Magyarországon *bevett három vallás* ügye az utóbb tartott soproni és pozsonyi országgyűlések czikkeinek *valódi* értelme szerinti állapotban marad; s azok szabadságáról és biztonságáról ő felsége akként fog gondoskodni, hogy az ismételten említett törvényczikkek ellenére sem a földesurak ne éljenek vissza jogaikkal, sem pedig a nevezett vallások követői bármelyikének lelkiismeretén erőszak ne követtessék el; — és ha várakozás ellenére a dolog más-kép történnék, azt hatalmával és királyi tekintélyével mindenképen meg fogja szüntetni“.¹

Az országos rendek, szokás szerint, egy kisebb küldöttségre bízták a királyi resolútióra adandó válasz szer-

¹ Diarium Diaetae Poson Anni 1709 jun. 7. Kovachich gyűjt. Nemz. Múz.

kesztését. Amíg ott az eljárás módja felett vitatkoztak, addig a protestánsok külön felekezeti tanácskozásban tárgyalták a vallási pontnak lényegét. Tagadhatatlanul szerencse volt, hogy ő felsége nem fogadta el a róm. katolikus rendek által kívánt határozatot, s ezért a protestáns rendek csak hálával tartozhatnak ő felségének. De még sem voltak megelégedve a resolútiójában foglalt általános ígéretekkel, melyeknek értéke már régen alászállott, mivel a tényleges orvoslás rendesen elmaradt. Ragaszkodtak ahhoz, hogy a királyi diploma hatodik pontjában érintett vallási sérelmek valósággal is megszüntetessenek; hogy ne kelljen évről-évre panaszaikkal sem itthon ő felségének, sem a külföldi hitsorsosoknál alkalmatlankodniok.¹

A tanácskozásokban, mint a konvent tagjai, jelen voltak:

1. Okolicsányi Pál turóczmegyei,
2. Bohus Ferencz zólyomi,
3. Kiszél Mátyás lipthói követ, ki azonban itt meghalt,
4. Okolicsányi György árvamegyei,
5. Szopori Nagy Boldizsár körmöczvárosi,
6. Ambrusztér Dávid selmeczvárosi,
7. Sexti Dániel beszterczebányai,
8. Skultéty János zólyomvárosi,
9. Gronell Jakab breznóbányai,
10. Mocsi István újbányai,
11. Brdo János bélabányai,
12. Martius D. modorvárosi,
13. Rösler Farkas András pozsonyvárosi követek.
14. Burgstaller N. pozsonyi bíró,

¹ Die 19 Junii — írja Dobner Naplójában — Las mir Herr Rössler einen Brief von Siebenbürgischen Secretario, in welchem derselbe ihn versichert, mit dem grössten Eifer die Religions (angelegenheit) so ihm zu Theil vertraut worden, zu handtiren, er habe auch die Gravamina den Engelländischen, Hollandischen und anderen Evangelischen Ständen (Städte legatis) allbereiit recommando übergeben. *Kovachich* gyűjt. Országos levéltár.

15. Szegner József soproni tanácsos,
16. Skaricza Gábor pozsonyi procurator,
17. Gábrriel János ruszti tanácsos,
18. Iványos Miklós győri,
19. Scharnóczai, Osztrosith követe.
20. Dobner Ferdinánd sopronvárosi,
21. Scharff bazinvárosi követe.
22. Rajmann Ádám,
23. Úsz Gábor,
24. Horváth N. magánzó Pozsonyban,
25. Zetkovszky N. mint anyitrai evangélikusok küldötte.

Hogy a tanácskozások minél gyorsabban és simábban folyjanak, Rösler június 23-kán részletes előterjesztést tett a protestáns ügynek a legújabb helyzetéről, kiváló tekintettel azon konventi tagokra, akik a múlt országgyűlésen nem voltak jelen. A jelenvoltak ezt hálával fogadták; de hogy az előterjesztésben foglalt nagyérdékű tárgyak friss emlékezetükben megmaradhassanak, Röszlert arra kérték, hogy írásban is lenne szives velök közölni az eddig történtek fonalát.

Ez meg is történt június 25-kén, a mikor több felvidéki küldött is megjelent a tanácskozmányban. Felolvasták a beadott sérelmeket, a hozzájuk csatolt emlékiratot és mindazon beszédeket, melyeket audientiák alkalmával ő felsége és tanácsosai előtt elmondottak. Felolvasták az ezekre adott válaszokat, valamint a róm. katolikusok sérelmi iratát is.

A főkérdés azonban az volt: mit tegyenek ő felségének legutóbbi resolútiójával szemben? Okolicsányi arra figyelmeztette az egybegyülteket, hogy az ellenfél vagy ridegen ellent fog mondani, vagy részben engedni. Mind a két esetben készen kell állani a felelettel. Nagyon valószínű, hogy különbség fog tétetni a vallásgyakorlat szabadsága és biztonsága között, s hogy eleinte mindent megígérnek, de utóbb semmit sem adnak meg. Azért jó lesz vigyázni — úgy mond — hogy ridegen ne mindent követeljük, nehogy aztán mindent elveszítsünk.

A többiek azon nézetnek adtak kifejezést, hogy a vallásgyakorlat szabadsága annak biztonsága nélkül nem képzelhető; nem képzelhető anélkül, hogy a templomok, iskolák, papok és tanítók és az emlékiratban előszámlált minden jövedelmek, jogok és szabadságok háborítlanul fentartassanak. Minélfogva kérni kell ő felségét, hogy a protestánsoktól elfoglalt templomokat és iskolákat, az emlékiratban kifejtett minden tartozmányaikkal együtt, még ezen országgyűlés alatt adassa vissza, és jövőre nézve a teljes vallásszabadságról atyailag gondoskodni s ezáltal híveit a nagyfontosságú lelkiismereti kérdésben megnyugtatni kegyeskedjék; még pedig olyképen, hogy ne csak itt vagy ott, hanem mindenütt országszerte és minden evangélikus lakosnak legyen lelki nyugodalma és békéje. Kivánták pedig ezt azért, hogy az utókor ne mondhassa, hogy kötelességeiket elmulasztották, hogy a törvényektől és királyi diplomáktól eltértek, s nem ragadtak meg minden alkalmat arra, hogy egyházuk és vallásuk jogait megvédelmezzék.

A rendek házában június 30-kán került a sor a válás ügyét illető 33-dik pont felolvasására.

Mielőtt Meskó Ádám ítélőmester a szöveget felolvasta volna, felállott Okolicsányi és kivánta, hogy ne az illető sérelmi pont, hanem csak ő felségének resolútiója olvassassék fel; mert — úgy mond — ha az országos rendek sérelme felolvastatik, akkor a mi sérelmeinket is fel kell olvasni.

Ebből nagy zaj kerekedett. A klerus és a róm. katolikus követek követelték a felolvasást. Mások elleneztek. Végre felolvastatott mint a diploma hatodik pontjára vonatkozó sérelem, ő felségének resolútiójával együtt, mely — mint fentebb láttuk — *három „bevett“ vallásról* és azoknak királyi védelméről szól.

Az evangélikusok ezért hálájukat kifejezték királyi ő felsége iránt; többi kivánalmaikat pedig új kérvényben kivánták kifejezni. De a klerus nem tudott bele nyugodni a resolúció azon kifejezésébe, hogy „három bevett vallás“.

Spázay Pál esztergomi kanonok ez ellen tiltakozott. A róm. katolikus vallást — úgy mond — maga az Isten alapította; s ennél fogva nem lehet róla azt mondani, hogy „bevett“ vallás, hanem inkább, hogy Szent István apostoli királytól „öröklött“ vallás. Az evangélikus vagy lutheránus vallás nem is nevezhető vallásnak, csak lutheránus s ágostai és helvét hitvallásnak, konfessióknak. Ezt Okolicsányi nem hagyhatta szó nélkül.

A mi vallásunkat is maga az Isten alapította, mondá; és ha a róm. katolikusok azt mondják a magok hitéről, hogy Szent István királytól „öröklött“, akkor mi evangélikusok vagyunk az örökösök, mert Szent István decretumai teljesen egyeznek a mi vallásunkkal. A Szentírás azon kifejezése: „Te vagy ama szikla, rajtad építem fel az én anyaszentegyházamat“ nem Pétert, hanem Krisztust állítja az egyház alapjául s az Athanásiusi symbolumot a hit zsinórmértékéül. Belebocsátkozott a symbolikus könyvek magyarázatába, és valahányszor Spázay a maga nézetének védelmére valamit felhozott, Okolicsányi azonnal készen volt a szakszerű czáfolattal, mely a Szentírásban és a hitvallásokban való jártasságáról fényes tanubizonyságot tett.

A protestánsok abbéli kívánságára, hogy kívánataik ismét felterjesztessenek, az elnöklő személyesen megjegyzé, hogy: a rendek válaszában nem lehet ily kérelmet kifejezni. Emlékeztetett arra, hogy tavaly, midőn a sérelmekről volt a szó, a protestánsok nem kívánták a magok sérelmeit országos sérelmek közé fölvétetni, hanem külön akartak folyamodni az udvarhoz.

Rösler ezt hallva, felugrott és hozzászólott a tárgyhöz. Többek között felemlíté, hogy a protestánsok a mult évben is beadták sérelmeiket, és azokat az országos sérelmekhez csatoltatni kérték, de kérelmük nem teljesített. Ezért *kénytelenek* voltak az udvarhoz külön folyamodni.

A személyes tagadta, hogy így történt volna a dolog. De Rösler, hivatkozva az események egymásutánjára, férfias komolysággal ismételte előbbeni állítását; minek követ-

keztében a personális, megfélelkező elnöki méltóságáról, indulatos hangon e szavakban tört ki:

„Ne mondja kend, mert nem igaz; hitemmel is kész vagyok megbizonyítanom (noha nem szükséges), hogy nem instált kegyelmetek.“

E szavakra óriási zaj keletkezett a rendek padjairól. Dobner és több evangélikus követ Rösler mellett foglalván állást, erősítették, hogy állítása igaz; míg a róm. katólikus többség az ellenkezőt állítva, a personálisnak adott igazat, és elégtételt követelt az elnöki szék sérthetlenségének.

A klerus és a királyi tábla néhány tagja oly nagy sérelemnek akarták feltüntetni a personális meghazudtolását, hogy Rösler ellen az 1587-ki országgyűlésen Debreczeni György altárnok ellen hozott számüzetési büntetést akarták alkalmazni. Spázay hirtelen előkereste Istvánfi történelmi munkáját, s abból az illető eseményt a következő szavakkal olvasá fel: „Ezen villongós gyűlés alatt Debreczeni György altárnok, ki a szabad városokban törvénykezett, mivel a magyar tanácsról tilos gyalázó szavakkal nyilatkozott, s annak tekintélyét piszkoló szavak s gúnyiratokkal sérté, miért a tanácsurak az országos rendek és a törvény oltalmához folyamodtak, az országgyűlés elé idéztetett. De meg nem jelent. *Ez okból* felségsértésbe elmarasztaltatván, *számüzetett*. Ezen szigorú ítélet ugyan nem ártatlanul sújtá az elbizakodott embert, de három év múlva Zrinyi György, a sértett tanácsurak és a rendek közbenjárására megsemmisítettett és ő méltóságát és javait visszanyeré“.¹

Íme úgy mond Spázay — így kell eljárni Röslerrel is, aki a rendek elnökét sértette meg!

Azonban mindenfelől hangzott: nem tartozik ide; nem hasonló eset, menjünk tovább!

De a felindult rendek szóviharát nem lehetett lecsil-

¹ Hist. Lib. XXVI. An. 1587. Vidovics Gy. fordításában 647. l.

lapítani. A personális érezte, hogy voltaképen ő hibázott, midőn a sértő „nem igaz“ szavakat használta; de attól félt, hogy hibájának beismerése által tekintélyén érzékeny csorbát fogna ejteni, ennél fogva a zaj lecsillapodásával magyarázni kezdte a tényállást olyformán, hogy igenis a protestánsok kivánták, miszerint sérelmeik az országos sérelmekhez csatoltassanak, de a többség azt el nem fogadta; ez ellen azok óvást tettek, miről annak idején bizonyítványt is adott nekik.

Ez voltaképen nyilvános beismerése volt annak, hogy Rösler állítása megfelelt a tényállásnak; azonban a kedélyek annyira fel voltak zaklatva, az egymással szemben álló felek oly indulatosak, s maga az elnöklő personális oly zavart volt, hogy az ülést, még mielőtt a 33-dik pont elintéztetett volna, feloszlatta.

Ezen kellemetlen jelenet hatása alatt mindenki elfeledte Czindery horvátországi követnek abbéli protestatióját, hogy az evangélikus vallás Horvát-Szlavon és Dalmátországokban bevettnek ne tekintessék. Városszerte csak a zajos jelenetről beszéltek a követek és a főurak; kiki saját vérmérséklete és felfogása szerint ítélte Röslernek „vakmerősége“ felett. Még asztal felett is ez képezte a beszéd tárgyát. Egy ilyen alkalommal, mikor Dobner védelmezte társát, és általánosságban a protestánsoknak a király iránti hűségét emlegette, s hivatkozott a soproniaknak várvédelem alkalmával tanúsított önfeláldozó magaviseletére, Kajdacsai szentgyörgyi követ azon ellenvetést tette, hogy akkor némely lutheránusok azt mondták: mit törődjünk mi a császárral?

Dobner ez ellenvetés igaz voltát kétségbe vonta. Állítása oly határozott volt, hogy az illető kénytelen volt kijelenteni, hogy nem a soproniakról, hanem más lutheránusokról mondá azt.

— Akkor, úgy mond Dobner, ne tessék az ártatlannokat vádolni. Ha valaki csakugyan mondott volna oly helytelen szavakat, ám büntesse az előljáráóság. Mi akasztó-fára vinnők az olyat.

Más hasonló jelenetek is fordultak elő nemcsak magánbeszélgetések, hanem nyilvános tárgyalások alkalmával. Jellemző dolog, hogy nagyon gyakran használt kifejezések voltak ezek: áruló és lázadó. Azok, akik nem régen még Rákóczy zászlai alatt voltak, de újabb események alapján József hítségére tértek vissza, nem találkoztak kellő előzenyességgel és őszinteséggel; sőt gyakran kellett tapasztalniok, hogy előbbi pártállásukért lenézetnek és gyanusítottanak. Ha czekek közül valamelyik, mint követ felszólalt az országgyűlésen és ha az véletlenül még protestáns vallású is volt, biztos lehetett róla, hogy a klerus nem hagyja szó nélkül, és szemére hányja „a lázadást” és az ónodi gyűlést.¹

A protestáns rendek ily körülmények között kétszerezesen érezték a Rösztler és a personális közt felmerült sajnós esetnek súlyos voltát; s éppen azért még aznap sietett küldöttségileg a personális kiengesztelésére. Ezen tény igen jó hatást gyakorolt nemcsak a personálisra, hanem az ügy további menetére is. Kölsönös felvilágosítások és magyarázatok után a personális sajnálatát fejezte ki az eset felett, de egyúttal nagybecsülését nyilvánította Rösztler iránt, akit nem akart megsérteni. Biztosította a megjelenteket, hogy a protestánsok iránti jó iudulatát továbbra is meg fogja tartani; remélve azt, hogy a nyilvános meghazudtolás, mely a bécsi kormánykörökben is nagy szenatiót okozott, nyilvános ülésen fog jóvá tétetni.

Néhány napba került, míg megtalálták az alkalmas

¹ . . . Tandem post longas in negotio Religionis habitas, sat morosas controversias, ubi inter tales, qui nuper sequaces Rákóczyani erant, jam vero ad fidelitatem Suae Majestatis redierunt, sicque in sessione ablegatorum munere fungerentur, saepius ad personalia quoque deventum extitit, eratque sat taediusura audita, quomodo Catholicus Lutherano et e contra sibi objiciebant, qualiter in Onodiensi et aliis conventiculis contra Regem et Religionem conjuraverint, ipsam Regiam Majestatem detronisaverint, confoederationem strictissimo sub Juramento conflaverint et alia similia . . . Diarium Dietae Posoniensis 1709. Országgyűlési könyvtár kéziratái közt.

módot, melyen az a két fél jellemének sérelme nélkül megtörténhetett. A felek lovagias gondolkodása és kölcsönös tapintata, jelesül pedig Röszlernek azon férfias eljárása, hogy a személyes nyilatkozata után késznek nyilatkozott szavainak értelmét helyreigazítani, lehetővé tette a békés kiegyenlítést.

Július 4-kén feszült figyelemmel várták a nagyszámú számban megjelent rendek e kényes becsületbeli ügy megoldását.

A személyes szokottnál nyájasabb és halaványabb volt. Sajnálatát fejezte ki a néhány nap előtt itt a rendek körében történt sajnós eseményről, kijelentvén azt, hogy szavaival nem kívánta Röszlert megbántani, annál kevésbé követi szólásjogát megsérteni.

Erre fölemelkedett Röszler, és a városok táblájához, majd a klerus felé fordulva, ünnepélyes hangon ezeket mondá: Őszintén fájlalom, hogy néhány nap előtt oly szerencsétlen tárgy merült fel, midőn azt állítottam, hogy az evangélikus rendek kérték az országos rendeket, miszerint sérelmeiket a többi politikai és juridikai sérelmekhez csatolják, amit személyes ő nagysága tagadott, és ezért nehezített. Kijelentem ezennel, hogy e szavakat nem sértési szándékkal mondtam el, sem azért, hogy azon magán nézetemet ő nagyságának, vagy a közhatározatnak fölibe akartam volna helyezni, mely esetben, ha szavaim a személyes ő nagyságát vagy a rendeket sértették volna, ezennel kész vagyok bocsánatot kérni.

Ezen férfias hangon elmondott engesztelő szavak általános helyesléssel fogadtattak. Mindenfelől hallatszott az őszinte szó által lefegyverzett rendek ajkairól: megbocsátunk, hiszen emberek vagyunk, mindnyájan tévedhetünk!¹

Csodálatos, hogy ez utóbbi szavakat csak a papok nem osztották, mint akik a tévedhetést csak mások gyarló

¹ V. ö. Dobner Diarium, Kovachich-féle gyűjt. Az orsz. levéltárban, és a Nemz. Múz. lev.

tulajdonságának ismerték el. Ők a rendes tárgyalások fonálának felvétele után csakhamar kimutatták, hogy a vallás dolgában nem hajlandók elismerni, mintha az evang. vallás éppen olyan szabad vallás lehetne, mint a róm. katolikus. Ők helyesléssel fogadták a kir. resolutio 33-dik pontjára vonatkozó — Meskó Ádám által készített és felolvasott — replikát, melyben hangsúlyoztatik, hogy a szent római kath. vallás, melyet ő felsége is követ, s mely az egész világon elterjedett, Szent István első király korától fogva Magyarországon és a hozzácsatolt részekben, egyedül volt *bevéve* és az 1550: 12-ik s egyéb törvényezikkek által megerősítve; hogy az ágostai és helvét hitvallás, az egyházi és világi róm. katolikusok ellenére fegyveres erővel hozatott be s az 1681. és 1687-ki kikötésekkel egyedül a közbéke és nyugalom kedvéért *türetik* meg. Hivatkozik e részben az országos határozatokra.

A karok és rendek, ezen replika szerint, azt hiszik, hogy ha ezen pont ő felségének resolutiója szerint fog elintéztetni, éppen e miatt szünnék meg a béke és nyugalom. Azt remélik tehát, hogy ő felsége nem fogja rossz néven venni, ha a resolutiójában foglalt és a róm. kath. rendre nézve felette sérelmes „bevett“ kifejezés ellen, mint mindig, úgy most is felszólálnak mint olyan ellen, mely csak fegyverrel csikartatott ki tőle. Védik a visszaszerzett részekben gyakorlandó földesúri jogokat és újra könyörögnek, hogy ő felsége kiadandó újabb resolutiójában jelentse ki, miszerint semmiféle olyan új *felekezetnek*, mely ezen mozgalom idején a *Krisztus keresztjét száműzte*,¹ hely ne adassék az országban; ilyenek ellen a királyi ügyész vizsgálatot indítson, ő felsége pedig méltóztassék e bajt megszüntetve elrendelni, hogy a mozgalmas időben elfoglalt telplomok a róm. katolikusoknak visszaadassanak.

Természetes, hogy ily ellenséges indulatot tanúsító javaslatot a protestánsok nem fogadhattak el. Egyházuk

¹ Ez vonatkozás a rózsahegyzi zsinat egy határozatára.

létjogát látták abban ismét megtámadva oly vádak kíséretében, melyeket már igen sokszor megczáfoltak. Okolicsányi, Rösler és Dobner egymásután felszólaltak és határozottan kijelentették, hogy a felolvasott replikához ezúttal sem járulhatnak, annak ellentmondanak s erről magoknak külön bizonyítványt kérnek kiadatni. Azt, ami ő felsége resolútiójának 33-ik pontjában megnyugtató, hálás szívvel fogadják. Ami ellen pedig észrevételük van, aziránt ismét alázatos folyamodást fognak benyújtani ő felségének czáfoló emlékirat kíséretében. Ha pedig oly szerencsétlenek lesznek, hogy a rendek többsége ezen szándékjokat meg hiúsítja, erre nézve is bizonyítványt kérendnek, hogy azzal ő felsége elé járulhassanak.

Erre Meskó Ádám röviden azt felelte: van már bizonyítványotok; új kérvényt nem lehet a replikához csatolni. S ezzel a többség elütötte kérelmeiktől, minek következtében e nélkül voltak kénytelenek folyamodni ő felségéhez.

De még ezt is ellenezte Spáczay Pál kanonok. Támadó beszédében azt állítja, hogy a protestánsok vallása érdekében hozott törvények fegyverrel csikartattak ki, ennélfogva ő felsége nem is tartozik azokat megtartani.

Erre felszólalt Okolicsányi és párthíveinek helyeslése mellett, erős okokkal verte vissza e támadást. Kiterjeszkedett a róm. katolikus-párt egész eljárására, s ez ellen társaival együtt határozottan tiltakozott. Elmondá, hogy az evangélikusok tiltakoznak most is, mint tiltakoztak a mult országgyűlésen az ellen, hogy az ő sérelmeik nem ismeretnek el országos sérelmeknek. Szemükre veté a papoknak, hogy midőn hat év óta dűl e hazában a polgárháború, s midőn ő felsége a rendekkel együtt annak lecsendesítésén fáradozik, akkor ők e békét igazságtalan eljárásukkal akadályozzák. Mert nem lehet igazság az, hogy az egyik félnek sérelmei meghallgattatnak, a másik fél sérelmei pedig ridegen elmellőztetnek, amiből csak gyűlölködés s haszontalan czivakodás származik. Ő felsége az ország összes rendeinek, tehát az evangélikusoknak is szóló leiratokat boesát

ki, miből következik, hogy a feliratoknak is így kellene felmenniök. Minthogy pedig a róm. katolikusok az evangélikusok szabadságainak tagadása által a kir. diplomát is megsértik, világos, hogy az ő kérelmüknek felolvasása, az evangélikusok kérelmének mellőzése, csak a törvények elforgatására vezet.

Ily körülmények között — mondák az evangélikusok — örök hálára vannak kötelezve ő felsége iránt, aki vallásukat nem *megtürt*nek — mint azt a róm. katolikusok óhajtották — hanem az 1608-ki törvénynek megfelelőleg *bevett*nek jelentette ki; és aki a földesurak visszaéléseit kir. hatalmánál fogva megszüntetni ígérte. Azért teljes bizalommal fordulnak hozzá kérelmeikkel ismét, hogy őket a római katolikusok által ellenük intézett támadásokkal szemben védelmébe fogadni, s törvényes jogaikban megtartani kegyeskedjék.

Ezzel tartoznak vallásuknak, mely messze világra kiterjed, mely Krisztus tanain alapszik; tartoznak a történelmi igazságnak, mely azt bizonyítja, hogy a reformatió nem fegyveres erővel hozatott be az országba, hanem szabad polgárok által szabad lelkiismerettel fogadtatott el. A róm. katolikusok erőszakossága hozta létre a háborút, kik a reformatió tanait önkényt elfogadó nemeseknek nemcsak vallási szabadságát, hanem egyéb jogait is megtámadták. Nem csoda, hogyha az ausztriai házból származó királyok ellen Zápolya és más r. katolikusok által folytatott háborúban elterjedt a reformatio; az sem lehet új dolog, hogy Boeskay, Bethlen és Rákóczy György idejében nem csupán a vallásért, hanem polgári szabadságért folyt a háború, és pedig nem csupán az evangélikusok, hanem róm. katolikusok által is, mely a népjog alapján békekötések által szüntettetett meg.

Nem ismerhetik el tehát az evangélikusok azon ellenvetés jogosultságát, mintha a reformatió erőszakosan fegyverrel hozatott volna be az országba, és mintha annak joga és szabadsága fegyveres erővel csikartatott volna ki; vagy

vége mintha a jelen zavarok okát is az képezné, s ez alapon kiirtandó lenne. Hasonló okoskodás alapján a róm. katolikus vallás, sőt az ország egyéb szabadságait is meg lehetne támadni; mert az országos rendek folytonos háborúk által biztosították nemesi jogaikat a királyokkal szemben. Így vívták ki például II. Andrástól az ország összes jogainak alapjául szolgáló törvényt; így harczoltak őseink századokon át szabadságaikért anélkül, hogy azokat kicsikartaknak lehetne mondani. Vajjon az ország szabadságait, azért, mert azokat fegyverrel védelmezték őseink, meg kell-e semmisíteni? Ezt a róm. katolikus rendek sem fogják állíthatni, de éppen ily módon nem állíthatják azt sem, hogy az evang. vallást, melynek jogait fegyverrel kivívott békekötések biztosítják, kiirtandó lenne azért, mert fegyverrel kellett jogait kivívni. Hogy nem a reformatiónak, hanem az ellene — nem királyok, hanem egyedül némely elbizott róm. katolikusok által — folytatott üldözésnek lehet csak tulajdonítani az evangélikusok fegyverfogását, az a haza törvényeiből oly világos, hogy bizonyítani felesleges.

Mit szóljanak azon állandó háborúkról, melyek a reformatió behozatala előtt folytak ez országban? Melyik az a magyar király a reformatió előtti századokban, aki ellen a rendek, akik pedig róm. katolikusok voltak, fegyvert nem ragadtak volna? Hiszen még a reformatió utáni háborúkban Verbőczy Istvánon és a már említett Zápolya Jánoson kívül többen, kik fegyvert fogtak, nem evangélikusok voltak, hanem róm. katolikusok; továbbá a jelenkori átkos háborúnak főindítói és vezetői Rákóczy és Beresényi hasonlóképen róm. katolikusok.

Mindezeknél fogva a róm. katolikus rendeknek azon törekvése, hogy az evang. vallás szabadságát biztosító törvények, békekötések és kir. diplomák felforgattassanak, igazságtalan és az evangélikusokra nézve sérelmes. Ez ellen tiltakozniok kell, de egyúttal ő felségénél keresnek oltalmat és igazságot, kérve őt, hogy az ágostai és helvét hit-

vallású rendek által beterjesztett kérelemre vigaszt nyújtó határozatát kiadni kegyeskedjék.

Még Spáczay Gábor jánosi apát és nyitrai kanonok is felszólalt, azt mondván, hogy az 1707-ben Rózsahegyen tartott zsinaton a lutheránusok, régi szokásuktól eltérőleg, azt határozták, hogy a Megváltó keresztje többé ne használtassék, hanem kiküszöböltessék a szertartásokból. Mire Dobner azt felelte, hogy az nem tartozik reájuk, mert — úgymond — mi kedvelői és nem gyűlölői vagyunk Krisztus keresztjének ezen vers értelme szerint:

Effigiem Christi, quoties transibis, honora,
Non tamen effigiem, sed quem designat, adora.

Még azután is védekezniök kellett a protestánsoknak azon vádak ellen, hogy vallásuk sérti a róm. katolikuskokat, hogy az erőszakkal hozatott be. De erre Dobner a július 14-kén tartott ülésen azt a feleletet adta, hogy nem erőszakkal, nem fegyverrel, hanem kéréssel, könyörgéssel és könyekkel vívták ki magoknak azt a szabadságot, hogy istenükhöz saját vallásuk szerint folyamodhassanak.

Mínthogy a protestánsoknak azon kérése, hogy az ő sérelmeik is országos sérelmek gyanánt terjesztessenek ő felségéhez, a róm. katolikus többség által nem fogadtatott el, az evangélikusoknak nem maradt egyéb módjuk, mint az, hogy külön feliratban utasítsák vissza az ellenük szórt rágalmakat, s kérjék továbbra is ő felségének atyai védelmét.

II.

Az evang. rendek külön folyamodnak ő felségéhez. — Okolicsányi emlékirata. — Az ehhez csatolt czáfoló irat.

A fentebbiekből láttuk, hogy az evang. rendek hatalmasan védelmezték jogaikat; de a róm. katolikus többség mellőzte kérelmüket, úgy hogy nem maradt egyéb hátra mint hogy folyamodjanak ő felségéhez, és férfiass nyíltsággal utasítsák vissza az ellenök emelt vádakat. A memorandum elkészítésével Okolicsányi Pált bízták meg, aki július 15-kén készen volt dolgozatával. Bemutatta hitsorsosainak, kik aztán némely pótlásokkal el is fogadták.

A szóban levő emlékiratban az ev. rendek mindenekelőtt örök hálájukat fejezik ki ő felségének azon kegyeségeért, hogy a rendekhez intézett kir. válaszában az ág. és helvét hitvallást „bevett“ vallásnak méltóztatott nyilvánítani, és hogy a soproni országgyűlés 25. és 26. t.-czikkeit olyképen erősítette meg, hogy a földesurak ne élhessenek vissza jogaikkal, s bármely vallás követőinek lelkiismeretén erőszak ne követtessék el.

Továbbá, hogy mivel a mult országgyűlésen benyújtott kérelmükre ő felségének válasza elmaradt, s mivel az idézett 26. t.-cz. értelmében az efféle kérelmek elintézése a jövő országgyűléseknek hagyatik meg, a minő e jelen gyűlés is; ennél fogva úgy az előző törvények, békekötések és kir. diplomák alapján, mint az ezeket megerősítő újabb törvények erejénél fogva könyörögnek, hogy sérelmeik ténylegesen annál is inkább elintéztessenek, mert ezáltal az ország békéje is hathatósan előmozdittatik.

Ez alkalommal alázattal megjegyzi, hogy a jelen háború vezérei, akik pedig róm. katolikusok, és a hozzájuk szitóknak nagyobb része is róm. katolikus, míg az evangélikusok a kisebbik részt képezik, az evang. vallásnak teljes szabadságot engedtek, hogy őket ezzel is megnyerjék (illetőleg rászedjék) s azon sok száz templomból, iskolából és parochiákból, melyeket tőlök a róm. katholi-

kusok 1647 óta annyi törvény, békekötés és kir. diploma ellenére, sőt még a 25. és 26. új t.-cikkek sérelmével is elfoglaltak, némelyeket a szécsényi egyezmény alapján önkényt visszaadtak. Miből következik, hogy az evangélikusok még ezen zavaros időkben sem foglaltak vissza erőszakosan templomokat.

Minthogy pedig ő felsége a szécsényi gyűlés határozatait nem ismerheti el, s ekként az evangélikusoknak ottan tett engedményeket sem erősítheti meg, világos, hogy ez azon országgyűlés, melyre a 26. t.-cz. halasztotta a vallásügynek elintézését, és hogy ez azon törvény, mely az országnak hitlevéllel megerősített régibb törvényeit épségben tartani rendeli, és melynek alapján az evangélikusok régebben is, most is felfolyamodtak ő felségéhez.

Ezekhez csatolták azon javaslatot is, hogy miképen lehetne a vallásügyi sérelmeket legkönnyebben megszüntetni. Ehhez képest aziránt folyamodnak, hogy „a földesurak jogainak épségben tartásáról“ szóló záradék valódi értelme országgyűlésileg megállapíttassék és megerősíttessék, úgy hogy összhangzásban legyen a vallás szabadságát biztosító régibb törvényekkel, békekötésekkel és kir. diplomákkal.

Továbbá, hogy a bécsi békekötésnek 9. és 10. pontja, valamint az 1608-ki koronázás előtti 10., 11. és 13. t.-cikkek s az 1647-ki és más oly törvények, melyek a hivataloknak valláskülömbőség nélkül való osztását rendelik, megtartassanak, s ahhoz képest a nádori és kir. táblai hivatalokra evangélikusok is jelöltessenek, valamint a megyei, városi és követi állásokra is alkalmaztassanak. Ugyancsak az 1647: 15. t.-cz., mely az evangélikusok házassági ügyéről szól, továbbá az 1647: 7. t.-cz., mely az evang. parasztnak azon jogát biztosítja, hogy papjokat tanítás végett máshová is vihetik, vagy ők magok tanítás hallgatása végett máshová is mehessenek; továbbá a 8. t.-cikk, mely a mesteremberekre nézve azt rendeli, hogy azok valóságukkal ellenkező szertartásokra ne kényszeríttessenek;

ügyszintén az 5. t.-cz., mely arról szól, hogy valamely vallást önkényt elfogadtak, annak elhagyására ne kényszerítessenek, ismét megújíttassanak és megerősíttessenek. Továbbá kívánják, hogy az 1608-ki koronázás előtti törvény, mely a soproni gyűlés által megerősített, azon részében is megerősíttessék, mely botrányok kikerülése végett az evangélikusoknak megengedi, hogy saját superintendenseik és más egyházi előljáróik legyenek.

Mint hogy pedig a vallás szabadsága magában foglalja a templomok, paplakok, iskolák, kórházak, temetők, harangok, mindennemű alapítványok, javadalmak és járandóságok szabad használatát, amint azt az újabb törvények és kir. diplomák is elismerték: ennél fogva kérjük, hogy az 1647-dik évi, s a 90 templomról szóló 6-dik; a szakolczai protestánsokról szóló 8-dik; a győri, lévai, tihanyi, révkomáromi és holicsei templomokról szóló 9-dik; a kassaiakról szóló 18. és 19-ik t.-czikkek, ügyszintén az 1649. évi 11. t.-cz., mely a másfalvai és teplai templomokról, s az 1647: 10., 11. és 12. t.-czikkek, melyek részint a templom- és iskolaépítésről, részint a fizetésekről és stólajövedelmekről szólnak, szintén megújíttassanak és megerősíttessenek.

Ezek után átmennek a 26. t.-czikkre, jelesül pedig az abban foglalt záradékos megszorítások sérelmes voltának kimutatására.

Az első záradék így hangzik: „Ezután az ágostai és helvét hitvallásuak által épített s még római katolikus szertartásra nem használt templomok, bizonyos biztosok által nekik átadandók“. Ez annyiban igazságtalan és sérelmes tétel, amennyiben csak azon templomok átadását rendel, melyek még róm. kath. szertartásra nem használtattak; holott az igazság azt követelné, hogy mindeniknek visszaadassék a magáé, tehát az evangélikusok által épített olyan templomok is, melyekben róm. katolikus szertartás is tartott. Ilyenek például a pozsonyi, a ruszti (hol az egész városban csak két róm. katolikus léleknek van temploma), a kőszegi, besztercebányai várbeli kisebb templom, a kas-

sai, két komáromi, a szentgyörgyi, bazini, nagyszombati, szakolczai, körmöczi, két selmeczi, újbányai, vágújhelyi, mely romokban van; továbbá Turóczban a bellai, pribóczi és zátaresai Mosonban az óvári; a győri imaház; Trecsénben a littai és több mások, melyeknek előszámlálása fölösleges, de mivel evangélikusok által építettek, tehát visszaadandók lennének.

A második záradék ez: „más helyeken pedig ő felségének kegyelmes kijelentése szerint, templom, iskola és paplak építhetése céljából, azon ágostai és helvét hitvallásuak kényelmére, azon biztosok által az alább következő rendben leendő helyek kijelöltetni határozatnak: Valamint az ország minden vármegyéiben, jelesül Vas vármegyében Dömökben, Nemes-Csón az ágostaiak részére, és Felső-Órön a helvét hitvallásuak részére.

Sopron vármegyében: Vadosfalván és Nemeskéren.

Pozsony vármegyében: Rhéten és Pusztafödémesen.

Nyitra vármegyében: Nyitraszerdahelyen és a Vág mellett Strázsán;

Barsban: Simonyin és Zselézen;

Zólyomban: Osztrolukán és Garamszegen.

Turóczban: Neczpálon és Ivánkafalván;

Liptóban: Hibbén és Nagypalugyán;

Árvában; Felső-Kubinban és Stebnyén;

Trecsénben: Szúlón és Zay-Ugróczon;

Szepesben: Görgön és Toporeczon vagy Batizfalván, némelyek ellenmondása daczára megengedettetett“.

Ezen clausula az itt előszámlált tizenegy vármegyére nézve annyiban sérelmes, amennyiben az evangélikusoktól elvett több felépült templomok helyett csak két-két hely jelöltetett ki, az is alkalmatlan helyen. Innét van, hogy a róm. katolikusok kezén több felesleges templom maradt, némely helyen két-három is; holott az evangélikusok az illető helyeken többségben vannak, sőt némely helyen alig van római katolikus lakos. Ezért az elvett templomok üresen, gondviselés nélkül, rommá lesznek; míg a sok

közteher alatt nyögő evangélikusoknak majdnem lehetlenné válik még szerény épületeket is emelniök.

Megjegyzendőnek tartják itt azt is, hogy nemcsak paraszt, hanem nemesi helyek is vannak, melyek vagy egészen, vagy legalább nagyobb részben evangélikus nemesektől lakatnak, s alig egy-két róm. katolikus van közöttük. Nincs tehát ok, miért kellene az ilyen nemesi helyeken a protestánsokat megfosztani templomaiktól és járulkaiktól, és megfordítva, miért kellene tartani templomot azon két-három róm. katolikus lakos számára, akik azt még csak javítani sem lévén képesek, pusztulni kénytelenek hagyni.

Ily körülmények között a lelkek nyugodalma s követezésüképen az egész haza nyugodalma tekintetéből helyesebbnek vélnék, hogy egyes városokban azon felekezetnek kellene adni a templomot és járandóságait, amely ott többségben van; a kisebbségnek pedig megengedtetnék, hogy az 1647: 10. és általánosságban a soproni 26. t.-czikk épségben tartása mellett, a kijelölendő helyeken új templomokat szabadjon építenie. Vannak ugyan falvak és városok, melyekben a község megegyezése szerint valamelyik rész épített magának fából vagy kőből templomocskát; ilyen helyeken a méltányosság szerint kellene kielégíteni az illető építő felekezetet, s gondoskodni papja és tanítója ellátásáról.

A harmadik clausula így szól: „A többi vármegyékben, jelesül Zala, Veszprém, Győr, Komárom, Abaujvár, Sáros, Zemplén, Ugocsa, Bereg, Torna, Gömör, Borsod, Hont, Nógrád, Szolnok és Heves, úgyszintén Pest-Pilis-és Solt egyesült, Szabolcs, Ung és Szathmár vármegyékben, minthogy jelenleg az ottlevő templomoknak tényleges használatában vannak, azért azok a tényleges birtokosok által való használatra felhagyattak“.

Ezen záradék ugyan a törvénytől és a kir. diplomával egyezőnek látszik, mindazáltal egyes vármegyékben, pl. Győrben és Komáromban némely templomok és járan-

dóságok, melyek ezen 26. t.-czikk után az evangélikusoktól elvették, még ezen országgyűlés alatt lennének visszaadandók minden járulékaikkal együtt, és ha e részben valami követelés merülne fel, az a jövő országgyűlésen lenne elintézendő.

A negyedik clausula a véghelyekről szól ekképen: „Azonkívül az ország végvidékein, még pedig a Kanizsa elleni parancsnokságban, Szt-Gróton, a győri parancsnokságban Tihanyban, Vásonyban, Pápán, Veszprémben, Győrött és Komáromban; a bányai parancsnokságban Léván, Korponán és Füleken; a felsőmagyarországi parancsnokságban Putnokon, Ónodon, Szendrőn, Tokajban, Kállón és Szathmárban“.

Ennek következtében olyan magyarázat merült fel hogy azon véghelyeken, melyeknek nevei nem említették, sőt olyanokon is, melyek felsoroltatnak, ha bármi oknál fogva elkülönítetténe az a véghelyektől, azokon templomokat tartani és építeni, szóval vallásgyakorlatot folytatni nem szabad. Ennek ellenében az evangélikusok kéri ő felségét, hogy nemcsak a megnevezett helyeken, hanem másutt is mindenütt, akár szüntek meg az illető helyek véghelyek lenni, akár nem, szabadjon vallásukat gyakorolniok.

Az ötödik clausula a szabad királyi városokról szól ekképen: „A szabad kir. városokban, ú. m.: Pozsonyban, az ágostai hitvallásúaknak szabad legyen saját költségükön a külvárosban egy templomot építeniök, a biztosok által kijelölendő helyen. Továbbá Sopron maradjon azon vallásának birtokában és gyakorlatában, melyet most követ, s abban ne háborgattassék. Végre a szabad és bányavárosokban, mint Trencsénben, Modorban, Körmöczön és Besztercebányán, felső Magyarországon minden városoknak a bennök kijelölendő helyen templom, iskola és paplak építése megengedettik“.

Ezen záradéknak az a gyengéje, ami az előbbinek, hogy t. i. némely megnevezett helyeken két-három sőt több templom is van, melyekre a róm. katolikusoknak nincs

szükségük, de az evangélikusoknak kellenének; minélfogva az evangélikusok azon kívánságuknak adnak kifejezést, hogy a tőlök elvett templomok adassanak vissza. Mert nagy igazságtalanságnak tartják, hogy midőn például a soproniaktól három templom, a magyar kápolnával, iskolákkal és tartozmányaikkal elvették, ezek helyett csak egy imaház építése engedtetik nekik. Avagy lehet az igazság, hogy két róm. kath. embernek két oly temploma legyen, melyeknek egyikét az evangélikusok külön engedély alapján építették?

Mindezeknél fogva azt kérik, hogy ezen clausulák hatálya kiterjesztessék nem csupán a megnevezett véghelyi és szabad királyi városokra, hanem azokon kívül az ország valamennyi városára és helységére. Ilyen — a nevezett t.-czikkből kihagyott — városok ezek: Selmeecz, Bakabánya, Korpona, Ruszt, Kőszeg, Buda, Fehérvár, Újbánya, Libetbánya, Szakolecza, Szentgyörgy, Bazin, Zólyom, Breznóbánya, Pest, stb.; továbbá ilyen szabadalmazott városok, mint Vágújhely, Bán, Zsolna, Kisuczaujhely, Varin, Illava, Rajecz, Csejthe, Rózsahegy, Nagyfalu, Szent-Miklós, Szent-Márton, Mosócz, Turán, Szucsán, Tót-Próna, Német-Lipcese, Trsztena, Turdossin, Pónik, Dobronyiva, Bábaszék, Szászi, Nagyszalatna, Alsó-Kubin, Sarnóvia, Báth, Lévárd, Szenicza, Szobotistye, Somorja, Légrad s több efféle.

A hatodik clausula, melyben az ország ezen vagy más vidékén az evangélikusoknak templomai minden megszorítás nélkül meghagyatnak, továbbra is megerősítendő lenne. A törvényczikk többi clausulái mindvégig elfogadhatók, kivéve azon magyarázatot, mely szerint imaházak építhetők ugyan, de azokban papot tartani nem szabad. Ez olyan magyarázat, mintha valaki azt mondaná: lámpát ugyan mindenki tarthat, de nem szabad világitania.

És minthogy ezen t.-cz. olyan vármegyékre is kiterjeszti a vallás szabad gyakorlatát, melyek az úgynevezett neoquistikák közé tartoznak, s a régiebb törvények és kir. diplomák különben is az egész országban biztosítják a

vallás szabad gyakorlatát; minthogy továbbá a visszaszerzett vármegyék lakosságának nagyobb része evangélikus vallású: ennél fogva kérik ő felségét, hallgassa meg törvényeken alapuló kérelmeiket; vigasztalja meg őket és küldőiket, kik közül sokan életüket áldozták fel ő felségeért, és akik továbbra is felajánlják hűséges szolgálataikat.¹

Ezen emlékirathoz csatolták a multkor már egyszer benyújtott sérelmeiknek jegyzékét, és a bevezetésben említett, s a római katolikus rendek replikájára írt czáfoló iratot.

A sérelemjegyzéket annál inkább mellőzhetjük itt, mivel tartalmát úgyszólván ismerjük; de a czáfoló irat tartalmát már csak azért is közölnünk kell, mivel abban az evangélikusok vallásuk lényegéből és az ország törvényeiből vett argumentumokkal bizonyítják be, hogy az ő vallásuk nem megtúrt, hanem törvényesen *bevett* vallás; továbbá, hogy az nem fegyverzörej között hozatott be, s nem is mondható a lázadás okául, amint azt a róm. katolikusok állítják.

Ezen czáfoló irat, melyet szintén Okolicsányi szerkesztett, apróra szétszedi a róm. katolikusok replikáját.

Ugyanis a római katolikusok replikája rossz néven veszi ő felségének azon nyilatkozatát, hogy az ágostai és helvét hitvallást *bevett* vallásnak jelenti ki, és újonnan kimutatni igyekezik, hogy azon két vallásfelekezet fegyverzörej között hozatott be az országba, és csak a béke kedvéért türetett meg; de mivel a béke és nyugalom nem jött létre, tehát ebből azt a következtetést vonja le, hogy az evangélikusok vallását sem kell az országban megtúrni.

¹ Lásd Dobner Diariumát a nemz. Múz. példánya szerint, hol e nevezetes Emlékirat kivonata a tintával jelzett 197-dik lapon olvasható; a teljes Emlékirat pedig — nem tudni, eredeti fogalmazványban-e, vagy pedig már a rendek által változtatott alakban — a 161. lapon kezdődik. Az összevetésnél azonnal feltűnnek az eltérések, melyek azonban a lényegben nem sokat változtatnak. Én a kivonatot használtam, csakis az elejét és végét egészítettem ki a teljes szövegű Emlékiratból.

Ez azonban helytelen és az evangélikus vallásra nézve sérelmes állítás. Látszik, hogy a róm. katolikus status, ha nem tapasztalná ő felségének e részbeni eltérő gondolkodását, kész lenne azt nyilvánosan is kárhóztatni és proscríbáltatni.

Az evangélikusok előtt nem új az efféle sértegetés. Fájdalommal kénytelenek azt ismételt hallani és méltatlanul tűrni. De tudják, hogy az Isten igaz egyháza a világ kezdetétől fogva így sértegettetett. Világi és egyházi történelmi könyvekből világos, hogy Krisztus nevét használják fel a jelen században is a harcz ürügyéül. Minthogy ekképen a békétlenségnek okául a vallás állíttatik oda, kénytelenek ezen állítás alaptalan voltát úgy a Krisztus példájával, mint az apostolok tanításával kimutatni.

Mindenek előtt a „túrt vallás“ kifejezésére vonatkozólag felhozzák, hogy ámbár erre nézve már az előbbeni országgyűlésen benyújtott emlékiratukban is eléggé megfeleltek, mindazáltal alázattal ismételve kijelentik, hogy az olyan felekezet vagy vallás, mely a hitet egyedül azon Jézus Krisztusnak érdemében helyezi, aki isteni természeténél fogva az élő Istennek, testénél fogva pedig a Szűz Máriának fia, mely hit tehát a Krisztusban gyökerezik; mely hitnek a kegyességben, következképpen a jó cselekedetekben kell megnyilatkoznia; — az a vallás, mely lényegében egy, de a Szentírás szerint és a Szent István I. könyvének I. fejezetében foglalt Athanásius-féle magyarázat szerint három személyben nyilatkozó istenséget tanít; — továbbá az az egyház vagy vallás, mely Péter apostol ama hitvallását, melyben Krisztust az élő Isten fiának nyilvánítja, s mely az Istennek ezen fiát az egyház alapkövének nevezi, Szent István könyvének II. fejezete értelmében hirdeti; végre az az egyház vagy vallás, mely minden nemzetnél szokásos módon fogadtatott be, s nyilvános békekötésekben befoglaltatott, és azután ezen ország köztörvényeibe beigtattatott, s azonfelül a királyok szent szavával a hitlevelekben megerősített, s nem titokban, de nyilván-

nosan és nyíltan gyakorolta szabadon elfogadott vallását: az ilyen vallás nem nevezhető *túrt* vallásnak, amint azt a róm. katolikus status gyalázkodva lealázó módon állítja, hanem nevezendő *bevett* vallásnak, úgy amint azt ő felsége nevezte királyi resolútiójában.

Nem tartják helyén valónak, hogy a klerus némely tagjai által többször nyilvánosan tett azon ellenvetést czáfolják, hogy az evangélikusok nem tartják meg az első király által bevett keresztyén vallást. Mert az előbbeni pontban kellő szerénységgel kimutatták, hogy nemcsak amaz első király által előírt, hanem a királyok királya, a Jézus Krisztus által hirdetett vallást, s abból mindazt szigorúan megtartották, ami az üdvösségre tartozik. A többiekre nézve, melyek t. i. nem tartoznak az örök üdvösségre, és melyek amazok könyveiben nem is foglaltatnak, minők a külső szertartások és fegyelmi ügyek, fentartották a minden országokban másként gyakorolt keresztyén szabadságukat.

Azt hiszik, hogy az eddig felhozott argumentumok eléggé bebizonyították azt, hogy az ő vallásuk a keresztyénséggel *befogadott* vallás. De ezeken kívül nem hiányoznak positiv törvények, békekötések és királyi hitlevelek sem, melyek ezt világos szavakkal kétségtelenné teszik. Ugyanis, midőn 1500 éven túl, mintegy húsz évvel később az evangéliumi vallás, néhány ember által Magyarországra behozatott, és minden fegyveres erőszak nélkül kezdett terjesztetni; midőn némelyeknek nyílt ellenzése és erőszakoskodása folytán meghozatott az 1523-ki 23. s az 1525-ki 15. t.-cz. a lutheránus megégettetéséről és kiirtásáról, midőn ennek következtében tényleg sokan ki is végeztek: akkor, 1606-ban kötött meg a bécsi béke, melynek első pontjában az üldözés megszüntettetett, és az országban mindenkinék és mindenütt szabad vallásgyakorlat engedtetett. Ennek alapján 1608-ban béke idején, tehát fegyveres kényszer nélkül, önkényt *vétetett* be (így hangzik a törvény szava) az evangélikus vallás, nyilvános országgyűlésen, min-

den ellenmondás nélkül. Hogy ez így történt; hogy a törvény az összes rendek, tehát a róm. katolikusok, az evangélikusok, és a király beleegyezésével nyilvánította az evangélikus vallást *bevett* vallásnak, azt csak az fogja tagadhatni, aki a déli nap fényét is eltagadja. Ha a róm. katolikus status oly értelemben akarná az evangélikus vallást megtűrtnek tekinteni, mint a hogy a zsidók, és a világnak Krisztust tagadó nagyobb része kényszerül megtűrni az igaz egyházat, akkor az közös sorsuk lenne nekik a patriarchákkal, a prófétákkal és az apostolokkal, sőt az egész keresztyénséggel — de gyalázat lenne a világ előtt és dicstelenség az Isten előtt.

Nem nyomhatják el a feletti csodálkozásukat sem, hogy a róm. katolikus status a vallásbeli szabadságot fegyverrel kierőszakoltnak, s egyedül a béke kedvéért megengedtetnek állítja; s ebből azt a következtetést húzza, hogy mivel a béke megszűnt, szűnjék meg a bevett vallás szabadsága is! Vajjon ily argumentummal nem lehetne-e felforgatni a világ minden szövetségeit? Vajjon ily okoskodás mellett nem kellene-e beszüntetni ezen ország minden más szabadságait? Mert ha az evangélikus vallás szabadságát azért kellene megszüntetni, mert annak megtartásával — mint mondja — megszűnik a béke: akkor abból az következnék, hogy meg kellene szüntetni az ország más szabadságait is, mivel azok fentartása nemesak néha, hanem jóformán állandóan megzavarja az ország békéjét.

Fájdalommal látják magokat olyanok érintésére kényszeríttetni, melyeket máskülömben nem hoztak volna fel. De az ellenök és vallásuk ellen irányzott sérelmes támadás kényszeríti őket, hogy önvédelem gyanánt ily kierőszakolt érveket is felhasználjanak. Felhozzák jeruzsálemi Endre magyar királyt; aki bizonyára nem önkényt, hanem kényszerítve biztosította az ország szabadságait, amint azt az előző történetek tanúsítják. Felhozhatnák, ha fájdalom nélkül lehetne, hogy alig volt magyar király, úgy a nevezett András előtti időszakban, mint az utána következőben is

egész a reformatió behozataláig (tehát azon időben, midőn századokon keresztül csak római katolikusok voltak az ország rendei), aki ellen a rendek szabadságuk védelmére fegyvert nem fogtak volna, ami természetesen csak a béke megzavarásával történhetett meg. Ez oly világos, hogy magok a róm. katolikusok sem fogják tagadhatni. Ha ezek szerint igaz, hogy az ország szabadságait megtámadó királyok, és nem az azokat védő rendek zavarták meg a békét; akkor az evangélikusok is csak azt válaszolják, hogy ha olykor az evangélikusok kénytelenek voltak vallásuk védelmére fegyverhez nyulni, annak okai azon némely római katolikusok voltak, kik királyi rendeletek ellenére, a közönséges jogok ellenére, a hit ellenére, az igazság ellenére templomokat foglaltak, vallást háborgattak és üldöztek. Kiemelik, hogy nem minden római katolikust vádolnak ezzel, mert hiszen most is sokan vannak, kik a vallás és a templomok ügyét, e háborús időben méltányosan oldják meg. De például hozzák fel mindjárt a reformatió kezdetéről Verbőczy Istvánt, ki a szabadság védelmének ürügye alatt fellázadt II. Lajos király ellen; felhozzák Zápolya Jánost, aki utóbb királylyá lett, aki szintén ezen ürügy alatt fogott fegyvert ő felségének őse I. Ferdinánd ellen; felhozzák Báthory Zsigmondot, aki II. Rudolf ellen támasztott lázadást az elnyomott szabadság védelmének czíme alatt; és az ország évkönyveiből — úgy mond — még többeket felhozhatnának annak bebizonyítására, hogy nem evangélikusok voltak a lázadók vezérei, hanem róm. katolikusok.

Elismerik, hogy a róm. katolikusok ezen állítással szemben hivatkozhatnak Bocskayra, Bethlenre, I. Rákóczy Györgyre és Tököly Imrére, mint evangélikus hadvezérekre. Elismerik, hogy ezek is fegyvert fogtak a királyok ellen; de határozottan tagadják azt, mintha azt egyedül a vallás miatt tették volna. Rövidség okáért csak arra hivatkoznak, miszerint az armálisokból és az illető békekötésekből kimutathatók, hogy a nevezett evangélikus férfiak, vallásuk

nevében folyt háborúikat nem a királyok ellen, hanem azon némely róm. katolikusok ellen folytatták, akik túlbuzgalomban a királyi rendeletek ellenére zavarták meg a vallás szabad gyakorlatát s szedték el erővel az evangélikusok templomait, iskoláit és paplakait. Ezeknek vakmerősége ellenében méltán, jogosan, sőt szükségképen meg kellett védelmezniök a szabadságot. Hogy nem csupán a vallásért, hanem az ország egyéb veszélyeztetett szabadságaiért is harczoltak, mely harczban nem csupán evangélikusok, hanem róm. katolikusok is mellettük fogtak állást, az oly ismeretes és világos tény, hogy aki ezt a római katolikusok közül tagadni merészelné, az magának a napnak fényét sem pirulna letagadni az égről. Csak azt jegyzik meg e mellett, hogy azon háborúnak indítói, melynek élén Tököly állott, nem evangélikusok voltak, hanem azon róm. katolikusok, kiknek szomorú kivégeztetésére, még az élők is emlékeznek és tettük következményeit a jelenkor is szenvedni.

És a mostani kegyetlen háborúnak, mely hasonlóképen a szabadság védelmének czíme alatt folytattatik, nem-e róm. katolikus férfiak állanak az élén Rákóczy és Beresényi személyében? Ki ne tudná, hogy azoknak követőit a protestánsok igyekeztek először a királylyal kiengesztelni? Ki ne tudná, hogy azok az elpártolt római katolikusok számtalan elfoglalt templom, paplak és járulék közül csak néhányat adtak vissza, míg a nagyobb részt magoknak tartották; de a vallás szabad gyakorlatát evangélikus társaiknak mindenütt megengedték! Ugyanis a róm. katolikus fővezérek tudták, hogy az evangélikusok hétszer annyian vannak az országban, mint a római katolikusok, s hogy azokat nem lehet máskép a király ellenében magokhoz csatolniok, mint a szécsényi szemfényvesztés által, mely néhány templom visszaadásának ígérete által csalta meg őket, és tartotta meg pártjuk mellett.

Ehhez adalékul említhetnék a turóczy kegyetlen tragédiát; Turóczy vármegyének lakossága nagyobbára evan-

gelikusokból állott. Ennek alispánját, az evangélikus vallású Okolicsányi Kristófot, és a róm. katolikus vallású első ülnökét, Rakovszky Menyhértet, csak azért végezték ki vad kegyetlenséggel, mert a mostani királylyal való békét akarták fentartani, s elég bátrak voltak a törvény mellett szót emelni. Hozzá tehetnék a nevezett Okolicsányi Kristóf atyjának, Pálnak, szomorú példáját, aki mint evangélikus, sok viszontagságon ment keresztül, aki fiának kivégezésekor annyi keserűséget, becsületes neve miatti fogsága alatt annyi fájdalmat szenvedett; aki pedig, mint ő felségének biztosa, négy éven át hűségesen működött a béke és engesztelődés létrejövetelén, úgy a közbenjárók, mint a főnökök helyeslése mellett. Ezt kétségtelenül tudja ő felsége, tudja az egész ország, sőt tudja a külföld is.

De nem akarják folytatni vallásuk helyessége és önmaguk ártatlansága mellett ily fényesen tanuskodó, s tőlük csak kierőszakolt argumentumok felhordását. Csak azt kéri: mért nem veti el a római katolikus status azokat a törvényeket, azokat a békekötéseket és azokat a királyi diplomákat mind, a melyekről — mivel a vallás szabadságát biztosítják — azt állítja, hogy kierőszakoltattak? mért nem nevezi ugyanazon okból *megtűrtnek* az ország többi szabadságait is, melyeket a királyoktól ki kellett erőszakolni; mért ragaszkodik hát azon állítólag az evangélikusok által kierőszakolt törvényekhez, békekötéshez és királyi diplomákhoz, úgy, mint az összes szabadságok egyedüli reményhorgonyához? Talán félt, hogy ha a királyi hitlevél hatodik pontjának teljes kiküszöbölését kíváná, ezáltal részt nyitna a többi pontok megrontására; s ez vitte azon útra, hogy aminek nyílt megrontásától visszariadt, azt sajátos magyarozat által akarja megkerülni; s ekként csak azokat a törvényeket, békekötéseket és diplomákat (s ezek közt a soproni 25. és 26-ki törvényezikket is) akarja megrontani, melyek a vallás szabadságáról szólnak. Vajjon az ilyen eljárás nem háborítja-e fel lelkét úgy azoknak, akik ő felségéhez kezdettől fogva hívek voltak, mint azokét

is, akik újabban visszatértek? Am ítélje ezt meg ő felsége a király, ítélje meg az egész udvar bölcsesége.

Azonban a római katolikus status még ezen lázító magyarázattal sem elégedett meg az ő replikájában. Ismételve sürgeti ő felségét, hogy a visszacsatolt részekre ne engedje kiterjeszteni a vallási szabadságot. Vajjon, ha a vallási szabadság ezen kívánt megszorítása a törvények ellenére megengedtetnék, nem lennének-e azon vidék evangélikusai a legnagyobb kétségbeesésnek kitéve? nem volnának-e ezáltal inkább felizgatva, mint ő felsége szándéka szerint megnyugtatva? A római katolikus status ezen kívánságából mindenki meggyőződhetik, hogy a visszacsatolás joga, mely nemcsak ezen országgyűlésen, hanem régebben is megtámadtatott, teljesen felforgattatnék. Ezt az evangélikusok nem akarják.

Végül a király és egész udvarának ítélete alá bocsátják a római katolikus status azon eljárását is, melynél fogva replikájában ráfogja az evangélikusokra, hogy száműzik a Krisztus keresztjét. Ezzel is csak a vallási becstelenség, zaklatás és üldözés magvait akarja elhinteni. Ugyanis azt írja a replikában, hogy ezen háborúság idején némely új „sekták“ száműzték a Krisztus keresztjét, s azt kívánja, hogy ezeknek hely ne adassék az országban, a kir. ügyész vizsgálatot indítson ellenök, ő felsége pedig adassa vissza az azok által elfoglalt templomokat. A dolog úgy áll, hogy az evangélikusok, a Szentírás szerint, a keresztet elismerik a Krisztus szenvedésének jelképéül, mint a mely szenvedésből a Krisztus érdemében való hit által ered a lelkek üdvössége; ezt tartják ők is szilárdul és változhatlanul a hit horgonyául. Ezt bizonyára senki sem fogja tartani oly borzasztó bűnnek, melyért az evangélikusokat üldözni és kiirtani kellene. Igaz, hogy az ágostai hitvallásúak, kiket a róm. katolikus status közönségesen és megvetőleg lutheránusoknak nevez, zsinatot tartottak, melyhez a törvények szerint teljes joguk volt; s ott többek között rendezték a külső szertartásokat, melyek a hit igazságát és lényegét

nem szüntetik meg, ha nincsenek meg, de nem is javítják ha megvannak. A külső ünnepélyességek egyformasága tekintetéből azt határozták, hogy a fakereszt használata, mely a reformáció kezdetétől fogva temetések alkalmával hol megtartott, hol elhagyatott, általában elhagyassék. Ezen változtatás, ily veszélyes magyarázatok által sem akarja a vallás szabad gyakorlatát megzavarni, sem pedig a törvényeket felforgatni. Ami pedig azon templomok visszaadását illeti, melyeket állítólag az evangélikusok e háború alatt elfoglaltak, arra nézve megjegyzik, hogy maga a római katolikus status igen jól tudja, miként azok nem erőszakkal vétettek el a róm. katolikusoktól. Voltak esetek, hogy oly templomok, melyek részint a soproni gyűlés előtt, részint azután foglaltatott el az evangélikusoktól, melyeket aztán a róm. katolikusok ő felségének akarata szerint önkényt vissza is adtak. Lehet-e ezt erőszakos foglalásnak nevezni?

Azonban kijelentik, hogy a nevezett rózsahegyzi zsinatot, s annak tényeit és határozatait, mivel nem törvényes előljáróság alatt hozattak, védelmezni nem akarják; de azt alázatosan kérik, hogy a róm. katolikus statusnak a vallás szabadságot illető veszélyes törvényt magyarázata és egyéb kívánságai ne fogadtassanak el, sőt ellenkezőleg ő felsége királyi hatalmánál és kegyességénél fogva továbbra is vigasztalja meg evangélikus rendeit oly határozat által, mely a vallás szabadságát és az ország békéjét biztosítani, az evangélikus rendeket pedig örök hálára fogják kötelezni.¹

Ezen czáfoló irat és az előtte közlött emlékirat, a róm. katolikus rendek ellenzése miatt az országos sérelmekre adott replikához nem csatolthatván, külön nyújtott be ő felségének és a kormány főbb embereinek. Az átnyújtással Okolicsányi Pál, Rösler András és Úsz Gábor bizattak meg.

¹ Dobner Diaruma. Nemz. Múz.

III.

A „lázádok“ ezimét a protestánsokra alkalmazzák. — A róm. katolikus papság a rózsahegy evangélikus zsinatot új eretnokség miatt kárhoztatja. — Okolicsányi védi az evangélikus álláspontot. — A többség a rózsahegy zsinat ellen felír. — A protestánsok kívánatai. — „Az evangélikus rendek“ elleni tüntetés.

A míg a kiküldött bizottság Bécsben járt, és ott a befolyásosabb kormányférfiak megnyerése által igyekezett kedvező választ biztosítani magának, addig Pozsonyban, bár lassan, tovább folytak az országgyűlési tárgyalások.

Nagy gondot okozott a rendeknek azon kérdés eldöntése, mit tegyenek az úgynevezett lázádoikkal, akiknek lecsendesítését, illetőleg mégtérését József király őszintén óhajtotta, és akiknek már eleve is bűnbocsánatot hirdetett. Abban egyetértettek, hogy a lázádok fejei elkülönítenek a többiek-től. Amazok okvetetlenül kárhoztatandók; emezek megnyerendők. Hosszas viták után július 23-kán Rákóczyt és Bercsényit felségsértőknek és a haza ellenségeinek nyilvánították; párthíveik számára azonban, ha egy év alatt leteszik a hűségi esküt, bűnbocsánatot ígértek. Természetes, hogy az ónodi és egyéb gyűlések határozatai is érvényteleneknek mondattak ki.

Ezt az alkalmat az országgyűlésen jelen volt római katolikus követek arra akarták felhasználni, hogy az evangélikusokat rövid úton a „rebellisek“ közé soroztassák, s mint ilyeneket minden egyházi jogaiktól és javaiktól kívánták megfosztatni.

Minthogy a bécsi udvarban, sőt az országgyűlésen is akadtak oly higgadt róm. katolikus világi férfiak, akik — a király intencióit ismerve — nem voltak hajlandók a papok kívánságát teljesíteni, tehát ezek új ürügyet kerestek a proscriptió kimondására.

Az ürügyet meg is találták; nem ugyan az evangélikusok jelenlegi magaviseletében, hanem az 1707-ben tar-

tott, különben az evangélikusok által is érvénytelennek mondott rózsahegyzi zsinat némely határozataiban.

A klerus semmiképen sem tudott megnyugodni ő felségének azon második leiratában, melyet a róm. katolikus rendek replikájára leküldött, s melyben röviden ugyan, de határozottan ki volt mondva, hogy első resolútiójához híven, a soproni és pozsonyi utolsó országgyűlések határozatait tiszteletben kívánja tartani azon jogok épségben tartásával, melyeket némely szabad kir. városok szereztek magoknak.

Maga e leirat rövidsége tanúsítja a király bölcseségét, aki a javában folyó polgári háború zaját éppen nem tartotta alkalmasnak arra, hogy részletekbe bocsátkozzék. Sőt éppen az országszerte dúló harc füstölgő romjai arra ösztönözték őt, hogy az engesztelődés szellemét előmozdítsa, s az egymással szemben álló honpolgárokat jogaik biztosítása által megnyugtassa és magához csatolhassa. Csak a róm. katolikus papság országgyűlési követei nem gondoltak az ország szerencsétlenségével. A szeretet és engesztelődés erényei helyett, a gyűlölet átkát terjesztették akkor, midőn a rózsahegyzi evangélikus zsinat határozatait kezdték bolygatni.

Spázay Pál kanonok a július 25-kén tartott ülésen proseribáltatni kívánta mindazokat, akik a rózsahegyzi zsinaton a szent kereszt használata ellen szólottak. Ebből óriási zaj keletkezett. Okolicsányi felugrott, hogy a kanonok indítványa ellen szólhasson; de a rendek mindenfelől nagy zajjal kiáltották, hogy nem lehet vitát rendezni, az idő előre haladt, zárassék be a sessió! A personális azáltal vetett véget a váratlan zajnak, hogy az ülést hirtelen feloszlatta.

Két nap mulva a klerus ismét felmelegítette e tárgyat. Most már nem csupán Spázay lépett fel a szent kereszt védelmére, hanem az összes káptalanok és konventek követi igényelték magoknak a dicsőséget, hogy a szent kereszt vitézei között helyt foglaljanak, s az utókor által megemlegettessenek. Egy *emlékiratot* nyújtottak be az országgyűlésnek, melyben a hitbuzgalom bámulatos tüzével támadják

meg a rózsahegyi zsinatot, illetőleg a „rebellis“ evangélikusokat.

Elmondják abban, hogy két év előtt „a lutheránus rebelisek és kálvinisták“ Rózsahegyén zsinatot tartván, ott a szent kereszt használatát elvetették. Ezáltal — úgy mond — a szent kereszt meg van gyalázva és a nevezett zsinat *új eretnokségről* tesz tanubizonyságot. Ugyanis nemcsak az Istent, nemcsak az isteni tiszteletet sértette meg azáltal, hogy a hazai törvények ellenében eltörült némely ünnepet, méltatlanul bántva az összes keresztyénségnek a Krisztus keresztjében megszerzett üdvösségét: hanem hálátlanságot tanusított a haza iránt is, midőn száműzte a keresztet, mely ezen apostoli Magyarországnak egyedüli és fő régi díszét képezte. Ebben állott, ettől függött a szent korona adományainak legfőbb java, és az ország dicső királyai Szent Istvántól kezdve azért neveztetnek apostoli királyoknak, hogy miként hajdan Salamon

„Struunt Templa, ditant donis,
Ornant gemmis et coronis
Crucis et Altaria“.

Mindezeknél fogva alázattal fordulnak az ország karaihoz és rendeihez, mint az isteni tisztelet és az ősi római katolikus vallás védőihez, hogy azon rózsahegyi zsinatot, mint a mely az Istent, az egész keresztyénséget és a hazát sérti, nyilvánosan és névszerint, más conventiculumok példájára, proscibálják, amiért az Isten áldását fogják elnyerni.¹

A personális, aki szerette volna elkerülni az ezen memorandum által előreláthatólag előidézendő vitát, arra kérte az evangélikus rendeket, hogy mivel az ügy nagyon kényes és „ragadós“, ne vitatkozzanak felette, hiszen nem

¹ Inelytorum Statuum et Ordinum Servi et Capellani humillimi, Obligatissimi Venerabilium Capitulorum et Conventuum Ablegati. Dobner, i. h.

az egész evangélikus status van általa megtámadva, hanem csak némely evangélikusok. Ezek csupán evangélikus rendekből álló konvent határozatától tették függővé további eljárásukat. A konvent azonban azt határozta, hogy mivel a káptalanok és konventek memoranduma országos ügy, jelesül pedig a vallásügyi replika kapcsán terjesztett elő, tehát nem lehet azt szó nélkül hagyni.

Addig is azonban, míg nyilvános tárgyalására kerül a sor, Okolicsányi megbizatott, hogy az evangélikus rendek nevében választ írjon reá. Július 30-kán a kész dolgozat felolvasatott és elfogadtatott a konvent által. A szerkesztő szokott alaposágával verte vissza a papság támadásait. Megértették — úgymond — az evangélikus rendek a káptalanok és konventek emlékiratát, melynek szavai ugyan nem irányulnak általában az evangélikusok ellen, de belső tartalma mégis nem annyira ama zsinat eltörlésére, mint inkább az evangélikus vallás szabad gyakorlatának, mint eretnekségnek kárhoztatására és üldözésére van irányítva.

Ami a rózsahegyzi zsinatot illeti, arra nézve az evangélikus rendek megjegyzik, hogy annak említése nem a királyi válasz 33-dik pontjából vétetett, ahova nem is tartozik: de vétetett a rendek válaszában 4-dik pontjában foglalt záradékából. E zsinatot, amennyiben nem törvényes előjáróság, hanem a király ellen harczoló hatalma alatt tartatott, ők magok sem ismerik el törvényesnek. Ennél fogva nem is kellett azt külön megnevezni, mivel a más eltörlendő conventiculumokról szóló 4-dik pontban általában ez is benfoglaltatik.

Hogy a királyi válasz 33-dik pontjára sem illik, az abból is eléggé világos, hogy az nem holmi kárhoztatott vagy kárhoztatandó „szektákról“, hanem szabad és *bevett vallásokról* szól. És pedig szól nem azért, hogy a vallás szabad gyakorlatáról hozandó törvény felbolygassa a lelkek nyugalomát, hanem hogy ő felségének óhaja szerint, béke és nyugalom következhessek belőle.

De valóban a 4-dik pont záradékához sem tartozik,

mert magától értetődik, hogy amint eltörültetett a szécsényi és ónodi gyűlés azon általános kifejezéssel, hogy minden törvénytelen conventiculum eltörlendő, úgy eltörültetett a rózsahegyzi zsinat is. Nem akarnak haszontalan vitába bocsátkozni, de ki lehetne mutatniok, hogy voltak más ily conventiculumok is, melyeket sokkal inkább, sokkal jogosabban és igazságosabban lehetne eltörölni, mint a rózsahegyzi zsinatot. Mert ebben az evangélikusok semmit sem tettek ő felsége ellen, hanem határoztak elhagyása vagy megtartása felett oly szertartásoknak és külső cselekményeknek, melyeket Krisztus példája és az apostolok tanai szerint, s ezek alapján az ágostai hitvallás szerint is, elhagyniok vagy megtartaniok lehetett és pedig a lelkiismeret megsértése nélkül. Ilyenek például némely ünnepek elhagyása, melyeket sok evangélikus egyházban sohasem tartottak meg; ilyen a fakeszt használata temetési meneteknél, melyet most külső egyformaság tekintetében mindenütt elhagyandónak határoztak. Ezt a papi követek a Krisztus keresztyje száműzésének nevezik csak azért, hogy gyűlölséget terjeszthessenek az evangélikus vallás iránt, melynek változhatatlan alapját, a Szentírás értelmében vett Krisztus keresztyje képezi. Ha ezért a zsinat általában érvénytelennek mondatik ki, az őket egyáltalában sérteni nem fogja, sőt ahhoz, mint ő felsége óhajához képest a béke kedvéért szívesen hozzájárulnak.

De ha nem ezen indokokból, hanem a papi követek által felhozott és a mai háborús időkben éppen nem helyes külön okoknál fogva törölnétnének el, akkor semmi sem következhetik valószínűbben, szükségszerűbben, bizonyosabban és veszélyesebben mint az, hogy az evangélikusok vallásának szabadsága, a törvények, békekötések és kir. hitlevelek, sőt a 25. és 26-dik törvényezikkek is fel fognak forgattatni. Az által hallgatagul mindazok kárhoztatva lennének, akik bizonyos ünnepeket régidőktől fogva isteni joguknál fogva nem tartanak meg, és kik temetések alkalmával a fakesztet nem vitetik elől. Hiszik azonban, hogy ezt ő felsége nem fogja megengedni.

Továbbá figyelembe kívánják vétetni azt is, hogyha csupán oly külső szertartások elhagyása miatt, melyek a hit lényegét nem érintik, valamely egyház eretneknek volna nevezhető, akkor abból az következnek, hogy az apostolok magok is eretneknek, mert nem egyforma szertartást követtek — pedig ezt gondolni sem lehet. Sőt azt merik állítani, hogy ha valaki alaposan kutatná, azt találná, hogy sok olyan szertartás, mely hajdan Szt István, Szt László és Kálmán királyok idejében előírva volt, most a római katolikus egyházakban többé nem található. Sőt azt is fogja tapasztalni, hogy olyan ünnepek is, melyek decretalis ünnepeknek nevezettek, most vagy egyáltalában nem tartatnak meg, vagy nem oly ünnepélyességgel, mint a többiek. Vajjon ezért a nevezett papi követek saját vallásukat is sectariusnak és eretneknek fogják-e nevezni?

Mindezen előrebocsátott érvek szóval elmondattak már nemesak az alsó tábla ülésein, hanem írásban is össze voltak foglalva már akkor, mikor a káptalani és konventi követeknek amaz emlékiratai felolvastattak. Azt hitték, hogy azok alapján mindenki be fogja látni, miként az evangélikusok nem várnak egyebet, mint hogy ama zsinat, más conventiculumok módjára, csak oly általános kifejezéssel törültessék el, mely sem nekik, sem vallásuknak sérelmével nem jár. Azonban nemesak hogy ezen várakozásukban csalatkoztak, de meglepetéssel látják, miszerint lázadással gyanúsítatnak, midőn ellenfeleik nyilvános ülésen azt követelik, hogy ama zsinatnak részesei (qui consortes ejus erant) nem csupán az elmondott külön okokból, melyek az evangélikus vallás szabadságát veszélylyel fenyegetik, hanem az emlékiratban foglalt nyílt kifejezéssel száműzessenek és kárhoztassanak.

Gondolják meg a róm. katolikus rendek, vajjon ez előmozdítja-e ő felségének szándékát, mely abban áll, hogy az elpártoltak visszatéríttessenek? Vajjon nem fog-e ez inkább ösztönül szolgálni arra, hogy azok is visszaríasztassanak, akik kezdettől fogva a kibékülést hangoztatták?

Vajjon időszerű dolog-e azon jóindulatú embereket a hűségtől elidegeníteni inkább, mint abban megerősíteni, és pedig oly kifejezésekkel, melyek az evangélikus vallást mélyen sértik. Végre, ha azon zsinaton hozatott volna is olyan határozat, mely a keresztyén hitet sérti, vajjon azokat, kik azóta hívek lettek, nem kellene-e meghallgatni, hogy mi okból cselekedték azt? Vajjon azon megtértek, akik azon zsinatnak eltörlésébe beleegyeztek, mivel az nem törvényes előljáráóság alatt tartatott, szintén kárhoztatandók-e mielőtt meghallgattatnának? Nem-e mindenki méltán fogja gondolhatni, hogy e kivánságnak nincs egyéb célja, mint hogy ő felsége engedvén a kivánságnak, önmagával ellenkezésbe jőjjön, s olyanokat is száműzessen, akiknek az általános amnestiában nyíltan megbocsátott? Ezt még azok ellen sem lehetne tenni, akik a detronizálást aláírták, ha már egyszer ő felségének hűségére tértek. Miért akarják tehát elvonni a kegyelmet azoktól, akik ama zsinat részesei, consortesei voltak?

Mindezeknél fogva alázattal könyörögnek, hogy félretévén a sértő és igaztalan indokolást, mely ő felségének inteniójával ellenkezőleg csak nagyobb zavart idézhet elő, nemcsak azon irat, hanem a kir. resolútióra készített replika is, mely az evangélikusok ellenmondása daczára készült, mellőztessék. enyhíttessék s következképpen mint az evangélikus vallás védelmére felhozott okok visszaverésére és az evangélikus vallás megalázását célzó, meg ne hallgatassék, a zsinat eltörlése a 4-ik pont általános kifejezése alá foglaltassék, s a káptalanok és konventek követeinek akaratja ne teljesíttessék.

Végül kijelentik, hogy ha a róm. kath. status ezen jogos kivánságuknak eleget nem tenne, azon esetben protestálnak isten és annak angyalai, s maga a róm. kath. status előtt is mindazok ellen, amik vallásuk gyalázatára és magok veszedelmére a többször említett írásban és a kir. válaszra adott replikákban foglaltatik. Fájdalommal és kényszerűségből teszik ezt, nehogy hallgatásuk által ő fél-

sége, az uralkodóház és az egész világ azt gondolhassa, hogy Magyarországon az evangélikus vallás, az ágostai és helvét hitvallásoktól eltérőleg degenerál.¹

Ezen válaszirat benyújtásával Rösler volt megbízva; de ő ezt — nem tudni mi okból — nem tette meg azonnal,² amiért a papság még hangosabban követelte azoknak proscibáltatását, akik a keresztet nem akarják használni.

Augusztus 3-kán és 4-kén ismét szóba került e tárgy. A klerus hevesen követelte a proscriptiót. Kifejezéseiben éppen nem volt válogató. A „rebellis“, „eretnek“ és más hasonló szavak kemény viszonzásokra adtak alkalmat. Az evangélikusok tiltakozva e sértő kifejezések ellen, ismételve kijelentették, hogy a rózsahegyi zsinatot ők magok sem tartják érvényesnek. Az ennek daczára megújuló támadásokból azt látják, hogy a klerus ezt csak ürügyül akarja felhasználni vallásuk üldözésére. De a klerus nem tágitott. Ismételte a memorandumában felhozott okokat és kihívólag azt vetette fel, mért nem válaszolnak hát írásilag júl. 27-ki emlékiratukra?

Erre az evang. követek, restelve, hogy Rösler a már kész czáfiratot be nem nyújtotta, azt válaszolták, hogy az írásbeli válasz is készen áll, csak tessék azt meghallgatni. Ott is ki van mutatva, hogy a rózsahegyi zsinat csak erőszakkal hozatott be a kir. válaszra adott replikába, és hogy a kereszt, melyet a Szentírás értelmében az evangélikusok is tisztelnek, egyáltalában nem indokolja a klerus türelmetlenségét. Dobner a vita folyama alatt egy czédulára

¹ Inelytorum Statuum et Ordinum Regni humillimi servitores Abligati Evangeliei. Két egymástól eltérő kézirat Dobnernél a Nemz. Múz. levéltárában. Az eltérés onnét magyarázandó, hogy az eredetileg Okolicsányi által még júl. 30-kán szerkesztett szöveg az augusztusi viták alapján bővítettett és javított.

² Dobner aug. 6-káról megjegyzi: „NB. die 6. Augusti dicit ad me Dnus Okolicsányi, male ipsum habere, quod Dnus Rösler memoriale refutatorium non exhibuerit hac die in domo Regnicolarum, cum ipsi, sepius ut exhiberet, dixerit et in pileo Dni Rösler habuerit“.

írta és köröztette Szt Kristoforus következő szavait: „a legfőbb bölcsesség pedig abban áll, ismerni Jézust, a keresztre feszítettet!”

De a papi követek közül csak Unverzagt premontrei rendi követről van feljegyezve, hogy Szent Kristoforus szavait helyeselte. A többiek folytatták a tárgyaltalan kereszties háborút, melynek vége az lett, hogy a többség aug. 7-kén elfogadta a kérvényt, s ahhoz képest szerkesztette az ő felsége válaszában negyedik pontjára vonatkozó replikát.

A bevezetésben hálájokat fejezik ki a rendek azért, hogy ő felsége ezen pontot jóváhagyni méltóztatott. De csakhamar lelkük keserűségét öntik ki a fölött, hogy a Krisztus keresztjének némely istentelen és eretnek gyűlöli, kik nem elégsznek meg azzal, hogy halálos mérges tajtékjokkal ő felségét mint törvényes királyukat, saját hazájukat és ő felségének hű rendeit, veszélyes törekvésekkel és ártási szándékaikkal gonoszul megsértették, hanem — hogy még a királyok királyának, az ég és föld urának s egész emberi nemnek, sőt a fakesztben győzedelmeskedő Megváltónak sem látszassanak engedni — rózsahegy-i álszínatukban az ország positiv törvényeinek ellenére, nemcsak a decretalis ünnepeket, hanem magát az egész kereszténység visszanyert üdvösségének szent keresztjét is, mely ezen apostoli országnak legfőbb díszét képezi, magának az ágostai hitvallásnak ellenére gyalázatosan száműzték s ezáltal nem iszonyodtak az országba új „sectát“ behozni és mindenféle más rosszat előidézni.

Mindezeknél fogva a karok és rendek alázattal kérik ő felségét, hogy azon kárhozottat álszínatot vagy veszélyes conventiculumot, mely az egész kereszténység gyalázatára és lealázására Rózsahegy-en tartatott és az ott hozott mindenféle határozatokat, mint melyek sérelmesek az Istenre, ő felségére, az egész kereszténységre és ezen hazára nézve, örökre eltörülteknek, megsemmisítetteknek, megölteknek (pro mortificatis) és kárhozottaknak kijelenteni, s az azokat mérnylő eretnekeket s azoknak pártfogóit és követőit, mint

a Krisztus keresztiének valóságos ellenségeit, s úgy az isteni, mint emberi felségnek nyílt megsértőit, a közbéke és nyugalom megzavaróit száműzötteknek kijelentetni és kihirdettetni, s mindezt az ország törvényeibe iktattatni méltóztassék.¹

Augusztus 13-kán, midőn a királyhoz felterjesztendő ezen válasz felolvastatott, Okolicsányi Pál ismét felszólalt. Azt kívánván újra, hogy a protestánsok kívánságai is csatoltassanak az illető ponthoz. Be is nyújtá azonnal a papok emlékiratára írott válaszát és azt felolvastatni kérte.

Alig olvastatott ez fel, a klerus tagjai keményen megtámadták. Első kifogásuk azon aláírás ellen volt, hogy a protestánsok magukat régi szokás és jog szerint „*evangelikus rendek*“-nek nevezték. Ez nézetük szerint ép oly jogtalan, mint illetéktelen elnevezés. Honnan veszik a protestánsok a bátorságot, mire alapítják jogukat arra, hogy e nevet használják? Régi dolog — úgymond — hogy csak négy országos rend van és ennél fogva „az evangelikusok“ nem képezhetnek külön rendet.

Ilyen régi kopott fegyverek ellenében a protestánsok ismét a törvényre hivatkoztak. De hiába; a káptalanok és konventek követői jobb üggyhöz méltó buzgalommal harcoltak ellenök. A tanácskozásba újra a szenvedélyt hozták, követelvén nemcsak azt, hogy a protestánsok kívánsága ne teljesíttessék, hanem azt is, hogy az „evangelikus követei“ takarodjanak ki a tanácskozás terméből és² mert itt mondák — az ötödik rendnek helye nincs.

El lehet képzelni, minő zaj támadt e szavakra. Éles

¹ Dobner, naplója 192. lapján.

² „Praepremis tamen hoc, quod Dnus Gábriel Spáczay, publicus ille Fafacium orator, in sua emphastica magis, quam rationabili publica oratione, inter reliqua, inepte nimis postulaverit, quatenus omnes Evangeliciei Ablegati ex stante mox illius temporis sessione, sine omni respectu, ceteris etiam Clericis idem vociferantibus volentibusque ejiceantur“ Kőszeghy levele Gábriel Jánoshoz és Mikoshoz keltezte aug. 19-kéről Bécsben. Lásd Dobner naplóját 191. lap.

viszonzások, személyes támadások és bosszantó megjegyzések nem hiányoztak.

Az evangélikusok között különösen Okolicsányi bosszankodott, akit azzal is vádolt a klerus, hogy résztvett a rózsahegyi zsinaton.¹ Azon ellenvetésre, hogy itt az evangélikus rendeknek helyök nincs, azt válaszolták, hogy ha nem lenne helyök, akkor ő felsége regalis útján nem is hívta volna meg az országgyűlésre. Külömben — úgymond — ilyen dolgokra nem érdemes még csak felelni sem.

Magának a hercegprimásnak kellett közbelépnie, és az illető káptalani és conventi követeket mérsékletre intenie.²

A vége az lett, hogy a többség replikája a protestánsok kívánalmainak figyelembevétele nélkül ment fel a királyhoz.

Az evangélikusok, régi szokásukhoz híven, ismét Bécsbe folyamodtak, s küldötteik által igyekeztek kedvező választ kieszközölni.

A ministerek unni kezdték a harcot, és általános-ságban csak arra intették őket, béküljenek ki a klerussal. Ő felsége teljes jóakarattal van a protestánsok iránt, de a klerust sem akarja ellenségévé tenni. Erre Rösztler megjegyezte, hogy a klerussal nem lehet kiegyezniök, éppen úgy, mint a bárány nem egyezhetik ki az őt felfalni akaró farkassal. Ezért van szükségük a főpásztor védelmére.

¹ „Locutus praeterea alia quoque Clerus minus convenientia, ut, inter caetera, hoc quoque impudenter ausus est objicere (eujus ego in contrarium alioquin testis esse possum) quod meus etiam Dominus praefatus principalis (Okolicsányi) interfuisset illi Synodo, ideoque Suam Dominationem Perillustrem tam strenuum fore deffensorem; cui respondit publice: non esse hoc verum, et, si male hoc audiret, aut male haberet, mox sibi Juris peteret Satisfactionem. Maluit nihilominus rubore perfusus cum pace sancius considerare, quam mendaciam quaerens promovere litem . . . Kőszeghi levele u. o.

² . . . pro et contra — mondja a napló — diu quoque disputatum, et jam ad personalia quoque deventum fuit, ubi dum Sua Eminentia et Celsissimus Princeps — ne aliqua extremitas suboriat — semet interlocutione iniverunt . . . Diarium Diaetae Poseniensis A. 1709.

Augusztus 29-kén jelenté a titkos referendarius, hogy ő felsége a király az evangélikus vallást törvényesen *bevett* vallásnak ismerte el, csakhogy a lakosok közötti békét biztosíthassa. A ministerek és az esztergomi érsek is jóindulatot mutattak, s nem helyeselték az országgyűlésen szereplő túlbuzgó kanonokok kitéréseit. A protestánsok ismét remélni kezdtek. Külön tanácskozásaiakon örömmel közölték egymással a hallott jó híreket. Ilyenek voltak: hogy ezután szabad lesz a protestánsoknak templomokat építeniök, hogy az általok épített templomok és iskolák nem fognak többé elvétetni, hogy maga a bibornok-érsek biztatja a protestánsokat, legyenek türelemmel, mindent meg fognak nyerni.¹

Ily biztató jelekkel szemben arról tanácskoztak, hogy minő feltételek között bocsátkozzanak alkudozásba a jóindulatú ministerekkel? Az volt a kérdés: maradjanak-e általánosságban az evang. vallás jogainak védelmezésénél, avagy részletekbe is bocsátkozzanak egyes sérelmi esetek felhordásával? E részben eltérő nézetek nyilvánultak. Rösztler azt mondá a pozsonyi templomra nézve, hogy mivel a jezsuita szerzetesek sokat építettek bele, nem fogják visszaadni; de hiszi, hogy más városokban inkább lehet valamit nyerniök. Okolicsányi megjegyzé, hogy azért az ügyet nem kell elejteni. Ruszti Gábor azon nézetben volt, hogy ha a többi templomok visszaadtnak, a pozsonyiakon is lehetne segíteni. Dobner szerint könnyen megtörténhetik, hogy ha az evangélikusok a részletekbe bocsátkoznak, a ministerek pedig az általánosságokhoz ragaszkodnak, tényleg semmit sem eszközölnek ki. Mire Okolicsányi azt válaszolá, hogy a vallás szabad gyakorlatát akkor is bírhatjuk, ha némely templomainkat és iskoláinkat nem nyerhetjük is vissza, mit azoban Rösztler és Dobner nem ismertek el, mert szerintök

¹ „Dass Herr Rösztler Tit. Herrn Bürgermeistern und mir referiret, wie Sne Eminenz Herr Cardinal v. Sachsen zier (?) und Ihre Excell. Herr ungarischer Kanzler Graf Illésházy, immer tröstliche Hoffnung gemacht, dass die Evangelischen ihre selbst erbaute Kirchen wiederum durch Ihre königliche Majestät zurückbekommen werden . . .“

a vallásszabadság templomok és iskolák szabad bírása nélkül nem létezhetik. Hivatkoztak az 1647-ki törvényre, melyben a visszaadandó templomok felsoroltnak; és ő felségének Sléziában követett eljárására, mely szerint elvett templomokért pénzbeli kárpótlás adatott. De mindezen észrevételeknek az lett a vége, hogy a törvényektől és királyi diplomáktól eltérni nem szabad. Tegyen ő felsége tetszése szerint, de az evangélikusok a maguk kérelmétől el nem állhatnak már csak az utódok leendő ítélete miatt sem.

Okolicsányi szeptember 16-káról azt írja Dobnernek Bécsből, hogy a ministerek egy királyi commissio kiküldetését óhajtják, mely mind a két félnek panaszait meghallgatván, kiegyenlítené az ügyet. Ha pedig nem bírná az egyességet létrehozni, akkor a király döntene véglegesen. Nem is igen lehet — úgymond — más módot képzelni oly ügyben, melyben egyik vagy másik fél lelkiismeretének sérelme nélkül, alig lehet engedni. Az ügyet nem látja reménytelennek mindaddig, amíg ő felsége törvényesen bevett vallásnak tekinti az evang. vallást.¹

Ez azonban hiú reménykedésnek bizonyult, mert a viszonyok egészen kedvezőtlen irányban fejlődtek. A katholicismus nemcsak a protestánsok megrontásán, hanem azon is dolgozott, hogy a szerzetes rendek, kolostorok és collegiumok visszaállíttassanak.

Miként a mult évben, úgy most is előkerültek a külobböző szerzeteseknek kérvényei. Így például július 8-án olvastatott Barilovics Lajos, mint a *Szent Fál szerzetesrend* főnökének emlékirata, melyben aziránt folyamodik, hogy a vallásos collegiumok, kolostorok és conventek száma ne korlátoltassék. Erre alkalmat adott a sérelmekben elforduló azon kitétel, hogy az ily intézmények ne szaporíttassanak. Pedig az ily collegiumok, kolostorok és conventek nem alapíttatnak az illető városok tudta és beleegyezése nélkül, sőt rendszeren a városok egyenes felhívására. A városok sze-

¹ Okolicsányi levele Dobnerhez 1709. szept. 16. Dobner naplójában.

retik, ha falaik között vallásos társulat lakik, mert tudják, hogy az nem lehet kárukra, sem sérelmükre. Továbbá azt is nagy igazságtalanságnak találja a kérvényező, hogy azok, kik valamely vallásos testület kebelébe lépni kívánnak, nem örökölhetik azt a vagyonrész, mely őket azon esetben illetné, ha világi renden maradtak volna. Nézeteinek helyessége mellett idéz egy pápai bullát, továbbá világi codexeket és kánonokat. Végül azon kérését adja elő, hogy a vallási testületbe lépni akarók ne fosztassanak meg törvényes örökségeiktől.

Ugyanezen tárggyal kapcsolatosan a *Cistercita-rend* követe előadja, hogy az ő rendje Magyarország legrégebb és legvirágzóbb rendje volt valaha, melyhez 52 kolostor javadalma tartozott. Elmondja, hogy alig meri remélni, hogy mindazon birtokok most visszaszerezhetők legyenek, melyek hajdan oda tartoztak. Azért csak azt kéri az ország karaitól és rendeitől, hogy a nevezett cistercita-rend ne csak behozva legyen az országba, hanem hogy a rendek oly rendszabályokat alkossanak, melyeknek segédelmével e rend régi virágzó állapotát visszanyerhesse. Erre nézve ő legalkalmasabbnak vélné, ha az e rendbe lépő férfiaknak, az őket törvényesen illető vagyonrész, testvéreik és rokonaik által készpénzben a kolostorok számára lefizettetnék.

A napló nem említi, hogy minő véleményben voltak erre nézve a rendek, de bizonyos, hogy ezt is az előbb említett válaszfelirati pont értelmében döntötték el.

Pater Capistrán, a szentföldi *Szent Ferencz-rendiek* kiküldöttje az általa benyújtott emlékirathban előadta, hogy a Szentföldön lakó franciskánusok, sőt az egész keresztyénység végveszélylyel van fenyegetve a szaraczenok által, hogy ha nagyobb összeg pénzzel nem segítetnek; minélfogva segélyért folyamodik a magyar rendekhez. Úgy ekkor, mint a következő napokon szép összeg gyűlt össze e czélra.

Július 29-kén a kapucinusok folyamodtak, hogy épülőfélben levő lakházuk befejezéséhez a rendek segélyt nyújtsanak.

Augusztus 7-kén a szolnoki franciskánusok harangra segélyt kérnek. A rendek magok közt gyűjtést rendeltek el.

Volt a rendekben egy kis érzék a tudománytisztelet iránt. Mikor július 15-kén felolvasták Nagyszombat városának emlékiratát, melyben az ott levő akadémiától a pallosjogot elvétetni kérik, s midőn ennek támogatására felszólalt Jambrikovics Mihály nevű követ, és ügyetlenül kicsinylő hangon kezdett beszélni az akadémiáról s ennek jogairól, a rendek nagy zajjal támadtak reá, azt mondván, hogy az olyan ember, aki így beszél, nem érdemes, hogy az országgyűlés tagja legyen, mert — úgymond — minden országnak szüksége van tudományra. S Jambrikovics nyilatkozata annál nagyobb hálátlanságot tanúsít a szóban levő akadémia iránt, mivel ő mint doctor juris azon akademián tette le az esküt; és így — mondja a napló — valamint a lipótvármegyei füles baglyok, a többi madarakra rá szoktak támadni, úgy az említett nagyszombati követ Jambrikovics Mihályra rátámad az egész ország, és jól megpirongatván (ez) le is üle az maga helyére nagy arczú pirulással; bezzeg okosan bánt magával követtársa Bénics János, mert ő helyben maradván, megfogta az dolgát, és így nem is esett semminemű kisebbség rajta — sicque inter risus publicos, et magna Jambrikovicsii confusione, soluta est sessio.

A németrend, daczára annak, hogy a mult évben határozottan visszautasított a rendek által, nem nyugodott. Minden követ megmozdított arra nézve, hogy Magyarországba bevétessek. Úgy látszik, a főpapok és főurak között sok tekintélyes pártfogója volt, mert különben oly határozott visszautasítás után, mint aminőben egy évvel elébb részesült, nem mert volna újra folyamodni.

A nádor és a hercegprimás nyiltan pártolták. Az előbbeni kész volt népszerűségét is feláldozni e rend kedvéért. Minthogy tavaly megrovást kapott e rend mellett kiadott nyilatkozatáért, most egészen más útra terelte az ügyet. Ugyanis magánúton oda utasította a rend főnökét, keresné

össze mindazon adatokat, melyek a rendnek Magyarországon való egykori lételet bizonyítják. Azután pedig júl. 20-án saját titkára által átízent a rendek táblájának, hogy mivel a szóban levő rend kész Magyarországon birt jogait kimutatni, küldjenek azok ki a magok kebeléből egy bizottságot, mely az illető okmányokat átvizsgálná. Ugyancsak titkára által jelenti a rendeknek, hogy a főrendek a magok kebeléből hasonló czélből már megválasztottak egy bizottságot.

Az eljárás szokatlan volta, úgy mint az illető rend tolakodása, erős ellenzésre talált ismét a rendeknél. Először is arra hivatkoztak, hogy e tárgy mult évben, tehát a jelen országgyűlés folyama alatt már véglegesen eldöntetett, amennyiben határozatilag kimondatott, hogy a német rend már csak azért sem vétethetik Magyarországba, mivel szabadalmi oklevelében az mondatik, hogy e rend tagjai közé magyar ember fel nem vehető. Most is ragaszkodnak ezen nézetükhöz, és a német rendet örök időkre ki akarják zárni Magyarországból. A nádor által kívánt küldöttség kiküldését nem tartják szükségesnek. De ha szükséges volna is, ily eljárás miatt, minőt a nádor tanusít, nem küldenék ki; mert nem az a dolog rendje, hogy a nádor saját titkára által üzengessen a rendeknek, és hogy elébb a főrendek határozzanak, és csak aztán az alsóház. A törvény és a régi szokás azt kívánja, hogy ha bármily ügyben, bármily küldöttség megválasztásának szüksége merül fel, azt elébb a rendek háza választja meg, és azután rendes küldöttség útján hívja fel a főrendeket szives hozzájárulásra. A nádor eljárása felforgat mindent, és úgyszólván kényszeríteni akarja a rendeket határozatuk megváltoztatására.

Ennélfogva a rendek Spáczay Pál, Czindery, Zsigray János, Szegedy Pál, Mihálfy és Jambrikovics követekből álló küldöttséget menesztettek a főrendekhez a végből, hogy a rendek nézetét velök közöljék. Ezek el is jártak küldetésökben hűségesen, min a főurak közül sokan megütköztek. A nádor csak annyit mondott, hogy szokás szerint a

kisebb jelentőségű kérvények is meg szoktak hallgattatni. Mennyivel inkább kellene tehát meghallgatni egy oly kitünő rendnek kivánságát, minő a német rend, melyhez oly sok kitünő férfiú, többek között maga a bibornok-hercegprimás is tartozik. A főpapok és társaik ezt helyeselték és a többség továbbra is sürgette a bizottság kiküldetését; de az alsó tábla ezt nem fogadta el. Így történt az a furcsaság, hogy nem a felső tábla az alsó táblának, hanem megfordítva, az alsó tábla a felső táblának határozatát akadályozta meg.

A jezsuiták befogadásának is az volt a főakadálya, hogy idegen főnökük volt, és hogy az ausztriai jezsuitákkal egyesítve voltak. Máskülömben a rendek nem lettek volna idegenek azoknak befogadásától. Július 24-kén Spáczay Pál és Szegedy Pál a végett küldettek ki a bibornok-hercegprimáshoz, hogy ez működjék oda ő felségénél, miszerint a magyar jezsuiták különíttessenek el az ausztriaiaktól, mert különben a rendek kénytelenek lesznek ragaszkodni tavalyi határozatukhoz, mely szerint a jezsuiták a fentebbi oknál fogva be nem vehetők.

A hercegprimás szívesen fogadta a küldöttséget és a maga részéről megígérte a közbenjárást. Valószínű, hogy keresztül is vitte volna ügyüket, ha az országgyűlés még tovább maradhatott volna együtt. De a pestis terjedése ismét arra bírta a kormányt, hogy az üléseket elnapolja.

HETEDIK FEJEZET.

A FORRADALOM UTOLSÓ ÉVEI.

1710—1712.

I.

Rákóczynak békekísérletei után József a protestánsoknak vallási szabadságot ígér, és eltiltja az üldözéseket. — Az 1710-ki országgyűlés. — A róm. katolikus papok elleni panaszok; Okolicsányi emlékiratát Rösler adja át a primásnak.

Az 1709-ki országgyűlés szétoszlása után, amint tudjuk, kettős erélyvel folytatták a diplomaciai tárgyalásokat. Az amnesztia kihirdetése után a csatamezőn is hátraszorított Rákóczy ügye iránt szemlátomást lohadt a lelkesedés. A megfélemlített nemesség tömegesen kezdte elhagyni zászlait. A papság követte a nemességet. Ugyanis XI. Kelemen pápa, miután Józseffel folytatott viszályait kiegyenlítette, ennek kérelmére, még 1709. szeptember 17-kén egy brevét intézett Keresztély Ágost esztergomi érsekhez, melyben komolyan inti a papságot, hogy elhagyván Rákóczyt, a királyhoz csatlakozzék; mert különben mindazokat, akik ezt nem teszik, javaiktól és méltóságaiktól fogja megfosztani.

Ennek következtében meg is indult a vizsgálat, melynek alapján Telekessy István egri püspök, Petes András egri prépost, Bacho János nagyváradai prépost, Pongrácz

Imre fárai püspök és esztergomi kanonok; továbbá az egri káptalan, a váczy prépost és kanonokok, Mérái Mihály szekszárdi apát és esztergomi kanonok, gróf Zichy Pál győri kanonok, Viza de Matai, Brenner Ferencz szepesi prépost, a jászói és leleszi konvent, Kéry minorita szerzetes, Majtényi paulinus szerzetes és mások csakugyan el is ítéltettek.¹ Rákóczynak nem maradt egyéb teendője, mint a békealkudozás megkísérlése. Hamel Bruininx hollandi követ útján október elején közölte feltételeit a bécsi kormánylyal. Ezek közt a legelső az, hogy a királyi hitlevél hajtassék végre, és hogy a vallásügy a szécsényi végzés szerint intéztesék el. A többi feltételek, például, hogy a felkelteknek teljes amnesztia adassék, hogy az örökös királyság korlátlan uralommá ne tétessék, hogy a fegyverjog eltörültessek s javai mindenkinek visszaadassanak; végre, hogy mindezek egy közönséges országgyűlésen hajtassanak végre, egyáltalában nem voltak súlyosak. A bécsi kormány azonban bizván szerencséjében, már ekkor nem volt hajlandó azokat elfogadni.

Rákóczyt fegyveres erővel leverni, híveit elhalászni külföldi szövetségeseit megnyerni: ez volt a bécsi udvar nem éppen ügyetlen diplomáciai működésének iránya.

József tudta, hogy a magyar felkelők ügye úgy Angliában, mint Hollandiában és Poroszországban leginkább a protestáns vallás szabadságának érdekei miatt pártoltatik; tudta azt is, hogy a mult országgyűlésen előfordult vallásügyi tárgyalások viharos jeleneteinek híre Londonban, Hágában és Berlinben is élénkebbé tette az érdeklődést Magyarország iránt; végre tudta azt is, hogy Rákóczynak nem hagyott fel abbéli tervével, hogy Magyarország királyává egy porosz herceget tegyen.

Mindezen külokok bizonyára nagy mértékben sarkalták őt arra, hogy ellentállván a klerus sürgetéseinek, le-

¹ Balásy Fer. Adalékok a Rákóczynak forradalomhoz. Tört. Tár. XIII, 327—333. l.

hetőleg megnyugtató válaszokat adjon a hozzá bizalommal forduló evangélikus rendeknek. Be akarta bizonyítani, hogy a magyarhoni evangélikusoknak érdekeit külpártolás nélkül is képes megvédelmezni. Ezért adta ki mintegy válaszul egy újonnan benyújtott panaszos emlékiratra,¹ decz. 12-kén azon nevezetes rendeletét, melyben az evangélikusokat valásuk szabadságának védelméről oly határozott hangon biztosítja, mely jó szándéka iránt minden kétséget kizárt.

Királyi szavát az ország minden rendű és rangú lakosságához intézi. Szól úgy a főrendeknek, mint a nemeseknek; a főispánoknak, és minden alsóbb megyei tisztviselőnek; szól a főpapoknak és az alsóbb rendű lelkészeknek; szól a városok és falvak előljáróinak, szóval az ország összes lakosságához. Hivatkozik az országban dülő forradalmi zavarokra, melyek úgy a politikai, mint az egyházi téren sok változást és újítást hoztak létre. Megemlíti, hogy különösen a törvénytelen szécsényi, rozsnói és ónodi conventiculumok határozatainak következtében sok róm. katólikus templom, kápolna, paplak, iskola és ezeknek javai; továbbá kegyes és világi alapítványok elfoglaltattak, szent helyek meggyaláztattak, lelkészek elűzettek, és a királyhoz hű emberek üldöztek. Mindezek fájdalommal és részvétellel töltötték el atyai szívét. Minélfogva ezen bajoknak orvoslása czéljából ismételten kiadott rendeleteinek és az ország törvényeinek értelmében, újabban pedig a mult évi július 24-kén a pozsonyi országgyűlésen jelen volt rendeknek egy-

¹ Ezen itt említett emlékirat szövege olvasható Dobner naplójában. Tartalma tökéletesen összevág a királyi rendelet tartalmával; de mivel nincsen dátuma, s mivel maga Dobner azt jegyzi meg az irat alján, hogy nem tudja, kik adták be e panaszt (Quinam fuerint hi Deputati, ego quidem nescio), tehát csak tartózkodva merem — a tartalom nyomán — állítani, hogy ezen panaszirat előzte meg a királyi rendeletet. A panaszirat hátirata ez: Ad Sacratissimam Romanorum Imperatoriam ac Germaniae, Hungariae, Bohemiaeque Regiam Majestatem etc. etc. Dominum Dominum Clementissimum, Humillima Supplicatio Introscriptorum Evangelicorum Deputatorum. Nemz. Múz. Dobner 201. tintával jelzett lap.

értelmű hozzájárulásával, sőt egyenes kérelmére kiadott amnestialis és proscriptionalis rendeletben, mely az összes vármegyéknek megküldetett, mindazon határozatokat megsemmisítette, melyek azon tiltott gyűléseken hozattak, és pedig olyképpen, hogy ha azoknak némelyike végrehajtott volna, az semmisnek és eltörültnek tekintessék, és hiábavalónak s megtiltottnak nyilatkoztassék ki.

Másrésről azonban kijelenti, hogy a szerencsés fegyvertények után némelyek által elkövetett vallási üldözéseket sem helyesli; sőt határozottan rosszalja az önhatalmú erőszakosságokat, templomvisszafoglalásokat, az ágostai és helvét hitvallású lelkészeknek üldöztetését, különösen pedig azt, hogy némelyek a nevezett evangélikus felekezetek panasza szerint ezeknek régebben meghalt és a templomokban eltemetett halottjait onnét kiásták és kivetették.

Miért is a béke és engesztelődés megerősítése, valamint a vallási és hazai ügyben megállapított régibb törvényes rendnek visszaállítása céljából azon akaratát jelenté ki, hogy mindazok, melyek ezen zavaros időben akár az említett conventiculumok alapján, akár magán erőszakból, vagy a lázadók vakmerőségének segítségével, vagy törvénytelen rendelkezés folytán történtek vagy megváltoztattak volna, azon állapotba helyeztessenek vissza, melyben ezen zavargás előtt voltak. Ekként komolyan és szigorúan megtiltja, hogy az ágostai és helvét hitvallású lelkészek ellen bármiféle erőszakosság, vagy üldözés, vagy azok templomainak, iskoláinak és paplakainak foglalása a soproni és pozsonyi törvényeknek valódi értelme ellenére bármi módon történhessék; ellenkezőleg meghagyja, hogy a nevezett ágostai és helvét hitvallású evangélikusoknak szabad vallás gyakorlata, a jelzett törvények értelmében fentartassék, és semmiképen ne háborgattassék.

Mindezeknél fogva mindazoknak, akik e rendelet elején előszámláltatnak, kijelenti ezen komoly és kegyes szándékát és akaratát; azoknak pedig, akiket hivatalosan illet, jelesül a törvényes előjáróknak szigorúan meghagyja és paran-

esolja, hogy ezen rendelet vétele után, minden halogatás nélkül, azonnal visszaadják mindazon templomokat, parochiákat és iskolákat s mindazon alapítványokat, melyek a protestánsoktól az említett soproni és pozsonyi törvények ellenére elfoglaltattak és javaikkal együtt elvételtek; továbbá, hogy a nevezett protestánsok szabad vallási gyakorlata senki által ne háborgattassék, hanem régiebb állapotába és törvényes helyzetbe visszatéssék; úgyszintén visszaadásának mindazon világi javak, melyek ezen zavargás ideje alatt előbbi törvényes birtokosaiktól elvételtek. Azontúl pedig senki se merészeljen vallási ügyben a mondott törvények ellenére önhatalmulag bármi erőszakot elkövetni, különösen pedig a holtakat kiásni és kivetni; különben királyi haragját fogja magára vonni.¹

Ugyanaznap ő felsége nevében Hunyady László aláírásával a klerushoz is hasonló külön rendeletet bocsátott ki, melyben elmondatik, hogy az ágostai és helvét hitvallású követek kérelméből arról értesült, miszerint a szerencsés fegyvertények után némelyek önhatalmulag, ő felségének előleges parancsa nélkül merészeltek templomokat foglalni, lelkészeket elűzni, sőt még eltemetett hullákat is kihányani. Az ilyen erőszakosságok meggátlása céljából tehát közli velük az ország rendeihez intézett rendeletét, szigorúan meghagyván a püspököknek, hogy a protestánsok valóságának szabadságát a soproni és pozsonyi országgyűlések valódi értelme szerint megtartván, ezentúl ne háborgassák. Az említett törvények ellenére eddig elfoglalt templomokat, egyházakat, kápolnákat, paplakokat, iskolákat és egyéb egyházi javakat törvényes birtokosaiknak visszaadni rendeli. Felhívja az ország primását, hogy hivatalos tekintélyének egész súlyával tiltsa el papságát a további foglalásoktól, kifejezván ő felségének e feletti rosszalását.

Ezen rendeletek kibocsátásának jó hatását tagadni nem lehet.

¹ Ribini, Memor. Aug. Conf. II. 522. l.

De mivel a két rendelet, bármily megnyugtató volt is, csak a királyi bölcsesség és kegyelem, és nem a törvényhozás ténye volt: a protestáns rendek a már harmadszor összehívott országgyűlésen oda törekedtek, hogy mindaz, amit a király elrendelt, a törvény útján is határozottan kifejeztessék s vallásuk szabadsága minden kétséget kizáró módon biztosítsák.

Innét magyarázható a harc további folytatása.

*

Az alatt az 1709-ben mutatkozott pestis ürügye alatt, de valósággal a harc mezején elért sikerek hatása alatt folytatott diplomáciai tanácskozások miatt elnapolt országgyűlés 1710 elején ismét összeült.

József mindenáron be akarta bizonyítani, hogy alkotmányosan kíván uralkodni, és hogy ennél fogva a „rebeliseknek“ nincs okuk tőle idegenkedniök.

A rendeknek mult évi replikájára megadta válaszát. S nem lehet tagadni, hogy e válasz tapintatos és egészben véve megnyugtató volt. A protestánsok bíztak a királyban, bíztak ügyük diadalában; annyival is inkább, mert a főpapok részéről is gyakran találkoztak jóakaró és bátorító nyilatkozatokkal.¹ Igaz, hogy az országgyűlésen jelen volt papi követek most se voltak szelídebbek, mint azelőtt; sőt a vidéken lelkészkedő plebánusok sem mutattak valami nagy szeretetet a protestáns lelkészek és nép iránt, amennyiben Heiszter császári tábornok egyik rendeletére való hivatkozással rendre szedték el templomaikat és iskoláikat. De az esztergomi érsek, talán éppen azért, mert idegen

¹ Die 5 Febr. — írja Dobner — referirt mir Herr Rösler, dass mit Seiner Eminenz er gar vertraulich geredet, und dass geringe Hoffnung zur accomodation des Exercitii Religionis sich hervorthun angeführet, weilen a parte Cleri keine rechte Aufrichtigkeit sich zeige, allso wisse er schon kein Mittel denen Evangelischen einen Muth einzusprechen. Worauf Seine Eminenz ihm consolirt, sagend: er solle nur nicht desperiren, es werde sich schon alles geben . . . Dobner Diarium. Kovachich gyűjteménye.

volt, több türelmet és magasabb humanitást tanúsított a protestánsok iránt.

Ez volt az ok, amiért az országgyűlésen jelen volt prot. követek a vidékről fölhangzó panaszok alapján ő hozzá fordultak némely falusi hatalmaskodások megszüntetése végett. Okolicsányi február közepe táján egy formaszerű emlékiratot szerkesztett a vidéki papság visszaélései ellenében. Ez emlékiratot Rösler nyújtotta át a primásnak azon kérelem kíséretében, hogy az abban foglaltakat magas figyelmére méltatni kegyeskedjék.

El van ott mondvá, hogy némely plebánusok, daczára a fennálló törvényeknek és daczára ő felsége legújabb rendeleteinek, zavarják és akadályozzák az evangélikusok szabad vallásgyakorlatát. Nem engedik sem a magok curiájában fekvő beteg nemeseknek, sem a jobbágyoknak, hogy őket saját lelkészük meglátogathassa. A parasztok gyermekeit tiltják az evang. iskolától; a tanítókat pedig az ev. gyermekek befogadásától. Az ev. lelkészeknek nem engedik, hogy más szomszéd egyházban — még ha az articularis egyház volna is — istenitiszteleket tarthassanak; és viszont a lakosoknak tiltják az istenitisztelek meglátogatását. Az áttérőket büntetéssel fenyegetik; a stólajövedelmet törvénytelenül szedik az evangélikus néptől; a hivatalukat nem folytató lelkészeket mint magánembereket sem akarják megtűrni a községekben, hanem törvénytelen módon a világba kergetik, holott a törvény még azon lelkészeknek is szabadságot ad az országba visszatérhetni, akik valaha elűzettek volt.

Hogy pedig lenn ürügyük legyen az evangélikusok üldözésére, hivatkoznak Heister császári tábornoknak egyik rendeletére, melyben állítólag az foglaltatik, hogy a foglalt az elfoglalt egyházi javakra nézve egyezkedjenek ki a károsodottakkal, mert akik nem akarnak egyezkedni, azok törvény útján fognak kényszerítettetni.

Ez ellen — úgymond — erős érvek szólnak. Először az, hogy maga az érsek, midőn az elfoglalt javaknak

termésére nézve barátságos egyezkedést rendelt, az alatt csak oly javakat értett, melyek háborús időben erőszakkal foglaltattak el olyanok kárára, akik ő felsége mellett hívek maradtak. Miből következik, hogy ő nem értett olyan világi vagy egyházi javakat, melyek nem a királyhoz hű emberekéi, hanem olyanokéi voltak, akik a foglaló Rákóczyval és Beresényivel egy társaságban voltak; még kevésbbé érthette az olyan parochiális javakat, melyek felett — a róm. katolikusok egyetértésével — a kuruczok conventikulumai határozták, hogy ezek az evangélikusoknak, amazok pedig a róm. katolikusoknak essenek; s melyekhez aztán nem erőszakos foglalás útján jutottak az evangélikusok, hanem a három vallás embereiből e célra kiküldött bizottság által. Ezen bizottsági átadás óta az evangélikusok a róm. katolikusok beleegyezéséből is végezhettek papi teendőket és szolgálatokat, s jóhiszeműleg fogadhattak el parochiális jövedelmeket és fizetéseket. Kérdik tehát: mi jogon lehet az ekképen munkával megérdemelt és a család fentartására fordított fizetést elvenni azoktól, akik dolgoztak s adni olyanoknak, akik nem szolgáltak? Ha erre az válaszoltatnék, hogy ilyen gyülekezetekben a róm. kath. plebánusok nem is szolgálhattak, akkor azt elismerik ugyan, de azonnal azt felelik, hogy a plebánus urak nem azért nem szolgálhattak, mintha az evangélikusok erővel foglalták volna el egyházaikat, amit jó lelkiismerettel nem is állathatnak, hanem azért nem szolgálhattak, mivel a fejeiben teljesen, részeiben pedig nagyobbára róm. katolikus hatóság, melyet akkoriban a plebánus urak elismertek (és pedig elismerték sokkal ünnepélyesebben, mint az evangélikusok), úgy rendelte. Semmiféle jog és semmiféle igazság nem diktálja tehát, hogy bárki is visszaadja azt a jövedelmet, melyet egykori hatósága rendeletéből bizonyos munka fejében élvezett. Ebből következik, hogy e részben az érseki rendeletnek nem az volt az értelme, miszerint oly jövedelmek, melyek végzett munka fejében fizetésképpen adattak volt, olyanoknak adassanak vissza, akik azt meg nem szolgálták.

Kérdik továbbá, hogy mért bánnak a róm. katolikus lelkészek — a nevezett hadvezér rendeletének értelme ellenére — oly szigorúan az ev. lelkészekkel, és mért nem üldözik azon róm. katolikusokat, kik midőn hűtlenek voltak, a hű világiaknak és egyháziaknak javait nem valamely munka bére fejében, hanem ő felsége híveinek kárára erőszakkal elrabolva bírták és használták?

Ezekből világosan kitetszik, hogy a nevezett tábornok azon clausuláját, mely barátságos egyességről és birói ítéletről szól, csakis egyedül az evang. lelkészek s következőleg az ev. vallás elnyomása céljából ragadták meg. Mert ama küldöttségek neve alatt, melyeket különben az ország rendei országgyűlésileg rendeltek ki, nem úgy egyezkedtek az evangélikusokkal, mint ahogy egyébként szoktak a keresztények, hanem fenyegetésekkel és kikötésekkel, hogy ha ennyi meg ennyi nap alatt, ezt vagy azt valamely predikátor vagy egyház meg nem teszi, akkor katonai hatalommal fog reá kényszeríttetni. De a tábornok úrnak nem ez volt a szándéka, hanem az, hogy akik barátságosan nem bírnak megegyezni, azok a szokásos törvényes úton fognak eligazíttatni. Sokan az ily barátságos egyezkedésnél erőhatalmat feltételeztek, s annyinak átadására ösztönöztettek (kényszerültek), amennyit azon négy év alatt, melyben szolgáltak, nem is kaptak. Tudva van, hogy némely parochiák csekélysége mellett a nép annyira kimerült, hogy a parochiális és iskolai tartozását semmiképen sem bírja fizetni, minélfogva a már elmozdított protestáns lelkészek és tanítók nagyobbára hátralékban hagyták jövedelmeiket. Ehhez járul még az is, hogy míg a protestáns lelkészek elmozdítottak, természetbeli jövedelmük, ingóságaik és vetéseik erőszakkal vétettek el kezeikből, s ők magok majdnem mindenükből kifosztva, kénytelenek voltak kimenni lakaikból: addig a róm. kath. plebánusoknak nemesak minden dolguk és kapott termésük épségben maradt, hanem még a szántásért is kifizettettek.

A harangok és temetők használata körül is sok vissza-

élés történik, és a már különben is kimerült nép új taxák és terhek viselésére kényszerítetik a nevezett küldöttségek nevében.

Feltéve, de meg nem engedve, hogy a tábornok rendeletének csakugyan az volna az értelme, amint azt némely plebánusok önkényesen magyarázzák, de mivel az csak ő felségének legújabb rendelkezéséig s az országgyűlés újabb határozataig volt érvényes, ebből világosan az következik, hogy a vallás ügyében ő felsége által újabban kiadott és törvényeken alapuló intézkedések kihirdetése által a tábornoknak illető rendelete hatálytalanná lett.

És minthogy a királyi rendeletekben a protestánsok által visszaadandó termésekről, fizetésekről és az ellenfél által követelt más jövedelmekről és sérelmekről semmi sem parancsoltatik, világos, hogy minden előszámlált sérelmek, melyek a különben is királyi rendelet által megszüntetett tábornoki rendelet értelme ellenére támasztatnak, megszüntetendők. És mert az egyházi ügyekben a primás bírja a főhatalmat, azért hozzá folyamodnak, hogy a béke iránti szereteténél fogva Árva, Liptó, Turócz, Zólyom, Bars, Nyitra, Trencsén, Pozsony, Hont és más vármegyékben és bányavárosokban lakó plebánusoknak meghagyni kegyeskedjék, hogy az articularis helyeken működő protestáns lelkészeket hivatalos működésükben ne akadályozzák, s más ott lakó békés híveiket ne háborgassák.¹

¹ Eminentissimae Serenitatis Vestrae Servi humillimi Ablegati ad Diaetam Evangelici. Dobner Naplója. Nemz. Múz.

II.

Józsefnek válasza a protestánsok mult évi replikájára. — Az evangélikus konvent határozata; bizottság küldetik ki. — A róm. katolikusok kívánsága. — Okolicsányi három emlékiratot készít.

A fentebb közölt kérvény átadására, illetve az arra adandó válasz sürgetésére Skaricza és Sexti küldettek fel Bécsbe. Az alatt megkezdődtek az országgyűlési tárgyalások.

Legelső tárgy volt a második kir. resolúció felolvasása, és az arra adandó duplika szerkesztése.

A vallásra vonatkozó 33-dik pontot február 10-kén olvasta fel Meskó Ádám nádori ítélőmester. Feszült figyelemmel hallgatták a király akaratának nyilvánítását. Mindenki fél a maga álláspontját erősíteni látszó kifejezéseket keresett benne. A tartalom lényegével a mult évi deczember 12-ki rendelet után mindenki tisztában lehetett; mindazáltal síri csendben hallgatták Meskót, mikor ünnepélyes hangon a következőket olvasá:

Ő császári és királyi felsége azt kívánja, hogy az ország békéje és nyugalma tekintetéből a vallásügyben, vagyis az ágostai és helyét hitvallásúak szabadvallás gyakorlatának ügyében a soproni és pozsonyi országgyűléseken hozott törvények érvényükben fentartassanak; azon kijelentéssel, hogy ha azokban foglaltak bármi oknál fogva végre nem hajtattak volna, azok minél előbb végrehajtassanak, mire nézve már elébbi határozatát ismételve kijelenti. Ha azonban némelyikük az újabb zavargások alkalmával tartott törvénytelen conventiculumok által — melyek az ország törvényei és újabb országgyűlési határozatok által is semmiseknek nyilvánítottak — az idézett törvények világos értelmével ellenkezőleg helytelenül megújítottak és megváltoztattak volna, azokat szintén azon soproni és pozsonyi országgyűlések törvényezikkeinek törvényes értelméhez képest az előbbeni kötelező állapotba minél előbb visszahelyezni parancsolja; épségben maradván mindig az ország törvényei, és

bármely hatóság által eddig nyert és ezután nyerendő kir. kiváltságok.¹

Ezen körmönfont királyi válasz meghallgatása után a klerus elégedetlenül hagyta el a zöld házat, Hiába várta a róm. katolikus előjogok külön biztosítását és a rózsahegyzi zsinatnak névszerint való kárhoztatását. A király e részben a protestánsok értelmében határozott, akik a mult évi országgyűlésen viharos jelenetek közt vitatták, hogy a nevezett zsinat a többi törvénytelen conventiculumok között értetvén általánosságban úgy is érvénytelennek van nyilvánítva.

A protestáns rendek egészben véve nyugodtabb hangulattal mentek szét, amennyiben a legutóbb (decz. 12.) kiadott királyi rendelet fényes tanubizonyságot tett a király atyai jóindulatáról, s amennyiben egész általánosságban a jelen leirat is ezt fejezte ki. Mindazáltal nekik is voltak még kívánalmaik, melyeket az ellenséges indulatú papsággal szemben még továbbá is hangoztatniok kellett. Február 22-kén tartott konventi ülésükön Okolicsányi előadta a Bécsben járt küldöttek eljárását, az ő felsége által nekik adott audientia következményeit, és egyúttal elmondá a legújabb királyi resolútióra vonatkozó észrevételeit.

Másnap, vagyis február 23-kán behatóbban foglalkoztak e tárggyal: Az volt a kérdés: maradjanak-e továbbra is az ő felsége elé terjesztett eddigi emlékirataikban kifejtett általános elvek mellett, vagy pediglen részletesen írják össze az egyes templomok, iskolák, és az ezekhez tartozó javadalmak elvétele fölötti panaszaitkat?

A vélemények e részben igen eltértek egymástól.

Mint rendesen, most is akadtak olyanok, akik hajlandók voltak engedni, és voltak, akik körömszakadtig védtek a törvényes álláspontot. Ez utóbbiak közül Schreiber modori követ akként nyilatkozott, hogy inkább ne legyen semmiféle vallásszabadság, mint csupán *türt* szabadság.

¹ Ezen királyi válasz 1710. január 20-kán iratott alá és adatott ki Hunyady László által.

Okolicsányi nagyon megütközött e nyilatkozat felett, és utalva a viszonyok mostohaságára, ellentmondott e véleménynek. De Schreiber nézete nem állott magában; mellette nyilatkozott Sexti besztercebányai jegyző és Scharf bazini tanácsos. Erre Dobner megjegyzé: aki utasítása szerint evez, az biztosan evez. Ő aszerint cselekszik, midőn azt mondja, hogy nem akar eltérni a törvényektől és a királyi diplomáktól; ennél fogva azt kívánja, hogy a felterjesztendő iratban ez hangsúlyoztassék. Végre a következő határozatban egyeztek meg:

„Minthogy az 1681-ki 26. t.-czikk értelme szerint az evangélikusoknak jogukban áll vallásügyi kívánalmaikat a jövő országgyűléseken — a klerus és némely világi róm. katolikusok ellenmondása daczára — beterjeszteni, amennyiben az ily ellenmondásnak érvénye külömben is az 1647: 5. czikk szerint örök időkre eltörültetett, s az ország erre vonatkozó törvényei mindig általában és az 1659-ki kir. diploma 6-dik feltételében is megerősítettek: ennél fogva azoktól eltérni semmiképen nem kell, sőt inkább az előrebocsátottakhoz, valamint az említett emlékiratokban és sérelmekben foglaltakhoz szilárdul kell ragaszkodni; még pedig úgy, hogy mindazok, melyek a törvénnyel és királyi diplomákkal megegyezők, a mostani országgyűlésen is, úgy az országgyűlésen jelenlevő evangélikusoknak vigasztalására, alázatosan kérelmeztessenek, és pedig azért, hogy az evangélikus utódoknak semmiképen ne prejudikáltassék és további kérelmeiknek útja a jövő országgyűléseken el ne vágassék. Az előrebocsátottaknak épségben tartása mellett kimondatik

1. hogy jelenleg a Magyarországon szabad vallással bíró helyek szaporítása és terjesztése érdekében az evangélikus községek szükség szerint (mit előszámlálniok az 1681: 25. t.-cz. formája szerint mindenütt szabad legyen) országgyűlésig kell kérvényezni. Ha pediglen minden kívánásaik a jelen országgyűlésen bármely tekintet vagy ok miatt, teljesen és illően nem teljesíttetnének, akkor a rendek mindazon sérelmeiket és emlékirataikat, melyek törvé-

nyen alapulnak, megújítják, és azokat (a 26. t.-cz. szavainak épségben tartása mellett) a jövő országgyűlésre halasztani kérik, s azokhoz ragaszkodnak;

2. hogy ha az itt említetteket országgyűlésileg ki nem küldhetik, szabadságában lesz bármely evangélikus községnek külön, országgyűlésen kívül, az illető helyen és módon templomokat, iskolákat, szükséges predikátorokat, tanítókat s bármely helyre szükséges illetményeket (elfogadván ő felségének utolsó resolútióját) kérni és nyerni.

E czélból Okolicsányi, két más társával együtt felkérte arra, hogy a nemsokára tárgyalandó királyi leiratnak vallást illető pontjára vonatkozó észrevételeket külön kérvény alakjában foglalják össze.

Az alatt a róm. katolikusok is hasonló czélból hasonló bizottságot neveztek ki, azon külömbséggel, hogy azoknak munkálata országos jelleggel bírt, és mint ilyen, az országos sérelmek sorába foglaltatott. A római katolikus rendek világi része belátta, hogy a királynak annyiszor nyilvánított akarataival szemben hiába való lenne minden további követelés. Úgy a napi események komolysága, mint a legújabban kiadott királyi rendeletek súlya arra ösztönözte őket, hogy hagyjanak fel a vallásügyi pontnak hosszas feszegetésével. A papság megnyugtatóására csak annyit engedtek, hogy az eddigi óvástételek és papi ellenmondások megújittassanak, s a római katholicizmus felsőbbsege hangsúlyoztassék.

Így jött létre a többség duplikája, melynek tartalma a következő volt:

A vallásügyben kiadott királyi resolúcióban a rendek az ország békéjeért és nyugalmaért megnyugosznak, fenntartván eddig tett óvástételeiket és ellenmondásaikat; csak azt kérik ő felségétől, hogy a királyi válasz végén foglalt záradék, mely a nyert és nyerendő királyi kiváltságról szól, egyedül a róm. katolikus hiten levő hatóságokra alkalmaztathassék.

Márcezius 1-jén tartott országos ülésen, mikor e tárgy

szőnyegre került, Okolicsányi azt mondá, hogy az 1681-ki 25. t.-czikkel meg lehet elégedni; de a 26. t.-czikket bővebben kellene kifejteni, amihez több idő szükségeltetik. Dobner hasonlóképen azt mondá, hogy a vallásügyi kérdés igen nehéz, és bővebben kell róla értekezni.

Ezen nyilatkozatok azonban csak azt jelentették, hogy elébb a konvent véleményét akarták meghallgatni. A rendek ebbe bele is egyeztek.¹ A klerus azonban már e napon jelezte, hogy a „privilegiis impetrandis“ kifejezéssel, mely a királyi leirat végén van, nincs megelégedve. Ravasz kanonok azt fejtegette, hogy a privilegiumok nem prejudikálhatnak az ország törvényeinek.

A következő napi konventi tanácskozmányban Okolicsányi már három emlékiratot olvasott fel, melyek nézete szerint ő felségének és a ministereknek volnának átadandók.

Nem szükséges mondani, hogy a jelenlevők² egyhangúlag elfogadták a kész memorandumok szövegét; s egyúttal reményüket fejezték ki a felett, hogy a távollevő Rösler is bele fog nyugodni az intézkedésbe, mi czélből vele a szöveg külön közlendő lesz.

A római katolikusok duplikájára vonatkozó emlékiratban elmondatik, hogy mivel a klerus a vallásügyet illető 33-dik pontra adandó válaszában, melyet a többség elfogadott, a régibb törvényeket, békekötéseket és kir. diplomákat érvényteleneknek jelenti ki, amennyiben a klerus által tett régibb, s törvényileg semmiseknek mondott ellen-

¹ Specialiter noto — írja Dobner — quod die 1. Martii, postquam ad Negotium Religionis deventum fuisset, Dni Aug. et Helv. Confessionis addicti petunt respirium, ut desuper ulterius consultare valeant, quod etiam obtinent.

² Jelen voltak ezek: Okolicsányi Pál, Iványos Miklós (ref.) Bohus, Okolicsányi György, Dobner Fer., Schemberger, Szirmay Tamás, Skaricza, Fűgh, Keeskés, Scharff, Rokszer, Kisfaludy Imre, Sexti, Nagy Boldizsár, Kronel Jakab, Sembery Mátyás, Skultéty, Karsay, Kőszeghy, ifjabb Homp (?), Wohlmuth János, Artner Vilmos, Nagy győri, Bernhardy; — összesen 25-en.

mondásokat újra feléleszteni akarja; mivel a második kir. leirat záradékában foglalt jogok, jelesül az ágostai és helyvét hitvallásuak által nyert és nyerendő szabadalmak épességben tartását csak a maga számára követeli és magyarázza; mivel a királynak kétszer is kijelentett akaratával szemben az alaptörvények, békekötések és királyi diplomák felforgatására törekszik: ennélfogva a protestánsok a róm. katolikus status ezen harmadik feliratához nemcsak hogy nem járulnak, hanem annak határozottan ellent mondanak, amennyiben a római katolikus status az első és második királyi resolútiót, melyekben a vallás szabad gyakorlatára nézve kedvező határozatok is foglaltatnak, elfogadja; annyiban az evangélikusok is hozzájárulnak s azért ő felségének örök hálára vannak lekötelve. Ami a bevett vallások szabadságát biztosító 25. t.-cikket illeti, melyben a vallás szabad gyakorlata mindenkinek és mindenütt megengedtetik, azzal teljesen megvannak elégedve; csak azért könyörögnek, hogy az valóban meg is tartassék, senki vallásában ne háborgattassék, reversalis kiállítására ne szorítottassék, vallásával ellenkező szertartásokra ne kényszerítettessék. Ami már a következő 26. t.-cikket illeti, mely az evangélikusoknak átadandó templomokról, iskolákról, paplakokról, kórházakról és hozzájuk tartozó jövedelmeikről szól, mint-hogy az fentartja az evangélikusoknak abbeli jogát, hogy a jövő országgyűléseken (s ilyen a mostani) panaszaitak előterjeszthessék, tehát ő felségének beadott kérvényükhöz most is ragaszkodnak. Ha azonban ő felsége ezen kérvényre a jelen országgyűlés folyama alatt bármely oknál fogva választ nem adhatna, a jövő országgyűlésen éppen a 26. t.-cikk alapján ismét követelni fogják jogaikat. Kérik azért a rendeket, hogy ezen nyilatkozatuk a róm. katolikus statusnak a 33-dik pontra adott válasza kapcsában terjesztessék elő ő felségének. Minderről pedig bizonyítványt kérnek a nádortól és a personálistól.

Március 5-kén országos ülés tartatott, melyen a vallásügyi pont feletti vita megújítottatott.

Ezen alkalommal Okolicsányi a már fentebb kifejtettek alapján kijelentette, hogy az ágostai és helvét hitvallású evangélikusok elfogadják ugyan ő felségének ezen második leiratát, de mivel annak némely kifejezései által nincsenek teljesen megnyugtatta, fentartják magoknak a jogot, hogy erre nézve továbbra is kérvénnyel járulhasanak ő felsége elé. Kéri a rendeket, hogy ebbeli kérvényüket pártolólág felküldeni sziveskedjenek. Ha azonban ezen kérvényt ezúttal sem akarnák a többi országos sérelmekkel együtt felterjeszteni, azon esetben kénytelenek lesznek a protestánsok ismét küfön folyamodni ő felségéhez.

A klerus nemcsak hogy hallani sem akart a protestánsok külön kérelméről, hanem erősen kikelt a királyi leirat azon utolsó szavai ellen is, melyben az mondatik, hogy „épségben maradván mindig az ország törvényei és a bármely hatóság által eddig nyert és ezután szerzendő királyi kiváltságok“. Nézete szerint, ha egyáltalában kiváltságokról lehet szó, az csak a római katolikus egyházra vonatkozhatik.¹

Ebből természetesen új vita fejlődött ki, melyben a protestánsok elleni régi kifakadások újra meg újra felhányattak. Az ágostai és helvét hitvallású protestánsokat ismét csak a béke kedvéért *megettűrt* felekezetnek mondák, mely felekezet elveszti létjogosultságát, mihelyest békétlenség támad miatta. Erre azonban Okolicsányi Pál, úgy mint elébb, most is megfelelt, kimutatván azt, hogy ily okoskodás mellett az egész politikai törvénykönyvet fel lehetne forgatni. Beszéltek a szükséges és szükségtelen törvények

¹ A sokszor idézett szavak „impetratis és impetrandis“ sokféle magyarázatra adtak alkalmat. Némelyek örültek nekik, mások félték tőlük, mint olyanoktól, melyek az evangélikus vallásgyakorlat ellen fognak alkalmaztatni. Dobner február 26-káról ezeket jegyezte fel: „In summa confidentia sagte Tit. H. Okol. de verbis „impetrandis“ metuere ne contra Statum Evangelicum imposita sint (a Secr. forte Hung.) et sonarent de Cehis et Contuberniis Mechanicorum, quae Processiones, vexilla et olia, non autem de Publicis Liberae Religionis exercitii. U. o

külömbőségéről, ami éppen nem volt alkalmas arra, hogy az egymással küzdő felek kibéküljenek. Vitatkoztak ismét az „evangelikus rendek“ jogosulatlan elnevezése felett is, makacsul és szeretetlenül. És a protestáns rendek arról győződtek meg, hogy mint eddig, úgy ezentúl is csak ő felségénél és tanácsosainak méltányosságában kereshetnek vigaszt. Minduntalan küldöttségeket menesztettek Bécsbe, mi szerfelett sok költségükbe került.¹

A personális márczius 6-kán azt a tanácsot adta a protestánsoknak, hogy ha már mindenképen czélt akarnak érni, szerkesszék az említett kérvényt egy rendes Emlékirat alakjában, és úgy adják be.

Okolicsányi ezt is megtette. A következő napon ezt a szöveget adta át a personálisnak, s általa az ország rendjeinek:

Tekintetes Karok és Rendek! Jóságos, kedves és tisztelt Uraink!

Mint hogy a róm. katolikus Rendek részéről a bevett három vallás ügyére vonatkozó 33-dik pontra adott harmadik válaszból azt látjuk, hogy a tisztelendő klerusnak és másoknak a vallásügyben tett ellenmondásait, melyek több törvény, békekötés, valamint szent diplomák által, azonkívül a legközelebbi soproni országgyűlésen hozott 25. és különösen 26. t.-cikkek utolsó szavai által is semmiseneknek nyilváníttatnak, újra feléleszteni kívánják; és a második királyi válasz abbéli záradékát, mely a törvények megszilárdításáról és az evangelikus rendek vigaszára a nyert és nyerendő szabadalmak biztosításáról szól, s mely legfelsőbb királyi hatalomnál fogva csatoltatott oda, egyedül

¹ Márczius 12-ki konventjünkben a következő adományok jelentettek be: Árva vármegyéből 20, Zólyomból 30, Turózból 25, Liptóból 20, Győrből 25, Komáromból 25, Mosonból 25, Nyitrából 20, Trencsénből 20, Pozsonyból 30, Nagyszombatból 35, Sopronból 40, Modorból 12, Szokolczáról 10, Bazinból 10, Szent-Györgyből 3, Breznóról 10, Kőszegről 15, Rusztról 15, Pápáról 5, Selmeczről 20, Körmöczről 15, Besztercebanányáról 20 frt, stb.

a magok részére kívánják magyarázni, s ezáltal úgy a már kétszer kijelentett királyi akarattól eltérni, mint a fennálló alaptörvényeket, békekötéseket és a szent királyi diplomákat, sőt a legújabban hozott törvényeket is felforgatni igyekeznek (mely békekötések, diplomák s más törvények és szabadságok megsértésében nemcsak a vallás szabadságának, hanem a haza romjainak bekövetkezését látjuk). Ennélfogva a róm. katolikus status által beadott ezen harmadik kérvényhez nemcsak nem járulhatunk, hanem annak egyenesen ellentmondunk. Amennyiben pedig a róm. katolikus status úgy az első, mint a második királyi választ elfogadta, jóllehet azon két királyi válasz a vallás szabad gyakorlata nézve kedvező, mert azokban ő felsége sem a földesuraknak, sem más uraknak nem engedi a lelkiismeret dolgában erőszakot követni el, sőt a vallás szabad gyakorlata érdekében hozott törvényeket és szerzendő szabadalmakat épségben kívánja tartani; ennyiben a nevezett róm. katolikus status elfogadásához, mint a béke és nyugalom biztosítására való törekvéséhez (mert nemcsak a vallásról, hanem a közügynek bármely javáról hozatnak a törvények, melyeknek megzavarása miatt azok hatása, t. i. a béke és egyetértés nem állhat fenn) nemcsak hozzájárulnak, hanem mint gyakran azelőtt, úgy most is ő felségének köszönötünket fejezvé ki, készek vagyunk hűségünk bizonyítására érette vérünket, életünket és vagyonunkat feláldozni. Ami a bevett vallások szabadságáról szóló 25. t.-cikket illeti, mely az egész országban, kivétel nélkül mindenütt és mindenkinek vallásszabadságot biztosít, s mely ezen módon valódi értelme szerint visszaállítatik, azzal teljesen meg vagyunk elégedve; alázatosan könyörögvén, hogy az ekképen visszaállítatván, valóban is megtartassék és vallásának gyakorlatában senki ne háborgattassék, sem vallásával ellenkező szertartásokra ne kényszerítettessék, sem reversalisok kiállítására ne szorítottassék, azaz: hogy ezután bármi módon kicsikarandó ily reversalisok ezen törvények rendelete szerint megsemmisíttessenek. Ami a közvetlenül következő 26. t.-cik-

ket illeti, mely az evangélikus statusnak a templomok, iskolák, parochiák, kórházak és alapítványok és bármely más jövedelmeik visszaadása ügyében tett kérvényeikre vonatkozik, s mely fentartja abbeli jogunkat, hogy a jövő országgyűlésen — minő ez is — folyamodhassunk, azt is elfogadjuk, és az ő felségének előbb beadott Emlékiratunkhoz ragaszkodván, azt ezennel ismételjük, és pedig annak világos kijelentésével, hogy ha ezután is akadályoztatnánk, és ha ő felsége kívánatainkra és kérvényünkre ezen országgyűlés folyama alatt bármi oknál fogva választ nem adhatna, feltartjuk magunknak a jogot, hogy ezen idézett törvény rendeletéhez képest a jövő országgyűlésen kérelmeinket ismét előadhassuk; most pediglen azonnal, a jelen országgyűlés alkalmából kérjük, hogy a vallás szabad gyakorolhatása czéljából több hely jelöltessék és neveztessek meg és hogy egyéb kívánataink is meghallgattassanak. Alázatosan könyörgünk azért is, hogy ezen nyilatkozatunk rögtön a római katolikus status nyilatkozata után a 33-dik ponthoz csatoltassék, és más pontokkal együtt ő felsége elé terjesztessék; kérvén egyúttal azt, hogy erről nekünk úgy a nádor mint a personális úr, jövő biztosítékul hiteles bizonyítványt állítsanak ki.¹

Ezen nyilatkozattal egyidőben nyujtatott be ő felségének az Okolicsányi Pál által szerkesztett más emlékirat is.

Ebben elmondatik, hogy az evangélikusok magok is restellik, hogy ezen országgyűlés folyama alatt vallásuk ügyében már *harmadszor* kénytelenek ő felségének alkalmatlankodni. Úgy látják, hogy ennek nem is lesz vége, hacsak a bevett vallásoknak, jelesül pedig az ágostai és helvét hitvallásoknak szabadsága a valóságban is nem biz-

¹ Die 7. Martii. Domino Personali ac per cum Inelytis Statibus et Ordinibus Regni exhibitum est. . . Scripta Varia Diaetas An. 1655., 1687., 1707—9. etc. sangentia. Nemz. Múz. V. ö. Dobner Naplójának ide vonatkozó részét.

tosíttatik és ha szigorúan meg nem tartatik az, amit annyi régi és új törvény, annyi békekötés, annyi kir. diploma és ő felségének legújabb nyilatkozata is megtartani parancsol, midőn kimondja, hogy a földesurak jogaikkal vissza ne éljenek és a lelkiismeret dolgában ne erőszakoskodjanak. Büntetés is szabott az e részben vétőkre. Mégis a róm. kath. status az ellenkezőt cselekszi; nevezetesen a plebánusok országszerte, még ezen országgyűlés folyama alatt is, nemcsak a törvény világos szavait magyarázzák el, hanem gyakran katonai karhatalmat is használnak, mintha nem is tartoznának a világi, sőt még királyi hatóság alá sem.

Köszönetüket fejezik ki ő felsége iránt azért, hogy a soproni országgyűlés 25. t.-cikkének ezen záradékát: „*a földesurak jogai épségben hayyatván*“, a vallásra nézve nem kívánja kiterjesztetni, sőt ellenkezőleg azt a régibb törvények, békekötések és kir. diplomák eredeti értelmére vezette vissza. A 26. t.-cikkben kifejezettek iránt annál nagyobb bizalommal viseltetnek, mivel ő felsége második leiratának záradékában reményt nyújt nekik arra, hogy a vallásszabadság biztosítására *nyert és nyerendő kir. szabadalmaik* tiszteletben fognak tartatni. Az üdvözítő Jézus sebeire és az Isten irgalmára való hivatkozással könyörögnek, hogy a törvényekre és kir. diplomákra alapított előbbi emlékiratuk értelmében templomaikat, parochiáikat, iskoláikat, alapítványait, kórházaikat és ezek minden tartozmányait visszaadatni kegyeskedjék. Itt is elmondják, hogy ha ő felsége ezen országgyűlés alatt bármely oknál fogva el nem határozhatná magát, fentartják magoknak a törvényben biztosított azon jogukat, hogy jövőre ismét folyamodjanak. De nem mulasztják el most is előadni azon kérelmüket, hogy a dunáninneni és dunántúli megyékben, továbbá a szabad kir. bányavárosokban elvett, s külön mellékletben is előszámlált javaikat kir. hatalmánál fogva visszaadatni, s egyúttal meghagyni kegyeskedjék, hogy úgy a nem nemeseknek és városiaknak, mint a nemeseknek és parasztnak, továbbá a czéheknek, iparosoknak, szolgálknak, szabadoknak

és nem szabadoknak, s bármely rangú és rendű embereknek a soproni törvény értelmében szabad legyen lelkiismeretüket követniök; és hogy ennél fogva az evang. iparosok a fennálló törvények, békekötések és diplomák, jelesül az 1647: 25. és az újabb soproni törvény ellenére, vallásukkal ellenkező szertartásokra ne kényszeríttessenek; és vallásuk miatt semmiféle jótéteményekből ki ne zárassanak. Mert ha a lelkiismeret szabadsága egyeseknek nem engedtetik meg, ha az Isten igéjének hallgatására nézve különbség tétetik a közt, aki az *articularis* helyekre mehet, és aki otthon merészel szent beszédet hallgatni, világos, hogy akkor a vallásszabadság csak a törvényben papirovan van meg, de nincs meg az életben, sőt valósággal elnyomva van.

De különben is kérdik, minthogy megyénkint csak két *articularis* hely jelöltetik meg, melyekre azon megyék összes evangélikus lakosságának kell járniök: hogyan részesülhetnek az Isten igéjének hallgatásában azon számtalan ezer evangélikusok, akik három, négy, öt, sőt hat mérföldnyi távolságra laknak az illető *articularis* helyektől? Mert világos, hogy mivel ily hosszú utat egy nap alatt, akár ünnep-, akár vasárnapon, megtenni lehetetlen, azon törvény értelmében a vallás szabad gyakorlata meg van akadályozva s mindaddig akadályozva és elnyomva lesz, míg a megyék nagyságához képest több hely is nem jelöltetik meg, vagy míg az említett 1647: 25. és az újabb soproni törvény értelmében bárkinek mindenütt, tehát privát helyen is, nem engedtetik meg a vallás szabad gyakorlata. Mit használ — úgy mond — nekünk az, ha a vallásgyakorlat szabadnak mondatik s a törvény szövegében is olyannak állítatik, de a gyakorlatban megszoríttatik?

Elpanaszolják, hogy azelőtt akárki bármilyen kegyetlen kihágást követett el az evangélikusok ellen, ha ezeket, jelesül pedig papjaikat nemcsak bebörtönöztette, hanem sokakat meg is ölt, az neki érdemül tudatott be. Nem büntette meg senki. Innét lett, hogy a folytonos kihágások büntetés nélküli gyakorlása és megszokása másokat is ha-

sonló kibágásokra buzdított. Ez siralmas állapot volt az evangélikusokra nézve; még az anabaptistákénál is siralmasabb, akiknek sorsa pedig éppen nem irigylendő. Sőt még a zsidók is több szabadságnak örvendenek ezen országban, (mely nem is az övéké), mint az evangélikusok saját hazájokban. Mert azoknak egy helyen két templom is engedtetik nem is a keresztyén vallás, hanem profán babonáság gyakorlása kedvéért. Míg ellenben az evangélikusoknak nagy kiterjedésű kerületekben, illetőleg vármegyékben, néhány száz hely, vagyis városok és falvak számára alig engedtetik kettő, és még az sem egészen szabad. Azok, kiknek vallása nincs bevéve a keresztyének közé, vallás-szabadságnak örvendenek; de az evangélikusok, kiknek vallása bevétetett, békekötések, törvények és kir. diplomák által megerősített és biztosított, ennek gyakorlásában akadályoztatnak! Azok alig járulnak valamivel s a magokéból bizonyára kevéssel járulnak az ország fentartásához; az evangélikusok pedig a róm. katolikusoknál ötször többet viselnek az ország terheiből. Azok lelkiismeretük dolgában szabadok; az evangélikusok ellen pedig némelykor mindenkinek, különösen pedig a plebánusoknak büntetlenül szabad erőszakoskodniok; szabad azért, mert senki sem bünteti meg őket. Azok köztudomás szerint káromolják a Krisztust; az evangélikusok pedig époly buzgalommal imádják, mint a róm. katolikusok, de nem szabadon!

Íme, ilyen iszonyatosságokat kell az evangélikusoknak szenvedniök, nem ő felségétől, hanem többnyire a leghitványabb emberektől, semmi hivatalos tekintélytől nem védetve, mint a vadállatok. Ezek ugyanis szabadon követik ösztöneiket; az evangélikusoknak nem engedtetik követniök azt, amire teremtve vannak, t. i.: hogy szabadon imádhassák istenüket. És erre mindig az új törvényeket nem valódi, de elcsavart értelmük szerint, használják fel ürügyül.

A törvények valódi értelmét ő felsége a maga válszában megtartatni parancsolja. Ha ez most, míg annak ideje van, nem történik meg, akkor semmi sem bizonyo-

sabb annál, hogy az illető törvények nem a békét és nyugodalmat fogják előidézni, amint kellene, hanem folytonos háborúságot — melyet némelyek talán szántszándékkal táplálnak — bajt és a közjónak veszedelmet fog okozni. Semmi sem lehet oly hatásos és alkalmas az egyenetlenség előidézésére, mint a vallásnak, még ha az be sincs véve, vakmerő háborgatása.

Semmi újat — úgymond végül az emlékirat — semmi törvénytelen és semmi olyast nem kívánnak az evangélikusok, ami ő felsége ellen volna, kit tisztelnek. Kívánják a vallás szabad gyakorlatát, hogy ezáltal a közbéke és nyugalom — melynek kedvéért a vallások bevétettek — megszilárduljon; buzgón könyörögnek, hogy ő felségének java és a szeretett haza üdve előmozdítottassék és épségben fentartassék. Kéri, hogy ekképen ő felségének hosszú és boldog kormányzásáért, a népnek hűségben való fenmaradásáért és a haza, valamint a karok és rendek üdveért az Istent, az ő szent igéje s a Szent István I. könyvének 1. és 2. fejezetében érintett keresztyén vallás¹ szerint minden vármegyékben

¹ Az itt említett keresztyén vallás István király által fiának, Imrének, így van ajánlva: I. Fej. „Minthogy a királyi méltóság rendjére nem lehet másnak, mint hű és róm. katolikus hitben levőknek eljutni, annál fogva paranesunkban a szent vallásnak az első helyet adjuk.

1. §. Leginkább paranesolom, tanácsolom, javasolom kedves fiam, hogy ha a királyi koronát tiszteletben kívánod tartani, az apostoli róm. katolikus vallást oly szorgalommal s gondossággal őrizd meg, hogy minden Istentől nyert alattvalóidnak példányképül szolgálj, és minden egyházi férfiak méltán nevezzenek téged a keresztyén vallás igaz fiának, mely nélkül bizonynyal, tudd meg, hogy keresztyénnek vagy egyház fiának nem fogsz nevezetni.

2. §. Mert, kik hamisan hisznek, vagy a hitet jó cselekedetekkel nem igazolják, s tetteikkel nem ékesítik — mert a hit jó cselekedet nélkül holt — sem itt tisztességgel nem uralkodnak, sem az örökkévaló országban vagy koronában nem részesülnek.

3. §. Ha pedig a hit pajzsát megtartod, az üdvösség fegyverét is bírod. Mivel ezen fegyverrel a látható és láthatlan ellenség ellen is harcolhatsz, mert azt mondja az apostol: Nem koronáztatik meg, ha csak törvény szerint nem harezolt.

több helyen, magánlag és nyilvánosan imádhassák és tisztelhessek.

4. §. *A hit pedig, melyről beszélek, ez: Hogy a mindenható Isten, a mindenek teremtőjét, és egyszülött fiát Urunkat Jézusunkat, ki angyal jelentése szerint szűz Máriától született — és a Szentlelket, ki a próféták, apostolok, evangyelisták által szólt, a tökéletess, elválaszthatlan egy istenséget állhatatosan higgyed, és minden kétség nélkül valljad. Ez a róm. katolikus hit, mert — mint Athanasius mondja — ki hűségesen, állandóan nem hisz, nem üdvezülhet.*

5. §. Ha valaha hatalmad alatt találtatnának — mi távol legyen — kik a szentháromságnak ez állományát elválasztani, kevesbíteni vagy nagyobbítani igyekeznének, tudd meg, hogy azok az eretnokségnek szolgálói és nem a szentegyháznak fiai.

6. §. Az olyanokat pedig se ne ápolj, se ne oltalmazd, hogy ne láttassál barátjok vagy pártfogójok lenni. Mert az ilyen férfiak a szent hit gyermekeit mindenkép nyavalyásokká teszik, s a szentegyháznak ez új népét siralmasan megrontják s elszélesztik. Hogy ez ne történjék, arról különösen gondoskodjál.

II. Fej. A királyi palotában a vallás után második helyen áll az egyház, melyet fejünk, t. i. a Krisztus, előbb vetett, azután annak tagjai, mint az apostolok, szent atyák, plántáltak és állandóan építettek, így az egész világon elterjedt.

1. §. Ámbár mindig új fiakat szül, mégis némely helyeken régienek tartatik. Ez pedig, szerelmes fiam, birodalmunkban még nagyon fiatal és újnak mondatik, és azért vigyázóbb és gondosabb örökre van szükség, hogy a jó, mit nekünk az isteni gondviselés megmérhetlen irgalmából méltatlanoknak megengedett, tunyaságod, restséged és mulasztásod által le ne rontassék és meg ne semmisíttessék.

2. §. Mert aki megkevesbíti vagy gyalázza a szentegyház méltóságát, az a Krisztus testét megeseonkítani igyekszik. Mivel maga az Úr mondta Péternek, kit anyaszentegyházának őrévé és mesterévé tett: Te Péter vagy, s ezen a kösziklán építem fel az én anyaszentegyházamat. Őt pedig nevezte kösziklának, de nem azt mondta, hogy fából vagy kőből való egyházat épít felette, hanem választott népből kitünő hitvalló nyáját, keresztségben megmosott, kereszttel megkent nemzetséget mondott s nevezett, melyen szentegyházát építé.

3. §. Amely boldogtalan ezen szentegyház tagjait, vagy a kisdedeket bofránkozttatja, az evangyeliom parancsa szerint méltó, hogy nyakába számmalom köttessék s a tengernek mélységébe vetessék, azaz levettessék hatalma méltóságáról és az igazak egyházán kívül maradjon, sanyarú nyomorban, mint a pogányok és publikánusok.

Igérlik, hogy ő felségének kegyelmét hű szolgálataikkal, vérük és vagyonuk feláldozásával fogják igyekezni kiérdemelni, várván kegyelmes válaszát.¹

4. §. És emiatt fiam! tartozol buzgó lélekkel a szentegyházban napról-napra vigyázni, hogy inkább növekedjék, mint kárt szenvedjen. Ezért neveztetek eleitől fogva a királyok felségeseknek, mivel felsegíteték az egyházat. Ezt te is eselekedd, hogy koronád dicsőségesebb és életed boldogabb és szerencsésebb legyen . . . Magyar Országgyűlési Törvénykönyv, ford. *Geguss I. 6. l.*

¹ Memoriale a Perillustrissimo Dno Paulo Okolicsányi appositum, et Suae Majestatis Sacratissimae porrigendum. — Scripta Varia. Nemz. Múzeum kéziratai k. V. ö. Dobner Naplóját.

III.

A sérelmek jegyzéke. — Ezek feletti éles vita. — Külesemények, békealkudozások Rákóczyval. — A nagykarolyi országgyűlésen a vallásügyi pont. — A szathmári békekötés. — Ennek harmadik pontja biztosítja a vallás szabadságát — József időközben meghalván, az anyakirályné megerősítette a békét.

Hogy ő felsége ne gondolhassa, mintha a fenti memorandumban említett panaszok alaptalan állítások lennének, a protestánsok *mellékletképen* átnyújtották azon sérelmek jegyzékét is, melyek ezen országgyűlésig orvosolatlanul maradtak, daczára annak, hogy még a soproni országgyűlés elrendelte volt, hogy az országban mindenütt mindenkinek szabad vallásgyakorlata legyen.

Elmondják ezen mellékletben, hogy némely róm. kath. urak és különösen a plebánusok nemcsak parasztokat, de városi polgárokat is megakadályoznak abban, hogy az úgynevezett articularis helyekre járjanak isteni tiszteletre. Azt is tiltják, hogy az újszülött gyermekeket megkeresztelés végett a nevezett articularis helyre vigyék, vagy hogy ily helyről való lelkész betegek látogatására, vagy gyermekek keresztelése végett más helységbe kimehessenek. A papok és tanítók számát, mint az például Körmöczön és más helyeken is történt, hol német és tót egyház van, egyre leszállítják. Követelik magoknak a jogot, mivel pedig nem bírnak, hogy az evang. egyházakat vizsgálhassák. Elszedik a stóla-jövedelmeket, pedig a törvény világosan mondja, hogy sem az evangelikusok a róm. katolikusoknak, sem viszont a róm. katolikusok az evangelikusoknak fizetni nem tartoznak. A lelkészeket, még akkor is, ha isteni szolgálaton kívül más hűséges alattvalók között békében élnek, itt-ott üldözik; sőt az országból is kiűzik. Már pedig a soproni 25. t.-cz. még azoknak is, kik mint száműzöttek az országon kívül voltak, szabad és bántatlan visszatérést biztosított, eltörülvé minden reversalisok erejét. A rég eltemetett hullákat kiásatják; a szabad temetkezést a törvény ellenére akadályozzák;

a közös harangok használatát megtagadják. Ha pedig nagynehezen megengedik is, a közterhek alatt kimerült néptől új és jogtalan fizetést követelnek. Az evangélikus ifjúságnak nem engedik, hogy az *articularis* helyeken levő evangélikus iskolába járhasson; tanulmányaikat, a szabad vallásgyakorlat ellenére, csak grammatikára szorítják és korlátozzák. Az evangélikusokat mindenféle ürügyek alatt, annyi törvény, annyi békekötés, annyi diploma ellenére, csupán vallásuk miatt minden hivatalokból kizárják; pedig maga ő felsége a koronaári hivatalra a bécsi békekötés 9. és 10. pontja, és az 1608-ki koronázás előtti 10., az 1647: 3. t.-cz. értelmében az evangélikus vallású Révay Pétert jelölte. Az evangélikus lelkészeket az *articularis* helyeken kívül végzendő temetési szertartásoktól eltiltják. És ekképen nemcsak a régiebb törvények, békekötések és diplomák, hanem a legújabb törvényczikkek, jelesül ő felségének ezen országgyűlésnek adott válasza, és kijelentett akarata ellenére is erőszakot követnek el az evangélikusok lelkiismerete ellen, és a közbéke és nyugalom megzavarását semminek veszik. Mint-hogy pedig az evangélikusok ellen elkövetett kihágások az előtt soha sem voltak büntetve, ennek alapján most is büntetlenséget reméllenek; sőt nem iszonyodnak állítani, hogy ő felettük a világi hatóságnak, tehát még ő felségének sincs joga biráskodni.

Mindezen, az evangélikusok ellen ily háborús időben róm. katolikus főemberek által elkövetett, de büntetlenül hagyott gonoszságokból minden evangélikus ember azt látja, hogy ezután még nagyobb kegyetlenkedéseknek lesz kitéve, ha csak ő felsége idejekorán és szigorúan meg nem akadályozza. Felkéri tehát, hogy ő felsége és ministerei fontolják meg, valjon azok, kik ekképen büntetlenül önkénykednek, kik a törvény világos rendelete ellenére ilyen borzasztóságokat merészelnék elkövetni, nem arra törekesznek-e, hogy a közbékét és nyugalmat, melyet ő felsége annyi szeretettel és áldozattal létrehozni kíván, lehetetlenné tegyék? Nem-e azon vannak ezek, hogy szüntelen békétlenség, folytonos

háborúság, örökös borzasztóságok, ártatlan vérnek pazarlása, gyujtogatások legyenek és tartassanak fenn? Míg ellenben kétségtelen, hogy az evangélikusok, kik oly szörnyű és türelmetlenséget okozó üldözésnek vannak kitéve s védtelenül állanak, ő felségének közszükségleteihez ötszörösen többel járulnak, mint a róm. katolikusok.¹

A második melléklet, mely a fentebbi emlékirathoz csatoltatott, részletesebben fejtegeti a sérelmeket, amennyiben mindazon templomokat, iskolákat, paplakokat és jövedelmeket sorolja fel, melyek a sokszor idézett törvények szerint a protestánsokat illetnék.

Ezen törvények tartalma újra ismételtetik, hogy a felhozandó példánál annál világosabban tűnjék fel az önkényes és törvénytelen eljárás.

Felhozzák például *Trencsénvármegyét*, melyben csak két articularis hely és mintegy ötezer mértföldnyi ropant kiterjedésű területen húszezernél is több evangélikus lakik. Hogyan járjanak ezek falvaikból és városaikból két, három, négy, öt, sőt több mértföldnyi távolságról is az Isten tiszteletére? Számptalan evangélikus lakik például Zsolnán, Rajeczen, Kisucza-Újhelyen, Varinon, Vágbeszterczen, Puchón, Belluson, Illaván, Bánon és más helyeken, továbbá Viszolay, Kochanócz, Birócz, Zay-Ugrócz, Nagy-Sztricz és több, mintegy ötven hely, melyek a soproni országgyűlésen felsoroltattak, melyeknek saját templomaik, paplakjaik, iskoláik, kórházaik, alapítványaik, alapjaik és jövedelmeik voltak. Ő felségére bízzák megítélését annak, hogy az a két kijelölt hely elégséges-e ennyi község evang. népének; elégséges volna-e még akkor is, ha tíz lelkészük volna, holott pedig kettőt is alig szabad tartaniok?

Még nagyobb baj van *Nyitrában*, hol a két articularis helyre a vidékieknek két napi utat kell tenniök. Ezen vár-

¹ Puncta recentissimorum in Evangelicos Gravaminum, quae sub moderna Diaeta patrantur et vigent. — Scripta Varia. Nemz. Múz. U. o. Dobner Diaruma 222. l.

megyében Szakoleza sz. kir. városban, Verbón, Vágh-Újhelyen, Csejten, Zsámbokréton, Szeniczén, Szobotistyén, továbbá Divéken, Divékújfaluban, Bellán, Csávojon, Livinán, Szebediáson, Kosztofnafalván és más ötvennél több községben, melyek az említett soproni országgyűlésen névszerint is előszámláltatnak, igen népes evangélikus gyülekezetek vannak, melyeknek egykor törvényesen bírt saját templomaik, paplakjaik, iskoláik s egyéb egyházi javaik voltak. Vág-, illetőleg Tótújhelyre vonatkozólag különösen megjegyzendő, hogy ennek szerződésileg volt biztosítva azon joga, hogy magának templomot, paplakot és iskolát építhessen. Minthogy úgy az 1681: 26. t.-cz első része parancsolja, hogy az evangélikusok által épített templomok — minő a tótújhelyi is — visszaadassanak; valamint ő felségének ezen országgyűléshez intézett válasza is azt rendeli, hogy a törvénynek illető czikke végrehajtassék, ennél fogva nemcsak a tótújhelyi templomot és ennek tartozékait, hanem a többi evangélikus templomokat is vissza kellene adni, melyeket t. i. evangélikusok építettek. Ilyen pedig igen sok van az országban, például Turóczban Bellán, Pribócson, Zaturesán.

Hasonló viszonyok vannak *Pozsonyvármegyében*. Az *articularis* helyek ott is távol vannak; az evang. nép pedig nagy számban lakik nemcsak sz. kir. városokban, hanem falvakban is. Jelesül Bazin, Szentgyörgy, Nagyszombat mellett ott van Somorja (másként Szt-Mária) Nagyléva, Szerdahely-Csötörtök, Szente, Szered; továbbá Limbach, Gomba, Majtény, Kosut, Királyfalva és más községek és városok, melyek ötvennél többre rugnak és a soproni országgyűlésen névszerint is előszámláltattak, mind külön evang. gyülekezettel bírtak, most pedig len vallásuk szabad gyakorlatától megfosztattak. Somorjára nézve különösen is megjegyeztetik, hogy ott sok ágostai és helvét hitvallású ember lakik, és hogy ennek a városnak szintén szerződéses joga van templom, paplak és iskola építhetésére. Minthogy pedig ő felsége második resolútiójában a nyert jogok épségben tartását ígérte, ebből következik, hogy a somorjai evange-

likusoknak is meg kell engedni, hogy vallásukat szabadon gyakorolhassák.

Felhozzák ezenkívül *Zólyomvármegyét*, melyben Zólyom, Libetbánya, Breznóbánya városok, továbbá Dobrovina, Bábaszék, Száz, Német-Pelsőcz, Nagy-Szalatnya, Tót-Lipcese, Pojnik és más helységek, pl.: Radvány, Hajnik, Ocsova, Zolna, Szampor stb. mintegy harmincz hely van megfosztva vallásának szabad gyakorlatától.

Turócban Mosócson, Szentmártonban, Tótprónán, Rudnán, Jeszenován. Szucsánban, Turán, Ruttkán, Felső-Záturcsán, Nagy-Jeszenón, Diva-Helenán, Pribóczon, Bellán, Szklenón, Felső-Stubnyán, Hájon és Alsó-Stubnyán, Szt-Mihályon és Dobován, Szt-Andráson, Turócz-Szt-Péteren, Lászlófalván és más mintegy húsz faluban, melyek mindmegannyi népes evangélikus gyülekezetet képeznek s melyekben alig található egy-két róm. kath. lélek, mégis üresen állanak a templomaik, melyeket evangélikusok építettek.

Liptóvármegyében is több önálló gyülekezetet számlálnak elő. Ilyen Szt-Miklós és filiája Verbőcz, Andrásfalva és Plostin, Rózsahegy filiájával Szt-Mártonnal, Lipcese, Bocza, Csorba, Tarnó, Bobrócz; továbbá: Tepla, Liszkova, Okolicsna, Szmrecsány, Szentivány, Boldogasszonyfalva, Hrbotova, Revueza, Vásecz, Szentpéter, Szentandrás, Madácsfalva, Szilincza, Proszek, Sancta Anna, Malatina, Kispalugya, Szentkereszt, Klacsán, Komjáthi és mások, melyek az említett országgyűlésen hasonlóképen előszámláltattak.

Nemkülömben állanak a dolgok *Árvavármegyében*. Nagyfalva és filiái, Kubin és filiái, Turdosin és filiái, Trsztena és filiái, Váralja és filiái; továbbá Zaszko, Dubova, Namesztó, Nizne és Jablonicza, valamennyien leánygyülekezeteikkel együtt szenvednek törvénytelenséget.

Ugyanezen sors éri *Vasvármegyét*, melyben Kőszeg városán kívül hatvan népes evangélikus gyülekezet számláltatott elő névszerint a soproni országgyűlésen. *Mosonvármegyében* Ruszt városa mellett több helység, jelesül Loesmánd és ötvennél több evangélikus gyülekezet.

A *Szepességén* hatvannál több városi és falusi gyülekezet számláltatott fel a soproni országgyűlésen.

Azonkívül *Barsban* Újbányán kívül mintegy harmincz önálló ev. gyülekezet volt. Minthogy pedig mindezen előszámlált önálló gyülekezeteknek, illetőleg egyházaknak, némely helyen egynél több templomjuk, paplakjuk, iskolájuk, kórházuk, alapjuk, alapítványuk s ezekhez tartozó jövedelmük, ingó és ingatlan vagyonuk volt, melyet jogosan, annyi törvény, annyi békekötés, annyi kir. diploma által megerősítve bírtak és birtokoltak, melyeket ennél fogva az illetők visszakövetelnek: ítélje meg ő felsége, nem volna-e igazságos addig is, míg e tekintetben a 26. t.-cz. értelmében a jövő országgyűlés intézkednék, vallásszabadságot engedni a felsorolt helyeken?

A soproni országgyűlésen kiadott királyi resolútióban többek között az is foglaltatott, hogy az articularis helyek az evangélikusok véleménye szerint jelöltessenek meg. Minthogy ez akkor a törvényből kimaradt, kéri ő felségét, hogy azt most betétesse. Például hozzák fel Nyitrát, hol t. i. oly hely (Strázsa) jelöltetik meg articularis helyül, hol több róm. kath. lélek lakik. Helyesebb volna, ha más hely, például Vág- vagy Tótúj hely vagy Verbó jelöltetnék ki. Hasonló viszonyok vannak Árva-, Liptó- és más vármegyékben.

Kéri ő felségét, hogy Mosonvármegyében, hol a soproni országgyűlésen húsznál több önálló evang. gyülekezet számláltatott elő, s hol a törvény nem jelölt ki articularis helyeket, ezt utólagosan pótolni kegyeskedjék. Azon felől, mivel ő felsége azt is kegyes volt országgyűlési válaszában elrendelni, hogy a nevezett törvények ellen újabban mindkét részről elkövetett kihágások ugyanazon t.-czikkek értelmében igazíttassanak el: ennél fogva a végett is könyörögnek, hogy a 26. törvényczikk világos szavai ellen elfoglalt templomok, paplakok, iskolák s egyéb tartozmányok, milyenek például *Győr vármegyében* Mező-Örs, Tapp, Szent-Miklós, Pázmány, Nyalka, Pér, Kajár, Gyömörű, Szent-Iván,

Veszprémben pedig Lászi stb. az evangélikusoknak visszaadassanak.

Vége alázatosan könyörögnek az ev. követek azért is, hogy mindazon sz. kir. városoknak, melyek a 26. t.-czikben nem neveztetnek, de általánosságban benfoglaltatnak, a törvény értelméhez képest szabad vallásgyakorlatuk legyen. Ilyenül említetik a dunáninneneni részeken: Szt-György, Bazin, Nagyszombat, Szakolcza, Selmech Hodrussal, Bélabánya, Bakabánya, Újbánya, Libetbánya, Besztercebánya és Breznóbánya; a dunántúli részeken: Kőszeg és Ruszt. Ez utóbbira különösen felhívják a király figyelmét, mert ott a királyadta jogon épített ev. templom vétetett el jogtalanul. Felhívják a várbeli gyülekezetek sorsára is, minők: Korpona, Pápa, Veszprém, Vázsony, Léva, Deveser és mások. Általában kérik, hogy ahol az evangélikusok a mostani zavargások előtt békén voltak, ezentúl is békében tartassanak meg a 26. t.-cz. értelmében. Különösen felemlítik Báth és Légrad városokat, továbbá az oly városok papjait, melyeknek falain kívül — mint például Trencsénben — a külváros egészen elpusztult, méltányosnak és igazságosnak találják, hogy ilyen helyeken a lelkészek szabadon végezhesék hivatalos functióikat. Nem tartják a vallásszabadság elvével összeegyeztethetőnek, hogy a lelkészek és tanítók száma oly városokban, mint például Sopron, Körmöcz, Selmech, Besztercebánya stb. egyre vagy kettőre korlátoztatik s könyörögnek, hogy az evangélikus nép szükségletéhez képest szabadjon korlátlanul annyi tanítót tartaniok és alkalmazniok, amennyit a tudományok kellő művelése megkíván. Ezt nemesak oly városokban kérik, melyek tisztán evangélikusok, hanem ott is, hol a róm. katolikusokkal vegyesen laknak. Várakban, kastélyokban, kuriákban, nemesi házakban se kellene korlátozni a lelkészek működését. A temetők és harangok szabad használatát régóta biztosítja a törvény. Nem kellene tehát túrni, hogy ezért a szegény nép illetéktelen fizetésre szoríttassék. A sokszor idézett 26. t.-cz. világosan mondja, hogy ezentúl a róm. katolikus

lelkészek semmit sem követelhetnek az evangélikusoktól. Mégis gyakran megtörténik, hogy a plebánusok még katonai karhatalommal is zsarolják az evang. népet. Ennek teljes és valóságos megszüntetését, valamint a lelkészek és nép üldözésére irányzott minden papi önkénynek betiltását, újra meg újra kéri ő felségétől.¹

Felesleges említeni azt, hogy a róm. kath. klerus ezen emlékiratok és sérelmek felolvasását következetesen elnezte. A mult gyűléseken kétségbe vonta „az evangélikus Status“ kifejezésének jogosultságát; most az ellen tett kifogást, hogy „Ablegati Evangelici“-nek írták magokat alá. Spázay Pál kanonok most sem tudott magán uralkodni. Mint a mult országgyűlés utolsó napján, úgy most is azt kiabálta, hogy a protestáns követeket ki kell dobni az ablakon, mivel itt „evang. követek“-nek és „evangélikus status“-nak helye nincs.

Röszler válaszolt neki. De nem bocsátkozott szavainak czáfolatába, hanem azzal ijesztette meg, amiről tudta, hogy Spázayra leginkább fog hatni, hogy t. i. illetlen magaviselete miatt panaszt fog emelni a hercegprimásnál. Úgy látszik, ez hatott is, mert Spázay szépen elhallgatott.

Úgy látszik, ez volt e tárgyban az utolsó ülés. A rendek duplikája felküldetett rendes úton ő felségéhez; a protestánsok emlékiratait ismét egy külön bizottság vitte föl Bécsbe.

Dobner azt mondja, hogy az evang. vallás ügyét Okolicsányinak és Röszlernek különös figyelmébe és védelmébe ajánlva, márczius 14-kén Pozsonyból hazau.azott.²

¹ Ueberior Declaratio Tertiariae Diaetalis, ex parte Status Evangelici Suae Majestatis Sacratissimae, in generalibus terminis, demioso Venerationis cultu exhibitae Instantiae . . . Nemz. Múz. kézír. V. ö. Dobner Diariumát 335—350. l.

² Et sic haevicé Negotium Religionis diaetaliter tractatum, respectu meae tenuitatis, finitum est. S. D. G. — Eodem die D. Okolicsányi antimavit Soproniensem Conventum debere Acta Diaetalia moderna imprimi facere, quod hic et nunc D. Röszler disvasit. U. o. Marginalis jegyzet.

Okolicsányi még május közepe táján Bécsben volt, s onnét levélben értesítette Dobnert eddigi fáradozásainak sikeréről. Mindenütt megadták a kellő információt; csak ő felségéhez nem juthattak be, mivel azt a hírt terjesztették el felőlük, hogy sok ezret költöttek vesztegetésre, holott a bécsi útra alig tudtak 50 frtot összegyűjteni! De azért e haszontalan fecsegés nem fogja őt eltántorítani az igaz útról, mely — remélhetőleg — mégis csak célhoz fog vezetni.¹

Azonban a külső események, és az országban a háborúval versenyezve pusztító epimirigy másfelé fordították a közfigyelmet. Rákóczy a szerencsétlen vadkerti csata után elvesztette reményét arra nézve, hogy ügyének fegyverrel szerezzen diadalt. Hiábavaló volt az angol és hollandi diplomácia közbenjárása.² Eredménytelen maradt a muszka czárnál való tervezgetés is. József eddigi szerencséje mellett éppen nem volt hajlandó. idegen közbenjárók útján alkudozni; de hajlandó volt külön alkudozni Rákóczyval.

E végből gr. Pálffy Jánost bízta meg mind a had folytatásával, ha kell, mind pediglen a béke megkötésével, ha lehet. Ezen férfiú ritka ügyességet tanusított a nehéz feladat megoldásában. Megnyerte előbb Rákóczynak főbb embezeit, s azután személyesen találkozott a fejedelemmel, aki párthíveinek akaratától függesztette fel a kibékülést. Salánkra gyűjtván mind a magyar, mind az erdélyi tanácsosokat, azt a kérdést intézte először a magyarokhoz: engedhetnek-e a békefeltételekből? azután az erdélyiekhez: akarják-e, hogy lemondjon a fejedelemségről?

¹ Lásd e levelet Dobner naplójához esatolva.

² Palmes követ Boyle miniszternek szept. 24-kéről (1710) írja, hogy a közbenjárás felajánlásának jó következménye lehetne a szegény magyar népre, különösen a protestánsokra, kik ha vallásuk iránt megnyugvást nyernének, az egész baj hamar véget érne; ők lévén nagy többségben az elégedetlenek hadseregében. A jezsuitáknak és más papoknak nincs ugyan annyi befolyása, mint volt az előbbi császár alatt; de azért marad elég vakbuzgóság ezen hasznos munka megakadályozására. L. Simonyi E. i. m. III. 459—460. l.

Mind a két tanács tagadólag válaszolván, Rákóczy még egyszer az orosz csárhoz fordult, ki segélylyel biztatta őt, s Lengyelországba ment; a békealkudozások folytatását pedig Károlyi Sándorra bízta. Ez Pálfival Debreczenben találkozáván, megállapítá a békefeltételeket, s azoknak elfogadtatása végett a fejedelemhez Lengyelországba utazott. Ezen feltételekben a vallás ügyéről külön egy szó sem foglaltatott, csak általánosságban volt szó az ország szabadságának s alkotmányos törvényeinek helyreállításáról. Kivánták, hogy a fejedelem tegye le a hűség esküt, hadait bocsássa el, Munkácsot, Husztot, Kassát nyissa meg a császári hadaknak.

Rákóczy nem volt hajlandó sem a várakat, sem a hadakat átadni a hozzá hű szövetséges rendek beleegyezése nélkül. Hogy ezek szabadon nyilatkozhassanak, Husztra országgyűlést hirdetett nekik. Pálfit megkérte, hogy Bécsben tartóztatott fiai szabadon bocsáttassanak, az elkobzott javak a megholtak családjainak visszaadassanak, s végül, hogy a protestánsok vallásszabadsága, mi nélkül őket állandóul megbékéltetni nem lehet, biztosíttassék.¹ Károlyi, ki időközben a gyűlést nem Husztra, hanem *Nagy-Károlyba* hívta össze, ápril 4-ki válaszában a hatodik pontban már szinte említi a vallást, olyformán, hogy „ámbar az ország törvényeinek megtartásában a három vallásnak Magyarorszában, a negyediknek pedig Erdélyben szabad gyakorlatában nem lehet kétség, mindazonáltal ha a közjóért nevezetbe tételért instálna, nem kételkedik, hogy Pálfi a többiek közé fogja csatolni”.² Károlyi a fejedelem határozatát közölte az egybegyűlt rendekkel, akik — mint ő mondja — némely punktumokból láttattak nem kevésbé felzendülni és ellene kiáltozni, főképen a religiók, parochiák s hozzá tartozandó beneficiumok stb. dolgában; mindazáltal jelen lévén a husvéti szent ünnepek el nem oszlottak. Másnap, husvét első

¹ Horváth. M. T. IV. 494. l.

² Károlyi S. Önéletírása II. 327. l.

napján, Komáromi György, bihari alispán, Pálfitól egy újabb nyilatkozatot hozott „az adnektált dilucidatiót a religió s más gravamenek iránt az esküvésnek formulájával együtt“, mely nyilatkozatban a vallásról szóló pont így hangzott; hogy mivel az előbbi nyilatkozatban, t. i. a Rákóczy személyére és híveire vonatkozóban és ennek magyarázatában foglaltatik, hogy kegyelmes urunk ő felsége Magyarországnak törvényeit és szabadságait szentül és megsértődés nélkül megtartja, tovább is ezáltal magyaráztatik meg, hogy azon ő felsége resolútiója a kálvinista és lutheránus vallásnak dolgára vagy szabadságára is értetődik. Ha pedig valami kiváltképen való dolog volna meg benne, tehát a mostani diaetán elő lehet hozni, mely állapot igazság szerént kegyelmes urunknál, ő felségénél fog eligazíttatni.¹

Ez előterjesztetvén az egybegyült rendek előtt, Károlyi személyesen akarta átvinni Rákóczynak; de a szövetséges rendek féltek, hogy fő nélkül könnyen zavar támadhat közöttük, s inkább egy küldöttséget menesztettek a fejedelemhez: Bulyovszky Dániel, Csajági János és Cserei János személyeikben, kiknek utasításul adták, miszerint tudtára adják a fejedelemnek Magyarország siralmas helyzetét, s kérik, jöjjön haza, s az óhajtott béke létrejöttén maga is munkálkodjék, mivel a császár igéri, hogy az ország törvényeit tiszteletben fogja tartani. Ha pedig a fejedelem és követői vissza nem akarnának jönni, úgy legalább oldja fel híveit esküjök alól. Erre Rákóczy ápril 18-ról Kukizovból egy elkeseredett, s a hazafiság szent lángjától kigyúlt lélekkel írta válaszát, melyben vádolja Károlyit, hogy megbízatását áthágta, az általa Husztra hirdetett gyűlést Károlyba hívta, hogy békekötés helyett megadást sürget, élénk színekkel festvén a bekövetkezendő romlást. „Most nyílik az ideje és útja annak, mondja, hogy minden pap, barát és jezsuita, német, kalmár, kereskedő, minden kárvallott, bosszútálló hatalmas uraknak lehessen zaklatni a gyalázatosan le-

¹ Ápril 8-kán Debreezenben. Pálfi I. L. Károlyi S. II. 342. 1.

tett fegyverviselőt. Békessége lesz a császárnak maga uralkodásában, de senki senkinek közületek békét nem hagy. Jeruzsálem városának siralmánál keservesebb lesz sok szegény árváknak, özvegyeknek siralma, még a levéltől is rettegő szívvel való bujkálódás, a sok akasztófáknak, kerekeknek irtóztató tekinteti és zokogó átkokkal lesznek tele ezen mostani szépen fénylő békesség tekinteti nemzetünkben. Akkor fogja kiki hazájáért való szenvedését és a dicsőséges halált sóhajtani, midőn már sem élni, sem halni nem lehet. Elismeri, hogy békesség vége minden háborúnak, s vallja, hogy egyedül az juttathatja confoederationális céljához. „Ha azért azon jó s igaz békességre ma juthatunk, holnapra halasztani nem kívánjuk, sem javalljuk. De ilyenre, mint a micsodást most hozának ezen kigyelmetek követjei előnkben, épen nem állhatunk; mert ez nem békesség, hanem fegyver által való meggyőztetés, melyet a nemes vér mint halál-nál is nehezebb dolgot nem szenvedhet“.

Károlyi, midőn látta, hogy a fejedelem meg nem jelen a gyűlésen, barátainak beleegyezésével ő maga *Szathmáron* folytatta a békekötés munkáját. A fejedelemre és tiltakozásaira mit sem hallgatott többé, hanem azokra, a kik azzal biztatták, hogy ő felsége a császár a kegyelmesen ígért szabadságot nekik megadja, s azt meg is tartja. Ekkor azonban már nem élt József; ápril 17-kén 33 éves korában halt meg himlőben. Károlyi és Pálfi titokban tartották ez eseményt, s annál nagyobb buzgósággal munkálódtak a béke létrejöttén.

Az ápril 27-ki gyűlésen Károlyi fájdalommal említé, hogy a fejedelem távollétén kívül 24 tanácsnok székét üresnek látja, s hogy a tábornokok közül egyedül ő van jelen, s kérdést intézett a jelenlevőkhöz: hogy vajjon a fejedelem távollétében lehet-e és szükséges-e a békéről tanácskozni, azt folytatni és bevégezni? Előadta a császár kegyelmi ajánlatait és a külsővetség reménytelenségét. Erre egyhangúlag az lett a felelet: hogy a császár ígéreteit meg nem vetvén, a tőle küldött felhatalmazott követekkel: gróf

Pálfi Jánossal és Locherrel alkudozni kell. Rádai Pált, ki Rákóczi nevében jelent meg s kérte a rendeket, hogy a határidő nyujtassék meg, csak mint magánembert hallgatták ki.

Ápril 28-kán azonban a császáriak sürgetése folytán felolvasták az először írásba foglalt békepontokat, különösen az árvákat illető részt; s miután azok módosítást nyertek, gr. Pálfi János sürgetésére és kegyelmi ígéreteire a rendek közakarattal elfogadták a békepontokat, egyszersmind kimondották, hogy aki e békét akár nyiltan, akár titkon felbontani törekednék, az számkivetett legyen. A békepontok több példányban leiratván, a teljhatalmú tábornoknál tétettek le, hogy három hétig magánál tartsa, várván, hogy ha a fejedelem haza jönne, ő maga osztogassa el. De ha be nem jönne, akkor gr. Károlyi tegye azt.

Rákóczy nem fogadta el a császári kegyelmet, s a békét véglegesen megkötötték és aláírták. Az országban hálaünnep volt, „mindenféle hadi muzsikák és eszközök hangozván és a zászlók sűrűen lobogván, háromízben való tűzadással, vagy lövéseknek ropogásával hadi mód szerint, Te Deum laudamust tartottanak“.

A vallásra vonatkozó (3-dik) pont így hangzott: *Császár és koronás király ő felsége, kegyelmes urunk a vallás dolgában országunknak törvényét megtartja, úgy annak gyakorlását ezen ország végezése és articulusai szerint mind Magyarországon, mind Erdélyben ahhoz tartozandó beneficiumokkal együtt törvény szerint megengedi, nem gátolván útjokat azoknak, akik mostan gratiára visszajöttek, hogy a felséges császárnál vágy a dietán gravamenjeik iránt magokat bejelentsék.*¹ A többi pontok részint Rákóczy személyére, részint párthíveire s az országban történt károk és sérelmek megszüntetésére vonatkoztak. Végül (10-dik pont) kijelentetik, hogy mindenkinek szabad leszen a jövő országgyűlésen a még felmaradt sérelmeket nemcsak elővenni, de a melyek a nemzet boldogu-

¹ Károlyi S. Önéletírása. II. k. 429. l.

lására és becsületére hasznosaknak találtatnának is „szabad vox szerint“ ő felségétől kérni és sürgetni. Hogy senki abban ne kételkedjék, hogy ő felsége mind a törvényeknek megtartásában, mind a hazafiaknak az ország hivatalaira való alkalmaztatásában az egész keresztyén világ előtt nyilvánvalóvá akarja tenni, hogy ő felségének ezen Magyarország-hoz és Erdélyi fejedelemséghez viseltető atyai indulatjában semmi fogyatkozás nem lésson, amint viszont ő felsége is felette igen kívánja, hogy a magyar és akármely nemzetiségből való erdélyi lakosok az ő törvényes szabadságokkal való élés mellett, királyokhoz való hűségökben egy nemzetnek se engedjenek.¹

Minthogy pedig e közben József a türelmes és igazságos király meghalt, a szathmári békepontokat a koronázott anyakirályné Eleonora Magdolna, utóbb pedig az új király, Károly, is megerősítette; kijelentvén, hogy királyi hatalma szerint nemcsak egészben helybenhagyja és megerősíti, hanem mindazoknak, kiket e békesség illet, keményen megparancsolja, hogy amint ő maga ígérete szerint megtartja azokat, úgy másokkal is meg fogja tartatni.

Azonban nem bírta megtartani, mert amint egy azon korbéli emlékiró mondja: „Mihelyest (József) meghala és a testvéröcsese Carolus Hispaniában lévén, az öreg Leopoldus császár özvegye, Eleonora, directiója alá került az igazgatás; a jezsuiták mindjárt kimutatták fogok fehéret, és amit régen vártanak s József császár miatt hozzá nem férhettenek, az öreg császárné engedelméből hozzá fognak mindjárt Magyarországbán a persecutióhoz a pacificatió után. Pápán, Rimaszombaton, Losonczon és más helyeken, mint alsó-felső Magyarországbán, ahol mindenkor tiszta reformátusok voltak, a templomokat elvevék erőszakosan, a református, lutheránus papokat kiűzék, a községet erővel kezdék kényszeríteni a pápista religióra, s meg nem engedék, hogy a városokon és falukon a reformátusok még csak ház-

¹ Károlyi S. II. k. 434.

nál is isteni tiszteletre egybegyűljenek, hanem a mezőre kell kimenni, s ott pap nélkül magok egybegyűlvén, úgy énekelnek, imádkoznak. A pataki híres kollegiumot is, kit Rákóczy Ferencz — mivel azelőtt is reformátusoké volt — régi szép virágzó statusban állított vala, fegyveres németekkel a jezsuiták rámenvén és tizenkilencz deákokat fegyverre hányatván, erőszakosan elvevék, a többi szegénydeákok, professorok, papok elszaladván, Erdélyben bejövének; úgy más sok helyeken is, hasonló kegyetlen persecutiót vének véghez. Ilyen szép gyümölcsét kezdők érzeni a pacificatió-
nak; és noha az anglusok és hollandusok megértvén ezeket a dolgokat, mind az öreg regens császárnét, mind Carolust Hispaniában megintették, hagyjanak békét a persecutió-
nak, de semmi haszna nem lőn.¹

Lehet, hogy ily visszaélések előfordultak. De tagadni nem lehet, hogy a szathmári békekötés egy igen nevezetes forduló pontot képez hazánk és a protestantismus történelmében. Ezen békével egy küzdelem- és dicsőségteljes korszak ért véget; az a korszak, melyet a vallási és politikai szabadság harczi tesznek örökké fényessé, s melynek a II. Rákóczy Ferencz-féle forradalom csak utolsó drámai befejezését képezi.

A habsburgi ház Európaszerte diadalokat aratott. Ezek között valószínűleg legnagyobb volt az, melyet a szathmári béke által nyert, mert ez hosszú időre biztosította hatalmát Magyarország felett, s ebben a protestantismus felett is.

Nem lehet tagadni, hogy a XVII. század politikai harcainak vallási színezete volt. Magyarország történelme, a bécsi békekötéstől fogva kiválólág vallási harcok történelmét képezi. A magyar királyok nem voltak elég erősek arra, hogy a törököt legyőzzék. Az ország szabadságai és a protestáns vallás jogai elleni folytonos törekvéseik minduntalan önvédelemre kényszerítették a nemzetet. Bocskay, Bethlen és a Rákóczyak mellett a nemzetnek azon része

¹ Cserei 459. l.

állott, mely érezte a helyzet súlyát, mely tudta, hogy a török és német császárok ellen egyszerre eredményesen küzdeni nem lehet, és mely nagyobb ellenséget látott a németben, mint a törökben; mert ez utóbbi legalább vallásszabadságot engedett a nemzetnek.

A magyarhoni protestánsok természetes védelmezőiket látták az erdélyi protestáns vallású fejedelmekben; a németek és róm. katolikusok üldözései miatti elkeseredésben nem nézték azt, ki áll e fejedelmek háta megett. Az ördög-gel is készek lettek volna szövethozni, csak védelmet biztosított volna nekik. Mikor a török kiűzése után Erdély önállósága megszűnt, ezzel megtört a protestantismus ereje is. II. Rákóczy Ferencz mind a kettőt vissza akarta állítani, de nem sikerült, mert egy végzetes hibát követett el az ónodi gyűlés határozata által. A nemzet dynastikus érzelmei megsértetvén, megváltozott a küzdelem jellege. A vallási érdek háttérbe szorul és a dynasztia önvédelmi harcra kényszerítetik, melyben a róm. katolikus papság nagyobb része, sőt maga a pápa is melléje sorakozik. Rákóczy úgy lett feltüntetve, mint rossz katolikus, aki pártolja a protestánsokat és üldözi a jezsuitákat. Pedig ő egyike volt a legtürelmesebb és legvallásosabb embereknek. Védelmezte általában az ország törvényeit, s ezzel természetesen azokat is, melyek a vallásszabadságot biztosítják; de azért nem volt elfogulva sem a protestánsok, sem a r. katolikusok iránt.

Jellemének egyik legszebb vonását éppen az képezi, hogy ő, a buzgó róm. katolikus, ki utóbb Rodostóban egész a rajongásig vallásos emberré vált, a protestáns vallás jogait határozottan védelmezte; mert úgy volt meggyőződve, hogy amit ősei, jelesül pedig I. Rákóczy György kivívott és törvénybe foglaltatott, azt minden igaz hazafinak tisztelnie kell. A linczi békekötés fontosságát senki sem becsülte többre, mint ő, aki vallási toleranciáját azzal is tanúsította, hogy udvari főtisztjei többnyire protestánsok valának. Udvari marschalljának, Vay Ádámnak, és kanczellárjának, Ráday Pálnak, református hitét; udvarmesterének pedig, Ottlik

Györgynek, evangélikus vallását soha nem tekintette okul arra, hogy tőlük bizodalját megvonja. Neki csak egy fő-törvénye volt: a nemzet akarata. Ezt akarta érvényesíteni minden körülmények között, még akkor is, midőn ez ellentétben volt az ő egyéni vallásos meggyőződésével.

E tekintetben II. Rákóczy Ferencz határozott ellentéte volt az akkori magyar királyoknak, különösen pedig Lipót-nak, aki meg az ország bármely törvényét kész volt fel-áldozni és megsérteni, mihelyest vallási meggyőződésével ellenkezett, vagy csak látszott is ellenkezni. Emezt a jezsuiták nevelték és kormányozták; amazt csak nevelték; de nem kormányozták. Ellenkezőleg ő kormányozta, sőt midőn a nemzet akaratával ellentétbe helyezték magokat, az országból is kiutasította őket. A vallást magát, mint emberi természetünk és szellemünk legmagasztosabb tulajdonát, nagyra becsülte; a nemzet életében is egyik legnemesebb és leg-szükségesebb tényezőnek tartotta. De nem tévesztette össze külsőségekkel és oly szertartási jelvényekkel, melyek ma-gokban véve, mint jelvények tiszteletre méltók, de a val-lásosság lényegéhez nem tartozók. Ezért mondá róla a babo-nás gr. Forgách Simon tábornok, hogy „ő felsége nem jó pápista, mert a szentegyházban a szent képeket kritizálja s csúfolja, ha rosszul vannak írva“.¹

A vallás lényege azonban mindig szent volt előtte. Mikor ügyének rosszrafordulása után hívei elpártoltak tőle, mikor a külföldi fejedelmeknél azt tapasztalta, hogy csak eszközül használják fel nevét a habsburgi ház megfélemlítésére; mikor látta, hogy önzetlen lelkesedése az emberi jogok és szabadságok iránt, nemes törekvése és lángoló hazafisága mind haszontalan; akkor a csalódás sajnó fáj-dalmával a magányba vonulva, egyedül a vallásban keresett lelkének vigasztalást.

Hatalmas ellenfele, József király, ámbár az ónodi ha-tározat ellenében fegyverrel kellett trónját megvédelmeznie,

¹ V. ö. Thaly K. Jóslatok és babonás hiedelmek. Századok 1881. évf. 42. l.

vallási tekintetben szintén türelmes volt. Atyja példáján okulva, őszintén óhajtotta a békét. Ebbeli törekvését leginkább bizonyítja azon körülmény, hogy atyjának első tanácsosát, Kollonics bibornokot a kormány rúdjától eltávolította s főkanzellárjául világi embert tett. Az is kedvező benyomást tett a protestánsokra, hogy a jezsuitáknak mintegy öt millióra rugó vagyonát lefoglalta. De azért mégsem bírt a harcziás szellemű róm. kath. papsággal, mely nem elégedett meg a róm. kath. vallás felsőbbbségével, hanem a protestáns vallás kiirtására törekedett.

Ez nagyon megnehezítette a király béketörekvéseinek megvalósítását. A hollandi és angol követek jelentései egészen megegyeznek azon állításokban, hogy hazánkban a béke létrejöttét a róm. kath. papság tette lehetetlenné, és hogy a király nem bírta legyőzni vakbuzgalmukat. A protestánsok általában bizalommal viseltettek József iránt, és őszintén sajnálták, hogy oly hamar elhalálozott.

„Bizony — írja Cserei — a reformata religiónak nagy kárára és szomorúságára lőn ennek a dicsőséges imperatornak halála, mert noha róm. katolikus volt, mindazáltal oly moderatióban viselte magát, hogy sehol az ő birodalmában a persecutiót meg nem engedte, noha kivált a gonosz istentelen jezsuiták szüntelen ingerlették a persecutióra, és azzal akarták eláztatni, ha a reformátusokat üldözi, a boldogs. szűz Mária minden ellenségei ellen nagy győzelmet fog neki adni; eleget protestáltak, soha arra rá nem vehették.¹

Ha a klerus követte volna példáját, akkor a magyar hazára nem következett volna annyi romlás; és az evangéliumi vallás követőire nem súlyosodott volna annyi szenvedés, mint amennyiről a fentebbiekben vázolt országgyűlési tárgyalások oly szomorú tanúbizonyságot tesznek.

¹ Hist. 458. l.

